

Архів
Радянської України

№ 4-5

1932

ЦЕНТРАЛЬНА АРХІВНА УПРАВА УСРР

АРХІВ РАДЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ

ІСТОРИЧНО - АРХІВОЗНАВЧИЙ ЖУРНАЛ

№ 4-5
ЛИПЕНЬ — ЖОВТЕНЬ

ПЕРШО ВИДАВ „ПРОЛЕТАР”
1932

Бібліографічний опис цього видання вміщено в «Літописі Укр. Друку», «Картковому репертуарі» та інших довідниках Української Книжкової Палати

І. Наукова публікація документів

Д. ПОХИЛЕВИЧ

ЧОРНОМОРСЬКА ФЛЬОТА 1917 Р.

Чорноморська фльота, віддалена від індустріальних центрів, була під значно меншим впливом передового пролетаріату і його вождя білоруської партії, аніж моряки - балтійці. По-перше, вона мала мірою заможним селянством степових губерній, а по-друге, вона мала і менший прошарок робітництва, порівняно з Балтійською фльотою. Всеж таки робітничий прошарок був у ній більший ніж у армії.

Офіцерський склад фльоти був аристократичніший ніж офіцерський склад армії. Це тому, що служба у флоті вважалася за почесну і в ряді дворянських фамілій була традицією, а по-друге, для обслуговування фльоти, як у мирний, так і у військовий час потрібні були порівняно обмежені офіцерські кадри.

Отже кастовість і консервативність морського офіцера була вища за армійську.

Чорноморська фльота у війні 1914 — 18 рр. відіграла допоміжну роллю. Вона виконувала переважно охоронну службу північних і східних берегів Чорного моря, допомагала операціям на Закавказзі. На неї ще покладено висадити десант коло Босфору, але вона так цього й не дочекалася.

Така обстава призвела до того, що фльота мала відчути на собі війну, постачалася порівнено добре і була менш «деморалізована» воєнними поразками, розгромами в імперіалістичній війні, ніж суходільна армія. Все це деякою мірою було причиною тому, що чорноморська фльота у дні лютневої революції була у «порядку», що давало сподіванки і командуванню і Тимчасовому Уряду зробити з чорноморської фльоти певну базу для продовження своєї імперіалістичної політики, зробити з неї твердиню проти дальшого розгортання революції, проте ці сподіванки розбились об революційну ситуацію чорноморської фльоти.

Не зважаючи на велике засилля меншовицько - есерівських організацій, що заповнили собою всі комітети після лютневих днів, не зважаючи на ідеологічний вплив на маси та широку роботу, що розгорнули ці організації спільно з командуванням, фльота поступово, вже з лютневих днів, революціонізувалася. Увесь процес революціонізування — це уперта боротьба за біль-

шовизацію судових, берегових комітетів, за більшовизацію Севастопільського Центрального комітету, це була боротьба за більшовизацію мас. Фльота, що пов'язана була з берегом, містом, селом, все більше виходила з - під меншовицько - есерівського впливу, навпаки, вплив більшовиків, слабкий напочатку, все більше і більше зростав.

* * *

5 - го березня відбулося в Севастополі офіційне виголошення (обставлене парадом й молебном) революції й перехід до нового ладу, бо далі затягати було вже небезпечно.

Урочистість і святечність мали справити вражіння закінчення боротьби, зглядати клясові противенства. Ініціативу і всі «клопти» в цій справі взяло на себе командування.

Але ілюзії, що так дешево відбуто революцію, в Севастополі порушено того ж дня. Величезний мітинг салдатів, матросів, робітників, скликаний без дозволу командування в півекіпажі, змусив самого Колчака прибути і викласти свої погляди на революцію й ставлення до нового ладу. Того ж дня викликали Колчака на мітинг до Міської Думи з тією ж метою й змусили його погодитись на роззброєння жандармерії, поліції й усунення самодура коменданта фортеці Вєсьолкіна. Були вимоги роззброїти й офіцерів. Цих же днів було зформовано революційні організації мас — Ради й Комітети.

Старі форми володіння чи панування над масою були непридатні, революція ж, як видно, парадом закінчиться не могла, потрібні були нові форми, нові методи, через які б можна змусити маси служити клясовим інтересам буржуазії й поміщиків. На допомогу прийшли дрібно - буржуазні партії, які ідейно і організаційно на цей час полонили маси. Погляди їх на революцію, на владу, на війну, яку з перших же днів революції оголосили війською за свободу, і на інші основні питання часу були прийнятні для буржуазії, а велике бажання співробітничати з урядом, з командуванням робили з них хороших спільників і добре знаряддя в руках командування.

Все здатне в офіцерському корпусі — кинуте для політичної роботи у війську. Роботу з матросами Колчак вважав за службові обов'язки офіцерів і вимагав за неї відчиту й відповідальності. Цю роботу полегшували угодовці, які на всіх перехрестях кричали про братерство між офіцерами та матросами. Флоту оголошено «єдиною, дружньою, братерською родиною». «Згода» — стало гаслом і командування і угодовців, бо без цього продовжувати війну було неможливо.

Заяви ж дрібно - буржуазних партій про мир без анексії і контрибуції, але без розриву з імперіялістичними спільниками, були не так уже й страшні буржуазії.

Вплив пролетаріату та його більшовицького проводу в Севастополі був значно менший, ніж у Миколаєві чи Одесі. Значна частина Севастопільського пролетаріату перебувала певний час під впливом «демократичних» ілюзій. Більшовики, порівнюючи з другими партіями, особливо есерами, були дуже нечисленні,

особливо в перших часах. В атмосфері есерівсько - меншовицького засилля більшовики перебували майже в стані запілля.

Більшовицька література потрапляла до Севастополя випадково й в обмеженій кількості, тоді як меншовики і есери у самому Севастополі мали свої газети. Лише в червні міг скластися більшовицький парткомітет і організувався клуб. Спочатку угодовці намагалися зганьбити організацію, називаючи більшовиків німецькими наймитами. Згодом хулігани за участю есерів погромили клуб, партком, знищили літературу, побили декого з активістів. Однак це більшовиків не зупинило в розгортанні їхньої роботи в масах.

Мірою викриття клясових інтересів буржуазії, викриття і усвідомлення прислужницької і угодовської ролі дрібно - буржуазних партій, що було наслідком впертої роботи більшовицької партії та наслідком виховання більшовиками мас, усвідомлення ними своїх інтересів — зростала й більшовицька організація, зростав вплив її на моряків.

Більшовицька пропаганда у севастопільській буржуазії, командування флоту і угодовців викликала надзвичайний страх і побоювання за вплив на маси, особливо коли поширено було чутки, що до Севастополя має приїхати Ленін. Вся ідейна аргументація проти більшовиків зникла. Осталось одне голе «не пустити» до мас, навіть збройною силою. «Блок» розгорнув серед моряків шалену агітацію проти Леніна, проти більшовицької організації.

Не випустила чорноморської флоту з поля зору й Українська Центральна Рада. Уже з початком революції в Севастополі зформувалась Українська «громада» і партком українських есерів.

Діяльність цих організацій спрямовувалася на цьому етапі головне на націоналістичне виховання матросів українців, на відтягування їх від більшовицького впливу. У своїй діяльності агенти Української Центральної Ради знаходили спільну мову з великодержавними російськими угодовцями, з командуванням, коли стояло питання боротьби з більшовизацією мас, питання боротьби з наростанням пролетарської революції. Коли ж діяльність Центральної Ради суперечила великодержавницькій політиці Тимчасового Уряду, тоді вищкали конфлікти поміж Центральною Радою — з одного боку та командуванням і російськими угодовцями — з другого боку, і в цьому лише полягала об'єктивно - революційна роль Центральної Ради у цей період, бо тим самим Центральна Рада послаблювала фронт російської імперіалістичної буржуазії. В червні м - ці команда ново - збудованого дредновта «Воля» під впливом Миколаївських українських дрібнобуржуазних партій піднесла український прапор і лише категорично негативна позиція командування, а головне відсутність офіцерів, які погодилися б вести корабель під цим прапором, змусили його спустити.

В Севастополі були ще й польська, латишська та молдавська угодовські організації.

Загалом же чорноморська флоту після люневих днів вважалася зразковою військовою одиницею у Тимчасового Уряду.

Виступаючи з гаслом «Родина в небезпеці — ось знамя, під яким повинні об'єднатися всі партії та національність великої вільної Росії», Севастопільський ЦВК РВД¹⁾ цим самим прикривав імперіалістичну політику буржуазії. Делегація чорноморців до армійських частин, укомплектована меншовицько-есерівським «бльоком», обернулася на своєрідний «агітпроп» буржуазії, ворожу класову агентуру в армії. Революційне оборонство — цей «випадок ошукування мас буржуазією, витвір довірливої невідомості селян і частини робітників, а з іншого боку, вияв інтересів і погляду дрібного хазяйчика» (Ленін) — на якийсь час захопило флоту. Потрібно було вперше переконання фактами і робота більшовиків, щоб довести його класову суть і зміст.

Як не опікали чорноморську флоту буржуазія й різні угодовці, як не намагалися затримати революційний процес, він все ж охоплював все більші і більші верстви, зокрема моряків. «Інциденти» на «Гнівном», на «Жарком», в авіашколі, у фортеці говорили, що маса революціонується.

Зрештою 5 — 7 червня у флоті спалахнув заколот. Не вплинув і Керенський, який до початку зворушення одвідав Севастопіль (17/V). Місцеві більшовики допомогли масам викрити намір Колчака розформувати команди «Жаркого», «Трех-Святителей», «Синопа». Боячись їх революціонування, командування хотіло тихоенько розпустити їх, але... не пощастило. Не допомогли й угодовські комітетчики. Навіть спеціальна комісія уряду на чолі з Зарудним і за участю Брешковської змушена була визнати, що причинами заколоту в основному було: а) те, що у флоті після революції залишилось майже все по-старому, ніхто з офіцерів, навіть реакційних, які драгували матросів, не був усунений, б) недовірливе ставлення до ЦВК, який підозрівали в тому, що він є просто орган Колчака, в) агітація балтійців, що приїздили до Севастополя. На цей раз справа кінчилась тим, що усунули Колчака і виділили «десятку» для догляду за штабом.

Маси ще не цілком усвідомили, що колчаківщина була складовою частиною системи, що її організував Тимчасовий Уряд, що спирався на угодовські партії. Це нерозуміння особливо яскраво відбилась у реагуванні на липневі дні в Петрограді. Інформоване про події лише з офіційних та есерівсько-меншовицьких газет, які називали більшовиків провокаторами, німецькими наймитами, розцінюючи демонстрацію як бунт проти демократії, як спробу захопити владу, як виступ проти боротьби з німецьким імперіалізмом, значна і переважна частина селянства у військовому одязі, керована угодовцями, виступила проти більшовиків, сліпо довіряючи Петроградській Раді, як «вірному охоронцеві революції». Чорноморська флота участі в червневому наступі не брала і на собі зовсім не відчувала ні кровавого розгрому, ні ідеологічних та психологічних зрушень, що їх цей розгром викликав на фронті.

¹⁾ Центральний Виконавчий Комітет Ради Військових Депутатів.

Липневі дні й запровадження буржуазної диктатури після них прискорювали революціонізування чорноморської фльоти.

Широкі кола матросів і салдатів-чорноморців почали наявно пересвідчуватись, що під гаслом боротьби з Германією, боротьби за демократію, громлячи більшовиків, реакція за допомогою угодовців дуже швидко організовується і відверто наступає на революційні здобутки, в чому їй допомагає політика наступу на фронті.

Запровадження кари на смерть в армії й фльоті, роззброєння революційних частин, заборона демократичних військових з'їздів, переслідування лівої преси та революційних діячів, виступи проти селянства, одверте готування до дальшого продовження загарбницької війни (зокрема підготування Босфорської операції), пожвавлення не лише буржуазних, але й явно чорносотенних організацій, які дозволяли собі одверті виступи проти Рад і т. ін.,— все це занепокоїло, зворушило фльоту. Всі ці прояви реакції викликали побоювання в масах, штовхали їх піднести голос, часом навіть дуже різко, проти організацій і осіб, яким ще так недавно вірили, настоювати на здійсненні даних ними обіцянок (наприклад — 8/VIII), заперечувати проти торгу з буржуазією і поступок їй. Маса неухильно відходила з - під впливу соціал - угодовців, хоч часом ще вірили в їх різні «прожекти», зокрема у вихід з війни шляхом «згоди», «погодження» соціалістів різних країн, через т. зв. Стокгольмську конференцію. Все більше й більше викривалося наміри буржуазії, що агітувала за продовження війни, проте маси до кінця ще не усвідомили, що «не можна домогтися демократичного не насильницького миру, не скинувши владу капіталу» (Ленін). Корнілівський виступ прискорив цей процес.

Потрібний був одвертий збройний виступ контрреволюції, щоб маси наочно переконалися, що всі перестороги більшовиків, про контрреволюційність буржуазії, про загрозу від неї революції є цілком правдиві й обгрунтовані, що есери і меншовики своєю «соціалістичною» фразеологією й співробітництвом з буржуазією, лише прикривали її збройний наступ на революцію, її спробу встановити буржуазно - поміщицьку диктатуру. В той же час корніловщина прекрасно розкрила й справжній зміст «війни до переможного кінця».

Салдатсько - матроські маси виступили не лише з вимогою боротьби з буржуазією, а й з вимогою негайних соціальних реформ, навіть не чекаючи «хазяїна землі Руської» — Установчих Зборів.

Чорноморці тиснуть на свої угодовські комітети. Гасло — «вся влада Радам», як гарантія проти контрреволюції і забезпечення соціальних вимог мас, набирає широкого характеру.

Економічна криза, що почала прискорено розгортатись з осени, як і загострення класової боротьби, відбилися і на фльоті.

Боротьба пролетарів проти саботажу і льокавтів, підсилення боротьби за робітничий контроль і націоналізацію великих підприємств, боротьба селянства проти поміщиків, як і боротьба в самому селянстві, передавалися фльоті. Те, чим пишалися раніш, відкидається як ганебне. Що бачимо на прикладі місії «врятування Росії»? Відкликання делегації, відмовлення від ударників, боротьба за мир і т. п. Маса усвідомлює собі ество дрібнобуржуазних партій, безсилість їх, підсобництво буржуазії. Відбувається ізоляція дрібнобуржуазних партій й прискорене наростання більшовизації мас. Маса усвідомлювала, що Тимчасовий Уряд, партії, на які спирається він, ажніяк не спроможні через свою природу розв'язати завдань революції. Чорноморці натискали на свої комітети, що були переобрані за часів корніловщини, але далеко ще не були збільшовизовані.

Українські ес-ери і ес-деки змушені робити різні «ліві» зигзаги, аби утримати маси за собою, посилюючи водночас боротьбу за підготування власної військової бази для неминучого бою з пролетаріатом.

Організація більшовиків фльоти після корніловщини вийшла з напівзапілля зміцнілою і визнаною революційною партією. Маса на ділі переконувалася в правдивості більшовицької аналізи, непримиренності партії до буржуазії й йшла за партією. Севастопільська більшовицька організація також зміцнилася і численно виросла. ЦК для підсилення прислав декількох товаришів, в тому числі Островську, Пожарова і Говена, які швидко набули авторитет серед моряків.

Перші відомості про Жовтневу Революцію спіткали місцеву адміністрацію і політичне керівництво зненацька. Позбавлені інформації зі столиць і непевні щодо мас, угодовці посіли позицію вичікування й поступок. Також, не маючи певних інформацій і зважаючи все ж на достатній ще вплив російських угодовців та буржуазно-національних угруповань у фльоті, які підтримували Тимчасовий Уряд, Севастопільський Комітет більшовиків не наважувався захопити владу до своїх рук. Такий стан призвів до того, що в Севастополі, що мав за базу флоту, утворено Революційний Комітет, який складався з Виконавчого Комітету, доповненого представниками партій (в тому числі і к.-д.) та органів самоврядування і національних та громадських організацій.

Таким чином утворено «демократичний» орган, проте далеко не більшовицький. Влада перейшла до рук Ради, але з есерівсько-меншовицькою більшістю. Командування, умовно, визнало Севастопільську Раду за вищий орган влади.

27/X Севастопіль і флоту вітали Жовтневий переворот, більше святечно ніж революційно,— прапори, демонстрація, музика, спектаклі відзначили Жовтневу Революцію.

Але найближчих днів, коли з'ясувався стан в столиці й на фронті, угодовці всіляко саботували революційні заходи й пропозиції. Більшовикам треба було вперто боротися за витиснення угодовців з Ради, за знищення решток їх впливу на маси. Пропозиція більшовиків про негайні перевибори Ради зустріла опір

і реалізування цієї пропозиції затяглося аж до січня. Угодовці зовсім не мали наміру випускати владу із своїх рук.

Вплив Військового Комітету падає, керівництво переходить до лівшої організації — Чорноморського Центрфлоту, який досі виконував оперативні - технічні функції.

I - й загальночорноморський флотський з'їзд, який відбувся 6/XI визнав постанови II Всеросійського З'їзду Рад, проте одночасно не міг утриматися від закликів про об'єднання всієї революційної демократії перед лицем наступу контрреволюції, не розуміючи, що контрреволюція саме й знаходить собі підтримку в угодовцях, що флотський з'їзд закликав з ними об'єднуватися. З'їзд ухвалив також взяти активну участь у боротьбі з контрреволюцією і в організуванні Радянської влади. Ухвалили вирядити загони на Дін і на Україну в розпорядження Української Центральної Ради. Останню постанову винесено на вимогу Української Центральної Ради до Севастопільського Українського Військового Комітету про надіслання загону для боротьби з контрреволюцією. Постанова пройшла за підтримкою більшовиків, які не були обізнані з подіями в Києві й не підозрівали, що загін Українська Центральна Рада як раз вимагала для боротьби проти збільшовизованих частин, які поверталися з фронту та для боротьби з київським пролетаріатом. Також необізнаність з Київськими подіями дезорієнтувала й російських угодовців. Вони гадали, що Українська Центральна Рада справді хоче боротися з Тимчасовим Урядом, а тому рішуче виступили проти допомоги Українській Центральній Раді. Потім, коли чітко виявилось контрреволюційне обличчя Української Центральної Ради, позиції діаметрально змінилися. Угодовці стали за найбільший підтримку Української Центральної Ради, більшовики рішуче виступили проти будь - якої підтримки. Це яскраво виявилось в дискусіях сприводу ультиматуму РНК РСФРР Українській Центральній Раді про перепускання на Дін контрреволюційних частин. Власно кажучи Севастопільський Виконавчий Комітет, що був за основу Революційного Комітету, саботував боротьбу з контрреволюцією на всіх фронтах і лише революційна енергія мас, керованих більшовицькими організаціями, кинула чорноморські загони на цю боротьбу, — супроти Виконавчого Комітету, який був прибічником «морального підтримку» в боротьбі з контрреволюцією (відповідь маківцям), а власне був проти цієї боротьби.

Більшовики після Жовтневого перевороту стали на шлях організації мас поза утвореним Революційним Комітетом, що згадувано вище. З їх ініціативи, за їх участю, проти волі Комітету організувалися збройні загони для боротьби з донською контрреволюцією. Маси на досвіді пересвідчилися в контрреволюційності угодовців Комітету. Це призвело до того, що збройні загони, повернувшись з Дону, всупереч бажанням Комітету, почали рішучу боротьбу з власною контрреволюцією. Було зарештовано ряд лідерів угодовців. Це загрожувало навіть «куміру» фльоти Бунакову, кол. комісару і делегату до Установчих Зборів. Розстріляно найбільш чорносотенних офіцерів.

Маси повстали проти вождів, які змушені були зректися

влади під тиском мас. 15-ХІІ організовано Ревком, що склався з більшовиків — єдиної партії, якій вірили маси. Тодіж було ухвалено переобрати Раду.

Лише в січні місяці, після перевиборів Севастопільської Ради та після того, як більшовики фактично були керівниками організованих ними бойових загонів Рада стала твердинею революції, як у Криму так і на узбережжі Чорного моря, беручи активну участь під керівництвом більшовицької організації, в боротьбі з контрреволюцією, в тому числі з татарською й жовтоблакитною.

Чорноморці доклали немало своїх сил як 1917 так і 1918 року до формування та закріплення Радянської влади і на Україні.

* * *

Подані нижче документи добрано нами з фондів «Ленинградского Отделения Центрального Исторического Архива—ЛОЦИА» в Ленінграді та «Военно - Исторического Архива—ВИА» у Москві. Повну назву Архівів, з матеріалів яких саме той чи той документ передруковано, подаємо у посиланні на джерело (в квадратних дужках під документом) тільки для перших документів, в дальшому ж обмежуємося вказівкою на №№ фондів, справ і аркушів. В разі, якщо ряд документів взято з одного фонду і з однієї справи, для скорочення тексту вказівки на джерело, № фонду і № справи позначаємо на першому з таких документів, а під рештою з них подаємо лише №№ аркушів.

В цілому документи подаємо, зберігаючи мову, стиль вживаний правопис, свідомо не виправляючи деяких помилок, виправлення яких позбавило б документи їхніх характеристичних особливостей.

Застерігаємо також і те, що не до всіх документів, де це було б потрібним, подано нами вичерпний довідковий матеріал (розшифрування й належне відновлення понівечених під час поштового пересилання текстів телеграм, пояснення до окремих назв, дат, прізвищ тощо). Брак часу не дав нам змоги це зробити на момент друкування документів в цьому числі «АРУ», але ж це автор зробить в окремій, готованій ним зараз до друку, документальній збірці, до якої складовою частиною увійдуть і подавані нижче документи.

№ 1

Протокол засідання № 1 ¹⁾

1) Об'єдиненный комитет в составе депутатов от офицеров армии и флота, солдат, матросов и ратников морского ополчения в заседании своем в помещении штаба Севастопольской крепости признал необходимым и неотложным организовать Севастополь-

¹⁾ Протоколи Комітету, коли міркувати за фондами, що є в морському відділі ЛОЦИА, збереглися не цілком: стан, в якому вони дійшли — незадовільний. Лише деякі з них друковані на машинці, більшість же писано рукою з багатьма виправленнями і часто навіть олівцем. Порядкові номери, частина, як і місце засідання не завжди зазначено. Є протоколи Комітету делегатських зборів Президії і Ради старіших, причому всі неповн

ский Центральный Исполнительный Комитет как постоянную организацию¹⁾.

2) В состав его входят: делегаты от армии и флота, посылаемые в Петроград²⁾ и исполнительные комитеты офицеров, кондукторов, солдат и матросов.

3) Центральный Комитет выделяет из себя летучий комитет и по мере надобности определяет число членов входящих в него.

Задачи Центрального Комитета:

1) Всеми способами способствовать безопасности крепости, флота и города.

2) Защита завоеванных гражданских прав.

3) Проверка основательности обвинений, возводимых на кого бы то ни было, независимо от положения и чина обвиняемого для доклада в нужных случаях документальных данных командующему флотом для немедленного принятия соответствующих мер.

4) В целях осведомленности всех граждан о работах Комитета, а также в целях борьбы с провокацией иметь свой печатный орган «Вестник Севастопольского Центрального Исполнительного Комитета»³⁾

5) Комитет не считает эти задачи исчерпывающими и будет расширять их в случае надобности.

Организовавшись Комитет постановил:

1) Просить командующего Черноморским флотом обеспечить возможность непрерывной работы членов Комитета⁴⁾

2) О предоставлении постоянного помещения для работ Комитета.

3) О предоставлении в случае надобности необходимых денежных и иных средств.

4) Оказать содействие скорейшему изданию органа печати и в пользовании другими органами печати.

5) Просить средств связи: телефоны, автомобили и мотоциклы.

На заседании Севастопольского Центрального Военного Исполнительного Комитета внесено единогласное решение при-

¹⁾ Перше засідання ЦВВК відбулося можна гадати 8/III. Комітет заклала ініціативна група 4/III і поповнено від частин і кораблів 6-7/III 7 III за згодою адмірала Колчака відбулися збори офіцерів для обміркування взаємин між ними й салдатами та матросами. Збори офіцерів заклали свою організацію, обрали комітет і делегатів до загального комітету фльоти, який став зватися С. Ц. В. В. К. на одміну від комітетів салдатських, матроських, офіцерських, кондукторських, які і далі існували та відігравали м зерну ролю, бо всі головніші, а бува й дріб'язкові, питання перебирав на себе ЦК. Окремо від ЦВВК існували спочатку ще Р. Р. Д.; Р. С. Д. і міський громадський комітет. У 20-х числах березня РР і РСД злилися в одну організацію, а 29-30/III вони ж злилися з ЦВВК в «Севастопільську Раду депутатів армії, фльоти й робітників», яка виділила ЦВК. Рада депутатів у середині ділилася на РРД, РСД, і Раду офіцерських депутатів з єдиним ЦВК.

²⁾ Ідеться про першу делегацію, яка їздила біля 15/III до Петрограду з заявою про підтрим Петроградської РР і СД і Тимч. Уряду і висловлюлася за демократичну республіку.

³⁾ Комітет мав свій орган — «Известия».

⁴⁾ Комітет був забезпечений приміщенням, засобами зв'язку і грошми достатньо.

нять в свою организацию представителей от рабочих в лице их представителей, едущих в г. Петроград.

Собственноручная подпись члена Государственной Думы И. Тулякова:

«Представитель Временного Правительства, Совета Солдатских и Рабочих депутатов вполне согласен. И. Туляков».

Председатель *Зарахович*

Секретарь *Харламов*¹⁾

Резолюция командующего Черноморским флотом: «Вполне согласен. Исполнить. Вице-адмирал Колчак».²⁾

[«Ленингр. Отд. Центр. Истор. Архива — ЛЮЦИЯ», фонд № 181, за описанием 4015, справа № 4 — «Исполнит. Комитет Севастоп. Совета Военн. и Раб. Деп. 1917 — 18 г.г. Протоколы засед. Комитета и судовых и береговых к - тов», арк. 44 — 45].

[ОФИЦЕРИ «ВИХОВУЮТЬ» САЛДАТІВ ТА МАТРОСІВ].

Протокол заседания № 3 от 10 марта 1917 г.

№ 2

7) Доложено: командующим артиллерией генерал майором Кочаровским командировать в его часть члена комитета для беседы с солдатами.

Постановлено: командировать члена комитета Асоскова.

21) Доложено: заявление старшего лейтенанта Каллистова о том, что офицеры минной бригады, во главе с ее начальником, бриветствуют Исполнительный Комитет, что в самом ближайшем пудущем на бригаде будут организованы лекции по вопросам государственного права и что офицеры просят указаний Комитета относительно чтения лекций, которое признается комитетом наиболее желательным.

Постановлено: признать необходимым чтение лекций с условием, что лекции должны читаться офицерами по личному в каждой отдельной части приглашению их делегатами от команды.

¹⁾ Нижче в протоколі подано іменний склад Севастопільського Комітету. Кількісне представництво в ньому було таке: 1) Депутати від армії та фльоти, що їхали до Петрограду: а) салдати — 7 чол., б) матроси — 12, в) морське ополчення — 1, г) офіцери — 3; разом — 23 чол.; 2) Члени Виконавчого Комітету від офіцерів армії та фльоти — 9 чол.; 3) Члени Виконавчого Комітету від салдатів та матросів — 15 чол.; 4) Члени Виконавчого Комітету від кондукторів фльоти — 4 чол.; 5) Депутація від робітників, що їхала до Петрограду — 10 чол.

²⁾ Колчак спочатку зустрів організацію комітетів дуже вороже, і відмовив їм у санкції, вважаючи їх за дезорганізаторів фльоти, але, як побачимо, згодом переорієнтувався.

Для окончательной разработки вопроса передать в организационную комиссию.

[Арк. 9]

№ 3

Протокол заседания № 5 от 12 марта 1917 г.

5) Доложено: представлена телеграмма на имя командующего флотом о привлечении команд к присяге с изложением текста ее.

Постановлено: признать представленную телеграмму документом достаточным и необходимым возможно скоро провести в жизнь, предварительно разъяснив воинским командам важность присяги через делегатов от офицеров, солдат, матросов и [рабочих¹⁾

[Арк. 51]

[КОМИТЕТИ ЗА ПРОДОВЖЕННЯ ІМПЕРІАЛІСТИЧНОЇ ВІЙНИ]

№ 4

Протокол заседания № 2 от 9 марта 1917 года

§ 6. Доложено: прокламация,²⁾ призывающая окончить войну не доведя ее до победного конца.

Постановлено: ответить презрением ничем на это не реагируя.

[Арк. 45, звор.]

№ 5

СЕВАСТОПОЛЬСКИЙ
ВОЕННО-ИСПОЛНИТЕЛЬ-
НЫЙ КОМИТЕТ

Марта 23 дня 1917 г.

№ 159

г. Севастополь.

В совет

офицерских и солдатских депутатов
московского гарнизона

Центральный Исполнительный Комитет шлет свой горячий привет и свои пожелания успеха в работах под девизом «свободная Россия» «демократическая республика», «война до победного конца»

Председатель, кондуктор [підпис]

Секретарь, солдат [підпис]

[Ф. 4275, № 20194(18), арк. 113]

¹⁾ Присяга була принесена фльотою, залогою і громадянами 18/III без жодних інцидентів.

²⁾ Текст прокламації в справах не знайдено і автора не виявлено.

[ВИСТУПАЮЧИ РЕВОЛЮЦІЙНИМИ ОБОРОНЦЯМИ, МАСИ ПОТРА-
ПЛЯЛИ В ПОЛОН ДО ІМПЕРІАЛІСТИЧНОЇ БУРЖУАЗІЇ]

№ 6

Копія

Повестка

штаба командуючого Черноморським флотом марта 8 дня 1917 г.

№ 162.

Распорядительное отделение, по приказанию начальника штаба, объявляет телеграмму 1 - го запасного артиллерийского дивизиона.

«Мы все 7000 солдат всех чинов и званий 1 - го запасного артиллерийского дивизиона извещаем дорогих товарищей, что на матушке Руси уже все спокойно, мы тыловые покончив дело со старой властью, горим желанием сразиться з дерзким врагом плечо о плечо с вами. Недалек тот день когда юнкерская Германия услышит что по необъятному простору русской земли из края в край несется звон орудий и лязг штыков спешащих на смертный бой за свободу народа. Держитесь братцы. Идем на выручку, одновременно с настоящей телеграммой выехала в Петроград депутация от дивизиона к военному министру с изложенным ниже ходатайством:

«1917 года марта 26 дня солдаты, офицеры, врачи, военные чиновники I запасного артиллерийского дивизиона на общем собрании решили просить вашего господина министр разрешения сформировать отдельную боевую артиллерийскую бригаду из личного состава дивизиона дабы двинуться на защиту свободы и родины от внешнего врага. Командир I запасного артиллерийского дивизиона полковник (Тарасов)»

Подписал: Начальник распорядительного отдела.

Старший лейтенант *Богданов*

Старший флаг - офицер
лейтенант (*подпись*)

В Севастопольский Центральный Военно - Исполнительный Комитет.

[Ф. 4275, № 9 (20185), арк. 24]

№ 7

Приказ № 1

Севастопольский рейд, марта 31 дня 1917 года, № 1237

Черноморскому флоту присланы следующие приветствия:

от Государственной Думы: ¹⁾

24 марта 1917 г. «Привествуя доблестный Черноморский флот, Временный Комитет Государственной Думы твердо верит, что матросы и офицеры, стоя на своих ответственных постах, в полном согласии между собой, сумеют отразить дерзкого врага и тем

¹⁾ Звертають увагу єдність розуміння завдань фльоти і оцінки стану в ньому між поміщиком Родзянко і «соціалістом» Керенським. Теж трактування переможної війни, як засобу до «зміцнення» свободи, єдності салдат з офіцерами, як запоруки переможної війни.

самым обеспечить завоеванные русским народом начала новой жизни свободной России.

Председатель Временного Комитета, Председатель Государственной Думы М. Родзянко».

от Министра Юстиции:

25 марта 1917 года. «Дорогие товарищи, простите, что пишу карандашем и так наспех, время нет ни одной секунды. Дорогие товарищи солдаты и офицеры, рабочие и матросы. Все здесь в восторге и преклоняются перед вашей всех выдержкой, солидарностью и высоким примером гражданского подвига, вами созданного. Свобода России, новорожденная и еще слабая, в вас имеет крепкую поддержку. Упрочьте ее до конца. Сохраните ваше единство во чтобы то ни стало. Вы — стража государства у Черного моря — смелость и ее сила должны быть непобедимы и не сломлены никем и ничем. В ваших руках судьба России, судьба ее свободы. Сплотитесь до конца и поддержите Временное Правительство до конца. Ваш товарищ Керенский».

Приказ этот прочесть при собрании команд на кораблях, ротах, сотнях, батареях, а также объявить служащим и работающим в портах и на заводах и населению.

Вице-адмирал *Колчак*

[Арк. 26]

[КОМИТЕТ ЗАКЛИКАЕТ ДО БОРЬБЫ З „АНАРХИЕЙ“]

№ 8

Телефонограмма

командующему Черноморским флотом вице - адмиралу Колчаку ¹⁾

Христос воскрес.

Свои поздравления с праздником святой пасхи, первой пасхи свободной России, шлет Севастопольский Центральный Исполнительный Комитет Совета депутатов армии и флота и рабочих.

[Ф. 4275, № 20193 (17), арк. 131]

№ 9

Телеграмма

Совету рабочих депутатов. Кронштадт.

Приветствуем товарищей кронштадтцев, уверены в том что Россия твердо стала на путь свободы и демократии сознавая ответственность момента будем помнить что в единении сила в силе победа над немцем и анархией в победе свобода.

Да здравствует Учредит. Собрание. Да здравствует Демократич. республика.

Председатель *Сафонов*

[Арк. 147]

¹⁾ Ця і наступні дві телеграми є великодіні привітання. Вони дуже характеристичні для комітетів обох флот.

Телеграма

Севастополь совету солдатских и рабочих депутатов

Из штаба Кронштадтской крепости.

Принята 20, 4, 1917 года.

Взаимно приветствуя товарищей севастопольцев разделяем их уверенность в полном торжестве свободы точка да здравствует революционная армия и пролетариат в их неуклонном стремлении к последовательной демократизации всей жизни.

Кронштадтский Исполнительный Комитет

[Арк. 235]

[БУРЖУАЗИЯ, ОФИЦЕРИ ЛИЦЕМІРНО СХИЛЯЮЧИ ГОЛОВИ ПЕРЕД МЕРТВИМИ РЕВОЛЮЦІОНЕРАМИ, ОБДУРЮЮТЬ ЖИВИХ]

48 - е заседание 24 апреля 1917 г.

№ 11

п. 5) Слушали: доклад об обнаружении 11 трупов казненных в 1912 году избрать комиссию для выработки плана погребения и уплате 11 гробов по 30 рублей 330 руб.¹⁾

Постановлено: расход по похоронам жертв принять на счет Центрального Исполнительного Комитета. Лейтенант Левговд предлагает поручить Организационной Комиссии похоронить за счет сумм Центрального Исполнительного Комитета, пожертвованные деньги зачислить в фонд помощи родственникам казненных. Передать в Организационную Комиссию, Организационной же Комиссии пригласить Гаврилова и Рыбина, похороны принять на счет Центрального Исполнительного Комитета.

[Ф. № 181, за оп. 4015, спр. 4, арк. 91].

¹⁾ Іде мова про 11 матросів, розстріляних по справі «142» 1912 р. Треба сказати, що кінець квітня і початок травня в Севастополі позначилися напруженою увагою до загинувших борців проти парату. Після довгих шукань було знайдено трупи 11 матросів. На остров Березань було послано спеціальну експедицію для відшукання «очаковців» і перевезення їх до Севастополя, що й було виконано. Поховання їх (в тому числі й лейтенанта Шмідта) відбулося з величезною парадом і піднесенням в «клепї собору. Церква не жаліла мертвим революціонерам ладану і «песнопений», а буржуазія квітів, вінків і палких промов. Похорони лейтенанта Шмідта командування й комітетчики провадили під гаслом єднання матросів і офіцерів. Старались наявно довести, що й офіцери не чужі революції.

ДОВІРЯЮТЬ УРЯДОВІ Й ВИМАГАЮТЬ КОНТРОЛЬ НАД НИМ.—
«БЕЗ ВЛАСТИ КОНТРОЛЬ... МЕЛКОБУРЖУАЗНАЯ ФРАЗА, ТОРМОЗЯ-
ЩАЯ ХОД И РАЗВИТИЕ РУССКОЙ РЕВОЛЮЦИИ» (Ленін, 24/IV - 17 г.)]

№ 12

51 - е заседание 27 апреля 1917 г.

Председательствующий Коротков.

п. 7) Слушали: о событиях в Петрограде, отношении к Петроградскому Совету Рабочих и Солдатских Депутатов и к Временному Правительству.¹⁾

Постановлено: совместно с делегатским собранием вынести следующую телеграмму:

Телеграмма

Петроград. Временному Правительству. Копию Совету Рабочих и Солдатских Депутатов.

Весь Черноморский флот от матросов до командующего, гарнизон и рабочие города Севастополя, понимая и учитывая положение грозящее родине опасностью, считают себя обязанными сказать громко и твердо на всю Россию точка Только в единении Временного Правительства и Совета Рабочих и Солдатских Депутатов залог закрепления завоеванных свобод и будущего благополучия России, как широкой Демократической Республики точка Мы настаиваем, чтобы Совет Рабочих и Солдатских Депутатов предложил Временному Правительству совместно с Союзными Странами ясно, определенно и недвусмысленно высказаться за мир без аннексий и контрибуций на основе свободного самоопределения народов точка Сепаратный мир недопустим и Россия в единении с Союзниками должна напрочь все силы в борьбе с германским милитаризмом точка Временное Правительство должно продолжать свою ответственную работу по обязательству, данному им всему народу, твердо памятуя, что ни в коем случае мы чужого не хотим, но своего никому никогда не отдадим точка И только тогда, когда Временное Правительство не сойдет с этого пути, работая под контролем Совета Рабочих и Солдатских Депутатов, мы верим ему и защищаем его во всей его ответственной работе точка Мы требуем от Совета Рабочих и Солдатских Депутатов неустанного контроля над действиями Временного Правительства точка Только тогда, когда будет строгое, неопровержимое всесторонне проверенное доказательство того, что Временное Правительство уклонилось от данного клятвенного обязательства, Совет Солдатских и Рабочих Депутатов обязан отказать Временному Правительству в своем доверии, всецело рассчитывая на нашу поддержку, как организованной силы точка Но до того момента Совет Рабочих и Солдатских Депутатов обязан поддерживать и

¹⁾ Мають на увазі демонстрації в Петрограді 21/IV с приводу ноты Мілюкова від 18/IV до всіх союзних урядів про вірність Росії складеним з ними договорам. Слідуючий документ винесено також з цього прив ду. Потрібно мати на оці, що впливи угодовців і офіцерства були ~~в~~візмково великі на «Очакові».

защищать Временное Правительство точка Помните все, что в единении сила точка Дружно к совместной работе для строительства основ всеми нами одинаково любимой Демократической Республики точка №.

Центральный Исполнительный Комитет.

[Арк. 100 — 101]

№ 13

Поправка к телеграммам отправленным Временному Правительству

Севастопольский Центр. Исполнительный Комитет Сов. Раб. армии и флота, возлагая всю ответственность на Временное Правительство за совершающуюся гражданскую неурядицу и беспорядки в Петрограде, требует от него совершенно недвусмысленного заявления, что в вопросе об аннексиях и контрибуциях оно присоединяется к ясно высказанной воле народа.

Сев. Исп. К. Совета армии и флота.

[Арк. 31]

[В ЛИПНЕВІ ДНІ МАСИ ЩЕ ПІШЛИ НА ПОВОДУ УТОДОВЩІВ]

№ 14

Петроград. Волынский полк.

Черноморский крейсер «Очаков», команда которого в 1905 и 1912 годах проливала кровь в борьбе за свободу, горячо приветствует славный Волынский полк первый вышедший на защиту угнетенного русского народа на улицах Петрограда первый пославший свои маршевые роты на фронт. Теперь, когда внутренние враги родины пытались вызвать развал в стране, тот же Волынский полк защитил от германских наемников первых людей нашего народа — наше Временное Правительство. От всего сердца благодарим вас, товарищи, и просим и далее поддерживать тех, кто желает спасти отечество от гибели, и верит что мы за одно с вами до последней капли крови, т. к. лучше умереть, чем видеть свою родину, делимой грязными руками наших врагов.

Команда и офицеры крейсера «Очаков»
Председатель комитета [підпис]

[Ф. 4275, № 20194 (18) арк. 156]

[ЗА МИР БЕЗ АНЕКСІЙ, АЛЕ... З ДАРДАНЕЛАМИ Й БОСФОРОМ].

№ 15

Делегатское собрание в здании цирка Труцци, с 2 - х часов.

п. 1) Слушали доклад телеграммы из Петрограда Куценка в ответ на телеграмму выработана следующая резолюция.¹⁾

¹⁾ Куценко — делегат від фльоти на нараді в Петрограді. Резолюція-приклад, як розуміла в дії гасло «без анексіє і контрибуцій» воєнщина і її дрібно - буржуазні спілльники.

Черноморский флот, Черноморская дивизия, гарнизоны рабочие города Севастополя, вполне присоединились к резолюции Всероссийского Собрания Советов Солдатских и Рабочих Депутатов по вопросу о целях войны и поддерживая мир без аннексий и контрибуций, заявляем, что России нужны необходимые: 1. Полная гарантированная свобода всяких проливов. 2) Что никакой вражеский флот не пройдет в Черное море. Демократия всего мира знает, что России нужен выход в море, она должна поручиться и гарантировать договором, что проливы будут свободны всегда, что всякая пушка появившаяся на берегах Босфора и Дарданел или в виду их, с угрозой им будет сметена общим усилием всей демократии.

п. 2) Слушали доклад о 8 - ми часовом рабочем дне.

Постановлено: принципиально вводится в жизнь в Севастополе 8-ми часовый рабочий день, но где нужны экстренные и сверхсрочные работы, таковые будут производиться до окончания войны. Со своей стороны мы заявляем, что будем работать столько, сколько от нас потребует страна. Если потребует 24 часа, мы будем работать до полной потери сил.

[Арк. 87]

№ 16

Копия.

**Петроград. Временному Правительству, копия Совету
Солдатских и Рабочих депутатов**

Нам необходим свободный выход из Черного моря.

Команда и офицеры крейсера «Очаков»

Председатель комитета (подпись)

[Ф. 4275, № 9 (20185), арк. 66]

**[КОЛЧАК I УГОДОВСЬКИ КОМИТЕТЧИКИ СПІЛЬНО
„ОПРАЦЬОВУЮТЬ“ МАСИ]**

№ 17

**Делегатское собрание в здании цирка Труцци
25 апреля 1917 года**

Председательствующий - Конторович, секретарь Забелин.

В 2 часа дня прибывает командующий Черноморским флотом вице - адмирал Колчак. Делегатское собрание приветствует адмирала Колчака несмолкаемыми аплодисментами.

Колчак обратился к делегатскому собранию с речью, в которой описал положение вещей на фронте. По окончании речи собрание опять приветствовало его. За Колчаком выступает товарищ Баткин, громом долго несмолкаемых аплодисментов собрание покрывает окончание его речи. За товарищем Баткиным выступает лейтенант Ромушкевич. За Ромушкевичем выступает председатель Конторович. Собрание аплодирует ему. А после Конторовича выступил Бьяльницкий Бируля. Собрание приветствует его. За ним выступает командующий Черноморским флотом вице - адмирал Колчак, по окончании его речи собрание аплоди-

рует ему и Колчак покидает собрание; выйдя на арену цирка присутствующие берут его на руки и несут.

[Ф. № 181, за оп. 4015, спр. 4, арк. 144]

№ 18

Воззвание

команд штаба командующего Черноморским флотом и линейного корабля «Георгий Победоносец».

Положение дел, судя по докладу адмирала Колчака, в Петрограде, на фронте и в Балтийском флоте — признано угрожающим. Через несколько дней может произойти катастрофа, которая уничтожит нашу свободу и родину. Необходимо сейчас же, не медля ни одного часа, ни одной минуты, потому что медлить в этот тяжкий момент величайшее преступление перед родиной, сплотиться во имя организации, порядка и поднятия дисциплины, отбросив все личные и партийные счёты.

«Родина в опасности» — вот знамя, под которым должны соединиться все партии и национальности великой свободной России.

Пуст наш славный Черноморский флот, «гордость и надежда России» как сказал министр Гучков, проявит инициативу и оправдает слова нашего первого военного министра - гражданина. Не должно быть сейчас никаких партий, кроме партии «спасения России». Повторяем, родина наша и наша свобода в опасности. Пока еще не все потеряно, но через несколько недель может наступить катастрофа.

Поэтому судовой комитет линейного корабля «Георгий Победоносец» предлагает:

1. Всем кораблям и частям Черноморского флота и Севастопольского гарнизона присоединиться к нам.

2. Отправить телеграмму Временному Правительству и Совету Солдатских и Рабочих Депутатов с просьбой принять немедленно все меры для организации порядка, поднятия дисциплины и обуздания типов, подобных Ленину, агитирующих против Временного Правительства и требующих сепаратного мира.

3. Просить Севастопольский Военно - Исполнительный Комитет Совета Депутатов армии, флота и рабочих прекращения вредной деятельности лиц, проповедывающих сепаратный мир.

4. Послать представителей в Петроград, Балтийский флот и на фронт с призывом сплотиться для отражения коварного и грозного врага и всемерной поддержки союзников в борьбе с Германией.

В единении сила.

Просим все части флота и Севастопольского гарнизона, желающие присоединиться к нашему голосу, сообщить письменно в срочном порядке в судовой комитет линейного корабля «Георгий Победоносец» — ибо время не ждет, *отечество в опасности*.

Судовой комитет линейного корабля «Георгий Победоносец».

Апреля 26 дня 1917 года.

[Ф. 4275, № 9 (20185), арк. 118]

52 - е заседание 28 апреля 1917 г.

Председательствующий Водолазов.

п. 13) Слушали доклад Баткина о результатах выборов в депутацию на фронт.

Постановлено: утверждено избрать

офицеров	28
кондукторов	14
матросов	78
солдат	41
рабочих	23
от Центрального Исполнительного Комитета	6
	190

[Ф. № 181, за оп. 4015, спр. 4, арк. 104]

Заседание 3 - го мая 1917 года

Председательствует Конторович.

Доложена телеграмма Московской Городской Думы о речах депутатов от Черноморского флота.

Собрание приветствовало.

[Ф. 4275, № 20178/2, акр. 85]

[ДЕНИКИН І КЕРЕНСЬКИЙ ВИКОРИСТОВУЮТЬ ЕСЕРІВСЬКО - ЮНКЕРСЬКИХ АПТАТОРІВ З ЧОРНОМОРСЬКОЇ ФЛЬОТИ]

Телеграмма

ген. Деникина Военному Министру и его помощнику

Секретно. Срочно.

Военмин в бытность Каменце из'явил согласие генералу Брусилову принять меры формирования на юзфронте ударных батальонов из охотников. Главковерх просит сделать распоряжение допущении делегации Черноморского флота во главе с юнкером Баткиным посетить все запасные полки Петроградского гарнизона и ближайших окрестностей, а затем Московского гарнизона и после горячего призыва вызвать желающих поступить в эти батальоны. Охотники должны быть выделены по возможности скорее, сведены в батальоны и отправлены в распоряжение генерала Брусилова эшалонами в возможно скором времени. Делегация отправляется 18 или 19 мая в Петроград. Желательно приступить к действию до возвращения военмина, ибо каждый день дорог. 18/V — 1917 г. № 3743. Деникин.

[«Военно - Историч. Архив — ВИА» в Москві, спр. № 811, арк. 54]

№ 22

ВОЕННЫЙ МИНИСТР

13 мая 1917 г.

№ 371

Удостоверение

Дано сие делегату Черноморского флота, гарнизона города Севастополя, рабочих Севастопольского порта, Черноморского торгового флота матросу Викентию Ковальскому для поездки его во все части действующей армии и тыловые части, для ознакомления этих частей с лозунгами Черноморского флота и для организации их в духе, продиктованном новым строем.

Прошу оказывать содействие со стороны военных и гражданских властей, гарантируя ему полную неприкосновенность.

Военный министр *А. Керенский*.

[М. П.]

[Ф. № 181, за оп. 4015, спр. 6, арк. 6]

№ 23

Удостоверение.

Пред'явитель сего член Исполнительного Комитета по формированию революционных батальонов тыла делегат Черноморского флота матрос Коровцев командирован Комитетом во все города России для вербовки волонтеров, согласно утвержденного верховным главнокомандующим генералом Брусиловым плана формирования.

Просим все Советы Рабочих и Солдатских Депутатов, общественные, революционные и военные организации, а также всех начальствующих лиц оказывать пред'явителю сего широкое содействие во всех отношениях, гарантируя его неприкосновенность

Заместитель Председателя Исполнительного Комитета
матрос [підпис]

Секретарь Комитета, солдат *Ермаков*

[М. П.]

3 июня 1917 года № 17.

г. Каменец - Подольск.

[Арк. 10]

[КОАЛІЦІЙНІ ІЛЮЗІЇ]

№ 24

Резолюция об отношении к новому Временному Правительству по докладу солдата Зайцева.

(Принятая на делегатском собрании Севастопольского Совета д. ф. а. и р. 24 мая) ¹⁾.

Армия, флот и рабочие г. Севастополя приветствуют Временное Правительство в его работе по демократизации русской жизни

¹⁾ Це ухвала сприводу організування коаліційного міністерства. Звертає увагу безапеляційність підтриму Тимчасового Уряду в зв'язку з цим. Треба зауважити, що коаліційні ілюзії були дуже поширені в армії. Солдатам здавалося, що вступ соціалістів до міністерства має повною забезпечити в урядовій політиці інтереси трудящих, в тому числі і близький мир.

и ликвидации настоящей войны на основах, провозглашенных в правительственной декларации. Русская демократия, спаянная единой мыслью и волей, идет в своей работе вместе с Временным Правительством: разум демократии, организованный в Советах р. с. кр. депутатов и воля Временного Правительства созидают новую Россию и ведут ее к закреплению завоеванных свобод.

Демократия знает, что спасение России в сильных организациях, а потому она призывает всех объединиться в Советы Рабочих, Солдатских и Крестьянских Депутатов, объединиться так, чтобы Временное Правительство не оглядывалось назад, а спокойно выполняло волю революционного народа в твердой уверенности, что оглянувшись назад оно увидит на стягах Советов р. с. и к. депутатов лозунг: «полная поддержка Временному Правительству».

Иного лозунга быть не может, ибо отныне Временное Правительство имеет в своих рядах испытаннейших представителей революционной демократии, принявших на себя полную ответственность перед страной.

Севастополь. Май 1917 года.

[Ф. № 181, за оп. 4015, спр. 1, арк. 83]

**[НА ОКРЕМИХ КОРАБЛЯХ ОБОРОНСТВО НАБИРАЛО ЗАФАРБЛЕННЯ
УКР. НАЦІОНАЛІЗМУ]**

№ 25

**Киев. Украинской Центральной Раде.
Копия Украингенеркомит.**

Мы украинцы корабля «Республиканец» узнав о коварном покушении керасиров на уезжающих на фронт выполнять святого долга Богдановцев категорически протестуем, мы как сыны горячо любимой родины во имя ее спасения требуем от Центральной Рады принять все меры к удалению из Киева всех посягателей на Украину и добытую кровью трудового народа свободу.

83 группа украинцев корабля «Республиканец».

[«ВИА», спр. 1998, арк. 216]

[ВЗАЄМНІ ПОСЛУГИ...]

№ 26

Повестка

штаба командуючого Чорноморським флотом мая 16 дня 1917 г.

№ 335 ¹⁾

21 - го мая сего года Рада Громады предполагает устроить в г. Севастополе свой национальный праздник с кружечным сбором на украинский национальный фонд с отчислением 10 % на

¹⁾ Національний рух у Чорноморській флотії, як і в цілій армії, з початку революції став швидко розвиватись. Крім української Громади, в якій керували українські с.- р., були ще: а) Союз військових поляків, Комітет польської партії соціалістичної і клуб «Дом польський», б) Молдавський комітет при Севастопільській Раді депутатів, керівником у якому була Молдавська народня партія.

заем свободы. Предполагая в этот день устройство национального шествия, концерта и спектакля, Рада Громады покорнейше просит войска Черноморского флота и Севастопольского гарнизона, сочувствующие празднеству, принять участие в шествии, которое предполагается начать в 12 часов дня с Пушкинской площади Г. г. офицерам желающим взять на себя труд по организации шествия обратиться за справками в помещении Рады по Нахимовскому проспекту, в доме № 33; от 7 - ми до 10 часов вечера.

Командующий флотом обращается к офицерам помочь организации шествия.

О чем распорядительное отделение по приказанию начальника штаба сообщает.

Подп.: Начальник распорядительного отделения

Старший лейтенант *Богданос*

Старший флаг - офицер лейтенант (*подпись*)

[За оп. 4017, спр. 28, арк. 2]

№ 27

Повестка

штаба командующего Черноморским флотом

Севастопольский рейд, июля 1917 года.

№ 604

Общее собрание уроженцев Бессарабии в заседании своем 22 - го июня постановило, для борьбы с контр-революционной пропагандой в Бессарабии, а так же для агитации за заем свободы и подготовки населения к выборам в Учредительное Собрание отправить летучий отряд всех команд Черноморского флота и Севастопольского гарнизона из 80 человек с расчетом по 10 человек на уезд.

Объявляя вышеизложенное, штаб, по приказанию начальника штаба, просит командиров судов совместно с комитетами назначить людей в указанный выше отряд в следующей норме: с линейных кораблей, крейсеров, транспортов и блёкшивов по 3 человека, с малых судов по 1, от роты крепостной артиллерии 2, от Черноморского флотского экипажа 2, от Севастопольского флотского полуэкипажа 2, службы связи 2, воздушной дивизии 1, бригады траления 8, подводной бригады 1.

Списки избранных надлежит непосредственно направить в Севастопольский комитет Молдавской национальной партии.

Помощник флаг - капитана

старший лейтенант *Потопьев*

[Ф. 4275, № 9 (20185), арк. 475]

[ОШКУВАННЯ МАС ВІД ЛЕНІНСЬКОГО ВПЛИВУ]

№ 28

Заседание 4 мая 1917 года

Доложено: о предполагаемом приезде Ленина в Севастополь.
Постановлено: экстренно собрать делегатское собрание в: 6 часов вечера. На повестке: о приезде Ленина¹⁾.

[Спр. № 20178/2, арк. 87 — 88]

№ 29

Телеграмма

Срочно..

2 адреса Петроград Совету Солдатских Рабочих Депутатов
Совету министров

Просим принять все зависящие от вас меры для осуществления категорического постановления делегатского собрания Черноморского флота гарнизона и рабочих о недопущении приезда Ленина в Севастопольский крепостной район и побережья Черного моря точка №

Центральный Исполнительный Комитет.

[Ф. 4275, № 20193 (17), арк. 326]

№ 30

Телеграмма

Срочно..

Керчь. Центральный Исполнительный Комитет.

Сообщаем для сведения и распоряжения: делегатское собрание Черноморского флота гарнизона и рабочих постановило: всеми имеющимися средствами ни в коем случае не допустить приезд Ленина в Севастополь точка № 2588.

Центральный Исполнительный Комитет.

[Арк. 304 — 326]

**[ПРОВЗВІСНИКИ ПРИЙДЕШНІХ БУРІВ. МАСИ ТИСНУТЬ НА
ГОДОВЦІВ].**

№ 31

Приказ командующего Черноморским флотом

(Севастопольский рейд, марта 27 дня 1917 года).

№ 1146.²⁾

Объявляю утвержденное мною постановление № 19 - й Севастопольского Центрального Военного Исполнительного Комитета: «Севастопольский Центральный Военный Исполнительный

¹⁾ Протоколу цього делегатського зібрання в справах не знайдено, але зміст його видно з наступних телеграм, які розіслано по всіх містах узбережжя до Трапезунту включно. Тов. Жуков у своїх спогадах подає такі наслідки голосування в цьому питанні: за постанову 340, проти — 20, утрималося — 45 чол.

²⁾ Виступ команди «Гневною» проти свого реакційного командира був першим і єдиним за березень м - ць, коли не вважати на виступ команди

Комитет в заседании своем 26 - го марта 1917 года, выслушав доклад летучего отряда, командированного на миноносец «Гневный» постановил по инциденту команды миноносец «Гневный» с командиром следующее решение: ввиду признания командной миноносца своих обвинений командира неправильными и принесения извинения командующему флотом и командиру миноносца через своих выборных, а также обращенной к командиру просьбы ходатайствовать о вступлении его вновь в командование, на что командиром дано согласие — случай считать исчерпанным. Центральный Военный Исполнительный Комитет обращает внимание личного состава флота на этот случай, просит принять все меры к избежанию подобных конфликтов, которые расшатывают дисциплину, сеют рознь между офицерами и матросами, чем ослабляют нашу вооруженную силу, столь необходимую в переживаемый нами момент. В настоящее время на эскадренном миноносце «Гневный» между офицерами и командой установилась тесная связь и взаимное понимание. Подписали: председатель Комитета *К. Сафонов*, секретарь солдат *Харламов*, председатель летучего отряда лейтенант *Ромуцкевич*.

[Арк. 19]

№ 32

Вице - адмирал *Колчак*.

Центральному Исполнительному Комитету армии, флота и рабочих депутатов.

Судовой комитет от лица команды эскадренного миноносца «Фидениси» изъясняет свой протест против правил, изданных приказом верховного командующего от 15 - го марта 1917 г. за № 8 и просит Центральный Исполнительный Комитет армии, флота и рабочих депутатов об отмене этого приказа, как несовместимого с правами свободного гражданина.

[Ф. 4275, № 20187(11), арк. 8.]

Председатель [підпис]

Секретарь писарь *Павленко*

№ 33

В Севастопольский Центральный Исполнительный Комитет Совета депутатов армии, флота и рабочих.

Судовой комитет л. к. «Императрица Екатерина Великая» доносит, что объявленный в приказе командующего Черноморским флотом за № 1222 от 30 марта 1917 года и приказ Вр. и. д. верховного главнокомандующего генер. от инф. Алексеева за № 8 от 15 марта 1917 г. о порядке отдания чести не принят на корабле.

По прочтении такового команде, приказ этот был встречен бурными протестами.

«Императрица Екатерина II» 4/III — проти офіцерів з німецькими прізвищами, який прізвів до самогубства мічмана Фокіна і власне був замаскованою формою виступу проти офіцества цей виступ був тоді зліквідований Колчаком різким роз'ясненням команді безпідставності їх обвинувачень і одмовленням списать офіцерів з німецькими прізвищами з кораблів.

О чем судовой комитет доносит до сведения Центрального Исполнительного Комитета.

Председатель судового комитета *Белов*
Секретарь *Шевченко*

№ 86

« » апреля 1917 года

[Арк. 100]

№ 34

Телеграмма

Дармия Петрограда 9/4 Военная. Дармия Штарум Военмин¹⁾. Докладываю телеграмму Центрального Севастопольского Исполнительного Комитета кавычки Севастопольский Центральный Исполнительный Комитет совета депутатов армии и флота и рабочих постановил отдание чести вне службы не обязательно постановление это внесено потому что на улицах явочным порядком уже осуществляется не обязательность отдания чести такое явление создает нежелательные инциденты порождает кривотолки а потому Комитет ходатайствует удовлетворить желание команд и Комитета так как командующий Черноморским флотом в утверждении этого постановления отказал мотивируя неимением на это полномочий ввиду остроты создавшегося положения Комитет просит о скорейшем разрешении этого вопроса точка Центральный Комитет кавычки 1610 Подполковник Самарин.

[«ВИА», № 1644, арк. 242 — 243]

[«НАЧИНАЕТСЯ РАЗВАЛ...»]

№ 35

Телеграмма

Дармия Петрограда Довмин 119 39 9/4 17 10 Военная Дармия Штарум Военмин. Докладываю телеграмму на мое имя Наштадива Черноморской подполковника Верховского кавычки Обращаюсь покорной просьбой содействия скорому решению вопроса дисциплинарном суде точка Без этого восстановления дисциплины невозможно начинается форменный развал точка Наштадив Черноморской Верховский кавычки 1609 Подполковник Самарин.

[Арк. 241]

¹⁾ І ця і наступні телеграми викривають ненадійність зовнішнього «благополучия» у флоті. Незадоволення мас глибоко вирувало у різних формах вириваючись назовні. Авторитету й агітації комітету і дрібнобуржуазних партій було недостатньо. Надіялися поступками й загрозами утримати й надалі армію в послугові. Ставка на клопотання про «честь» відмовила, хоч наказ № 1 Петроградської РР і СД її скасував ще 1/III, але як відомо, суди були запроваджені. «Отдание чести» у чорноморській флоті скасовано аж 20/V під натиском мас. Угодовці, які вважали цей акт за ознаку свідомости матросів, підтримували його існування й надалі, й воно затрималось аж до приїзду Балтійської делегації.

п. 16) Доложена: телеграмма военному министру, посланная общим собранием офицеров Севастопольской Авиашколы, без ведома Центрального Исполнительного Комитета.

Постановлено: при разборе вопроса о снятии погон офицерами армейских частей предложено товарищем Ивановым товарищу Зороховичу дать исчерпывающие сведения, почему он не доложил на ближайшем заседании об этом. Послать военному министру следующую телеграмму: приказ Коменданта крепости о снятии погон был отдан с ведома Центрального Исполнительного Комитета временно, до получения вашего приказа дабы избежать нежелательных эксцессов точка Телеграмма офицеров школы Авиации на ваше имя послана помимо Комитета и без его ведома почему Комитет просит ее не числить точка Центральным Исполнительным Комитетом приняты меры к раз'яснению причины побудившей офицеров школы послать оскорбительную для коменданта крепости телеграмму. Центральный Исполнительный Комитет.

[Ф. № 181, за оп. 4015, спр. 4, арк. 84]

Председательствует лейтенант Левговд.

§ 6. Доложено: об отмене пробы пищи на судах и в частях
Постановили: церемониал пробы командной пищи отменяется.

[Ф. 4275, № 20178/2, арк. 87 — 88]

Председательствует Конторович

Доложено к - ром м - ца: миноносец «Жаркий» должен выйти в море, но команда протестует не желая с командиром лейтенантом Веселого выходить в море.

Постановлено: послать немедленно легучий отряд на миноносец «Жаркий», избраны: Конторович, Евсеев, Гаркушенко, Зайцев, Бундов, Чернега, Черниговский, Сокол, Окуневич и Ветвицкий.

Арк. 85]

Телеграмма

нач. штаба ком. Черноморским флотом начальнику морского штаба верховного главнокомандующего ¹⁾

Вследствие небольшого числа желающих и усиленной контр-пропаганды, сформировать ударные батальоны не представляется возможным. Подъем прошел, агитация лучшей части офицеров и солдат и Центрального Комитета осталась безрезультатною, надежды на успех в будущем нет. *Смирнов*. Верно: Капитан 2 ранга Ливен. 31/V 1917 № 72317 г. Севастополь.

[«ВИА», № 811, арк. 240]

Телеграмма

команд. Черноморским флотом морскому министру и нач. штаба верховного главнокомандующего

Секретно. Срочно

Анархическое движение развивается, происходят митинги приводящие свои постановления в исполнение без санкции Центрального Комитета. Арестованы помощник командира и два офицера экипажа и командир полуэкипажа. На некоторых судах отбирают оружие у офицеров. Колчак 5/VI. 1917 г. 1255 Севастополь.

[Арк. 258]

Петроград Поминмор Каперангу Дудорову Намор

Кабинет Министра старлейту Муравьеву.

Дополнение № 1255/оп. адмирала Колчака происходящее в Черном море является следствием отъезда лучших элементов в составе Черноморской делегации запятая которые ранее с успехом боролись против крайних течений точка Необходимо немедленно возвращение в Севастополь части делегации находящейся в Петрограде во главе с Баткиным, а также и части делегации находящихся на фронте, о чем вхожу в сношения через кавторанга Тихменева находящегося в Ставке точка Кроме того необходима посылка Минмором телеграммы с призывом к порядку, а также немедленный приезд в Севастополь пользующегося авторитетом общественного деятеля от имени Минмора. Подписал Бубнов № 1346/гер. 6 Июня 1917 года. Верно: Капитан 2 ранга Ливен.

[Арк. 266]

¹⁾ За місяць відбулися значні зрушення, штучно викликане патріотичне піднесення упало. В той час, коли делегати Чорноморської фльоти їздили вербовщиками в ударні батальйони по цілій Росії, у фльоті ця видумка не прищепилася.

№ 42

**Петроград Минмор Министру Председателю Верховному Главно-
командующему Ставка**

Вследствие требования делегатского собрания я и начальник штаба Каперанг Смирнов сдали должности контр - адмиралу Лукину и каперангу Зарину точка 00 час. 7 Июня 1239/ОП Колчак.

[Арк. 268]

№ 43

**Телеграмма
Центральному Исполнительному Комитету.**

Временное Правительство требует: первое: немедленного подчинения Черноморского флота законной власти, второе: приказывает адмиралу Колчаку и капитану Смирнову допустившим явный бунт немедленно выехать в Петроград для личного доклада, третье: временное командование Черноморским флотом принять адмиралу Лукину с возложением обязанностей начальника штаба временно на лицо по его усмотрению. Адмиралу Лукину немедленно выполнить непреклонную волю Временного Правительства: всеми мерами водворить в Черном море порядок, подчинение закону и воинскому долгу. Возвратить оружие офицерам. В день получения сего повеления восстановить деятельность должностных лиц и комитетов в законных формах. Чинов, которые осмелятся не подчиниться сему повелению, немедленно арестовать как изменников отечеству и революции и предать суду. Об исполнении сего телеграфно донести в 24 часа. Напомнить командам, что до сих пор Черноморский флот почитался всей страной оплотом свободы и революции.

Министр Председатель князь *Львов*
Морской министр *Керенский*

[Ф. 4275, № 9 (20185), арк. 392]

№ 44

**Постановление общего собрания матросов, офицеров и рабочих
Черноморской авиации в «Килен - бухте» от 6 - го июля 1917 года**

Общее собрание матросов, офицеров, и рабочих Черноморской авиации в «Килен - бухте» обсудив Петроградские события 3 - го и 4 - го сего июля, выражает полное доверие Временному Правительству и Советам Рабочих, Солдатских и Крестьянских Депутатов и готово, по первому их призыву, с оружием в руках итти на защиту отстаиваемых ими принципов свободы, равенства и братства. Считая, что всякое неорганизованное выступление вредит делу Революции, общее собрание осуждает выступление Кронштадтских и Петроградских товарищей, организовавших кровавое выступление под руководством безответственных лиц.

Признавая высшим и единственным органом революционной демократии Совет Рабочих, Солдатских и Крестьянских Депутатов, общее собрание считает навязанным ему неорганизованной толпой против его желания правительственной власти, помимо кроющегося в этом выступлении насилия, является актом контр-революционным, ибо этот комитет — орган высшей революционной власти высказался совершенно определенно против перехода правительственной власти в Совет Рабочих, Солдатских и Крестьянских Депутатов.

В заключение общее собрание всецело присоединяется к воззванию Совета Рабочих, Солдатских и Крестьянских депутатов от 4-го июля сего года и находит необходимым, в целях сохранения силы революционной демократии, безусловно подчиниться призыву Вр. Правительства о повсеместном воспрещении демонстраций и надеется что Севастопольский Центральный Исполнительный Комитет, как местный орган революционной демократии, примет меры к соблюдению в Севастополе сего распоряжения Временного Правительства.

Председ. Комитета У.о.С.Р. [підпис]

[Печатка: «Килен Бухта.
Местный Исполнит. Комитет
при Черн. Воз. Дивиз.»]

[Ф. № 1811, за оп. 405, спр. 4, арк. 246]

№ 45. В Севастопольский ЦИК фл[ота], а[рмии] и р[абочих]

Резолюция, выработанная комитетом совместно с командой, по поводу происшедших событий в Петрограде 4-го июля 1917 г.

Твердо стоя на платформе выдвинутой Всероссийским съездом Солдатских, Рабочих и Крестьянских Депутатов, считаем необходимым признавать и поддерживать Временное Правительство, совместно работающего с ответственными органами Российской демократии и категорически протестуем против происшедших событий, решительно порицая поведение большевиков.

Председ. Судов. Комитета
лин. кор. «Ростислав» С. Васильев
Секретарь П. Корниенко

[Арк. 241]

№ 46

Резолюция Центрального Комитета Подводной Бригады Черном.
флота

Принимая во внимание, что к событиям имевшим место в Петрограде, объединенный Исполнительный Комитет Всероссийского Совета Рабочих и Солдатских Депутатов и Ис. Ком. Крест. Деп. отнесся с порицанием и при помощи подавляющего большинства Петроградского гарнизона выступил против большевиков, комитет под[водной] бри[гады] в свою очередь выражает свое полное доверие объединенному Исполнительному Комитету Всероссийского Совета Рабочих и Солдатских Депутатов, Исполнительному Комитету Крестьянских Депутатов, а также Временному Правительству, которое пользуется его поддержкой и считает, что

всякое выступление против этого правительства, как вносящее анархию и разложение и грозящее в настоящее тяжелое время России гибелью, заслуживает самого решительного порицания и осуждения.

Председатель Комитета старш. лейт. [підпис]
Секретарь *Ермолаев*.

[Арк. 239]

**[ДОСВІД ЛИПНЕВИХ ДНІВ ВИВІТРИВАВ ЧАД СЛІПОЇ ДОВІРИ МАС
ДО БУРЖУАЗІЇ І ЇЇ ПІДГОЛОСНІВ]**

№ 47

Выписка из протокола пленарн. заседания Совета военных и рабочих депутатов от 21 июля 1917 г. 1)

Совет военных и рабочих депутатов обсудив создавшееся положение о формировании нового кабинета министров выражает уверенность, что Всероссийский Совет, стоя на страже завоеванной революции, не допустит покушений на выдвинутые лозунги Российской демократии. Стоя за твердую власть, мы требуем от министров социалистов, облеченных нашим доверием, проявления этой власти в полной мере и для того, чтобы неизменно пользоваться нашей поддержкой необходимо проявление твердой власти к проведению в жизнь всех постановлений Всероссийского Совета.

Мы удивлены, почему до сих пор не проведены в жизнь постановления о роспуске времен. комитета Госуд. Думы. Мы видим причины искусственной организации буржуазных классов не отрицающая в принципе привлечения к созидательной работе в такой ответственный момент буржуазии, мы все таки не можем поддерживать своим авторитетом создания власти и привлечения в министры на опубликованных ими условиях, которые противоречат выдвинутым нами лозунгам. Черноморский флот, гарнизон и рабочие Севастополя стоят твердо, ни влево, ни вправо не отступаем и будем тверды как были и раньше.

[Ф. за оп. 4017, спр. № 35, арк. 8]

№ 48

Протокол № 22

пленарного заседания Исполнительного Комитета от 28 июля 1917 г.

Заседание открыто в 9 ч. 30 м. под председательством Шеремета при секретаре Задерновском.

§ 7. Заслушано заявление Следственной Комиссии о поступившем в Комиссию постановлении полкового комитета Севастопо-

1) Постановоу гленуму була реагуванням чорноморців на ті торги, що їх провадив Керенський з буржуазією про її участь у його міністерстві і зокрема на ті умови співробітництва, що їх у листі оголосили кадети — Астров, Кішкін, Набоков та які зводились фактично до буржуазної диктатури.

польской крепостной артиллерии, с просьбой розжаловать члена Исполнительного Комитета товарища Калича¹⁾ за принадлежность к фракции с.- д. большевиков и агитировавшего якобы против наступления, к неповиновению Временному Правительству и распространявшего письма Ленина. Настоящее постановление было направлено через коменданта крепости, по поручению которого было произведено дознание прапорщиком Кулябко совместно с членом Следственной Комиссии после дознания Следственная Комиссия вынесла резолюцию которую представляет на суждение Исполнительному Комитету.

Резолюция: в виду невозможности установить высказывал ли Калич от фракции большевиков свое убеждение или же его речь носила агитационный характер и принимая во внимание, что выступления Калича были до издания приказа Временным Правительством и к тому же за Каличем в настоящее время вредной агитации не замечено, Следственная Комиссия постановила: возведенные на Калича обвинения считать не основательными и указать полковому комитету, что на основании декларации прав солдата разжаловать можно только по суду. Дальнейшее суждение о поведении Калича предоставляется на усмотрение части и ее комитета.

Исполнительный Комитет заслушав материал по этому делу и выслушав постановление Следственной Комиссии постановил: считать постановление Следственной Комиссии правильным.

[Ф. № 181, за оп. 4015, спр. 4, арк. 24 — 25]

[КОРНИЛОВ ГОТУВАВ НАСТУП НА БОСФОР]

№ 49

Телеграмма

отправленная по Морскому Штабу Верховного Главнокоманд.
29 июля 1917 года (отправлен. в Одессу)²⁾

Копия

Севастополь Наморси.

Директива. Подготовить к 1 марта 1918 года транспортные средства Черного моря для осуществления Босфорской операции, приняв меры к сохранению в полном размере грузооборота по Черному морю в период подготовки к операции, для чего развить и создать вновь каботажные средства для грузовых операций в северо-западной части моря точка К октябрю месяцу 1917 года подготовить необходимые транспортные и десантные средства для

¹⁾ Зразок «ідейної» боротьби з більшовиками. Каліч дійсно належав до більшовицької партії, він був учасником Чорноморської делегації і повернувся з Петрограду активним більшовиком. Каліч — селянин бідняк, Херсонської губ.

²⁾ Виконуючи соціальне замовлення своїх клас, уже через 10 днів після вступу на пост «Верховного Главнокомандуючого» Корнілов починає готувати операцію, яка мала дати в руки імперіалістичної Росії головний приз війни: Константинопіль і протоки, набуття яких, від «благородних союзників» стало мало ймовірним.

бсуществления если обстановка позволит одним армейским корпусом десантной операции в районе Добруджи точка В соответствии с сим вести подготовку флота и необходимых для операций специальных средств. Корнилов № 1674/чер.

Верно: Капитан 2 ранга кн. *Ливен*.

[«ВИА», спр. 676, арк. 272]

[МАСИ БОРЯТЬСЯ ПРОТИ ЗАПРОВАДЖЕННЯ БУРЖУАЗНО - ПОМІЩИЦЬКОЇ ДИКТАТУРИ]

№ 50

Резолюция команды Бокового дела Черного моря ¹⁾

Всеми силами поддерживаем Севастопольский Совет В. и Р. Депутатов как высший орган революционной демократии г. Севастополя, который стремится к спасению нашей молодой свободы, революции и родины, которой грозит опасность со стороны контрреволюции и по 1-му зову С. С. В. и Р. Д. во имя свободы и страны выступить с оружием в руках на защиту свободы с заявлением о своей готовности принести все жертвы ради спасения революции, свободы и блага всей родины.

Всецело доверяем В.Ц.И.К.С.Р. и К.Д. и надеемся, как на высший орган революционной демократии, что он не отступит ни на шаг от программы от 8-го июля и приложит все силы и энергию опираясь на силы демократии даст надлежащий отпор Московскому Совету если с его стороны будет попытка задать молодую революцию.

Протестуем против отозвания Генерального Комиссара тов. Борисова из г. Севастополя, просим ходатайствовать С.В. и Р.Д. о возвращении его обратно в г. Севастополь как деятельного борца за свободу стоящего на страже интересов революции.

Контр-революция все выше и выше поднимает голову. Притаившиеся было слуги старого порядка осмелились выступить от имени страны со своими заявлениями и требованиями, мы требуем от Временного Правительства немедленного роспуска Государственной Думы и так же Государственного Совета. Временное Правительство может без колебания распустить Государственную Думу и Совет — это реакционное гнездо, представляющее волю помещиков и капиталистов.

Так же протестуем против смертной казни в полном убеждении, что она не только будет содействовать укреплению армии, но еще больше усилит ее дезорганизацию.

Выражаем доверие Временному Правительству, опирающемуся на Вс. Ц. И. К. С.С. Р. и Кр. Депутатов, а в лице их и на их избирателей.

Председатель собрания команды Бокового дела *О. Сердюк*.

За секретаря подпоруч. *Д. Прохонко*.

[Ф. № 181, за оп. 4015, спр. 9, арк. 147]

¹⁾ Цілий ряд постанов, аналогічних цій і дальшим, викликані поширенням з армії на флоту постанови Тимчасового Уряду про військову кару для військових і нічим не прикритим організаціям контрреволюції.

19 - го сего августа в 9 часов утра общим собранием команды Черноморского флотского экипажа обсуждался вопрос о смертной казни и всем собранием при одном воздержавшемся вынесена следующая резолюция:

Считая в свободной стране смертную казнь позором и ни в коем случае не допустимой не только на фронте, где наши товарищи уже обречены на смерть, но и в тылу.

Председатель Исполнительного Комитета
Черноморского флотского экипажа *Морозов*
Секретарь *Маруц*

Печатка: «Исполнит. Комитет
Черноморск. флотского экипажа»]

[Арк. 158]

Считая революцию и свободу нашу, нашу дорогой ценой добытую свободу в опасности от реакционных сил, т. е. классов капиталистов и всех прислужников старого царизма, требуем Совет Рабочих Солдатских и Крестьянских Депутатов взять всю власть в руки народа в лице Советов и вести страну в социальном строе.

Воздействовать на союзников наших для скорейшего созыва Стокгольмской конференции, а всех сплотиться вокруг наших комитетов и советов, которые последний оплот нам для спасения революции.

Мы требуем от тех высших органов немедленного роспуска Государственного Совета и Государственной Думы и ограничения пенсий сановникам, иначе мы не можем верить вам, не можем считать вас выборными, т. к. этот клич поднимался нами с самого начала революции.

Настоящая резолюция вынесена на общем собрании команд Черноморского флотского экипажа 19 - го сего августа в 11 ½ часов дня, каковую и представляем на общее собрание Совета Военных, Рабочих и Крестьянских Депутатов. Настоящая резолюция принята 308 голосами против 250 голосов.

19 августа 1917 г.

Председатель Исполнительного Комитета
Черноморского флотского экипажа *Морозов*
Секретарь *Маруц*

[Печатка: «Исполнит. Комитет
Черноморск. флотского экипажа»].

[Арк. 154]

Всероссийскому Центральному Исполнительному Комитету копия председателю министров Керенскому и Центрофлоту.

Революционный Севастополь составе Черноморского флота, гарнизона и рабочих сознавая всю серьезность и ответственность момента заявляет о своей твердой готовности до конца стоять на страже завоеваний революции. С чувством глубокого негодования клеймит позором выступления контр - революционных сил во главе с генералом Корниловым и стремление его захватить власть пользуясь несчастьем постигшим нас на фронте и считает это предательством родины и революции.

Всероссийский Центральный Исполнительный Комитет Советов Рабочих и Солдатских Депутатов и министры социалисты в своей борьбе с контр - революцией могут рассчитывать на полную поддержку всей революционной демократии Севастополя № 240. Исполнительный Комитет Советов Военных и Рабочих Депутатов.

Дополнение: командующий Черноморским флотом в экстренном заседании Исполнительного Комитета заявил: «что для него обязательно распоряжение только Временного Правительства и работа в полном контакте Советом Военных и Рабочих депутатов».

[Ф. № 181, за оп. 4015, спр. 15, арк. 414]

[КОРНИЛОВЩИНА ВИКРИВАЛА РОЛЮ ТИМЧ. УРЯДУ Й УГОДОВЦІВ. БІЛЬШОВИКИ — «ИСТИННЫЕ БОРЦЫ ЗА СВОБОДУ» — ЗАЯВЛЯЮТ МАТРОСИ].

№ 54

Резолюция принятая на общем собрании команды, исключая состав офицеров, эскадренного миноносца «Гневный» 4 - го сентября 1917 года

Судовый комитет эскадр. мин. «Гневный», совместно с командой на общем собрании сего числа, обсудив создающееся политическое положение нашей родины и революции, в связи с контрреволюционным выступлением генерала Корнилова, и считая себя вправе подать голос в защиту прав пролетариата и завоеваний нашей революции, как часть организованной демократии, признали своей священной обязанностью заявить:

1)... Генерал Корнилов, как изменник родины и враг нашей революции и свободы, действия которого могут если не погубить Россию, то нанести тяжкий удар нашей революции, и даже парализовать ее дальнейшее развитие, должен быть предан позорной казни, как инициатор введения ее в тылу и на фронте.

2)... Контрреволюционеры и германские шпионы, как то: Гурко, Манасевич - Мануйлов, Воейков, Вырубова и др., которые распоряжением Временного Правительства, высылаются за границу, должны быть преданы военно - революционному суду,

1) Варто порівняти резолюції мас з беззубою резолюцією ЦВК.

а до этого заключены в крепость, дабы не имели возможности продолжать свою изменническую, гибельную для России и нашей молодой свободы, деятельность. Такие же меры должны быть приняты и к другим приспешникам старого строя и контрреволюционерам.

3)... Считаем преступным держать в тюрьмах наших товарищей социалистов большевиков и интернационалистов и закрытие социалистических газет, как «Новая Жизнь», когда контр-революционеры открыто продолжают свою работу, а изменники и шпионы высылаются за границу.

4)... Доверяя всецело Советам Солдатских, Рабочих и Крестьянских Депутатов и в частности Петроградскому Совету, и указывая, к чему привела нас политика Временного Правительства, требуем принятия самых суровых и решительных мер к подавлению контр-революции справа и занятия С.С.Р. и К.Д. всей полноты власти.

5)... Считаем желательной открытую работу в рядах демократии нашего товарища социалиста Н. Ленина.

Товарищи солдаты, матросы и рабочие. Вы видите, что наша родина истекает кровью в непосильной борьбе с врагом внешним и врагом внутренним. Вы видите, что мировая буржуазия вступила в борьбу с мировым пролетариатом. Вы видите как империалисты цепляются за войну, как за последнее средство к обессилению нас, трудового народа и к сохранению своего господства и господства капитала. Они понимают, что не будь войны — нам не нужны были бы разные Корниловы, Каледины и другие им подобные, нам не нужно было бы вообще офицерство, в рядах которого и кроются, главным образом, опасные для родины и нашей свободы контр-революционные силы: буржуазии не было бы возможности натравливать рабочего или крестьянина немца на труженника русского, француза, англичанина и последних на первого, тогда меньше нуждались бы мы в их учености, в их знаниях и опытности. Они это понимают и учитывают и неся лозунг «до полной победы» всеми средствами стараются затянуть войну до полного изнеможения пролетариата, когда мы разбитые, разоренные, измученные, сознавая свое бессилие, опустим руки и отдадим себя в распоряжение их «милости».

Товарищи. Вы помните, что наше Временное Правительство, принимая на себя верховную власть, обещало стремиться к скорейшему заключению мира, и мы спрашиваем, что сделало оно в этом направлении. А вот что: оно сделало распоряжение о введении смертной казни, и для кого же. Когда распоряжением того же правительства наши враги и предатели высылаются за границу, оно подготовило почву для контр-революционного выступления генерала Корнилова, а больше, кажется, оно ничего не сделало. Знаем ли мы сейчас за что мы воюем, за что ежедневно гибнут тысячи жизней наших товарищей. Нем, мы этого не знаем.

Товарищи. Мы призываем всех, кому дорога родина и только что завоеванная свобода, подать свой голос, могучий голос демократии, голос хозяина страны, в защиту наших прав, в поддер-

жание интернационала и к уничтожению господства кровавых империалистов и капитала. Мы не должны молчать, мы не должны бездействовать, когда гибель страны может быть предотвращена только нашим общим усилием.

Председатель судебного комитета [підпис]

Секретарь [підпис]

[Ф. № 183, за оп. 4017, спр. 36, арк. 2]

№ 55

Резолюция принятая на общем собрании команды Черноморского флотского экипажа 9 - го сентября 1917 года

Общее собрание команды Черноморского флотского экипажа обсудив вопрос о текущем моменте страны вынесло следующую резолюцию:

1) Приветствуя Всероссийский съезд демократии, мы требуем передачи всей власти в руки Совета С.Р. и К.Д. и созыва Учредительного Собрания к назначенному сроку, т. е. 28 ноября с.г. не допуская второй его отсрочки.

2) Требуем осуществления автономных прав всех наций живущих в России на самоопределение.

3) Самой беспощадной борьбы с контр - революционными мятежниками и немедленного их ареста и предания военно - революционному суду, как изменников родины и революции.

4) Отвергаем всякую мысль о возможности явного или скрытого компромиса с заговорщиками и теми организациями и ценовыми группами, которые составляют ныне всероссийскую партию контр - революционного переворота.

5) Полагаем, что при создавшихся условиях только власть в лице Советов непосредственно опирающихся на революционно-народные массы и ответственная перед ними, способна завоевать себе доверие, упрочить и развить основные завоевания революции, высвободиться из кабальной зависимости от милитаристических планов союзной империалистической буржуазии и вести последовательную борьбу за достижение всеобщего мира на демократических началах.

6) Требуем немедленно издания временного декрета до Учредительного Собрания о переходе всех земель: помещичьих, монастырских, церковных, удельных и кабинетских и пр., а также инвентаря, как живого, так и мертвого без выкупа в крестьянские земельные комитеты, для распоряжения ими под военным контролем, так же требуем издания немедленного декрета до Учредительного Собрания о переходе морей, рек, озер и рыбных промыслов со всем инвентарем из рук частных собственников без выкупа в руки профессиональных союзов рыбаков, не пользующихся наемным трудом.

7) Передачи всех фабрик, заводов, мельниц и торгово - промышленных предприятий в руки профессиональных рабочих союзов.

8) Беспощадного обложения крупных капиталистов и конфискации военных прибылей, монастырских и церковных капиталов, в целях спасения страны от хозяйственной разрухи.

9) Немедленно провести монополизацию всех продовольственных товаров и мануфактуры с установлением минимальных твердых цен.

10) Объявления тайных договоров с союзными державами не действительными и немедленное предложение всем народам воюющих государств всеобщего демократического мира.

11) Немедленного созыва Стокгольмской конференции социалистов всех держав.

12) Настоятельно требуем освобождения всех арестованных революционеров истинных борцов за свободу.

13) Немедленной отмены смертной казни.

14) Генеральной чистки командного офицерского состава во всех частях войск, как на фронте, так и в тылу и применения выборного начала ко всему командному составу.

15) Разгона Государственного Совета и Государственной Думы.

16) Закрытия органов печати идейно вдохновляющих контрреволюцию, как то «Русского Слова», «Речи», «Русской Воли», «Нового Времени» и др. и свободной пропаганды и агитации всех социалистических партий во всех частях войск.

17) Уничтожения всех сословий, сословных (дворянских и про преимуществ и полное равноправие граждан.

Считаем, что только такими решительными мерами возможно сохранение и закрепление завоеваний Русской революции и полагая, что в корне видоизмененная молодая Россия, превратившаяся в Демократическую Республику сможет стать во главе борющегося трудового народа за достижение социалистического строя, основанного на братстве и равенстве всех людей.

Председатель Исполнительного Комитета
Черноморского флотского экипажа матрос *Лысак*
Секретарь матрос *Кедровский*

[Ф. № 181, за оп. 4015, сир. 9, арк. 7]

№ 56

.....

Мы матросы Севастопольского флотского полуэкипажа в составе всей команды 5 - го сентября 1917 года вынесли следующую резолюцию.

1) Всю власть вручить Советам Солдатских, Рабочих и Крестьянских Депутатов.

2) Издание декретов о передаче всей земли в распоряжение земельных крестьянских комитетов до Учредительного Собрания.

3) Проведение в законодательном порядке 8 - ми часового рабочего дня.

4) О принятии самых энергичных мер со спекулянтами в области довольствия контроля над производством торговопромышленных классов.

5) Арестовать всех контр - революционных генералов, предать военно - революционному суду на фронте, как изменников родины и революции, а также и в тылу способствовавших им.

6) Арестовать главарей контр - революционной буржуазии Родзянко, Милюкова, Рябушинского, Гучкова и К - о.

7) Разогнать Государственный Совет и Государственную Думу.

8) Закрыть гнезда контр - революционной печати: «Русское Слово», «Утро России» и другие газеты.

9) Выслать из России агентов иностранного империализма как замешанных в контр - революционном пособничестве.

10) Немедленно требование опубликования официального закона о существовании в России демократической федеративной республики.

11) Освобождение всех арестованных революционеров, большевиков, истинных борцов за свободу, и расследование действий прокуроров, создавших клеветническое дело против товарища Ленина и Зиновьева и почетное возвращение в ряды борющегося пролетариата его неутомимого вождя товарища Ленина.

12) Требуем немедленной отмены для солдат смертной казни.

13) Снятия военного положения.

14) О разрешении солдатских митингов, съездов в государстве.

15) Снятие военной цензуры с пролетарских газет.

16) Немедленно начать строгое расследование над офицерским союзом армии и флота, военной лиги и разогнать союз георгиевских кавалеров, как явных контр - революционеров.

17) Расформирование баталионов смерти и замена их революционными частями.

18) Требуем энергичного обновления революционного командного состава как в армии, так и во флоте и применение выборных начал к офицерскому составу.

19) Созыв Учредительного Собрания не позже 28 ноября с. г. Только такими решительными действиями возможно вырвать с корнем контр - революционную гидру и только сами массы революционного народа российского спасут революцию и доведут ее до конца.

Председатель *Хриченко*

Секретарь *Кочетков*.

Ф. № 181, за оп. 4015, спр. 15. арк. 7, звор.]

[УГОДОВЦІ З СЕВАСТОПІЛЬСЬКОЇ РАДИ Й ПІСЛЯ КОРНІЛОВЩИНИ СПІВАЛИ СТАРУ ПІСНЮ ПРО «ДЕМОКРАТИЗМ» ТИМЧ. УРЯДУ].

№ 57

Срочно. Прямой провод. Петроград

Центральному Всероссийскому Исполнительному Комитету Советов Военных, Рабочих и Крестьянских Депутатов, копия Демократическому Советанию собираемому на 12 сентября и председателю Совета министров Керенскому.

Севастопольский Совет Военных и Рабочих Депутатов считает что из создавшегося, после Корниловского мятежа, тяжелого

внутреннего кризиса, страну может вывести только выдвинутая демократией твердая революционная власть, отмежевавшаяся от всех контр-революционных элементов, и без колебаний, при поддержке органов революционной демократии проводящая возглашенную демократией программу восьмого июля, приветствуя созываемый в Петрограде Всероссийский съезд, который явится полноправным органом революционной демократии в организации власти способной довести страну до Учредительного Собрания № 59.

Совет Военных и Рабочих Депутатов.

12/IX—1917 г.

[Ф. № 181, за оп. 4015, спр. № 9, арк. 307]

[ГОТУВАННЯ ДО УСТАНОВЧИХ ЗБОРІВ]

№ 58

Протокол пленарного заседания Исполнительного Комитета Совета Военных и Рабочих Депутатов октября 18 - го дня 1917 г. № 1

Должено: о субсидировании 25 - ти членов инструкторов, которых надлежит послать в город Симферополь для посылки в Таврическую губернию по подготовке к выборам в Учредительное Собрание следует выдать 6000 рублей (шесть тысяч рублей).

Постановили: просить хозяйственную комиссию обратиться через командующего Черноморским флотом за получением 6000 рублей из военного фонда и выдать таковым.

[За оп. 4015, спр. 4, арк. 153]

№ 59

**Повестка штаба командующего Черноморским флотом
Севастопольский рейд. Октября « » дня 1917 года**

№ 1068

Список кандидатов в Учредительное Собрание по Черноморскому округу.

№ 1 - й. Константин Павлович Величко, подпоручик, 23 лет, от Украинской партии социалистов - революционеров.

№ 2 - й. Михаил Николаевич Ермолин, штурман дальнего плавания, 30 лет, от Центрального Комитета Черноморского флота и Севастопольского отдела Всероссийского Союза моряков и речников.

№ 3 - й. Кандидатура снята.

№ 4 - й. Николай Лазаревич Конторович, председатель Севастопольского комитета Р. С.-Д. Р. П. (Об'единен.), 42 лет, от Российской социал - демократической рабочей партии (об'единен.).

№ 5 - й. Надежда Ильинишна Островская, журналистка, 36 лет, от Российской социал - демократической партии (большевиков).

№ 6 - й. Илья Исидорович Фондамский (Бунаков), Генеральный Комитет Черноморского флота, 38 лет, от партии социалистов-революционеров и Севастопольского Совета Крестьянских и Военных Депутатов.

№ 7 - й. Александр Васильевич Колчак (вице - адмирал, безпартийный), 42 - х лет, от партии народной свободы, примыкающих групп и партийных. Председатель Окружной Комиссии Роменец.

О чем распорядительное отделение оповещает.

Начальник распорядительного отделения,
Капитан 2 - го ранга [підпис].

[Ф. 183, за оп. 4017, спр. 33, арк. 227]

[ПІСЛЯ КОРНІЛОВЩИНИ МАСИ ШВИДКО ПІШЛИ ЛІВОРУЧ]

№ 60

Протокол № 74

пленарного заседания Исполнительного Комитета Севастопольского Совета Военных и Рабочих Депутатов 20 - го сентября 1917 г.

5) Предложение председ. Исп. Ком. тов. Баккал обсудить вопрос о поднятии флотом красных флагов и устройстве демонстрации в демократической федеративной республики.

5) Исполнительный Комитет ничего не имеет против устройства демонстрации в честь демократической федеративной республики, но считает, что таковая демонстрация должна быть организованной и сопровождаться устройством ряда просветительных лекций.

9) Заявление товарища Петяева о том, что Черноморская делегация давно уже отозвана, но делегаты до сих пор находятся в Петрограде.

9) Постановили: сообщить во все полковые, судовые и заводские комитеты о том, что делегация Черноморского флота отозвана, делегаты должны возвратиться в свои части, мандаты у них должны быть отобраны комитетами и представлены в Исполнительный Комитет С.С.В. и Р.Д. и сообщить телеграфно в Центрфлот и С.В. и Р.Д. в Петроград.

[За оп. 4017, спр. 35, арк. 41]

[НА ПОРЯДКУ ДНЯ ОРГАНІЗАЦІЯ ЧЕРВОНОЇ ГВАРДІЇ: «ІДЕЮ
УДАРНИХ БАТАЛЬОНОВ НЕ ПОДДЕРЖИВАЕМ»]

№ 61

Протокол пленарного засідання Виконавчого Комітету С. В.
и Р. Д. 20 - го октября 1917 г. № 4

2) Телеграма от Румчерода о необходимости образовать Красную Гвардию для защиты революции, борьбы с анархией и поддержания революционного порядка.

Постановлено: передать на обсуждение фракции и после получения материала вынести на суждение Совету.

Тот же протокол об отзыве матроса Баткина и потребовать от него отчет о его деятельности.

Постановили: передать президиуму выработать текст телеграммы, которой немедленно отозвать Баткина.

8) Заслушана телеграма Искомревбат и Штазаи: в виду отзыва Черноморской делегации ударные батальоны остаются без комиссаров прошу распоряжения Дороник.

Постановили: ответить, идею ударных батальонов не поддерживаем делегацию отозвали и комиссаров не даем.

[Ф. № 181, за оп. 4015, спр. 4, арк. 154]

[ДОКОНЧИЛИСЬ ЖОВТНЕВІ ХВИЛІ ДО ЧОРНОМОРЦІВ]

Военная Петроград Петроградскому Совету Всероссийскому
с'езду Советов

№ 62

Приветствуем победную революцию власть Советом взята точка
Ждем распоряжений Севастополь

Отправлена [підпис]

[Спр. 15, арк. 280]

№ 63

Фонограмма № 571 Срочно

Кому — Штаморси во все судовые ком - ты

Откуда — С. В. Р. Д.

Передана 22 час. 55 мин. 26 окт. 1917 г.

Взяв власть в свои руки Исп. К - т Совета В. и Р. Д. доводит до сведения все части что все распоряжения на местах должны быть только за подписью и печатью к-тов каждой части ком - там по всем называемым вопросам немедленно доводить до сведения Исп. К - т Сов. В. Д.

Секр. Зубко

Прошу передать по назначению

Председатель Ц. К. Ч. В. Е. Шелестун

27/X — 1917 года.

[Арк. 285]

Всем. Всем.

Радиостанция при Штабе Верховного Главнокомандующего.

Перед. Одесса 3 ч. 25 м. 29/X 1917 г.

Всероссийскому Центрофлоту. Всем Советам Солдатских и Рабочих Депутатов, всем армейским комитетам, революционным организациям. Вся власть взята Советом военных и рабочих депутатов. 26 октября происходила грандиозная манифестация, в ознаменование передачи власти Советам, прошедшая с большим энтузиазмом при многотысячном участии гарнизона под руководством Совета и Черноморского Центрофлота. Центрофлот вошел в Исполнительный Комитет.

Исполнительный Комитет Совета военных и рабочих депутатов и Черноморский Центрофлот.

[„ВИА“, спр. 814, арк. 75]

[ВЛАДА РАД, АЛЕ З КАДЕТАМИ]

№ 65

Протокол № 13

Пленарное заседание Исполнительного Комитета 28 октября 1917 г. под председ. тов. Богдановского, при секретаре Марченко.

Доложено: о представительстве в Исполнительный Комитет от партии народной свободы.

Постановлено: дать представительство.

[Ф. № 181, за оп. 4015, спр. 4, арк. 168]

[«В БЛИЖАЙШИЕ ДНИ ГОСУДАРСТВЕННАЯ ВЛАСТЬ БУДЕТ ВОССТАНОВЛЕНА»].

№ 66

Приказ командующего Черноморским флотом

Рейд Севастопольский, 2 - го ноября 1917 г.

№ 4574

Из радио № 325 от 2 - го ноября видно отношение Черноморского флота к раздирающей Россию междоусобице. Призываю всех моих подчиненных всеми усилиями сохранить порядок и боевую способность флота в надежде, что в ближайшие дни государственная власть будет восстановлена, Учредительное Собрание соберется и выведет родину из тяжких испытаний.

Подп. контр - адмирал *Бемитц*.

[Ф. № 183, за оп. 4017, спр. 33, арк. 57]

Протокол № 22

засідання Ісполнительного Комітета С. С. В. и Р. Д. 5 ноября 1917 г.

2) Доклад представителя Макеевского Совета.

Заслушан доклад представителя Макеевского Совета Р. и С. Д. Докладчик рисует положение на Дону и отношении Каледина к Советам, который закрывал силою и опечатывал Советы (здания их) об'являл себя правителем всей России и всячески злоупотреблял в выработке угля на рудниках, всячески репрессируя рабочих силою казаков. Докладчик обращается с просьбой помочь их Совету, наличием оружия. Открываются прения по докладу. Высказывается ряд ораторов, после чего вносятся предложения, которые ставятся на голосование и принимается предложение тов. Котвицкого, гласящее «сейчас же выработать воззвание ко всем казакам и послать делегацию для моральной поддержки, — в физической же поддержке отказать за неимением таковой».

Заслушано заявление тов. Чесникова о взятии одного делегата от матросов казаков в состав делегации и на средства Совета и дать ему мандат.

Постановлено: просьбу удовлетворить.

Председательствующий *Боккал*

Секретарь *Марченко*

[Ф. № 181, за оп. 4015, спр. 4, арк. 169]

Протокол № 25

Исполнительный Комитет под председательством тов. Боккал при секретаре Марченко 8 - го ноября 1917 года

На повестке дня

1. Доклад товарища из Ростова н/Д.

Доклад представителя Совета Р. и Солдатских Депутатов из Ростова н/Д. о положении дела в Ростове и вообще на Дону в связи с действиями Каледина. Сообщает о том, что в Ростове Совету был дан Калединым ультиматум отменить свое постановление, после чего Каледин об'явил город на военном положении.

После чего тов. Боккал делает сообщение, что он был по этому поводу у командующего флотом, затем докладчик с Дона отвечает на все задаваемые ему вопросы.

Затем высказываются многие ораторы по этому поводу и в результате было предложено две резолюции: Бундова и Боккала, большинство 19—0 при 4 - х воздержавшихся принята резолюция товарища Боккала.

Исполнительный Комитет выслушав доклад товарища представителя из Ростова и узнав о положительном решении Черно-

морского съезда постановил: считая вопрос уже разрешенным Черноморским съездом, Исполнительный Комитет предлагает Центрофлоту и дальнейшее техническое выполнение просьбы Ростовского комитета в указанном размере (пулеметы и патроны). Со своей стороны Исполнительный Комитет указывает, что в означенной операции должны принять участие лишь лица, выразившие добровольно свое желание.

Председатель [підпис]

Секретарь [підпис]

[Ф. № 181, за оп. 4015, спр. 1, арк. 172]

**[ПЕРШИЙ ФЛОТСЬКИЙ ЧОРНОМОРСЬКИЙ З'ЇЗД БУВ ЛІВШИЙ
ЗА СЦВВК]**

№ 69

Телеграмма по радио

**Петроград Сов. Раб. Сол. и Крестьянских Депутатов всем флотам
и армиям всем всем**

Общий Черноморский флотский Первый Съезд запятая собравшись в городе Севастополе в этот грозный момент переживаемые свободой и революцией запятая горячо приветствует все братский революционные флоты запятая армию и демократию Российской Республики; призываем всех сплотиться в единую братскую семью запятая способную встать твердо на защиту интересов завоевания революции точка.

Объединение всех народных масс особенно необходимо в настоящий грозный момент когда происходит братоубийственная гражданская война между разделившимися лагерями революционной демократии запятая поэтому мы запятая Черноморцы военного и торгового флота помня заветы старых борцов за светлые идеалы свободы и справедливости запятая с раздирающим душу криком обращаемся ко всем кому дорога свобода и революция запятая внять голосу благоразумия и тесным единением всей революционной демократии предотвратить кровавую бойню и стать на путь прочного строительства новой свободной жизни точка.

Да здравствует братство и единение всех народов революционной демократии точка № 276

Председатель Съезда *Платонов*

Секретарь [підпис]

[Ф. № 183, за оп. 4017, спр. 33, арк. 155]

№ 70

Телеграмма по радио

Петроград С. Р. С. К. Депутатов всем флотам и армиям всем всем

Резолюция первая) (бще тире Черноморского флотского Съезда точка Заслушав и обсудив доклад товарища Зинченко о втором Всероссийском Съезде Советов рабочих и солдатских депутатов при участии крестьянских депутатов и прения по текущему моменту запятая Черноморский флотский Съезд признает

позицию занятую С'ездом в вопросе о переходе всей власти Советам вполне правильной точка.

Признавая второй Всероссийский С'езд Советов рабочих и солдатских депутатов вполне правомочным запятая Черноморский флотский С'езд считает вновь избранный Центральный Исполнительный Комитет Всероссийского С'езда Советов единственным источником власти точка

В то же время Черноморский флотский С'езд запятая находя уход меньшинства преступным запятая ибо этот уход повел к разделению единой революционной демократии на два враждующих лагеря и привел к тяжким формам гражданской войны запятая предлагает представителям меньшинства занять оставленные для них места в избранном Вторым Всероссийским С'ездом Советов Центральном Исполнительном Комитете точка Черноморский флотский С'езд в грозный час борьбы революционной демократии с буржуазией за власть запятая когда сплочение силы революционной демократии есть единственное условие победы революции запятая призывает всех матросов запятая солдат запятая рабочих и крестьян тесно сплотиться вокруг своих Советов Рабочих запятая Солдатских и Крестьянских депутатов и поддержать их в борьбе с контрреволюцией точка № 287

Председатель Черноморского С'езда *Платонов*
Секретарь [*pidnuc*]

[Спр. 33, арк. 154]

[УГОДОВСЬКА БИЛЬШІСТЬ В РАДІ САБОТУЄ РЕВОЛЮЦІЙНІСТЬ МАС]

№ 71

Протокол

**пленарного заседания Совета В. Р. и К. Депутатов 11 - го ноября
1917 г.**

Заседание открыто под председательством тов. Боккал при секретаре Зубко в 16 часов.

Оглашены телеграммы полученные в течение с 10 - го на 11 - е ноября.

Поступили резолюции от частей которые предложено огласить.

Предложение принято.

- 1) Миллер от с.-д. большевиков.
- 2) Зыков от крестьянского Совета.
- 3) От с.-р. Дымнич.
- 4) От с.-д. об. менш. Богдановский.
- 5) От С. Кр. Д. Годован.
- 6) От с.-р. Боккал.
- 7) От с.-д. большевиков Говен

Все ораторы сходились в речах и высказывались за переход власти в руки Советов, но организовав высший орган правления от всех партий до народных социалистов.

Предложены резолюции.

- 1) От с.-р. к которой присоединился Крестьянский Совет.

2) От с.-д. большевиков.

При постановке на голосование резол. с.-р. поднялся шум с галереи, не членов Совета, чем сорвали заседание и резолюция не была принята.

Заседание закрыто в 19 час.

[Арк. 7]

№ 72

Всем Севастополь Центрофлот постановление судебного состава эск. мин. «Звонкий» от 19 - го ноября 1917 г. за № 50

Принял 3 час. 30 мин. 20/XI 1917 г.

Андреевский флаг купленный в течение трех веков кровью русского народа, т. е. его достоянием интернационала нет. Мы личный состав эск. мин. «Звонкий», желаем и думаем о Российской Республике долженствующей дать великое и счастливое существование многострадальному народу русскому. Мы отказываемся поднять вместо национального Интернациональный Символ — красный флаг — флаг революции будет развеяться на стеньге фок-мачты миноносца.

Протестуем против насильственного захвата власти накануне Учредительного Собрания хозяина земли русской, да будет непременно Учредительное Собрание. Вся власть всему великому русскому народу.

Председатель судебного комитета *Крессунг*
Секретарь *Руденко*.

[Ф. № 183, за оп. 4017, спр. 33, арк. 194]

[УКРАЇНСЬКА ЦЕНТРАЛЬНА РАДА НАМАГАЄТЬСЯ ОВОЛОДІТИ ФЛЬОТОЮ]

№ 73

**Протокол
пленарного заседания Исполнительного Комитета СВ и РД
20 октября 1917 г. № 4**

7) Заслушано сообщение командующего Черноморским флотом приказание морского министра 3707, что Черноморский флот есть Российской Республики, содержащийся на средства казначейства и потому не может носить иного флага кроме русского военного.

Постановлено: принять к сведению.

[Ф. № 181, за оп. 4015, спр. 4, арк. 154]

№ 74

**Протокол № 6
пленарного заседания Исполн. Комитета 23 - го октября 1917 г.**

Заседание открывается под председ. тов. Богдановского и секр. Марченко.

Об украинском флаге в присутствии предст. от Рады¹⁾

Заслушано предложение тов. Пелявцева об отложении обсуждения об украинском флаге в связи с отсутствием представителя от Рады.

После прений принимается предложение тов. Пожарова больш. 7 пр. 3 — обсуждать теперь же этот вопрос и вынести определенное мнение и сообщить Центрофлоту.

Открываются прения по обсуждению вопроса об украинском флаге. В прениях участвуют тов. Бундов, Пелявцев, Пожаров и другие и представитель Генеральн. Секретариата Левговда.

После прений вносятся 3 предложения, 2 за спуск флага и одно за оставление флага. Большинством 12 принимается предложение о спуске флага. Авторам, внесшим резолюцию, тов. Пожарову и Бундову, поручается выработать общую.

[«] Обсудив вопрос о поднятии Украинского флага Исп. Комитет С. В. и Р. постановил: считая, что одним поднятием флага Украина не добивается своей полной автономии и что дальнейшее оставление флага на судах флота способствует разжиганию национальной розни наносит удар тому единению рев. демокр., которое так необходимо в столь ответственный и серьезный момент когда всякое замешательство и раскол в рядах демократии служит показателем ее слабости вызывает чувство радости у контр-революционеров, мечтающих воспользоваться междоусобицей для того, чтобы нанести удар революции. Только сплачиваясь под красным флагом революции в полном единении революционной демократии всех национальностей направленной для расширения и углубления революции можно достичь полного самоопределения народностей. Исполнительный Комитет стоя на страже единения революционной демократии считает, что украинский национальный флаг на судах флота должен быть спущен.[»]

Спр. 4, арк. 158, 160, 161]

№ 75

Протокол № 28

экстренного заседания Исполнительного Комитета С. В. Р. и Кр. Депутатов 1 -го ноября 1917 года²⁾

Заседание открыто под председательством тов. Боккал при секретаре Зубко в 19 час.

¹⁾ Український прапор, який фактично вже був піднесений на деяких кораблях і який не був спущений всюди після цієї постанови, відбиває боротьбу Української Центральної Ради за опанування флоту. Це питання повстало тому, що Українська Центральна Рада звернулася до Центрфлоту з проханням виділяти українські команди для окремих кораблів. Проект внесений Пожаровим від більшовиків ліг в основу резолюції. Впадає в око імперіялістичне, зовні формальне, мотивування в цій справі морського міністерства подане в попередньому документі.

²⁾ 8/XI по радіо було одержано в Севастополі III Універсал Центральної Ради і наказ Петлюри про церемоніал і салют на пошану УНР, що й було призначено на 12/XI.

Вне очереди: доложено о том, что на крейсере «Память Меркурия» на котором большинством украинцев постановлено: 12-го ноября в 8 час. поднять украинский национальный флаг вместо андреевского. Великороссы заявили, что с поднятием такового уйдут с корабля в экипаж.

Постановили: послать 3 - х делегатов для ликвидации и улажнения этого конфликта. Избранными оказались: тов. Пчелин, Гавен, Величко.

Доложено: о параде по случаю провозглашения Украинской Народной Республики.

Постановили: Исполнительный Комитет участвует в празднестве украинцев. Назначить два представителя для приветствия.

Избранными оказались тов. Боккал и Дымченко, которым надлежит к назначенному времени явиться на место парада.

[Спр. 1, арк. 174]

[РОЛЯ ЦЕНТРАЛЬНОЙ РАДИ ПЕРЕД МАСАМИ ФЛОТИЩЕ НЕ РОЗКРИТА].

№ 73

Исполнительный Комитет рассмотрев заявление Украинского Войскового Комитета о параде по случаю провозглашения Украинской Народной Республики, сообщает порядок парада, предложенный Украинским Войсковым Комитетом. Приглашает 1) к 9 часам утра на Нахимовскую площадь всех желающих свободных от службы матросов, солдат и офицеров уроженцев Укр. Народной Республики, а также уроженцев других губерний, желающих принять участие в параде. 2) В 10 часов начнется молебен. 3) На стенах судов поднять украинские флаги и набрать сигнал: слава Украинской Народной Республике. Флаг поднимается на один день 12 - го ноября с под'ема до спуска флага.

Подлинный за надлежащими подписями.

Верно: Секретарь [підпис]

[Ф. № 183, за оп. 4017, спр. 28, арк. 71]

№ 77

ЧЕРНОМОРСКИЙ УКРАИНСКИЙ ВОЙСКОВЫЙ КОМИТЕТ **Радиотелеграмма**
3 ноября 1917 г. **Всем и Центральной Раде Киев.**
№ 390.

Собрание матросов, солдат, рабочих экипажей Севастополя состоявшееся 2 - го ноября в количестве более 5.000 человек постановило приветствовать Центральную Раду, желая ей успеха в борьбе за национальные идеалы и видя в ней единую защитницу интересов демократии на Украине.

Председатель Собрания *Исаевич*
Голова Черноукрвий комитет *Нестреляй*

[Спр. 23, арк. 114]

Протокол
пленарного заседания Совета Военных, Рабочих и Крестьянских
депутатов 7 - го ноября 1917 года

Заседание открыто в 15 час. под председательством товарища Боккал при секретаре Зубко.

Оглашены телеграммы.

Повестка дня:

- 1) О посылке украинцев в распоряжение Киевской Центральной Рады.
- 2) О делегировании представителя на Всероссийский съезд Советов в Петроград.
- 3) Текущие дела.

Предложена резолюция от Исполнительного Комитета Совета Рабочих и Военных Депутатов, принятая 187 за — 77 против при 8-ми воздержавшихся. Совет Военных и Рабочих Депутатов.

Текст № 1.

Севастопольский Совет Военных, Рабочих и Крестьянских Депутатов обсудив вопрос о посылке отряда в распоряжение Украинской Центральной Рады заявляет, что он находит необходимым оказывать самую широкую помощь защите революции и приветствует все в этом отношении начинания, но в то же время считает недопустимой организацию отрядов помимо Совета, заявляет свой протест, слагает с себя всякую ответственность.

Предложена резолюция от фракции социал - демократов большевиков которая и поставлена на голосование: за 89, против 142, воздержавшихся 28.

Текст № 2.

Резолюция: Севастопольский Совет Военных и Рабочих Депутатов обсудив вопрос о посылке отряда на Украину находит обращение Войскового Комитета непосредственно к массам в обход Совета ошибкой, признает, что центрофлот являясь выразителем воли команд и опиравшийся на решение съезда всех портов Черного моря не мог поступить иначе как взяв выяснение и подготовку технической стороны до принципиального решения Совета. Совет находит необходимым оказывать поддержку Севастопольского Совета всем Советам борющимся с контр - революцией, не имеет ничего и в данном случае против посылки отряда на Украину.

Принята резолюция Исполнительного Комитета.

[Ф. № 181, за оп. 4015, спр. 1, арк. 6]

[КОНТРЕВОЛЮЦІЙНА РОЛЯ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ ВИЗНАЧИЛАСЬ. БІЛЬШОВИКИ ВИКРИВАЮТЬ ЇЇ ПЕРЕД МАСАМИ. СОЦІАЛЬ - УГОДОВЦІ ТЕПЕР РІШУЧЕ СТАЮТЬ НА СТОРОНУ ЦЕНТР. РАДИ, СПІЛЬНИМ ФРОНТОМ ПРОТИ БІЛЬШОВИКІВ].

№ 79

СОВЕТ
ВОЕННЫХ и РАБОЧИХ
ДЕПУТАТОВ
ИСПОЛНИТЕЛЬНЫЙ
КОМИТЕТ
Ноября 14 дня 1917 г.
№ 370.

В Черноморскую Украинскую Громаду

Исполнительный Комитет Совета Военных и Рабочих Депутатов в ответ на заявление Ваше от 13 - го сего сентября постановил: считая культурно - просветительную деятельность Черноморской Украинской Громады, Севастопольского Латышского общества и Молдавской военной организации в настоящее время весьма полезной и необходимой как об'единяющих вокруг себя большие группы флота, гарнизона и города Севастополя, приветствует дальнейшую работу вышеназванных организаций.

П.п. Товарищ председателя *Клотницкий*
Секретарь *И. Бақун*.

[Спр. 9, арк. 323]

№ 80

Протокол
об'единенного заседания Севастопольского Совета Военных, Рабочих и Крестьянских Депутатов, Центрофлота, городской думы, представителей всех социалистических и национальных организаций и представителей судебных и береговых комитетов

Президиум

Председатель товарищ Никонов

Товарищи председателя: Зинченко, Лещенко

Секретари: Марченко, Шестаков.

Товарищ Никонов собрание об'являет открытым, об'ясняет задачу заседания по поводу полученного радио с ультиматумом Раде.

Тов. Романец обещает не касаться личностей, а говорить по существу что тут много говорилось неправильно и тов. Островская ¹⁾ уже ясно доказала, что войну об'явила как раз Рада... войну украинскому трудовому народу, одобряет действия Совета Народных Комиссаров. Во время речи оратора прерывают возгласами одобрения и неодобрения.

Фр. с.-д. об'ед. по выражению тов. Романца кучка Учр. Собр.

Фр. об'един. просит это занести в протокол в знак протеста.

¹⁾ Островська виступала перед цим і навела факти співробітництва Ради з кадетами з Установчих Зборів.

Тов. Романец объясняет, что по его мнению это правильно, т. к. 67 чел. в отношении к 800 есть действительно кучка, фр. большевиков в свою очередь делает заявление занести в протокол, что когда говорили на Совет Народных Комиссаров «кучка», то не нашлось фракции, которая бы заявила протест, а когда было сказано о кучке 67 чел. Учр. Собр., то об'ед. заявляют протест.

Фр. с.-р. присоединяется к заявлению об'единенцев.

Тов. Чернов говорит от Вече — 20 минут, говорит, что они еще не совсем организовались и их идея: «Свобода, равенство и братство», а они не признают настоящего правительства.

Гавен: здесь говорят, что война — война и вопрос только о том, кто об'явил войну. Войну об'явила Рада украинскому пролетариату и для нас вопрос с кем мы — с Радой или с рабочими и оратор верит, что Севастополь будет с рабочими.

Конторович говорит, что мы собрались для решения важного вопроса и мы имеем перед собой документ — Ультиматум Раде и мы мало обратили внимания на число 4 - го декабря, а У. С. должно открыться с 28 - го ноября. Критикует политику мирных переговоров.

К порядку ведения берет слово тов. Клотницкий, после его берут слова для фракции с.-д. об. и с.-д. большев. После заявления есть 2 предложения, которые голосуются и принимается предложение дать высказаться всем записавшимся по 5 мин., а прибывшим с Дона и Одессы без ограничения по существу.

От Г. С. говорит тов. Широкий. Говорит, что теперь не время спорить, необходимо единение всей демократии.

Представитель мусульман. Выступает от татарской демократии и говорит, что в эту эру заговорила демократия и удивляется, что почему не доверяют Украинской Раде и говорит, что он видел, когда в Киеве украинцы и большевики вместе низвергали правительство Керенского и говорит, что он не может идти против Рады и призывает всех.

Тов. Марченко говорит, что теперь нужно быть беспристрастным и побольше надо присмотреться к фактам, а факты таковы, что Рада не раз свою позицию меняла и есть факты, что в Киеве уже забастовало 35 предприятий, которые пред'явили требования Раде отменить свои репрессии против большевистских полков. Теперь надо определенно сказать: кто с Радой и кто с рабочими, т. к. Рада об'явила войну своим же рабочим.

Т. Панасенко говорит, что он прибыл из Одессы где уже Рада об'явила войну украинцам же, где была вынесена резолюция осылке отряда на Дон и все украинцы голосовали очень дружно. После принятия резолюции, гайдамаки вышли вооруженными и когда к ним поехали делегаты для переговоров, то они начальника Красной Гвардии убили, матроса ранили и шоффера тоже убили и в войске гайдамак было много офицеров и в большом чине до подполковника включительно.

Вносятся резолюции и голосуются

- 1) Крестьянского Совета № 1 — за 10 против 12 ост.
- 2) С.-д. большевиков № 2 — 61 — пр. 223 — 20
- 3) С.-д. об'единенцев № 4 — 253 — 8 — 9

4) У.с.-р. № 3

При голосовании резолюции № 1 по мотивам гол. 3 фр. С.-Д., С.-Д. Об. и С.Р. будут воздерживаться.

За резолюцию № 2

С.-д. Об'ед. против будет голосовать

У.с.-р. тоже

Вече тоже

С.-р. тоже

Затем фр. У.с.-р. снимает свою резолюцию и присоединяется к рез. с.-д. об'ед., к ней присоединяются все национальные группы.

После оглашения резолюции перед голосованием предложенной фракцией с.-д. об'единенцев, фракц. с.-д. большевиков делает заявление, что так как предложенная резолюция представляет сплошную демагогию, фракция большевиков не может и не будет принимать участия в голосовании предложенной резолюции и покидает заседание.

После заявления все ее члены под шум собрания покидают зал, собрание долго волнуется и потом все таки приступает к голосованию последней резолюции.

Резолюция голосуется и принимается 253 против 8 при 9 воздержавшихся (аплодисменты).

Экстренный выпуск к сводке № 8.

Севастопольский рейд 6 декабря 1917 года.

№ 100135.

Военно политическая часть Черноморского флота об'являет радио данную радиостанцией «Георгий Победоносец» 14 час. 20 мин. 6 декабря 1917 года.

Подписал флаг капитан, капитан 2 ранга Богданов.

Всем, всем. Петроград. Резолюция Об'единенного заседания Севастопольского Совета Военных, Рабочих и Крестьянских Депутатов; Центрофлота, городской думы, представителей всех социалистических и национальных организаций, представителей судовых и береговых комитетов, заявляет, что конфликт между Советом народных комиссаров и Украинской радой ответственной только перед народами Украинской народной республики, конфликт грозит залить всю землю Всероссийской республики кровавым пожаром братоубийственной войны, есть следствие насильственного захвата власти против воли революционной демократии, результат покушения на величайшее завоевание революции — Всенародное Учредительное Собрание. Революционная демократия города Севастополя и Черноморского флота с негодованием и ужасом, отвергая всякую попытку вызвать кровавую борьбу в рядах демократии, требует:

Немедленного прекращения войны на внутреннем фронте, которая неизбежно ведет к разгрому революции рабочего класса и трудовой демократии.

Немедленного освобождения всех арестованных [членов] Учредительного Собрания.

Немедленного открытия Учредительного Собрания и передачи ему всей власти.

Только полновластное Всероссийское Учредительное Собрание положит решительный конец как внешней, так и внутренней войне.

Вся власть немедленно революционному народу.

Вся власть немедленно Всенародному Всероссийскому Учредительному Собранию.

После принятия резолюции раздается приветствие.

Пескин говорит... в честь единодушно принятой резолюции да здравствует Учредительное Собрание, затем говорит прибывший матрос с Румынского фронта, указывая, что Черноморцы идут за Петлюрой.

В 1½ часа ночи заседание закрывается.

Председатель Исполнительного Комитета [підпис]

Секретарь [підпис]

[Спр. 1, арк. 9 - 12]

№ 81

Протокол № 48

заседания Исполнительного Комитета С. В. Р. и К. Д. от 4 - го декабря 1917 г.

Заседание открыто под председательством тов. Никонова при секретаре Бакун.

2) Внеочередное заявление представителя отряда сформированного на Дон с просьбой, чтобы Исполнительный Комитет обратился к Центральной Украинской Раде не пропускать враждебных войск революционным войскам.

Постановили: выдать товарищам мандаты для обращения к Центральной Украинской Раде с просьбой не пропускать через Украину вооруженных войск, враждебных революции, а также послать письменное ходатайство от Совета В.Р. и К. Депутатов.

[Спр. 4, арк. 191]

[УКРАЇНСЬКІ МОРЯКИ ВІТАЮТЬ РАДЯНСЬКУ УКРАЇНУ].

№ 82

Радиограмма комиссару речних сил Дуная (перехвачена).

Харьков из Севастополя¹⁾.

Привет Харьковський советской власти. Мы украинцы моряки Черноморского флоту робитники силян[и] и солдат[ы] сивастопольского гарнизону на своим зибрани 10 сего сичня

¹⁾ У справах знайдено лише цю копію переданої вже радіограми. Русизми — наслідок пересилання, а частково й були в тексті, який передано дуже понівеченим. У автора поки що нема більше матеріалів, за якими можна було б уявити про яку партію йдеться тут.

згуртували[ся] в мисти Сивастополи [в] социал - демократичной рабоче - селяньской партии большевиков Украины и постановили: 1) Щыро вытаты Харьковский советскую раду[,] а также Катеринославскую и Полтавскую.

Братья украинцы... робитники солдаты и силяни Харькова, Катеринослава и Полтавы, мы черноморцы от широй души Вам дякуемо за и[о]дноста[й]ню загальную борьбу з контр - революционной Киевской радой котра обманое наших низрячих братьов и батькив и заставляе их лить даремы[не] кров за интересы буржуазии. 2) Клеймим соромом Киевскую раду с ии генеральными секретарями соглашателями буржуазии и калединьями котри накладывают петлю нам селянам и робитникам на нашу понывочину шию [.] Геть звитил Вам ны[е] м[енеться]ноце талвы [те що ви] зробыли кроваве пламя [плями] на ясным сонцы свободы, а сердце Украины Киев зробыли скопищем черной сотни, не брешит же нашим батькам и не зат[уляйте]ыльниты им очей бо скоро вони побачут вашу деятельность и вы будете прокляты всеми сильными сынами Украины [.] не спирайтесь на черноморский флот бо ми перви наведем свои 12 дюймовы гарматы на вас. Комитет С.Д. рабочих и селяньской партии большевиков Украины[.]

Голова *Шевченко*. Писарь *Мацюк*

Ф. № 183, за оп. 4017, спр. 26, арк. 165]

ОРНОМОРЦІ ЗА БІЛЬШОВИЦЬКИМ ПРОВОДОМ ВЕДУТЬ БОРОТЬБУ ПРОТИ КОНТРРЕВОЛЮЦІЇ В КРИМУ І НА УКРАЇНІ].

№ 83

Протокол № 1

Исполнительного Комитета переизбранного состава от 3 января 1918 года

Заседание открыто под председательством тов. Пожарова при секретаре Марченко при 17 - ти ч. кворума.

Заслушав доклад членов Симферопольского и членов президиума Совета народных представителей Голова и Хаита о положении в Евпатории и вообще в Крыму о краевой власти Совета народных представителей.

Исполнительный Комитет после всесторонних прений по докладу принял следующую резолюцию.

Резолюция

Выслушав доклад Совета народных представителей Исполнительный Комитет Совета Военных и Рабочих Депутатов констатирует:

1) Что так как Крымско - Татарское правительство с директором по военным делам Сейдометовым во главе и в союзе с Украинской Радой ведет определенную контр - революционную политику, выражающуюся в насильственном разоружении русских частей на Крымском полуострове, введением военной диктатуры, в препятствии проведения в жизнь декретов Совета Народных Комиссаров.

2) Что Совет народных представителей находясь в союзе с Крымско - Татарским правительством, прикрывает и усиливает эту насильственную политику контр-революционной крымской буржуазии.

Отмечая это Исполнительный Комитет требует от Совета народных представителей немедленного возвращения отобранного от Евпатории оружия в Севастополь. Исполнительный Комитет обращается ко всем Советам Крымского полуострова с предложением немедленно приступить к образованию Красной Гвардии для защиты завоеванной революции от посягательства контр-революционеров под каким бы флагом они не выступали.

Для образования областного военного органа революционной власти Исполнительный Комитет приступает к созыву Крымского съезда Советов Военных, Рабочих и Крестьянских Депутатов.

Ф. № 181, за оп. 4015 спр. 4, арк. 200]

С. СЕМКО

ДО ІСТОРІЇ БОРОТЬБИ РОБІТНИКІВ ЛУГАНСЬКА ЗА ПРОЛЕТАРСЬКУ ДИКТАТУРУ

Історія революційної боротьби робітників Луганщини за час від лютого до жовтня 1917 р. — це є історія боротьби одного з передових загонів пролетаріату України за перехід «від першого етапу революції, що дав владу буржуазії з причини недостатньої свідомости та організованности пролетаріату, — до другого етапу, що повинен дати владу в руки пролетаріату та найбільшніх верств селянства»¹⁾

На перші звістки про лютневу революцію, що їх одержано напочатку березня, пролетаріат Луганська відповів організацією Ради Робітничих Депутатів (5 — 6 березня).

Меншовикам Луганська, як і багатьох міст України та Росії, вдалося захопити основні командні місця в Раді Робітничих Депутатів. Це частково пояснюється й тим, що вибори до Ради проходили в той час, коли значна частина старих більшовиків Луганського ще не повернулись із заслань та тюрем.

Організація Ради Робітничих і Салдатських Депутатів потрапляє до рук меншовиків і есерів, робітнича частина Ради репрезентована переважно від друкарів, робітників дрібної промисловости, робітників патронного заводу, що певною мірою, особливо перші місяці після лютого, перебував під впливом меншовиків. На чолі Ради став Г. М. Ларин — Римський, меншовик, робітник земства, літератор, що увесь час провадив активну боротьбу проти більшовиків.

По одержанні звісток про події у Петрограді (початок березня) буржуазія організовує Громадський Комітет, що перебирає владу в місті до своїх рук. На чолі того комітету згодом став один з найзапекліших ворогів пролетарської революції,

¹⁾ Ленін, твори, вид. 3-є, т. XX, стор. 88.

меншовик Нестеров, який водночас був за комісара Тимчасового Уряду і навіть певний час головою Ради Робітничих і Салдатських Депутатів (24 червня його заступив меншовик Макаров, обраний на голову Ради).

Уже в другій половині березня до Луганського повертаються старі кадри більшовицької партійної організації.

Повернувся і старий керівник організації К. Є. Ворошилов. За його керівництвом більшовики Луганщини всю свою увагу і енергію скеровують на організацію своїх сил, на роботу в масах, серед яких вони поступово поширюють все більше й більше свій вплив. В наслідок цього на чолі заводських комітетів стають більшовики. Так на чолі завкому заводу Гартмана стає більшовик, робітник І. Шмирьов, що працює в організації від 1905 року; Патронного заводу — робітник - більшовик І. Вінецький; Залізничних майстерень — робітник - більшовик І. Ніколаєнко.

Розгортається боротьба за озброєння робітничих мас.

На збори присвячені виборам більшовицького партійного комітету з'явилося кілька сот членів партії. Доповідь робили М. Афонін і Ю. Лутовінов. До складу комітету увійшли активніші товариші, що здебільшого мали вже значний стаж революційної роботи, а саме І. Шмирьов, І. Лутовінов (Юрій), З. Ляпін, А. Каменський, М. Афонін.

У травні місяці організація мала вже до 3000 членів (1905 року Луганська соціал - демократична організація мала 1000 членів, про що довідуємося зі звіту V з'їзду партії).

К. Є. Ворошилов, у статті, писаній 1921 року, каже, що пролетаріат Луганського з березня місяця 1917 р. взяв «прямий курс на пролетарську диктатуру». На протязі березня - квітня більшовицька організація завойовує маси і, як каже т. Ворошилов, «меншовики не наслідуються показуватись на робітничих мітингах». У квітні - травні іде організація бойових дружин, що взяли на себе охороняти заводи, пошту, телеграф, банки тощо і що перебували під впливом більшовиків. Це був зародок Червоної Гвардії.

Меншовики цупко тримаються за Раду Робітничих і Салдатських Депутатів і намагаються там закріпитись. На вимоги завкомів та більшовицьких організацій переобрати Раду та здійснити пропорційне представництво, меншовики відповідають відволіканням перевиборів, намагаються зберегти свої позиції всупереч волі робітників. Проте під революційним тиском робітничих мас меншовицька Рада примушена рахуватися з більшовиками.

В боротьбі проти розвитку пролетарської революції буржуазія нищить продукційні сили, посилюючи загальну кризу, що була наслідком імперіалістичної війни, яку провадив далі Тимчасовий Уряд.

Капіталісти - промисловці доходили до злочинів щодо виробництва, кидали підприємства, продукція поступово падала. В наслідок льокавітів зростало безробіття, ширилися страйки. На початку червня з Катерининської копальні втікла адміністрація, залишивши копальню без грошей і без продуктів.

Розгортається боротьба за робітничий контроль над виробництвом. Робітники заводу Гартмана, через голову адміністрації, послали своїх представників до Харкова в справі постачання заводу вугілля і сировини. Копальні Катерининського т - ва поблизу Алчевського стали перед загрозою закриття і звільнення 3500 робітників, бо директор - розпорядник Де - Вуліч, здійснюючи політику саботажу, відмовився надалі керувати підприємством.

Реальна заробітна платня увесь час падала, особливо у шахтарів.

Тимчасовий Уряд, дбаючи за інтереси промислової буржуазії, своєю економічною політикою посилює руйнацію промисловости.

Ленін так тоді характеризував стан:

«А криза росте, справа дійшла до неймовірно - нахабних злочинів капіталістів вугільних - промисловців, до *псування і спинення* ними виробництва. Росте безробіття. Про льокавти говорять. Льокавти, по суті, починаються саме, у формі дезорганізації виробництва капіталістами (вугілля — є *хліб промисловости!*!), саме у формі безробіття, що починається».

Вся відповідальність за цю кризу, за катастрофу, що насувається, покладається на народницьких і меншовицьких вождів. Тому, що саме вони у даний час — вожді Рад, тобто більшости» ¹⁾.

Продовольча справа у Луганському дедалі погіршується. Продовольчий комітет припускав марнотратство, більшовики вимагали від Рад арешту членів комітету, в чому зустріли опір меншовиків.

Робітники домагалися організування продуктових крамниць, проте заводчики саботували це, відмовляючи в коштах для обігу і в той же час намагалися взяти цю справу до своїх рук, вимагаючи половину місць у керівних органах.

Більшовицька організація розганяє боротьбу за завойовання місцевого самоврядування.

Наслідком роботи більшовиків було те, що вже в червні основні маси робітників великих промислових підприємств були під цілковитим більшовицьким впливом. Так на загальнозаводській конференції робітників і службовців заводу Гартмана 16 червня ухвалено пропозиції більшовиків. Загальні збори заводу Гартмана одноголосно проти сьоми ухвалили таку резолюцію, запропоновану більшовиками: «1) беручи до уваги, що війна, яку задумали капіталісти, що і зараз продовжується, привела країну до розвалу і повної господарчої розрухи; 2) що перший і другий коаліційний уряд не вжив рішучих заходів для припинення війни; 3) що відкрито сприяючи капіталістам - льокавтичкам, уряд погіршує і без того тяжкий стан нашої батьківщини, загальні збори робітників і службовців вважають, що лише з переходом влади повнотою до рук рад робітничих, солдатських і селянських депутатів спиниться господарчо - економічна розруха і країну буде виведено на шлях вільного демократичного будівництва».

¹⁾ Ленін, твори, вид. 3 - є, т. XX, стор. 392.

Більшовицька організація провадить у масах широке викриття політики меншовицької Ради Робітничих Депутатів, борючися за більшовизацію Ради.

На засіданні Виконавчого Комітету Ради Робітничих і Салдатських Депутатів 17 червня більшовицька фракція вимагає збільшити представництво від робітників заводів та категорично ставить питання про передання влади Радам. У 20 числах червня комітет РС-ДРП, знов категорично вимагає реорганізувати Раду введенням нових представників до її складу на основі пропорційності представництва, вимагає викинути з Ради членів, що нічого спільного не мають з інтересами робітничої класи та зняти меншовика Нестерова з головування в Раді.

Вплив більшовиків у Раді Робітничих і Салдатських Депутатів що далі певною мірою збільшується, поступово збільшується більшовицька фракція, збільшується і кількість робітників. Проте перевагу в Раді мають меншовики і есери.

25 червня відбулася демонстрація, яка пройшла під більшовицькими гаслами, пролетаріят Луганського демонстрував свою міць, одноголосно ухвалено резолюцію запропоновану більшовиками.

Ця демонстрація була ілюстрацією блискучої перемоги більшовизму серед робітників Луганщини.

Ця демонстрація була відгуком на демонстрацію 18 червня у центрі, про яку Ленін писав, що вона «увійде до історії Російської революції, як один із днів зламу», що виявив «взаємний стан класів, співвідношення у боротьбі один з одним», виявив їх силу, «особливо у порівнянні з силою партії».

«Демонстрація — писав Ленін — розвіяла за кілька годин, як жменьку куряви, пусті промови про більшовиків - змовників і показала з безперечною наочністю, що авангард трудящих мас Росії, промисловий пролетаріят столиці та її військо в переважній більшості стоять за льозунги, що їх завжди боронила наша партія».

« В цьому розумінні 18 червня було першою політичною демонстрацією дій, роз'ясненням, не в книжці чи у газеті, а на вулиці, не через вождів, а через маси, роз'ясненням того, як різні класи діють, хочуть і будуть діяти, щоб вести революцію далі »¹⁾.

Розруха у липні в Донбасі і на Луганщині шириться, залізниці через брак паротягів працюють кволо, завод Гартмана замість 15 - 20 паротягів випускає 7, на заводах часто немає палива, чавуну тощо.

Здійснюючи свою політику угодовства з капіталістами, меншовики розвалювали Раду Робітничих і Салдатських Депутатів, вони свідомо не скликали засідань президії та пленумів, вони перетворювали Раду на «привісок» апарату Тимчасового Уряду.

У липні - серпні більшовицька партійна організація розгортає активне готування до виборів органів місцевого самоврядування, організовуючи робітничі і взагалі трудящі маси та поширюючи серед них свій вплив. Наслідком величезної роботи, проведеної партійною організацією, наслідком усвідомлення своїх класових інтересів робітничими масами та усвідомлення ними

¹⁾ Ленін, твори, вид. 3 - є, т. XX, стор. 548 і 549.

зрадницької ролі дрібно - буржуазних партій, — більшовики Луганщини перемагають на виборах, вийшовши на перше місце щодо кількості одержаних голосів (39 % тих, що брали участь у виборах).

На чолі Миської Думи та Миської Управи стають більшовики: головою Думи — К. Є. Ворошилов, а Миським головою — О. І. Червяков.

На Московську Державну нараду, що відбулася у серпні, на виступ Корнілова і активізацію контрреволюції — Луганський пролетаріят відповів заходами ще більш посиленої організації, ще більш посиленням усвідомленням своїх інтересів.

У кінці серпня для збройної боротьби проти контрреволюції організовано «Луганський Комітет Спасення Революції», що потрапив під революційний тиск мас.

За керівництвом більшовицької партії пролетаріят Луганського провадить вибори до Ради Робітничих і Салдатських Депутатів, наслідком цих виборів була цілковита перемога більшовиків.

К. Є. Ворошилов сприводу цього писав: «скоро [після виборів до органів міського самоврядування] відбулися перевибори до Ради [18 вересня], ми одержали коло 95 % всіх депутатських місць» К. Є. Ворошилова обрано на голову Ради.

Дальшим етапом, що завершував революційний хід подій, у Луганську була організація Воєнно - Революційного Комітету [друга пол. жовтня], що діє під керівництвом більшовиків на чолі з К. Є. Ворошиловим. Маси тоді переходять під цілковитий вплив більшовиків. Місцевий гарнізон перейшов цілковито на сторону революційного пролетаріату. Заарештовано офіцерів, деяких буржуа та начальника гарнізону; утік з Луганського повітової комісар Тимчасового Уряду і голова Громадського Комітету меншовик Нестеров. Меншовики, що були в складі Комітету, вийшли з нього, есери лишилися, їх було двох, і обидва згодом увійшли персонально до більшовицької партійної організації.

Луганське перетворилося на бойовий табор. Посилено розгорнулася організація Червоної Гвардії.

Більшовизація робітництва зумовлювала зміцнення керівної ролі робітництва в класовій боротьбі на селі. Посиленню впливу більшовиків на бідніші верстви селянства набагато сприяла сама аграрна політика Тимчасового Уряду.

Ще навесні, з ініціативи більшовиків була скликана районова (повітова) конференція Рад Робітничих Депутатів, на якій для обслуговування повіту створили Районове Бюро Робітничих, Селянських і Салдатських Депутатів, у складі цього Бюра були представники від більшовиків, есерів, меншовиків. На чолі Бюра став К. Є. Ворошилов. Активну ролю в Бюрі відіграв Б. Вобліков (Вольський) — більшовик. У складі Бюра були: І. Бродський — с. д. інтернаціоналіст, Павлович — с.-р., Зарахович — меншовик.

У липні створено вже Районовий Комітет Робітничих, Салдатських і Селянських Депутатів, 26 і 27 липня на засіданні

Комітету з участю представників від підрайонів слухають доповіді про контакт з селянством, про агітаційну роботу, про заходи щодо підвищення видобутку вугілля тощо. На чолі Комітету став Б. Вобліков, секретарем — І. Бродський. В районі, який охоплював територію більшу за повіт, працювала група більшовиків, що правдила роботу на селі.

Луганська організація усвідомила та здійснювала настановлення Леніна:

«Революційні робітники, коли їх підтримують бідніші селяни, одні тільки у змозі зломити опір капіталістів, повести нарід до завоювання землі без викупу, до повної волі, до перемоги над голодом, до перемоги над війною, до справедливого та сталого миру»¹⁾.

Пленум Обласного партійного комітету Катеринославщини так характеризував роботу Луганської парторганізації серед селянства Луганського району: «район навколо Луганського почав вдало обслуговуватися т. т. луганцями».²⁾

Так більшовицька організація Луганщини готувала перемогу пролетарської революції. Передумови для перемоги були створені ще до Жовтня. Робітництво, бідняцькі верстви Луганщини йшли за більшовиками, гарнізон був збільшовизований, Рада Робітничих Депутатів і міське самоврядування були в руках більшовиків, буржуазія була роззброєна.

В Луганському не було сили, що була б спроможна стримати завершення цієї перемоги та стала б на перешкоді утворенню Радянської влади. Жовтневу революцію пролетаріят Луганщини зустрів цілковито готовим до остаточного завершення перемоги і встановлення Радянської влади.

Один з керівників Луганської більшовицької партійної організації 1917 р., А. Каменський, у спогадах (1921 р.) писав про Луганське:

«Це місто у Жовтневі дні лише офіційно одержало закріплення влади Рад, що фактично там уже існувала і ця обставина зайвий раз підкреслює нашу безпомилковість у розумінні і підході до революції та її завдань 1917 року».

«І на другий день після нього (Жовтня.— С. С.) цілком безболізно я, з невеликою групою, націоналізуємо банки, заводи і на чолі великого з них, Гартманського машинобудівельного, стаю я, як голова Правління»³⁾

Так закінчилося переростання буржуазно - демократичної революції на соціалістичну в одному з видатних робітничих і промислових центрів України.

* * *

Матеріяли і документи, що ми їх подаємо, не зважаючи на їхній невеликий розмір, та обмеженість джерел, — яскраво змальовують боротьбу робітників Луганщини за пролетарську диктатуру, за встановлення Радянської влади. Матеріяли, що їх тут

¹⁾ *Ленін*, твори, вид. 3 - є, т. ХХІ, стор. 77.

²⁾ «Звезда», № 118, 22/Х — 1917 року.

³⁾ Збірка «Октябрь» 1917 г. — (татби і воспоминани), видання Південно - Східнього Бюра РКП і Донецького Комітету РКП, Ростов н/Д, 1921 рік.

друкуємо, це здебільшого резолюції, декларації, статті, протоколи зборів робітників, огляди з партійного життя, що їх свого часу надруковано в більшовицькій Луганській газеті «Донецкий Пролетарий»¹⁾).

Партійних і Радянських архівів м. Луганського за 1917 рік майже не збереглося, за основний архівний матеріал на сьогодні покищо править преса та інші друковані матеріали того часу. Тут подано тільки ті матеріали з «Донецкого Пролетарий», що яскраво відзеркаляють вузлові моменти класової боротьби пролетаріату на Луганщині.

Не зважаючи на неоднакову якість окремих груп матеріалів та деякі нечіткості окремих формулювань, ці матеріали вичітко розповідають, як керівництвом більшовицької партії йшло до перемоги, вони розповідають про класову боротьбу на заводах, копальнях, селах.

Газета мала величезне організаційне, агітаційне і пропагандистське значення, вона існувала на кошти, що їх збиралось серед членів партії та на заводах серед робітників. Газета довгий час не мала своєї друкарні, вона терпить від представників Тимчасового Уряду, від меншовиків і різних урядових організацій силу різних утисків: газету позбавляють робітників, не надаючи їм військових пільг, в той час як усі інші газети користуються ними, бракує паперу тощо:

Мову і стиль документів подається без жодних змін, чого не можна сказати про орфографію, яку з технічних причин зберегти не пощастило. Всюди в документах дати означено за старим стилем, газета виходила за новим стилем. У кінці кожного документу назву «Донецкий Пролетарий» — орган Луганського комітету Р.С.Д.Р.П. — подано так — «Д.П.».

№ 1

Постановления Совета Рабочих и Солдатских Депутатов.

1) Предложить товарищам отчислить единовременно 5 проц. двухнедельного заработка.

2) Обратиться к фабрично-заводским предприятиям с предложением передать Совету имеющиеся у них штрафные капиталы.

3) Для привлечения средств обратиться с просьбой к рабочим организациям Луганска и Славяносербского уезда об ассигновании сумм в основной капитал Совета.

4) Издавать периодически «Известия Совета Рабочих и Солдатских Депутатов», взимая за отдельный экземпляр три копейки.

5) Товарищи, избранные в Исполнительный Комитет Совета Рабочих и Солдатских Депутатов, получают от заводууправлений

¹⁾ «Донецкий Пролетарий», орган Луганського Комітету Більшовиків, почав виходити з 1 червня (н. ст.), склад редколегії: К. Ворошилов, А. Каменський, Я. Істомін, О. Червяков, Ю. Лутовінов, активну участь у роботі редакції брав с.-д. інтернаціоналіст І. Каменський, який перебував під впливом більшовиків.

Временный отпуск с сохранением заработка, который заводоуправления вносят каждые две недели казначею Совета Лавружину.

6) Товарищи рабочие, входящие в Общественный Комитет подчиняются наказу Совета Рабочих и Солдатских Депутатов.

7) Приступить немедленно к организации на местах в уезде Советов Рабочих Депутатов, для чего командировать членов Совета.

8) В Екатеринославский Губернский Продовольственный Комитет командировать товарищей Лугового и Поваркова.

9) Организовать комиссию по борьбе с дороговизной и урегулированию рыночных цен на предметы потребления и продукты питания.

10) В уездный Продовольственный Комитет делегировать товарищей Снаговского и Потапова.

11) В Комитет по предоставлению отсрочек делегировать товарищей Боголюбова и Данилова.

12) Для совместной работы — установить взаимоотношения с Местным Общественным Комитетом.

13) Произвести довыборы в Совет от товарищей Патронного и Гартмановского заводов.

14) Сообщить заводоуправлению Гартмана, что за период приостановки работ с 10 по 20 февраля по вине заводоуправления, заработная плата должна быть выдана рабочим полностью.

15) Категорически приступить к арестам чинов бывшей полиции, изолируя их в местной тюрьме.

16) Телеграфно снестись с военным министром об отправке немедленно полицейских на фронт.

17) Предложить товарищам поспешить с выборами в Совет на тех заводах, где выборы еще не произведены.

18) Приступить к выборам старост на заводах и фабриках.

19) Агитировать за учреждение примирительных камер.

20) Просить выборных старост сообщать Совету подробно о выборах и количестве избранных в каждом отдельном предприятии.

21) Поручить товарищу Ольхову, делегату Московского Совета Рабочих и Солдатских Депутатов, организацию продажи газет и журналов рабочих партий в городе Луганске и Славяносербском уезде.

22) Войти в соглашение по вопросу о немедленном возвращении железнодорожников в Луганск из других мест уезда, куда они в свое время были несправедливо переведены жел. дорожным начальством.

23) За нераспорядительность и халатное ведение дел устранить начальника Патронного завода генерала Петранди, предложив ему выехать из города, о чем сообщить военному министру, с просьбой поставить во главе управления Патронным заводом энергичного начальника для немедленного выяснения ряда вопросов о неправильных и незаконных действиях генерала Петранди.

24) Немедленно ввести 8-мичасовый рабочий день в предприятиях, несвязанных с обороной государства, призывая к совер-

шенной отмене в таких предприятиях сверхурочных работ. Что же касается предприятий, работа в которых тесным образом связана с обороной государства, производить работы сверх 8-ми часов при условии оплаты каждого часа свыше восьми часов, как сверхурочного, по установлению на местах советом старост в согласии с рабочими.

25) Конфисковать архив охраны бывшего ротмистра Бондаренко и вместе с Общественным Комитетом приступить к выяснению лиц, оказывавших услуги охране, для широкого оповещения.

26) Уволенных товарищей за июльскую забастовку вернуть на заводы.

27) Для обсеменения полей поддерживать ходатайства товарищей крестьян, работающих на заводах и рудниках, о разрешении им временно вернуться к посевам, при условии, что урожай будет предоставлен правительству по твердым ценам для нужд армии, за исключением необходимых запасов для обсеменения и личного потребления, по установленным нормам.

28) Влиять на немедленную организацию Общественного Комитета по оказанию помощи пострадавшим от наводнения, который объединил бы все существующие в данное время организации и участвовать в делегировании в этот Комитет представителей Совета.

[Центр. Архів Революції, «Известия Совета Рабочих и Солдатских Депутатов», № 1, м. Луганське]

№ 2

Із статті К. Ворошилова «Із недавнього безкінечно далекого минулого» ¹⁾

«Необходимо отметить следующее: Луганск, этот активнейший из революционных пролетарских центров Юга России, с марта мес. 1917 г. взял прямой курс на пролетарскую диктатуру».

¹⁾ К. Е. Ворошилов, «В 1899 р. в чугуно - ливарном цеху (завод при ст. Алчевське.— С. С.) під моїм керівництвом застрайкували крановщики, через деякий час у мене був трус і короткотерміновий арешт. Вночі зроблено було трус у мого учителя. С. М. Риженкова викликали до Пітеру, здається, до Міністерства Освіти і вимагали припинити зв'язки з Ворошиловим. На протязі трьох років я без роботи. Усі заводи і копальні Донбасу одмовляються дати роботу, я визначений у чорних списках. В 1903 р. стаю на роботу у Луганському на зав. Гертмана, проте через 2 - 3 місяці мене з поліцією «видворяють» із Луганського. У цей час я офіційно вступаю до партії і роблюся більшовиком, вхожу до Луганського Комітету. Літом 1905 знов властається стати на роботу через Риженкова на Гартманський завод. У лютому, а потім у червні керую на заводі страйками. Тоді ж мене обирають головою Ради депутатів на заводі. У липні під час страйку арештовують на заводі і до полусмерти побитий сідаю до грудня у в'язниці. У грудні, за вимогою тисячі робітників, що підійшли до в'язниці, звільняють мене під заклад. Незабаром я заховався від хвилі реакції, що надходила. На початку 1906 р. я їду делегатом на Стокгольмський з'їзд і уперше зустрічаюся там з цвітом нашої партії — бачуся з Іль'чем. Після довороту із Стокгольму посилено готуюмо організацію до бойових дій. Я двічі їду до Фінляндії і привожу великі партії

«В меньшевистком Совете Луганска я был встречен весьма радушно, мне не задумываясь, как старому луганчанину, предложили председательствование в Совете. Я отказался. Тут мне представилась возможность близко познакомиться с составом Совета и с его настроением».

«На повестке дня стоял вопрос о праздновании 1 мая.

Огромное большинство депутатов стояли за работу в день Первого мая, посвятив этот день фронту.

Горячо выступали меньшевистские и просто хулиганские (были и такие) ораторы, доказывая недопустимость каких то празднеств во время великой войны, ведущейся за свободу человечества.

В Совете насчитывалось 10 - 15 большевиков и их выступления тонули в гуще шовинистического воя всего Совета».

«Наши ребята готовы пуститься в рукопашную и требуют снятия вопроса и перенесения его на заводы для предварительного обсуждения в массах».

вброї, що куплені були у фінських революціонерів... Луганська організація мала кращі бойові загопи і прекрасну лабораторію, що виготовляла у необмеженій кількості бомби. Залишаючись увесь час головою депутатського зібрання (Рада робітничих депутатів), я був обраний головою профспілки робітників заводу Гартмана, що тоді знов була організована. Керівництво заводом фактично перейшло до рук робітників, директор заводу керував номінально. У жовтні мене і других мала судити виїзна сесія Харківської Судової Палати, проте загальний страйк робітників Луганського зірвав суд. Навесні 1907 р. Палатою був виправданий і тоді ж поїхав на Лондонський партійний з'їзд делегатом від Луганської організації. Перед цим був делегований на першу Всеросійську Конференцію профспілок у Москві. У липні 1907 р. був заарештований і у жовтні того ж року був засланий до Архангельської губернії на 3 роки.

У грудні 1907 р. утік а заслання і був відраджений ЦК для роботи у Баку, тут разом з т.т. Шаумяном, Джапарідзе, Сталіним, Сосновським і . . . пропрацював до осені 1908 р. і виїхав до Пітеру. У Пітеру мене заарештували у вересні і знов відправили до Архангельської губернії. У засланні, у Холмогорах, у січні 1911 р. мене заарештували і я просидів у Архангельській тюрмі до листопаду, а потім мене вислали до Мезенського повіту.

Звільнившись від заслання в 1912 р., я вступив до кооперативу робітників на заводі «Дюмо», проте через 3 - 4 місяці мене заарештували і вислали до Чардинського краю. Із Чардини звільнився в 1914 р. і улаштувався на Царицинському орудиному заводі. У Царицині збираю розсіяних по заводах і підприємствах старих більшовиків, проте скоро мусив виїхати до Пітеру, спасаючись від царської армії. У Пітері знов труси і слідкування.

З перших днів лютневої революції я — член пітерської Р. Р. Д. і член бюро нашої фракції. У березні я у Донбасі. У квітні беру участь на партконференції делегатом, а потім був делегатом на 6 - му з'їзді партії. У Луганському, де я працював в 1917 році, я голова в Раді, Миській Думі і Комітеті партії. Був делегатом на Демократичній Нараді, а потім був обраний членом Устан. борів від Катеринославської губ... (Енциклопедичний словник «Гранат», т. 41, ч. I — «Іячі СРСР і Жовтневої революції», з автобіографії).

«На заседании появляются только что прибывшие из Питера официальные представители Исполкома Петроградского Совета втородумцы меньшевики — Нестеров¹⁾, Нагих²⁾ и Баташов.

После приветствия и пр. двое из прибывших высказываются за работу в день 1 мая. Мотивы те же.

Баташов высказался за празднование, сославшись на Питер, где так же решили праздновать. Выступаем снова и снова. С большим трудом и скандалом удается большинством одного голоса вырвать решение о праздновании международного праздника. Поведение меньшевиков глубоко возмутило наших товарищей, а новичкам в политике открыло на многое глаза. Некоторые тут же заявили, что они не доверяют теперь меньшевикам.

Нечего и говорить, конечно, что на широких рабочих митингах мы во всю разоблачили меньшевистских заправил, должным образом использовав позорное их поведение в вопросе о 1-м мае.

В продолжении нескольких дней на тысячных рабочих митингах мы выступаем совместно с прибывшими официальными представителями соглашательской власти. Мои и других тт. речи в первое время встречались не только сдержанно, но в некоторых местах даже враждебно. Помогали нам сами меньшевистские ораторы. После речей этих идейных предателей рабочего класса было не трудно дорисовать картину того рая, который готовился пролетариям и крестьянам России этими господами, разделившими по братски власть с помещиками и буржуазией.

В какихнибудь две-три недели наша организация, впитавшая за это время всех старых большевистских бойцов пролетариев, стала мощным рычагом в руководстве всем движением не только города, но и его районов. Меньшевики больше не осмеливаются показываться на рабочих митингах.

Главные улицы города по вечерам стали представлять своеобразный клуб.

Тысячи групп и кучек, состоявших из разнородных элементов: рабочих, служащих, солдат, торгашей, крупных буржуа и пр. тесным кольцом облепляли какгонибудь «орателя» и его оппонента. Обыкновенно слушатели быстро делились на два лагеря и завязывался жестокий спор. Эти своеобразные, только революцией порожденные, уличные диспуты затягивались далеко за полночь. Жизнь била ключем. Пролетарии все больше и больше проникались истинно-революционным духом, увлекаемая за собой даже эсеров, этих жалких вспышкочискателей.

Через месяц нами были уже созданы сильные боевые дружины. Оружие достали частью у местной воинской команды, частью

¹⁾ Нестеров, другодумець, меншовик, по приїзді до Луганського голова Громадського Комітету деякий час існує Ради Робітничих і Садатських депутатів, 24 червня переобрано, його місце заступив Макаров, увесь час повіторий комісар Тимчасового Уряду, член Виконавчого Комітету з'їзду Рад (до Виконавчого Комітету крім Нестерова було обрано Черепанцева). Нестеров утік з Луганського після організації Революційного Комітету, на чолі якого стояв К. З. Ворошилов.

²⁾ Нагих І. Н., кол. робітник заводу Гартманна, тоді більшовик, другодумець, перейшов до меншовиків, був у засланні, у Луганському в 1917 р. меншовик, перейшов до більшовиків.

извлекли из реки и других тайников, где оно пряталось в течении 10, 11 лет со времени роспуска боевых дружин, созданных по постановлению Стокгольмского Съезда Р.С.- Д.Р.П. (1906 г.)

Меньшевики, увидев свой полный провал в рабочих массах, начали закреплять за собой Совет. Создалось весьма своеобразное положение. Совет носил название «Рабочих и Солдатских Депутатов», а солдат не было (гарнизонный совет существовал отдельно и целиком находился в руках офицерства), рабочие же представители были в меньшинстве. Зато было много учителей, лиц свободных профессий, домовладельцев, был даже один товарищ прокурора.

Все попытки нашей организации и настойчивые требования завкомов о перевыборе Совета не имели успеха.

Совет своим большинством неизменно нас проваливал. Но в практической, повседневной жизни никакие усилия меньшевиков и их прокуроров не могли помешать развиваться и крепнуть истинно пролетарской власти. Меньшевицкий Совет вынужден был согласиться со всеми требованиями завкомов и чутко прислушиваться к голосу нашей организации, ставшей центром и руководителем бурной жизни города. Наша боевая дружина взяла на себя охрану заводов и города. Все магазины были взяты на учет и закрыты. Товары отпускались только с ведома специальной комиссии.

Почта, телеграф, банк и пр. все охранялось членами боевой дружины. Всюду был от Совета контроль, конечно большевистский.

Совдеп висел в воздухе и постепенно хирел. Не помогло и объединение солдатской части Совета, мы без труда выбросили офицеров из его состава, а солдаты в большинстве стали на нашу сторону».

[«Октябрь 1917 г. Статьи и воспоминания»].

№ 3

М. Т. и П.

ОКРУЖНОЙ ИНЖЕНЕР

Апреля 9 дня 1917 г.

№ 1856

г. Луганск, Екатеринослав. губ.

В Горное Управление Южной России.

Р а п о р т

Вследствие предписания Горного Управления от 28 - го марта с. г. за № 2450 честь имею доложить, что по поводу циркуляра Отдела Труда от 16 - го марта с. г. за № 1. мной послан 30 марта телеграфный ответ такого содержания: «Петроград, Отдел Труда, Тучкова Набережная 2 отвечаю [по] пунктам. Бездействует один рудник [Рыбчинского] 50 рабочих. Продолжительность рабочего дня прежняя, сверхурочные работы обычные, [какие были и прежде]. Организованы Комитеты, Советы Рабочих Депутатов почти всюду. Насильственных действий не наблюдается. Окружный Колодежный».

В дополнение к изложенному честь имею доложить, что рудник Рыбчинского работу возобновляет; заминка была из-за недостатка средств. Что же касается насильственных действий, то 5 - го апреля рабочие потребовали удаления с Кадиевского рудника заведующего Коксовым отделом инженера Кильянского, сперва обвиненного в государственной измене, но потом оправданного в этом, но подвергавшегося остракизму за грубое, по словам рабочих, обращение.

Окружной Инженер Алмазного Горного Округа *Колодяжский*.

[Дніпропетр. Держ. Історичний Архів,
ф. «Горного Управления Южной России»,
спр. № 494 за 1917 р.—«Наряд по разным
предметам», арк. 82]

№ 4

Резолюція общего собрания совета старост рабочих совместно со старостами служащих 8-го июля 1917 г.

Заслушав и обсудив доклад т. Головлева о критическом положении завода в отношении топлива, чугуна и руды, постановило: обратиться в С.Р. и С.Д. и просить их немедленно обратиться в Областной Комитет в Харькове с ходатайством об экстренной доставке угля для завода Гартмана,¹⁾ так как в заводе запаса угля только на 5 - 6 дней.

В силу вышесказанного, если уголь не будет доставлен во время, то завод должен будет остановиться.

Принимая во внимание мизерные прибавки, которые дала администрация, рабочие вынуждены будут окончательно голодать. Решено избрать 2 - х делегатов, которые должны совместно с делегатами С. Р. и С.Д. поехать в Харьков для исходатайствования немедленной доставки угля, чугуна и руды.

Делегатами избраны: т.т. Нестеренко и Головлев.

Председатель *Стрельцов*.

Секретарь *Швердяков*.

[«Д. П.» № 9, 23/VI—1917 р.]

№ 5

Как создается промышленная разруха.

За последнее время газеты переполнены статьями о положении нашей промышленности и в связи с ней рабочего класса. Разные газеты по разному и освещают тот кризис, который переживает наша страна и русская революция вообще.

¹⁾ Машинобудівельний завод Гартмана, в 1896 р. розпочато було будівництво заводу (завод належав акційному т - ву, де більшість пайв мав німецький промисловець Гартман), будовано його кілька років.

В боротьбі за диктатуру пролетаріату робітники заводу відіграли видатну роль, будучи за основну базу Луганської більшовицької організації, починаючи від 1902 р.

Если читать только буржуазную печать, если вслушиваться в речи промышленников и их слуг, то выходит, что единственным виновником в разрухе, царящей во всех областях государственной жизни, являются рабочие, а больше всего, все те же, страшные «большевики».

Почти тоже самое повторяют и органы горе - социалистов «Единство», «День» и им подобные. Насколько все это газеты лживо и нагло валят с большой головы буржуа, на здоровую пролетарскую, может служить следующий факт, разыгрывающийся у нас под боком.

Близь ст. Алчевское есть рудники Екатерининского О - ва. Главными акционерами этого О - ва являются французы.

Рудники сравнительно прилично устроены и, как говорят т.т. рабочие, при некотором желании администрации, могли бы дать угля в год до 40 миллионов и больше пудов.

В данное время этим рудникам грозит закрытие, а рабочим перекочевание на другие места, если удастся таковые отыскать 3.500 человекам.

История этого рудника в революционное время вкратце следующая:

Рабочие до революции получали гроши. Продуктов на руднике не было, поэтому приходилось на всем вдвое переплачивать.

После переворота рабочими был поднят вопрос о прибавке на заработки и им с большими усилиями только в апреле удалось добиться получить 75 проц. надбавки на мартовский заработок.

Тогда же было постановлено в дальнейшем выжидать решения Южно - Русской конференции¹⁾ и действовать сообща со всеми рабочими Донецкого Бассейна.

Представитель французского капитала, директор распорядитель этого рудника г. Де - Вулич, сейчас же после выплаты рабочим за март надбавки на 75%, захлопотал о том, чтобы ему эти деньги (около 116 тысяч руб.) вернули или рабочие, или государство, т. к. он узнал, что другие шахты таких надбавок своим рабочим не давали. Пишущему эти строки, совместно с представителем Областного Комитета, тогда еще пришлось разбираться в этом вопросе, и мы достигли соглашения с дирекцией.

Был составлен протокол, что рабочие получали чрезмерно низкую заработную плату, что они не могли дальше существовать при тех условиях и 75% надбавки за март — это минимум, что

¹⁾ Народа представників гірно - промисловців і робітників півдня Росії, скликана в Петрограді в травні 1917 р. в питаннях заробітної платні і інших вимог робітників, не дала ніяких наслідків, через відмовлення капіталістів від поступок. Робітнича делегація стверджувала, що підвищення заробітної платні «можна зробити значною мірою, або навіть цілком за кошт підприємницького прибутку». Представники капіталістів вимагали негайних надвишок до встановлених цін на вугілля. Ухвалили організувати урядову комісію за участю представників обох сторін для обстеження умов праці і собівартости виробництва на місцях. Робітники оголосили таку декларацію: «Робітнича делегація, констатує, що єдиним практичним наслідком роботи наради в Петрограді є призначення особливої комісії для вияснення умов праці і вартости виробництва і що промисловці не визнали за можливе погодитись на пропоновану представником міністерства праці, тимчасово встановлювану заробітну

нужно было на жизнь рабочим. Этот протокол был подписан не только нами, но и г. Де - Вуличем.

Что касается возврата 116 тысяч, которые домогался вернуть г. наш «союзник», то мы ему представили право искать где угодно, только не с рабочих. Через некоторое время рабочие получили получку за апрель уже без надбавки.

Вскорости стало известно, что требования конференции отклонены и в Петербурге, и что приходится временно брать то, что промышленники предложили 5 - го июня. Должна была быть выплата %% за апрель, но и директор распорядитель и управляющий рудником скрылись, оставив рабочих и без денег и без продуктов питания. По телеф. мы узнали о критическом положении рабочих на этом руднике, и Районное Бюро экстренно командировало 2 - х своих членов для принятия экстренных мер для отыскания и беглецов, и главным образом, денег, на уплату рабочим, которые буквально подвергались полной голодовке. Приехав на место, мы узнали, что денег действительно нет ни в кассе рудника, ни в банке в Луганске, а куда скрылись руководители предприятия, никто узнать не мог.

Было избрано 2 делегата от местного Совета Р.Д. и мы вместе поехали в Харьков.

В Харькове нашли г.г. «беженцев» и попросили их отправиться вместе с нами в Донецкий Комитет для выяснения вопроса о руднике и рабочих.

Президиум Донецкого К - та после долгих разговоров и посланшего доклада принял решение способствовать руднику получить деньги с жел. дорог, которые должны за уголь, а так же способствовать подаче немедленно вагонов под нагрузку имеющихся запасов угля 1 миллиона пудов.

Кроме того решено предложить правительственной комиссии в первую голову заняться Екатерининскими рудниками. Вот все, что мог сделать Донецкий К - т, этот правительственный орган Донецкого Бассейна. Положение же рудников таково:

На эту получку, т. е. на уплату надбавок за апрель, денег нам удалось добыть, и то 50 тысяч данных главным уполномоченным по топливу в виде краткосрочной ссуды и 100 тысяч обещали дать из того же источника под залог имеющегося в запасе угля.

платню, заявляє, що складає з себе відповідальність за можливі ускладнення в південному гірно - промислового районі і що, зі свого боку, робітнича делегація докладе всіх зусиль, щоб спокійний хід роботи по заводах і руднях не був порушений». Делегація промисловців відповіла контр - декларацією: «Підвищення заробітної платні в розмірах, заявлених робітничою конференцією, призведе до такого катастрофічного піднесення собівартості мінерального палива, чавуну, заліза і інших продуктів ф. з. промисловости, а, слідом за тим, і всіх інших предметів промисловости і споживання широких мас, що це питання, своїми розмірами і значенням, набуває характеру питання загально - державного і загально народного. Через це промисловці не тільки не в змозі, але вважають, що не мають права розв'язувати питання, висунуте у вимогах робітничої конференції і не можуть взяти на себе відповідальности за можливі наслідки неминучого піднесення вартости виробів і порушення економічного життя країни». (Прим. до творів *Леніна*, вид. 3 - 6, т. XX, стор. 667).

Что касается платежей ж.-дор., то таковые поступают через банк, который и обращает все поступления в погашение долгов того же рудника этому банку.

Отсюда ясно, что на следующую получку денег опять не будет и г. Де - Вулич определенно заявил и просил Д. К - т у него секвестровать или как угодно отобрать рудник, т. к., по его заявлению, он дальше не в состоянии вести дела.

На это Д. Комитет г. Де - Вуличу ответа не дал и вопрос остался открытым. Кто будет платить рабочим за май и июнь месяц, пока тоже не известно, а что платить нужно будет и при том во время, ибо рабочие и без того голодают, это для всех ясно, кроме г.г. Де - Вуличей, которые ведут определенную игру, и Донецк. К - та, который чувствует полное свое бессилие перед капиталом вообще, а в особенности перед «союзным» капиталом Де - Вуличей, желающих отделаться от неприятностей русской революции, получить за свой рудник чистоганом и бежать в свою милую Францию, где нет пока неприятностей революции, но где они, можем утешить г.Де - Вулича, скоро будут в большем масштабе и с большими результатами в пользу рабочего класса.

[«Д. П.» № 10, 24/VI — 1917 р.]

№ 6

Куда ведет соглашение меньшевиков с буржуазией

Происходившее 4 - го июня с. г. собрание разных общественных организаций и крестьян уезда для выбора уездного комиссара и др. совпало с собранием профессионального союза металлистов.¹⁾

Союз металлистов, являясь крупной рабочей организацией, не мог не принять участия в вышеозначенном собрании, т. к. вопросы, стоявшие на повестке дня, близко касались рабочих. Металлисты еще ранее выбрали 15 уполномоченных для выбора комиссара и разрешения прочих вопросов дня, но явившиеся товарищи металлисты встретили протест со стороны некоторых крестьян, но крестьян с «золотыми зубами», и только эти «золотые зубы» протестовали и можно было бы с этим примириться, но к сожалению, в унисон им, заговорил и председатель С.Р. и С.Д. Нестеров. Он согласился поддерживать протест «золотых зубов», и явившись на собрание металлистов, он стал предлагать рабочим не посылать своих представителей на вышеозначенные собрания, мотивируя тем, что наш кандидат, т. е. Нестеров, и без них, металлистов, пройдет.

С предложением Нестерова никто, конечно, не согласился и выступившие т.т. металлисты доказали всю незаконность требований золотозубых крестьян и при голосовании большинством голосов постановили протестовать против такого отноше-

¹⁾ Склад правління спілки металістів на той час був такий: Лутовінов І. (Ю) (більш.), Вайль М. (менш.), Крюков С. (більш.), Вальтер І. (більш.), Шеліхов А. (більш.), Євтушенко В. (більш.), Міняйло М. (більш.), Морозов М. (більш.), Іванов, Шепелев, Ярош. Голова — Лутовінов, секретар — Шеліхов.

ния к рабочим и постановили послать своих уполномоченных на собрание. Большинство крестьян, крестьян неимущих, заявило, что не страшится рабочего засилия, потому что интересы этих крестьян совпадают с интересами рабочих.

Итак, г. Нестеров, представитель рабочих, вел политику не в интересах рабочих. Г. Нестеров, выразитель взглядов меньшевиков и вся тактика меньшевиков — тактика соглашения, а всякого рода соглашения ведут ко всякого рода уступкам...

Вот почему мы и говорим, что нам, рабочим, не по пути с меньшевиками, нам нужно вести строго классовую политику, ибо политика соглашения может завести так далеко, что выход на правильный путь потребует много жертв.

Мы призываем вас, товарищи, не идти ни на какие соглашения ни с промышленной, ни с крестьянской буржуазией, нам с ними не по пути.

Только мощная организация рабочих и безземельных крестьян может вывести нас на настоящий путь к нашей заветной цели — социализму.

И. Шмырьов

[«Д. П.» № 8, 22/VI — 1917 г.]

№ 7

Из партийной жизни

8 - го июня состоялось общее собрание членов Р.С.-Д. Р.П., на повестке дня было продолжение доклада тов. Ворошилова о состоявшейся Всероссийской конференции и др. вопросы. Ввиду того, что т. Ворошилов был экстренно вызван на Екатерининский рудник, где администрация не уплатила денег рабочим и оставила их в тяжелом положении, порядок дня был изменен.

Разбирались следующие вопросы.

1. О выборах в городское самоуправление и о блоке с социалист. партиями.

2. О газете.

3. О ревизионной комиссии.

4. О пропагандистской коллегии.

5. О народной охране.

В сильных и страстных, полных нервного под'ема, выражениях тов. Червяков¹⁾ доказал всю неосновательность каких либо блоков и соглашений.

Совершенно уместно докладчик провел параллель с коалиционным министерством, куда мы не пошли, ибо твердо стоим на той позиции, что всякое соглашение затемняет классовое самосознание. С необычайным вниманием и напряжением слушали товарищи докладчика. Его яркие примеры были неопровержимы. Под гром аплодисментов был закончен доклад.

¹⁾ Червяков О. Г., большевик, член Ради Об'ятничих Депутатів, член редакційної колегії «Донецкого Пролетаря», гласний Думи (обрано 6/VIII) Миський голова (з серпня).

Докладчик, закончивший с энтузиазмом свое слово, потрясенный, некоторое время не мог говорить. Т. Каменский¹⁾ поддерживал предложение Червякова и настаивал на том, чтобы идти на выборы в городское самоуправление.

За исключением тов. Петрова, который предлагал блокироваться с социалистами, собрание единогласно постановило не блокироваться.

О газете. Сделал доклад тов. Каменский с призывом поддерживать газету хроникой и деньгами.

Указал на то, что газета нужна нам помимо освещений нашей тактики, в агитационном смысле, ибо широко ее распространяя, посылая на фронт, мы сможем освещать перед широкой массой всю истину происходящих событий.

Выражен протест против действия комитета по отсрочкам не пожелавшего включить нашу газету в предприятие, работающее на оборону. В этом было усмотрено желание тормозить издание нашей газеты, не давая нам рабочих.

Пропагандистская коллегия...

... Выражено пожелание организовать коллегии по заводам и комитету организовать библиотеку.

Народная самоохрана. Т. Стояновский призывал всех принять широкое участие в организации самоохраны, видя в ней залог успеха будущего всенародного вооружения взамен настоящей армии.

Собрание закончилось революционными песнями.

[Д. П. » № 9, 23/VI—1917 г.]

№ 8

Протокол 1 - го собрания общегородской конференции рабочих и служащих завода Гартмана, бывшего 16 июня 1917 г.

Председателем избран т. Ворошилов, секретарями: т.т. Латышев и Грече.

Порядок дня: 1) о положении дел в стране, 2) о положении дел на заводе, 3) совет старост (переименование), 4) Совет Рабочих и Солдатских Депутатов и 5) текущие вопросы.

По первому вопросу повестки, после продолжительного обсуждения его, конференцией была вынесена резолюция, появившаяся в сегодняшнем номере нашей газеты в отчете об общем собрании рабочих.

При обсуждении вопроса о положении дел на заводе, выяснилось, что в заводе, вследствие частичных прибавок, происходят в высшей степени нежелательные явления, происходит дезорганизация и распыление сил, что вредно отразится на всем рабочем

¹⁾ Каменський А., один з керівників Луганської більшовицької організації, один з редакторів «Донецького Пролетаря», гласний Думи (обрано 6/VIII), член Ради Робітничих Депутатів, член Обласного партійного комітету. Каменський І., с. д. інтернаціоналіст, що близько стояв до більшовиків, брав активну участь в редакції більшовицької газети «Донецький Пролетар й».

движении, а т. к. Харьковская рабочая конференция еще не закончила своих работ, которая должна дать положительные результаты в смысле экономического улучшения рабочих, то в видах сплочения и организации сил, конференцией были выработаны следующие меры временного характера.

1) Организовать комиссию по цехах из лиц вошедших в конференцию и поручить ей рассмотреть заработки рабочих в предельной норме до 7 рублей, выше которой рабочие временно не должны предъявлять требований о повышении заработка до окончательного разрешения этого вопроса Харьковской рабочей конференцией.

2) На ряду с этой мерой заводской конференцией принято, чтобы заводоуправление гарантировало заработки минимум 24 рабочих дня для всех сдельных работ; если понижение рабочих дней происходит по причине задержки подачи материала, доставки сырья на завод и проч., причем на переходе со сдельной работы на поденную по тем же причинам, заработок должен исчисляться по среднему расчету.

3) Ввиду того, что прибавки промышленников служащим так же породили массу недоразумений, то, за неимением у конференции времени для обсуждения этого вопроса в спешном порядке, конференция постановила передать урегулирование этого вопроса Совету старост служащих.

4) Для утверждения всех положений, выработанных конференцией, созывается общезаводской митинг в понедельник 19/VI с. г.

Вопросы III, IV и V за неимением времени не были рассматриваемы.

[«Д. П.» № 9, 23/VI—1917 р.]

№ 9

Сенокосы

По всему уезду идут сейчас стихийные захваты крестьянами сенокосов на помещичьей и заводских (рудничных) землях.

И в то же время, как всем известно, в уезде почти (или вернее) совершенно нет организаций большевиков, стоящих за организованное отобрание (захват) помещичьих земель до Учредительного Собрания.

Более того, — под влиянием буржуазной травли и обывательской сплетни, большевики тоже еще не пользуются популярностью...

А захваты все таки происходят, но, к сожалению, неорганизованные, а потому и с возможными эксцессами чего особенно нужно остерегаться тем же крестьянам.

Вот какова логика жизни и над ней - то и следовало бы придуматься всем тем господам, которые сидят сейчас в крестьянском съезде и претендуют на руководство крестьянами.

Просто не заметить этого внутреннего явления, это значит отвернуть в сторону лицо от крестьян, как раз в тот момент, когда Совет и общее для всего уезда решение так необходимо.

Повторять лишний раз, что де крестьян «ублаготворит по всем статьям» будущее Учредительное Собрание это все равно, что ничего не сказать, ибо эта «погудка» набила всем оскомину.

Ее крестьяне слышат отовсюду, а все таки землю захватывают, но опять таки подчеркиваем — неорганизованно, и следовательно, с эксцессами.

Конечно, можно наперед сказать, что господа из крестьянского союза будут трусливо молчать, но тогда позволительно их спросить, неужели они имеют смелость назвать себя руководителями крестьянской массы.

А ведь в этих неорганизованных захватах (повторяем с эксцессами) во многом повинны и указанные руководители, большинство которых с гордостью именуется социалистами-революционерами (благо, что партия не признает уже террора, ибо без этого условия они были бы только скромными.... кадетами).

Повинны вот почему.

Они, т. е. руководители, повсюду твердят крестьянам, что де землю им даст Учредительное Собрание, которое отберет ее без выкупа от помещиков, только де нужно терпеливо выждать созыва Учредительного Собрания и его постановления.

Ну, разве не может после этого появиться мысль, что если Учредительное Собрание обязательно наделит крестьян землей, то не лучше ли взять эту землю до Учредительного Собрания, дабы обеспечить себя на случай... невыгодного постановления.

И крестьяне действительно так думают и постепенно захватывают землю и тем паче, что к захвату вынуждает их жизнь безземельная.

А руководители думают «заговаривать» эту жизнь, которая не терпит слов и тресбует дела.

Сенокосы еще только цветки, а ягодки будут впереди — осенью.

Утверждаем наперед, что осенью вся земля (помещичья) и рудничная будет взята крестьянами, какими бы ласковыми словами «руководители» не убеждали крестьян пообождать, ибо к захватам влечет сама жизнь — безземелье и необходимость (неотложная) засеять как можно больше полей.

И, вдобавок влекут обещания господ руководителей.

Наш совет таков.

Нужно, чтобы крестьянский союз поставил во всей широте вопрос о переходе земли в руки крестьян до Учредительного Собрания (в их пользование), не предрешая вопроса о будущих формах пользования.

Иначе процесс захватов пойдет стихийно и тогда руководители крестьян должны будут взять на себя всю вину за могущие возникнуть эксцессы.

Пора над этим вопросом призадуматься и трезво посмотреть в лицо жизни.

Слов мало, нужно дело.

Крестьянин.

«Д. П.» № 14, 29/VI — 1917 г.]

Кадры «меньшевиков» увеличиваются

8 - го июня было общее собрание заводов эмалировочного Югосталь, Минакова, Попова и др.¹⁾ Разбирался конфликт, произошедший на толевой фабрике, между рабочими и хозяевами. В виду важности конфликта окончательное его разрешение передано Совету Р. и С.Д.

Важным вопросом дня, кроме этого, было открытие продовольственной лавки для рабочих вышепоименованных заводов.

Рабочие составили до собрания смету, которая выразилась в сумме 50.000 рублей, для того, чтобы рабочие с их семьями имели в лавке запасу провизии на 1 м-ц.

Идущие на встречу хозяева были смущены суммой и требованием рабочих, чтобы в правлении хозяева имели только два места, а большинство предоставить им в ревизионной комиссии.

На собрании старост гражданин Попов, владелец трубного завода, заявил, что все хозяева еще не пришли между собой к соглашению, тем не менее часть из хозяев, не ожидая согласия всех, идут на встречу и откроят для рабочих продовольственную лавку. В своей убедительной речи гр. Попов доказывал, что хозяевам тоже интересно, чтобы рабочие имели свою лавку, ибо тогда рабочие будут сыты, и работа их будет продуктивней, т.е. даст больше прибыли хозяину. Гр. Попов стоит за открытие лавки, но без гарантии суммы денег для оборота и при равном представительстве хозяев и рабочих.

Рабочие откровенно заявили, что сколько бы гр. Попов не говорил красивых слов — цену их рабочие знают, что не руководит заводчиком простое желание помочь рабочим, а желание побольше выжать из них соков, а главное учесть, сколько нужно для ежедневного пропитания рабочему, что бы ему не переплачивать. Мы, рабочие, благодарим вас хозяева за ваше желание идти нам на встречу, но позвольте нам иметь большинство в правлении продовольственной лавки. Это нам нужно для того, что бы вы не закрыли нам «лавочку» когда мы, например, вздумаем забастовать и тем самым принудили бы нас брать из лавочки товар силой, против решения большинства, если вы будете его иметь, ибо мы не анархисты и насилия не желаем.

Гр. Попов в ответ на такое заявление рабочих отвечал, что конфликтов с рабочими он не допускает, что он тоже... социал-демократ.... но меньшевик (радуйтесь т. меньшевики, вашего полку прибыло), что он всегда с рабочими сталкивается и что только «большевики» народ не сговорчивый, что за ними идти не следует, а то они заведут и погубят Россию и т. п.

¹⁾ Поруч з заводами велетнями у Луганському були такі дрібні заводи: трубопрокатний завод Попова К. К., що належав до ряду заводів, яких збудовано в ХХ ст.; трубопрокатний завод Залевського Д. М.; механічно - ливарний завод Мінакова Ф. Т.; завод нафтових двигунів та автодрезин Мінакова Г. Т.; чавунно - мідно - емальованих виробів бельгійської компанії; толева фабрика Сагаловича, гвоздільний завод, фабрика терпугів «Марс» тощо.

Вы правы, «меньшевик» Попов, — большевики народ не стогорчивый. Всюду и везде они расшифровывают вас, так называемых «меньшевиков», и указывают рабочим, что интересы хозяина и рабочих не одинаковы и этими раз'яснениями не дают обманывать вам малосознательных рабочих. Вот поэтому то вы не можете пропустить случая и лягнуть большевика....

Достигнете ли вы цели? Посмотрим.

Рабочий О. Ш.

[«Д. П.» № 10, 24/VI—1917 р.]

№ 11.

Отчет заседания членов Р. С. - Д. Р. П. патронного завода ¹⁾, состоявшегося 18 - го июня с. г.

Порядок дня стоит:

- 1) Выборы Районного Комитета.
- 2) Довыборы Районщиков.
- 3) Текущие дела.

С внеочередным заявлением выступает тов. Ворошилов, Червяков, Каменский и Парфоменко¹⁾ по поводу инцидента, происшедшего на заседании Исполнительного Комитета С.Р. и С.Д. 17-июня, вызванного клеветой председателя Нестерова на всю фракцию большевиков.

Ораторами была должена суть, подчеркнута, что политика Нестерова это политика натравливания на инако - мыслящих т. е. на большевиков.

Обсудив всестороннее положение Совета, поступка Нестерова и момента в стране вообще, постановили принять резолюцию;

1) Собрание, обсудив происшедший инцидент на заседании Исполнительного Комитета С.Р. и С.Д. 17 июня по вине председателя Совета Нестерова, позволившего себе обвинить т.т. большевиков, входящих в Совет, в сознательной дезорганизации работы Совета и обвинения председателя комитета Р.С.-Д.Р.П. тов. Ворошилова в том, что он умышленно создает конфликты между рабочими и администрацией завода, в то время, как всем известно, что г. Ворошилов напрягает все усилия для организации рабочих и их сознательного отношения к моменту, что безусловно было известно господину Нестерову, что помимо этого г. Нестеров, вопреки постановления общего собрания Совета, решившего, что ни один член президиума не может входить в какие либо комиссии, а тем более являться занимающим такие посты, как у г. Нестерова — Уездного Комиссара и председателя Обществ. Комит., что лишает его возможности работать как председателя Совета, чем наносится вред советской работе, что, несмотря на все это и вопреки постановления Совета созывать общее собрание

¹⁾ В 1895 р., на місці знищеного чавунно - ливарного заводу, що був закритий у 1886 р., було збудовано патронний завод, устаткований на той час за останнім словом техніки; характерним між іншим для заводу був те, що він широко використовував жіночу робочу силу.

²⁾ Парфоменко О. Я., більшовик, начальник бойової дружини патронного заводу, голова Комісії оборони Луганського у вересні.

не менее одного раза в неделю, в течении 2 - х недель не созывалось общее собрание и не избран председатель, что все это в связи с вышеуказанным поступком г. Нестерова, который может быть объяснен лишь сознательным желанием Нестерова натравить одну часть рабочих на другую — мы настаивая на немедленном отстранении его от председательского поста С.Р. и С.Д., выражаем ему свое резкое порицание и привлекаем к товарищескому суду.

2) Ввиду явной непропорциональности представителей в С.Р. и С.Д. от патронного завода в сравнении с другими заводами, настаиваем на увеличении мест в Совет для наших представителей.

3) Возмущенные происходящими арестами наших товарищей Харитонов и Хаустова — требуем немедленно прекращения арестов товарищей, видим в таких поступках Вр. Правительства — борьбы с политическими противниками — приемы свергнутого самодержавия. Мы требуем полной свободы личности и слова.

Долой романовские застенки!

Позор насильникам!

Затем перешли к порядку дня:

В Районный Комитет избраны т.т. Егоров, Цыбаникова, Крюков, Колесников, Трояновский, Недзвецкий, Остапенко и Кариков.

Принято пожелание увеличивать тираж газеты.

[«Д. П.» № 17, 3/VII — 1917 г.]

№ 12

.....

В понедельник 19 июня состоялось 2 - е общее собрание для доклада о работах бшезаводской конференции.

19 июня состоялось общее собрание рабочих и служащих, председателем был избран тов. Ворошилов.

По открытии общего собрания председателем докладывается о цели данного собрания, а затем тов. Ворошилов делает доклад о состоявшейся 16 июня конференции и ее работах.

Как и на конференции, т. Ворошилов сделал доклад о положении дел в стране.

Из доклада выяснилось, что страна находится в условиях ужасающей разрухи. Война, порожденная царизмом, вместе со всей буржуазией, принесла разорение, нищету и голод всем обездоленным и в особенности рабочему классу. Хозяйственная жизнь страны с каждым днем все больше разлагается. От войны страдают и разоряются не только Россия, но и все страны, втянутые в мировую бойню. Но все же государства Европы к моменту возникновения войны были в лучших условиях политической и экономической жизни и, вследствие этого, там жизнь еще не приняла тех угрожающих форм разорения, какие наблюдаются у нас в России.

Русский народ, доведенный войной и обнаглевшим царизмом до голода, восстал против угнетателей и опрокинул все прогнившее здание романовской монархии. Власть отошла к помещикам и капиталистам. Всюду возникшие Советы Рабочих и Солдатских Депутатов взяли на себя трудную роль организации и сплочения освобожденного народа. Потребовалась громадная работа над тем, чтобы свободные граждане России об'единились вокруг тех, возникавших каждый день организаций, которые вели народ к лучшей, обновленной жизни.

Что же делает буржуазия в свободной России, где она стала во главе руководства государством? Были ли приняты решительные меры к тому, чтобы источник всех ужасов и бед — война, была прекращена?

Что было сделано для того, чтобы голодные рабочие стали сытыми?

А какие мероприятия приняты для восстановления нормальных работ на заводах и нормального, поскольку это у нас возможно, движения на казенных и частных жел. дорогах?

Что, вообще, предпринято для приостановления той государственной разрухи, грозящей всем нашим свободам и даже самому существованию нашего государства?

На все эти вопросы ответа буржуазия дать не может, за нее отвечает жизнь.

Государство после 4 - х месяцев свободной жизни не только не справилось с рядом тяжелых последствий царизма и войны, но пришло к еще большему разорению и анархии, чем то наблюдалось при царском режиме.

Временное Правительство, составленное из поместного дворянства и крупной буржуазии, повело страну по той же проторенной старым режимом дорожке воинственного, империалистически захватного характера, куда нас слепо вела и прежняя власть.

Свободный народ не мог стерпеть подобного понимания буржуазией и помещиками освобождения родины и власть Врем. Правит. должна была видоизмениться.

Коалиционное правительство, заменившее прежнее, в продолжении 2 - х месяцев доказало свою неспособность стать на путь революционного осуществления возложенных на него задач.

Для прекращения войны не только не приняты меры, но буржуазия, заслоняясь социалистической частью правительства, повела кампанию за наступление, а следовательно, за продление войны, а следовательно для еще большего разорения нашей родины.

В области хозяйственной и промышленной жизни коалиционное правительство тоже почти ничего не сделало.

Промышленники, чувствуя свою полную безнаказанность, ведут самую настоящую итальянскую забастовку по отношению к государству.

Заводскими рабочими к - ми установлено ряд злоупотреблений промышленников на заводах, фабриках и рудниках. Промышленники всюду заявляют, что нет нужных материалов и сырья для нормальных работ, а когда рабочие организуют специальные комиссии, ставят им всяческие преграды в работе.

И все таки рабочие сами находят необходимые предметы и сырье для завода и тем самым не дают заводчикам останавливать предприятия, к чему у них всех такая большая охота. Это буржуазии нужно для того, чтобы рабочих, полуголодных, — сделать совсем голодными, а страну, задыхающуюся от недостатка необходимых предметов, лишит того, что есть. Если же все это удастся г - м буржуа, тогда начнется анархия, а этого только буржуазия и ждет и тогда ее мечты об обуздании рабочих и крестьян станут действительностью и все пойдет по тому пути, который буржуазия обеспечит власть и хозяйничанье над Россией.

Что же нужно сделать, чтобы не допустить свободный народ стать снова народом - рабом?

Для этого один единственный путь — организация такой государственной власти, которая будет опираться на большинство народа и народу служить. Такой властью могут быть только Советы Рабочих, Солдатских и Крестьянских Депутатов, которые опираясь на местах на пролетариат, войско и крестьянскую бедноту, будут делать то большое государственное дело, которое спасет нашу родину от разложения и гибели.

С возражениями докладчику выступило ряд ораторов.

Все возражения сводились к тому, что страна еще не организована, бессознательность, что большинство народа еще верит коалиционному правительству, а потому его нужно поддерживать, что власть теперь не может перейти в руки Советов, ибо и они, Советы, не справятся с разрухой и другими бедствиями, а потому быстро потеряют доверие масс. Указывалось и на то, что в данное время нельзя осуществить диктатуру пролетариата, а раз это так, то и Советская власть будет властью мелкой буржуазии и пр.

Докладчиком, в заключительном слове, было отмечено, что пролетариат в данный момент не стремится к осуществлению диктатуры, что он не думает вводить немедленно и социализм.

Власть Советам нужна для введения планомерности в производстве и распределении продуктов; для установления строгого контроля над производством; для введения обязательного труда для всех и буржуазии в том числе, а главное, для принятия надлежащих революционных мер к прекращению братоубийственной бойни.

Без всего этого нашей родине грозит анархия и гибель. Советы и Кр. Депутатов, взявши всю власть в свои руки, выведут ее из тупика и поведут ее по пути нового свободного строительства.

После прений принимается собранием следующая резолюция: Общее собрание рабочих и служащих завода Гартмана, заслушав и обсудив доклад о положении дел в стране, пришло к следующему заключению:

1) Принимая во внимание, что затеянная капиталистами и ими же продолжаемая война привела страну к развалу и полной хозяйственной разрухе;

2) что первое и второе «коалицион.» правительства за все время своего существования не приняли решительных мер к прекращению войны;

3) что явно попустительствуя капиталистам - локаутчикам, правительство усугубляет и без того тяжелое положение нашей родины,

Общее собрание раб. и служащих находит, что только с переходом всей полноты власти в руки Советов Раб.; Солд. и Крестьян. Депутатов остановится хозяйственно - экономическая разруха и страна будет выведена на путь свободного демократического строительства.

Резолюция принята всеми против 7.

По вопросу о делах завода, принимаются полностью постановления конференции.

Было доложено об инциденте на заседании Исполнительн. К-та С. Р. и С. Д. 17 июня между тов. Ворошиловым и председательствовавшим уездным комиссаром Нестеровым, заявившим, что Ворошилов сам создает на заводах возмущение рабочих, а потом их улаживает.

Выступило несколько ораторов.

По предложению тов. Ануфриева было выражено негодование рабочих против приемов борьбы, допущенных Нестеровым по отношению к тов. Ворошилову.

[«Д. П.» № 18, 4/VI — 1917 р.]

№ 13

Заседание Исполнительного Комитета 17 июня.

В порядке дня вопрос о мерах по отношению к членам Комитета, непринимающим участия в работе Совета, который решено рассматривать одновременно с вопросом о реорганизации работ Исполнительного Комитета. По последнему вопросу делает обстоятельный доклад т. Макаров¹⁾, после чего было приступлено к прениям. Никто из ораторов в принципе против доклада не возражал, но не все соглашались с мерами по привлечению к работе членов.

Товарищи Дыхне, Фадеев и отчасти Петров видели успех в том, чтобы члены Исполнительного Комитета не занимались политической партийной работой. Должную отповедь это предложение получило от тов. Ларина²⁾ Каменского, Ворошилова.

Т. Каменский подчеркнул, что Совет должен быть авторитетным, что если Совет является скелетом, как выразился т. Ларин, для облегчения его массой рабочих, то нужно чтобы скелет был

¹⁾ Макаров, меншовик, инженер патронного заводу, член Ради Робітн. Депутатів, член Виконавчого Комітету, 24 червня обраний на голову Ради, на чолі якої перебував до 18 вересня, до виборів К. Є. Ворошилова, увійшов згодом до партії.

²⁾ Ларін - Римський Г. М., меншовик, земський працівник, газетний робітник, перший голова Ради Робітничих Депутатів до приїзду Нестерова, член перебраної у вересні Ради Робітничих і Салдатських Депутатів, секретар Громадського Комітету, член Міської Думи (обрано 6/VIII), вів різку боротьбу проти більшовиків, заплідзерений у знищенню жандарських документів, що викривали провокаторів, утік з німцями.

здоровый, ибо чахоточный, хилый он не принесет массе пользы, а сгноит ее. Т. Каменский отметил, что настало то время, когда вся власть нераздельно должна принадлежать Советам Рабочих, Солдатских и Крестьянских Депутатов, к чему он и призывал. Тов. Ларин, возражая заметил, что он в душе за переход власти и согласен с т. Каменским, но не находит возможным об этом говорить в Совете. Т. Ворошилов и Каменский указали на то, что Совет должен быть представлен в стройной пропорциональности в отношении количества рабочих каждого завода, что для успешной работы президиум должен быть более работоспособным, ненормальное явление, что не созывают подолгу общее собрание Совета, что не избирают председателя, который в настоящее время является комиссаром уезда и председателем Обществ. Комит. и не может нести функции председателя С.Р. и С.Д. Говорилось много и многими, многое было выяснено и наверно к чему нибудь пришли [б], но к прискорбию, взявший последним слово председатель Совета Нестеров — создал такой инцидент, который мог бы заключиться недопустимыми для престижа Совета явлениями.

Г. Нестеров начал с того, что указал, что большевики намеренно не хотят работать в Комитете, что они вносят дезорганизацию, такая ложь вызвала негодование, ибо все товарищи большевики очень усиленно работают, что и признал сам г. Нестеров, когда его осекли.

Но сорвавшись на одном, этот пришлый для Луганска г. Нестеров пр изнес клевету на всем известного идейного работника т. Ворошилова

Он сказал, что т. Ворошилов стремится к власти (сам г. Нестеров только и приехал за этим в Луганск и прикрываясь званием члена Госуд. Думы, всячески добивался проникнуть на какой-либо высокий пост, к чести его, добился), что т. Ворошилов сам создает конфликты между рабочими и администрацией. Такая явная клевета слишком задела т. Ворошилова, которого с трудом удалось удержать от эксцесса. Возмущена была большая часть собрания, многие требовали, чтобы он оставил председательствование, просто его ругали, но «герой» скандала продолжал сидеть на неподобающем месте председателя.

Было предложено до вынесения резолюции по докладу т. Макарова, ликвидировать инцидент, заслушав председателя старост Гартманского завода Вершина¹⁾ о деятельности Ворошилова на заводе.

Г. Нестеров готов был это поставить на голосование, но т. Ларин, особенно ратовавший за справедливость и, вероятно, привыкший и еще не разучившийся уважать «начальство», возражал. После этого г. Нестеров, обрадовавшись поддержке Ларина, вывернулся на том, что против воли всего большинства закрыл заседание и с своими приверженцами постыдно оставил зал.

Оставшееся большинство открыло частное заседание, на

¹⁾ Вершин, с.- р., гласный Думы (обраний 6/VIII), у Думі ішов за більшовиками, вступив до партії в 1918

котором была освещена деятельность т. Ворошилова, которого все приветствовали, а в отношении г - на Нестерова решено прибегнуть к партийному суду за сознательную клевету.

[«Д. П.» № 17, 3/VII — 1917 г.]

№ 14

Протокол Луганского Комитета Российской С.-Д.Р.П. ¹⁾

Порядок дня:

1. Предвыборная кампания в городское самоуправление.
2. О примирительных камерах.
3. О Совете Рабочих Депутатов.
4. Об организации агитаторской и пропагандистской коллегии.
5. О библиотеках.
6. Об общем собрании членов.
7. Текущие дела.
8. О комитете Р.С.-Д.Р.П.

Заседание открыто т - щем Ворошиловым, предложившим собранию решить вопрос о постоянном председателе расширенных заседаний городского Комитета совместно с членами районных организаций и районщиками. Собрание по настоящему вопросу постановило: председательствовать на всех таких собраниях председателю Комит. Р.С.-Д.Р.П.

Секретарем данного заседания избран А. Егоров. При обсуждении порядка дня т - щем Ляпиным внесен в порядок дня новый вопрос, принятый собранием — вопрос о городском Комитете Р.С.-Д.Р.П.

В виду отсутствия докладчика по вопросу о предвыборной кампании, этот вопрос переносится до прибытия на заседание докладчика т - ща Каменского.

- 1) Ставится на обсуждение вопрос о примирительной камере.

По обсуждении постановлено принять немедленно меры к организации примирительной камеры, причем председателей 2 - х должны выделить каждая секция от предпринимателей и рабочих.

Избраны т - щи Ворошилов и Пархоменко для немедленной организации примирительной камеры.

- 2) О Совете Рабочих и Солдатских Депутатов.

По обсуждении данного вопроса собрание внесло следующую резолюцию: признавая неправильным и недемократичным настоящий состав Совета Рабочих и Солдатских Депутатов, наблюдая его работу последнего времени и вынося решение, что настоящий состав Совета не вполне является выразителем интересов рабочего класса и революционной демократии, общее собрание Районных Комитетов Р.С.-Д.Р.П. находит неотложным и немедленным принять меры к реорганизации Совета путем введения туда новых представителей на основе пропорционального представи-

¹⁾ Засідання відбулося в 20 - х числах червня м - ця.

тельства и отзыва из Совета его членов, ничего не имеющих с интересами рабочего класса. Признавая, что т - щие солдаты неправильно представлены в Совете, собрание считает необходимым введение в Совет новых представителей от солдат на основе принципа пропорциональности.

При обсуждении вопроса о выставлении кандидата в председатели С.Р. и С.Д., постановлено выставить т - ща Кравцова.

3) О предвыборной кампании в городское самоуправление. Избраны в Комиссию по организации выборов в гор. самоуправл. т - щие Усачев, Егоров, Морозов, Цыбаненко и Кравцов.

В контрольную комиссию избраны т - щие пост. Андриенко, канд. Колесников, Вольпе.

При обсуждении вопроса о комитете Р.С.- Д.Р.П. выделено исполнительное бюро в составе: Ворошилова, Каменского, Кравцова, Ляпина и с кооптированием Егорова.

[«Д. П.» № 22, 8/VII — 1917 р.]

№ 15

Сегодня демонстрация!

РОССИЙСКАЯ СОЦИАЛ - ДЕМОКРАТИЧЕСКАЯ РАБОЧАЯ ПАРТИЯ

Пролетарии всех стран, соединяйтесь!

К демонстрации 25 июня.

Товарищи! 18 июня почти во всей России произошла демонстрация.

Наша партия революционной социал - демократии (большевиков) еще 10 - го июня хотела выступить с демонстрацией против нагло поднимающих последнее время голову контрреволюционеров, но... «коалиционное министерство» и, увы! — Всероссийский съезд С.Р. и С. Д., непожелавший явно остаться в хвосте революционного пролетариата, оттянули нашу демонстрацию и, примкнув к нашему желанию продемонстрировать силы революционного пролетариата и войска, назначили... мирную манифестацию с возложением венков на могилы погибших во имя революции товарищей, почивающих на Марсовом поле.

25 - го июня Луганский пролетариат и войско, хотя и с запазданием, будет демонстрировать свой протест.

Товарищи! Не знаем, что выразит наш Совет — опередил ли он Петербургский Совет — будут ли его лозунги ярче — это мы увидим.

Мы же зовем весь революционный пролетариат и войско г. Луганска, всех тех, кто больше не может спокойно видеть и слышать, как льется невинная кровь одураченных товарищей во имя захватнических стремлений буржуазии всего мира, всех тех, кто не может допустить, чтобы страна гибла и разрушалась от наглых действий локаутчиков капиталистов, тех, кто хочет защитить ее от грядущей контрреволюции, прикрывающейся царской 3 - е июньской думой и Государственным Советом, тех, кто понимает, что участие в министерстве 10 министров капиталистов это не

есть народная власть, тех, кто сознал, что единственный выход из тупика и разрухи, это немедленный контроль и организация производства и распределения, тех, кто не хочет больше терпеть веками угнетавшей нас буржуазии, всех, кто признает, что царству капитала наступил предел, — всех истинных революционеров мы зовем выступить в демонстрацию под нашими знаменами, гласящими:

Долой контр-революцию!

Долой царскую думу!

Долой Государственный Совет!

Долой десять министров капиталистов!

Вся власть Рабочим, Солдатским и Крестьянским Депутатам.

Пересмотреть «декларацию прав солдата»!

Отменить приказы против солдат и матросов!

Долой разоружение революционных рабочих!

Да здравствует народная милиция!

Долой анархию в промышленности и локаутчиков капиталистов!

Да здравствует организация производства и распределения!

Пусть Совет Депутатов объявляет справедливые условия мира

Хлеба! Мира! Свободы!

Луганский Комитет Р.С.-Д.Р.П.

(«Д. П.» № 22, 8/VII—1917 р.)

№ 16

К демонстрации 25 июня.

С большим подъемом и с грозными лозунгами направлялся пролетариат Луганска к месту сбора демонстрации (Преображенской площади). Преобладающими лозунгами были: «Долой 10 министров капиталистов», «Долой контр-революцию», «Долой Государственную Думу и Государственный Совет»... «Вся власть Советам Рабочих, Солдатских и Крестьянских Депутатов», другие вполне отвечающие настроению революционного пролетариата и лишь один лозунг части солдат: «За Временное Правительство».

Когда на площади начался митинг и выступил от имени большевиков т. Каменский, то несколько человек, стоявших впереди, писарей местного гарнизона, начали кричать: «Долой».

... Когда начали выяснять, от кого это исходит, то в этой кучке был задержан один из старых околоточных.

Да оно и понятно: никогда революционный рабочий, хотя бы в солдатской одежде, себе этого не позволил бы.

Все время кричат, что с большевиками работают околоточные, жандармы, а на деле оказалось, что старые слуги капитала (свергнутая п лица) работают для своих господ и готовят с ними контр-революцию.

Да будет стыдно всем тем, кто во время не остановил таких «защитников рабочего класса».

Выступившие затем большевики т. т. Червяков, Ворошилов и солдат Вольпе, доказали весь ужас устраиваемой теперь буржуазией разрухи и тем ужасным шагом, который сделан правительством, об'явившим наступление при такой разрухе.

Митинг на площади продолжался недолго.

Единство протеста было нарушено этими недостойными выкриками.

Демонстрация двинулась с революционными песнями к зданию Совета Раб. и Солд. Деп. и здесь начался митинг.

Все отдельные выступления с.-р. и меньшевиков поблекли перед призывом и правильным освещением положения т. т. большевиками.

Первым говорил т. Каменский, заклеивший выходку отдельных личностей, хотевших силой зажать рот тем, кто хочет сказать неугодную буржуазии правду. Т. Каменским, Ворошиловым и др. были освещены и виновники разрухи — буржуазия и виновники кровавой бойни и политики «заблуждающихся» министров «социалистов».

Внимательно слушали собравшиеся на демонстрацию.

Несмотря на 5 часовую усталость расхотеться не хотели, требовали чтобы т. Ворошилов продолжал говорить больше положенного для оратора времени.

Отрадно было видеть, что пролетариат Луганска понял правильно положение вещей и единогласно принял нашу резолюцию следующего содержания: «Организованный пролетариат г. Луганска, собравшись на демонстрацию протеста, направленного против надвигающейся контр-революции, заслушав ряд ораторов различных течений, принял следующую резолюцию:

По вопросу о войне

Считая, что ни начавшимся наступлением, ни соглашением между собой правящих классов, войну закончить невозможно, мы находим единственный выход из этого кровавого столкновения в виде немедленного перемирия на всех фронтах и в немедленном созыве мирной конференции международной демократии.

По вопросу о временном правительстве

Считая, что коалиционное министерство оказалось неспособным ни побороть внутренней экономической разрухи, ни проявить себя более энергично в вопросах внешней политики, мы находим, что только единая власть всей революционной демократии в лице Советов Рабочих, Солдатских и Крестьянских Депутатов, способна будет вывести нас из создавшегося тупика.

По вопросу о борьбе с контр-революцией

Констатируя факт, что Государ. Дума и Государств. Совет собирают вокруг себя все контр-революционные силы, что они определенно занимаются наускиванием казачества и армии против революционного пролетариата мы требуем немедленного раскас-

сировнаия этих барских учреждений, дабы лишить возможности 3-июньских зубров ковать новые цепи народу.

После единогласного принятия резолюции т. Ворошилова качали, и была видна победа революционного пролетариата.

Да послужит это уроком отставшим от массы «социалистам». Вперед же, товарищи, да не устршат нас попытки отдельных личностей, работающих для блага буржуазии, остановить революционное течение.

Выше и выше красное знамя Интернационала, под прикрытием которого мы и проб'ем себе дорогу к нашему лучшему будущему — Социализму!

[«Д. П.» № 23, 10/VII — 1917 г.]

№ 16

Нужно быть готовыми.

Господам промышленникам надоело заниматься красивыми разговорами и они понемногу начинают переходить от слов к делу.

То на одном, то на другом заводе начинают воскресать старые приемы, старые обычаи.

То тут то там г.г. хозяева, так сладко поющие об единении, начинают расправляться с нежелательными для них элементами, начинают выбрасывать из своих фабрик и заводов тех, кто смеет заявить громко о своих правах, тех, кто популярен среди рабочих и даже тех, чей нос просто им не понравился.

Для характеристики этой бесцеремонности не лишне будет указать на пару фактов, которые имели место на заводах, владельцы которых наиболее и громче кричали об единении, которые чуть не об'являют себя социалистами (конечно не большевиками).

На толевой фабрике, принадлежащей г - ну Сагаловичу (горячий сторонник единения всех и вся), рабочие пред'явили через своего старосту требование о набавке жалования.

Староста передал об этом по телефону Сагаловичу, который ответил, что он с рабочими не хочет говорить, а будет говорить только со старостой.

Староста во время разговора усмехнулся, так как ему показалось, что гражданин Сагалович выругался по адресу рабочих. Когда рабочие спросили у него, почему он смеется, он им сказал, что ему показалось будто «хозяин» выругался.

На другой день, когда Сагалович явился на фабрику, и один из рабочих задал ему вопрос, почему он в разговоре со старостой выругался, Сагалович набросился на старосту, стал его ругать, обещал искалечить и в конце вышвырнул из фабрики.

Когда рабочие стали протестовать, «хозяин» Вильчинский (тоже, как все промышленники, не прочь от единения) заявил, что если они будут долго разговаривать, то он закроет фабрику.

Подобный же случай произошел на заводе «Унион», где один из хозяев, г-н Залевский (компаньон и товарищ г-на Сагаловича) набросился на бухгалтера, вылил на него целый ушат ругани и в конце тоже выкинул.

По объяснению старост от рабочих и служащих единственный мотив недовольства бухгалтером это то, что он часто разговаривает с рабочими.

Эти два факта могут служить лучшим доказательством того, что г.г. капиталисты окончательно решили перейти в наступление, доказательством того, что они вовсе не решили сдать нам позиции без боя, что они только притаились, чтобы сразу, когда настанет момент, наложить свою подлую лапу на все завоевания рабочих, что бы сразу наложить на нас те цепи, от которых мы только что освободились, следы которых еще до сих пор остались на наших руках.

Они, как видно, начинают ощупывать почву, не пора ли взяться им за работу, не достаточно ли, мол, натешились свободой.

На эти подлые попытки их должны мы все обратить серьезное внимание, особенно рабочие организации.

Нужно им дать сразу же серьезный отпор, нужно им сейчас же показать, что не для того гибли тысячами наши братья, чтобы освободиться от гнета десятка самодуров и подпасть под иго других.

Нужно им показать, что наши организации бдительно стоят на своих постах и не допустят г.г. капиталистов положить свою грязную лапу на то, что куплено ценой крови и жизнью.

Нужно обратить серьезное внимание на развитие и укрепление наших молодых профессиональных организаций, чтобы быть готовым к решительному сражению.

Нужно помнить, что наши враги организуются, что у них есть все: и деньги, и знание, и опыт.

Будем же и мы, товарищи, готовиться, организовываться, потому что только в организации сила наша, потому что только организованные мы представляем страшную силу, с которой не справиться никаким капиталистам.

Александр Яковлев.

[«Д. П.» № 24, 11/VII — 1917 г.]

№ 18

Куда привели революцию эсеры и меньшевики.

Они привели ее к подчинению империалистской войне. Ничего существенного не изменилось во взаимоотношении двух гигантских союзов капиталистов, воюющих друг с другом. Россия и после революции 27 февраля осталась во всевластном обладании капиталистов, связанных союзом — и прежними, царскими, тайными договорами — с англо-французским империалистским капиталом. И экономика и политика продолжаемой войны та же, что была прежде: тот же империалистский банковый капитал царит в хозяйственной жизни, те же тайные договоры, та же внешняя политика союзов одной группы империалистов против другой группы империалистов.

Фразы меньшевиков и эс-еров остались и остаются фразами, которые на деле только слащаво подкрашивают возобновление империалистской войны, вполне естественно встречающее востор-

женный вой одобрения всех контр - революционеров, всей буржуазии и Плеханова, «петушком поспевающего за буржуазной прессой», как выражается «Рабочая газета» меньшевиков, сама петушком поспевающая за всей оравой социал - шовинистов.

Не надо забывать лишь своеобразных отличительных черт данного, теперешнего возобновления империалистской войны. Возобновление началось после трехмесячных колебаний, когда рабочие и крестьянские массы тысячи раз выражали осуждение захватной войне (в то же время продолжая на деле поддерживать правительство захватно грабительской буржуазии в России). Массы колебались, как бы собираясь исполнить у себя дома тот совет, который в воззвании к народам всего мира от 14 марта давался чужим народам: «откажитесь служить орудием захвата и насилия в руках банкиров». А у нас дома, в «революционно - демократической» России массы остались на деле именно орудием захвата и насилия «в руках банкиров».

Своеобразие такого положения состоит в том, что создано оно, при сравнительно очень большой свободе организации масс, партиями эсеров и меньшевиков. Именно эти партии завоевали себе большинство в данный момент: Всероссийск. Съезд Советов и Всерос. Крестьянский Совет безусловно доказали это.

Именно эти партии ответственны теперь за политику России.

Именно эти партии ответственны за возобновление империалистской войны, за новые сотни тысяч жертв, фактически приносимых «одолению» одних капиталистов другими капиталистами, за новое обострение разрухи, неизбежно вытекающее из наступления.

Мы имели перед собой в самом чистом виде самообман мелкобуржуазных масс и обман их буржуазией — при помощи эсеров и меньшевиков. На словах обе эти партии — «революционная демократия». На деле они, именно они вручили судьбу народа контр - революционной буржуазии, кадетам, именно они отошли в сторону от революции к продолжению империалистской войны, в сторону от демократии к «уступкам» кадетам и в вопросе о власти (возьмите хоть «утверждения» сверху выборных местным населением властей), и в вопросе о земле (отказ и меньшевиков и эсеров от их собственной программы) и в вопросе национальном (защита кадетского антидемократизма в отношении к Украине и Финляндии).

Мелкобуржуазные массы не могут не колебаться между буржуазией и пролетариатом.

Так было во всех странах.

Так идет дело и в России. Меньшевики и эсеры повели массы к подчинению политике контр - революционных буржуа.

В этом суть положения. В этом значение наступления. В этом своеобразие: не насилие, а доверие к эсерам и меньшевикам сбilo народ с пути.

Надолго - ли?

Не надолго. Массы научатся собственным опытом. Печальный опыт нового (теперь начатого) этапа войны, новой, обостренной наступлением разрухи, неизбежно поведет к политическому краху

партии эсеров и меньшевиков. Задача пролетарской партии в первую голову помочь массам осознать и правильно учесть этот опыт, правильно подготовиться к этому великому краху, который покажет массам их настоящего вождя: организованный городской пролетариат.

[«Д. П.» № 25, 12/VII — 1917 г.]

№ 19

Завод Гартмана

27 июня в Совет Рабочих и Солдатских Депутатов приехали из Харькова 2 представителя от временного Донецкого Комитета.

На происходившем заседании Исполнительного Комитета С.Р. и С.Д. эти представители доложили о цели своего приезда и просили И.К. способствовать им в их работах.

Одним из представителей, т. Цукублиным, был сделан краткий доклад о положении дел на железных дорогах в связи с отсутствием паровозов и вообще подвижного состава.

Тов. Цукублин, как член тяговой комиссии при Донецком Комитете указал на то, что этой комиссией принимаются все меры к тому, чтобы повысить производительность паровозостроительных заводов. Поэтому тяговая комиссия Донецкого Комитета командировала своих представителей на завод Гартмана выяснить на месте причины падения производительности этого завода.

После краткого обмена мнениями было решено 28 - го утром устроить на самом заводе Гартмана совещание с Советом старост и другими представителями рабочих.

На этом совещании, начавшемся с 10 ч. утра, присутствовал кроме контрольно - обследовательской комиссии, председатель Совета старост и один член Исполнительного Комитета С.Р. и С.Д.

Тов. Цукублин ознакомил собравшихся товарищей с целью своего приезда и просит товарищей совместными усилиями притти на помощь нашей общей нужде в паровозах, число которых с каждым днем все уменьшается, вследствие порчи и изнашивания, и которые за отсутствием надлежащих заводов во время не ремонтируются.

Членами контрольно - обследовательской комиссии было сообщено представителям Донецкого Комитета, что рабочие уже давно поняли всю важность паровозостроения для государства и сознают, как необходимыми теперь паровозы для страны, но они видят ежедневно, как производство на заводе все больше и больше расстраивается и падает. Этим и объясняется образование контрольно - обследовательской комиссии, на которую рабочими возлагались большие надежды в смысле выяснения и устранения причин, тормозящих нормальную производительность завода. Но на первых же порах своего существования обследовательская комиссия столкнулась с таким тормазом в своей работе со стороны дирекции, который совершенно парализовал ее деятельность.

Комиссия существует уже три недели, а сделала только то, что два ее представителя разыскали и представили уголь, камень

и чугуна для завода, а другим членам пришлось заниматься пустой работой подсчета заводских табелей для проверки заработков рабочих.

Указывалось и на то, что комиссия посылала двух своих членов в Харьков в Донецкий Комитет с целью утверждения ее, дабы дирекция завода не чинила преград в ее работе. Дон. К. - т, как известно ответил, что организация таких комиссий должна быть построена на равном представительстве, как от рабочих так и от предпринимателей.

Рабочие с этим согласиться не могут, зная что такие комиссии не достигнут той цели, которая перед ними стоит.

Тут уже одно то обстоятельство, что администрация не справляется с такой несложной задачей, как своевременное получение на завод необходимого сырья и топлива, говорит за неблагоприятное в рядах предпринимателей, и поэтому нужны не комиссии примирительного характера, а именно обследовательно - контрольного.

Тов. Цукублин доказывал необходимость создания комиссий такого типа, который рекомендует Донецк. Комитет, указывая, что и само центральное правительство и Донецкий Комитет построены именно на началах коалиции и пока Временному Правительству мы доверяем необходимо его поддерживать, а подержка будет заключаться в том, что мы наши организации будем строить по его указанию.

Комиссия с таким взглядом не согласилась и решила временно оставить вопрос открытым до возвращения двух своих представителей, уехавших в Харьков по этому же поводу в Правительственную Комиссию.

В 6 час. вечера того же дня состоялось соединенное заседание почти всех старост, контрольно - обследовательной комиссии, начальников заводов с директором во главе и представителей Донецкого Комитета.

Заседание носило чисто деловой характер.

Председательствовавший член Донецкого Комитета, он же и Председатель Южных ж. д., поставил вопрос о производительности мартеновского отдела, как одного из основных отделов завода.

Выяснилось, что в этом отделе не хватает рабочих. Нет необходимого угля, недостаток в железном ломе, камне, чугуне и пр., а так же недостача материалов для ремонта печей.

В отделе работает в данное время только две печи.

Констатируется недостаточная производительность, но избежать этого нет иного пути, как только достаточное снабжение всем необходимым мартеновского отдела.

Вся работа заседания свелась к словспрениям, ибо администрацией не было представлено никаких документов, свидетельствующих, что ею все принято для своевременного и достаточного получения материалов.

Возможно, что все эти данные у администрации есть, но представлены собранию они не были.

После долгих разговоров устанавливается, что заказов завод имеет много. Непонятными поэтому являются заявления начальников, которые часто пугают рабочих отсутствием работ и заказов.

В паровой кузнице недостаток паробразовательных средств вследствие чего рабочие вместо 8 часов работают 3 часа в день.

На это указали старосты кузницы.

Представитель Южн. ж. д. категорически заявил о необходимости постановки достаточного количества котлов.

Из дальнейших объяснений начальников и старост выясняется, что завод легко может производить от 14 до 16 паровозов новых и ремонтировать до 6 паровозов старых. В данное время делается половина.

Одним из представителей от рабочих был поставлен вопрос, почему заводчики не расширили производство, почему не делают 40 паровозов, а только 6 и пр.

Но на все эти вопросы председательствовавший ответил, что это дело общегосударственное и его нужно разрешать не в Луганске, а в другом месте.

Заседание затянулось до 11 часов ночи.

Будут ли какие результаты от этого и др. совещаний?

Мы склонны думать, что результаты будут весьма незначительные.

Для того, чтобы сырье поступало и своевременно и в достаточном количестве, необходима планомерность его распределения, а этого как раз и нет.

Для того, чтобы рабочие работали усиленно, необходимо платить им столько, чтобы можно было хоть впроголодь существовать, а это и не входит в компетенцию представител. Донецкого Комитета.

Для того же, чтобы весь завод функционировал правильно, необходима работа контрольно-обследовательной комиссии, а между тем ее не признают. Поживем, увидим.

А пока наша задача организовываться, организовываться и еще раз организовываться.

К. В.

[«Д. П.» № 26, 14/VII — 1917 г.]

№ 20

Лепта товарищей рабочих луганчан.

Во вчерашнем номере «Донецкого Пролетария» впервые дан полный отчет всех сумм, пожертвованных товарищами рабочими в фонд газеты.

За месяц собрано 1651 руб. 5 к.

Несомненно цифра значительная, ясно говорящая за то, что сочувствие рабочих масс на нашей стороне, социал-демократов большевиков.

Ясно, что даже при видимой нашей неорганизованности мы находим отклик в духовной и материальной помощи.

И действительно, кто только не нес свою лепту на поддержку и усиление «Донецкого Пролетария».

Были и единичные товарищи, скромно приносившие свой дар, добытый в долгие дни упорного и тяжелого труда.

Жертвовади и целые мастерские и неизвестные, быть может только теперь сознающие всю мощь организации пролетарских масс.

И, особенно отраднo теперь же отметить, несли свою помощь и товарищи женщины, только теперь ставшие равноправными бойцами пролетарской армии.

Исполать вам, товарищи женщины — труженицы патронного завода, что вы сами приобщились к революционной борьбе.

Только теперь, товарищи, можно открыто сказать, что без вашей помощи и без вашего сочувствия газета просуществовать не могла бы.

Мы это знали, но мы твердо верим в ваше сознание, как части российского пролетариата, идущего в авангарде всемирной революции на освобождение всех угнетенных

И эта вера и дает нам силы продолжать, по своему разумению, дело пролетарского объединения.

И мы теперь знаем, что ваше сочувствие — с нами.

Как бы не велась технически плохо ваша газета (по причинам от нас и не от нас зависящим), — мы уверены, что доколе мы не опускаем пролетарское знамя, вы ни на шаг не отойдете от своей газеты.

Как бы ни затруднительно и дорого не было бы издание газеты, но мы также уверены, что вы не дадите ей умереть.

Нет, раз возникнув, «Донецкий Пролетарий» должен жить.

Пусть «Донецкий Пролетарий» и маленькая трибуна, но трибуна, с которой мы можем смело говорить и раз'яснять, не беспокоясь, что нам могут зажать рот неистовыми криками.

Мало того, газета, ваша газета, дает нам возможность и защищаться, доказывая всю нелепость обвинений ин комыслящей массы и прессы, но и нападать на то, что достойно осуждения.

Наконец, что особенно важно, на ее страницах мы видим и вашу мысль, чувство и инициативу.

Только благодаря вашей газете мы замечаем (да это вы видите и сами) как поднимается уровень политического пролетарского сознания и как ширится организованная мощь луганского пролетария.

Остановив сейчас на минуту внимание, только теперь можно сказать, какое колоссальное завоевание в местной жизни вы имеете в вашем печатном органе.

Теснее, товарищи, сплывайте ваши ряды вокруг пролетарского знамени, ибо только под ним спасение и грядущее освобождение от капиталистического рабства.

Низкий поклон, вам, товарищи, за ваше сочувствие.

[«Д. П. № 27, 16/VII — 1917 г.»]

Партийное собрание.

15 - го июля в горно - коммерческом клубе состоялось собрание с.-д. (большевиков).

О текущем моменте.

В виду того, что к этому собранию не успели возвратиться делегаты, посланные в Екатеринослав. на конференцию с.-д. организаций Юга России, которые должны были сделать доклад о работах конференции — собрание было посвящено по преимуществу оценке текущего момента.

Т. т. Ворониллов и Червяков подробно осветили контр - революционное движение, идущее с возрастающей силой.

Была отмечена недостойная в политической жизни травля с.-д. (большевиков), которая дает возможность буржуазии под видом борьбы с большевиками постепенно раз'единять не только силы демократии, но и революционного пролетариата. Более того, борясь с большевиками, буржуазия и контр - революционные элементы начинают нападать и на организации меньшевиков и профессиональные союзы.

Нерешительная тактика Исполнительного Комитета Совета Рабочих и Солдатских Депутатов, отказавшегося от власти, еще более дает смелости буржуазии, которая деятельно организуется для сильнейшего натиска на революционные завоевания демократии...

Было также указано, что Временное Правительство и в новом составе не окажется настолько сильным, чтобы повести страну из разрухи, ибо вся деятельность его направлена на политическую сторону жизни, а не на экономическую, в области которой требуются решительные меры, как то: контроль над производством, банками, установление твердых цен на продукты производства, фискация прибылей и конфискация сверхприбылей т. е. те меры, которые приняты уже давно в Германии, Франции и Англии — и только в России, умирающей под гнетом спекулятивной вакханалии, эти меры считаются буржуазией чуть ли не введением социализма.

[«Д. П.» № 29, 31/VII — 1917 г.]

Товарищи, готовьтесь к выборам.

На 6 - е августа назначены выборы в Городскую Думу.

Впервые уганский пролетариат примет самое широкое участие в устройении своей общественной и личной жизни.

Всем вам, товарищи, известно в каком страшном запустении находится Луганск, в котором до недавних дней бесконтрольно хозяйничали «отцы города» — представители буржуазии.

Настало наконец время, когда вы по праву потребуете от городского самоуправления осуществления ваших насущных и долгожданных чаяний.

Старое самоуправление оставило нам бедное наследство — нет достаточного количества школ, нет никакого благоустройства на окраинах, нет хорошей постановки продовольственного дела, нет просветительных учреждений — и нет денег в кассе города.

Всюду мрак и запустение.

И из этого тяжелого кризиса вы можете выйти на путь широкого строительства только тогда, когда в Городской Управе будут сидеть ваши представители и только выразители ваших интересов.

А для этого необходимо, что бы вы все приняли участие в выборах в городское самоуправление.

Чтобы не пропал ни один ваш голос.

Необходимо, чтобы вы напрягли все усилия и весь энтузиазм в избирательной кампании.

Необходимо, чтобы по всему городу раздался мощный крик: товарищи, готовьтесь к выборам!

Необходимо, чтобы этот голос достиг самой дальней хижины, одиноко и сиротливо стоящей на окраине.

Довольно властвования буржуазии.

Городское хозяйство должно быть в руках рабочих.

[«Д. П.» № 30, 1/VIII — 1917 г.]

№ 23

Предвыборная кампания.

27 - го [июля] происходила районная конференция нашей партии, посвященная предвыборной кампании.

На этой конференции был намечен целый ряд мер, способствующих успеху нашей партии на выборах.

Избрана специальная комиссия, которая займется всей работой по выборам, будет ведать как технической, так и агитационной стороной дела.

Из этой комиссии выделены товарищи — Червяков, Истомин Каменский, Иванов, Ляпин, Воронин, — к которым надлежит обращаться по всем вопросам, связанным с выборами в Городскую Думу.

Товарищи! Необходимо, чтобы каждый член нашей партии принимал самое активное участие в выборах.

На заводах, в мастерских, на улицах, среди знакомых каждый член партии обязан вести планомерную и усиленную агитацию за наш список № 1.

Наша комиссия будет всецело и всякими способами способствовать вам в этом.

Озаботьтесь, чтобы все, с кем вы сталкиваетесь, живете, выбрали бы себе избирательные карточки.

Помните, товарищи, что наша партия живет и работает только своими собственными силами. Боритесь, опровергайте и доказывайте всем *рабочим*, насколько губительно для них поддаваться напештыванию врагов рабочего класса.

Указывайте им, что в этом списке идут товарищи, которые известны всем вам, как старые партийные работники, товарищи,

которые кровью, долгими годами гниения в тюрьмах, сверхчеловеческой работой засвидетельствовали верность и преданность рабочему делу.

Мы подчеркиваем, товарищи, что наша работа, наша агитация должна вестись только среди рабочих, солдат и крестьян, ибо мы не желаем разводить водичкой свою классовую борьбу, мы не будем поддаваться чувству предвыборной безпринципности, которая так свойственна многим политическим партиям, забывающим в момент выборов, кто друг, кто недруг, позволяющим себе пользоваться средствами из источников своих партийных противников, — и тем они оказывают себе же плохую услугу, обманывая себя насчет своих же действительных сил.

В этом отношении мы идем совершенно по другой дороге.

Наша партия материально бедна, и материальные средства именно теперь, перед выборами, так необходимы, необходимо было бы во что бы то ни стало изыскать средства и возможно скорее, но мы и не подумали обращаться к благотворительности, ко всему населению в целом, хотя бы при посредстве какого-либо спектакля, концерта и т. д.

Мы твердо решили обойтись своими средствами и средствами граждан, *сочувствующих* нам, мы решили устроить концерт-митинг только для членов своей партии, партии польских социалистов¹⁾ и сочувствующих нам, на этот концерт-митинг мы будем пускать по членским билетам и по рекомендации товарищей.

Но сбор с одного митинга даст нам очень мало.

Товарищи! Мы с честью должны провести принцип отказа от частной благотворительности.

Вчера на конференции, среди членов ее, по подписному листу мы уже собрали 150 рублей — берите в комитете и вы такие подписные листы, собирайте между собой на предвыборную кампанию, шлите в «Донецкий Пролетарий» в фонд *предвыборной кампании*.

[«Д. П.» № 39, 11/VIII — 1917 р.]

№ 24

Из жизни рабочих.

14 - го августа забастовали рабочие фабр. напильников «Марс» предъявив экономические требования.

Условия, в которых работали рабочие, исключительные, заработок рабочих ниже всех существующих в городе, на заводах, мастерских. Так, слесаря первой руки получали 6 р., кузнецы 7 рублей, токарь 5 р. и 5 р. 50 к., чернорабочий 4 руб., машинист на двигателе 4 р., подручные 2 р. и 2 р. 50 к., специалисты насакальщики 6 и 7 р. в день и т. д. Больничной кассы до сих пор не было, в магазин продовольственный, создаваемый промыш-

¹⁾ Партия польских социалистов: дрібно - буржуазне соціалістичне об'єднання, що в деяких питаннях наближалось до позиції більшовиків, бланкувалася при виборах до Миської Думи з більшовиками.

ленниками, отказались [они] внести причитающиеся с них суммы, санитарные условия ужасны, когда идет дождь, в мастерской некуда скрыться, потому что с крыш течет, заливает и т. д.

Одним словом во всех отношениях условия работы ужасные, а между тем фабрика работает на оборону и имеет очень важное государственное значение, так как напильников нет в стране, и страшно дорого, и эта фабрика обслуживает партронный завод, Гартмановский завод, Екатерининскую желез. дор., все местные заводы и район, как Курск, Харьков, Таганрог, Александровск и массу других заводов и рудников. А госп. заведующий А. Красников, его брат Е. Красников, экспедитор фабрики, всячески тормозят расширение фабрики, в то время, как до революции работало 36 чел., теперь работают 22 ч., остальные расчитаны и разбежались от сладкой жизни на фабрике, а между тем на фабрике стоят отлитые насакальные машины, и их не оканчивают, не покупают материала, не набирают рабочих, а за напильниками каждый день, со всех сторон, шпот телеграммы, едут люди, кричат караул - давайте напильников, а Екатер. ж. д. даже заявила, что если не дадите напильников, грозит приостановка всей работы на линии, а заведующий и экспедитор ведут борьбу с рабочими, и на все просьбы рабочих как нибудь мирным путем уладить и дать возможность рабочим жить и работать, заявляют, что они фабрику закроют, никаких союзов не признают, в примирительную камеру не пойдут и не подчиняются, и они как хотят, так и будут, одним словом анархисты, и когда у рабочих лопнуло терпение ждать и они устроили итальянскую забастовку, то прибежал заведующий и насильно остановил двигатель, правда, рабочие могли употребить силу и вывезти его на тачке, но считали, что на провокацию не пойдут. Теперь заведующий вывесил объявление, что если рабочие 16 - го августа не выйдут на работу, то они будут считаться расчитанными и документы будут отправлены в комиссариат, они забывают, что прошло то время, когда за забастовки отправляли рабочих на фронт, то надо раньше отправить господ заведующих и экспедиторов, и напрасно они пугают набором других рабочих.

Ваше время г. г. минуло, жандармов и охранников нет, и надеемся не будет, рабочие будут спокойно ждать пока г. заведующий и его брат экспедитор успокоятся и признают справедливые требования рабочих, или же будет другой заведующий и экспедитор. Об этом надо подумать г-же Красниковой во избежание [того], чтобы это предприятие, столь важное для работы заводов, не стояло.

[«Д. П.» № 54, 30/VIII — 1917 р.]

№ 25

**Товарищи рабочие !
Сегодня [6] выборы !**

Сегодня большой и ответственный гражданский день в Луганске. Период предвыборной агитации: митингов, плакатов и т. п. закончился.

Сегодня тов. рабочие и другие луганские граждане своим голосованием докажут, насколько ими воспринята агитация их партий, насколько ими осознаны их классовые интересы.

Мы нисколько не сомневаемся, что луганская буржуазия будет голосовать за свои буржуазные списки, преподнесенные им под разными соусами: «партия народной неволи», домовладельцев, народных социалистов, еврейская «трудовая», группа украинцев и пр. и пр.

Буржуазия несомненно всегда сознавала и теперь сознает свои классовые интересы.

Мы уверены также и в том, что мелко-буржуазные демократические элементы города, колеблющаяся интеллигенция, отдадут свой голоса партиям эсеров и энесов, меньшевиков - оборонцев и бундовцев.

За нашу же партию, партию революционного пролетариата, может и будет голосовать только революционный рабочий класс.

Революционные рабочие могут и будут голосовать только за кандидатов, выходящих из недр самого пролетариата.

Никому другому, посторонним, пролетариат не может доверить защиту своих интересов.

Буржуазия сделала все от нее зависящее, чтобы подавить авторитет Российской Социал - Демократической Рабочей Партии (большевиков).

— Были пушены в ход все старые испытанные щегловитовские способы ритуалов и клеветы.

Заговорили все Щегловитовские сподвижники — теперь — революционные прокуроры. Заработали контр-революционные контразведчики.

С ними сблочноковались, им помогают изгадившиеся демократы и социалисты — Бурцевы, Плехановы, Алексинские.

Широкое организационное строительство рабочих, их стремление демократизировать государственные органы и органы местного самоуправления, их стремление, наконец, к управлению страной через передачу власти в руки Советов Рабочих, Солдатских и Крестьянских Депутатов — заставило реакционную буржуазию мобилизовать все свои силы для борьбы с революционным рабочим классом.

Империалистическая контр-революционная буржуазия начала поход и ее поддерживали наступленцы из бывших и теперешних социалистов.

Оклеветав заслуженных вождей пролетариата, отрезав партию, которая всегда высоко держала знамя революции — буржуазия думала разбить нашу партию, остановить ее дальнейший рост и укрепление.

Но буржуазия ошиблась в своих расчетах. Ей не удалось разбить ряды организованных рабочих.

Партия революционного пролетариата продолжает расти и крепнуть.

Последний Всероссийский съезд большевиков в Петербурге, на котором представлены 290.000 организованных членов партии, указывает нам, что несмотря ни на какие репрессии, революцион-

ная социал - демократия остается все же одной из могущественнейших партий в стране.

Товарищи рабочие и работницы гор. Луганска, все, кому дороги интересы революции, на сегодняшних выборах в городское самоуправление, также должны доказать свою сознательность и солидарность с революционными рабочими всей России.

На нашу партию ведется организованный поход; мы же на сегодняшних выборах, дружно, как один, голосуя за представителей партии революционных рабочих, докажем, что наши ряды стройны и сплочены, как всегда.

Товарищи рабочие!

Сегодня выборы!

На страх врагам рабочего класса, на пользу и успех дальнейшего развития революции, ради окончания братоубийственной бойни — все голоса за список Российской Социал - Демократической Рабочей Партии (большевиков — интернационалистов).

[«Д. П.» № 46, 19/VIII — 1917 г.]

А. Разумов.

№ 26

Результаты выборов.

	1 участок	2 участок	3 участок	4 участок	Итого	Сколько избрано гласных
Сколько занесено в избирательные списки	7377	11281	8801	5983	33442	
Сколько голосовало правильно	3535	5366	3614	2583	15098	
Сколько испорченных записок	75	76	42	141	334	
№ 1. Большевики и польские социалисты ¹⁾	1730	2549	718	794	5791	29
№ 2. Домовладельцы	271	585	836	512	2204	11
№ 3. Эс - еры и «Серп» ²⁾	1032	1357	754	523	3666	18
№ 4. Меньшевики, «Бунд» и др.	371	561	579	542	2053	10
№ 5. Еврейский общ. комитет ³⁾	6	119	130	19	274	1
№ 6. «Просвіта» ⁴⁾	39	3	21	65	128	1
№ 7. «Кадеты» ⁵⁾	25	70	227	50	372	2
№ 8. Еврейская трудовая группа	15	65	209	22	311	2
№ 9. Квартиронаниматели	Спи	сок	был	снят	с балоти	ровны
№ 10. «Народные социалисты»	46	57	140	56	299	1
Всего голосовало					15098	23
Гласных в Думе					75	75
Избирательный коэффициент						201

[«Д. П.» № 48, 22/VII — 1917 г.]

¹⁾ Список № 1: — 1) Ворошилов К. С., 2) Каменський А. З., 3) Вінецький І. А., 4) Червяков О. І, 5) Істомін І. О., 6) Ляпін З. Ф., 7) Ракочи Ф. Н., 8) Кравцов Н. В., 9) Ніколаско І. І., 10) Алексєєв І. І., 11) Афонін М. К., 12) Степанов В. Г., 13) Євтушенко В. Є., 14) Маранц А. Я., 15) Істоміна М. О., 16) Меркулова К. І., 17) Крестеняк Ф. А., 18) Шефер Я. А., 19) Нестеренко Л. М., 20) Міняйло М. Г., 21) Пузырьов О. І.,

Результаты выборов.

Итак, на выборах в Городскую Думу наша партия одержала полную победу.

Она оставила далеко позади себя список социалистов - революционеров, первый после нашего списка.

По произведенным подсчетам наша партия провела в Думу 29 гласных, тогда как эсеры 18, а блок меньшевиков всех национальностей 10.

Цифры очень показательные...

Они исчерпывающе определяют наше влияние в рабочей среде.

Я подчеркиваю — в рабочей среде, ибо если за меньшевиков голосовал добрый процент обывательского населения, эсеры вообще влиянием среди рабочих не пользуются и получают свои голоса от мелко - буржуазных слоев, и в лучшем случае от крестьян, то за нас на выборах голосовал только рабочий, только пролетарий, и от нас, как чорт от ладана, бежал всякий обыватель.

Если мы примем во внимание это обстоятельство и захотим сделать из этого соответствующие выводы, — то последние буквально совпадут с нашим постоянным мнением, что правое крыло Рос. Соц.- Дем. Раб. Партии давно уже не выражает чаяний и настроений рабочего класса, на который пытается опираться это правое крыло.

И напрасно наши политические противники пытаются объяснить наш успех на выборах несознательностью рабочих масс.

К счастью, рабочие уже достаточно созрели и сознательны, чтобы не поддаваться влиянию мелко - буржуазного болота и отличать истинных последовательных защитников рабочего класса от их суррогатов.

И был бы наивен тот человек, который вообразил бы, что наша победа на выборах есть явление местное, а не всероссийское.

Для того, чтобы «рассеять свои сомнения», пусть этот человек просмотрит отчеты о перевыборах Советов Раб. Депутатов по всей России, где мы теперь получаем подавляющее большинство...

[«Д. П.» № 48, 22/VIII — 1917 г.]

22) Каравашкин С. Г., 23) Геросин П. Г., 24) Вальтер И. Ф., 25) Герасимов П. С., 26) Пристов Ф. Ф. 27) Фетисов М. С., 28) Шелихов Г. А., 29) Пархоменко О. Я. З 29 кандидатов 25 работников заводу Гартмана и залізничних майстерень.

²⁾ «Серп» (соціалістична єврейська робітничка партія) — дрібнобуржуазна партія.

³⁾ У списку виставлено як кандидатів 4 найбільших капіталістів м. Луганська.

⁴⁾ «Українська Просвіта» — дрібно - буржуазна націоналістична організація, що виросла з гуртка аматорів сценічного мистецтва, на чолі якої був Ю. Лисенко, яка згніздилася на залізниці. Від «Української Просвіти» до Думи було обрано служб. товарової к-ри Вовченка, що одразу «зблюкувався» з більшовицькою фракцією, «зрадив» своїх виборців, з першого засідання сів «30-им» до більшовиків, згодом він ввійшов до партії і активно працював.

⁵⁾ «Кадети» — до списку входили, як кандидати, переважно промисловці та земці.

Выборы в Городскую Думу.

Вчера был произведен окончательный подсчет голосов по выборам в Городскую Думу.

Всего по участкам голосовало 15098 человек, что составляет почти 50% занесенных в избирательные участки [списки].

Так как в Думу должно было пройти 75 гласных, а избирателей было 15098, то и получается, что 201 избиратель выбрал одного гласного (15098 разделить на 75 — получается 201 с небольшой дробью).

Затем, деля сумму полученных голосов за каждый отдельный список на 201, мы получаем, сколько приходится гласных на каждый список.

Таким образом, получилось, что по количеству проведенных в Думу гласных на первом месте оказались большевики (29 гласных), на втором месте — эсеры (18 гласных), на третьем месте — домовладельцы (11 гласных), на четвертом месте — кадеты и еврейская трудовая группа (по 2 гласных каждый) и на шестом месте «Просвіта», Еврейский Общ. Ком. и «Народные социалисты» (по 1 гласному каждый) — итого 75 гласных.

Если считать в процентном отношении, то список № 1 получил 39 проц., № 2 — 15 проц., № 3 — 24 проц., № 4 — 13 проц., № 5, № 6, № 10 — по $1\frac{1}{3}$ проц. каждый и № 7 и № 8 по $2\frac{1}{3}$ проц. каждый.

Если принять во внимание, что в день выборов шел проливной дождь, что раздача избирательных карточек была поставлена из рук вон плохо, что участков было только 4, тогда как их нужно было устроить по крайней мере 8, — если принять все это во внимание, то выборы в нашем городе прошли почти с полным отсутствием абсентеизма, прошли мирно, идеально организовано и совершенно без эксцессов.

Упомянутые дефекты организации выборов отразились, конечно, главным образом, на списке № 1, так как на 2 участке, напр., сплошь большевистском не все успели подать бюллетени, многие разошлись, утомившись стоять в бесконечной очереди, многие совсем не получили избирательных карточек, а еще больше и вовсе не были занесены в список.

К этому еще нужно прибавить, что много опущенных бюллетеней оказалось недействительными, т. к. не было достаточной осведомленности о порядке выборов и т. д. и т. д.

Но, несмотря на все это, выборы можно признать довольно успешными для нашего списка.

Избирательная в Городскую Думу горячка прошла — предстоит еще более упорная и ответственная работа по выборам в Учредительное Собрание.

И. Каменский.

[«Д. П.» № 48, 22/VIII—1917 г.]

Митинг 27 - го августа в здании горнокоммерческого клуба по случаю полугодовщины юбилея революции.

В 2 часа дня был открыт митинг специально для тов. солдат. Перед началом почтили память погибших товарищей похоронным маршем.

Первый взял слово тов. Ларин, который сделал подробный обзор за 6 месяцев революции.

После него говорили т.т. Мишелевич, Ворошилов, Дуз, Андриенко, Потапов, Стрижевский и Теплицкий¹⁾.

Особенно ярко было освещено т. Дузом об отношении командного состава, офицеров к солдатам.

Поскольку они в первые дни заигрывали с солдатами, постольку теперь они уже все более и более пренебрежительно стали к ним относиться, все менее и менее считаются с солдатами, как с личностью, а также с солдатскими комитетами. Тов. Дуз звал солдат к сплочению и к единению с рабочими, видя, что лишь сплоченными силами мы можем дать должный отпор поднявшей голову контр - революции и заставить прекратить распространять те гнусные инсинуации, которые сыпятся с буржуазной печати на т.т. солдат. Он не допускает мысли, что виновниками прорыва Рижского фронта — т.т. солдаты, и верит в то, что правда — истинные виновники — всплывут наружу.

Все ораторы звали к единению для отпора контр - революций. Чувствуется прозрение масс.

Нет уже бессмысленного обвинения большевиков. Время обмена кончено и полна возмущения была речь тов. Андриенко, который отметил выступление члена И. К. С. Р. и С. Д. Козорезова²⁾ на меньшевистском собрании, громившего т.т. большевиков, как виновников всех зол.

Этим гнусным наветам нет сочувствия больше.

С большим вниманием была выслушана речь т. Ворошилова, отметившего ошибки советского большинства, которое упустило время, когда безболезненно можно было забрать в руки Советов власть.

Теперь это отпало, взять мирным путем власть нельзя и наша задача теперь — это беспощадная борьба с контр - революцией, для чего нужна единая сплоченная рать пролетариата и крестьянства.

Митинг закончился в 7 часу веч. с пением революционных песен.

В начале восьмого начался общий митинг рабочих и части солдат в количестве 2000 человек.

Перед началом почтили память [погибших] товарищей пением похоронного марша.

¹⁾ Ворошилов, Дуз, Андриенко, Потапов — большевики, Мишелевич — «серповец», Стрижевский, Теплицкий — с. - р.

²⁾ Козорезов, меншовик; за даними, що ще перевіряються, засудив своє меншовицьке минуле і вступив до партії.

Первым взял слово т. Каменский.

Делая обзор течения революции, т. Каменский отметил, что буржуазия, добившись свержения самодержавия руками пролетариата и солдат, достигла своей цели, но для пролетариата это было лишь средством для того, чтобы начать борьбу за экономическое улучшение быта рабочих и крестьян, что в корне противоречит интересам буржуазии, которая и повела борьбу, вызвав к жизни контр-революционные силы, она повела борьбу за власть, ибо успех борьбы классов обеспечивается властью.

Тов. Каменским были точно отмечены этапы попыток буржуазии повернуть вспять революцию и удушить завоевания рабочего класса.

Пока же, призывал т. Каменский, никаких разрозненных выступлений, только организованность и, когда наступит момент, сплоченная организованная рать пролетариата и крестьянства (солдат) покажет буржуазии, что рано еще справлять тризну по революционным свободам, что добытое кровью народа—кровью будет отстаиваться.

Из выступавших ораторов всех течений, отмечались и неправильные действия правительства и контр-революционные действия буржуазии, но особенно выпукло и ярко это все было отмечено в речи товарища Лутовинаова, отметившего все гонения, которым мы большевики были подвергнуты, и правильность всей нашей позиции. Речь его без конца прерывалась шумными аплодисментами и под нескончаемые аплодисменты закончена.

Т. Петров, как член продовольственного комитета, призывал стойко переносить временную заминку с хлебом и внушать стоящим в очередях женщинам не создавать эксцессов, дабы начавшаяся с хвостов революция, ими же не была покончена, так как найдутся такие темные силы, которые пожелают использовать разруху и вызвать на почве голода погромы, которые на руку лишь темным силам.

После него т. Каменский указал, что если бы крестьянам дали возможность засеять пустующие поля помещиков, если бы был введен полный рабочий контроль, что предлагали мы всегда, то был бы хлеб и благодаря посевам и благодаря тому, что его нашли бы по абмарам помещиков, у которых он гниет в то время, когда народ голодает. Отвечая инт. нац. оналисту Бродскому¹⁾, указавшему, что все происходящее теперь — это большая, вина социалистов оборонцев, но что у большевиков были ошибки, т. Каменский ответил, что все те рецепты, которые только теперь указывают прочухавшиеся интернационалисты, мы указывали 3 мес. тому назад и не наша вина в том, что они, не ударившись лбом об стенку, не видят, что перед ними происходит, отметил, что их вождь Ю. Ларин²⁾, на нашем партийном съезде признал

¹⁾ Бродський, с.-д. інтернаціоналіст, секретар Районового Бюра Ради Робітничих і Салдатських Депутатів.

²⁾ Ларін, Ю. (Лурье, М. А.) (р. 1883) — літератор і економіст, старий партійний робітник с.-д., багато разів був заарештований і ув'язнений. 1902 р. обвинувачуваний в справі с.-д. і засланий на 8 років до Якут-

что интернационалисты должны идти с нами, как с единственной крупной рабочей организацией.

т. Каменский указал, что наша единств. ошибка лишь в том, что мы помиловали в начале революции Романовских палачей и не только не казнили их, но не упрятали их хотя бы в тюрьмы, где они гноили нас годами и куда по их проискам опять сажают наших товарищей.

После этого была принята единогласно резолюция, предложенная т. Каменским. Долго не расходились и пели революционные песни и с пением же вышли на улицу и сильна была духом эта непобедимая рать.

[«Д. П.» № 54, 30/VIII—1917 р.]

№ 30

Завод Гартмана.

28 августа 1917 г.

Митинг рабочих и служащих по поводу полугодовщины Великой Русской Революции.

Собрание открыл председатель Общезаводского Комитета т. Вершин.

Слово предоставляется т. Ворошилову.

Он, ознакомив вкратце товарищей со значением шестимесячного юбилея Русской Революции, дает краткую характеристику происшедших событий за эти шесть месяцев, а также указывает на ту роль, какую играли в этих событиях разные партии и организации.

В первые же дни революции рабочие и гарнизон Петербурга создал свою мощную, невиданную до сих пор в истории революционную организацию — Совет Р. и С. Депутатов.

Петербургский Совет делается единственной государственной властью, способной безконтрольно управлять страной и распоряжаться вооруженными силами.

Но юридически власть находится у Временного Правительства, составленного из дворян, промышленников и купцов.

Это Временное Правительство, совершенно бессильное что либо самостоятельно сделать во внутренних делах, совершенно свободно действовало в делах иностранной политики.

Совет Р. и С. Д. 14 марта выпускает свое знаменитое обращение к народам мира с призывом сбрасывать свои правительства и помимо их заключить братский мир народов.

ської області, звідки 1904 р. утік. Після розколу партії пристав до меншовиків. 1905 р. був членом Петербурзького Комітету РСДРП, а з початку 1906 р.— членом федеративного Комітету в Петербурзі. На Київському з'їзді «Спілки» обраний на члена Головного Комітету Спілки. Брав участь від Спілки на Лондонському з'їзді РСДРП. 1907 р. обстоював ідею «широкого робітничого з'їзду», будучи автором одного з проєктів скликання з'їзду. За доби реакції — ліквідатор. За років війни належав до групи інтернаціоналістів меншовиків на чолі з Мартовим. Після Лютневої революції належав до лівого крила меншовиків інтернаціоналістів, після липневих днів вступив до партії більшовиків. Після Жовтня перебуває весь час на відповідальних партійних і радянських посадах. (Примітка до творів Леніна, вид. 3-є, том XXI). Вмер Ларін 1932 р.

Временное Правительство под давлением того же Совета Р. и С.Д. 26 марта вынуждено заявить и опубликовать в газетах, что Россия ведет войну не с захватными целями, а с оборонительными, и будет стремиться заключить мир без аннексий и контрибуций и на основе самоопределения народов.

Но это заявление было сделано, как оказалось потом, для «внутреннего употребления».

18 апреля г. министр иностранных дел Милюков в обращении к союзным правительствам раскрыл свои карты.

Он определенно заявил, что для России цели войны остались прежними, т. е. те, что были и при Николае II.

Это вызвало среди рабочих и солдат Петербурга бурю негодования и столкновений на улицах столицы 20—21 апреля и первое Временное Правительство пало.

Буржуазия почувствовала, что нужно идти к цели другими путями.

А цель была одна: затянуть во что бы ни стало войну, а если это удастся, то отнять все завоевания у солдат, рабочих, крестьян.

А для этого необходимо было создать такое правительство, которому поверили бы крестьяне и рабочие, а главное солдаты, у которых оружие и вся сила.

И буржуазия добилась этого.

При помощи запугивания и угроз ей удалось склонить податливых вождей меньшевиков и эсеров вступить в коалиционное министерство.

На все доводы и доказательства революционных социал-демократов (большевиков) о недопустимости вступления социалистов в буржуазное правительство, руководители партии меньшевиков и эсеров отвечали насмешками и указаниями на большевистскую — «отсталость» и «доктринерство».

А жизнь показала, что большевики, единственная партия революционного пролетариата правильно учитывала положение дел в стране и сил, действующих в нашей революции.

Что дало нам наступление, всем известно.

Если до нашего наступления немецкие генералы, притихшие и не смевшие повести свои полчища на русских, боясь бунта своих солдат, то после нашего наступления у немецких командиров руки развязались и они теперь действуют со своими солдатами по-прежнему, не боясь никаких ослушаний и недовольства.

Неудачи на фронте, расформирование полков, гонения на солдатские организации, все это создало в революционных частях петербургского гарнизона сильнейшее недовольство и Советом и, в особенности, Временным Правительством.

Спешным порядком были введены порядки Николая Романова и заплечных дел мастера заработали для Керенских и Церетелли с таким же усердием, как они работали и для Николая II. Опять наступил правительственный кризис.

Длился он целых две недели, пока буржуазия не добилась своего, пока правительство не освободилось от всякой ответственности перед партиями, оставаясь ответственным перед совестью. Но совесть вещь тягучая, она несколько походит на резинку.

Кроме того, ее часто может и совсем не¹ оказаться даже у «социалистов».

Вот почему правительство «без совести» так легко разрешало столь сложные вопросы, как введение смертной казни, разгром военных и рабочих организаций, заточения без суда и следствия лучших борцов за народное дело и многое другое.

Теперь закрываются газеты рабочей партии, конфискуются типографии, приобретенные за трудовые гроши рабочих, вводится смертная казнь для всей страны и т. д. и т. д.

Из всего изложенного видно, что соглашательство вождей меньшевиков и эсеров с буржуазией привело революцию на край гибели.

Теперь спасти положение возможно только чрезмерным напряжением всех революционных, пролетарских сил и объединением истинных борцов, беднейших крестьян с рабочими и солдатами. В этом залог спасения революции и победного ее шествия вперед.

Далее выступает т. солдат, член Исполнительного Комитета С.Р. и С.Д. Он говорит о том, что буржуазия, стремясь задушить революцию, делает все, чтобы раз'единить солдат и рабочих, рабочих и крестьян.

Указывает далее на то, что местные помещики, как Удод, сознательно погноили хлеб, не обмолачивая его во время.

Затем предоставляется слово тов. Штанько¹).

Он, касаясь происшедших событий, находит также, как и т. Ворошилов, что во многом виноваты меньшевики и эсеры, но заявляет, что среди эсеров теперь два течения — правое и левое, и что в Петербурге вместе с арестованными большевиками сидят и эсеры.

Говорило еще несколько ораторов. Выступившие еще двое тов. солдат членов И.К. С.Р. и С.Д. красочно и сильно обрисовали настоящее положение и выразили уверенность, что общими усилиями солдат, крестьян и рабочих будет выведена страна на широкий путь новой широкой, свободной жизни.

В краткой, но как всегда горячей и сильной речи т. Андриенко приветствовал один язык, на котором теперь все заговорили, а этот то язык и есть наш большевистский.

После краткого заключительного слова т. Ворошилова митинг закрывается.

[«Д. П.» № 54, 30/VIII — 1917 р.]

№ 31.

Из партийной жизни.

Во вторник 15 - го августа должно было состояться в 4 часа дня общее партийное собрание для рассмотрения вопроса о назначении кандидатов на посты городского головы и председателя Г[ородской] Думы, а также для выборов Луганского Комитета.

Заседание открылось с большим опозданием около 7 час. вечера, вследствие происшедшего собрания Совета совместно с представителями революционных и других организаций.

¹) Штанько А., с.-д. працивав на паротягобудівельному заво ді вступив до більш. партії в 1918 р.

Председателем был избран тов. Червяков. По вопросу о кандидатах на [руксводящие] должности в Г[ородскую] Думу берет слово тов. Ворошилов.

«Этому собранию предшествовало заседание всех Районных Комитетов, на которых и были вынесены известные решения», говорит т. Ворошилов, далее он доложил, что все Р[айонные] К[омитеты], подробно обсуждая вопрос о работе нашей организации в Г. Думе, пришли к тому заключению, что положение таково, что наша организация, которая в Г. Д. представлена сильнее всех других организаций и групп, должна волей неволей взять на себя главную тяжесть работы в Думе, а потому и неизбежно добиваться того, чтобы городской голова и председатель были бы нашими товарищами. Было указано так же и на то, что наша организация взвалила на свои плечи огромную, нечеловеческую работу, добившись относительного большинства в Городской Думе, но в то же время мы эту работу должны [себе] представить во что бы то ни стало. Город и его хозяйство находятся в ужасных условиях.

Крупная буржуазия в городском хозяйстве основательно потрудилась, чтобы разрушить его почти до основания.

В городе нет хлеба, обуви, мануфактуры, одежды. Квартирный вопрос самый острый. О благоустройстве говорить не приходится — оно совсем колет глаза полнейшим отсутствием. А главное финансы — городской сундук пуст, да еще кажется и долг города громаден, и все таки несмотря на все прямо таки ужасные условия, городское хозяйство должно будет на днях перейти в ведение новой демократической Г. Думы, в которой будет социалистов 57 чел. из 75 гласн.

И вся работа, вся тяжесть ее ляжет на плечи этих 57 чел. и больше всего на большинство социалистов — нашу организацию.

После краткого обмена мнений голосованием принимается предложение добиваться мест гор. головы и председателя.

На должность городского головы выставляется тов. А. И. Червяков.

При дружных общих аплодисментах кандидатура тов. Червякова утверждается. Тоже самое происходит и с кандидатурой в председатели, на которую выставлен тов. Ворошилов.

Далее идет вопрос о выборах Луганского К - та. Выступает т. Лутовинов и т. Ворошилов. Они различно смотрят на строительство организаций и тем самым на конструкцию Комитета.

Тов. Лутовинов¹⁾ предлагает сформировать Комитет из второстепенных работников «из низов», а всех ответственных работников распределить по различным отраслям обществ. деятельности для более плодотворной и успешной работы.

¹⁾ Лутовинов І. Х. (Юрій), більшовик, Луганський робітник, металіст, до партії вступив в 1904 р., член комітету в 1905 р., далі робота в Олександрівському, Петербурзі, де він член партійних комітетів (більшовиків), активний робітник на професійній роботі, був у засланні в Архангельській губ., Якутській області (обидва рази утік), в 1916 р. відряджений

Тов. Ворошилов смотрит совершенно иначе на дело. У нас мало работников и все таки несмотря на всю желательность предложения тов. Лутовинова, осуществить его нельзя, а если бы мы это и попытались сделать, то от этого пострадала бы только организация. Имеющиеся на лицо работники должны работать по мере сил все, что придется, работать не разделяясь на департаменты.

Принимается точка зрения тов. Ворошилова. Комитет в количестве 7 человек избирается почти единогласно при единицах воздержавшихся. Собрание закрывается.

[«Д. П.» № 54, 30/VIII — 1917 р.]

№ 32

Удары сыплются.

В Харькове приостановился паровозостроительный завод.

В Петербурге почти ежедневно закрываются и большие и малые заводы и фабрики.

В Донецком Бассейне уже закрылось 77 угольных предприятий и накануне закрытия еще целый ряд рудников.

Не лучше дело обстоит в Московском центральном промышленном районе, на Урале, в Сибири и т. д. Короче говоря по всей Российской республике (по Керенскому — Российскому Государстве) наблюдается одно и тоже явление — промышленники и фабриканты от саботажа, от скрытой итальянской забастовки, перешли в открытое наступление, — к локаутам.

Не касаясь вопроса о том, как эти локауты отражаются на полуголодных рабочих, мне хотелось бы подойти к этому вопросу с другой стороны, со стороны «защиты родины», «обороны государства».

Вся продажная буржуазная пресса кричит благим матом о своей любви к родине, к России.

На съездах и собраниях промышленники твердят о необходимости обороны «дорогой отчизны» во что бы то ни стало, до последнего русского солдата, и в тоже время массовое закрытие заводов и фабрик, работающих как раз на оборону того государства, о котором так неистово и лицемерно кричат на всех перекрестках г.г. промышленники, что оно, государство, в опасности, что оно гибнет, что его необходимо спасти и т. п.

Неужели наши патентованные спасители полагают спасение родины в прекращении выпуска паровозов, вагонов, в сокращении добычи угля, мануфактуры, железа, нефти и пр. продуктов и материалов?

був до Луганського, де його застала Лютнева революція, у Луганському в 1917 р. член партійного комітету, член заводськ. комітету Патронного заводу, член Ради Робітничих і Салдаських Депутатів.

Під час громадянської війни був у лавах червоного війська проти ген. Краснова, під час гетьманщини входив до складу ЦК КП(б)У. Далі працював у профспілках, а в останні роки життя був головою спілки зв'язку, членом ВЦРПС, ВЦВК і ЦВК СРСР. Один час був заступником торг. представника у Берліні. На IX парт. з'їзді був в опозиції і в 1920 — 21 опинився в лавах «робітничої опозиції». Помер у травні 1924 р.

Если спасение гибнущего государства заключается именно в этом, то мы несомненно будем спасены. Уже теперь количество паровозов у нас сократилось наполовину, а потребность в них увеличилась почти вдвое. И когда такой громадный паровозостроительный завод как в Харькове остановлен, а другие, еще не остановившиеся, выпускают паровозов вдвое меньше, чем они могли бы выпускать, г.г. промышленники успокоятся, ибо они воочию убедятся, что родина вне опасности.

Вот только один маленький вопрос нас занимает, а чем же подвозить хлеб армиям и городам мы будем, не имея паровозов?

Как мы будем производить демобилизацию, когда это требуется, не имея для этого достаточно перевозочных средств?

Потом хотелось бы знать, насколько повысится обороноспособность государства при отсутствии топлива твердого и жидкого, при мизерном выпуске на рынок мануфактуры, железа, кожи, сахара и массы других продуктов фабричного производства, без которых город не может получить у крестьян хлеба?

Нет, г.г. контр - революционные буржуа, обнаглевшие, вам не родину нужно спасать, а свои карманы.

Вы боитесь не шашества немецких полчищ, как об этом кричат ваши прислужники Алексинские и Плехановы, вы пуще смерти перепугались своих собственных рабочих, которые являются истинными защитниками родины не только не для капиталистов, изыскивающих и грабящих эту самую родину, а для всех трудящихся, для всего человечества, рабочих, освободившихся от гнета политического.

Рабочие отлично понимают, что только полное освобождение от рабства капитала может спасти человечество от полной гибели и вырождения.

Только освобождаясь из тисков капитализма можно вырваться из цепких когтей империалистической бойни, истребляющей четвертый год миллионы жизней тружеников.

Вот здесь вся разгадка подлого [воя] наших контр - революционных «спасителей». Воют и вопят о спасении не страны, не родины, а только капиталов, только права на грабеж и расхищения как раз той родины, о которой вопят.

Доказательством нашей правоты служат не только требования ввести смертную казнь во всей стране, не только гонения на революционную социал - демократию, но и те локауты, которые с каждым днем все увеличиваются в числе и захватывают самые разнообразные отрасли промышленности.

Путем закрытия заводов хотят довести рабочих, и без того голодных, до отчаяния и спровоцировать на частные выступления, чтобы можно было применить старое николаевское средство — нагайку и штык для усмирения строптивых. Этим путем хотят достигнуть сразу двух целей: отбить охоту у рабочих вести борьбу за свои интересы и раз'единить, посорить рабочих с их братьями в серых шинелях.

Но и рабочие, и солдаты уже настолько понимают, к чему стремятся г.г. толстосумы, что их контр - революционная затея им не удастся.

Рабочий в тяжелые дни похода буржуазии на его организации, на весь класс должен еще теснее сомкнуть свои ряды, еще с большей сознательностью относиться к происходящему и верить только в свои силы, только в организованные, согласованные с его общими классовыми задачами, действия.

А контр - революционная буржуазия, закрывающая заводы для «спасения» родины, пусть наглядно поучает тех «революционеров», которые тоже «спасают отечество», пожимаая руки Бубликовым¹⁾.

К. Ворошилов.

[«Д. П.» № 58, 4/IX — 1917 р.]

№ 33

Общее собрание членов профессионального союза металлистов.

20 - го августа состоялось общее собрание членов профессионального союза металлистов г. Луганска и уезда.

Т. Червяковым была внесена и единогласно принята следующая резолюция, которая будет направлена в министерство труда.

«Обсудив экономическое и политическое положение страны в связи с массовым закрытием предприятий Юга России и в частности паровозостроительного завода в Харькове, общее собрание членов союза металлистов г. Луганска и уезда заявляет:

1) что дезорганизация производства, падение производительности труда, расстройство транспорта, разрастающаяся безработица, обнищание масс и голод являются тяжелыми последствиями войны, усиливаемой политикой крупнейшей буржуазии, которая стремится путем саботажа, локаутов и т. п. провокационных мер задать революционное движение пролетариата и беднейшего крестьянства и тем самым спасти свое экономическое и политическое господство;

2) что Временное Правительство, поддерживающее империалистическую политику внутреннюю и внешнюю, не только способствует контр - революционным замыслам крупнейшей буржуазии, но и обрекает страну на стихийный распад в экономической и политической жизни;

3) единственным выходом из создавшегося катастрофического положения страны является скорейшее прекращение войны, немедленная организация производства при помощи рабочего контроля совместно с научно - техническими силами и правильное распределение продуктов потребления, учет рабочих сил во всероссийском масштабе, ослабление безработицы путем организации общественных работ, судебное преследование промышленного саботажа и локаутов и усиление производства для нужд страны.

¹⁾ Бубликов А. А., инженер, член Ради і Комітету з'їздів торгівлі і промисловости, депутат IV Державної Думи, прогресист, член Тимчасового Комітету Держ. Думи після Лютневої революції, учасник Державної Народи у Москві, що скріпив стисканням руки з Церетеллі коаліцію буржуазії з угодовськими соціалістами (З прим. до творів Леніна, 2 вид., т. XXI, стор. 546).

Необходимо теперь же проведение во всем объеме рабочего законодательства.

В грозный момент, когда контр-революционная буржуазия стремится подавить революционный пролетариат вооруженной силой, — рабочие металлисты г. Луганска протестуют против попрания насущных и политических прав пролетариата, — против саботажа промышленников и правящей буржуазии, локаутов, закрытия рабочих газет, разгрома рабочих организаций, незаконных арестов руководителей рабочего класса, издания законов о восстановлении смертной казни, закрытия собраний, административных высылки и т. п., категорически заявляют, что только власть пролетариата и беднейшего крестьянства сможет вывести страну из экономической разрухи и политического бесправия и призывают товарищей теснее сплотиться вокруг своих политических и профессиональных организаций для отпора контр-революционной буржуазии и закрепления революционных завоеваний»¹⁾.

.....
[«Д. П.» № 59, 5/IX — 1917 р.]

№ 34

Первое заседание Городской Думы.

Первое заседание новой Городской Думы происходило в зрительном зале горнокоммерческого клуба.

Еще задолго до назначенного срока — 7 час. вечера — зал начинает наполняться публикой...

На сцене устроено подобие амфитеатра — места для гласных, причем «левая» заставлена, гуще, согласно социалистического большинства Думы.

В глубине сцены — помост для президиума...

К 8-ми часам сцена начинает наполняться гласными.

По левую сторону от председателя — крайняя левая — расаживаются большевики, за ними меньшевики, бундовцы и украинцы, центр занимают эсеры и «серп», представители нар. социалистической группы и еврейской трудовой, крайнюю правую занимают кадеты и домовладельцы.

Представитель украинской «Просвіти» занимает место... среди большевиков.

От имени старой демократизированной Думы открывает заседание гласный Любомудров²⁾ и произносит краткое вступительное слово...

¹⁾ На цих зборах присутні були представники Харківських робітників. На зборах до страйкового фонду робітників ХПЗ зібрали 477 карб. 55 коп. Т. Сергеев склав заяву, що він передасть товаришам харківцям про ту підтримку, яку подали металісти Луганського. Від імени зборів М. Вайль просить передати привітання товаришам харківчанам і побажання успіху у боротьбі.

²⁾ Любомудров Ф. В., с.- р., викладач гімназії, тов. Миського голови. (обр. 6/VIII).

В заключение гласный Любомудров предлагает избрать председателя данного собрания.

Здесь, между прочим, происходит характерный инцидент. Из публики раздаются настойчивые крики «Ворошилова, Ворошилова»...

Гласный Каменский раз'ясняет публике, что выбирать могут только гласные Думы.

В зале смех и легкое смущение.

От имени блока меньшевиков гласный Римский заявляет, что они будут воздерживаться от голосования.

Большинством голосов временным председателем избирается гласный Ворошилов (шумные аплодисменты).

Он благодарит собрание за доверие и произносит краткую речь.

Председатель предлагает избрать временного секретаря Думы. Избирается гласный Рейнгард (аплодисменты).

Слово предоставляется для приветствия и декларации представителю фракции большевиков — гласному Каменскому.

Д е к л а р а ц и я б о л ь ш е в и к о в .

«Волею Великой Российской Революции демократия и ее авангард призванный взять в свои руки дело народного хозяйства в земских и городских самоуправлениях.

Колоссально тяжелы те объективные условия, в которых демократия должна впервые начать свою ответственную работу.

Четвертый год человечество вовлечено в кровавую бойню, затеянную империалистической буржуазией всех стран, беспощадно разрушающей все экономические и культурные ценности, созданные веками усилий трудящихся масс.

Миллионы пролетариев и крестьян оторваны от мирного труда и брошены на безумное самоистребление.

Все народные силы и благосостояние отданы только в жертву войны, только на разорение.

Попытки протеста беспощадно подавляются вооруженной силой, расстрелами и каторгой.

Война стихийно влечет к экономической катастрофе и отчаянию.

В этой мировой катастрофе неизмеримо тяжелое положение России, ограбленной и истерзанной самодержавием, экономически отсталой и отданной отечественной буржуазией на разграбление.

Значительная часть полей в продолжении трех лет остается не засеянной, приведен в полное расстройство железнодорожный транспорт, на улицах городов выбрасываются тысячи искалеченных и больных солдат.

Буржуазия, кричащая о спасении родины, на деле же стремящаяся к удовлетворению своих алчных appetитов, водворила в стране безудержное расхищение государственной казны путем работы на оборону и неслыханную в истории спекулятивную вак-

ханалию, которая задавила дороговизной беднейшие слои населения.

Ею же преднамеренно закрываются фабрики, заводы и рудники, дабы путем саботажа и локаутов подавить революционное движение пролетариата и беднейшего крестьянства и тем самым спасти свое экономическое и политическое господство.

Тысячные армии безработных с отчаянием уже ходят по улицам городов без надежды найти применение своему труду.

Грозные признаки голода витают над всей страной.

Россия по воле буржуазии увлекается в бездну экономического и политического хаоса.

Временное Правительство при поддержке социал - патриотов сдало революционные позиции воинствующей буржуазии.

Забыв великий лозунг, начертанный 14 марта на революционном знамени — «демократический мир и братство народов» — правительство заменило его на московском совещании лозунгом контр - революционной империалистической буржуазии — «война до почетного мира».

Не сделав никаких попыток для закрепления на деле революционных завоеваний путем передачи земли в пользование крестьянства еще до Учредительного Собрания, путем фабричного законодательства, при помощи которого возможно было бы ввести нормальные взаимоотношения между трудом и капиталом, с помощью рабочего контроля совместно с научно - техническими силами спасти промышленность от развала, саботажа и локаутов и, наконец, вызвать творческий энтузиазм демократии путем действительной демократизации самоуправления, представив им права самодовлеющих административных единиц, — Временное Правительство, однако, нашло в себе смелость посягнуть на революционные права народа, составляющие основу демократического строя, восстановив смертную казнь, закрывая рабочие газеты, арестовывая без предъявления обвинений революционных вождей, солдат и рабочих, издав законы об административных высылках и закрытии собраний, урезывая права солдатских комитетов и наряду со всем этим освобождая провокаторов и царских душителей свободы.

Только власть пролетариата и беднейшего крестьянства может вызвать воодушевление в истрадавших народных массах, спасти страну от экономического развала и политического рабства, только такая власть может приблизить нас к скорейшему окончанию войны и демократическому миру. До тех же пор, пока не прекратится братоубийственная война народов путем войны пролетариата всех стран против империалистической буржуазии, политика Временного Правительства, поддержанного партиями социал - патриотов, будет находиться в противоречии с интересами пролетариата и беднейшего крестьянства, страна не сможет быть освобождена от гнета и будет обречена на стихийный распад во всех областях государственной жизни.

Приступая в неизмеримо тяжелых условиях к работе в Думе, мы требуем немедленной отмены смертной казни, освобождения из тюрем революционных вождей, солдат и рабочих, содержав-

шихся без пред'явления обвинений, прекращения преследования рабочей печати, восстановления политической свободы и скорейшего созыва Учредительного Собрания.

В пределах же задач, стоящих перед городским хозяйством, опираясь на организованную поддержку городской бедноты и пролетариата, мы приложим все усилия к тому, чтобы сделать все, что еще осталось возможным осуществить в условиях переживаемых событий.

Мы поведем борьбу за расширение прав городского самоуправления, будем стремиться к полному восстановлению в корне разрушенного городского хозяйства, путем переложения налоговой тяжести на имущие классы.

Особенное внимание наше будет обращено на продовольственный кризис и устранение жилищных нужд.

С этой целью мы будем стремиться к передаче продовольственного дела в руки самого населения путем организации районных дум, заводских и домовых комитетов, усиления подвоза продовольственных продуктов и топлива и реквизиции всех свободных помещений и учета частных квартир для устранения недостатка в жилищах и установления квартирной таксы.

Мы будем стремиться к постановке широкой культурно - просветительной работы путем устройства достаточного количества начальных школ, политехникумов, народных университетов и т. п., всячески стремиться к улучшению санитарно - гигиенических условий жизни города, и в особенности его окраин, населенных беднейшею частью граждан.

Особенное внимание будет нами обращено на улучшение условий труда и жизни рабочих масс.

Являясь в Думе истинной представительницей революционного пролетариата, фракция большевиков чувствует себя сильной той могучей поддержкой, которую окажет ей за стенами Думы рабочий класс». (Шумные аплодисменты).

Первая часть заседания окончена.

Следуют вопросы о выборах постоянного председателя Думы.

Выставляется только одна кандидатура — гл. Ворошилова.

Перед баллотировкой об'является перерыв на 10 минут.

После перерыва избирается комиссия, куда вошли: от большевиков — гл. Каменский, от «Серп» — гл. Мишелевич.

Фракции домовладельцев, ка-де, трудовых групп меньшевиков, отказываются от участия в голосовании кандидатуры председателя, не посылая своих представителей и в счетную комиссию.

Гл. Ворошилов, как кандидат, уступает председательствование гл. Любомудрову.

Происходит баллотировка, в результате которой гл. Ворошилов 43 избирательными и 2 неизбирательными — избирается постоянным председателем Думы. (Шумные, несмолкаемые аплодисменты на левой, в центре и в зале).

Он произносит длинную и обстоятельную заключительную речь. Он отмечает, что его избранием официально подчеркивается, что руководящая работа падает на фракцию, которую он представляет.

Он снова подчеркивает, посвятив этому вопросу почти всю речь, что их партия во главу угла ставит скорейшее окончание войны и борьбу с ней.

Обрисовав положение о войне, он видит выход из нее во всеобщем единении международного пролетариата против империализма.

В жизни города придется сделать только самое минимальное, самое ничтожное для поддержания повседневного существования, — а потому прошу не взыскать и поддерживать наше молодое дело. (Шумные несмолкаемые аплодисменты).

Собрание закрывается в начале 12 - го и переносится на следующий день.

При закрытии его не обошлось без инцидента, — председатель, исчерпав повестку, выработанную социалистическим большинством, а не разосланную гласным старой Думы, закрыл собрание без голосования, к чему придралась правая сторона и задержала Думу своими тенденциозными претензиями.

Правая очевидно намерена ставить в строку социалистам всякое лыко...

В этом ли будет заключаться их работа?

[«Д. П.» № 61, 7/IX — 1917 р.]

И. Каменский

№ 35

Второе заседание Городской Думы.

Заседание открывается в 8 ч. веч.

Первым пунктом повестки стоит вопрос о количестве членов Управы, о тов[арише] Городского Головы.

Во фракционных соглашениях Думы этот вопрос был фактически предрешен, — но «правая» требует прений по этому вопросу и предлагает разрешить его в связи с общим финансовым и хозяйственным положением города.

Параллельно с этим она возбуждает вопрос о законности числа членов Управы (4 человека), намеченного большинством Думы.

Гласные Истомин¹⁾, Любомудров и Стрижевский²⁾ доказывают «правой», что 4 человека — тот минимум работников, которыми Управа в состоянии будет существовать.

Гласный Рейнгард с выдержками закона в руках доказывает, что Луганская Управа имеет право даже на 5 членов.

Связывание же вопроса о количестве членов Управы с различными посторонними обстоятельствами, а не с количеством и качеством работы в ней — гл. Рейнгард разбивает в длинной и содержательной речи.

Гл. Римский от имени социал - демократического блока вносит заявление, что они будут воздерживаться от голосования, как не обсуждавш[ие] соверш[енно] этого вопроса.

¹⁾ *Истомин* *И. О.*, больш., активный партработник, член Думы (обр. 6/VIII).

²⁾ *Стрижевский*, с.- р., викладач гімназії, тов. голови Думы (обр. 6/VIII).

Затем он вносит предложение ознакомить гласных с отделами, имеющимися в Управе.

Гл. Рейнгард дает справку.

Баллотировкой принимается постановление — иметь четырех членов Управы.

Продолжительные прения вызывает вопрос о тов[арище] Городск. Головы.

«Правая» предлагает избрать только «заместителя» — и тем не выделять его ничем из числа других членов Управы, — «левая» настаивает на звании «товарища» Головы — и оклад жалования ему повысить против членов Управы.

Принимается «товарищ» Головы, избираемый из числа тех же 4 членов Управы.

Следующий вопрос — вознаграждение Голове и управовцам.

Председатель дает справку об окладах членов старой Управы, поражающих своей мизерностью.

От фракции большевиков гл. Каменский предлагает принять такие оклады:

Голове — 6000 руб. в год, товарищу Головы — 5400, членам Управы 1800 р.

Гл. Стрижевский от фракции соц.-рев. присоединяется.

Гл. Ларин от фракции меньшевиков сначала вносит некоторые поправки, но потом присоединяется к намеченным окладам.

Гл. Каллистов — от домовладельцев — предлагает не делать разницы в окладах между членами Управы и тов. Гор. Гол.

По настоянию гл. Агапова вопрос об окладах подвергается закрытой баллотировке.

подавляющим большинством принимаются оклады, предложенные большевиками.

Следующий вопрос — выборы Городского Головы.

Перед баллотировкой объявляется перерыв на 10 минут.

В 10 часов вечера заседание возобновляется.

Намечаются кандидатуры в Гор. Головы.

Кандидат один — гл. Червяков.

Гл. Агапов, констатируя факт, что соглашением большевиков и соц.-рев. выборы всей Управы заранее предрешены, заявляет что он воздерживается от голосования.

Воздерживаются также и меньшевики, домовладельцы, кадеты, еврейская трудовая группа и представитель еврейского Общественного Ком[итета].

Они же воздерживаются и при дальнейших голосованиях.

Произведенной баллотировкой гл. Червяков получил 43 избирательных шара и 1 неизбирательный, при 21 воздержавшихся, — таким образом Городским Головой избран Александр Иванович Червяков», — заявляет председатель. (Бурные аплодисменты).

Вновь избранный Городской Голова произносит краткую, но сильную речь.

Он благодарит за честь избрания и заявляет:

«Путеводной звездой в моей работе будет то доверие, которое вы оказали в этот ответственный момент».

Раньше у власти была кучка цензовиков, абсолютно игнорировавшая демократическое население и потому бессильная.

Ныне у власти демократия, а демократия — большинство народа.

Дума, опирающаяся на это большинство, — могуча и способна на большую, производительную работу.

В связи с обще - государственным и политическим положением, он заявляет:

«Политика Врем. Правительства не соответствует надеждам и интересам демократии.

Дума должна стоять на страже этих интересов, стремиться завоевать себе положение, когда она будет в состоянии отстаивать эти интересы.

Но прежде всего мы должны стремиться к окончанию войны, — в ее скорейшем окончании единственное спасение страны.

Мы должны теперь же заявить, что мы горячо протестуем против смертной казни, против арестов вождей рабочего класса, против закрытия рабочей печати и цензуры, против всех контр - революционных начинаний — мы будем бороться со всем этим самыми решительными мерами.

Таковы стремления, охватывающие, на наш взгляд, всю демократию». (Шумные аплодисменты).

В речи Гор. Головы чувствовалась, несмотря на некоторое волнение, уверенность в себе и тенденция вести «твердую» городскую политику.

От имени блока социал. - демократов ¹⁾ гл. Ларин при громких аплодисментах заявляет, что они вполне присоединяются к тезисам, намеченным Гор. Головой. Он очень прозрачно намекнул «правой», что, несмотря на постоянное «воздержание» фракция поведет вместе с товарищами слева решительную борьбу против «саботажа» и его представителей²⁾.

От имени соц.- рев. гл. Стрижевский тоже присоединяется к этим тезисам.

Далее избирается тов. Город. Головы.

От фракции соц.- рев. выставляется — гл. Федор Васильевич Любомудров.

Большевики присоединяются.

44 избирательными шарами, при остальных воздержавшихся, он избирается на пост товарища Гор. Головы.

«Я говорить ничего не буду, а буду делать».

(Шумные аплодисменты).

Далее избираются остальные три члена Управы: Яков Алексеевич Истомина — большевик (43 избир., 1 неизбир.), Алексеев —

¹⁾ Блок — меншовики, Бунд, «Просвіта».

²⁾ Політика меншовиків у Думі була — систематично утримуватись від участі в вирішенні і обговоренні питань, що їх ставила більшовицька частина Думи. Такої ж політики дотримувались кадети, домовласники і інші буржуазні партії та організації. Провадячи притаманну меншовикам лінію угодовства і зради робітничій класі, вони, щоб не загубити остаточно впливу на робітничі маси, примушені були вживати революційні фрази і навіть приєднуватись до окремих виступів представників від більшовиків.

большевик (43 избир., и 1 неизбир.), Конель Соломонович Паперный — «серповец» (44 избир.)

От имени Городской Управы А. И. Червяков снова произносит краткую приветственную речь.

Представители всех фракций приветствуют Городскую Управу.

Последним избирается т. Председателя Гор. Думы соц. рев. Стрижевский (44 избир. при остальных воздержавшихся)... Выборы секретаря Городской Думы переносятся на одно из следующих собраний.

Нельзя не отметить ярко бросающиеся в глаза тенденции «правой» нашей Думы всячески и мелочно придирается ко всем практическим шагам, предпринимаемым ее большинством.

Все это строгие «законники» и педанты...

Все это безусловно будет мешать продуктивности работы.

Фракция большевиков, между прочим, пополнилась лишним членом — представителем «Просвиты» гл. Вовченко.

И. Каменский.

[«Д. П.» № 61, 8/IX — 1917 г.]

№ 36

**Из статьи К. С. Ворошлова «Из недавнего, бесконечно далекого
минувшего»**

«Наступило время выборов в Городскую Думу (июнь - июль).

Все свои надежды, все лучшие чаяния отдали луганские меньшевики этой работе. Им так была нужна Дума — ведь они чувствовали, что из Совета они скоро вылетят — на первых же выборах. Но Городскую Думу завоевали мы. Получив огромное большинство, по сравнению с другими партиями (м - ки, к - де, асеры), мы выбрали своего Гор. Голову А. И. Червякова и председателя Гор. Думы — меня. Вскоре (18 сентября) состоялись перевыборы Совета и мы получили около 95% всех депутатских мест. Я был избран и председателем Совета.

Началась еще более горячая, еще более тяжелая, но благодарная работа. Вспоминаю я свое председательствование на думских собраниях.

Чинно и важно собирались гласные, среди которых было несколько домовладельцев и черносотенцев и, усевшись за столы, покрытые красным сукном, терпеливо сидели и ждали, пока наша фракция в кабинете Головы решит все вопросы.

Сколько ненависти, сколько яркой злости было против нашей фракции у так называемой революционной демократии. Но пролетарии держались твердо и вели свое дело совсем не худо. Наш молодой, но энергичный Городской Голова стал завоевывать симпатии даже среди мещанства. Наша городская земельная политика (у Луганска есть своя земля и лес) и др. хозяйственные мероприятия окончательно закрепили за нами симпатии широких городских масс.

Будучи хозяевами города, нам легче стало справляться с многими затруднениями на заводах. И некоторые материалы,

и продовольствие, и даже кредит, все было использовано для удержания заводов на определенном уровне производительности. И нам это удавалось».

[Збірник — «Октябрь 1917 г.—Статьи и воспоминания»]

№ 37

Резолюция

принятая на общем собрании рабочих Белореченского рудника о - ва Брянского завода, 24 августа 1917 года в присутствии 350 человек.

Мы, рабочие Белореченского рудника, обсудив выступления на Московском Собрании¹⁾ г.г. Корнилова, Каледина и К - о и признавая, что подобные господа, явные представители контр - революционного движения, своим призывом дерзко посягающие на нашу добытую кровью свободу. Эти господа ясно и определенно заявляют: возратить армию к прежним порядкам, которые были при Николае Кровавом; они требуют неограниченной власти г.г. офицерам. Почему эти г.г. Корниловы и К - о ни слова не говорят о том, как облегчить участь тех окопных страдальцев, которые на своих плечах уже четвертый год несут все тяготы войны. Они ни слова не упоминают о их заброшенных семействах. Наоборот, они для солдат ввели смертную казнь, отмененную в первые дни революции, для того, чтобы спасти жизнь Николаю и его приспешникам. Они называют солдат изменниками и трусами, они воспретили митинги не только на фронте, но и в тылу, арестовывают и держат по тюрьмам ез пред'вления какие - либо обвинений наших товарищей. Генерал Каледин осмелился сказать, что необходимо уничтожить все военные организации, Советы и все Общественные комитеты, те органы, вокруг которых мы сплоти-

¹⁾ «Московское Собрание» — Державна нарада скликана була в Москві, у Великому театрі 25 (12) — 28 (15) серпня 1917 р. з метою зміцнити становище уряду, порушене липневим виступом Петроградського пролетаріату. На нараду запрошено переважно представників буржуазних організацій, генералітету і офіцерам, меншістю були представники Радянської оборончої демократії. За приблизним підрахунком Московської Миської Управи, делегати розподілялися на такі групи: членів Державних Дум 4 - х скликань — 488, селян — 100, від Рад й громадських організацій — 129, Миських Дум — 129, земств — 118, земського і миського союзів — 18, торговельно - промислових кіл і банків — 150, наукових організацій — 99, трудової інтелігенції — 83, армії і фльоти — 117, духівництва — 24, національних організацій — 58, продовольчих комітетів — 90, сільсько - господарських товариств — 51, кооперативів — 313, профспілок — 176, урядових комісарів — 33, військового урядництва — 16, станових установ — 4, членів уряду — 15 і інші. Представники столичних і провінційних Рад допущені не були. Від імени Рад фігурувала делегація ЦВК, що складалася з меншовиків і есерів і була ретельно «очищена» від більшовиків. Професійні спілки одержали невелике представництво, від імени якого Д. Б. Рязанов виголосив більшовицьку декларацію. Засідання почав вступною промовою Керенський, заявивши, що основні завдання уряду, це продовження війни, запровадження ладу в армії і в країні, і організування твердої влади. «Я... покладаю край намаганням використати велике нещастя руське... і, хто б і які б мені ультиматуми не подавав, я зумію підкорити волі верховної влади і мені, верховному голові її. Після промови Церетелі, що підтримував вимогу твердої влади, головну увагу притягнув виступ верховного головнокоман-

ійсь й которые для нас являются единственными центрами, на которые возложены почетные задачи приготовить широкий путь для новой светлой жизни.

Бравый генерал Корнилов заявляє, що якщо не буде «железної дисципліни», то придется «нам» залишити Ригу і расчистити шлях до Петербургу, цим, товарищи, він затягує петлю, накинуту цю війною на нашу шию. Временне Правительство же на його слова не звертає ніякого уваги. В силу цього ми призиваємо всіх т.т. приєднатися до нашого голосу і гарячо протестувати проти дій подібного роду господ. Далі, ми самим енергичним способом протестуємо проти смертної казни, проти закриття робочої печати, проти держання в тюрмах наших товарищів без пред'явлення обвинувачень. Ми вимоємо від Временного Правительства, щоб воно звернуло на це саме серйозне уваги і повело боротьбу з контр-революцією не зліва, де її немає, а справа.

Ми вимоємо негайного розгону Государственной — царської Думи, цього гнізда контр-революції, де керує героїчними болванками Родзянко, і також вимоємо роспуску і Государственного Совета — цього прогнилого закладу. Ми вимоємо, щоб Временне Правительство «спасення революції» дало можливість пролетариату вести самостійну агітаційну роботу за допомогою робочої печати по підготовці до виборів в Учредительное Собрание. Товарищи! Будемо на охороні, будемо завжди готовими, щоб дати опір посягаючим на нашу свободу. Ми завжди заявляємо: прочь з дороги всі губителі революції.

Председатель *И. Гладченко.*

Секретарь *С. Тюрин.*

[«Д. П.» № 64, 11/IX — 1917 р.]

дувача генерала Корнілова, який, в той час, за допомогою кадетських лідерів і банківських діячів, одверто готував свою диктатуру. «У спадщину від старого режиму вільна Росія дістала армію... Ця армія була боєздатна, стійка і готова до саможертви... Цілим рядом законодавчих заходів... цю армію перетворено на оскаженілий натовп». Тому потрібна «залізна дисципліна» на фронті і «тверда влада» в тилу. «Заходи, вжиті на фронті» (себто, смертна кара), «треба також застосувати і в тилу... Різниця між фронтом і тилом щодо суворости потрібного для врятування країни режиму не повинно бути... Не можна припустити, щоб лад у тилу був наслідком загублення нами Риги і щоб лад на залізницях був відновлений ціною поступки Молдавії і Басарабії». Генерал Каледін, що говорив від імені Донських козаків, підтримуючи вимоги Корнілова, виголосив таку програму: 1) армія повинна бути поза політикою, 2) рада і армійські комітети треба скасувати, 3) декларація прав салдата повинна бути скасована, 4) офіцерам треба надати повної влади. Промови Корнілова і Каледіна вітала права частина наради. «Ліва» обмежилася декларацією звичайного угодівського типу, виголошеною від імені ЦВК Рад Чхеїдзе. Нарада не збільшила авторитету Тимчасового Уряду, але допомогла партійному розмежуванню країни і відкрила контр-революційні заміри буржуазії. Робітничая кляса, що відійшла після липневої поразки, поставилася гостро негативно до спроби обдуриати «Земським собором» країну, підсунувши їй сурого Установчих Зборів. Московське бюро професійних спілок що перебувало в той час уже в руках більшовиків, в день відкриття Державної Наради провело у місті одноденний страйк — протест, що набув загального характеру». [Примітка до творів Леніна, 3-є вид., т. XXI].

Резолюция митинга 27-го августа 1917 г., предложенная большевиками.

Мы, рабочие и солдаты г. Луганска, собравшиеся на митинг 27-го августа и обсудив происшедшее в стране за 6 мес. революции и текущий момент вынесли резолюцию.

1) С первых дней революции, по свержении усилиями рабочих, солдат и крестьян самодержавия, буржуазия, увидя, что углубление революции ведет к кровавой борьбе за экономическое улучшение рабочих и беднейшего крестьянства, что в корне противоречит интересам буржуазии, как классу капиталистов, повела усиленную борьбу, борьбу за удушение революционных завоеваний.

2) Власть, перешедшая по свержении самодержавия в руки буржуазии в силу ее экономического превосходства над рабочим классом, фактически находилась в руках [С.]Р. и С.Д., но политика соглашательства большинства Советов с буржуазией, давшая возможность создания нежизненного коалиционного министерства и затем министерства ответственного лишь перед своей совестью и совершенно безответственного перед революц. демократ., дискредитировала значение Советов и в то же время дала возможность поднять голову и окрепнуть темным контр-революционным силам.

3) Все завоеванные кровью пролетариата и крестьянства свободы совершенно анулируют, введена смертная казнь, арестовываются без какого либо пред'явления обвинений вожди, члены революционных организаций, закрываются рабочие газеты, вводятся цензуры, сокращаются права солдатских комитетов.

На проливающих на фронте кровь солдат сыпятся гнусные обвинения, солдаты лишаются избирательных прав и в то же время, когда ведется всяческая травля на революционную демократию и урезаются ею же добытые свободы, открыто ведутся контр-революц. заговоры и оглашение участников их скрывают от населения по неизвестным соображениям.

Принимая во внимание вышеизложенное, мы требуем отмены смертной казни, прекращения репрессий на революционные организации, восстановления всех рабочих газет, полную автономию солдатских комитетов, самую беспощадную борьбу с контр-революцией и заявляем, что только власть пролетариата и беднейшего крестьянства, как выразительница воли истинно революционной демократии — в состоянии вывести страну из создавшегося тушика и закончить кровавую бойню.

Председатель собрания член Исп. Ком. М. Мишелевич
[«Д. П.» № 64, 11/IX — 1917 р.]

В Совет Рабочих, Солдатских и Крестьянских Депутатов г. Луганска.

Мастеровых рабочих и работниц Л[уганского] П[атронного] завода.

З а я в л е н и е

Мы рабочие и работницы П. завода, прочитавши в газете «Донецкий Пролетарий» № 62 протест т. солдат о выступлении с докладом о текущем моменте на общем собрании фракции Р. С.-Д. Р. П. (меньшевиков) члена Исполнительного К-та С.Р. и С. Депутатов г - на Козорезова, на котором он, Козорезов, именуя себя «социалистом», позволил призывать общее собрание к разгону фракции Р.С.-Д.Р.П. (большевиков) и во всем его докладе, видно из протеста, что выступление было чисто провокационного характера.

Мы нижеподписавшиеся рабочие и работницы возмущены до глубины души и требуем от членов С.Р. и С. Депутатов немедленного расследования и третейского суда надг. Козорезовым.

342 подписи.

[«Д. П.» № 64, 11/IX — 1917 г.]

Митинг.

28 - го августа в 3 часа дня состоялся митинг рабочих заводов «Унион», трубопрокатного, гвоздильного и эмалировочного. Присутствовало более 300 товарищей.

Докладчик призывал товарищей организовываться вокруг Р.С.-Д. Раб. Партии (большевиков) и Советов Раб. Деп.

Затем большинством против 2 была принята следующая резолюция:

«В день празднования полугодовщины великой революции мы требуем немедленной отмены смертной казни, освобождения вождей пролетариата, арестованных без пред'явления обвинения, судебного преследования промышленных саботажей и локаутов, установления рабочего контроля совместно с научно - техническими силами над производством, государственного контроля над банками и самой энергичной борьбы с контр - революционными попытками.

Мы требуем, чтобы Совет Р. и С.Д. отказались от политики соглашательства с крупной буржуазией и чтобы они твердо стояли на защите революционных завоеваний.

Мы заявляем, что только власть пролетариата и беднейшего крестьянства может вывести страну из экономического развала и закрепить революционные завоевания демократии».

[«Д. П.» № 65, 12/IX — 1917 г.]

От Комитета Спасения Революции

Товарищи и граждане г. Луганска и уезда!

От Центрального Комитета Советов Рабочих, Солдатских и Крестьянских Депутатов получена следующая телеграмма от 28 - го августа.

«Товарищи! Бывший верховный главнокомандующий Корнилов изменил родине и революции.

Позавчера, 26 августа через члена Государственной Думы Львова он предъявил Временному правительству требование о роспуске правительства и передаче ему всей полноты власти; о том, что он сам по своему усмотрению составит правительство. Это требование он подтвердил лично по прямому проводу министру Керенскому. Начальник штаба верховного главнокомандующего генерал Лукомский также оказался изменником и предателем. Генерал Лукомский отказался исполнить приказ Временного Правительства о принятии командования армиями ввиду смещения генерала Корнилова, указывая Временному Правительству на возможность гражданской войны на фронте, открытия немцами фронта и заключения сепаратного мира. Временное Правительство в полном единении с Центральным Исполнительным Комитетом Сов. Раб. и Солд. Депутат. принимает все меры для подавления контр - революционного заговора изменников родины. Генерал Корнилов смещен и понесет наказание за измену и предательство. Военным министром Керенским приказано Корнилову сдать должность верховного главнокомандующего генералу Клембовскому, который временно вступает в должность верховного главнокомандующего, оставаясь в Пскове. Против попыток генерала Корнилова направить отдельные воинские части на Петроград принимаются самые решительные меры. Центральный Исполнительный Комитет предлагает всем армейским, корпусным, дивизионным, полковым, ротным и судовым комитетам не исполнять ни одного приказа, исходящего от генералов Корнилова и Лукомского. Все армейские организации должны оказывать Временному Правительству и Центральному Исполнительному Комитету в его борьбе с контр - революцией самое решительное содействие и полную поддержку. Заговор не имеет глубоких корней в командном составе армии; необходимо сохранение полного спокойствия, выдержки и напряжения всех сил в борьбе с внешним врагом. О всех событиях и мерах, принимаемых армейскими организациями, срочно доводить до сведения Центрального Исполнительного Комитета».

Вследствие вышеизложенного, мы, избранники местного совета рабочих и солдатских депутатов, действующего в полном единении со всеми местными политическими партиями, заводскими и железнодорожными комитетами, во имя защиты революции, на которую уже посягнул высший командный состав, — приняли на себя временную революционную власть, которой предоставлены самые широкие полномочия.

Беря на себя столь ответственную задачу и веря в то, что весь пролетариат, революционные войска и вся демократия, которой дороги завоевания революции, окажут нам в столь тяжелое время полную поддержку, мы призываем все население г. Луганска и уезда к спокойствию и верим в то, что образовавшаяся революционная власть будет твердо стоять на защите интересов революционных завоеваний страны.

Луганский комитет спасения революции.

[«Д. П.» № 65, 12/IX — 1917 г.]

№ 42

Луганск 31 августа.

То, от чего мы горячо предостерегали еще 3 — 4 месяца назад, против чего мы демонстрировали еще 18 — 25 июня, против чего мы выносили сотни резолюций протеста, с чем поклялись мы бороться до последней капли крови, в осуществление чего — и такое неожиданно быстрое — мы сами плохо верили, — этот бледный призрак в настоящую минуту воплотился в вполне реальное, конкретное и слишком яркое явление...

То грозное, катастрофическое явление, которое мы сейчас переживаем — это открытый поход кучки негодяев, возглавляемых генералом Корниловым, против всего народа, это та самая живая действительная контр - революция, победоносное шествие которой мы предсказывали на основании губительной политики, проводимой большинством демократии, это последняя ставка вабанк той самой контр - революции, которая впервые открыла карту после событий 3 — 5 июля, когда начались романовские репрессии против революционной социал - демократии и когда у власти стали заведомые враги народа, которые и принимали власть лишь на основании ограничения завоеванных свобод и которых не только не преследовали (борьба с контр - революцией),... но и всячески старались выгородить из тех преступлений, которые они успели совершить против народа еще тогда.

Это та самая контр - революция, которая совершила мобилизацию контр - революционеров «всех сроков призыва», всех рангов и оттенков на Московском Совецании — панихиде по Русской революции...

Но что было — то прошло.

А что будет, трудно сейчас сказать.

Сейчас, собственно, только известно, что Корнилов предложил правительству сложить с себя полномочия и передать ему, как диктатору, всю власть, что правительство отклонило это предложение и что Корнилов, в момент грозной опасности на фронте предательски двинулся с контр - революционными войсками на Петроград.

Известно также, что Временное Правительство, совместно с ЦИК Сов. Р., С. и К. Д., приняло решительные меры против этого гнусного похода и решило до последней капли крови отстаивать Петроград, что железные дороги, почта и телеграф

создадут для передвижения контр - революционных войск непреодолимые препятствия, что все города России приготовили достойную встречу контр - революции, что арестованы многие видные контр - революционеры (Пуришкевич и др.), — а главное, что Корнилов уже «готов идти на компромиссы», что кадеты готовы в лице Милюкова взять на себя «посредничество в ликвидации гражданской войны».

А потому, все на свои посты, ляжем костями, но отстоим свободу.

Поменьше лишних рискованных выступлений и побольше организованности.

Будем следовать указаниям наших революционных органов, которые образовались в настоящий момент по всей России.

Такой революционный штаб образовался еще позавчера и у нас в Луганске из представителей Сов. Р. и С. Д., Городской Думы, Заводских комитетов и политических партий, еще позавчера этот штаб открыл кипучую деятельность.

Этот штаб наделен исключительной властью, — его постановлениями — и только его — мы призываем подчиняться всех, кому дорога революция.

Без его призыва — всем оставаться на местах.

При такой организованности и исключительном единодушии мы убьем гидру контр - революции, — и на ее прахе несомненно снова возродится истинная свобода — свобода первых, весенних дней нашей революции, — возродится для того, чтобы уже больше не умирать...

Нет худа без добра...

[«Д. П.» № 65, 12/IX — 1917 р.]

№ 43

Из статті К. С. Ворошилова: «Из недавнього, безкінечно далекого минулого».

«Наступили тревожные корниловские дни. Местная буржуазия и свободные от дела меньшевики не скупилась на провокацию, распространение всяческих слухов и т. п., снова для них явилась робкая надежда.

Нами был создан, под моим председательством Военно - Революционный Комитет защиты Революции¹⁾, куда вошли эс - зры и сначала меньшевики. Ночью были переарестованы офицеры... некоторые буржуа и начальник гарнизона полковник Рафаев. Охрана города и патрулирование были усилены. Вместо арестованных офицеров были назначены из Совета солдаты. Все эти невинные операции так подействовали на слабонервных меньше-

¹⁾ К. С. Ворошилов называет Комитет — «Военно - Революційним Комітетом оборони Революції». Комітет, що його було організовано 29 серпня мав назву «Луганський Комітет Спасення Революції». Комітет, що його було організовано у жовтні (друга половина) мав назву — «Революційний Комітет».

виков, що вони вопреки своим «обычаям», не поставили нам даже ультиматума, сбежали из В.Р.К. Эс - эры (двое)¹⁾ остались персонально, потом оба вошли в нашу партию. С этого времени Луганск, с его неугомонными пролетариями, буквально превращается в боевой лагерь.

Дело в том, что соседство с Донобластью и старая, оставшаяся от первой революции, вражда между красным Луганском и весьма черным Доном, порождали массу вздорных и серьезных слухов, предположений и ожиданий.

Не проходило дня, чтобы, по слухам, на Луганск не двигались казачьи сотни, полки и даже дивизии. На деле ничего этого не случилось, но в тоже время это заставило нашу красную гвардию (так, переименовав название, именовалась боевая дружина)¹⁾ нести большие и тяжелые наряды. С тех пор я много видов видел, но по совести должен сказать, такой добросовестной, такой самоотверженной и безкорыстной службы революции на боевых постах, как ее выполняли луганские пролетарии, я видел мало.

В дождь, невылазную грязь и холод, страшную темень ночи, шли по группам красногвардейцы после трудового дня на заводе, за город, в степь до утра, верными стражами оберегали всевозможные подступы к городу. И так не день, не два, а целые месяцы.

Для Луганской организации в то время не стояло вопроса о возможности перехода власти к пролетариату, мы ждали только известия, когда это случится, в полной уверенности, что не случиться этого не может.

Поэтому, когда нужно было послать делегатов на 2 Всероссийский Съезд Советов ни меня, ни др. ответственных т.т. организация не пустила, в полной уверенности, что переворот произойдет и нам на всякий случай лучше быть на месте».

«Октябрьские дни в городе Луганске были обыкновенными днями, похожими на предшествовавшие дни и сентября и августа 17 г.

Помнится только, что по получении телеграммы из Питера о перевороте, я, как председатель Луганского Совета, созвал пленум последнего, доложил радостную весть».

«Сообщения были выслушаны серьезно, сосредоточенно. Посыпались деловые вопросы Исполкому о принятых мерах, усилении охраны, общей бдительности, дополнительных арестах, относительно банка, суда, телеграфа и пр.»

«Октябрьский переворот совершился. Луганская организация и весь пролетариат этого района вздохнул легко и радостно, он почувствовал теперь свою несокрушимость вместе со всем Российским пролетариатом и еще упорнее принялся за дело пролетарского строительства».

[Збірник «Октябрь 1917 г. —
Статьи и воспоминания»]

²⁾ Штанько, Вершин.

³⁾ Бойові дружини організовані були після лютого з робітників на підприємствах, на чолі деяких б. д. були есери, проте вплив більшовиків поширювався і б. д. обирали на керівників більшовиків. Б. д. в серпні, вересні, жовтні перетворилися на червону гвардію, що взяла на себе згодом тягар оборони Луганського, з якої утворені були загопи, що виступили проти німецько - австрійських інтервентів.

МАТЕРІАЛИ ТА ДОКУМЕНТИ

**ДО ІСТОРІЇ ХАРКІВСЬКОГО ПАРОТЯГО - БУДІВЕЛЬНОГО
ЗАВОДУ ІМЕНІ КОМІНТЕРНУ (ХПЗ)**

Друковані нижче документи охоплюють боротьбу робітництва на ХПЗ 1917 року. Вони дають нам ясну картину того, як робітництво на ХПЗ під керівництвом заводської партійної більшовицької організації боролось за соціалістичну революцію. Документи ці показують нам, як більшовики на ХПЗ, зміцнюючи щораз більше й більше свої впливи в завкомі та Радах робітничих, салдатських та селянських депутатів (в яких зпочатку революції 1917 р. переважали меньшевики), вели рівночасно робітничу клясу на боротьбу проти буржуазного Тимчасового Уряду та Української Центральної Ради. Із наведених нижче документів точно видно, як переростала буржуазно-демократична революція на соціалістичну 1917 р., як боролись більшовики за керівництво в завкомі та Радах робітничих, салдатських та селянських депутатів, під час підготування робітництва до Жовтневої революції.

Буржуазія, угодовці вдавалися до різних заходів, щоби утриматися при владі. Спочатку революції, захопивши владу до своїх рук та погодившись на 8-годинний робітний день, що його собі виборів пролетаріят та деяке підвищення зарплатні, вони хотіли приспати пролетарську боротьбу різними проектами про «робітників та завкоми», й намагалися спрямувати революційний ентузіазм на оборону буржуазної Росії в імперіалістичній війні. З тією метою випускає буржуазія, через Тимчасовий Уряд та різні Комітети, відозви до робітництва про потребу оборонити «свободную Россию» тощо. За час дальшого розвитку революції й у зв'язку з переростанням буржуазно-демократичної революції на соціалістичну, під час щораз більшого й більшого впливу більшовицьких організацій в Радах робітничих та солдатських депутатів, у завкомах і т. д., та розгортання боротьби пролетаріату проти буржуазії через страйки, робітничий контроль над виробництвом тощо, буржуазія починає лякати робітництво закриттям заводів. Коли ж наростання революції і далі не тільки не припинялося, але темпи її все росли й росли, — буржуазія, крім репресій, арештів і терору, стала на шлях ще рішучішої і жорстокішої боротьби з пролетаріатом, закриваючи заводи, вдаючися до масових звільнень робітництва і т. ін. Саме ці моменти висвітлюють наведені нижче документи.

Загроза буржуазії зачинити завод не припинила боротьби робітництва ХПЗ. Страйк чорноробів, що почався в червні, повторювався, а в серпні змінився на загальний страйк ХПЗ. Робітництво ХПЗ через свій страйковий комітет, починає щораз більше втручатися до керівництва виробництвом, провадити там свій контроль, що видно з поданого нижче протоколу страйкового комітету ХПЗ від 9 серпня 1917 р. Головою цього страйкового комітету був більшовик тов. Нехаєнко, організатор червоної гвардії та пролетарського полку, Нехаєнко загинув у боях з контр-

революційними бандами. До складу його входив відомий більшовик т. Заривайко, пізніше директор ХПЗ, теперешній голова Сельмаштресту. Щодо останніх членів страйкового комітету, то нам покищо не пощастило визначити їх партійну належність¹⁾.

На нашу думку, це були очевидно, більшовики, або позапартійні, що близько стояли до більшовицької організації ХПЗ.

Рівночасно видно, що в серпні революційна боротьба підносилася у всьому Харкові. Наслідком цього 28 серпня 1917 року організовано Об'єднаний Революційний Комітет, що повинен був контролювати владу коменданта міста та губерніяльного комісара, настановлених Тимчасовим Урядом.

В серпні та вересні революційна боротьба на ХПЗ все більше і більше росла і буржуазна адміністрація почувала себе дуже не певно.

Політична свідомість робітничої класи під керівництвом більшовицької партійної організації зростала. Під час мітингів, що відбувалися тоді на ХПЗ, робітництво вживало репресивних засобів і боротьби проти буржуазної адміністрації.

Із протоколу засідання заводського комітету 18 листопада 1917 р. видно, що завком боровся за керівництво всіма виробничими процесами заводу. Це ми бачимо із самого протоколу. Директор заводу Кац вважав, що завком не має права втручатися до адміністративних та технічних розпоряджень на заводі, та його протести не допомогли. Переобрано новий завком, куди членом увійшов більшовик Нехаєнко. Проти останнього особливо рішуче протестував директор заводу Кац, начебто тому, що «він повинен бути в армії».

На зростання революційної боротьби пролетаріату, буржуазія відповіла репресіями та запровадженням військового стану в Харкові. Та й це не помоглося. Робітники ХПЗ провадили щораз упертішу наступову боротьбу за робітничий контроль та керівництво самим процесом виробництва, що видно із протоколу заводського комітету від 16 жовтня 1917 р., на засіданні якого основну доповідь робив згаданий вище більшовик тов. Нехаєнко.

Меншовики в кінці 1917 року мали вплив тільки в заводському комітеті службовців, який на своєму засіданні від 9 і 16 листопада 1917 р. поставився «негативно до даного захоплення влади» та вважаючи, що «влада одної політичної партії є неприйнятна», домагався встановлення влади, що була б складена «з усіх соціалістичних партій до народніх соціалістів включно». Тут, як бачимо, завком службовців виявив себе яскравим оборонцем буржуазії.

Робітники ХПЗ, під керівництвом більшовицької партійної організації, переобравши свій завком, проти якого протестував директор заводу Кац, на своїх загальних зборах запротестували проти «невизнання народньої влади, себто Рад робітничих, солдатських і селянських депутатів на Україні». Робітництво ХПЗ вітало «робітничий і селянський уряд в особі Народніх Комі-

¹⁾ Так само ми не попасмо приміток до деяких документів (наприклад, документ № 7 і інші), маючи на увазі подати їх разом з іншими, у дальшій частині публікації до історії ХПЗ, що над нею ми зараз працюємо.

сарів» та вимагало «негайно виконати ті декрети, які видано для народу».

№ 1

От министра труда.

Министерство труда доводит до всеобщего сведения следующее:

1. Согласно закона 23 - го Апреля 1917 г. о рабочих комитетах, владельцы предприятий не имеют права увольнять членов фабрично - заводских комитетов, избранных на основании этого закона, иначе, как по постановлениям примирительной камеры или третейского суда.

2. Право приема и увольнения всех остальных служащих и рабочих предприятий принадлежит владельцам этих предприятий, если по взаимному соглашению сторон не установлен иной порядок приема и увольнения служащих и рабочих (через смешанные комиссии, или профессиональные союзы, примирительную камеру, третейский суд и пр.).

3. Если рабочие возбуждают вопрос об удалении тех или иных лиц, которые, по их мнению, ведут производительность предприятия к упадку или к закрытию такового и если предприниматели на это не соглашаются, то увольнение может состояться лишь по постановлению заводского совещания.

4. Виновные в неисполнении правил о приеме и увольнении служащих и рабочих подлежат законной ответственности в общем порядке.

5. Насильственные меры со стороны рабочих в целях увольнения, приема тех или иных лиц являются деяниями уголовно наказуемыми.

Настоящее об'явление развесить по всех промышленных и торговых предприятиях.

Министр Труда *М. Скобелев*

[«Вестник Временного Правительства»
№ 136, 22 септя 1917 р.]

№ 2

Временное Правительство предложило заводским совещаниям и старшим фабричным инспекторам в экстренном порядке отпечатать и распространить по заводам следующее воззвание:

РАБОЧИЕ МЕТАЛЛУРГИЧЕСКИХ ЗАВОДОВ ЮГА РОССИИ.

Временное Правительство обращается к Вам с горячим призывом: напрягите все усилия, увеличивайте настойчиво и непрерывно производство металла. Восстановите в полном объеме работы на заводах. Не теряйте ни одного дня, ни одного часа. Помните, что армия нуждается в непрерывном снабжении ее новыми орудиями, снарядами, патронами, винтовками и прочим боевым снаряжением. Помните, что для выработки боевого снаряжения необходим металл в огромном количестве. От вас, рабочие металлургических заводов, зависит производство металла. В ваших руках победа, закрепление свободы России. Враг непрерывно умножает свои военные запасы, готовится к новому наступлению, стремится сломить мужественное сопротивление нашей доблестной армии, грудью отстаива-

ющей честь и свободу родины. Рабочие, не оставьте беззащитными ваших братьев в окопах. Помогите им сохранить жизнь, отразить врага, обеспечить России свободу. Вы можете это сделать и Вы должны это сделать.

Временное Правительство уже приступило к спешной разработке мероприятий, направленных к всестороннему коренному улучшению условий рабочего быта. К работам привлечены представители рабочих в равном количестве с промышленниками и на равных правах.

Временное Правительство убеждено, что рабочие и промышленники, с своей стороны, в сознании лежащей на них ответственности перед армией и страной приложат все свои усилия к тому, чтобы мирным соглашением по всем важнейшим вопросам труда обеспечить непрерывное и правильное течение работ на оборону.

Нам нужны единение, порядок и внутренний мир.

Рабочие, исполните свой долг перед Россией.

Подписали: Министр Председатель Князь Львов, Министр Торговли и Промышленности — Коновалов, Министр Юстиции — Керенский, Министр Иностраннных Дел — Милоков, Министр Путей Сообщения — Некрасов, Министр Народного Просвещения — Мануйлов, Министр Земледелия — Шингарев».

Во исполнение этого распоряжения предлагаю во всех мастерских, фабриках и заводах Харьковского района вывесить это обращение и распространить среди рабочих.

Председатель Харьковского Заводского Сопещания Генерал-Лейтенант А. Л. Карольков

И. д. Старшего Фабричного Инспектора Е. Карпинский.

[Архив Харківського паротягобудівельного заводу (ХПЗ), справа № 711 за 1916/1917 р.р., арк. 290].

№ 3

Объявление

Согласно постановлению Комиссии цеховых Рабочих Старост, вводится во всем заводе *восьмичасовой* рабочий день, который начинается с 7 час. утра и продолжается до 3 час. дня, без обеденного перерыва.

По субботам и накануне двенадцатых праздников работа будет производиться только семь часов, т. е. с 7 часов утра до 2 час. дня, без обеденного перерыва.

Ворота для входа рабочих в завод будут запираяться в 6 час. 55 мин. утра и работа во всех цехах и отделах завода должна начинаться ровно в 7 часов утра без чаепития. Наблюдение за тем, чтобы после 7 - ми часов гг. рабочие не пили чай, возлагается на гг. Старост и самих гг. рабочих.

Мытье рук перед уходом с завода должно производиться лишь после звонка, который будет даваться ровно в 3 часа дня.

Платежи заработка будут производиться в назначенные дни с 2 - х часов дня.

Рабочие, опоздавшие вследствие опоздания поезда, будут пропускаться немедленно и при входе пре'являть проездные билеты, а опоздавшие по другим причинам будут впускаться в завод лишь в 9 часов утра и таким рабочим день будет считаться лишь за $\frac{3}{4}$ рабочего дня.

Ночные смены будут работать с 3 час. дня до 11 час. вечера, без перерыва.

Директор завода *Кац*

Марта 22 дня 1917 года

[Архив ХПЗ, спр. № 101 за 1916/17 р.р., арк. 489]

№ 4

Объявление.

Согласно представлению Комиссии Заводских Старост, почасовая плата чернорабочим устанавливается мною, считая с 1 - го апреля сего года, в следующем размере: мужчинам по 3 руб. 50 коп. в день и женщинам по 2 руб. 50 коп. в день.

За сверхурочные работы плата будет производиться в полуторном размере, как работающим сдельно, так и работающим почасово, причем такой повышенной оплате подлежат лишь те часы, которые рабочий проработал сверх нормального 8 - часового дня, а накануне праздников — сверх нормального 7 - часового дня.

Директор завода *Кац*

Апреля 24 дня 1917 года.

[Архив ХПЗ, спр. № 101 за 1917 р., арк. 20]

№ 5

Протокол

объединенного заседания заводских комитетов рабочих и служащих Харьковского паровозостроительного завода, состоявшегося 31 - го мая 1917 года.

Председатель — Пискарев. Секретарь — Чернышов.

С л у ш а л и:

2. Об уставе контрольно - продуктивной комиссии.

П о с т а н о в и л и:

1. 1) Принять устав предложенный т. Цветковым, в копии при сем прилагаемой.

2) В состав контрольно - продуктивной комиссии согласно устава избраны: 10 представителей от рабочих и 10 от служащих.

От рабочих:

т.т. Колесников - староста Сборного цеха, Скляров - староста Медно - литейного цеха, Пискарев - староста Вагонного цеха, Нещеретный - староста Котельного цеха, Зинченко - староста Снарядного цеха, Лохвицкий - староста Кузнечного цеха, Романов - староста Инструментального цеха, Рябуха — староста Чуг. Лит. цеха, Куприянов — староста, Сборный цех, Аспидов — староста, Сталелитейный цех.

От служащих:

т.т. Цветков — Тепловой цех, Околов, Зубковский — Отдел Тепл. дв., Афанасьев А.А. — Сборн. цех, Тамарин — Технич. к-ры, В'юшков — Котельный цех, Курида — Электрич. ст., Цемгал — Матер. отд., Якушин Г. И. — Магазин, Радченко — Бухгалтерия, Борзик — Счетоводство.

3) Устав контрольно - продуктивной комиссии, а так же ее состав представить администрации на утверждение и объявить для общего сведения всех рабочих и служащих завода.

4) Указать администрации завода на необходимость издания ею циркуляра о том, что должностные лица обязаны давать все необходимые комиссии сведения.

С л у ш а л и:

2. О заводских комитетах.

П о с т а н о в и л и:

2. 1) Образовать на заводе один комитет, который должен именоваться «Заводский Комитет Рабочих и Служащих Харьковского Паровозостроительного Завода».

2) Избрать комиссию для разработки устава Заводского Комитета. Избраны: от рабочих: Зинченко, Колесников, Пискарев; от служащих: Лысоконенко, Тамарин, Сапельник.

3) Выработанный устав представить на утверждение объединенного заседания Заводских Комитетов.

С л у ш а л и:

3. Доклад члена Совета Рабочих и Служащих Депутатов т. Калашникова о переживаемом страной моменте.

П о с т а н о в и л и:

3. Принять к сведению.

Председатель *Пискарев*
Секретарь *А. Чернышов*

[Архив ХПЗ, спр. № 747 за 1916/1917 р.р.,
арк. 129 - 130].

№ 6

Протокол № 1
заседания контрольно - продуктивной комиссии Харьковского Завода Русского Паровозостроительного и Механического 0 - ва
1 - го июня 1917 года.

Присутствовало 17 членов.

Председатель — Пискарев
Секретарь — Цемгал

Заседание началось в 3½, кончилось в 5½.

С л у ш а л и:

1. Предложение председателя избрать постоянный президиум контрольно - продуктивной комиссии и назначить членов секции: механической, материальной и коммерческой.

П о с т а н о в и л и:

1. Тайным голосованием избраны в постоянный президиум контрольно - продуктивной комиссии: председателем — Пискарев, товарищем председателя — Тамарин, секретарем избран — Цемгал.

Назначить членами: *технической секции*: Афанасьева, Курида, Куприянова, Вьюшкова, Лохвицкого, Околова, Зубковского, Пискарева, Романова, Рябуху, Тамарина, Цветкова; *материальной секции*: Зинченка, Склярова, Нещертного, Якушина, Цемгала; *коммерческой секции*: Аскизова, Борзига, Колесникова и Радченкова.

С л у ш а л и:

2. О предложении назначить определенные дни заседаний контрольно - продуктивной комиссии.

П о с т а н о в и л и:

2. Заседания контрольно - продуктивной комиссии назначить временно два раза в неделю, по понедельникам и пятницам после 3 - х часов дня.

С л у ш а л и:

3. Предложение тов. Колесникова — объявлять по цехам и отделам завода вывешиванием выписки протокола заседания контрольно - продуктивной комиссии о существовании на заводе таковой.

П о с т а н о в и л и:

3. Не вывешивать объявления впредь до получения заводским комитетом от заводоуправления официального соглашения о полном согласии с программой деятельности заводской контрольно-продуктивной комиссии.

С л у ш а л и:

4. Об установлении контроля над вывозимыми из завода предметами.

П о с т а н о в и л и:

4. Передать контрольные функции материальной секции.

С л у ш а л и:

5. Просьбу машиностроительного завода Н. Ф. Фон - Дитмара (письмо от 5/VI — 17 г. за № 1798) от отпуска взаимобразно из заводского запаса 500 пудов угля.

П о с т а н о в и л и :

5. Выяснить наличность и ежемесячно употребляемое Паровозным заводом количество угля, после чего дать ответ заводу «Дитмара».

С л у ш а л и :

6. О делегировании на заседание Временного Комитета Донецкого Бассейна, назначенное на 6/VI — 1917 г., представителя от Харьковского Паровозостроительного завода (письмо Временного Комитета Донецкого Бассейна от 2/VI — 17 г. № 331).

П о с т а н о в и л и :

6. Делегировать на заседание Тепловой комиссии Временного Комитета Донецкого Бассейна тов. Цветкова.

Председатель контрольно - продуктивной
Комиссии *Пискарев*
Секретарь *Цемгал*.

[Архив ХПЗ, спр. № 747 за 1916/1917 р.р.,
арк. 116].

№ 7

Объявление.

Вследствие требования чернорабочих через Профессиональный Союз о назначении им минимальной поденной платы по 6 руб. для мужчин и по 4 руб. для женщин, протоколом - же от 9 - го сего месяца Комитета Заводских Старост требуется поденная плата для чернорабочих на холодных работах для мужчин 5 руб. и для женщин 3 руб. 50 коп., а для чернорабочих на горячих работах по 6 руб. 25 коп. для мужчин и по 4 руб. 40 коп. для женщин, — настоящим объявляю:

- 1) Требование о прибавках решительно отклоняется.
- 2) Так как, вследствие происшедшей сего числа забастовки чернорабочих, завод продолжать работу не может, то, если 15 - го сего июня чернорабочие не возобновят работу на прежних условиях, 16 - го сего июня с 7 - ми часов утра завод будет закрыт.

О дне и порядке расчета мастеровых и рабочих будет объявлено особо.

За директора завода *Я. Кац*.

Июня 13 - го дня 1917 года.

[Архив ХПЗ, спр. № 101 за 1917 р., арк. 85]

Протокол

заседания, состоявшегося 17 - го июня 1917, г. на Харьковском Паровозостроительном заводе под председательством Директора Правления Общества С. Ю. Суржицкого для выяснения служащим и мастеровым финансового положения завода.

На это заседание приглашен был объединенный комитет рабочих и служащих, а так - же Директор завода Я. П. Коробко и Я. А. Кац, Помощники Директора А. Ф. Лисицкий и П. П. Литвинов и Начальники цехов: А. Н. Гладылин, И. Н. Николаев, И. Д. Матузов и А. С. Диордиенко.

Г. Председатель сделал краткий исторический обзор деятельности завода, указав, что подобные металло - обрабатывающие заводы никогда больших доходов не приносят и в частности наш завод за последние три года дал такие доходы, что акционерам выдано в операционные годы: 1913/14 — по 3 рубля на акцию, 1914/15 — по 5 руб. на акцию, и, наконец, в последнем 1915/16 г. одним из лучших годов, — по 12 руб. на акцию нормальной стоимости в 187 р. 50 коп.

Затем Г. Председателем было указано, что завод оборотных капиталов не имеет, а держится авансами на заказы и банковским кредитом, который очень дорого обходится, до 9% годовых. Задолженность завода до 9 миллионов рублей, не считая авансов.

В частности, переходя к текущему 1916/1917 операционному году, Г. Председатель указал, что до января месяца с/г мы шли почти нормальным ходом; выпущено было за первое полугодие 96 паровозов, что в среднем составляет 16 паровозов в месяц. Начиная же с января месяца 1917 года производительность начинает быстро падать и доходит в марте и апреле до 6 паровозов и в мае до 9 паровозов. Расходы же, благодаря увеличению заработной платы и стоимости материалов, значительно увеличиваются и превышают приход:

в январе с/г на 737106 руб. 75 коп.,
в феврале с/г на 564250 руб. 31 коп.
в марте с/г на 1430872 руб. 92 коп.
в апреле с/г на 1096778 руб. 84 коп.

всего перерасход за 4 месяца 3829008 руб. 82 коп.

Рассмотрена была месячная приходо - расходная смета при нынешних условиях, т. е. при повышенной рабочей плате, существовавшей в мае при минимуме по 4 - м категориям для холодных работ, предложенном комитетом заводских старост протоколом от 9 июня 1917 г. и в предположении выпуска 14 товарных 0 - 5 - 0 паровозов и 6 ремонтных в месяц, что вряд ли допустимо при настоящей интенсивности работ, а следовательно перерасход будет значительно большим.

При указанных условиях приход составляет в месяц 2254000 руб.

Расход составляет:

по данным за май месяц 2865000 руб.
по минимумам для холодных работ 3215000 руб.

т. е. расход превышает приход:

в первом случае 611000 руб.
во втором случае 961000 руб.

А если сюда прибавить налоги промысловый, с капитала, % на авансы и кредит, погашение, выражающиеся приблизительно в сумме около 200000 руб. в месяц, то тогда перерасход в первом случае составит около 811000 руб., а во втором случае около 1161000 руб.

При таких условиях Правление решительно не может идти на дальнейшие прибавки, не желая окончательно погубить дело в очень скором времени, что прежде всего губительно отразится на самих рабочих же, и предлагает платить согласно объявлению Директора завода от 7 - го июня 1917 г., т. е. по действительному заработку с начислением %, при чем в последнем сделано изменение, указанное в письме Директора комитету старост от 15 июня 1917 г., за № 7346, т. е. до 200 руб. 15 %, до 300 руб. 5 %, а свыше 300 руб. нет процентной прибавки. Этот способ платежа будет производиться до пересмотра и выработки новых расценок, на что потребуются продолжительное время и на что Председатель из'явил согласие, но с тем, чтобы таковые были в пределах утвержденных уже прибавок.

По вышеуказанным же мотивам решительно отказано в прибавке чернорабочим, бастующим с 12 - го июня с/г., вследствие сего некоторые цеха, как литейные, совершенно не работают, а некоторые работают с большими задержками. Цена для чернорабочих остается прежняя, установленная в апреле 1917 г., а именно: мужчинам 3 руб. 30 коп., а женщинам 2 руб. 50 коп. Работающим же в литейных цехах на горячих работах добавляется по 50 коп. в день, т. е. 4 руб. мужчинам и 3 руб. женщинам. Бастующим же чернорабочим не будет уплачено за дни забастовки.

Правление заявило уже Временному Правительству о необходимости увеличения цен на паровозы и на другие изделия, но пока положительного ответа не получено. Но если прибавки и последуют, то оно их получит не скорее, как в 1918 г., так как прибавку для паровозов, выпущенных в 1916 году, мы до сих пор не получили. Во всяком случае нельзя ожидать, чтобы Временное Правительство дало прибавку, покрывающую перерасходы завода, указанные выше.

Попутно были рассмотрены еще следующие вопросы:

1) О контрольно - продуктивной комиссии, которую Правление не может признать, как указано в письме Директора завода от 15 июня с/г за № 7342 в комитет заводских старост, так как от нея можно ожидать лишь расстройств администрации завода. Да к тому же она является незаконно учрежденной комитетом старост, действия которого точно указаны в утвержденном Временным Правительством постановлении о заводских комитетах.

2) О незаконном вмешательстве комитета старост в дела заводской продовольственной лавки, которая является учреждением исключительно заводским, содержится на заводские средства,

находится в его помещениях и доставляет заводу массу работ и хлопот. Только благодаря тому, что Правление широко пошло на встречу делу продовольствия, заводская лавка располагает запасами товара.

3) О вмешательстве заводского комитета в вопрос об отпуске каменного угля рабочим. Комитету хорошо известно что заводом давно куплен для рабочих уголь, но он не может быть доставлен вследствие неподачи вагонов для этого угля, причем мотивом для отказа от подачи угля указывается, что рабочие, как и все городские жители, могут получить топливо в Угольно - Продовольственной Комиссии. Тем не менее Продовольственная Комиссия запретила не только продавать уголь служащим, но даже отпускать таковой тем служащим заводов, которым заводоуправление обязано давать бесплатно топливо на основании заключенных с ними договоров.

4) В заключение Председатель просил комитет старост оказать содействие в поднятии интенсивности работы путем влияния на рабочих, не требуя дальнейших повышений заработка, и указал, что в Харьков уже приехала Правительственная комиссия, имеющая целью расследовать дела заводов, определить их приход и расход и прибыль, рабочую плату, стоимость материалов, и высказал уверенность, что эта комиссия вполне подтвердит все высказанное им о финансовом положении нашего завода.

Директор Правления Общества С. Ю. Суржицкий.
Я. Кац, А. Лисицкий, П. Литвинов

[Архив ХПЗ, спр. № 82 за 1917 р.,
арк. 6 - 7].

№ 9

РУССКОЕ
ПАРОВОЗОСТРОИТЕЛЬНОЕ
И
МЕХАНИЧЕСКОЕ ОБЩЕСТВО
ПРАВЛЕНИЕ
19 июля 1917 г.
№ 110

Г. Директору Харьковского завода
Р. П. и М. О.

Из полученного нами письма Директора завода Я. А. Каца мы видим, что рабочие, несмотря на сделанные нами уже крупные прибавки, все еще не считают себя удовлетворенными и предъявляют все новые требования. Мы должны еще раз Вам категорически подтвердить, что мы на дальнейшие прибавки никоим образом согласиться не можем и мы рассчитываем, что ныне разрабатываемые расценки наконец повысят производительность завода ибо при настоящей работе, т. е. при выпуске (как в июне) 10 мощных паровозов и 35 вагонов мы существовать не можем, т. к. никакая цена паровоза и вагона не окупит наших убытков и при дальнейшем существовании подобной работы на заводе нам неминуемо предстоит закрытие.

Правление Русского Паровозостроительного и Механического
Общества

С. Ю. Суржицкий, С. Палашковский, Иванов.

[Архив ХПЗ, спр. № 82 за 1917 р., стор. 82]

№ 10

РУССКОЕ
ПАРОВОЗОСТРОИТЕЛЬНОЕ
МЕХАНИЧЕСКОЕ ОБЩЕСТВО
ПРАВЛЕНИЕ
31 июля 1917 г.
№ 196

Г. Директору Харьковского завода
Р. П. и М. О.

Ввиду изменившихся сильно условий работ за последнее время, а равно ввиду пред'явленных к нам требований со стороны М.П.С. обязательно принять на себя изготовление разных запасных частей для паровозов типов нами строившихся уже, постановлено нами все работы по исполнению принятых нами ранее заказов частных и казенных жел. дор. временно приостановить, за исключением только тех заказов, к которым были за последнее время пред'явлены особенные требования их исполнения и если цены на эти запасные части были Вами повышены соответственно переживаемому времени.

Исполнение сего должно быть Вами приведено в действие после получения от нас нового вышеупомянутого заказа М. П. С. на паровозные запасные части, наряд на которые в общей массе будет на днях выдан н/Паровозному Совету, а заводы его распределят между собою.

Цены на таковые запасные части должны быть выработаны Вами и сообщены нам, с тем однако условием, что в случае дальнейшего увеличения стоимости материалов, означенные цены будут пропорционально увеличены.

Все это сообщается Вам заблаговременно, чтобы Вы имели время сообразовать на заводе ход работ и принять должные меры к успешному исполнению работ по изготовлению запасных паровозных частей, столь необходимых М.П.С. для поддержания парка подвижного состава на сети наших дорог.

Правление Русского Паровозостроительного и Механического
Общества *С. Ю. Суржицкий, С. Палашковский*
Главный инженер [підпис]

[Архив ХПЗ, спр. № 82 за 1917 г., арк. 24]

№ 11

Объявление

Так как мастеровые и рабочие, забастовавшие 29- го прошлого июля месяца, несмотря на объявление мое от того же числа, не возобновили сегодня работы, то все они будут считаться с завтрашнего дня, т. е. с 3 - го сего Августа *уволненными* и приглашаются явиться в завод начиная с завтрашнего дня, группами не более 5 человек, для сдачи работ и заводского инструмента.

О времени и порядке выдачи расчета и документов всем уволенным вследствие забастовки мастерам и рабочим будет объявлено особо.

За директора завода *Кац*

[Архив ХПЗ, спр. № 101 за 1916/17 г.г.,
арк. 2]

РУССКОЕ
ПАРОВОЗОСТРОИТЕЛЬНОЕ
МЕХАНИЧЕСКОЕ ОБЩЕСТВО
ПРАВЛЕНИЕ
7 авг ста 1917 г.
№ 249

Г. Директору Харьковского Завода
Р. П. и М. О. :

[В. Важно.]

В настоящее, крайне для нас тяжелое время, наш расчет для того, чтобы только существовать нашему предприятию, совершенно не входя в вопрос возможности получения прибыли, исходил из производства 14 мощных паровозов в месяц и из производительности завода по выпуску известного минимального количества других изделий. Надежды однако наши не оправдываются, а именно, ни один из последних месяцев не дал минимального даже выпуска.

Таким образом, наши поступления далеко не покрывают наших платежей и наше финансовое положение все ухудшается, ибо для ведения таким образом дела дальше не хватит никаких средств, ни кредита, ни повышенных цен на изделия. Для спасения дела мы должны предпринять решительные меры ультимативного характера, и если таковые не дадут соответствующих результатов, нам предстоит тогда в ближайшем времени закрытие завода. Об этих мерах мы с вами особо еще будем иметь обмен мнений, но пока просим Вас иметь ввиду наше настоящее сообщение, из которого явствует, что какое бы ни было повышение ныне платы рабочим, или всякое требование или поведение рабочих, сокращающее производительность завода, только приближает конечную развязку, т. е. прекращение деятельности завода.

Правление Русского Паровозостроительного и Механического Общества.

С подлинным верно.

Настоящую копию прочесть и о принятии ее содержания к сведению и руководству подписаться на сем - же.

Директор завода Я. Кац

13 підписів

[Архив]ХПЗ, спр. № 82 за 1917 р., арк. [23]

№ 13

2 августа Петроград Промышленность

Вследствие забастовки 140 рабочих электрической станции Харьковского Паровозостроительного завода предъявивших экономические требования весь завод 7400 человек 1 и 2 августа не работает.

[Старинтор А. Вергелес

Харьков, Чайковская ул. 17, кв. 4.

[Центр. Архив Кооперации, фонд «Окружного Фабричного Инспектора Харьковского Округа» за 1917 р. спр. № 412, арк. 157]

М. Т. в П. ~~1917~~
СТАРШИЙ
ФАБРИЧНЫЙ ИНСПЕКТО
 Харьковской губернии
 9 августа 1917 года
 № 1180
 г. Харьков
 ул. Чайковского 17

В Отдел Промышленности

В дополнение к телеграмме, посланной мною в Отдел Промышленности 2 сего августа относительно Харьковского Паровозостроительного завода, имею честь доложить следующее:

1 сего августа квалифицированные рабочие электрической станции Харьковского Паровозостроительного завода, в количестве 150 человек, предъявив экономические требования и не получив удовлетворения, остановили деятельность электрической станции, а следовательно и всего завода.

Рабочие получили размер поденной платы в границах 9, 8, 7, и 6 рублей, а потребовали 12, 10, 8 и 6 рублей.

Вследствие забастовки вышеозначенных рабочих весь завод в количестве 7.400 человек, не работали 1, 2, 5 и 7 августа. 3 и 4 августа, ввиду возникших снова переговоров с администрацией завода, рабочие электрической станции приступили к работам, почему завод действовал.

8 августа к вышеозначенным рабочим примкнули квалифицированные рабочие остальных цехов и чернорабочие. Требования первых увеличить поденную плату на 50% и за изделие и сборку паровоза на 6.000 рублей на каждый паровоз, и чернорабочих—увеличить поденную плату: мужчинам с 4 до 5 руб. и женщинам с 2 руб. 50 коп. до 3 руб. 50 коп. За последнее время квалифицированные рабочие получали поденную плату в границах: на холодных работах 12, 10, 8 и 6 рублей и горячих на 20% выше. За изделие и сборку паровоза в июле сего года была установлена плата 20.000 рублей.

Администрация завода в требовании рабочим отказала, а образовавшийся 8 - го же августа Стачечный Комитет объявил забастовку до полного удовлетворения рабочих, каковая рабочими принята.

Вр. и. о. старшего фабричного инспектора.
 Харьковской губернии [підпис]
 Делопроизводитель [підпис]

[Центр. Архів Кооперації, фонд «Окружного Фабричного Инспектора Харьковского Округа» за 1917 р. № 412, арк. 156].

Протокол

Стачечной Комиссии Харьковского Паровозостроительного Завода № 1 от 9 августа 1917 года.

С л у ш а л и :

1. О происходящих в данное время работах на нашем заводе, как то нагрузке и разгрузке.

2. О производстве строительных работ.

3. Об извещении представителей союза чернорабочих.

4. Об оглашении забастовки завода в печати.

5. О переговорах представителей союзов с администрацией без участия в этом членов стачечного комитета.

6. О проверке всех входящих и выходящих товарищей из завода.

7. О переходе завода в руки рабочих.

8. Об отпусках и увольнениях из завода.

П о с т а н о в и л и :

[1] Разгрузку материалов, приходящих на завод, как то уголь, части машины и сырья, как крайне необходимых для завода — производить; нагрузку и вывоз из завода, как то машин и сырья — не производить.

[2] Прекратить все работы, производящиеся в данное время, строительного характера. Для снятия с работ всех работающих командировать 1 - го из стачечной комиссии и 1-го старосту Кривомазова.

[3] Послать немедленно за представителем от союза чернорабочих.

[4] Отложить впредь до переговоров с администрацией завода.

[5] Делегировать 3 - х представителей от стачечного комитета совместно с представителями от союзов. Выбраны: Зарывайко, Олейников и Нехаенко.

[6] Послать т - ща Фалкина и одного старосту для проверки.

[7] Дать дирекции ответ через несколько дней.

[8] Без скрепления секретаря и одного члена стачечного комитета не выпускать из завода.

Председатель Стачечного Комитета *Г. Нехаенко*
Секретарь *С. Заславский*.

Члены: *А. С. Фалкин, Г. И. Олейников, П. Ильченко, Н. Зарывайко.*

[Архив ХПЗ, № 747 за 1917 р. часть I, арк. 16].

**ХАРЬКОВСКИЙ
ОБЪЕДИНЕННЫЙ РЕВОЛЮЦИОННЫЙ
КОМИТЕТ**
№ 180
Августа 31 дня 1917 г.
Г. ХАРЬКОВ

**Выписка из протоколов заседаний
28 и 29 августа**

На объединенном заседании Исполнительных Комитетов Советов Солдатских, Рабочих и Крестьянских Депутатов 28 - го августа утром в присутствии начальника гарнизона Полковника Курилко и его штаба было постановлено выделить из этих Советов и революционно - демократических организаций — Объединенный Революционный Комитет, к которому переходит вся власть в городе, а все приказы и распоряжения полковника Курилко издаются под контролем Военного Совета с ведома и санкции Объединенного Революционного Комитета. В заседании того же Комитета 29 - августа в присутствии Губернского Комиссара П.П. Добросельского и его помощника С. М. Кузнецова по вопросу о взаимоотношении между Губернским Комиссаром и Революционным Комитетом постановлено: «Губернский Комиссар работает согласно указаниям и под контролем Объединенного Революционного Комитета».

Председатель [підпис]
Секретарь [підпис]

[М. П.]

[Архив ХПЗ, спр. № 762
за 1917/1918 р.р., арк. 3]

**ОБЛАСТНОЙ КОМИТЕТ
С. Р. и С. ДЕПУТАТОВ
ДОНЕЦКОГО и КРИВОРОГСКОГО
БАССЕЙНОВ**
Августа 30 - го дня 1917 г.
Вх. № 5337 — 31/VIII.

**Выписка из протокола заседания
объединенного Революционного
Комитета 30 августа**

При обсуждении вопроса о положении дел на заводах Паровозостроительном, Гельферих - Саде, Шиманского, Объединенным Революционным Комитетом постановлено:

«С завтрашнего дня 31 августа Паровозостроительному заводу начать работать. Относительно удовлетворения требований рабочих и чернорабочих от имени Объединенного Революционного Комитета спешно завтра же созвать комиссию из представителей Объединенного Революционного Комитета товарищей Куприянова и Артема, Министерства Труда, администрации завода, союза металлистов и центр - заводов».

Председатель [підпис]
Секретарь [підпис]

С подлинным верно: [підпис]

[Архив ХПЗ, спр. № 762 за 1917/18 р.р.,
арк. 1]

Объявление

В виду того, что во время митинга 20 - го числа сего месяца я и оба мои помощники были арестованы по распоряжению Комитета Заводских Старост до конца митинга и, не будучи гарантированы, что и сегодня во время митинга мы не подвергнемся той же участи, — мы вынуждены сегодня уехать с завода, не имея другого способа оградить свободу своей личности.

Директор завода *Кац*

[Архив ХПЗ, спр. № 101 за 1917 г., арк. 107].

Объявление

По приказанию Командующего войсками Московского Военного округа с 12 часов ночи 29 сентября с. г. объявляю на военном положении г. Харьков и харьковский уезд.

Согласно закона (прилож. к ст. 23 Св. Зак. т. II Общ. Упр. Губ.) мне принадлежит вся власть в городе и уезде на правах главноначальствующего.

Под влиянием агитации темных сил в городе начались погромы. Свободе граждан, их неприкосновенности грозит опасность.

В согласии со всеми революционными и демократическими организациями города запрещаю митинги и скопления народа на улицах и площадях.

Театры, кинематографы и публичные зрелища временно закрыть.

Воспрещаю — выходить на улицу с 8 час. вечера до 6 ч. утра.

Членам общественных организаций, должностным лицам, а также служащим и рабочим ночных смен иметь при себе удостоверение от организаций и предприятий для пропуска.

Население должно сохранять спокойствие и порядок.

Против всяких попыток к беспорядкам и погромной агитации буду применять самые решительные меры, вплоть до вооруженной силы.

г. Харьков, 1917 г.

Начальник гарнизона полковник *Курилко*

[Архив ХПЗ, спр. № 101 за 1917 г. арк. 124].
г. Харьков 1917 г. 124].

Протокол № 36
заседания Заводского Комитета Харьковского Паровозостро-
ительного завода, октября 16-го дня 1917 года.

Присутствовало 22 (человека) членов.

Председатель — Склярв
Секретарь — Жеронкин

Порядок дня:

- 1) Доклад т. Нехаенко о поездке в Донецкий Бассейн.
- 2) Выборы трех представителей в смешанную комиссию по расчету 1 - го Снарядного, часть Котельного, Вагонного цехов.

Слушали:

Постановили:

1. Доклад т. Нехаен-
ко о поездке в Донец-
кий бассейн.

Заслушав доклад тов. Нехаенко о поездке в Донецкий бассейн, о положении дел по отношению к заказам нашего завода на сырье и топливо Заводской Комитет постановил:

Принимая во внимание то обстоятельство, что из доклада т. Нехаенко видно, что Заводоуправление своими действиями по выдаче заказов не стремится к обеспечению завода на будущее время необходимым материалом, и чтобы в дальнейшем на этой почве не происходило нежелательных эксцессов между рабочими и Заводоуправлением, необходимо затребовать от Заводоуправления, чтобы все выдаваемые заводом заказы проходили непосредственно через Заводской Комитет. Настоящее постановление поручить президиуму Комитета довести до сведения администрации и после чего таковое доложить общему собранию рабочих нашего завода.

2) Выборы смешан-
ной комиссии по рас-
чету 1 - го Снарядного,
часть Котельного, Ва-
гонного цехов.

Избрать из Заводского Комитета Нехаенко, Захарова и Вараву и дать этой комиссии наказ о реорганизации Снарядного цеха. В виду большой потребности различных мелких производств для нужд самого же завода, кроме того до разрешения смешанной комиссии рабочие должны считаться работающими согласно условий § 2 П.Б.

Председатель Г. Склярв
Секретарь Жеронкин

[Архив ХПЗ, спр. № 747 за 1917 р., част. I,
арк. 55].

Протокол
общего митинга Харьковского Паровозостроительного завода,
от 20 октября 1917 года

Председатель—Захарин
Секретарь—Богданов

Порядок дня:

- 1) Доклад т. Нехаенко о поездке в Донецкий Бассейн.

Слушали:

1) Доклад т. Нехаенко о поездке в Донецкий Бассейн.

Постановили:

Заслушав доклад о поездке т. Нехаенко постановили:

Принимая во внимание то обстоятельство, что из доклада т. Нехаенко видно, что Заводоуправление своими действиями по выдаче заказов не стремится к обеспечению завода на будущее время необходимым материалом и чтобы в дальнейшем на этой почве не происходило нежелательных эксцессов между рабочими и Заводоуправлением, необходимо затребовать от Заводоуправления, чтобы все выдаваемые заводом заказы проходили непосредственно через Заводской Комитет.

2) О лишении отсрочки от военной службы т. Нехаенко.

Требовать от Заводоуправления оставления на заводе т. Нехаенко и о представлении ему дальнейшей отсрочки от военной службы.

3) О вычетах.

Взамен %% - х отчислений, вычитаемых в пользу различных учреждений как - то: рабочей гимназии, семьям запасных Совета Рабочих и Солдатских Депутатов и т. д., решено отработать один день (праздничный) в месяц, с тем, чтобы Заводской Комитет давал ежемесячный отчет.

Председатель *В. И. Захарин*
Секретарь *Богданов*

[Архів ХПЗ, спр. № 747 за 1917 р., част. I, арк. 51].

№ 22

**ХАРЬКОВСКИЙ СОВЕТ
РАБОЧИХ и СОЛДАТСКИХ
ДЕПУТАТОВ**
ИСПОЛНИТЕЛЬНЫЙ КОМИТЕТ
Ноября 2 - го дня 1917 г.
№ 6739

4/XI 1917 г. копия послана в
завод. к-т.

**Заводуправлению Харьковского
Паровозостроительного завода**

Исполнительный Комитет Совета Раб. и Солдат. Деп. просит Вас не лишать отсрочки и не давать расчета т. Григорию Петровичу Нехаенко впредь до выяснения вопроса о предоставлении ему отсрочки Военным Министром.

За председателя Исп. К - та С.Р. и С.Д. [підпис]
Секретарь [підпис]

[Архів ХІЗ, спр. № 753 за 1917/18 р.р.,
арк. 9]

№ 23

Пол. 21/X - 17 г. (вх. № 8609)

**ХАРЬКОВСКИЙ СОВЕТ
РАБОЧИХ и СОЛДАТСКИХ
ДЕПУТАТОВ**
ИСПОЛНИТЕЛЬНЫЙ КОМИТЕТ
21 - го Октября 1917 г.
№ 6461

Копия

Заводуправлению Паровозостроительного завода

Исполнительный Комитет С. Р. и С.Д. просит делегировать представителей на заседание Смешанной Комиссии по случаю массового расчета с Харьковского Паровозостроительного завода, имеющееся быть в понедельник 23 - го сего Октября 1917 г. в 12 ч. дня в здании Присутственных Мест (комната № 3).

Председатель Испол. К - та С.Р. и С.Д. *Одоевский*
Секретарь [підпис]

[Архів ХІЗ, спр. № 753 за 1917/18 р.р.,
арк. 2]

№ 24

ХАРЬКОВСКИЙ ЗАВОД
РУССКОГО
ПАРОВОЗОСТРОИТЕЛЬНОГО
И
МЕХАНИЧЕСКОГО ОБЩЕСТВА
№ 2334⁷

21 октября 1917 г.
ХАРЬКОВ

Копия

В Исполнительный Комитет Харь-
ковского Совета Рабочих и Солдат-
ских Депутатов

Здесь.

В ответ на отношение Ваше от с/ч. за № 6461 уведомляю, что на основании состоявшегося 15 Сентября с/г. в Петрограде, при участии представителей Министерства Труда, соглашения нашего с рабочими нашего завода о восстановлении и возобновлении работ на нашем заводе (отд. II пункт «Б»), комиссия по случаю массового расчёта рабочих должна быть организована Председателем Особого Сопещения по Обороне, что и было сделано 17 с/м., как видно из прилагаемого при сем в копии протокола комиссии. Но делегаты от рабочих нашего завода отказались принять участие в заседании этой комиссии, почему я не могу и не считаю себя обязанным участвовать в какой либо другой комиссии по тому же вопросу.

При сем прилагаю копию вышеуказанного нашего соглашения с рабочими от 15 - го Сентября сего года.

Директор Харьковского Завода Русского Паровозостроительного и Механического Общества Я. Кац.

[Архив ХПЗ, спр. № 753 за 1917/18 р.р.,
арк. 3]

№ 25

ХАРЬКОВСКИЙ
ГУБЕРНСКИЙ
ВОЕННО-РЕВОЛЮЦИОННЫЙ
КОМИТЕТ
Ноября 15-го дня 1917 г.
№ 226
ХАРЬКОВ

Получено 16-го ноября 1917 года
вх. № 10450.

Гражданину Директору Русского
Паровозостроительного завода

в г. Харькове.

Харьковский Губернский Военно - Революционный Комитет настоящим предписывает Вам: временно не производить никаких массовых расчётов рабочих нашего завода и немедленно прекратить уже начатый расчёт рабочих Снарядного (I - го) цеха.

Председатель *Одоевский*

Секретарь [підпис]

[Архив ХПЗ, спр. № 762 за 1917/18 р.р., [арк. 18].]

арк. 18]

Протокол
заседания Заводского Комитета служащих Харьковского Паро-
возостроительного завода 9/XI. — 1917 г.

Присутствовало 21 человек.
 Председатель — И. Д. Богданов.
 Секретарь — Я. П. Иванченко.

Слушали:

1) Письмо Правле-
 ния нашего завода от
 31 - го Октября с.г. за
 № 634 от 4 - го Ноября
 с. г. за № 707.

Постановили:

1. Созвать общее собрание всех слу-
 жащих завода в понедельник 13 - го
 Ноября с. г. в 3 часа. Порядок дня
 общего собрания:

1) Доклад Комитета о текущем момен-
 те.

2) О положении нашего завода.

3) Ответ Правления н/завода о фи-
 нансовом положении завода и о при-
 бавках и наградных для служащих.

Предложить собранию следующие ре-
 золуции.

1) Комитет, обсудив настоящее поло-
 жение, отнõсится отрицательно к дан-
 ному захвату власти и к той разрухе,
 которая является его последствием.

2) В частности по отношению к нашему
 заводу, мы возлагаем на наш полно-
 мочный орган (комитет) всемерно под-
 держивать порядок производства и не-
 укуснительно защищать интересы всех
 трудящихся.

3) Обсудив письма Правления н/завода
 от 31 Октября с.г. за № 634 и от 4 - го
 Ноября с.г. за № 707 — признаем их
 в принципе неприемлемыми и поручаем
 Заводскому Комитету по выяснении по-
 ложения момента провести в жизнь за-
 конные требования служащих о наград-
 ных, прибавках, и комиссии по норми-
 рованию оплаты труда.

4) На собрание служащих, имеющее
 быть 13 Ноября с. г. в 3 часа дня,
 пригласить представителей от Правле-
 ния «Трудосоюз» и представителей Со-
 вета Рабочих и Солд. Депут. посланных
 от н/звода.

2) Об избрании одного представителя в Правительственную подкомиссию на место бывшего А. И. Неумывака.

3) Заявления т.т. Г. Нарунского, Д. Ус и К. Прокофьева о содействии им в деле организации драматического кружка в заводе, целью которого будет постановка спектаклей в пользу заводских и других организаций.

4) Заявление заведующего столовой М. И. Блих об отказе его от обязанностей заведывающего столовой, вследствие нерасположения свободным временем.

5) Заявление Членов Правления «Трудосоюз» от н/завода по вопросу об оплате за составление списков вычетов членов «Трудосоюз».

6) Заявление Члена Комитета Махненко о ведении Начальником Теплового цеха тайной книги для отметки служащих.

2) Выборы отложить до опроса кандидата о его согласии.

Кандидатом назначен В. М. Борзик.

3) Предложить организовать кружок инициаторам, принципиально Комитет будет поддерживать кружок в его направлении.

4) Принять к сведению и предложить обедающим избрать нового заведующего столовой.

5) Передано в Правление «Трудосоюз»

6) Отменить книгу.

Председатель Заводского Комитета служащих [підпис]
Секретарь [підпис]

Харьков, ноября 10 - го дня
1917 года.

[Архів ХПЗ, спр. № 756 за 1917/1918 р.р.
арк. 56].

Протокол

заседания общего собрания служащих Харьковского Паровозостроительного завода, состоявшегося 16 - го Ноября 1917 года

Председатель — т. Колосовский
Товарищ Председателя — т. Плесский
Секретарь — т. Чернышев.

Собрание открыто в 3 часа дня.
Присутствовало: 416 человек.

Слушали:

1) Положение нашего завода и ответ Правления о финансовом положении завода и о прибавках и наградах для служащих.

2) О текущем моменте.

3) О протесте Афанасьева и Лук'янченко против действий Заводского Комитета служащих о насильственном привлечении служащих на собрание.

4) Доклад Члена Профессионального Союза служащих Дружковского завода т. Педана о закрытии Дружковского завода и о

Постановили:

Заслушав доклад Председателя Заводского Комитета т. Богданова, постановили: поручить Комитету немедленно обратиться к Дирекции завода с требованием о проведении прибавок и о выдаче наградных (по протоколу заседания общего собрания служащих от 9 октября с. г.) не позже 30 - го Ноября с.г., а также указать Дирекции завода, что наградные ни в коем случае не могут быть выданы по усмотрению Директора завода. О принятом решении поставить в известность Правление «Трудосоюз», Заводский Комитет рабочих и Революционный Комитет.

Считая власть одной политической партии безусловно неприемлемой и ведущей к расколу демократии и видя спасение революции в дружной сплоченной работе всех творческих сил революционной демократии, признаем власть составленную только из всех социалистических партий до народных социалистов включительно.

Выразить Афанасьеву и Лук'янченко порицание, так как закрытие дверей завода было принято, как крайняя мера и являлось волей собрания, а не Комитета.

Заслушав доклад т. Педана о тяжелом положении рабочих и служащих в случае закрытия завода и принимая во внимание, что Дружковский завод является главным поставщиком широкоплатного железа для нашего завода, на-

положении рабочих и служащих завода. ковое получить при создавшихся условиях от других заводов невозможно и что остановка Дружковского завода неминуемо влечет если не полную остановку нашего завода, то значительно сократит выпуск паровозов, что абсолютно не допустимо, мы протестуем против закрытия названного завода и предлагаем изыскать средства для продолжения работ на заводе в том виде, как таковые велись за последние два года, для чего командидуем для поддержки делегации рабочих и служащих Дружковского завода своих представителей. Избраны: тт. Черенов, Тамарин, Колосовский.

Председатель [підпис]
Товарищ Председателя [підпис]
Секретарь [підпис]

[Архів ХІЗ, спр. № 756 за 1917/1918 р.р., арк. 58].

№ 28

Протокол № 44

заседания Заводского Комитета рабочих Харьковского завода Русского Паровозостроительного и Мех. О-ва 18 Ноября 1917 года.

Председатель — Складов.
Секретарь — Тамбовцев.

Порядок дня:

- 1) Переизбрание президиума Комитета.
- 2) Выборы в комиссию для поездки в Управление Южн. ж. д. по вопросам об отмене поездов.
- 3) Выборы в комиссию по реорганизации цеха по выработке сельскохозяйственных орудий.
- 4) Вопрос о выборах 2 представителей по требованиям в Центр. Заводских Комитетов.
- 5) О истязании детей Тютерятниковым.
- 6) О Котельном, Связном, Маляр., Болтовом и др. отдел.
- 7) О предоставлении 1 платного места дружиннику Чеканову.
- 8) О Кудриче, пострадавшем во время увечья (потеря глаза в Котельном ц.).

С л у ш а л и

П о с т а н о в и л и:

1) Переизбрание Президиума Комитета.

Избранными оказались:

- 1) Председатель — Удод — 26 гол.
- 2) Тов. Председат. — Жеронкин — 20 г.
- 3) Члей Исполн. Ком. — Нехаенко — 19 г.

4) Член Исполн. Ком. — Варава — 15 г.

5) Секретарь — Складаров — единогл.

Причем Заводский Комитет предоставил 1 место в Президиум Комитета для секции штатных служащих.

После обсуждения кандидатуры, товарищем председателем единогласно утвержден представитель служащих т. Колосовский.

Избраны: т - щи Смелый, Тамбовцев.

2) Выборы в Комиссию для поездки в Управление Юж. ж. д. по вопросам об отмене поездов.

3) О выборах 6 членов в комиссию по реорганизации на заводе цеха по выработке земледельческих орудий, согласно письму Харьковского Военно-Р. К. от 16/XI № 242 а также и предложение т - ща Складарова о реорганизации цехов вообще.

4) Вопрос о выборах 2 представителей по требованиям в Центр. Заводских Комитетов.

5) О истязании детей т. Тютерятниковым.

6) О Котельном, Связном, Вагонном, Маляр., Болтовом и др. отдел.

7) О предоставлении 1 платного места дружиннику Чеканову.

8) О Кудриче, пострадавшем во время увечья (потеря глаза в Котельном).

Избранными оказались т - щии:

1) Молочный — 14 гол.

2) Гребенюк — 18 гол.

3) Гончаренко — 11 гол.

Причем об избрании 3 членов от технического персонала служащих довести до сведения Комитета Служащих и просить по возможности разрешить этот вопрос немедленно.

Избраны: Кривомаз, Удод.

Поставить на вид Тютерятникову, чтобы следующий раз этого не повторялось.

В случае повторения принять репрессивные меры.

Обратиться в Революционный Комитет об удовлетворении всех рабочих нашего завода августовскими требованиями.

Почему и вынести по этому вопросу особый протокол № 45.

Требовать от Заводоуправления дать Заводскому Комитету 1 платное место.

Потребовать от Заводоуправления уплатить Кудричу за 2½ месяца по среднему заработку.

Председатель — Складаров.

Секретарь — Тамбовцев.

Протокол № 45
заседания Заводского Комитета Паровозостроительного завода.
Ноября 18 - го дня 1917 года.

Председатель — Скляр
 Секретарь — Тамбовцев.

Слушали:

Постановили:

1. О требованиях завода.

Обсудив о вновь поступающих требованиях цехов и предвидя возможность других отделов о поднятии расценок, Заводской Комитет постановил: обратиться в Харьков. Революционный Штаб за полным содействием о удовлетворении от Заводоуправления следующих требований: работающим на паровозах 3000 руб., работающим на вагонах 134 руб. работающим квалициров. поденным 5% работающим чернорабоч. мужчинам: 2 р. 20 к.; работающим чернорабоч. женщинам 2 р. 90 коп.

Кроме того полученный долгосрочный аванс, Заводской Комитет требует зачесть его, как за забастовочные дни в августе месяце.

Во избежание могущей произойти забастовки на данном заводе, Заводской Комитет просит Харьковский Революционный Комитет воздействовать на администрацию и удовлетворить наши требования, ультимативно поставленные рабочими Завод. Ком.

В случае неудовлетворения по следующим требованиям, потребовать от дирекции подписать коллективный договор, пред'явленный Професс. союзом «Металлист».

Председатель *Скляр*.

[*Резолюция:*]

Постановление Заводского Комитета по протоколу № 45 от 18 числа с/м. мною сообщено 20 числа с/м. Правлению Общества срочной телеграммой и письмом с приложением копии протокола № 45 для соответ. решения и уведомления меня телеграммой. По получении решения Правления я не замедлю сообщить его Завод. Комитету.

Я. Кац

21/XI — 1917 г.

[Архив ХПЗ, спр. № 772 за 1917/18 р.р., арк. 201]

ХАРЬКОВСКИЙ ЗАВОД
РУССКОГО
ПАРОВОЗОСТРОИТЕЛЬНОГО
И МЕХАНИЧЕСКОГО ОБЩЕСТВА
Ноября 22 дня 1907 г.
№
ХАРЬКОВ

На № 10892 — вх.

В Заводский Комитет Старост

При ответе просим
ссылаться на наш
номер.

На протокол Комитета от 18 с. м. № 44 сообщаю следующее:

По пункту 1 - му. Протестую против избрания Г. Нехаенко как рассчитанного Заводоуправлением вследствие лишения его Главным Штабом отсрочки и как не отчитавшегося в полученных от Заводоуправления 1500 руб. на поездку по делам завода в Донецкий Бассейн. Лица, не числящиеся рабочими и служащими Харьковского Завода, не могут быть избираемы в Заводской Комитет, о чем я неоднократно сообщал Комитету. Принять обратно Г. Нехаенко могу лишь с разрешения военных властей.

По пункту 3 - ему. Не могу согласиться с образованием такой Комиссии, так как это противоречит пункту «а» отдела III-го нашего соглашения от 15 сентября с/г., где указано, что Заводской Комитет в административные и технические распоряжения Заводоуправления не вмешивается.

По пункту 6 - му. Ответ мой на протокол Комитета от 18 с/м. № 45 служит так же ответом на этот пункт.

По пункту 7 - му. Более 38 выборных от рабочих и служащих которым уплачивается по среднему заработку согласно пункту «ж» отдела III нашего соглашения от 15 сентября с/г. я не могу допустить, о чем я уже сообщал Комитету.

По пункту 8 - му. Рабочий Котельного цеха № 3647 Кудрич уже получил причитавшееся ему за увечье вознаграждение, о чем он имеет акт соглашения за подписью его опекуна, так как во время получения увечья он был еще малолетним. Вследствие личной его просьбы, я велел его принять в Котельный цех, где он работал до 15 - го сентября с. г., а затем ему пред'явлен расчет с 30 - го сентября, так как он очень неакуратно работал и бригада от него отказалась, а другие бригады не хотели его принимать, зная его как очень ленивого работника. Когда же он вторично обратился ко мне об отмене его расчета, то я опять велел оставить его в Котельном цехе, но он на работу до сих пор не выходит, а обратился ко мне с требованием о новой уплате ему за увечье в размере 1000 рублей, если я ему гарантирую постоянную работу на заводе, и в размере 2000 рублей в противном случае, грозя мне судом. Мне осталось лишь предложить ему обратиться в суд. В виду изложенного для меня совершенно непонятно, почему Комитет требует уплатить Кудричу за 2½ месяца.

Остальные пункты протокола мною приняты к сведению.

Директор завода *Кац*

[Архив ХПЗ, спр. № 747 за 1917 р., част. I,
арк. 84 - 85 - 86].

Объявление

Вследствие моего телеграфного уведомления Правления от 18 с.м. за № 306 о том, что Котельным цехом выпущено по 18 - ое число с.м. всего лишь три паровозных котла по причине частичных забастовок клепальщиков на тендерных баках, сверловщиков и чеканщиков, я сегодня получил от Правления нашего Общества следующий телеграфный ответ: «Ваша 306. Раз'ясните рабочим серьезность положения и предупредите их что если немедленно не прекратятся частичные забастовки и не восстановится полный порядок на заводе, и если не будет сохранено по крайней мере минимальное обусловленное производство, будем вынуждены из - за чрезвычайно тяжелого нашего финансового положения обостренного при настоящих обстоятельствах до крайности, немедленно прекратить все платежи заводу и завод остановить. Точка. Срочно телеграфируйте. Правление. 91».

Директор завода [підпис]

Ноября 22 - го дня
1917 г.

[Архив ХПЗ, спр. № 101 за 1917 р.,
арк. 210]

**Протокол
общего собрания - «митинга» Харьковского Паровозостроительного завода 28 - го ноября 1917 года.**

Председатель — Удод
Секретарь — Наконечный.

Порядок дня:

- 1) О праздновании дня созыва Учредительного Собрания.
- 2) О плате за день празднования открытия Учредительного Собрания.

Слушали:

- 1) О праздновании дня Учредительного Собрания.

Постановили:

После долгих прений и дебатов принята следующая резолюция:

1) Мы рабочие Харьковского Паровозостроительного завода обсудив вопрос о праздновании открытия Учредительного Собрания решили работать и день празднования назначить особо для всего города Харькова.

II) Протестуем против действий Украинской Рады, которая не опросила Харьковской губернии, рабочего и беднейшего крестьянства и подчинила под свое ведение.

III) Протестуем против непризнания народной власти, т. е. Советов Рабочих, Солдатских и Крестьянских депутатов на Украине, требуем немедленного с'езда С.Р.С. и К. Д. на Украине, мы приветствуем рабочее и крестьянское правительство в лице Народных Комиссаров и требуем немедленного выполнения тех декретов которые издали для народа.

Мы рабочие приветствуем народную власть и поддерживаем всеми силами и средствами, которые имеются у нас.

2) О выплате за день празднования открытия Учредительного Собрания.

Уплатить за день празднования учредительного собрания 28 - го ноября с.г. по среднему заработку.

Председатель *Удод*

Секретарь *Наконечный*.

[Архив ХПЗ, спр. № 747 за 1917 р. част. I., арк. 103].

I. ПРЕМИСЛЕР

ДО ІСТОРІЇ ЗАВОДУ ІМ. ПЕТРОВСЬКОГО (КОЛ. БРЯНСЬКИЙ У КАТЕРИНОСЛАВІ)

Робітництво Брянського заводу — це один з загонів пролетаріату України, роля якого в пролетарській революції, в боротьбі за Радянську Україну, за Союз Соціалістичних Радянських Республік була безперечно значною. Від організованої участі робітництва Брянського заводу в класових боях набагато залежало співвідношення класових сил на Україні та вирішення класових боїв на користь пролетаріату

Робітництво Брянського заводу, нараховуючи до війни до 15000 чол., являло собою значну силу пролетарської революції. На заводі постійно провадили роботу більшовики. Робота ця виявлялася і в тому, що партія, керуючи цим пролетарським загonom, учила його вірно по-пролетарському розуміти, усвідомлювати, оцінювати діяльність угодовських партій різних національностей, не зважаючи на їхню революційну фразеологію, якою вони прикривалися.

Наслідком роботи більшовиків на заводі було те, що робітництво Брянського заводу в кращій своїй частині ще 1905 р. йшло за більшовицькою партією. Це виявлялося в масовій участі брянців у збройному повстанні проти царату ще 1905 р. та в ставленні до меньшевиків. Так, звертаючись до III з'їзду РСДРП робітники Брянського заводу писали:

«... При соглашении же с либералами нисколько не уменьшать наших требований, не боясь, что мы можем навести на буржуазию страх, тем более, что либералов не надуешь: Мы читали «Искру», слышали речь члена

Екат. к - та меньшинства т. Л. и находим, что они по вопросу об отношении к либералам затемняют сознание пролетариата и этим наносят великий вред партии: т. обр., наша партия губит себя, подрывая в массах доверие к себе. Мы просим С. провести § 1 устава Ленина, а Мартовскую формулировку закупорить в гроб»¹⁾).

Перша революція та за нею — реакція, роки піднесення, імперіалістична війна, — виявили для великої частини робітництва Брянського заводу той зв'язок, що існував між царським урядом та поміщиками й фабрикантами, показали, на кого спирається царський уряд, викрили клясову суть його політики та дійсну природу тих непролетарських партій, що намагалися впливати на робітництво та селянство. Основні кадри Брянського заводу у такій школі здобули політичні знання, що були фактором наростання пролетарської революції.

Документи, що ми їх подаємо в основному й присвячені участі брянців у боротьбі за перехід до другого етапу: «від першого етапу революції, що дав владу буржуазії, через недостатню свідомість і організованість пролетаріату, — до другого її етапу, що повинен дати владу до рук пролетаріату і бідніших верств селянства»²⁾).

Документи ці — є протоколи завкому, вони свідчать про ту жорстоку клясову боротьбу, що точилася на заводі, вони свідчать і про ту боротьбу, яку провадили більшовики для перетворення завкому на дійсний пас від партії до широких мас робітників, вони свідчать і про те, що завком Брянського заводу, виникнувши березневих днів 1917 р., як заводський штаб повстання, весь відтинок часу аж до Жовтня, завдяки керівництву більшовиків, являв собою опорний пункт більшовицької партії на заводі, був вогнищем та центром економічної, політичної та військової боротьби з буржуазією. Разом з тим документи свідчать і про заходи буржуазії, якими вона намагалася роз'єднати робітництво та салдатів, селян у шинелях.

Особливо цікавий з цього погляду є протокол, в якому розповідається про справу Махнецького (№ 1). Це було своєрідним відгуком на заводі тієї кампанії нацькування салдатів на робітників, насамперед — на більшовиків, яку провадили партії буржуазії разом з Тимчасовим Урядом на цілій країні. Організатором цієї контрреволюційної агітації на заводі був колишній «стражник», який тоді служив у заводській охороні. Він не тільки агітував серед салдатів проти робітників, проти більшовиків, проти революції, він також і озброював реакційні елементи. Це було готування збройних сил контрреволюції на самому заводі. Про це своєчасно довідався завком і ліквідував цю спробу в такий спосіб шкодити розвиткові пролетарської революції.

Документи скупими рядками записів не завжди письмального, секретаря, розповідають про те, як адміністрація Брянського заводу реалізувала плян буржуазії, якого виказав Рябушинський, а саме:... «можливо, що для виходу із становища потрібна бу-

¹⁾ «Третий очередной съезд Российской Социал - Демократической Рабочей партии 1905 года. Полный текст протоколов». М. 1924. Стор. 50 - 51.

²⁾ *Ленін*, 3 рос. вид., т. XX, стор. 88.

де костиста рука голоду, народні злидні, що схопили б за горло жедрузів народу, демократичні ради і комітети»¹⁾).

Адміністрація Брянського заводу, як частина кляси буржуазії, в жорсткій клясовій боротьбі за збереження капіталістичного ладу, шляхом саботажу і шкідництва нищила завод та посилювала загальну кризу, яку переживала промисловість України. Вона намагалася шляхом знищення продукційних сил припинити розвиток пролетарської революції. Цей контрнаступ буржуазії був відбитий робітництвом Брянського заводу, яке на чолі з більшовиками посилювало запровадження робітничого контролю.

Боротьба за робітничий контроль була складовою частиною загального наступу пролетаріату на капіталістичний лад, вона була в той же час об'єктивно боротьбою за опанування капіталістичного підприємства. Цілковите опанування підприємства та революційне перетворення його на соціалістичне стало можливим тільки після перемоги диктатури пролетаріату. За часи панування Тимчасового Уряду наступ робітництва мав за мету створити передумови для пролетарської перемоги. Робітник явочним шляхом контролював виробничий процес, всупереч волі фабриканта розглядав, або ж і розв'язував, дрібні та великі питання виробництва і тим самим готувався до керування підприємством.

Розвиток клясової боротьби цього періоду набув таких форм, що робітництво перших уже днів революції примушене було, для збереження та підтриму виробництва, утворити охорону та контроль заводського майна, бо воно не могло допустити, щоб буржуа таємно та відверто нищив виробництво, вивозячи сировину, паливо та машини, та не виконуючи замовлень.

Особливу згуртованість, особливу активність у справі дезорганізування промисловости, в справі дезорганізування здобування вугілля виявила буржуазія України, в тому числі і «Общество заводчиков и фабрикантов Екатеринославской губ.», до складу якого входила адміністрація Брянського заводу. Завданням було — перемогти революційне робітництво голодом, безробіттям. Тимчасовий Уряд, як чесний виконавець волі буржуазії, тактично цього не помічав і навіть сприяв цій політиці буржуазії. Ленін у статті написаній у травні — «Издательство над народом» — наводив цитату з меншовицької газети (а меншовики були в Уряді) «Рабочая газета»:

«Промисловці провадять італійський страйк. Вони навмисне не вживають заходів. Треба розшукати помпу, її не розшукують, потрібні сітки для лямок — їх не набувають. Промисловці не хочуть збільшувати виробництва. В той же час вони не хочуть витратити гроші на потрібний ремонт, на відновлення спрацьованого устаткування підприємства. Машини спрацьовані, ними незабаром не можна буде працювати. Робітники часто, коли їм відповідають, що того чи того не можна купити, самі ідуть, щоб купити потрібні знаряддя і знаходять їх. Підприємці не вживають жодних заходів до вивезення виробничих знарядь, продуктів, вугілля, чавуну. Десятки і сотні мільйонів цих продуктів лежать марно, в той час, коли країна страшенно їх потребує»²⁾).

¹⁾ Цит. за кн.: *Сталин*, «На путях к Октябрю» стор. 82.

²⁾ *Ленін*, 3 рос. вид., т. XX, стор. 453.

Зрозуміло, що в таких обставинах робітництву, завкомів, під керівництвом більшовиків, які ставили собі завданням зберегти виробничі сили, не доводилося обмежуватися лише зовнішнім контролем. Треба було від зовнішньої сторони перейти до перевіру ресурсів заводу, шукати і знаходити сировину, заволодіти шляхами фінансування. Цю останню функцію робітники Брянського заводу опанували після Жовтневої перемоги, але в той час, як у Катеринославі державна влада була ще в руках угодців.

Документи розповідають про участь брянців у збройному підготованні Жовтня на Катеринославі, про їхню участь в організації збройних сил пролетарської революції. Брянський завод — ця твердиня більшовизму, посідав війняткове місце в організуванні Червоної гвардії. Перший осередок Червоної гвардії Катеринославу був організований на Брянському заводі. Традиції збройної боротьби першої революції сприяли утворенню такого ґрунту, і першими організаторами Червоної гвардії були ті, що брали участь у Брянській Бойовій дружині 1905 р. — Бондарев, Гонтар, Дербасов, Лагутенко тощо. До лав Червоної гвардії приймали тільки за рекомендацією партійної організації та заводських організацій. В умовах Брянського заводу це конкретно виявлялося в тому, що по суті вербуванням до Червоної гвардії керували тільки більшовики. Це привело до того, що Червона гвардія була цілком підпорядкована партійній організації. 10 - го червня відбулися загальні збори Червоної гвардії, де обрано Тимчасовий Виконавчий Комітет, якому доручено розробити статут Червоної гвардії та придбати зброю через Раду Робітничих депутатів. Але Рада, де більшість була меншовиків та есерів, всіляко перешкождала організуванню збройних сил революції, її метою було не допустити утворення Червоної гвардії, зовсім заборонити Червону гвардію, тому Рада та угодівські партії як тільки могли гальмували розвиток Червоної гвардії. Меншовики та есери вдавалися до таких демагогічних засобів, як твердження, що організування Червоної гвардії, в той час, коли армія на боці революції, ламає єдність робітничої класи. Це було повторенням того, що завзято доводила буржуазна преса. Це було маскуванню готування збройних сил контрреволюції.

Липень - серпень — це місяці, коли питання про організацію Червоної гвардії повстає на всіх заводах Катеринослава; по деяких з них цих місяців уже почали її організувати, але в основному для цих заводів це є предісторія Червоної гвардії. Робітництво інших заводів та залізниці рівнялися до Брянського. Так, наприклад, в міському районі Червону гвардію організовано тільки в липні. В Амур - Нижньодніпровському лише 15 вересня ухвалено на загальних зборах почати організування Червоної гвардії, бо контрреволюція почала свій наступ проти здобутків Революції. В залізничному районі, де більшовицький комітет організовано тільки в червні, Червону гвардію утворено після Корніловського повстання.

В той час, коли українська націоналістична контрреволюція намагалася гасло «націоналізації» війська використати для бо-

ротьби проти пролетарської революції, коли російська буржуазія щораз одвертіше мобілізувала та концентрувала сили проти розвитку пролетарської революції, що яскраво виявилось в липневі дні в Петербурзі, брянці, на відповідь цим акціям, мобілізували робітничу увагу навколо утворення своїх збройних сил. В липневій резолюції, де брянці вперше ставили питання про передання влади Радам Робітничих Депутатів, до резолюції додано: «Для боротьби с контрреволюцией необходимо всем рабочим организовать в Красную Гвардию. Запись в Гвардию производится заводским комитетом и списки членов Гвардии каждого цеха утверждаются цеховым собранием».

На всю широчінь повстало питання про озброєння навіть перед найвідсталішими верствами робітництва під час боротьби з Корніловщиною. Цей епізод Корніловського повстання був для робітництва Брянського заводу, як і для робітництва всієї України та Росії, великою наукою. Він ще раз підтвердив для робітництва вірність позиції більшовиків, які на кожному мітингу вчили, що Тимчасовий Уряд — це є уряд імперіялістичної політики, що есери та меншовики є прикриття, під яким буржуазія готує реставрацію старого ладу.

Для збільшовизаного робітництва Брянського заводу не було несподіванкою те, що буржуазія готує реставрацію старого ладу, — про це більшовики говорили на всіх мітингах, про це день-у-день писала більшовицька «Звезда». З квітня аж до «Московского совещания» більшовики щоденно на заводі пояснювали, куди веде політика Тимчасового Уряду. Агітаторська група з робітників заводу, якими керували керівники Катеринославської організації, теж чималою мірою сприяла викриванню клясової політики Тимчасового Уряду та більшовизуванню широких мас робітництва. Так от, напередодні Корніловського виступу, на заводі відбувся великий мітинг (6000 роб.), на якому виступав Г. І. Петровський. Проаналізувавши той стан, в якому опинилася Європа, а особливо Росія, та ті причини, що призвели до такого стану, він дав розгорнуту плятформу ставлення більшовиків та меншовиків до імперіялістичної війни. Закінчив він доповідь зазначивши, що єдиним виходом із цього тяжкого для робітництва становища є перехід усієї влади до Ради Робітничих, Салдатських та Селянських Депутатів... Його промова, як про це свідчать учасники мітингу, піднесла настрої робітництва та ствердила вірність позиції більшовиків Брянського заводу в цьому питанні. Більшовицька організація після цього мітингу ще більше зміцніла, бо Г. І. Петровський користувався великим авторитетом серед робітництва Брянського заводу, а його промова мала вплив навіть на відсталу частину робітників.

Більшовицька організація весь час готувала робітництво до збройного захоплення влади і документи розповідають про участь брянців у грудневих боях з гайдамаками і про перемогу соціалістичної революції на Катеринославщині.

Друковані оце документи взято з книги протоколів, що зберігаються в Дніпропетровському Обласному Історичному Архіві. Протоколи писали різні секретарі, загальна риса всіх протоко-

лів — ляконічність, нерозбірливість, часто — неписьменність. Документи подаємо, зберігаючи всі особливості тексту, за винятком окремих випадків, де зроблено дуже незначні виправлення, перезакі і графічного характеру. Подані документи в цілому становлять частину документальної збірки, яку готує на замовлення Центральної Архівної Управи УСРР бригада Науково - дослідчого Інституту Історії Української Культури.

№ 1

Экстренное заседание 26 августа 1917 г.

1) Дело Махницкого. Журавский докладывает, что Махницкий служил стражником. Состоя членом комиссии по проверке отсрочек натравливал солдат на рабочих и даже раздавал оружие. На общем собрании Махницкий призывал солдат к расправе с рабочими.

т. Лесовой докладывает, что в то время, когда рабочих н/завода раз'яснили [изобличили], Махницкий способствовал получению отсрочек раб. Труб. Зав.

1) Был ли стражником Махницкий?

— Я на службе с 1912 г. стражником не был. Вернувшись с 1915 г. раненый я состоял сторожем по охране военно-пленных.

2) Почему пропадали документы?

— Со времени, как против меня ведется кампания, документы пропадают. Раньше не пропадали.

3) Для какой надобности у Вас были револьверы?

— Револьверы были мои Александра Яковлевича для починки.

[4] Почему Алек. Яковл. передал револьверы Вам, а не кому либо другому?

— Зная, что я работаю в механ[ическом] он и обратился к нам.

[5] Правда ли, что Вы говорили, что расправитесь с рабочими?

— Когда пропаганда среди рабочих пошла против солдат, то я на общ. соб. вопрос поставил ребром.

Махницкий без нашего на то разрешения представлял бумаги Комиссии. По моему требованию пр. Хомяков такие бумаги передал воинск. Н - ку, так как на основании этих бумаг получали отсрочки дезертиры.

[6] Знал ли Махницкий, кому предоставляется отсрочка т. к. отсрочки получали неквалифицированные рабочие.

— По закону неквалифицированные больные и раненные могли быть оставляемы.

Работал ли Махницкий совместно с Комиссией или самостоятельно?

Корчаченко.— С.К. и С.Д. были [поручили] нам работать по особой инструкции.

По чьей инициативе были собраны Собр. Солдат и делегировали для работ в Комиссии. Откуда форма такой работы взялась, не знаю.

Махницкий.— Солдаты меня избрали для того, чтобы не было В/ затруднительно. Ком. Кукушкина разрешала.

Шевченко.— Во время моей работы, по подписыванию именных списков мне Махницкий заявил, что мы не успеем этого сделать и «они» придут и сделают по настоящему.

Оврек.— Махницкий не отвечает по существу вопросов!

Буков.— Знали ли Ваши товарищи по Комиссии, что Вы печатаете документы для завода.

Лесовой.— Я член Комиссии но не знал об этом.¹⁹²

Гащенко.— Сторожа по охране военнопленных не имеют ни револьверов ни пуль, которыми владел Махницкий.

Махницкий.— Не утверждайте этого, ибо между нами будет бо́льшее недоразумение.

Аверин.— Требуется внесения в протокол угрозы Махницкого относительно недоразумения.

Ивкина бланки...¹⁾ печатала раньше.

Полицейский пристав мне предложил поступить в стражники. Обязанность стражника то же что и городского. В случае надобности Вас могут вызвать и на завод.

1) Впредь до окончательного выяснения деятельности Махницкого временно устранить его от работы.

2) Для обследования деятельности Махницкого избрать комиссию в составе...²⁾ чел. для представления доклада. Комиссию предлагается из 4 чел. Избраны Журавский, Лебедев, Роботенко Лесовой.

3) Ввиду выяснившегося ненормального положения дел в Комиссии по проверке военно-пленных поручается Комиссии, чтобы ни одна деловая бумага не выходила без одобрения всей Комиссии или представления ее президиуму.

№ 2

Заседание 16 октября 1917 года

Продовольственный вопрос.

О праве реквизиций. Выбрать комиссию, которая собрав материал, сделает доклад С. [Р] и С. Д. и Губернскому Продовольственному Комитету, где и испросит полномочий на право реквизиций. [$\frac{1}{3}$ в] кооператив остальные Губернскому Продовольственному К-ту. В комиссию 3 человека — Гаврилкин Александр, Бобрыкин Сергей, Семенов Сергей.

О картофеле

Антон Кулик из железно-дорожного получил 50 пудов картофеля, перепродал частному лицу, спекулянту,

[решено:] проданный картофель отобрать, вынести тов. Кулику порицание, о чем и довести до сведения цехового комитета.

...Внеочередное тов. Сергеев

От цехового комитета электрического цеха в ночь с 9 на 10 получилась перекачка на левой группе котлов, опасно, завод

¹⁾ Пропуск в оригинале.

²⁾ Пропуск в оригинале.

может остановиться на неопределенное время. Водосмотры стоят не на своих местах, т. к. кочегар получает больше жалования. Отнеслись в силовое хозяйство, пострадал один рабочий. Поломка турбин грозит остановкой завода.

Предложение — послать комиссию для расследования: Бакуров, Ожерелков, Малозюк, Ронбин, Журавский.

О п о л у ч к е

К 8 изготовить списки цеховой комиссии.

№ 3

Протокол заседаний О. Э. К. с цеховыми комитетами 3 - го ноября 1917 года.

[С л у ш а л и:]

[П о с т а н о в и л и:]

1) Заявление новобранцев о представительстве.

2) О краже железа 2 - я рабочими строительного цеха.

3) Дело Кириченко.

4) О кражах и пьянстве.

1) В представительстве отказать.

2) Передать Конфликтной Комиссии.

3) Передать Конфликтной Комиссии.

4) Удалять из завода пьяных, дело передается Конфликтной Комиссии.

Заводской Комитет утверждает постановление Конфликтной Комиссии и передает в профессиональный союз.

[5] О вооружении рабочих.

[5] Взять у директора 20000 р. взаимобразно.

[6] Выбрать за поездкой за оружием в Тулу.

[6] Избраны Журавский, Буков и Орлов.

[7] О поездке в Донецкий бассейн.

[7] Избран Журавский.

[8] Доклад Бюро Зав. Ком.

[8] Представлять протоколы в Заводской Комитет.

[9] Доклад сапожной комиссии о краже.

[9] Твердая цена 90 руб. 95 к., произвольная 555, взять кожу по произвольной. За—53 человека, против—4. Рабочих сапожной мастерской оставить. Обувная комиссия должна следить за порядком в мастерской.

[10] Доклад тов. Журавского об отказе Директора выдать субсидию на оружие.

[10] Обратиться к кооперативу за субсидией.

[11] Доклад старосты жел. дорожного цеха о выдаче обуви вне очереди.

[11] 1) Отказать, 2) 120 пар рабочей обуви распределить по цехам пропорционально.

[12] Доклад служащих об отчислении $\frac{1}{2}\%$ в Совет [и] в стачечный фонд.

[13] Об отпуске для служащих кооператива.

[14] О выработке тарифа для обоза.

[15] Об отпуске обуви рабочим.

[12] 1) Отчисление в Совет будет производиться, 2) отчисление с однодневного заработка будет производиться при вступлении в союз.

[13] Единогласно постановили отпускать уголь.

[14] Избрана комиссия из 5 человек: Бакуров, Бережной, Величко, Киришков и Крим.

[15] Разделить обувь пропорционально по цехам и роздать ее в течение трех дней, после 3 дней передать ее в железно - дорожный цех.

№ 4

Протокол заседания О. З. К. совместно с Комитетом Спасения Революции 1. XI - 1917 г.

Присутствовали: Семенов, Рыков, Хайновский, Волосенко, Бычков, Мышлетов, Билаков, Петров, И. Андреев, Черный, Левенштейн, Сериков, Лапой, Лесовский, Ожерелко, Кротков, Володарчик.

Председатель Семенов.

П о р я д о к д н я

Обсуждение о распространении контрреволюционных телеграмм Городской Думой.

[С л у ш а л и :]

[П о с т а н о в и л и :]

О митинге 2/XI в мостовом цеху.

Устроить сегодня доклад в мостовом цеху о текущем моменте. С докладом выступит тов. Копылов, Аверин.

Внеочередное заяв[ление] о сборе по заводу солдатам инвалидам.

Разрешить сбор на собрании в мостовом цеху и остальное разрешение вопроса перенести на завтра.

О контр - революционных [выступлениях] Город. Думы и Осипова.

Принять за основу резолюцию протеста тов. Лесовского.

Доклад тов. Петрова о [удовольствии].

Делегировать к директору президиум О[бще] З[аводского] К[о-митета] и тов. Петрова.

О перевыборах в Совет Раб. и Солд. Деп.

Предложить цехам переизбрать делегатов в Совет.

Об охране сена и муки.

Немедленно принять меры к устройству забора, вменить в обязанность подрядчикам — около новой мостовой, — около сена сделать пожарный рукав.

О подчинении Красной Гвардии, отданной в распоряжение Ком. Спас. Революции, — и поступок красногвардейцев в ночь на 1 ноября с.г. и сложение полномочий Черным и Левенштейном.

Комитет Спасения Революции требует известное число людей и ими распоряжается, и до тех пор пока Красная Гвардия находится в помещении завода по соблюдении порядка.

№ 5

Протокол заседания Исполнительного Комитета 4. X - 1917 г.

[С л у ш а л и:]

[П о с т а н о в и л и:]

Заявление солдат Механического цеха о переводе на другую работу и Конфликтной Комиссии Механического цеха. Вх. 475.

Заявление безработных и правила приема в БюроТруда.

Заявление об оплате по охране Красной Гвардии.

Заявление работающих солдат в садоводстве и почему их увольняет садовник.

На заседание О.З.К. совместно с цеховыми комитетами.

С 6 - XI принимать запись на работу пропорционально солдат и рабочих.

(Поручить Красной Гвардии) поручить цеховыми комитетами временно охранять цеха, что же касается охраны муки кооператива и сена, — ходатайствовать перед директором об оплате таких.

Передать в цеховой комитет Дворового цеха и поставить их на работу.

№ 6

Заседание О. З. К. совместно с Продовольственным Комитетом 6/XI - 1917 г.

Тов. Солодов. В настоящее время мы совершенно отрезаны от Петрограда, не получается ни телеграмм ни писем, становится серьезный вопрос о предстоящей получке. Для того чтобы достать денег необходимо продать железо, чтобы уплатить своевременно получку. По этому поводу директор и он говорили с представителями кубанских кооперативов, которые со своей стороны предложили дать по твердым ценам продукты как то: подсолнечное масло и мыло, деньги будут доставлены представителем коопера-

тивов, говорит, что пока директор здесь, мы не имеем права продавать его, чтобы не очутиться на бобах.

Тов. Гаврилкин. Почему у нас столько железа в тот момент, когда на фронте такая нужда?

Тов. Михеев. Железо, что принадлежит военному ведомству и мы[...]

М. Андреев. Ввиду того, что мы отрезаны от Петрограда, необходимо принять меры к тому, чтобы не остались без денег, нужно сейчас же продать железо крестьянским банкам и этим мы сделаем много для крестьян.

— Доклад бухгалтера Михеева о неполучении денег.

Бережний. Если продать кубанской области, лучше продать Полтавской и Екатеринославской.

Антонов. Предлагает продать местным крестьянским кооперативам.

Михеев. А что взамен они нам дадут?

Бережний. Нам выгоднее всего продать Кубанскому Земству.

Михеев. Говорит, что дело не в том, продать железо, а дело в том, чтобы получить сразу наличные деньги, находит чтобы Заводской Комитет оказал давление на Бюро Заводских Комитетов и на Заводское Собрание а также на врем. революционный комитет.

Левенштейн. Предлагает: чтобы не попасть впросак, необходимо детально обследовать наличие руды и угля и смазочных продуктов и только после того делать какие либо шаги в том отношении.

Липим. Предлагает: обратиться в Совет Рабочих и Солдатских Депутатов, чтобы Совет переговорил по прямому проводу с Петроградом. Принято предложение Левенштейна о выборе комиссии из 3 человек. Бережний, Шевченко и Солодов.

№ 7

Протокол заседания Исполнительного Комитета 7/XI - 17 г.

[Слушали:]

Заявление Контрольной Комиссии о 6" снарядной.

Заявление летучего отряда солдат об образовании отряда из солдат завода.

[Постановили:]

Немедленно принять экстренные меры к изысканию заказа для 6" снарядной мастерской, в противном случае, если такового не окажется, то приспособить станки для нужд внутреннего рынка временно до получения заказа. Рабочие цеха переводятся на работы в цеху не понижая заработка, для изыскания избрана контрольная комиссия: Гаврилкин.

Признавая желательным организацию передового революционного отряда солдат и рабочих.

О сборе Андр. Гордееву.
Вх. № 501

Разрешить добровольный сбор.

О приравнивании вдов и женщин, мужья которых с ними не живут, к солдаткам.

Приравнять женщин, не живущих с мужьями по причинам от них независящим, а также вдов — к солдаткам.

№ 8

Протокол заседания Общезаводского Комитета совместно с цеховым комитетом 11 ноября 1917 г.

1. Доклад Игнатенки о поездке в Донецкий Бассейн.
2. Об оружии.
3. Доклад представителей Рутченковских рудников.
4. О фонде инвалидам.
5. Выборы ревизионной комиссии.

Тов. Савин.

Председатель Сов. Раб. Депутатов докладывает, что положение рудничных рабочих критическое, говорит, что заработная плата мизерная, доходящая до 2 руб. 50 коп., нет продуктов, последнее время нет денег, оглашает наказ данный Советом и ввиду того, что до сих пор мы были разделены, необходимо объединение.

Избрана делегация для поездки в Петроград и Киев: тов. Журавский 45, Лапай 49. Организовать немедленно центральный заводской комитет всех заводов и рудников Брянского О-ва.

Об оружии

Послать представителей для покупки оружия, если таковое окажется, немедленно телеграфом переслать деньги, деньги взять у кооперативов. Избраны Халявский и Орлов. Дано 5.000 руб. и 15.000 руб. переводом.

Общ. Собр. Общ. Завод. Ком. совместно со старостами

п о с т а н о в и л о :

Резолюция

1. Поставить на вид Совету старост служащих о допущенном нарушении постановлений общего собрания служащих 3 ноября 1917 года.

2. Произвести перевыборы в Сов. Солдатских и Рабочих Депутатов. Общее собрание служащих в присутствии Обще Завод. Комитета и считать выборы (которые будут вновь произведены) ¹⁾ последними.

3. Чтобы все постановления Совета старост служащих проходили через Общ. Завод. Комитет.

4. Всегда, когда будут созываться общие собрания служащих — уведомлять о времени и месте собрания в Общезаводской Комитет.

№ 9 :

Протокол Общего Собрания Заводского Комитета совместно с Цеховыми Комитетами 12. X — 17 г.

Председатель Семенов.
Секретарь Бах

Собрание открылось 9 час. утра.

Порядок дня

Об уравниении слесарей 1 Силового хозяйства с другими слесарями прочих цехов и введении трех смен.

Собрание постановило провести три смены и сделать воззвание ко всем рабочим Брянского завода, чтобы воздержаться от всех требований до ответа тарифного договора.

О сверх - урочных часах заводских и цеховых комитетов.

Признали сверхурочные часы оплачивать полуторно [под] строгим контролем Зав. Комитетов.

Такса на подвозку угля кооператива лошадьми.

Приняли временно.

Заседание закрыто 1 час дня

Председатель *Семенов*
Секретарь *Бах*
Переписал *Лесковский*

№ 10

Протокол Общезаводского Собрания совместно с Цеховыми Комитетами 18 ноября (1917 г.) 8 часов утра.

Председатель Крашкевич
Секретарь Чубин

Об отправке делегата на собрание фабрикантов и заводчиков.

На заседание заводских комитетов совместно с фабрикантами и заводчиками делегируется тов. Семенов.

¹⁾ В дужках дописано олівцем.

Об украинской манифест[ации].

Декрет [Совета Народных Комиссаров о контроле над производством.

О выборе секретаря Общ. Зав. Ком.

Неочередное заявление тов. Горчакова.

Неочередное заявление тов. Петрова из сапожной мастерской.

Общее собрание пришло к заключению, что революционная демократия согласна присоединиться к манифестации лишь по уведомлению В. Революционный Комитет Сов. Раб. и С. Д. и по этому вопросу избрана комиссия из 5 человек.

Принято единогласно с цеховыми комитетами а также с заводскими, и по этому вопросу назначается собрание на среду 22 ноября в 8 часов утра 17 года.

Избран большинством т. Чубин из Строительного цеха.

Немедленно принять тов. Горчакова через Бюро Труда и дать записку от Общезаводского Комитета доктору, чтобы был немедленно принят, а директору собрание выражает порицание.

Решили общим собранием совм [естно] с цеховыми комитетами вынести порицание рабочим.

№ 11

Протокол общего собрания Общезаводского Комитета 22 ноября 1917 г.

Председатель Семенов.
Секретарь Кацнельсон

■ О б с у ж д а л и :

1. Вопрос об училище. Докладчик Суковенко (Культурно-просветительная Комиссия). Имеется у К.-просв. Комиссии 6000 рублей.

2. Ходоки из Калужской губернии от Мальцевских заводов с просьбой выдать хлеб, ввиду об'явившегося голода.

П о с т а н о в и л и :

[1] Передать на разработку Культурно-просветительной Комиссии. Через 5 дней сделать доклад общему собранию.

[2] Обратиться за содействием в Губернский Продовольственный Комитет.

3. В расчетную комиссию избраны: Солодов, Гашутин, Беркус. Технический персонал, Общезаводской Комитет и по два представителя от цеховых комитетов, а также из завода Бежица, а также из рудников намеч. 10 часов 3 декабря и должны быть служащие.

Протокол заседания Общезаводского Комитета 5/XII - 1917 г.

Председатель Семенов
Секретарь Кацнельсон

1. Внеочередное: избрать комиссию по проверке пожарных кранов по цехам.

1. Избраны: 1) Азарных, 2) Уканов

2. Внеочередное: — член Исполнительного Комитета Чулковских рудников. — Рудники входят в Донецкий район. Теперь они отрезаны казаками от Ростова. Ходатайствует об отпуске вагона хлеба.

2. Отпустить 1000 пудов хлеба из заводских запасов.

3. Об отобрании гайдамаками реквизированной мануфактуры. Докладывает член правления кооператива «Пролетарий». Они отправились реквизировать за Днепром спекулятивную мануфактуру. Собщились с представителями Городской и Продовольственных Управ, Красной Гвардии. Когда нагрузили на подводы мануфактуру, пришли вооруженные гайдамаки с пулеметами, обезоружили Красную Гвардию, арестовали их и наших лошадей, а мануфактуру отправили в свой курень и по сведениям уже часть мануфактуры расхищена.

3. Вопрос снят и перенесен на экстренное заседание Бюро Революционного Комитета.

4. О демонстрации. — В связи с отправкой местных войск на помощь воюющим с Калединым, необходимо продемонстрировать свои силы и образумить заблудших гайдамаков, бредущих в хвосте у своей буржуазии, разжигающей националистические тенденции.

[4]. Избрать делегацию для переговоров [с] Советом. В делегацию вошли: 1) Журавский и 2) Гашутин.

5. О содержании 80 человек матросов. — До четверга 7/XII нужно содержать матросский отряд (боевой).

5. Настаивать на содержании их на счет дирекции.

6. О содержании Красной Гвардии. — Ежедневно за счет Заводского Комитета отпускалось 1½, 2 пуда хлеба. Вопрос: из каких средств содержать Красную Гвардию?

6. Прекратить выдачу хлеба, ибо все рабочие содержат сами себя.

7. О служащих Заводского Комитета. — Орлов числится служащим, а между тем совершенно не является. Не являются и другие служащие. Необходимо так реорганизовать дело конторы, чтобы все служащие были всегда на местах и дело Заводского Комитета не тормозилось. Левенштейн предлагает [чтобы] ответственность за служащих и распределение работы было перенесено на коллегию служащих, которой должно быть предоставлено и право приема и увольнения служащих. Предлагается уволить Орлова, не выдавая ему 3 - х месячного жалования, которое он получал в течение 3 - х месяцев, в то же время не работал.

[7] Решение: 1) Орлова уволить немедленно. Поставить т. Левенштейну на вид, чтобы он во время комитетской работы не был занят делами революционного комитета.

8. Посылка делегации на Харьковскую конференцию по вопросу о состоянии промышленности в Донском Бассейне.—Контрольная комиссия предлагает послать одного делегата от контрольной комиссии. Предлагается вопрос перенести на пленум вопросом в порядке дня.

[8] Переносится на четверг 7/XII — 1917 г. на пленум.

9. Ввиду того, что на заседании осталось 10 человек, собрание закрывается с постановлением выяснить причины отсутствия старост на собраниях.

Секретарь *Кацнельсон*

№ 13

Вечернее заседание 8/XII - 1917 г.

Председатель Семенов

Секретарь Кацнельсон

[О б с у ж д а л и:]

1. Внеочередное: Кирилл Никифорович Поздняков.—Рада предъявила в 5 часов С.Р. и С.Д. [ультиматум] об освобождении в 6 часов помещения, грозя обстреливать Совет из тяжелых орудий

[П о с т а н о в и л и:]

[1] Квиринг поговорил по телефону с председателем С.Р. и С. Д., который опроверг.

2. Внеочередное: рабочие¹⁾ приехали из боя с Калединым. Начальник Дорожной Милиции Подковного Власовского завода Марчевский.—Рисует картину войны с Калединым, победу последнего и издевательство над красногвардейцами. Казачий офицер срубил шашкою голову разговаривавшему с ним пленному матросу. Рабочие задушены. Разогнаны Советы, Народные Милиции, Примирительные Камеры. Воронеж и Царицын хотели бы, но не в состоянии помочь. Масса крови, неубранные трупы, большое количество жертв. Каледин в Новочеркасске. Под его крылом Родзянко, Корнилов, Парамонов. Необходима срочная помощь.

Председатель С. Крестьянских Депутатов.—Крестьяне всячески готовы бороться с Калединым и его поражением. В бинокль видел, как юнкера кололи рабочих. 200.000 рабочих без дела, ибо не дают работать. Уголь отпускали для всех рабочих и матросов Петрограда. Необходимо организовать помощь и отправить на Дон.

3. Суковенко.—Предложение: това[рищу] Квирингу раз'яснить принципы социализации и национализации.

[3]. Принимается.

4. Внеочередное: Председатель Бюро Заводских Комитетов Черненко.—По поводу ультиматума Рады Совету. Это была утка.

5. Шахтер [нерозб.] - машинист с ругченковских копей.— Нес ахиною.

¹⁾ Закреслено слово «матросы».

6. Суковенко. — Производство расстроено. Правильных законов нет и не предвидится. Директор получил разрешение продавать фабрикаты и не военному ведомству.

Не только нас саботируют — и сами саботируют себя и еще в большей степени. Работают всего три печи, а людей с военнопленными около 15000. И мы видим, как все большее количество людей остается без работы, ходит без дела. Не приходится искать виновных в разрушении предприятия, завода, надо всем 15000 рабочих напрячь все силы, всех обеспечить рабочих. Предлагаю каждому рабочему внести $\frac{1}{2}$ своего жалования в оборот завода, — это пойдет нам уже на пользу.

Суковенко. — Выказываться представителям цехов.

Быченко от рельсопрокатного цеха (он же представитель Контрольной Комиссии). — Контрольная Комиссия, поскольку есть возможность, работает, распределяет железо контро[лирует].

Взять сейчас завод в свои руки невозможно, ибо технический персонал не с нами. Директор уже предлагал оставить свой пост, если им недовольны. Однако никто на это не согласился. Кто будет управлять без Богоцких и инженеров? Некому. И поэтому еще рано взять в свои руки завод. Мы, Контрольные Комиссии, работаем, и если хромаем, значит мы малоспособны к лучшей работе. Когда нам начнут перечить и ставить палки в колеса — тогда мы сможем забрать в свои руки предприятия. Покуда у них еще сила и единение. Мы спорим, а они уже давно сговорились: если директор встает — поднимаются и инженеры. Контрольная Комиссия выясняет заказчиков, изыскивает средства.

Мандзюк от Мартеновского цеха. — Угля нет и работа стоит.

Суковенко от Доменного. — Если мы сегодня останемся без инженера, завтра мы доменную печь в ход не пустим. Ни один староста, рабочий никогда не заменит инженера, в особенности, инженера - практика.

Бакуров от Механического. — Необходимо избрать техническую комиссию, которая бы ознакомилась с распоряжком завода.

2 - й. — В механическом инженеры не требуются и если дело дойдет до перехода завода к рабочим, механический цех справится и без начальства и инженеров.

Литейный. — Возможно ли без инженеров вести работу цеха? — Нет, трудно.

Электрический. — Местная брянская электрическая станция — одна из величайших в Европе. Есть еще такая в Англии. Говорит старый монтер, 20 лет работающий на станции, знающий ее лучше всех инженеров. И все же без теоретических указаний, без инженеров не обойтись. А если бы и обошелся, то что, если он заболет. Нет, никак невозможно

Химическая лаборатория. — Тоже.

Силовое хозяйство: Капровой, Блестков. — Тоже.

Гашутин. — Настаивает на контроле на всех местах (в цехах).

Кирпичный. — Работать можем, но химический состав не известен и поэтому без технического персонала не обойдемся.

Антонов — Мостовой: — начальника прогнали и могут обойтись. Самая строгая Контрольная Комиссия. Всех саботирующих рабочих

гнать немилосердно. Когда рабочие поймут, что они работают не у хозяина, а у себя, тогда только сможем взять производство Цементный.— Без технического персонала невозможно.

Ж.- прокатный.— Есть до 500 калибров валиков и без технического персонала невозможно обойтись.

Ж.- дорожный.— 1) Технический персонал необходим. 2) Без технического персонала можно обойтись. Необходима лишь помощь Заводского Комитета.

10 привод.— Без технического персонала трудно.

Р.- прокатный.— Без технического персонала никак невозможно.

Квиринг.— Обсуждаем вопрос о том, как завод и другие предприятия будут в дальнейшем работать. Вопрос об устранении технического персонала не подымался. Когда встает вопрос об освобождении труда, мы видим, что оно в данный момент в желательной форме еще невозможно. Анархисты, как и всегда, предложили взять завод немедленно в свои руки. Контроль— мера, которую может употребить рабочий, мера, которой он и занялся. Рабочий контроль — не только следить за ходом завода. Контроль, понятно, естественно не организован, т. к. рабочий, отойдя от станка к бухгалтерской книге, некомпетентен в ней. Но когда ни один рубль, ни один пуд железа не расходуется без рабочего контроля— Контрольная Комиссия уже фактически действует и администрация чувствует, конечно, ее действия. Когда в процессе контроля рабочий приучится к ведению заводского хозяйства, тогда только можно будет поднять вопрос о переходе производства в руки рабочих. Комиссия с администрацией не только приемлема — необходима. Единственным результатом сегодняшнего заседания — расширение контроля, т. к. технич. персонал от нас так же зависит и, вероятно, пойдет на уступки. Контроль необходимо провести и по цехам. Все возможное тогда будет сделано. Контрольная Комиссия входит в административный орган завода.

П р е д л о ж е н и я :

1. Контрольная Комиссия всегда на месте и только в определенные дни (два раза в неделю) делается доклад.

2. Предложение Квиринга:

Необходимо расширить контроль, распространяя и на цеховые комитеты. Контролировать инженеров, стоящих на точке зрения рабочего контроля.

— Принято.

Секретарь *Зиновий Кацнельсон*

2 XII 1916 г.

Общее Собрание с Цеховыми Комитетами

Председатель Семенов
Секретарь Кацнельсон

[Обсуждали:]

1. Вопрос о принятии на службу от подрядчика Микиля 2 человека потер. зрение 87 — 90 %

[Постановили:]

Общезаводской Комитет постановил принять под расписку Комитета.

2. Реорганизация Красной Гвардии. Доклад Революционного Бюро. — Кришкевич. — Революционное Бюро ответственный орган. Оно должно быть самостоятельно в него должны войти лучшие избранные. Мы действовали в тревожное время, охраняя интерес рабочих, принимая меры к сохранению арсенала. Между тем Начальник Гвардии Бондарев обозвал наше учреждение б..... Красная Гвардия предлагает слиться с революционным Бюро. Наши представители были у гайдамаков. Результат: 20 гайдамаков признали свое заблуждение и ушли из куреня. Мы должны быть связаны с Главным Штабом, но независимы от него.

Холявский. — Обязанности революционного Бюро отнюдь не полицейские. На нас надвигается с Дона контр-революция и на нас [лежит] обязанность принять меры к противодействию ей.

Нас обвиняли в том, что мы роздали оружие неблагонадежному элементу. Мы давали политическим организациям. Нас обвиняют в захвате власти. Мы защищаем интересы и завода, и революции. И вооруженные нами массы должны быть с нами в постоянной связи.

Революционное Бюро находится в постоянной связи с Главным Штабом.

Бабарькин. — Когда получилось оружие и создавалась опасность со стороны гайдамаков, я принял все меры, расставил караул в 300 человек по городу, создал штат сестер милосердия, запаслись медикаментами. Сами мы засе-

дали в Главном Штабе и приехав в завод, мы увидели что без нашего веденья разносят куда то оружие. Вот когда Бондарев и выразился сильно.

Амосов (Р. Б.) — Ответственность за все происшедшее на заводе падает на Заводской Комитет. Поэтому следует создать орган, регулирующий порядок. Главный нерв города — наш завод. Тем более. Независимость необходима, ввиду расстояния завода от города и возможности быть изолированными, в частности телефоном. С милицией путем выбранной комиссии связаться и следить за ее деятельностью.

Козловский (К. Г.) — Предлагает объединиться, создать тесный контакт. Необходимо оплачивать прогульные дни Красногвардейцев.

Кришкевич. — Если Рев. Бюро признается, все боевые организации подчиняются Рев. Бюро. Все районные Комитеты обязаны подчиниться.

Кацнельсон. — Штаб Красной Гвардии входит целиком в Революционное Бюро, которому подчиняются все боевые организации. Районный Революционный Комитет.

Холявский. — Только Брянский Революционный Комитет.

Ховалко. — Созвать Районную Конференцию боевых дружин Заводских Комитетов.

3. Внеочередное: представители 3^й снарядной. — Вопрос о ликвидации снарядной.

4. Телефонограмма Заводского совещания: делегировать 1 представителя на заседание о снятии военно-пленных.

5. Толкачи угля. — Необходимы для предотвращения застревания угля на промежуточных станциях.

Революционное Бюро признается.

Принято от Заводских Комитетов. 2 чел. Заводы: Брянский, Трубные А и С, Русский, Сосновицкий Литовцы Максимальисты Польские Анархисты Альнар Стар: Мартенсон Делегаты Ховалко Сергеев
3. В Контрольную Комиссию делегировать Комиссию: Захаренко и Савин.
4. Семенов

5. Снять с очереди.

6. Суковенко. Деньги есть. 700 тысяч получено. Получка будет.

7. Заявление рабочих снарядной мастерской: перевести вследствие остановки мастерской в другие цеха, сохраняя старые оклады.

8. Об уплате по охране завода. — Директором предложено платить через Заводской Комитет.

11. О железно-дорож. заявлении на оружие за деньги. — В виду того, что Революцион. Бюро ведает оружием, поручить Революционному Бюро.

12. Заявление жены рабочего, убитого в снарядном цеху Платон. — Выдать обеды из завода, в виду бедности и семейного положения.

7. Принимается:

а) старое постановление,

в) разрешить 2-х месячные отпуска.

8. Отклонить.

[11] На рассмотрение Революционного Бюро.

[12] Выдать временно обеды до общего собрания из комитета солдаток.

Секретарь *Зиновий Кацнельсон*

№ 15

Внеочередное Общее Собрание Зав. Комитета 5/ХП - 1917 г.

Председатель Семенов

Секретарь Кацнельсон

[Обсуждали:]

8. Внеочередное: Контрольной Комиссии. — Красная Гвардия притащила в прокатный цех лодку, обронировали ее и все это без разрешения Заводского Комитета или Контрольной Комиссии.

9. Об оплате Красной Гвардии — Заводскому Комитету или цехам?

10. Объявление Больничной кассы. — Пригласить члена Правления Больничной кассы.

11. Выборы Комиссии по обследованию хищений с завода. — Возчики Карпенко, проживающего в Кайдаках, крали известковый камень.

[Постановили:]

[8] Разрешение последовало от Революционного Бюро.

9. Подавать записки в кассу.

10. В повестку дня на понедельник.

[11. Александров, Волосенко, Галай.

Секретарь *Зиновий Кацнельсон*

Экстренное заседание (секретное) с цеховыми комитетами, Революционным Бюро, Штабом Красной Гвардии, Летучим Отрядом.

Председатель Семенов
Секретарь Кацнельсон

1. Доклад Революционного Бюро. Докладчик Черный. К 3 часам дня необходимо вооружить и привести в боевую готовность все боевые организации, все заводы Брянского района, Рабочую Гвардию, а также приготовить цеха, в связи с возможным выступлением гайдамаков и возможным арестом С.Р. и С.Д. и захвата Централь-ных учреждений.

В следующих цехах необходимо оставить дежурных старост: Мартеновском, Доменном, Силовом хозяйстве, Электрической станции, водокачке, центральных котлах, газо - моторах, механической по ремонту, кирпичной газовой печи, железнодорожном, литейных вагранках.

Всем остальным вооружиться к 3 часам в Прессовой Снарядной. По тревожному гудку всем собраться к Общезаводскому Комитету. Дежурным оставаться на местах.

1 ч. 40 м. дня

Секретарь Зиновий Кацнельсон

Заседание Заводского Комитета 18/ХП - 1917 г.

Председатель Семенов
Секретарь Кацнельсон

6. О содержании матросов и Петроградских красноармейцев. — Приехали в качестве инструкторов. Первое время содержал завод. Расходы достигли уже 5 тысяч рублей. Брали суммы из комитета солдаток. Часть матросов раз'ехалась, осталось несколько десятков человек.

Яшин: Красная Гвардия приехала из Петрограда с целью изыскания продовольствия для Петрограда. Помимо всего они агитируют в среде местных украинских войск. При от'езде части из них, заводу были оставлены ими пулеметы,

6. Исполнено 19/ХП-17 (подпись).

Необходимо содержать за счет завода. Деньги на непредвиденные расходы на руки.

бомбы, гранаты. По всему вышеизложенному безусловно необходимо содержать их.

Гашутин: уволенных начальников лишать того заработка, который они сейчас получают и суммы эти употребить на содержание матросов. Поручить Контрольной Комиссии.

Представитель Контрольной Комиссии: необходимо решить просто: содержать, потому что Контрольная Комиссия еще не так скоро разберется во всех бумагах и выяснить кто из уволенных получает жалование.

Собрать по подписным листам.

Исполнено 19/XII - 17 (подпись).

№ 18

Заседание Заводского Комитета 21/XII - 1917 г.

Председатель Семенов
Секретарь Кацнельсон

1. О положении завода и предстоящем закрытии.

Докладчик Воцко — Секретарь Контрольной Комиссии. — Положение завода критическое. Где причина? Пока капиталисты были у власти, все было в порядке, когда к управлению подошли рабочие — производство тормозится. Самый определенный саботаж. Руды на заводе нет, а на рудниках отвечают, что завод «завален рудой» и незачем посылать.

В кассе говорят, денег нет. И Контрольная Комиссия вслед за администрацией лопочет тоже. Однако государство должно заводу 35 миллионов. Местные мелкие заводы свободно получают от своих Правлений деньги, Днепровский завод делает прибавки.

Перед нами дилемма. Или мы должны осуществить задачи момента — быть хозяевами, или отказаться от всех притязаний и тогда капиталисты покажут, есть ли у них деньги. Рабочих пытаются взять измором.

Контрольная Комиссия по неопытности работает непродуктивно, плетется за техническим персоналом. Организационной дисциплины внутри Комиссии не заметно.

Намечает практическую программу контроля.

Иллюстрация: постановлено было произвести ревизию главного магазина — сегодня ночью главный магазин загорелся от неизвестной причины.

При проведении строгого контроля, рабочие в конце концов поймут, что они хозяева и подымут производительность.

Относительно заработка: администрация делает своим любимчикам надбавки.

При проведении строгого контроля и администрация увидит нашу силу.

Рыков: об угольных коях. В критическом положении. У них не хватает продуктов и просят деньги: в противном случае рудники продадут туда, где будут платить.

Зайцев — представитель рудников: сперва приезжал за продуктами, теперь работает при Контрольной Комиссии. Получена телеграмма от администрации: из-за отсутствия денег вынуждены будут продавать уголь первому денежному предприятию. Брянский завод должен рудникам свыше миллиона. Просим хотя бы 350 тысяч. Но Контрольная Комиссия покуда не изыскала.

Михеев, однако, заявил что тысяч 500 имеется, ожидается еще. Но Контрольная Комиссия все же не удовлетворила. Голод не тетка, 2 месяца уже не получали жалования и последний выход продавать уголь, предназначенный Брянскому заводу, другим предприятиям.

Быченно: денег нет. Выход — взять в свои руки, тогда не будут подрывать. Но чтобы взять, нужна подготовка, которую и следует проводить.

Бакуров: не указала Контрольная Комиссия на неспособность без технических сил Заводскому Комитету.

Суковенко: вопрос об удовлетворении рудников, иначе мы замрем. Если мы не отдадим последние деньги — не погибнем, погибнем от отсутствия угля. Дать или не дать рудникам?

Рыков: по докладу. Воцко не берет завод в свои руки, а разработал программу роботы. Квириц обещал 2 инженера — пока их нет.

Кувейда: когда стали проводить контроль, служащие стали не ходить на

работу. На прямой вопрос Михееву, тот назвал столоначальников мерзавцами, срывающими работу. Потребовали в Доменном цеху. Выясняет картину неудобства. Перестроить Контрольную Комиссию таким образом, чтобы был не бумажный, а фактический [контроль] чтобы мог налагать свое вето на всякие ненужные утечки сумм — сверхурочные в месяц — 800 часов. Главный магазин — помойная яма. Настаивали на резолюции. Директор отказывал. Контрольная Комиссия халатна в большинстве своем. Безсилie нельзя обнаруживать, необходимо скрывать. Необходимо демонстрировать свои силы, из'ять ненужных, вредных. Контрольную Комиссию срывают служащие, приходилось взламывать ящики при помощи слесарей. Забрали все документы и служащие сами уже выдают.

Воцко: жизнь — лучший политик, жизнь — борьба, чтобы бороться — нужно страдать. Необходимо во имя будущего блага приносить в настоящем жертвы.

Когда поднимают в Контрольной Комиссии серьезные вопросы, технический персонал отрещивается, заваливает мелочами. В Харькове создан Экономический Совет, который займется широким контролем, но никто, ни Народные Комиссары не помогут, если у них не будет организации на местах. Поэтому прежде всего работать на местах. Необходимо взять завод в руки Контрольной Комиссии. Предлагает немедленно начать проверку всех отделов бухгалтерии, вплоть до кабинетов начальников. Настоящая Комиссия пока не на высоте положения.

Суковенко: необходимо положить на все производство свою контролирующую руку. Судьбу рабочих решает администрация, когда же подходят к их судьбе, они ссылаются на правление.

Воцко: резолюция. Принимая во внимание, что материальное и финансовое положение завода с каждым днем ухудшается, Общезаводской Комитет должен в интересах сохранения живых ресурсов завода, назначить комиссаров в Бухгалтерию и Кассу с тем, чтобы все ордер

Принято. Комиссаров в Бухгалтерию и Кассу

В главный магазин Александров и Казновский.

2. О снабжении деньгами рудников.

на получение денег проверялись и подписывались этими Комиссарами и чтобы ни одна копейка не была выдана без их санкции. Таких же Комиссаров назначать и по цехам, которым предоставляется право контролировать и подписывать не только денежные документы, но и выдачу материала. В случае недогазумений, Комиссары и Контрольная Комиссия обращаются в президиум Заводского Комитета.

Докладчик Зайцев: денег Контрольная Комиссия не взывает и рудники в самом грустном состоянии. Контрольная Комиссия направила его на митинг. Собрался уже уезжать, но председатель Семенов попросил адресоваться к Заводскому Комитету.

Гаврилкин: Контрольная Комиссия продает железо, а деньги направляет в кассу, вместо того, чтобы удовлетворить товарищеские потребности. Необходимо проверить суммы кассы и удовлетворить рудники.

Воцко: располагаем 950 тысяч наличными. Часть — 100 тысяч уплачено будет служащим, поэтому 300 тысяч перевести рудникам.

Зайцев: пока хватит. И они настоят на интенсивной добыче угля.

Куевда: 300 тысяч немедленно, а 100 тысяч немного принято погодя. Практическое исполнение передать Президиуму.

№ 19

Заседание Заводского Комитета 30/ХП — 1917 г.

Председатель Семенов.
Секретарь Чубин

1. О создавшемся положении на заводе.

Общее собрание находит, что острый период уже прошел, а посему основной задачей завода является поддержание и полная работа производства, памятуя, что с остановкой завода наступит полнейшая анархия, а посему долг каждого безпрекословно итти на все работы по заводу, каждый должен помнить, остановка завода грозит гибелью всем.

Постановили: [1] цеховые конторы и цех. Комитеты сообщают наличие сво

[бодных] рабочих, таковые распределяются по другим цехам, где в этом необходимость, распределение берет на себя О.З.К. в случае отказа подчиняться данному постановлению, таков. увольняется.

Прим.: В случае лишн. раб. рук не найдется, то цеха выделяют пропорцион. числу раб. по требованию.

II. Переданные врем. на работу в другие цеха получают столько, сколько получают их т.т. по работе, или по той норме, которую платят в цеху на той работе, [на которой] они временно работают.

т. Воцко констатирует, что из доклада ясно о том, что С. Народных Комиссаров идет навстречу всем начинаниям рабочих, а посему мы должны на месте устроить свою жизнь.

[2] Вопрос о посылке делегата в Харьков Избран т. Мелехов и Лопай. Едут 31/XII - 1917.

[3] Вопрос о похоронах жертв павших за свободу. т. Левенштейн предлагает избрать комиссию для разработки плана процессии (хоронить только отдельно).

Комиссия: т. Блесков, Захаренко, Лукашев, Беркус, Балакин.

[4] Об обезпечении семейств убитых Брянцев. Созвать общее собрание, где детально выделить вопрос, временно семейства убитых получают жалованье (до назнач. пенсии). Денег на похороны взять из кассы завода, а потом их пополнить; венков столько, сколько убитых Брянцев, для австрийцев один венок. Речи на могилах говорят от завода: Аверин, Левенштейн, Буков и Кришкевич, расклеить об'явления, чтобы жители приняли участие в похоронах, о дне похорон оповестить путем трубы.

Секретарь А. Левенштейн.

ДО ІСТОРІЇ ЗБРОЙНОЇ СПІЛКИ УКРАЇНСЬКОЇ БУРЖУАЗІЇ ТА ПОЛЬСЬКИХ ПОМІЩИКІВ ДЛЯ БОРОТЬБИ ПРОТИ ПРОЛЕТАРСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ ¹⁾.

ПОЛЬСЬКІ ЛЕГІОНИ НА ПОДІЛЛІ ТА ВОЛИНІ 1918 Р.

Українська буржуазія, будучи невзмові своїми силами подолати пролетарську революцію, звертається по допомогу до світового імперіялізму.

Імперіялісти Антанти намагалися утворити єдиний фронт усіх контрреволюційних сил, щоб задушити Радянську владу.

І в цьому єдиному фронті неабияке місце мала посідати Українська Центральна Рада.

1917 року весь терен кол. царської Росії імперіялісти Антанти поділили на сфери впливу. Франція одержала мандат на Україну і розгорнула інтенсивну діяльність, спрямовану на об'єднання сил Української Центральної Ради, Румунії, Польщі, донської, кримської і кубанської контрреволюції.

Імперіялісти Німеччини і Австро - Угорщини, що перебували тоді в стані імперіялістичної війни з Антантою, пильно стежили за кожним кроком Франції і Англії на Україні.

Українська буржуазія 1917 року орієнтувалася на допомогу Антанти, налагоджуючи з нею тісні зв'язки.

Дипломатичний представник Австро - Угорщини в Бересті 2 січня 1918 року писав про взаємини Антанти з Центральною Радою:

«Тимчасовий уряд України — Центральна Рада об'єдналася з Румунією, Англією і Америкою...

«Антанта обіцяла Україні допомогти зброєю і амуніцією, якщо український Генеральний Секретаріат оголосить війну центральним державам і Російському урядові максималістів.

«Франція вклала великі суми, щоби Україну зробити незалежною, роззброїти російські війська на українському фронті...

«Крім того, за Радою стоять усі ті елементи Росії, що хочуть повернути старий режим, а Україну використати як засіб до всіх контрреволюційних плянів. Усі вони — Корнілов, Каледін, Дутов...»

Складовою частиною боротьби Центральної Ради проти Жовтневої революції була її згода на формування національних контрреволюційних військ на терені України.

Орієнтуючись на допомогу Антанти Центральна Рада зав'язала тісні стосунки з чехо - словацькими військовими частинами, з Румунією і Польщею, намагаючись використати їх у боротьбі проти влади Рад на Україні. Під час підписання договору про замирення з німцями, це яскраво позначилося тим, що Центральна Рада не погодилась допустити в Одесу, Бердичів і Фокшани німецькі контрольні комісії.

¹⁾ Документи, що їх ми тут друкуємо, взято з архівних фондів Центрального Архіву Революції УСРР та Вінницького Обласного Державного Історичного Архіву.

Документи підбрали А. Кулик та П. Пташинський. Підготував до друку та склав передмову П. Пташинський.

Представники Центральної Ради в Бересті у переговорах з німцями і австрійцями намагались використати допомогу Польщі і Румунії.

В розмовах дротом¹⁾ представник Центральної Ради Любинський на пропозицію міністра закордонних справ Центральної Ради О. Я. Шульгіна в переговорах з німцями енергійніше оперувати допомогою Франції, Польщі і Румунії, як зовнішніми силами, які підтримують Центральну Раду, — відповів: «що стосується зовнішньої сили «П», зовнішньої сили «Р», то ми можемо це зробити. Але покищо ми про це нічого не говорили, небажаючи цим підірвати нашого авторитету» (в очах німців — П.П).

Не зважаючи на наявність суперечок між польською і українською буржуазією, остання дозволила формувати на терені України польські леґіони, розглядаючи ці леґіони як знаряддя боротьби проти пролетаріату і бідняцько - середняцького селянства України, допомагаючи леґіонам озброюватись.

Для організації і докомплектування леґіонів польська буржуазія використала польські національні військові формування, що їх дозволив ще Російський буржуазний Тимчасовий Уряд.

Це були частини 1 польського корпусу генерала Довбур-Мусницького, які перебували 1917 року в районі Орша — Смоленськ — Гомель, офіцерський склад II польського корпусу генерала Осинського та деякі частини 3-го польського корпусу генерала Міхаельса.

Комплектування польських леґіонів характеристичне тим, що приймали до них з великою обережністю. Це наочно стверджує класовий склад леґіонів.

Це були в своїй масі синки польських куркулів і офіцерство з польських поміщиків та дворян, особливо знаменна наявність у складі леґіонерів польських поміщиків з Правобережної України. Про це говорять і свідчення селян Волині що «всі леґіони состоять з місцевих поміщиків та пришлої шляхти» (див. документ № 30), донесення повітових комісарів Поділля і ті дії, що про них розповідають друковані тут документи.

Крім допомоги формуванню польських леґіонів Центральна Рада широко допомагала формуванню й інших контрреволюційних національних військових частин.

В журналі № 68 засідання Генерального Секретаріату 22 грудня 1917 року читаємо:

«б) Про умови організації Чехо - Словацького війська на Україні, яке об'ясується нести охорону.

«Постановлено: умови організації Чехо - Словацького війська затвердити.

«в) Про бажання білорусів — вояків Румунського фронту організувати армію по територіальному принципу і прохання Білоруського організаційного комітету позичити йому 11 тисяч карбованців.

«Постановлено: організацію Білоруської армії по територіальному принципу дозволити і дати позичку Організаційному комітету Білорусів 11 тисяч карбованців.

¹⁾ Див. «Архів Радянської України», кн. № 1 — 2, стаття П. Пташинського — «До історії німецько - австрійської інтервенції на Україні»

«г) Прохання сибіряків організувати комісаріят для формування сибірського війська з вояків, що походять з Сибіру.

«Постановили: дозволити формування Сибірського війська...

«е) Бажання великоросів організувати своє військо... вони пропонують утворити сводний отряд, збудований на національно - федеративному принципі для охорони в Петрограді Учредительного Собранія. Генеральне Секретарство військових справ згоджується на організацію такого отряду за участю українського війська... Крім того, своєю метою вони ставлять боротьбу з більшовиками і оборону фронту. Генеральне Секретарство військових справ дало їм завдання прочистити лінію Вержба — Курськ — Брянськ, на що вони згодились.

«Постановили:... дозволити формувати комісаріят по організації великоруського війська на фронті на договірних умовах...»¹⁾

Коли робітники і трудяще селянство, керовані партією більшовиків, вигнали Центральну Раду і недобитків її військ за межі України, польські легіони активно допомагали Центральній Раді.

Вигнана з України, Центральна Рада, рятуючись від пролетарської революції, закликала на Україну німецьке та австро-угорське військо, яке забезпечило українській буржуазії, за дорожку ціну, матеріальну і фізичну допомогу, що її не спромоглася дати їй Антанта.

Орієнтація на німецьких імперіялістів виключала можливість і навіть потребу спілки між українською і польською буржуазією.

Збройна німецька допомога звільняла Центральну Раду від потреби оплачувати польській буржуазії данину за військову допомогу в боротьбі проти пролетарської революції, у вигляді фактичної окупації польськими легіонами частини тих українських земель, на які претендував польський імперіялізм, прагнучи до кордонів 1772 року.

З приходом окупаційних військ Центральна Рада, спираючись на допомогу німецького командування, запропонувала вивести польські легіони з Київщини, Поділля і Волині на Чернігівщину, про це було складено спеціальну умову між військовим міністерством Центральної Ради і командуванням польських легіонів (див. документи № 2 і 3).

Цим українська контрреволюція намагалася, поперше, — зміцнити демаркаційну лінію з РСФРР і розправитися з повстанським рухом на Чернігівщині, який не згасав за весь час німецько - австрійської інтервенції, користуючись як базою, так званою нейтральною зоною, що частково поширювалася й на Чернігівщину і, подруге, — забезпечити своє панування на Правобережжі, де польська буржуазія при допомозі своїх легіонів почала вже хазяїнувати, як у своїй хаті.

Саме в цей момент польська імперіялістична буржуазія переходить до відвертої загарбницької політики, створюючи всі потрібні умови, щоб приєднати Правобережжя до складу Польщі.

Командування і політичні організації польської буржуазії намагаються створити польські адміністративні установи, що мали керувати Правобережжям після скінчення німецько - австрійської окупації Правобережної України. Нелегально ство-

¹⁾ Тамо ж.

рюється Київський відділ польського Міністерства внутрішніх справ. Тільки в листопаді 1918 року Міністерство закордонних справ гетьманщини наважилось одверто виступити проти цих дій. Так 27 листопада, в листі до «надзвичайного посланника». Польщі на Україні Міністерство закордонних справ писало, що воно вважає «відкриття на території Української держави в Києві «Київського» відділу польського Міністерства внутрішніх справ... не правним і порушуючим суверенність Української держави», «...Міністерство закордонних справ рішуче протестує проти факту відкриття зазначеного відділу в Києві і вимагає, аби цей відділ зараз же було скасовано»¹⁾).

Хазяйнування польської буржуазії на Правобережжі України, яке виникало з прагнень польського імперіялізму утворити «Велику Польщу» «від моря до моря», йшло всупереч інтересам німецького імперіялізму, здійснення тих прагнень перешкоджало б експансії німецького капіталізму на Схід.

Імперіялістична Німеччина не могла піти на створення на своєму шляху бар'єру у вигляді польської буржуазної держави.

Німецька дипломатія мріяла про інше розв'язання українського і польського питань, в її пляні передбачалося створення української «незалежної» держави — васала німецького імперіялізму.

Всім цим і пояснюється підтрим, який одержала від німецького командування Центральна Рада в питанні про вивід польських легіонів з Правобережжя.

Слід відзначити, що в таборі німецьких і австрійських імперіялістів не було єдності плянів і дій у питанні про розв'язання польської і української проблем. Австро - Угорщина мала свій плян цього розв'язання, який ішов всупереч мріям і плянам імперіялістичної німецької дипломатії. Традиційною політикою Австро - Угорщини було прагнення створити «польську державу з етнографічно - польських земель, звільнених з під панування Росії» і підпорядкувати цю «незалежну державу» скіпетрові Габсбургів.

Маючи в своєму складі українські землі з п'ятимільйонним українським населенням, Австро - Угорщина ревниво стежила і боролася проти кожного заходу чи факту, які загрожували б єдності Австро - Угорської імперії. Створення «незалежної» України за проектом німецьких імперіялістів загрожувало відходом українських земель від Австро - Угорщини.

Під час переговорів у Бересті представники Центральної Ради вимагали від Австро - Угорщини згоди на приєднання Хомщини до України, і утворення коронної землі із Східної Галичини і Буковини. Ця вимога недвозначно сигналізувала Австро - Угорській дипломатії небезпеку для єдності «кляптевої монархії» Габсбургів.

Якщо німецька дипломатія гостинно зустріла представників Центральної Ради у Бересті, то делегація Австро - Угорщини спочатку поставилася до них ворожо. Член тієї делегації Микола

¹⁾ Центральный Архив Революции (ЦАР), фонд — «Міністерство закордонних справ У. Н. Р.», спр. — «Польща».

Василько записав у себе у бльокноті такий витяг з телеграми, надіслані Міністерству закордонних справ: «...сьогодня ранком прибуло три українця: два офіцери й один цивільний урядовець. Вони — делегати Української Центральної Ради, різко підкреслюють своє незалежне і, самостійне від російської делегації появлення і бажають ще додатково, як уповноважені своєї держави, підписати перемир'я та брати участь у мирних переговорах. Генерал Гофман і посол Розенберг намагались пояснити мені, що неможна перешкоджати їм в додатковому підписанні перемир'я... У відношенні до нас може також трапитися ризикована контратака, і в ближчому майбутньому може з Австро - Угорщини сюди прибути і висловлювати бажання вести переговори також українська і чеська делегації».

Труднощі, що їх переживала Австро - Угорщина 1917 і на початку 1918р.р., примусили її до цілої низки поступок.

Посилаючи свої війська на Україну в лютому 1918 року імперіялісти Німеччини і Австро - Угорщини склали проміж себе договір, за яким Україну поділялося на райони з чітким визначенням районів окупації німецьким і австро - угорським військом. Бувши ворожою до німецького варіанту розв'язання українського питання, австро - угорщина сприятливо поставилася до польських легіонів, що їх формували за дозволом Генерального Секретаріату Центральної Ради і які переважно перебували на українській території, що за договором між німецьким і австро - угорським військовим командуванням була окупована і підпорядкована Австро - Угорщини.

Для Австро - Угорщини наявність польських легіонів на Правобережжі була корисна з двох причин. Це було зняття в боротьбі проти пролетарської революції, яке почасти зменшувало потребу в австро - угорських військових частинах, і подруге, це було зняття в боротьбі за фактичне вирішення польського питання за плянами Австро - Угорщини.

У світлі всього сказаного стає зрозумілою поведінка австрійців у розв'язанні конфліктів між польськими легіонами і Центральною Радою. Це була політика максимального сприяння командуванню польських легіонів, фактичний захист їх.

Але українська контрреволюція на своїй стороні мала такого спільника, як Німеччина, в інтереси якої не входило зміцнювати польську буржуазну державу і це зрештою спричинило компроміс між Німеччиною і Австро - Угорщиною, в наслідок якого значну частину польських легіонів виведено з Правобережжя.

Підписання Австро - Угорщиною Берестейського мирового договору з Українською Центральною Радою значною мірою ускладнило вирішення польського питання, згода Австро - Угорщини передати Холмщину до складу буржуазної України та на утворення так званого «Коронного краю» з Східньої Галичини і Буковини, все це привело до надто загостреного стану всередині Австро - Угорщини і зрештою зумовило політику зволікання ратифікації Берестейського договору австрійською дипломатією, а згодом (17 липня 1918 року) знищення таємного договору про утворення «Коронного краю».

Опозиція польської буржуазії примусила одного з авторів Берестейського мирового договору, міністра закордонних справ австро-угорщини графа Черніна податися до демісії і на його місце призначили графа Буріяна фон Раєч, — прихильника погляду австро-польського розв'язання питання.

Наслідком підписання договору з Центральною Радою було посилення антантофільських настроїв серед польських буржуазних організацій, зокрема серед військових. Одним з проявів цього був прорив низки частин 2-го допоміжного польського корпусу австрійського фронту і з'єднання цих частин з польським корпусом генерала Міхаельса в Могилеві на Дністрі. Ця ж антантівська орієнтація і опозиція до Берестейського договору спричинили бійку частини польських легіонів на весні 1918 року під м. Каневом з німецьким окупаційним військом.

Слід відзначити, що аж до кінця 1918 року польські легіони не були остаточно зліквідовані, бо... вони потрібні були як знаряддя боротьби проти Радянської влади на Україні.

Гетьманський уряд, який прийшов на зміну уседекам та есеграм з Центральної Ради, та польський регентський уряд теж договорювалися про координацію дій і про спільне використання польських легіонів.

Посольство польське на Україні 26 грудня так повідомляло про прибуття польської воєнної місії на Україну:

Пану Президенту міністрів республіки

Цим Посольство Польське на Україні має честь повідомити Вашу Експеленцію, що на підставі наказу Генерального штабу Польських Військ 12 грудня цього року ч. 06,171, П. Генерал - Лейтенант Густав Остапович прибув до Києва, яко Уповноважений Представник наменитого Штабу про провадження перемовин і порозуміння в справі перебуваючих на території України Польських Військ та окремих Офіцерів і воєнків Польських Громадян. Генерал Остапович є Голова Військового Представництва, в склад котрого входять: Майор Клеєберґ; Матушевській; Майор - лікар Наконечніков

За Надзвичайного Посла і Уповноваженого Міністра
Легатійний Радник [підпис]
Секретар [підпис]

Документи, що ми їх оце друкуємо, яскраво змальовують хазайнування польської буржуазії на Правобережжі України. Масове винищування цілих сіл (Качанівка, Войтовці і інші), нечуване знущання над трудящою людністю, розстріли, катування, примушування селян підпалювати власні хати, забиття старих і немовлят, — така була помста польських поміщиків бідняцько - середняцьким масам Правобережжя за вигнання поміщиків і капіталістів, за встановлення Радянської влади.

Документи яскраво стверджують, що польська буржуазія здійснювала (крім своєї мети — захопити Правобережжя і встановити там панування польських поміщиків) разом з українською контрреволюцією спільне клясове завдання, — придушити пролетарську революцію.

Договір, підписаний військовим міністром Центральної Ради і командуванням польських легіонів, лист командира загону 3-го польського корпусу Літинському повітовому земському зібранню (документ № 4) і інші документи наочно доводять, що в боротьбі проти пролетарської революції польська і українська контрреволюція виступали єдиним фронтом, не зважаючи на наявність між ними ряду протиріч.

Постачаючи польським легіонам зброю, дозволяючи командуванню легіонів обеззброювати трудящі маси та чинити всілякі реквізиції, соціальні - обдурювачі з Центральної Ради — українські соціальні - демократи і есери — про людське око «протестували» проти дій польських легіонів та проти «знущання польських легіонів над селянами». Але брехливість цих «протестів» цілком викривають факти і документи про дії військ Центральної Ради, керованих українськими есерами і соціальними - демократами, зокрема в районах розташування польських легіонів.

Ямпільський повітовий комісар Центральної Ради 8 квітня 1918 року у листі до Подільського губкомісара писав:

«Доношу, що 16 березня с. р. приблизно коло 4 години з полудня, у с. Ігнатків із м. Ямполья, під команду Капітанів Стерлікова і Харченко, прибуло коло 80 чоловік партизанів Георгієвського партизанського отряда Отамада Мілобендзського, котрих я після в с. Дербичин для зібрання розграбованого селянами цукру із Дербичинської цукроарні.

Вони, приїздом через Ігнатків, zostалися тут ночувати. Увечері Капітан Стерліков зайшов у місцевий сільський Комітет і просив на ранок слідуєчого дня дати отрядові за гроші: одного бика, вівса, та других продуктів.

Ранком Стерліков довідавшись, що Комітет приблизно не виконав, знов зайшов в Комітет дізнатися, по якій причині Комітет відмовився задовольнити прозьбу партизанів. На це голова Комітету Стахів, заявив, що селяни категорично відмовилися дати просимі продукти.

Тоді Капітан Стерліков з своїм требуванням звернувся до місцевих селян, які були в той час біля Комітета. В відповідь на це один із селян вигукнув, що «буржуям» вони нічого не дадуть і щоб офіцер був вбитий. Розсердившись Стерліков вдарив того чоловіка нагайкою, за що зараз же його було вбито натовпом селян. У цей мент прибіг Капітан Харченко і вбив одного з селян. Після цього місцеві селяни разом з прибувшими по їх заклик селянами сусідніх сел: Яланця, Клембівки, Нетребівки та інші почали стріляти в партизанів і по всьому селі і із кулеметів та рушниць і кидати ручні гранати.

Місцевий священник Студнецький, бажаючи прикоротити стрілянину і схаменити натовп, вийшов зі своєї хати з хрестом і білим прапором, но селяни не звертаючи на це уваги продовжували стрілянину і навіть поранили священника і тоді ж вбито одного селянина... Всього вбито 73 (сімдесят три) чоловік партизанів і 10 чоловік селян, котрих самі селяни зараз же похоронили в різних місцях, і 7 селян поранено.

Стрільянина і вбивство прикоротилося тільки тоді, коли пройшла чутка, що в Ігнатків їде австрійське військо, котре дійсно скоро прибуло і роззбріло місцевих селян»¹⁾.

Цей документ про дії в селі Дербичині представників Центральної Ради є характеристичний для всієї її політики щодо трудящих мас.

Отже, не дивно й цілком природньо, що трудящі, бідняцько-середняцькі селянські маси виступали єдиним фронтом проти

¹⁾ ЦАР, ф. «Канцелярія Подільського Губернського Старости» за 1918 р., справа № 68 — «Про польські легіони», арк. 62 і 63.

польської і української буржуазно-поміщицької контрреволюції, що спільними силами намагалися ліквідувати владу пролетаріату.

Якщо українська контрреволюція під кінець поставила питання про вивід польських леґіонів з Правобережжя, то це сталося тільки тому, що вона одержала для того часу достатню збройну допомогу від сильнішого імперіяліста — Німеччини.

Історія громадянської війни, зокрема, історія польської інтервенції на Україні 1920 року, говорить за те, що на дальших етапах боротьби світового імперіялізму і української контрреволюції проти пролетарської диктатури, українська і польська буржуазія завжди знаходили спільну мову і спільно діяли проти Радянських Соціалістичних Республік.

1918 року накреслювано форми, вироблялося принципи та методи спільних дій української і польської буржуазії, — тої боротьби, яка широко розгорнулася згодом під керівництвом Франції і Англії 1919 і 1920 р.р.

Українська буржуазія, неспроможна власними силами встановити на Україні панування поміщиків і капіталістів, розпродавала Україну чужоземним імперіялістам, вона склала 22 квітня 1920 р. договір з польськими імперіялістами, згідно з яким велика частина українських земель мала відійти до складу імперіялістичної Польщі.

Трудящі маси Радянського Союзу під проводом ВКП(б) ліквідували всі спроби світового імперіялізму і внутрішньої контрреволюції відбудувати капіталістичний лад і тепер досягли вже віришальних перемог в боротьбі за побудову безкласового суспільства.

Документи про дії польської буржуазії і поміщиків на Україні 1918 року, яскраво змальовуючи героїчну боротьбу трудящих за владу Рад на Україні, повинні бути відомі широким робітничим масам і колгоспному селянству, — ці документи є знаряддя в боротьбі проти нової збройної інтервенції, яку гарячково готує проти СРСР світовий імперіялізм за допомогою своїх васалів.

Друковані нижче документи подаємо, зберігаючи мову, стиль, вживаний правопис, виправлення яких позбавило б документи їхніх особливостей.

В усіх випадках, де у посиланні на джерело позначається тільки № аркушу, документ треба вважати належним до фонду і справи, позначених передніше.

№ 1

Н. М. С. С.
ПРОКУРОР
ВІННИЦЬКОГО ОКРУЖНОГО
СУДУ
Ап. еля 19 (6) дня
1918 г.
№ 1840
Винница Под. губ.

Подольскому Губернскому Комиссару

Прошу не отказать в сообщении, каково положение польских военных отрядов, пребывающих на территории Украины, а именно: являются ли они иноземными войсками, действующими на основании своих законов и имеющими свои суды, или же они числятся в составе вооруженных сил Украинской Народной Республики, подчинены Народному Военному Министру и за совершенные преступления подлежат суду и наказанию по действующим на Украине законам.

Кроме того в виду закона 28 мая 1917 года о подсудности военному суду (№ 144 Собр. узакон. от 22 июня 1917 года, ст. ст. 788 и 789) прошу сообщить, какие уезды Подольской губернии находятся в войсковом районе театра военных действий, имея в виду, что Украина находится ныне в состоянии войны с так называемыми «большевиками».

Прокурор Суда Якулов
И. д. Секретаря [підпис]

[Центр. Архів Революції, ф. «Канцелярія Подільського Губернського Старости», спр. № 68 за 1918 р.— «Про польські /легіони» арк. 143].

№ 2

27 квітня
1918 р.
№ 3532

Прокурору Вінницького Округного Суду

В відповідь на повідомлення Ваше од 19 квітня за № 1840 при сьому прикладаю для відома копію умови перебування польських військ на території України, підписаної з одної сторони Військовим Міністром, а з другої — Начальниками польських військ.

На друге запитання повідомляю, що на військовому стані числиться вся Подільська губернія.

Губерніяльний Комісар [підпис]
Управитель Канцелярії [підпис]

[Арк. 145].

Перебування польських військ на території України ¹⁾.

А. Правове становище польських військ.

1. Всі польські війська, які єсть на території України, додержуються нейтралітету і зостаються на території до того часу, поки буде можливість військам піти в Польщу, або Український Уряд запропонує з політичних причин увільнення своєї території. В цих випадках Уряд У.Н.Р. гарантує вільний вихід війська з її меж із зброєю в руках, але без бойових припасів.

2. Являючись гостями Українського Народу, польські війська мають право тримати зброю; в своєму внутрішньому житті керуються своїми законами і зберігають свої звичаї.

3. В разі порушень ким небудь з вояків польської армії гражданських законів У.Н.Р. винувний підлягає суду У.Н.Р. і несе кару по її законам.

Приговор суду передається польському командованню.

4. В разі порушення ким небудь з вояків польської армії військових законів У.Н.Р., винувний підлягає військовому польському суду. Мотивований приговор суду надсилається Українському Військовому Міністрові.

5. Вояки польської армії, які знаходяться поза районом розквартирування польських військ (одпуск, командировка), підлягають законам У.Н.Р. і за порушення їх несуть відповідальність згідно § 3 і 4.

Б. Район розквартирування польських військ.

6. За для розквартирування польських військ вибирається район: Речиця, Гомель, Новозибків, Городня.

7. Більш детально розквартируване польських частин виробляється по умові із Губерніяльним Чернігівським Комендантом.

8. Скупчення польських військ з міст їх сучасного квартирування в новий район буде зроблено розпорядженням Уряду У.Н.Р. в порозумінні з польським командуванням.

9. Всі пересування окремих частин польських військ в районі розквартирування робляться з відома Губерніяльного Коменданта Чернигова.

В. Склад польських військ, їх укомплектування і нові формування.

10. Польські війська на території України складаються з кадрів 2 - го польського корпусу ген. Осинського і де яких організаційних частин 3 - го польського корпусу, список яких прикладається, а детально розроблені відомости будуть надіслані польським командуванням в 5 - дневний срок.

11. Виключаючи організовані частини 2 і 3 польських корпусів, на території України маютья запасні укомплектування, які не взяті на рахунок.

¹⁾ Умови ці надруковано в органі партії самостійників соціалістів — «Самостійник», у числі за 28 квітня 1918 р.

12. Укомплектування частин 2 польського і формування частин 3 - го польського корпусів тими укомплектуваннями, які маються на території України, робиться з відому Уряду Української Народньої Республіки.

Г. Постачання і харчування військ.

а) Зброя і амуніція.

13. Частини 2 і 3 польських корпусів, фактично існуючи, тримають при собі все військово майно (гарматне, інтендантське, інженірне, санітарне і ветеринарне), а в межах фактичної кількості людей, які входять в склад корпусів, зазначених в додатковій відомості.

б) Харчування.

14. Ріжного роду провіантське, приварочне харчування фураж польські війська одержують натурою від У.Н.Р., в розмірі скарбничого (казьонного) пайка і фуражної дачі, прийнятих для козаків і коней Української армії (Наказ Військового Міністра 21 березня 1918 року № 100).

15. Детальний розпорядок ріжного роду харчування розробляється спільно Чернігівським Губерніяльним Комендантом, представниками відділу постачання військ і польського військового командування на підставі таких принципів.

а) Кожного 25 числа польське командування передає Чернігівському Губерніяльному Комендантові відомості, необхідні для загального підрахунку по зразку, який додається. (Додаток № 3).

б) Харчування робиться із гамазій.

в) Для своєчасного виконання вимогань польського командування, Чернігівський Губерніяльний Комендант призначає особливого уповноваженого, в руках якого скучуються всі вимогання польського командування.

г) Вимогові відомості польського командування робляться по установленому зразку (чекові требування) і повинні мати печатку частини і підпис того, хто робить вимогу (требування).

д) Всі реквізиції робляться Українською владою.

е) В випадках, які не можуть бути відкладені, або як наряд невиконаний Українською владою, або Українська влада передасть свої уповноваження, польські начальники, не нижче командира полку, роблять реквізицію і дають на все забране установленні реквізиційні квитки на Українській мові з підписом начальника і прикладенням печатки.

в) Кошти на утримання польських військ.

16. Все необхідне для польських військ (військово майно, харчування, фураж) дається із запасів У.Н.Р. на підставі вимогань польського командування натурою під розписку, або реквізиційні квитки.

17. Кошти за харчування польських військ являються предметом обговорення між Урядами У.Н.Р. та Польщі.

18. Підрахунок видатків утримання польських військ обговорюється в мішаній Українсько - Польській комісії, сформованій свочасно по згоді між Урядами У.Н.Р. та Польщі.

Д. Військові обов'язки польських військ відносно У. Н. Р.

19. Крім своєї внутрішньої охорони, польські війська несуть гарнізонну службу в районі свого розташування.

20. Підрозумінне гарнізонна служба підходить охорона місцевих установ, які обслуговують так, або інакше польські війська.

21. Використування польського війська для всякої другої мети, робиться по особливому договору між Урядом У.Н.Р. і польським командуванням.

22. Охорона порядку і спокою в місті розквартирування польських військ є діло Уряду У.Н.Р. і її армії.

Як інтересам польських військ загрожує небезпека, а Уряд У.Н.Р. по тим, або йнакшим причинам не може усунути її, польські війська сами мають право захищати свої інтереси, але командуючий польськими військами негайно повідомляє про се Військового Міністра У.Н.Р.

23. Для того, щоб направляти волонтерів і вояків армії і давати різного роду справки, в Києві, Житомирі, Одесі і Рівно можуть бути установлені польські коменданти.

Круг діяльності цих комендантів окреслюється особою інструкцією затвердженою Військовим Міністром.

24. В районі розквартирування, польське командування має право установляти всі військові установи, які передбачають польські закони, але цим установам підлягають взаємовідносини тільки вояків польських військ.

Е. Зв'язок.

25. Польське командування має право по згоді з Черніговським Комендантом вільними урядовими дротами (проводами) користуватись для зв'язку з своїми частинами.

26. Польське командування має право проводити свої телефони і телеграфний зв'язок для з'єднання своїх частин.

Примітка: користування радіо - телеграфом по особливій згоді з Чернігівським Губерніяльним Комендантом.

27. Для тримання особистого зв'язку, польське командування прикомандіровує до Українського Генерального Штабу свого уповноваженого

[16 (29) березня].

Додаток I

[Склад]

2 - го Польського корпусу по 29 березня 1918 року.

6 піхотних полків	3 - х курінного складу
3 кінних полки	4 - х ескадронного складу
1 інженерний полк	4 - х сотенного складу

10 легких батарей	4 - х гарматного складу
1 кінна батарея	3 - х гарматного складу
2 тяжких батареї (48)	4 - х гарматного складу
1 бронірований взвод	2 броневишка
1 авіаційний отряд	5 машин
2 перевязочних отряда	
1 Дивізійний лазарет	
1 санітарно - автомобільний отряд	5 машин
1 продовольчий транспорт	400 возів

При корпусі лічиться:

1 автомобільна рота	16 автомобіл.	3 мотоциклета
1 гарматний взвод	2 гармати	
1 кулеметна команда	12 кулеметів	
1 ескадрон		
1 інженерна рота		
1 піший курінь	2 сотні	

А всього приблизно 8000 чоловік і 6500 коней.

Додаток 2

Склад

3 - го Польського корпусу по 29 березня 1918 року.	
Шволежери	3 ескадрони
Корпусний конвой	1 ескадрон
1 гарматний взвод	2 горних батареї
1 піший курінь	3 сотні
1 взвод бронірованих автомобілів	
Автомобільний отряд	5 легков. 3 грузов.

Всього біля 1000 чоловік.

До корпусу придані:

Піхотні частини:

Вінниця	300 чоловік
Шепетівка	100 чоловік
Кременець	500 чоловік
Рівно	300 чоловік
Отряд мотоциклетів	32 мотоциклета
Всього	1200 чоловік.

Додаток 3

В і д о м о с т и

по складу польських військ на 1918 року.

ВІДОМОСТІ

по складу польських військ на 1918 року

Назва частин	По списку					На лице					Примітка
	Старшин	Урядов.	Козаків		Коней	Старшин	Урядов.	Козаків		Коней	
			Муш.	Не муш.				Муш.	Не муш.		

З оригіналом згідно і стверджується правдивість в п. 1 додатку «але не з боввих припасів» і в п. 8 поправка: «в порозумінню».

Підп. Начальник Адміністративного Відділу Канцелярії Військового Міністерства [підпис].

З оригіналом правдиво:

Управитель Канцелярії Подільського Губерніяльного Комісара.

[Арк. 140]

№ 4

КОМАНДИР ОТРЯДА
3 ПОЛЬСКОГО
корпуса
23 марта 1918 года
№ 195

Литинскому Уездному Земскому
Собранию

Посланным Литинским Уездным Земским Собранием делегатам вновь было сообщено следующее:

1) Конный отряд 3 Польского Корпуса, временно расквартированный в Старой Синяве, не преследует никаких агрессивных целей, остается в пределах уезда до получения достаточных гарантий, что мирное население не будет терроризировано различными выступлениями вооруженных банд. Польский отряд должен был пройти через Литинский уезд, и вынужден задержаться ввиду тревожного настроения в уезде, где не чувствуется власти и где приказы Украинских Властей о разоружении совершенно игнорируются.

2) Приказ о разоружении населения касается непосредственно населения Старой Синявы и ее окрестностей, т. е. места пребывания отряда, что было необходимо сделать для предупреждения нежелательных столкновений, как например, в с. Качановке. Остальные волости разоружаются по приказанию Украинской власти, которой польские войска и могут прийти на помощь лишь в случае явного уклонения со стороны населения от выполнения распоряжений центральной власти.

3) По приходе в Старую Синяву я просил Уездного Комиссара прибыть в волость для организации порядка и поддержания

авторитета местной власти, Уездный Комиссар, как видно не пожелал войти в контакт со мной и не ответил даже лично на мое приглашение. Уездному Земскому Собранию почему - то счел нужным доложить о непризнании мною Уездной власти.

4) Польские войска требуя полного порядка и спокойствия на местах их расквартирования производят реквизиции необходимых предметов для удовлетворения, насущных потребностей, при чем на все реквизированное выдаются соответствующие документы. Реквизиция производится из части имущества взятого крестьянами от помещиков во время аграрных беспорядков, при реквизиции присутствует представитель сельских комитетов, а в настоящее время по соглашению с делегатами реквизиция будет производиться при посредстве представителей волостной продовольственной управы или земельного комитета.

5) Польский отряд обращается к населению Старо - Синявской волости с предложением сообщать о каждом отдельном случае произвола и насилия, с чьей бы то ни было стороны, в Штаб Польского Отряда для расследования при участии представителей местной власти.

6) Польский Отряд требует от отдельных сел, где сорганизуются банды для нападения на регулярные войсковые части, прекращения организации таковых, ввиду обещания делегатов произвести демобилизацию в Улановской и других волостях, временно отменяю свое распоряжение о высылке в Улановскую волость конного польского полка.

7) О печальном событии в селе Качановке, явившемся результатом нападения одной из банд на артиллеристов 1 - й конной батареи, производится тщательное расследование.

Подписал Полковник *Пиньковский*.
Передали *Мариевич* и *Колендовский*.

24 марта 1918 года.

м. Уланов.

Мариевич и Колендовский ждут от Земского Собрания директив, которые просят сейчас же передать телефонограммой в Уланов. [Арк. 75]

№ 5

Обов'язкова постанова

З огляду на те, що коротке казаяйнування більшовиків і ріжних більшовицьких банд в Подільській губернії спричинилось до поширення анархії, грабєжів, погромів і убивства, що серед населення незаконно переховується багато зброї, якою користуються всякі злочинці.

В цілях успішної боротьби з цим явищем:

1. Забороняється в межах Подільської губернії переховувати, здобувати і носити всякого рода зброю (рушниці, кулемети, револьвери, бомби, кулі т. ін.

2. Окремі особи, чи окремі гуртки, які мають перелічену вище зброю повинні здати її місцевій владі в трьохденний строк з дня оголошення на місцях сеї постанови.

3. Винуваті в порушенні сеї обов'язкової постанови будуть притягатись в адміністративному порядку до відповідальности: заключенню в тюрму на строк до 3 місяців, або штрафу до 5 тисяч карбованців.

4. Хто насмілиться зробити опір при відібранню зброї, яка перелічена в 1 п. сеї постанови, з тим будуть поступати по всім строгостям закону.

5. Ніякі документи на право «ношення, хранения и приобретения оружия» не дійсні і не мають сили, крім посвідчень, виданих Повітовими Комісарами (для гражданських), або Українською військовою владою для військових, до яких і належить звертатись за відповідними посвідченнями. В нагальних випадках посвідчення видає також Губерніяльний Комісар.

12 березія 1918 р.

Вінниця

В. о. Губерніяльного Комісара [підпис]

Пересилаємо при цьому обов'язкову постанову прошу негайно надрукувати і розіслати всім державним установам, волосним, сільським комітетам і селянським спілкам для широкого оголошення серед населення, при чому вжити всіх заходів, щоб обов'язкова постанова виконувалась.

13 березія 1918 року № 286

В. о. Губерніяльного Комісара [підпис]

За Управителя Канцелярії [підпис]

[Арк. 98]

№ 6

Копія

Протокол

Пилявского Сельского Исполнит. Комитета от 1 марта 1918 г.

Февраля 28 дня с. г. поступило заявление председателю сельского комитета Марку Петрику от гр. с. Пилявы Климентия Касияна, что к нему прибилась казенная лошадь. Председателем были сняты приметы лошади и опись вещей находящихся при таковой лошади и последняя поручена тому же гр. Касияну на присмотр до особого распоряжения, т. е. на другой день о таковой лошади предназначалось известить Тывровскую волостн. земскую управу для опубликования в др. места.

Утром же 1 марта приехал в село Пиляву солдат легионер и узнавши от граждан, что вчера в с. Пиляве оказалась казенная лошадь, которая находится у вышеназванного хозяина села, куда легионер, приехавши, затребовал выдачи находящейся у него лошади, но Касиян не согласился, а предложил легионеру пожаловать в сельский комитет, так как последним лошадь дана Касияну на присмотр до надлежащего распоряжения с таковой лошадью, — здесь то председателем и другими членами комитета

затребованы на законном основании документальные данные на принадлежность лошади легионеру, который после настойчивых требований заявил: «не даете, сейчас к вам приедет целый эскадрон, так тогда узнаете документы» взлезши на приехавшую сюда другую лошадь, обнажил шашку и с ругательственными словами уехал в с. Михайловку, где находятся части польских войск.

Комитет в это время делает заявление о случае г. Начальнику гарнизона Гниванского района, но не успевши привести сего в исполнение, как приезжает человек 20 — 30 легионеров и застали состав комитета и других лиц на крыльце канцелярии, соскочив с коней (часть легионеров) обнажив шашки и револьверы, на что дал приказ первый их офицер и без всякого допроса по существу дела только по указанию приезжавшего в село раньше за лошадью легионера, «что это негодяи комитет, которые требовали с меня картки» и вдруг многие накинулись на комитет и др. лиц с обнаженным оружием и стали беспощадно избивать до крови, делая в то время выстрелы из винтовок.

На оправдание и на пред'явленные фактические данные, т. е. высших органов Украинской Народной Республики, следовали ругательные слова против издающих приказ и угроза, что повесим всех вас.

Избитых (в числе которых оказалось 8 человек) под конвоем провели по селу и по дороге бросаясь с обнаженными шашками на всех встречающихся по дороге, где большинство было женщин, на возвратном же своем пути в с. Михайловку легионеры привели избитых Авксентия Рипу, Дионисия Бабенко и Даниила Ковальчука до конюшни бывшей экономии, остановились и заявили, что сейчас будете повешены за неподчинение польским войскам, но по какой причине не привели в исполнение не знаем, только офицер отправивши команду с несколькими легионерами остался и заявил, чтобы немедленно снять с себя уполномочие комитетских членов.

После сего избитые члены уехали [к] г. Начальнику гарнизона Гниванского района с докладом о случившемся и прося защиты как органов Украинской Народной Республики; в это же время легионеры возвратившись обратно из с. Михайловки в с. Пиляву и затребовали из села немедленной выдачи 800 пуд. сена и 500 пуд. овса, на что село извинилось, что такого фуража у нас нет; легионеры оставшись недовольны неоднократно раз приезжали в село и настойчиво требуя выдачи затребованного фуража, а под конец зашли в бывший экономический магазин для реквизиции зерна, но такового не оказалось.

Поступком своим легионеры навели большую панику на другие окрестные села, откуда были посланы делегаты с ходатайством не нападать на мирные села

Подлинный за надлежащими подписями.

З оригіналом правдиво: Діловод: [підпис]

[Арк. 53]

№ 7

М. 3.

ТАВРОВСЬКИЙ
ВОЛОСНИЙ ЗЕМЕЛЬНИЙ КОМІТЕТ
УПРАВА

21 марта 1918 г.
№ 112

В Винницкий Уездный Земельный
Комитет

2/15 Марта с. г. в с. Пиляву явились солдаты Польского уланского полка, проживающие в с. Михайловке и обратились к сельскому исполнительному комитету с требованием возвратить им приблудившуюся в с. Пиляву их лошадь. От солдат этих Коми, тетом требовался документ на право получения этой лошади-но документ пред'явить они отказались, а призвали больше сил из своей части и побили членов сельского исполнительного комитета и сельской земельной комиссии Даниила Ковальчука, Дионисия Бабенко, Марка Петрика и Авксентия Рипу. Кроме того требовали с населения 800 пудов овса и 500 пудов сена угрожая также прибегнуть к насильственным действиям, чем произвели панику на населении.

Сообщая о вышеизложенном, Волостной Земельный Комитет просит распоряжения по сему делу.

Председатель Комитета [подпис]. Секретарь [підпис]
З оригиналом правдиво: Діловод [підпис].

{Арк. 76}

№ 8

УКРАЇНСЬКА НАРОДНЯ
РЕСПУБЛІКА
Н.М.С.В. КОМІСАР
НА ПОВІТІ ЛІТИНСЬКИМ
НА ПОДІЛІЮ

Г. Подольскому Губернскому Комиссару

№ 695

в день 3 Апр. місяця 1918 року
м. Л і т и н.

Доношу для сведения, что 13 минувшаго марта, в с. Дьяковцы, прибыло 40 человек польских легионеров, которые под угрозой обстрела потребовали и получили от крестьян названного села: 13 п. общественного овса, 10 п. овса, собранного у крестьян, 43 хлеба, снесенного крестьянами, 6 винтовок и 1 пашку, 1 лошадь с седлом, отобранную от Ильи Парицкого и 3 крестьянских подводы, а затем, выехав за село, произвели из винтовок обстрел села; при чем крестьяне в свою очередь на выстрелы легионеров ответили ружейным огнем, после чего легионеры уехали.

За Уездный Комиссар [підпис]

{Арк. 77}

№ 9

Київ Військовому Міністру
Копія Міністру Внутрішніх Справ

Польські війська увійшли 3 березня у Стару Синяву Літинського повіту кількістю 500 чоловік різного рода зброї заарештували весь склад Старо Синявської волостної Управи і других віддали їх під військово польовий суд, такі випадки трапляються все частіше Населення буде обурено прошу вжити надзвичайних заходів 322

За Губкомісара *Дудич.*

[Арк. 6]

№ 10

Телеграма
Каменець Губкомісару

Село Звонику надійшов якийсь кавалерійський польський отряд, мені цілком невідомо распоряження [в] силу якого він тут зупинився ні його завдання. Селяне страшенно хвилюються. Заспокоїти їх не можливо бо пущені слухи що цей отряд присланий для окупації краю. Прошу спростовань и распоряджень. Становище напружене № 179.

Повітком *Т. Павличенко.*

[Арк. 7]

№ 11

Телеграма Київ
Міністерство Військових Справ зразок Міністерство Внутрішніх Справ зразок Міністерство Закордонних Справ

Мною одержана Гайсина така телеграма: «Частина польських легіонів волостях Терновській Джулянській Красносільковській забирають весь хліб грабують скотину б'ють людей. Більшість маєтків сих волостей було вціліло багато хліба живого мертвого інвентару. Прошу допомоги бо з повіту лишаються руїни. Легіони мають кулемети гармати 49 Повітком *Брезкун*» 197.

Губкомісар *Дудич*

11/III — 1918 р.

[Арк. 73]

№ 12

Г. Начальнику Лятинекой Уездной милиции

17 Марта сего года н/ст. в 3 часа дня, в с. Мытинцы, Улановской волости, прибыл отряд польских легионистов до 40 человек, верхом на лошадях, вооруженные винтовками, пашками и револь-

верами, которые установив на площади при выезде из села пулемет, навели таковой на село и начали насильно забирать у местных крестьян овес и лошадей, которые крестьянами были раньше собраны из имения Тржецка в том же селе, а в некоторых случаях, по заявлениям потерпевших легионисты грабили у крестьян вещи и деньги. Крестьянам, которые требовали в принятии лошадей квитанции от бывшего с отрядом польского капитана он, указывая на наведенный на село в полной боевой готовности к стрельбе пулемет, говорил: «вот это тебе квитанции», а легионисты бывшие в селе учиняли взломы вступавшим в пререкание крестьянам, нанесли побои и угрожали во всех случаях оружием. Председателю же Сельского Исполнительного Комитета Капитону Фить бывший в отряде польский капитан пред'явил бумагу, писанную карандашом, в которой было сказано: «что поручику 3 польского корпуса (фамилии Фить не запомнил) поручается произвести реквизицию в окружности м. Старой - Синявы», какая-то подпись и польская запачканная мастикой печать. В отряде этом была женщина, якобы сестра милосердия, вооруженная кинжалом в солдатской шинели и фуражке. Отряд забрал до 22 лошадей и до 80 пуд. овса в 6 часа вечера выехал из с. Мытинец и направился в с. Войтовцы, где в местном сахарном заводе остановился на отдых и где также весь отряд ужинал.

После ухода отряда из с. Мытинец, солдаты с. Мытинец Маркуш и Рыбчинец, вооружившись винтовками, погнались за ушедшими, желая отбить взятых лошадей и овес, при чем разослали по всем ближайшим селам гонцов за помощью для борьбы с поляками и с присоединившимися к ним только солдатами, вооруженными из с.с. Качановки и Войтовец, все вместе солдаты (установить коих дознанием было невозможно) придя на территорию завода, засели на кагатном поле и когда польский отряд в 9 часов вечера выступил из завода, направляясь на м. Старую Синяву, поровнялся с засадой, открыли по отряду ружейный учащенный огонь. При этом столкновении было убито 2 легионера, ранен один польский офицер и сестра милосердия тяжело и легко ранены еще легионеры, а со стороны крестьян было несколько ранено, но кто именно установить дознанием не удалось, так как это скрывается и убиты наповал крестьяне с. Качановки Кузьма Паламарчук и Григорий Белз. Остальные легионисты разбежались неизвестно куда, а часть лошадей из с. Мытинец, овес, лошади легионистов с седлами и пулемет были забраны крестьянами, при чем некоторые лошади будучи испуганы стрельбой разбежались по соседним селам, где были и задержаны два легко раненных легиониста, а укрылись у служащих завода, а тяжело раненные офицер и сестра милосердия были подняты заводскими служащими в одних рубахах, так как нападавшие все вещи с них ограбили и помещены в заводскую больницу, где им была оказана фельдшером Мазуруком медицинская помощь. Легионист был ранен шашкой в голову и штыком в левую ягодицу, а женщина в голову и правую бровь, а также штыком в живот.

В 8 часов утра 18/5 марта к Войтовецкой больнице собралась громадная толпа крестьян из с. Маркуш, Мытинец, Качановки

и Войтовец и часть этой толпы ворвавшись в здание больницы хотела сделать самосуд над лежавшими там ранеными и когда фельдшер Мазурук начал уговаривать и упрашивать толпу не учинять самосуда, толпа хотела наброситься на него, совершить над ним самосуд, за то, что он принял в больницу, а также расправиться с директором завода, что дал возможность ужинать приютил легионистов, вследствие чего Мазурук был принужден удалиться, а оставшаяся толпа схватив обоих раненных, выволокла их на улицу и тут же возле больницы крест. с. Качановки Феофил Григорьев Белз выстрелил в упор из винтовки в раненную женщину, а затем три раза выстрелил в легионера, а когда последний упал, ударил его штыком в спину два раза, а остальная толпа начала наносить побои лежавшим ногами и чем попало. Участие в самосуде кроме Феофила Белза принимали его брат Александр Белз, которые скрылись и не розысканы и крестьянин из с. Мытинец, по фамилии Пивовар, установить личность коего не удалось. Легионист после самосуда был еще жив и ему снова в больнице оказана медицинская помощь, но он скончался по дороге в Синяву, а женщина была мертва и страшно изуродована толпой учинившей самосуд. Там же возле больницы толпа водила двух легко раненных, связанных по рукам легионеров, которых тоже хотела убить, но затем раздумав повела в с. Качановку и, издеваясь и избивая до крови обоих, а при наступлении отряда легионистов эти два убежали к ним.

Около 12 часов дня по дороге из м. Старой - Синявы прискакал какой - то солдат, ибо крестьяне выставили раз'езд, крикнул еще стоящей у больнице толпе, что идет много поляков. Когда из села Качановки увидели, что в верстах трех видны польские легионеры, в них начали стрелять бывшие в селе солдаты. Тогда со стороны наступавших легионеров было выпущено по селу Качановке до 15 орудийных снарядов, а по с. Войтовцах 2 снаряда из трехдюймовых полевых орудий, а затем по с. Качановке открыт пулеметный и ружейный огонь. Когда наступавшая цепь легионеров достигла заводской территории, прибывшие увидели на площади возле больницы истерзанный труп женщины и подававшего еще слабые признаки жизни легионера, при чем последнего поместили для оказания помощи в больницу.

Все почти население с.с. Войтовец и Качановки слыша орудийную стрельбу разбежалось по полям и соседним селам, при чем остались в некоторых местах старики и женщины. Часть легионистов направилась в с. Войтовцы и начали поджигать дома и различные строения крестьян и прекратила поджоги лишь тогда, когда директор Войтовецкого завода и заводской комитет упростили польского полковника пощадить Войтовцы, как не причастных к делу и полковником был отдан приказ писанный по польски и приложенный к дознанию такого содержания: «Проше Войтовець не палиць полковник Вишневский. Пожаром в с. Войтовцах уничтожены жилые дома и постройки 26 домохозяев, а также перекинувшимся с соседних строений огнем сельская церковь и церковные нежилые строения. Убытка принесено на сумму до 253343 руб.

Большая часть отряда, продолжая стрелять из винтовок, направилась в с. Качановку, начала поджигать жилые дома и строения крестьян, взламывая замки в домах и грабя вещи, деньги и прочее имущество, при чем дознанием зарегистрировано до 15 случаев ограбления денег у оставшихся стариков и женщин, а дома ограбленных все таки поджигали. Уходивших же из села крестьян застреливали или прикалывали штыками, таким образом в с. Качановке и по полям раз'ездами лигионеров убито 7 человек, кроме двух убитых накануне, а всего убито 9 человек. Пожаром в Качановке уничтожено жилые дома и строения, много скота хлеба в зерне и все движимое имущество у 337 домохозяев, чем принесено убытка до 1897865 рублей. Отряд легионеров производил стрельбу из винтовок и производил поджог до 6 часов вечера, а вечером по сигналу отряд собрался, забрал своих убитых и раненных выехал в м. Старую - Синяву. Пожар продолжался два дня и все загоревшиеся строения уничтожены до основания, ибо все население Качановки разбежалось по соседним селам и в г. Хмельник и не было кому тушить.

Вслед за уходом отряда из Качановки Командир сводного отряда 3 польского корпуса полковник Пеньковский или Печковский и ад'ютант Бжозинский телефонограммоу на имя Улановской Волостной Земской Управы настойчиво требовал от волости приказать крестьянам Мытинец возвратит захваченных при столкновении 17/4 марта крестьянами 29 лошадей с седлами легионеров и 22 лошади и реквизированных отрядом в Мытинцах, а также захваченный пулемет, угрожая — карательной экспедицией, кровопролитием и суровыми репрессивными мерами. Телефонограмма эта была передана Волостной Управой в с. Мытинцы и крестьяне этого села и Маркуш обсудив ее решили созвать 8/21 марта по 5 человек с каждого села солдат для обсуждения и организации обороны и защиты от нападающих. С'езд состоялся при закрытых дверях и на нем решено произвести организацию отряда из солдат всех сел Улановской волости, как имеющих оружие так и не имеющих, при чем требовали от Волостной Управы исходатайствовать винтовки, патроны и пулеметы, а также одну батарею артиллерии.

Сбор всех солдат волости назначили на 10/23 марта и 2 - х пунктах в м. Уланове при Управе и в с. Маркушах, куда начали стекаться этого числа солдаты с волости с оружием и без оружия, при чем в Уланове часть солдат разошлась по домам обратно, а часть направилась в Маркуши. Тоже самое произошло и на другом сборном пункте в Маркушах, но в последнем организовался отряд вооруженных солдат до 300 душ и это село представляло из себя вооруженный лагерь, при чем были вырыты даже окопы и уговоры не оказывать сопротивления, ибо нет организации и невозможности вести правильной борьбы с регулярным войском, окончить конфликт мирным путем, не имели успеха. Организованный отряд постепенно таял и в конце концов разошелся, видя невозможность сопротивления, а село Мытинцы решило на сходе на основании вторичного требования легионеров возвратит им лошади и пулеметы и крестьяне Мытинцы возвратили легионерам 4 винтовки, пулемет, 14 лошадей реквизированных и 3 лошади

легионеров, всего на сумму до 20.000 руб. Кроме требования Мытницам командир отряда требовал от селян сдачи всего оружия, выдачи виновников нападения на реквизиционный отряд и всех принимавших участие в зверствах с ранеными, а также выдачи всех забранных лошадей, тоже угрожая кровопролитием. Качановские селяне возвратили легионерам несколько винтовок и лошадей, виновников нападения не выдали, а также не выдали принимавших участие в истязании ибо последние скрылись и не розысканы.

За начальника Литинской Уезд. милиции (подпись)

3 оригиналом правдиво:

Помішник Управителя Канцелярїї

Подільського Губерніяльн. Комісара [підпис]

[М. П.]

Пересилається до Міністерства Справ Внутрішніх

3 Серпня 1918 р. № 6399

Подільський Губерніяльний Староста Киселів

[М. П.]

Управитель Канцелярїї [підпис]

[Щ.А.Р., ф. «Департамент Державної Варти», спр. № 53, арк. 172 - 175].

№ 13

Копия

НАЧАЛЬНИК МИЛИЦИИ

5 УЧАСТКА

ЛИТИНСКОГО УЕЗДА

8/21 марта 1918 года

№ 376

Г. Литинскому Уездному Комиссару

При сем представляю один экземпляр временной таксы на предметы первой необходимости, установленной для м. Старой-Синявы Командиром отряда 3-го Польского Корпуса 21 марта с. г.

Временная такса

НА ПРЕДМЕТЫ ПЕРВОЙ НЕОБХОДИМОСТИ

м. Старая - Синява 21 - го марта 1918 года

№№	Наименование	В		Штуки	Ц	
		Муд.	Ф.		Руб.	Коп.
1	Хлеб ржаной	—	1	—	—	30
2	« белый	—	1	—	—	50
3	Мясо воловье	—	1	—	—	50
4	« свиное	—	1	—	—	80
5	Сало свиное	—	1	—	1	60
6	Колбаса	—	1	—	1	50
7	Яйца	—	—	1	—	6
8	Рожь	1	—	—	6	—
9	Пшеница	1	—	—	8	—
10	Чай байховый	—	1	—	8	50
11	Мыло	—	1	—	1	19
12	Свечи	—	1	—	1	50
13	Керосин	—	1	—	—	30
14	Махорка	—	1	—	2	—
15	Табак 1 -го сорта	—	1	—	16	—
16	Табак 2 -го сорта	—	1	—	10	—

I. Настоящая такса на предметы первой необходимости вводится временно до Правительственной нормировки. II. Виновные в укрывательстве товаров или уклонении от настоящей таксы будут караться 3 месячным арестом или денежным штрафом в сумме 500 рублей. III. Настоящая такса должна быть вывешена на видном месте в каждом торговом заведении.

Командир Отряда 3 - го Польского Корпуса Полковник Пеньковский.

И. о. Ад'ютанта Поручик (подпись).

С подлинным верно: Секретарь [підпис]

[Арх. 172-175]

№ 14

[Телефонограма до Подільського губернського комісара]

«Вже другий день до мене доходять з Чорного шляху¹⁾ чутки про те, що самочинні залоги поляків, що звуть себе польськими легіонерами, в Улановській, Терешпільській, Старо - Синявській і Хмельницькій волостях роблять реквізиції і розстрілюють тих, хто не кориться їм.

З 16 березоля с. р. комендант польських військ Старої Синяви, не порозумівшись ні зо мною, ні з другими представниками Української влади, заарештував весь склад Старо - Синявської волосної управи и других осіб і віддав їх до воєнно-польового суду за те, що вони не доставили польському війську фуражу і що лютого с. р. роззброїли якогось легіонера Пребінського, який віз з собою 29 вiнтовок.

В тій же Синяві комендантом польських військ видані накази про здачу населенням зброї. Людність виконати сього не хоче і на цьому ґрунті виникли непорозуміння...

5 — 18 березоля польський полковник Дембiцький передав мені із Старої Синяви телефонограму, щоб я прибув до Старої Синяви для переговорів і для усунення непорозумiнь.

Війська повинні були прислати свого представника до мене, щоб порозумітись, а требувати мене до себе тепер, коли вони уже накоїли лиха, пізно. Рівночасно начальник участкової міліції Вегеров з Терешполя повідомив мене, що загоны поляків, чоловік сороч, озброєних кулеметами та вiнтовками, з вечора 4 — 17 березоля прибули в село Митинці і почали забирати коней, що були награвовані підчас розгрому економії Митинецької. Селяне Митинець з'єднавшись з селянами Маркушів та Рибчинець та Качанівки і Войтовець озброєно напали на поляків і, після бою з чоловічими жертвами, одняли коней і оден кулемет. 5 — 18 березоля, в день, до поляків прийшла допомога: артилерія з кулеметами, поляки відступили до Качанівки, обстріляли село з кулеметів та гармат. Село згоріло, селяне озброюються далі, щоби дати

¹⁾ «Чорний шлях» — шлях в північній частині Подiлля; проходить через північно - західню частину кол. Літинського повіту.

одсіч полякам. Жінки і діти втікають до Хмельника. Харчів і будинків для них нема.

6 — 19 березоля, 1918 року.

Літинський повітовий комісар *Бачинський*.

[Газета «Поділля», ч. 19 з 4 квітня, 1918 р.]

№ 15

Акт

Село Качанівка на Чорнім Шляху. 1918 року березня 20/7 дня, я Комісар Української Народньої Республіки на повіті Літинським, на Поділля, прибув з приводу повідомлень про події в Качанівці і Войтовцях, на дісланних від Начальника Міліції і адміністрації Войтовецької цукроварні села Качанівки для вияснення справжнього стану речей і в присутності понятих, Начальника Повітової Міліції і Члена земської повітової управи, зробив загальний огляд місцевості, де стояло село Качанівка, за винятком церкви, школи та де - яких будинків і садиб що стоять на тих кутках, де купчаться садиби католиків та панський двір, вигоріло до щенту. Пожарище ще куриться. На дворах, середь обуглених слупів та куп вігля і глини, трапляються обгорілі трупи коров і коней. Місцями хозяйі лопатками розгортають вугля і добувають свое добро. В деяких хатах стоять труни с покійниками: так, наприклад, в хаті Бруня, в сінях, лижить в труні труп салдата Карпа Бруня; на ньому сліди штикової рани в правий бік; покійнику приблизно років 30 — 35; одна рука ошмаляна, піднята в гору, кулак стиснутий: ніби обороняється.

В хаті Подвисоцької в труні лежить труп старого Мартина Подвисоцького, що вмер, як кажуть, від рани кулею в лівий бік. Старому показує років за 60. Родина заявила що старого вбито, як він втікав з села в поле.

В хаті Марцинюкових, в труні лежить обгорілий, обуглений труп Микити Марцинюка. Волосся скрізь обгоріло. Родина каже що йому років було за 50 і що він згорів після того, як був скалічений багнетом в бік.

По заяві селян знайдено і опізнано більш як вісім трупів, котрі лежать в ріжніх кутках і в сусідніх селах, але певніх відомостів нема. Погоріли хати і під соломяним верхом, і під бляхою. Вигоріла також і садиба панотця Стефанівського.

Встановити, від чого занялись хати і вигоріло ціле село, на первий погляд не можна, але кидається в очі, що уціліли будинки католиків, двір, школа та церква, тоді, як навкруги все вигоріло, що дає можливість с певністю сказати, що хати було підпалено з чьогось наказу на вибір. Всього погоріло не менш, як чотириста садиб, але ця кількість приблизна, бо все ще не підраховано, і може виявитись, що будинків погоріло далеко більше. Збитків ще не підраховано. Все вищезазначене було прочитано, записано в цього акта і, по оголошенню, підписом стверджено.

Оригінал підписаний Літинським Повітовим Комісаром Бачинським, Начальником Повітової Міліції Переходом і понятими Журовським і Чернієм.

Літинський Повітком *Переход*
П. Подільському Губерніяльному Комісарові
До відома
За Літинського Повітового Комісара *Переход*

№ 1114 16 Квітня 1918 р.

[Ц. А. Р., ф. «Канцелярія Подольського Губерняського Старости», спр. № 68, за 1918 р. «Про польські легіони», арк. 116].

№ 16

Копія

Акт

Село Войтівці на Чорнім Шляху. 1918 року, березня 20 сього дня, я Комісар Української Народньої Республіки на повіті Літинським на Поділлі, з приводу повідомлення від Начальника Міліції, і адміністрації Войтовецької цукроварні про події в Качанівці і в Войтівцях, де між селянами і польськими партизанами виникли непорозуміння, прибув разом з Начальником Повітової Міліції, та Членом Повітової Народньої Управи до села Войтовець і, в присутности понятих в цілях вияснення справжнього стану речей, зробив загальний поверховий огляд села Войтовець, при чому виявилось:

в селі, Войтівцях, що в повіті Літинським, на Чорнім Шляху, вигоріло 23 садиби разом з церквою.

По заяві селян, хати погоріли під час пожегу, коли поляки, що прибули з Старої Синяви плюндруючи Качанівку, підпалили і в Войтівцях кілька хат та будинків. Церква сгоріла до щенту. Панотець Татемір і селяни пояснили, що підчас пожегу вогонь з хатів перекинувся на церкву. Серед обгорілих садіб людських трупів не знайдено.

Селяне пояснюють, що поляки підпалили тільки три хати, але рятувать не давали і вогонь перекинувся на решту хат.

Серед погорільців єсть кілька католиків. Поверховим оглядом встановити від чого виник пожега не можна.

Все вищезазначене було прочитано, записано в цього акта і, по проголошенню стверджено підписями. Оригінал підписан Літинським повітовим комісаром Бачинським і понятими Переходом, Журовським і Чернієм.

За Літинський Повітовий Комісар *Переход*
П. Подільському Губерніяльному Комісарові
До відома

За Літинський Повітовий Комісар *Переход*

№ 1113 16 квітня 1918 р.

[Арк. 118]

Телефонограма № 2

Начальникові Повітової міліції, копія Ольгон льському Повітовому Комісару і Товарищу Прокурора 2 участка

20 сього березія вечером через село Баланівку проїзжав отряд польських легіонерів [який запропонував] здати йому все озброєння з с. Баланівки і видати зачинщиків [захвату] всіх маєтків графині Потоцької, на що голова і згодився.

Після цього командир цього отряду розіслав по селі своїх легіонерів верховців для відібрання від селян всього озброєння котре мали при собі селяни. В ту годину селянські хулігани дали в них з рушниць і одного легіоніста, як заявили селяне, убили, а другого поранили.

Після цього легіоністи рз'їхались по селі і на двох вулицях підпалили 24 хати з будинками до них і крім того убили двох чоловіків, а двох забрали з собою. Поранених виявилось тим часом тільки оден, позаяк всі селяне ховаються по лісах, налякавшись легіоністів, котрі грозили їм прибути в село Баланівку зо всею конницею і розігнати все село...

... Прохаю добродія Начальника дати мені знати, чи можливо проїзвести офіційальне розслідування по цьому ділі.

Начальник 6 участка *Бочковський*.

Телефонограму прийняв діжурний *Поляновський*

Вірно: Секретар

П. Подільському Губерніяльному Комісарові.

Для відома

25 Березія 1918 р. № 543.

В. об. Ольгоніпільського Повітового Комісара [підпис]
Секретар [підпис]

[Арк. 35]

№ 18

НАЧАЛЬНИК
ОЛЬГОПОЛЬСЬКОЇ
ПОВІТОВОЇ
МІЛІЦІЇ

Панові Подільському Губерніяльному
Старостові

Травня 27 дня 1918 р.
№ 2384

м. Ольгоніпіль на Поділлі.

20 березія сього року у с. Баланівці, польськими легіонерами спалено 28 будинків зо всім майном місцевих селян.

Дознаньом виявилось, що пожежа ця сталася при такій обстанові: 20 березія через село Баланівку проїздив отряд польських легіонів і оголосив селянам знести все озброєння і видати всіх зачинщиків [захвату] маєтків графині Потоцької, але селяни озброєння не знесли, а декілька місцевих розбішак розпочали стрілянину в легіонерів і вбито двох, після легіонери в свою чергу почали стріляти у селян і теж убили двох селян, а на решті щоб відомстити

селянам за стрілянину запалили будинки, від чого і згоріло 28 будинків селян: Дементія Бучака, Петра Фартушняка, Івана Фартушняка, Захарія Фартушняка, Григорія Поворозного, Миколи Кучерука, Івана Кузенка, Якова Гатала, Романа Омельченка, Сафрона Гоги, Ларівона Спігая, Никифора Спігая, Марії Спігайової, Семена Савченка, Федота Спігая, Микити Савченка, Харітона Двісяка, Захара Бомбика, Федора Бомбика, Марка Драговоза, Терентія Покройнюка, Степаниди М'ялярової, Терентія Кукурузи, Ганни Луцькової, Марка Кохановського, Павла Грабового, Трифона Наварченка і Лукаша Поворознюка; трати цю пожежею вчинено разом на 19850 карбованців.

Зроблено о цій справі дознання Начальником міліції 6 частини Ольгопільського повіту, відіслане до Товариша Прокурора по 11 частині Вінницького Округного Суду 24 травня сього року шід № 1947.

О вищезазначенім повідомляю для відома.

Начальник Ольгопільської повітової Міліції.

Штабс Ротмістр [підпис]

Секретар [підпис]

Діловод [підпис]

[Арк. 161]

№ 19

Копія

Телеграма що одержана із Ольгополя 27 сього Березоля

Виявилось що повіті оперіують партізанські польські отряди, які провоцірують корпус і роблять бешкети. Оден отряд обеззброен. Корпус уходить партізани¹⁾ будуть шкودити далі поки не буде військової сили. № 551.

Ольгопольський Комісар *Зосіматю*
Вірно: За Управителя Канцелярії [підпис]

Пересилається Подільському Губерніяльному Коменданту для відома і розпорядження.

28 березоля 1918 року № 544

Губерніяльний Комісар [підпис]

За Управителя канцелярії [підпис]

[Арк. 28]

№ 20

Копія

II. Подільському Губернському Комісарові

Сповіщаю пана Комісара, що частини Польських легіонів ведуть, себе в Гайсинським повіті, як розбішацькі розбійницькі банди. Так Джулинський Волосний Земельний Комітет сповіщає: легіонери щоденно озброєні з'являються в Джулинки і

¹⁾ З документів видно, що ніяких польських партизанів не підпорядкованих командуванню польських легіонів на Поділлію не було. Це вигадано було Зосіматюю, щоб реабілітувати польські легіони.

забирають у селян хліб, пашни, в маєтку забрали жеребця, бугая породистого, вола і дали росписку від 6 батареї 112 гарматної бригади. В село Берестяги, Хашоватської волости, приїхало на онях 5 озброєних легіонерів забрали 7 коней у селян, 2 вози, наклали клеверу і поїхали з села. Голова Сільської Управи Брежатоук, взявши з собою де кілька селян, дігнав легіонерів за селом, видібрав від них награбоване майно і віддав тим людям, яких воно було забрано.

В селі Вікнино, Тернівської волости, з'явився отряд 5 Уланського польського полку і постановив селянам вимогу дати 1000 п. вівса і 300 пудів зпеченого, хліба. Коли Голова Сільської Народної Управи сказав, що сього виконати не можливо через те, що овес уже призначен для посіву, щоб не лишилась пустувати земля, на це командир отряду відповів: «ляжу трупом, а зерно візьму». Після цього легіонери здійняли браму з магазину маєтку Чиждова, забрали увесь овес, вкрали ідну повозку, півшорки, віжки, які належали д-ію Короленкові, і пішли.

Як контрибуцію (не відомо за що) забрали у селян 46 пудів зпеченого хліба.

Коли з'явився Голова Вікнянського Земельного Комітету К. Байда, до командира полку, щоб за забране заплачени були гроши, або видана квітанція, то командир відіслав його до ад'ютанта, а останній до якогось коменданта, і так ніхто грошей не заплатив.

Тим часом цей полк перебрався на Уманьщину. На Тернівській станції легіонери самочинно без згоди Повітової Народної Управи встановили свій телефонний апарат. Всі їх частини, які розташовані в волостях Тернівській, Джулинській і Краснопільській з'єднані телефонами. З Соболівки Голова Комітету Франюк повідомляє: що на Петрашівку в лісу поміщика Собанського надходять в строевому порядку легіонери. В Косаринцях убито 8 козаків і 2 селян.

В селі Ометинцях, Нижне - Кропивянської волости, з'явилась частина польських легіонів і потребувала видати винних в грабівку фольварка поміщика Еловицького. Після вітказа селян в цьому було запалено село, згоріло 14 хат...

Гайсинський Повітовий Комісар [підпис]
Секретар [підпис]

10 квітня 1918 р. № 1788

З оригіналом правдиво:
Помішник Управителя Канцелярії
Подільського Губерніяльного Комісара [підпис]

(Арх. 29)

№ 21

СУТИССКИЙ
СЕЛЬСКИЙ

ИСПОЛНИТЕЛЬНЫЙ КОМИТЕТ

Апреля 6 дня 1918 года

№ 43.

Подольскому Губернскому Комиссару

Гнивань, Под. губ. г. Сутиски.

вх. № 2600

Вчера 5 апреля (23 марта) 1918 г. вечером, в с. Сутиски прибыла какая - то неизвестная воинская Польская часть с пушками, пулеметами (около 200 легионеров и 100 лошадей) рассыпавшись по селу, заняли вооруженной силой помещения Сельской Управы и арестовали некоторых членов Сельской Рады, а также многих селян бывших по делам в то время в Сельской Управе.

На вопрос, что им нужно и за что они арестовывают, они отвечали, что приехали карать за розгром экономии гр. Сейдена, ссылаясь на то, что будто бы сам гр. Сейден разрешил им это делать. На улицах останавливали проходящих, обыскивали их и некоторых задерживали, а других отпускали. Арестованных продержали до 12 часов ночи.

Когда один из арестованных потребовал об'яснения причин, за что их арестовали, они ответили, что это не ваше дело, и пригрозили расстрелом, если еще будет разговаривать, — в доказательство чего направили дула винтовок прямо в грудь говорившего. Когда и это не помогло, тогда вызван был их офицер и, посоветовавшись между собой, они отделили членов сельской Рады и повели их под сильным конвоем на квартиру своего начальника. На квартире долго торговались относительно фуража, хлеба и пр., но ни к чему не могли прийти.

Наконец, решили на утро собрать сельский сход, который бы взялся доставлять им овес, сено, солому, хлеб и проч. бесплатно. Когда на утро собрался сельский сход и попросили представителей польских войск явиться на сход и заявить, что им нужно? Они ответили, что на сход прийти не желают и никакого схода не признают, а если кто будет не исполнять их требований, то они поступят со всем селом, так как уже поступили с селом Качановкой, Литинского уез. т. е. сожгут все село. В виду всего вышеизложенного Сутисской сельской сход единогласно постановил донести немедленно обо всем этом военным властям, — Губернскому и Уездному Комиссарам и просить их распоряжения об удалении из Сутиссок прибывших вчера польских войск.

Председатель Сутисской Сельской Рады

Тридоскор [нерозбірливо]

Председатель Сутисской Сельской Управы *А. Петриченко*

Секретарь *Л. Мальований*

Копія Под. Губ. Коменданту № 3031

Копія Міністру Військов. Справ № 3032.

Копія Міністру Внутрішніх Справ № 3033

12 квітня 1918 р.

[Арк. 74]

Київ Міністерство Внутрішніх Справ копія Міністерство військових Справ

Одержано мною Брацлавського Комісара таку депешу «Брацлавському повіті осіли польські легіони. Заявляють по дозвілу Централади. Контакт з українською владою не додержують, втручаються селянське життя реквізують насіння місті Печорі і селі Малійволі.

27 березіля Печорі припинили роботу земельної комісії. На моє запитання чієм розпорядженням вони втручаються [в] справи земельних інституцій не одповіли. Населення до сівби не приступає, таких умовах праця селах не можлива, поля лишаються не засіяними.

Прохаю зробити розпорядження аби легіони були виведені негайно повіту 199 заступник Брацлавського Повіткома».

Прошу допомогти 245

Губкомісар *Красовський*

Окт. 30/III — 1918 р.

{Арк. 70}

Київ Військове Міністерство

Одержано мною Ольгополя таку депешу «Повіті польські легіони кількості одного корпусу грабують населення арештовують вбивають селян і рвуть телефонні провода. Забирають все що бачать. Населення терорізовано ховається по лісам і осаждає мене просьбами захитити їх від знищення і грабування.

Прохаю військової частини і розпорядження № 456 Ольгопольського повітового комісара Засимато»

Докладаю розпорядження 258.

За Губкомісар *Красовський*

31/III — 1918 р.

{Арк. 46}

Протокол.

1918 года Апреля 5 дня. Мне Начальнику милиции 5 района Винницкаго уезда сего числа заявили следующее:

Председатель Юзвинской Волостной Земской Управы Дионисий Петрович Троян, что 4 сего Апреля около 4—5 часов по полудни из города Литина в м. Юзвин прибыли польские войска, обоз 2 [го] разряда 3 [го] корпуса 12 [ой] дивизии и части прикрывающия его: часть каваллерии пехоты пулеметная команда и 4 орудия: из них две горных и две полевых 3 - х дюймовки.

Прибывшие части польскаго войска расположились по квартирам местных жителей, а затем вызвали из Волостной Управы

Секретаря, а также конного милиционера Борковского, которые приказали сделать распоряжение чтобы к 8 часам вечера было доставлено для войск: овса 50 пудов, 60 пудов соломы и 20 пудов хлеба не считаясь с последними семенами а также снарядить 25 обывательских подвод для перевозки военных тяжестей, причем предупредили, что если к означенному времени не будет все это доставлено, то они пошлют отряд из солдат и силой оружия все это заберут сами безвозмездно.

Согласно предписания Воинского Присутствия доставить срочные сведения о количестве требуемых лошадей, а равно и передачи по телефону распоряжения Господина Начальника Уездной милиции о том, чтобы отправиться в с. Ксаверовку, куда должны прибыть австрийские войска, я в 8 часов утра выехал по предписанию и возвращаясь с служебной поездки вечером имея при себе 1200 руб. казенных денег и карабин казенного образца, на который имею разрешение выданное Гниванским Комиссариатом, прибыл в Юзвин около 9 часов вечера, где я и был остановлен 2-мя вооруженными солдатами, которые объявили меня арестованным и приступили к обыску, я предупредив последних о том, что я Председатель Управы и возвращаюсь с служебной поездки, имея при себе вышеупомянутые деньги и карабин и против обыска запротестовал, в тоже время осведомился кто они и на каком основании они меня обыскивают, получив ответ, что они военный патруль, я потребовал отвести меня к Начальнику караула, по дороге присоединился еще один солдат, который осведомился, что я Председатель, начал от меня требовать о производстве реквизиции ржи и фуража, грозя мне расправой, я указал, что по производству реквизиции не имею права, не получив на то приказания от подлежащего начальства, так как по приказу Уездного Комиссара Центральной Рады польские части производить реквизицию не имеют права, не имея на то разрешения, тогда на меня один из солдат закричал «мильч хлоп тут тобі не Україна, а Польща», тем временем привели меня к дому капитана и доложили о моем аресте, меня позвали и когда я вошел, то увидел арестованным старшего милиционера Борковского.

Первый вопрос был кто я. Когда я назвал себя, то меня спросили на каком основании я ношу оружие, я предъявил на это соответствующий документ и заявил о насилии надо мной и о том, что у меня производили обыск, не взирая на протест, а главное на то, что у меня казенные деньги. Капитан, осведомившись о том, что не отняли у меня таковых, сказал поблагодарить их за великодушные, после этого меня капитан отпустил спросил знаю ли я арестованного милиционера, я сказал, что знаю и спросил как он признает (меня) арестованным или свободным.

На мой вопрос капитан ответил, что в виду позднего времени я безусловно арестован, но так как я Председатель, то он меня освободит, но оружие конфискует, не считаясь с разрешением. Я опять запротестовал, но он мне пригрозил молчать, а то не ручается за приклад, я указал на то, что исполняю срочные приказания Украинского Правительства, но он мне сказал — дозволено со своей Украиной, замолчи и уходи, а за оружием при-

ходи к 6 часов утра, к тому - же обыску подвергся помощник секретаря Управы Коваль, ездивший со мною и у него была пересмотрена срочная телефонограмма Воинского Присутствия. . .

Председатель Юзвинской Волостной Народной Управы Дионисий Троян.

Конный милиционер Антон Игнатьев Борковский, замещающий должность Начальника милиции, который в то время выехал в с. с. Якушинцы делал дознание об убийстве и показал, что по приезде польских войск в м. Юзвин он был вызван вместе с секретарем Земской Управы Комендантом означенных войск, явившись к Коменданту он (комендант) строг и безчеловечно приказал, чтобы к 8 час. вечера было снабжено [снаряжено] 25 подвод, 50 пудов овса, 60 пуд. фуража и 20 пуд. хлеба, а если к означенному времени все не будет исполнено то вся милиция будет арестована, а жители если не будут давать овса и фуража, то солдаты мои прикладами заставляют и заберут сами все до одного зерна без копейки.

Вечером того - же дня я отправился поверить местечковый обход, но вдруг услышал крик, шум и увидел, что со всех сторон бегут солдаты с винтовками в одно место. Скоро я убедился, что прикладами и кулаками бьют сторожа Петра Барабаша за то, что он подал свисток, когда солдаты ломили двери в почтовом отделении, по истечении 5 минут ко мне подходят человек 10 польских солдат и спросили меня, ты что за один, а один из них хватя меня за карман и говорит да еще с оружием, полез в карман и вытащил револьвер, я им сказал, что я есть местный милиционер и имею право носить оружие, на что показал удостоверение, но они меня насильным образом схватили и потащили к своему капитану.

Прийдя к капитану я заявил, что служу в милиции и показал ему удостоверение, потому имею право носить оружие, но он видя что револьвер хороший «Кольт», редкая вещь сказал не имеете права, замолчите и идите, револьвер получите в 6 часов утра, когда представите удостоверение от Начальника Уездной милиции. После этого я заявил капитану, что я Украинский офицер, показал ему удостоверение и сказал, что этот револьвер получил в школе и он у меня как в память со школы, но один из них сказал, что теперь Украины нет, а Польша, Украинских офицеров как и солдат теперь нет и Украина безсилна.

Я начал с ними оспаривать, но они сказали замолчи и иди, а то получишь еще несколько прикладов.

На улице при разговоре с этим же товарищем я узнал, что они отправляются на станцию Гнивань, а оттуда в Черниговскую губернию для формирования нового корпуса, после формирования которого думают пробраться в Польшу. Он сказал мне, что они хотели еще раньше пробраться в Польшу, но Германия не пропустила их и что им Украина разрешила везде по селам делать реквизицию хлеба и фуража, не считаясь с последними семьями, один даже выразился так: что Украина теперь под игом Германии. Из этого всего видно, что они враждебно относятся к

Украине, производят анархию по всем селам, что мы германские холопы, что снова будет крепостное право и земля вся будет отобрана у крестьян и отдана обратно помещикам.

Конный милиционер 5 района Винницкого уезда А. Борковский.

Начальник Юзвинского Почтового Отделения Степан Тарасюк[:]

Утром же 5 Апреля жена моя вышла на базар за покупками, где тоже подверглась оскорблению, а именно нахально приставали к ней с предложением ехать с ними, хватали за руки и тащили к повозке, отчего с женою получились нервные припадки сердца по приходе домой, а поэтому я против таких выпадов протестую.

Начальник Почтового Отделения Тарасюк.

Секретарь Юзвинской Волостной Управы А. Ханенко показал следующее:

В 4 - 5 часов по полудни в м. Юзвин прибыл польский легион и несколько человек явились в Волостную Управу, потребовали Председателя. Я заявил, что его нет, уехал на села по делам службы; тогда они потребовали от меня очистить канцелярию и прекратить делопроизводство, так как им необходимо помещение для размещения войск.

Я заявил, что этого сделать совершенно не могу во - первых по техническим соображениям, а во - вторых, что без Председателя не могу этого сделать, но между прочим предложил им одну комнату для г.г. офицеров, а солдат предложил разместить по обывательским квартирам. От коммат они отказались, мотивируя тем, что невытоплено, что - же касается обывательских квартир, то один из них сказал следующее «по мы пуйзем до пшеклятых хлопов вонхаць тен смрад, а нех их перун забеже» и ушли. Спустя некоторое время меня позвали к телефону и приказали явиться немедленно к Коменданту, что и было исполнено.

Комендант потребовал от меня и милиционера Борковского немедленно доставить 50 пудов овса, 60 пуд. соломы, 20 пуд. хлеба и 25 обывательских подвод и добавил, что не смотря на то, что мы уезжаем в 8 часов утра 5 Апреля все это должно быть сделано к 3 часам вечера, в том числе и подводы должны ночевать на базарной площади, так как они не намерены их утром ожидать. За неисполнение приказа нам пригрозили расправой и вооруженной силой, которая все найдет и заберет без копейки, подводы были собраны в назначенное время, овес был реквизирован, за который было предложено по 11 руб. за пуд., а при расчете уплачено только по 4 руб. 80 коп., Больше показать ничего не имею.

Секретарь Волостной Управы А. Ханенко

3 оригиналом правдиво:

Помішник Управителя Канцелярії

Подільського Губерніяльного Комісара

[Арк. 49]

[підпис]

НАЧАЛЬНИКЪ
ОЛЬГОПОЛЬСКОЙ
ВЕЗДНОЙ МИЛИЦИИ

Копія

Квіт. 18 дня 1918 г.
№ 1687
г. Ольгополь
Подольской губерніи

П. Подільському Губерніальному
Комісарові

8 квітня сього року Отаман отряду кінної міліції Іван Брацюк і Голова Сумівського Сельського Виконавчого Комітету Даміан Паскаренко, котрі виїзджали з міліціонерами та селянами до палацу Собанського який находиться в с. Сумівці, для проїзводства розслідування по поводу вбивства Голови Сумівської Земельної Комісії — вчителя Бевза і попали під стрілянину невідомих людей з палацу, освітлюється таке становище.

5 квітня коли Земельна Комісія с. Сумівки розміряла землю бувшого власника Собанського, то з боку ліса їх було обстріляно невідомо ким. На другий день в с. Сумівку смерком приїхало 5 верховців в годин 7 вечора під'їхали до школи і викликали Голову Земельної Комісії учителя Бевза, як останній запитав хто вони і чого їм треба то в нього було зроблено зараз вистріл з револьвера і тяжко ранено, після чого верховці виїхали з села. Голова Виконавчого Комітету Даміан Паскаренко передав о сі події в Ольгопіль до Комісара і на другий день 7 квітня в с. Сумівку приїхав отряд кінної міліції і міліціонери з Вітівської волости, всього 24 чоловіка. По записці Отамана отряду Брацюка в Сумівку прислав Собанський з палацу 7 чоловік — два поляки і пять з військових бранців-австрійців. В Сумівці селяне перших двох поляків признали за верховців, котрі роз'їзжали по полі біля Сумівки 6 квітня під вечор і мають думку що вони - ж в числі 5 верховців того - ж дня пізніше викликали Бевза і поранили його. Всі 7 чоловік було відпущено під росписку Собанського, що вони не сховаються до закінчення розслідування. 8 квітня голова Виконавчого Комітету Паскаренко з 6 - ма членами того - ж Комітету і 5 - ми селянами, котрі могли пізнати приїздивших верховців та їх коней, а також з отрядом міліції відбув до палацу, отряд - же верхом на конях їхав поперед. Не доїзжаючи до старого двора кроків 200 із засади - загороди і густих йолок вибігло чоловік 17 і один з них крикнув «команда стой». Отряд почав спинятись, але не успів ще зовсім стати як мить по них розпочали стрілянину. Отряд міліції під'їздив до палацу в порядку, навіть в півголоса затягав пісню, ніхто з них п'яним не був і ранійш з них ніхто не стріляв, позаяк після команди «стой» не пробігло і двох секунд і ніхто з міліції не міг успіти витягти з кобури револьвер, або здійняти з плечей вінтовку. З під обстріла всі розбіглись. Після, міліціонери Поліщук і Шпільовий були поранені, двоє коней убито і шість поранено. В палац проїхали всамперед Вітівські міліціонери Данільцев, Лисишен і Попсуєнко та помішник Начальника міліції 4 - го участку Донгалевський, котрі з палацу не вернулись, їх арештовано і відправлено в Вігницьку в'язницю, від них 15 сього квітня одержано депешу, що

їх чотире тримають в Вінницькій в'язниці і ніхто ніякого розслідування не робить.

При сьому додаю, що як затверджує голова Сумівського Сельського Виконавчого Комітету Даміан Паскаренко, в часи стрілянини в міліцперів (8 квітня у 10 годни ранку) в палаці Собанського австрійського війська зовсім не було, воно прибуло лише в ночі до наступавшого ранку (9 квітня).

Діловод [підпис]

З оригіналом правдиво:

Управитель Канцелярії [підпис]

Арк. 59]

№ 26

[З телеграми до Кам'янець - Подільського губерніяльного комісара 14/IV — 1918 р.]

Легіонери своїм поведженням в повіті і реквізиціями страшенно обурили населення. Повіті якась реквізиційна комісія забирала муку. Легіонери забирають в населення харчові продукти, в мастках майно. Терпіння населення лопнуло, почалось масове розброювання легіонерів. Начальство легіонерів зробило розпорядження броневиками, гарматами, кулеметами, пожежою сел скорити населення... 207. Помічник Брацлавського повітового Комісара Змерзл й.

[Вінницький Обласний Державний Історичний Архів — ВОІА, ф. «Штаб губерніяльного коменданта на Поділлію», спр. № 5 за 1918 рік, арк. 95].

№ 27

[Копія телеграми Кам'янець - Подільського губерніяльного коменданта до Військового міністра з 14 квітня 1918 року. № 8/35].

Військовому міністру. Луці - Немирівській легіонери заняли економії, ідуть бої казачеством, горять села. Прохаю прийняти міри скоріше і повідомлення...

Григоренко. Значковий Ліхогляд

[Арк. 35]

№ 28

[Розстріл польським легіоном с. Медвежого]

В. Экстренное, об убийствах. Г - ну судебному следователю 3 уч. Брацлавского уезда. Начальника милиции 5 участка Брацлавского уезда.

Около 8 часов утра 1/14 арпеля с. г. в село Медвежу Немировской волости в'ехало несколько эскадронов польских легионеров, которые, остановившись на площади около церкви, при в'езде в село, начали обстреливать село из пулеметов и винтовок. В это время несколько легионеров, разбившись по группам в 2-3 человека, стали поджигать спичками хаты и другие по-

стройки местных крестьян и таким образом подожгли следующие усадьбы:

1. Демьяна Семенова Науменко: сгорел жилой дом, хлеб в зерне и вся домашняя обстановка, а сам он ранен пулей в левую руку; убытка причинено на сумму свыше 4000 руб.;

2. Александра Прокофьевича Даманского: сгорел жилой дом, вся домашняя обстановка и одежда; убытка причинено на сумму около 5000 рублей;

3. Петра Лукьянова Коваля: сгорел плетень; убытка причинено до 300 рублей;

4. Евтихия Иванова Царенка: сгорел дом, сарай, весь живой и мертвый инвентарь в том числе пара лошадей; убытка причинено на сумму свыше 20000 рублей;

5. Григория Евтихиева Царенка: сгорели дом, клуня и весь мертвый инвентарь и свинья; убытка причинено до 4000 рублей;

6. Сергея Евтихиева Царенка сгорел дом, клуня и все имущество сельско - хозяйственное и одежда; убытка причинено на сумму свыше 2000 рублей;

7. Никифора Петрова Безрученко: сгорел дом, 2 сарая, 2 лошади, корова, телка, весь сельско - хозяйственный инвентарь и домашняя обстановка и одежда; убытка причинено на сумму свыше 6000 рублей;

8. Местного священника Порфирия Алексеевича Мищевского сгорел флигель, конюшня, два подкатных сарая, экипаж, дрожка, четверо саней, весь сельско - хозяйственный инвентарь; причинено убытка лично священнику до 4000 рублей и приходской церкви на сумму тоже не менее 4000 рублей;

9. Дмитрия Михайлова Безрученко сгорело: хата, клуня, два сарая и все движимое имущество, всего на сумму до 5000 рублей;

10. Клима Тимофеева Безрученко сгорело: дом, три сарая и все движимое имущество на сумму до 6000 рублей;

11. Федора Васильева Безрученко сгорело: дом, кладовая, конюшня, клуня и все движимое имущество, всего на сумму до 3000 рублей;

12. Селифона Иванова Безрученко сгорели хата и все домашнее движимое имущество; убытка до 2000 рублей;

13. Антона Иванова Безрученка сгорели: хата, сарай и клуня, всего на сумму до 5000 рублей;

14. Константина Филатова Безрученка сгорели: дом, клуня, сарай, все недвижимое имущество и кроме того в погребе попеклись и подушились трое детей: Анна — 12 лет, Дария — 9 лет, Евдокия 3 лет. Убытка причинено до 5000 рублей;

15. Тимофея Иосифова Безрученко сгорел: сарай и три штуки овец; убытка причинено на сумму до 500 рублей;

16. Василия Иосифова Безрученко сгорел: дом, сарай, корова, телка и весь инвентарь, убытка причинено на сумму свыше 2000 рублей;

17. Василия Семенова Ребалко сгорел: окоп - забор, убытка причинено на 100 рублей;

18. Тимофея Хризанфовича Коломейца, сгорели: хата, три сарая и все недвижимое имущество; убытка причинено на сумму

до 5000 рублей; кроме того, сын его Максим ранен в правую руку;

19. Павла Ефимова Полищенко сгорели: хата, два сарая, вся обстановка, убытка причинено на сумму 5000 рублей;

20. Николая Ильича Деця; сгорели два сарая, дом и вся обстановка, хлеб в зерне, всего на сумму 5000 рублей;

21. Панька Непийводы сгорели: дом, три сарая, все движимое и недвижимое имущество, весь живой и мертвый инвентарь; убытка до 6000 рублей. При чем он, жена Парасковия и сын Филипп обгорели, а дочь Мария и сын Григорий, спрятавшись от испуга в погреб, были удушены дымом на смерть.

22. Феодосия Непийвода сгорели: хата, клуня и сарай, всего на сумму 6000 рублей¹⁾.

Кроме этого, в усадьбе местного псаломщика Владимира Студецкого в клуне обнаружен труп крестьянина деревни Супруновки 1) Сергея Феодосиева Николаенко с огнестрельной раной в области щеки; 2) крестьянин Тихон Радионов Кошелан ранен пулей и штыком в грудь и руку; 3) в усадьбе своего мужа тоже обнаружен труп с огнестрельной раной в области живота Марии Коломеец; 4) на дороге обнаружен возле своего дома труп крестьянина Евсевия Васильевича Осадчука с штыковой раной в области груди.

Произведенным мною расследованием путем допроса оставшихся в живых всех потерпевших выяснено, что все их квартиры поджигали прибывшие из м. Немирова польские legionеры; при чем, при поджогах употребляли польские солдаты спички; путем допроса священника о. Мищевского, ночного сторожа при церкви Федора Пантелеева Качковского, а также и других крестьян выяснено, что местные крестьяне с. Медвежи, а также соседних сел: Луки, Селищ, Супруновки и других сел, получив сведения, что через с. Медвежу будут проезжать польские legionеры, организовались в ночь на 1 апреля, устроили по дорогам заграждения из борон и намеревались воспрепятствовать проезду legionеров - поляков, для каковой цели из засады стреляли из винтовок; поляки - legionеры вместо того, чтоб вступить в бой, возвратились в село и стали безжалостно жечь и расстреливать ни в чем неповинных обывателей. Были - ли со стороны поляков - legionеров убитые и раненые я, выезжая на происшествие в Медвежу, не мог установить, так как все поляки поужажи в разное направление.

Об изложенном на основании 250 ст. Уст. Угол. Суд. доношу г-ну следователю 3-го уч. Брацлавского уезда и сообщаю, что все трупы находятся в селе Медвеже, где мною оставлен милиционер Гонтарь.

Начальник Милиции [підпис]

[ВОВА, ф. «Прокурор Вінницького Округного Суду», спр. № 13 - 35636 за 1918 рік «Доглядче переведення», арк. 6 - 6а]
[5 квітня 1918 р.]

¹⁾ Вартість збитків від пожежи показано в царських [карбов., що в квітні 1918 р. на Поділля були ще в обігу, але курс їх, порівнюючи з довійськовим часом, значно вже був упав.

Київ Міністерству Справ Внутрішніх копію: Військовому Міністру копія Каменець - Подольск. Губкому, Каз. Киев Гайсина 459, 323, 16 квітня 01 — 40. тільки для Київа екстренно.

Помішник повернувшись Винниці 15 квітня доложив: селяни Медвежої і сусідних сел Браславського повіту виїхали суботу 13 квітня сіяти поле поміщици Щербатової. 75 польських легіон[ер]ів явилися поставили селянам вимогу аби вони ни сіяли, селянство обеззброїло легіон[ер]ів, які повернулись Немирів.

Ранком 14 квітня легіонери оточили Медвежу, вони вимагали щоб селяне самі палили свої хати, хто ни згоджувався забивали. Дітей жінок загоняли в огонь все грабували. Спалено до 30 хат, селянство округи зібравшись вступило в бій, нарешті обтягивали Немирів, пропонували легіонам здатись, ті одмовились почався бій, перемога стороні селянства котрі взяли [в] полон більш двісті легіон[ер]ів [і] відправили [в] Браслав.

Повідомляю, [що] серед легіонерів опознані де котрі поміщики Брацлавщини.

На розслід виїхав Губкомендант Поділля, але повернувся від села. Люди де стояв перший патруль селян зустрів [ши] мого помішника разом уповноваженим по демобілізації [нерозб.] реквізіцію [переплут. слово] повіткомендантом Гайсина Гуласм запропонував їм повернутись назад або об'їхати навкруги бо селяни казав всіх стріляють і п'яні, але помішник з зазначеними особами поїхав самоходом далі маючи білий [прапор]. Біля села Луки [нас] зупинив патруль селян провірив документи пропустив іповідомивши, що був комендант Поділля, але не зупинив самохода зразу це [і] примусило одного вартового вискочити на дорогу і вистрілити у повітря.

Далі зупинив самохода отряд селян двісті приблизно, провірив документи пропустив.

Селянство дуже схвильвано більш легіонерами, заявляли помішникові, ми згодні коли вони б просили дати їм хліба і чого треба але, щоб они ни боронили сіяти землю не робили бішкету Немирові.

В Немирові найдено великий харчовий запас легіонерів, додаю, що фолковник 20 австрійського полку сьогодні робив при мені екстренне распорядження частині яка у Ладжизіні, називав надорож Немирів, можливо дана сьому інформація про селян Брацлавщини ніби большевики.

24 Гайсинський повітовий Комісар *Брискун*

З оригіналом згідно:

Діловод [підпис]

[Щ. А. Р., тамо ж, арк. 120]

**[З повідомлення прокурора Вінницького окружного суду судовому слідчому у важливіших справах Вінницького окружного суду.
Травень, 1918 року]**

Из препровождаемой при этом переписки усматривается следующее:

Крестьяне с. Медвежи, Брацлавского уезда и смежных с ним сел Луки, Селищ, Супруновки и других, получив 13 апреля (31 марта) с. г. сведения о том, что через Медвежу будут проезжать польские легионеры, устроили по дороге заграждения из борон и, когда утром 14(1) арпеля к этому месту приблизились польские эскадроны, крестьяне открыли по ним огонь из засады. После этого легионеры обстреляли село из винтовок и пулеметов, а некоторые из них подожгли спичками жилые и нежилые строения крестьян. Кто именно пострадал из числа легионеров, пока не выяснено, со стороны же крестьян оказалось трое раненых, трое обожженных, трое убитых и пятеро умерших в погребках от дыма. Во время пожара сгорело у местного священника и 21 домохозяина много строений и движимого имущества, всего на сумму 81.300 рублей.

После этого вооруженное столкновение польских войск с крестьянами Брацлавского и Винницкого уездов (Канавы, Стрельчинцы, Немиров, Звониха, Михайловка, Клешово и Гнивань), происходило ежедневно до 18 сего апреля, когда между представителями польских войск и крестьян, в присутствии Винницкого уездного коменданта и австрийского подполковника Линде, состоялось примирение, о чем и был составлен особый «мирный договор».

Во время происходивших столкновений, имевших иногда характер боев, было много жертв с обеих сторон. В прилагаемом при этом № 2 «Винницкого Эха» сообщается, между прочим, о том, что из находившихся в рядах польских войск легко ранен Тшинский, тяжело ранен Милковский, убит Плюта, зарезаны Залесский, Яблонский, Хамец, Жураковский и С—ский [нерозб.] и, наконец, сами застрелились Ванцлавович Богдан, Филярский и Медын.

В том же № «Винницкого Эха» напечатана телеграмма, посланная в Киев военному министру и. д. начальника снабжения польских войск Гинтовтом, в которой последний сообщает, что сражения вызваны начавшимся планомерным разоружением польских частей, что провокационная агитация разжигает страсти в крестьянских массах, возбуждая низменные инстинкты.

Прокурор Суда Якубовский.

И. д. Секретаря А. Бельц

[ВОІА, ф. «Прокурор Вінницького Ок-
ружного Суду», спр. № 13 — 35636 за 1918 р.
арк. 5].

УКРАЇНСЬКА НАРОДНЯ
РЕСПУБЛІКА
М. В. С.
БРАСЛАВСЬКИЙ
ПОВІТОВИЙ КОМІСАР
НА ПОДІЛЛІ
27 квітня 1918 року.
№ 1380

Пану Подільському Губерніяльному
Комісару

Доклад про криваві події на Браสลавщині

Надсилаю коротенькі відомости про кривавий конфлікт між легіонерами і селянами...

Легіонери роз'їзжаючи по селах озброєними, примушували всіх звертати їм з дороги, робили труси і забирали зброю нагрожуючи частенько селян нагаями, а в Неміріві одного селянина із Забужжя навіть прокололи списом, при чім земський лікар поляк Білінський, коли узнав, що це зробив легіонер, відмовився даже дати першу поміч пораненому.

... В м. Печері, наприклад, легіонери заняли були економію бущого власника Потоцького, земельну комісію розігнали, поставили своєю варту, нікого туди не пускали і зібрали все насінне (більш 1500 пудів), всі ліпші коні, зброю, запаси вина і горілки, навіть паси з машин познимали; в с. Малая Улига забрали більше 1400 пудів вівса. Населення зверталось до мене з проханням захистити їх від таких «гостей», але я був безсилий що небудь зробити, бо командири ескадронів не тільки не рахувались з Українською владою, а навіть не хотіли відповідати на її питання. Я звернувся телеграфно до Губерніяльного Комісара і Міністра військових Справ с проханням вивести з повіта легіонерів, але отвіту поки не було, і мені приходилось заспокоювати населення тільки надією, що скоро легіонери вийдуть. Було нарешті одержано і повідомлення з Міністерства, що легіонери мають вийти з України, а перед цим надіслано розпорядження заборонять полякам брати усяке майно...

Послі цього 11 квітня в Печору приїхала якась польська реквізіційна комісія з 32 підводами і 40 чоловіками охорони і мала наказ від Польської влади забрати муку з млина. Вона так і зробила. Тоді селяне розброїли охорону і відправили до своєї частини, а муку повернули до млина.

На другий день в с. Забужжі були розброєні легіонери, котрі приїхали забрати куплену солому (селяне не знали, що солома куплена)..... Я прохав Помішника Командира полку передати Польській владі не посилати більш реквізіційних отрядів, не грозить нищенням сіл за зброю, як робив один польський офіцер в с. Сокильці, а полагажувати всі конфлікти мирно, а остаточно питання про зброю вирішиться потім. Він обіцяв це зробити. Настрій селян був підвищений.

12 квітня розброєний був отряд в с. Стрільченцях, куди легіонери надіслани були для мешкання, а селяне були певні, що для реквізіції. 13 квітня я послав туди сотника реєстрового коза-

цтва Мельника, щоб він ліквідував конфлікт, але селяне відмовились віддати зброю, а легіонерів відіслали назад в Немірів.

14 квітня в 4 години ранку я одержав від сотника Мельника звістку, що Командір 5 Уланського полку заявив, що, як Стрільченчане не віддадуть до 5 годин ранку зброю, він знищить все село, я телефонував, що зараз їду. На прохання Мельника почекати поки приїде комісар, він заявив що розпорядження зроблені і одмінять його не буде. І дійсно, ранком з Немірова виїхав карательний отряд.

Коли він переходив через село Медвеже, селяне перегородили дорогу боронами, щоб дальше не їхав. Іден кінь поранив собі ногу бороною. Тоді легіонери поставили біля церкви кулемети і почали стрілять, щоб ніхто не міг вийти з церкви, а сами прийняли палити село. Спалено 27 хат крім повіток і клунь. На пожежі задушилось 2 дітей, згорів один чоловік, четверо обгоріло, бо легіонери прив'язували двері, щоб не можна було вийти з хати.

Були випадки, що хозяїв приневолювали палити свої хати і коли один з них, Пантелеймон Непийвода, відмовився, його поранили голову списом. Убито із селян 4 чоловіка і 1 жінку.

Вість про Медвеже облетіла всі ближні села і селяне начали готовиця до відпору легіонерам і до боротьби з ними. Коли я з Повітовим комендантом Полковником Карпінським прибули до Немірова години о 10 - й ранку, отряд уже повернувся «з роботи» в Немірів, не дійшовши до Стрільченець. Представник Польського війська інженер Рушевський на наше прохання припинить пожежу сіл, заявив що він не має права відміняти розпорядження Командіра полку. Ми настоювали, щоб хоч не починали різні до того, поки ми не доб'ємось від Командіра полку відміни розпорядження палити села і не повернемось назад. Він обіцяв, і ми (я, комендант і голова Повітової Народньої Управи) зараз же виїхали в Дзвонику, де повинен був бути, по словам Рушевського, Командір.

Біля Дзвоники ми зустріли ескадрон, котрий в бойовим вигляді направлявся на Немірів. Ми настояли, щоб Начальник Штаба польського війська Полковник Барто (Командіра полку не було), зістановив ескадрон і повернув роз'їзди, бо це тільки ще більше обурювало населення. Він це зробив і поїхав з нами в с. Канаву, щоб там мирним шляхом добитись згоди і уникнуть кровопролиття.

Якій був настрій у легіонерів, можна бачить із того, що коли нас забачили два легіонери, то чуть не зарубали, тільки спасла присутність Начальника Штаба, а селянина із Колюхова Онисіма Гайдамащука заарештували і страшенно побили тільки за те, що їхав з рушницею в своє село.

В Канаві були переговори меж селянами, котрі вартували, щоб із Дзвоники не йшли легіонери в Стрільчинці, і Начальником Штаба, але переговори не дали ніяких наслідків: селяне требували, щоб легіонери прост яли в Канаві, або Дзвонисі 2-3 дні, поки заспокоїться населення, а потім уходили, куди їм треба, при чім обіцяли не трогать легіонерів, як легіонери їх не зачеплять, а Полковник Барто не згодився з цім і заявив, що як через

20 хвилин селяне не здадуть зброї, він починає стрілять з гармат і кулеметів.

Я бачив настрої селян, знав, що цей ультиматум поведе до бійки і дуже прохав Полковника Барто відмінити ультиматум, але він не згодився, і ми повинні були відіхати ні з чим. І дійсно, 15 квітня з ранку, почалась бійка в Канаві, перенесена була в Дзвонику, де від гармат згоріло осель 12, Тиврово, Сутиски, Ватагу і тільки 19 квітня закінчилась в Гнівані, забравши багато жертв з обох років і викликавши кошмарні звірства як у селян, так і у легіонерів.

Участь у бійці приймали селяне всіх сусідніх сіл, озброюючись хто чим попав — килками, сокирами, рушницями. Коли ми вечером 14 квітня повертались із Дзвоники, в Немірів проїхать не можна було — селянська і польська варта не пропускала, і ми поїхали в Браслав, від котрого Немірів зовсім був одірваний, бо навіть телеграфні і телефонні дроти були перерізани, а весь Немірів був оточен селянами, котрі з усіх ближших сіл сходились туди.

У Неміріві переговори між селянами і легіонерами почались з 5 годин вечора 14 квітня і тягнулись до 12 годин дня 15 квітня, і під час переговорів були бойовища, наступання, стрелянина з рушниць і кулеметів. Легіонерам пропонували віддати зброю і відправиться у Винницю але вони не згожувались. Коли наступила згода, і делегація з підписаною умовою пришла, щоб припинити стан війни, селяне, огорнувши легіонерів, уже розброювали їх і при розброюванні були випадки і грабіжу полонених і жестокого поводження, особливо з офіцерами.

Делегація взяла полонених під свій захист і відправила їх під охороною селянського конвою в мое розпорядження в м. Браслав, звідкіля я відіслав їх в розпорядження Жмерінського Українського Коменданта.

В дорозі охорона поводилась з легіонерами надзвичайно гарно.

Наслідком бійки селян з польськими легіонерами явилось знищення Стрільчинецької економії, в котрій поселились були легіонери і котру до сього часу сами селяне берегли і клопотались, щоб відкрити в ній середню сільсько - господарську школу...

... Селяне хочуть зовсім зруйнувати ті кубла, куди злітаються коршуни. Настрій населення войовничий, а роззброювать зараз неможливо. Боюсь щоб не було ексцесів з австрійським військом, котрого сюди надходить більше полку. Луче було, як би воно було виведено з повіту.

В. о. Повітового Комісара [підпис]

[Ш. А. Р., ф. «Канцелярія Подільського Губернського Старости», спр. № 68 «Про польськ легіони», арк. 221 - 222].

Повідомлення Літинського повітового коменданта до губерніяльного коменданта на Поділлі про стап новіту. № 300. 22 квітня, 1918 року.

Повідомляю про становище в дорученому мені повіті. Всі громадянські і військові інституції виконують накази вищих інстанцій влади на Україні — селяни їх підтримують, а до козаків - українців відносяться неймовірно і дражнять їх «гайдамаками». Між робітництвом і селянством поки - що панує більшовицький настрій, агітацій і демонстрацій немає.

Польські частини очистили було повіт, а тепер 15 - го квітня знову появились в містечку Старій - Синяві, а потім пересунулись в село Літинку. Про свій вступ у-повіт вони мене не повідомляли, а повідомили міські українські організації. Коли я одержав це повідомлення, то негайно був відправлен мною повітовий значковий Кліменко з наказом, щоб ця частина негайно вийшла з повіту і направлялася б на Чернигівщину, як було наказано військовою офіцією від 30 березня за ч. 5.

Коли Кліменко повернувся, то в докладі своїм повідомив, що в селі Літинці мешкає окремих польський дивізіон Шволіжерів (два ескадрона) і що вони, по наказу німецької та польської влади, пересовуються на Чернигівщину, но покиль розпоряджень у їх немає пересуватись далі, то вони тимчасово лишаються в Літинці. Про те, що вони мають робити реквизиції, показали умовини, засвідчені військовим міністром Жуковським і командіром 2 - го польського корпусу Осінським і уповноваженим польських військ Петровським. Селяне відносяться до такої польської частини вороже...

Полковник Коваленко

[ВОІА, «Штаб губерніяльного коменданта на Поділлі», спр. № 5, арк. 121].

[До прокурора Вінницького суду]

Мне пришлось проезжать в районе помянутых столкновений по дороге в г. Брацлав 10/23 апреля и возвращаясь оттуда 14 апреля, после заседания с'езда мировых судей.

В городе Брацлаве говорили о том, что небольшой отряд польских улан, отправившийся в м. Печару за мукой, был обезоружен крестьянами, полагавшими, что legionеры забирают муку на мельнице бесплатно.

Будучи около 9 часов утра 14/1 апреля на земской почтовой станции в м. Немирове, я видел, как польский офицер, подойдя к дежурному у ворот помянутой станции украинцу, поручил ему передать Брацлавскому уездному комиссару, который должен был ехать автомобилем из Брацлава, что польские офицеры желают с ним видеться.

Вслед за этим, в камере судебного следователя 3 - го участка Брацлавского уезда я узнал, что в м. Немирове ожидают безпорядки, так как проходившие через с. Медвежье, верстах в 5 от Немирова, легионеры, после того, как местные крестьяне убили одного из них, подожгли село, а крестьяне, раздраженные этим, решили будто бы, придти в м. Немиров, где была расквартирована часть легионеров и разгромить его.

Около 11 часов дня послышался шум со стороны базара: собравшиеся на базаре по случаю праздника крестьяне поспешно стали раз'езжаться и только от ехавших сзади, и потому медленнее, я мог узнать, что раз'езжаются потому, что на базаре кто то неизвестно зачем стрелял.

Как только освободился проезд по улице, я выехал в Винницу. На выезде из Немирова я встретил одного улана и трех еще возле д. Гуньки, которые сообщили мне, что ночью, когда их часть проезжала через село Медвежье в с. Стрельчинцы, улица в с. Медвежьем была заложена баронами, а на выезде из этого села они были обстреляны пулеметами. На мой вопрос, отчего горит с. Медвежье, один из них сказал, что, вероятно, от выстрелов, так как легионеры принуждены были отстреливаться.

На мосту в д. Гуньки меня остановило человек семь крестьян, которые спросили — кто я и куда и откуда еду. От них я узнал, что с. Медвежье подожжено легионерами и горит и что такие же поджоги были сделаны производившими бесплатные реквизиции хлеба легионерами в с. Канаве и Стрельчинцах.

Проезжая дальше, я видел сплошную полосу дыма над пожарищем в с. Медвежье. Когда же я проезжал возле села Дубовчика, меня остановила стоявшая на дороге толпа вооруженных чем попало крестьян, человек в тридцать, желавшая обыскать меня с целью обнаружения и оружия отправить меня «переночевать» в их село. Я постарался избежать обыска и задержания и после довольно продолжительных разговоров о том, кто я, откуда, куда и зачем еду, и заявления одного из толпы, что он знает меня, я получил разрешение продолжать путь, свернув с тракта на с.с. Дубовчик, Байраковку и Курдышовку. При этом крестьяне сказали мне, что им приказано, кем — они не говорили, никого не пропускать по тракту, так как это «крестьянская» позиция и что если б они даже меня и пропустили, то меня обстреляли - бы расположившиеся у тракта в сторону м. Вороновицы пулеметчики.

Некоторые из крестьян указывали мне даже, как далеко простираются «позиции крестьян» и где начинаются польские, при чем, раз'езжавших по полях верхами крестьян называли «связью». В это время со стороны с.с. Дубовчика и Байраковки крестьяне вооруженные кто винтовкою, а кто и вилами шли и бежали как по одиночке так и группами человек по пятидесяти. Одна из таких групп остановила меня у с. Байраковки и потребовала пред'явления документа, устанавливающего мою личность.

В селах, расположенных по пути, всюду были в идны группы стоявших крестьян. Когда я через восемь дней опять ехал в Брацлав, я видел правильно вырытые ряды ям, служившие прикрытием

при наступлении крестьян на легионеров, занявших позиции в парке княгини Щербатовой в Немирове.

Обращаясь к результатам дознания, произведенного украинским командованием нужно отметить, что Брацлавский уездный комендант полковник Карпинский пришел к следующим выводам.

Расследованием вполне установлено, что легионеры неоднократно производили бесплатные реквизиции муки, зерна и фуража; такие реквизиции зафиксированы в Стрельчинцах, Рогозной и м. Печере. Помимо реквизиции, на станции Немиров легионерами был приобретен сахар, который впоследствии был продан евреям со спекулятивными целями; в с. Ометинцы, Гайсинского уезда легионерами было убито несколько человек крестьян за то, что последние способствовали разоружению легионеров; в г. Брацлаве, в комиссариате легионеры забрали несколько пулеметов, которые были отняты во время большевистского движения, несмотря на протесты комиссара, помощника, пулеметы всетаки были взяты.

Было, конечно, и много других незаконных действий со стороны легионеров, которые, чувствуя за собой силу, сплоченность, вели себя слишком вызывающе по отношению к крестьянам.

Отношения обострялись с каждым днем; крестьяне начали делать предположения, что появление легионеров в уезде явилось, как вследствие перехода помещичьих земель к трудовому классу, называли даже помещиков поляков, которые пригласили в села легионеров, платили им жалованье, содержали за свой счет; среди этих помещиков крестьяне называли фамилии: Ярошинского, Хоткевича, Грохольского, Потоцкого, Вроблевского, упоминали также и княгиню Щербатову.

В с. Стрельчинцах крестьяне слишком были возмущены тем фактом, что туда прибыли легионеры, разместились в помещичьем доме, захватили все постройки и, несмотря на то, что все эти помещения были заняты школой, школьной радой, выбросили на улицу весь инвентарь, благодаря чему занятия в школе были прекращены. На вопрос председателя школьной Рады, на основании чего все это делается, г-жа Хоткевич ответила: «Все будет по-старому, земля по-прежнему останется за помещиками, комитеты все будут упразднены».

События, происшедшие в Немирове, явились результатом тех беззаконий, которые польские легионеры учинили в с. Медвежем 14 апреля с. г. по новому стилю; часов в 7 утра в это село прибыло несколько эскадронов легионеров и безжалостно поджигали дома, причем, давая спички, заставляли самих хозяев жечь свои лачуги; те крестьяне, которые сопротивлялись этому распоряжению, подвергались насилиям и незаслуженным оскорблениям. В Медвежем сгорело около 30 хозяев убытки исчислены приблизительно в двести тысяч.

Рассказы бедных крестьян, пострадавших от пожара, не подлежат [не поддаются] описанию; восьмидесятилетний старик на коленях со слезами на глазах упрашивал, чтобы его не поджигали, но все его мольбы были напрасны.

В Стрельчинцах пожар произошел от артиллерийских снарядов, которыми обстреливалась восточная часть этого села; один из снарядов попал в клуню, зажег ее и, благодаря ветру, огонь быстро охватил порядочную часть села; убытки от пожара достигают 185 - ти тысяч, пострадало 12¹⁾ хозяйств.

Польские legionеры разместились в уезде в январе месяце с. г. По показаниям самих legionеров, пребывание их на территории Украины было временное, они должны были сорг. низоваться, а затем пробираться в Польшу; такие указания они имели от высшего командования.

Вначале отношения крестьян к legionерам были хорошие, никаких недоразумений между ними не было. На предложенный legionерам вопрос о причинах, послуживших обострению впоследствии этих отношений, категорического ответа добиться не удалось. Некоторые из legionеров, правда, указывали как на первопричину последовавших столкновений обезоружение в Стрельчинцах и Соколье одного или двух взводов [Legionера] крестьянами; полковник Кунсман в разговоре с сотником Мельником по поводу разоружения legionеров в с. Стрельчинцах говорил, что, если крестьяне не дадут оружия, он не оставит в селах камня на камне.

Дознанием установить всех обстоятельств дела не удалось, произошло оно сейчас же после возникновения столкновений, народ был еще под тяжелым впечатлением всего происшедшего, слишком был несловечлив к комиссии, назначенной для расследования; на предлагаемые вопросы давал или уклончивые ответы или молчал; некоторых из членов комиссии крестьяне принимали за legionеров и даже делали предположения, что эта комиссия прибыла по поручению legionеров, чтобы поскорее замести все следы.

Можно предположить, что в некоторых селах велась агитация против legionеров, например, в с. Стрельчинцах называли фамилию некоего Кравчука, который стоял во главе существовавшего тогда вольного казачества...

Предположить одно лицо и единую волю, руководившую действиями крестьян против legionеров, трудно, — это просто вспышка на фоне незаконных выступлений польских legionеров.

Товарищ прокурора [підпис]

Июня, 15 дня, 1918 г. № 82.

[ВОІА, ф. «Прокурор Вінницького окружного суду», спр. № 13 — 35636 за 1918 р., ар. 17 - 19].

¹⁾ В оригинальной копии на нашу думку, трапилась безперечна помилка, бо розмір пожежи й збитків протирічить числу «12 хозяйств», як це позначено в доповіді. П, П.

Копія телеграми Вінницького повітового коменданта до Військового міністра, копія до Генерального Штабу, Київ. [19 квітня, 1918 р.]

До 1192 додаю:... селянство згодилось припинити військові події під моїм словом гонору вжити всіх засобів, аби польське військо негайно було обеззброєно, позаяк це є саме некуче бажання громадянства Поділля, окремо повіту. Взявши приватньо від мене слово, селянство згодилось на все і, обібрав делегатів, склало мирну умову. Польське військо відступило зараз Вілницю, де є півтори тисячі жовнерів різної зброї. Окрім того, ще прямують з Літинського повіту якась кількість. Слід додати, що селяне вельми стежать за всіма кроками до виконання їхньої мети. Прохаю вказівок. 1290. Вінницький повітовий комендант Полковник *Савицький*.

[ВОІА, ф. «Губерніяльний комендант на Поділля», спр. № 1 за 1918 рік, арк. 6].

[Мировий договір між селянами та командуванням польських легіонів]

Мирный договор

Дня 18 апреля 1918 года в 5 часов дня недоразумения между крестьянами и польскими легионами кончаются.

1) Польские войска об'язываються не вступать против крестьян и не причинять никакого вреда по пути своего следования.

2) Крестьяне об'язываються не нападать на польские войска.

3) Для расследования о происшедших событиях и причинных материальных убытках обеих сторон, будет назначена немедленно следственная комиссия. Виновные будут привлечены к законной ответственности.

4) Лица, виновные в нарушении вышеозначенных пунктов договора, будут немедленно привлекаться к законной ответственности обеими сторонами, подписавшими договор.

5) Если будут провокаторские выступления со стороны крестьян — они будут арестованы польскими войсками и переданы крестьянам, если нарушат договор лица из польских войск — должны быть немедленно арестованы крестьянами и переданы польским военным властям.

6) Обе стороны должны регулировать все недоразумения мирным путем, не допуская вооруженных столкновений.

7) Обе стороны об'язываються немедленно освободить арестованных и пленных и выдать тела убитых.

Пос. Гнивань, Подольск. губ. 18 апреля, 1918 года. Подлинный составлен в четырех экземплярах. Подписали: 1. Представитель польских войск: Начальник штаба польских войск на Украине, полковник *Барто*. 2. Представители от крестьян: деревни

Тюшек С. Карась, села Шкуринец Т. Ищенко. Свідетелями були: Представители от Украинских властей — Винницький повітовий комендант, полковник Савицький. Представитель от австрійських войск, полковник Ланде.

[Арк. 7]

№ 36

Копія

Переклад з німецької мови

Телеграма

з постою полевой пошти ч. 380. 1596. 24/4. 8/20

До Губерніяльного Комісара Дудича
в Кам'янці Подільському

У відповідь на Ваші письма ч.ч. 3189 и 3193 (декілька слів нечитких) подаємо Вам отсим до відома, що задля цього, щоби в майбутньому не случалися більше такі випадки, має польський легіон на приказ австро - угорської найвищої команди Армії зібратися в області: Хмільник - Янів - Пиків і там остане під сторожею.

Усі частини польських військ мають зібратися в цій області найдалше до дня 15 травня с.р. і з цим днем має бути їх збиранне покінчене.

Польські військові частини, які після дня 15 травня с.р. знаходили - б ся позаграницями цієї області, будуть розоружені і по военним правилам осуджені.

В такий же спосіб буде поступлено з ними в усіх тих случаях, коли вони чинитимуть беззаконства і викликати непорозуміння.

Всі другі справи, які торкаються польського легіону, як розформовання, відослання куди дальше і проче, будуть вирішені збіраною саме тепер в Києві комісією німецьких і австро - угорських представників в порозумінню з українським правительством.

Власновільне виступлення і самочинне рішення цієї справи з боку зоружених селян не повинно мати місця вже хочби з цього приводу, щоби не розгорялися бої і не розворушувалися на нові уми.

Тому команда корпусу прохає Вас подавати до відома її усі докладно провірені і безсумнівно на дійсних даних сперті жалоби задля дальших заряджень.

Команда 25 корпусу. ч. справи 946/13.

З оригіналом правдиво:

Помішник Управителя Канцелярії
Подільського Губерн. Комісара [підпис]

[Арк. 8]

Високоповажному Добродієві Українському Губерніяльному Ко-
місарові в Камянець-Подільськім

Полева почта 380 дня 3 мая 1918.

На ваше № 3188 з 17/4 повідомляється:

Нашим Оп. № 946/13 з 24/4 повідомили ми Вас, що всі поль-
ські легіонери, які перебувають на Поділю, зібрані в околиці
Хмельник-Янов-Піков, де стережуть їх австро-угорські війська.

Справу їх демобілізацій і дальшої відсилки урегулюють в
Кїєві німецько - австрійські заступники в порозумінню з україн-
ським Правительством.

Тому що австро - угорські війська сторожать над польськими
легіонерами, а тим самим взяли на себе задачу хоронити україн-
ське населення перед евентуальним нападом, оказуєсь зоруження
цивільного населення безпредметовим.

Разоруження їх продовжає корпус, а Вас ще раз прохаєм всі
Вам підчинені органи поучити, щоби они в тім ділі як найбільш
помогали австро - угорським військам. Вірно: [підпис]

З оригіналом правдиво:

Помішник Управителя [підпис]

Прошу Повітового Комісара оказати допомогу
австро - угорської військової владі.

Подільський Губерн. Комісар [підпис]

За Управителя Канцелярії [підпис]

[Ц. А. Р., ф. «Міністерство Закордонних
Справ УНР», спр. «Польща»]

№ 38

Ц. к. XXV Корпуса Команда Е. № 1453/І

До Губерніяльного Комісара в Камянець - Под.

Пол. Почта № 380, 11 травня 1918 р.

На основі II К. А. Певр. Рев. № 2799 дозволяється видавати
відпустки офіцерам і рядовим III Польського Корпусу в межах
України. Відпусткові білети потверджуються Корпусною Коман-
дою.

Для легіонерів з такими потвердженнями відпуск. білетами
постанови подорожий легіонерам видаються особи посвідчення
Пол. Корпусної Команди. Они однак мають звертатися в місці
їх побутя до австро - угорськ. Команди.

При службових подорожах легіонери мусять запасатись на-
лежними посвідченнями їхньої Команди.

Щоби оминути непорозумінів проситься повідомити про це
підвласні Вам інституції.

Посилається до 54 III. Дівізії 155 Г. П. Дів. до пол. Корпусу
і до Губерніяльного Комісара.

З оригіналом правдиво:

Управитель Канцелярії Подільського Губерніяльного Ста-
рости [підпис]

[Ц. А. Р., ф. «Міністерство Закордонних
Справ УНР», спр. «Польща»].

ВОЛИНСЬКИЙ ГУБЕРНІЯЛЬНИЙ
КОМІСАР
ДИРЕКТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ
НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ
„3“ Січня 1918 [1919] року.
№ 15
м. ЖИТОМІР.

До Міністерства Внутрішніх Справ

При цьому досилаю до відома копію відношення Начальника Володимирволинської Повітової міліції о подіях поляків в Володимирволинським повіті.

Губерніяльний Комісар [підпис]
За Управитель Канцелярії [підпис]

Копія
Таємно.

НАЧАЛЬНИК
ВОЛОДИМИРВОЛИНСЬКОЇ
ПОВІТОВОЇ МІЛІЦІЇ
Грудня 29 дня 1918 року.
№ 133.
м. Луцьк.

До Пана Волинського Губерніяльного Комісара: копії п.п. Повітовому Комісару, Коменданту м. Луцька, Начальнику гарнізона м. Луцька і участковому товаришу Прокурора.

Доношу, що повернувшись з командировки в 5 уч. ранга міліції дав слідуючі відомости про діяльність поляків: в м. Маціові, Ковельського повіту, знаходиться невеликий отряд польських легіонів утримуючий владу над прилегаючими до Маціова селами, котрі збиткуються над підвладними селянами і творять поміж ними ріжну неправду при приміненні тілесної кари. В м. Любомлі, Володимирволинського повіту, є команда польських лігійонів, які учаться кулеметному ділу, творять пробну стрільбу з кулеметів для того, щоб наводити страх на місцевих селян. По розказах селян, всі лігійони состоять з місцевих поміщиків та пришлої шляхти, бо всі селяне, які були завербовани до місцевої міліції, а потім звернени в польські лігійони, тепер розбіглися одни до республіканських військ на Україні, а другі і тепер ще виховуються в лісах. Поляки намірилися було забрати з семей котрі повтікали з лігійонів, на замін других (як то за сина — батька) но це їм не вдалось, бо оцій видумці останні довідались і повтікали. Більшість селян по розмаїтм видумкам шляхти заарештовани і посажени до в'язниці і тільки 24 Грудня не відомо по якому випадку всі заарештованні були відпущени на волю; з цього ж дня по р. Бугу виставлена польська варта, щоб не перепускати нічого з Польщи на Волинь і із Волині в Польщу...

Т. в. о. Начальника міліції [підпис]

Помічник Начальника [підпис]

Секретар [підпис]

Згідно: Діловод [підпис]

[Ц. А. Р., ф. «Міністерство Закордонних Справ УНР», спр. «Польща»].

ВОЛИНСЬКИЙ
ГУБЕРНІЯЛЬНИЙ КОМІСАР
ДИРЕКТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ
НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ

„4“ Січня 1918 [1 19] року
м. Житомир.

До Міністерства Внутрішніх Справ

При цьому надсилається до відома копія рапорта Начальника Володимирволинської Повітової міліції о подіях польських легіонів в Ковельському та Володимирволинському повітах.

За Губерніяльний Комісар [підпис]
За Управитель Канцелярії [підпис]

Зразок
Таємно

НАЧАЛЬНИК
ВОЛОДИМИРВОЛИНСЬКОЇ
ПОВІТОВОЇ МІЛІЦІЇ.

Грудня 25 1918 року.

№ 132.

м. Луцьк.

Коменданту м. Луцька; копії Начальнику гарнізона м. Луцька, Товаришу Прокурора по Володимирволинському уч., Губерніяльному і Повітовому Комісарам.

По відомостям із м. Володимирволинська поляками відправлено в Польщу до м. Любліна 17 сього Грудня по залізниці в 3 - х потягах мука, зерно, дріт, ром і инше майно, а також артилерійські знаряди, знаходившіся в бараку при вакзалі. Цього ж числа в с. Яковичах, Микуліцької волости забрано польськими лігонерами 30 штук рогатого скота. 18 грудня в Володимирі забрано в аптеках і складах медикаменти, мука та цукор на суму до 200.000 карбованців; поляками робляться труси. В млині жида Шильмана (в Володимирі) забрано ріжного майна на суму до 80000 карбованців. Вивезена також вже частина майна, котре звезено було Володимирволинським Повітовим Земством.

Т. в. о Начальника міліції [підпис]
Помічник Начальника [підпис]
Секретар [підпис]

Згідно: за Діловода *Лашкевич*.

[Ц. А. Р., ф. «Міністерство Закордонних Справ УНР», р. «Польща»].

Копія

Совершенно Секретно.
№ 20816.

Господину Прокурору Киевской Судебной Палаты
Прокурора Луцкого Округского Суда

Представление

Как видно из донесения начальника Владимир - Волынской Варты, значительная часть уезда занята недавно прибывшими в уезд польскими войсками, которые требуют безусловного им

повиновения, заявляя, что вся власть в настоящее время должна принадлежать им. ТERRORИЗИРУЮА местное население, польские легионеры в случае неповиновения прибегают к репрессивным мерам, не останавливаясь даже перед расстрелами. Так, в Усти-лугском районе войсками была наложена на местных жителей контрибуция в 150.000 рублей, причем за невнос ее, в продолжение получаса было обстреливаемо местечко, при этом убито 20, ранено 42 еврея.

Все оставшееся казенное имущество спешно вывозится за Буг. Во многих направлениях появились польские раз'езды, которые обижают местное население, производя незаконные обыски и реквизиции.

Был случай ареста Начальника 5 - го района Дублянського вместе с его письмоводителем и Головой Глушанської волости Мужилко. Арестовав означенных лиц тотчас по прибытии их к месту в г. Холм, откуда они через несколько дней были освобождены и направлены на станцию Голобы. Во время пребывания Дублянського в м. Любомле, ему удалось установить, что в названном местечке учреждена польскими в астями комендатура, причем легионерами там являются призванные под знамена гимназисты.

Последние жестоко обращаются с местным населением, ввели строгий режим; было произведено даже несколько расстрелов.

.....

Прокурор Суда *Александров. И.* об. Секретаря *Браун*
С подлинным верно: И. об. Секретаря при Прокуроре Луцкого
Окружного Суда *Браун.*

«4» Декабря 1918 года № 140.

[П. А. Р., ф. «Міністерство Судових
Справ», спр. № 7 за 1918 р.]

М. СВДЗІНСЬКИЙ

ДО ІСТОРІЇ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ВІЙНИ НА УКРАЇНІ В 1919 Р.

Літом 1919 року пролетаріят за проводом КП(б)У прогнав петлюрівців з величезної частини України. Недобитки петлюрівськї разом з галицькою армією витисненою з Галичини поляками, займали невеличку частину України, так званий «трикутник», оточений з одного боку Червоною армією, з другого - польською, з третього — денікінською. Територія цього трикутника захоплювала частину Поділля, Волині та Київщини, алеж дуже часто звужувалася такою мірою, що виникло прислів'я: «в вагоні директорія, а під вагоном територія».

Розбита петлюрівщина, центральний орган якої тоді ще носив назву «Директорія Уряду УНР», втративши всяку надію на внутрішні сили, звернулася по допомогу до буржуазно - шляхетської Польщі. Влада української буржуазії та куркуля пішла старим випробованим шляхом Центральної Ради та Скоропадського. Орієнтація на зовнішні сили, орієнтація на чужоземну

інтервенцію, проти соціалістичної країни Рад, за диктатуру буржуазії, хоч би під протекторатом чужої (буржуазії) тільки щоб проти працюючих України — ось постава петлюрівщини.

Для того, щоб зберегти рештки українсько - куркульських недобитків, які влітку 1919 року становили Петлюрівську армію що повинна була допомогти польським інтервентам, треба було їх прохарчувати.

Друковані нами документи вказують на цю боротьбу, яку провадили основні маси селянства з петлюрівщиною, з петлюрівськими емісарами, що приходили на село по хліб.

З них ми побачимо, що самі петлюрівські хлібні емісари перерігають свій рід роти да ьшої експлуатації безземеьного тма озмеьного селянства (роке веь час у документах й е мов бо ін .кше може вибухнути загальне повстання, як це й ма о місце в Пашковецькій та Малиницькій волостях Проскурівського повіту, де селян, які не хотіли дурно віддавати хліб, треба було змушувати гарматами до слухняности.

Малоземельне та безземельне селянство, яке засіяло землю колишніх поміщиків, повинно було від $\frac{2}{3}$ до $\frac{3}{4}$ урожаю зібрати і своїми кінсьми доставити до державних зсипних пунктів майже цілком дурно, якщо не рахувати $\frac{3}{4}$ полови і соломи від вимолоченого збіжжя, що платили за обмолот і приставку до пунктів здавання хліба. Грошей, які плачено в валюті УНР — гривні, селянство не хотіло брати через нетривкість самого уряду УНР, що визнавали й самі петлюрівські емісари.

Крім випадків збройного виступу селянства проти збору хліба в державний петлюрівський фонд, селянство вело з петлюрівщиною ще й боротьбу іншими методами, як саботаж: не хотіло збирати врожаю з поля, зібраний же хліб розбирало до лому, зрізувало колоски і тим понижувало дохід і т. д. Для охорони зібраного вже зерна, як також для того, щоб примусити селян збирати хліб для петлюрівського війська, треба було держати на селі цілі військові відділи, які присуті перетворилися на карні експедиції. Наприклад, сотник Вашинський каже, що в м. Курпеловцях Мурованих (на Поділлі), де стоїть III - й корпус галицької армії «будуть взяті заложники і хліб буде вижатий силою, бо армія не може голодати завдяки привередливости панів селян»

В 1919 році петлюрівщина збирала від селянства хліб не тільки для своєї, але й польської буржуазної армії, бо береться курс повернення землі поміщикам, тому не заперечувано проти поширення території польської армії тощо, про що свідчать яскраво документи.

Формально петлюрівський уряд начебто створив земельний фонд, але насправді, не віддаючи землі селянству, мав на меті зберегти шляхетський фільварок на Правобережній Україні до повернення назад поміщиків. Брацлавська земельна управа навіть зобов'язується «засіяти деякі господарства бувш. власників засобами земельних управ». Ясна річ, що воно інакше й бути не могло. Петлюра ще в червні 1919 року після розгрому галицької армії (білополяками) і переходу її з Галичини на Україну,

почав таємні переговори з Пілсудським, які закінчилися відступленням Польщі, — Галичини, Волині, Поділля, Полісся і Холмщини.

Крім того Петлюра зобов'язувався забезпечити економічні та політичні права польського поміщика та буржуазії на Україні. Договором 1-го вересня 1919 року була справді встановлена демаркаційна лінія між польською і петлюрівською армією, але вона — як це ми побачимо з документів — цілком не дотримувалася, і як ми знаємо — в кінці 1919 року польська буржуазія господарювала не тільки на Волині, але й на Поділлі.

Публіковані документи являють собою частину документів збірки про польську інтервенцію в 1920 р. на Україні, яку зараз автор готує до друку. Тут їх подаємо, зберігаючи мову, стиль і вживаний правопис, виправлення яких позбавило б документи їхніх особливостей.

Оригінали друкованих документів переховуються в Центральному Архіві Революції УСРР.

№ 1

Реалізація врожаю ¹⁾.

Департаментом Земельної Реформи розроблено план реалізації урожаю на землях земельного фонду УНР. Основи плану:

а) За землю земельного фонду Республіки, котра здана селянам в тимчасове користування на 1919 рік під ярвину, селяне мають віддати Республіці третину урожаю.

б) Повітовим Земельним Управам надасться право зменшувати цю частину в залежності від якості землі і умов господарювання.

в) Ті селяне, які получили в користування на 1919 рік під ярвину землю вибрану бувшими власниками, мають вартість оранки по оцінці Повітових Земельних Управ внести в депозит Повітових Земельних Управ.

г) Конюшина на землях земельного фонду є добро Республіки.

д) Безземельне та малоземельне селянство має зібрати конюшину за частину врожаю, яка визначається Повітовою Земельною Управою по згоді з Волостними Земельними Управами.

е) Озимина, посіяна поміщиками на землях земельного фонду, є добро Республіки.

ж) Безземельне та малоземельне селянство має зжати і звести озимину за частину врожаю, яку визначає Повітова Земельна

¹⁾ В червні місяці 1919 р. Петлюрівський уряд розіслав інструкцію — про збирання хліба до тих декількох повітів Подільщини, Волині та Київщини, що їх займала Петлюрівська армія. Озимий засів 1918 року петлюрівці об'явили власністю держави (УНР), для того, щоб можна було більш організовано грабувати безземельне та малоземельне селянство, яке за Радянської влади забрало було та засіяло землю колишніх поміщиків. Зерном цим, що було пограбоване у безземельного та малоземельного селянства, крім петлюрівської армії, користувалися ще й війська Пілсудського, що з кінця 1919 та у першій половині 1920 року окупували Україну. В основному, проте, хліб цей був повернутий поміщикам, які з приходом петлюрівців та пілсудчиків повернулися на Україну, або ж був вивезений до Польщі, на підставі Варшавського договору між Петлюрою та Пілсудським від 21 квітня 1920 року.

Управа; однак з тим, щоби частина озимини, яка буде видана селянам за працю по зборі урожаю, була при найгіршій врожаї не більше, як третина.

з) Договори тих господарів, які взяли минулої осені землю в користування в бувших земельних власників за частину урожаю касуються і господарі мусять віддати республіці частину урожаю, визначену Земельними Управами.

й) Як що посів озимини був селянином зроблен пасінням поміщика, то крім частини, визначаємої Повітземельною Управою, в Земельну Управу повертається взята кількість насіння.

к) Земські та державні податки на землі земельного фонду докравуються хлібом, який віддає селянство.

В. о. Директора Департаменту Зем. Реф. *Михайловський*

[... «Міністерство Земельних Справ УНР»)
спр. 6/н за 1919 р., арк. 5].

№ 2

Телеграма

7 адресів:

1. Новоушица. Голові Повітової Земельн. Управи.

2. Проскурів. Голові Повітової Земельн. Управи.

Копія відпоручникові Мінземельч. Баранцю.

3. Могилів. Голові Повітової Земельн. Управи.

Копія відпоручникові Мінземсправ. Паліводі.

4. Ямпіль. Голові Повітової Земельн. Управи.

5. Ляличів. Голові Повітової Землеуправи.

6. Літин. Голові Повітової Землеуправи.

7. Вінниця. Голові Повітової Землеуправи.

Подаю витяг з наказу Пана Головного Отамана дві крапки Пан Головний Отаман наказав надалі додержуватись такого порядку дві крапки 1) збором врожаю включно до обмолоту видає Мін. Земельн. Справ через свої органи на місцях, 2) вимолочений хліб передавать од місцевих органів Міністерства Земельних Справ Продовольчим Відділам Народніх Управ, які є агентами Міністерства Народнього Господарства на місцях і передають зерно Головному Начальнику Постачання, 3) охорошу хліба до передачі його органам Міністерства Народ. Господарства провадять військо-частини які знаходяться в розпорядженні Головного Начальника Постачання і по вимогам Голов. Зем. Управ. відкомандировуються на місця в їх розпорядження крапка. Додержання цього порядку військовими частинами Головний Отаман накладає на Голов. Начальника Почти. На далі в разі порушення його винних буде притягати до суду. Робити контракти з орендарями як протизаконні рішуче забороняю крапка. Нач. Капц. Головного Отамана Сотник Бутенко. 460/О.Д. 9/VIII - 19.

Пропоную Вам негайно вжити всіх заходів щодо охорони державного хліба на землях бувших власників вимоги поспішайте Головному Начальнику Постачання спираючись на вищезміщений наказ Головного Отамана крапка Копію вимоги надсилайте мені

Міністерство крапка наказую Вам кожні три дні надсилати в Міністерство відомости про хід збору урожаю [...] охорону його [...] обмолот хліба і кількість зданого Продовольчим Відділам, 6265 13 серпня 1919 р. Директ. Земельнореформи.

[. «Народній міністер земельних справ УНР», спр. № 3, т. II за 1919 р., арк. 13].

№ 3

Інструкція ¹⁾

Волосни Земельни Управа про збір озимни на землях бувших власників

Вся озимна в бувших поміщицьких мастках, котра засіяна восни 1918 року, як озимина власниками так і громадянами на спіл з поміщиками, є власність Держави і знаходиться в розпорядженню Земельних Управ.

Збір врожаю провадиться Земельними Управами на слідуючих умовах.

§ 1. В тих мастках, де озимина засіяна самими власниками, збір врожаю провадиться безземельними та малоземельними селянами²⁾, а також і служачими мастків, за $\frac{1}{5}$ часть женцям при добрім врожаю, за $\frac{1}{4}$ часть женцям при середнім врожаю і за $\frac{1}{3}$ часть женцям при кепськім врожаю по опреділенню Земельної Управи, а решта ссб - то $\frac{4}{5}$, $\frac{3}{4}$ або $\frac{2}{3}$ врожаю належить Державі.

§ 2. В тих мастках, де озимина засіяна селянами на спіл поміщицьким насінням, збір врожаю провадиться спільниками за $\frac{2}{3}$ часть при добрім врожаю, за $\frac{3}{4}$ часть при середнім врожаю і за $\frac{4}{5}$ при кепськім врожаю по опреділенню Земельної Управи, а $\frac{1}{5}$, $\frac{1}{4}$ або $\frac{1}{3}$ частина врожаю поступають в розпорядження Держави. Крім того спільники повинні повернути Державі ту кількість насіння, яку вони одержали від власника.

Це насіння повертається Державі не пізніше 15 вересня б. р. і повинно бути цілком добротне.

§ 3. В тих мастках, де озимина засіяна селянами на спіл своїм насінням, збір врожаю провадиться спільниками на тих же умовах, які зазначені в попереднім (2) параграфі, але без повернення Державі насіння.

§ 4. Частина врожаю, котра належить Державі, звозиться в призначене Земельною Управою місце силами женців і складається ними в скирти.

§ 5. В першу чергу звозиться в скирти доля врожаю, що належить Державі, і в другу чергу женці забирають свою долю.

§ 6. Загальний контроль і догляд за збором врожаю покладається на Волосні Земельні Управи та Волосних агрономів, а

¹⁾ На підставі інструкції петлюрівського уряду «про реалізацію врожаю» видавали інструкції повітові земельні управи тощо та провадили збір хліба. Друкована «інструкція» Кам'янецької повітової земельної управи надзвичайно докладно та детально розробляє порядок грабунку безземельного та малоземельного селянства.

²⁾ Про малоземельне та безземельне селянство щодо грабунку його мова йде весь час.

догляд по маєтках покладається на окремих осіб, котрі призначаються в потрібнім числі Волосними Земельними Управами.

Оригінал підписали:

Голова Кам'янецької Повітової Земельної Управи *Підкуймуха*
і Члени: *А. Гладун* і *І Мецишин*.

Завідуючий с.-г. відділом *Міклашевіський*.

Завідуючий Земельним Відділом *Козловський*.

28/VI 1919 р. № 293

[«Міністерство Земельних Справ УНР»
спр. б/н за 1919 р., арк. 2]

№ 4

До Департаменту Земельної Реформи Міністер. Земельних Справ¹⁾

Звідомлення про стан збору урожаю в Проскурівському Повіті по 9 серпня ц. р. включно.

Завдяки погано налаженому залізничному рухові я зміг тільки прибути до Проскуріва 7 серпня вечером. 8 серпня я ознайомивсь з ділами відділу Управи по збору врожаю, де справа ще налагоджується і, як умови загальні не погіршають, наладиться. Помічається брак в спеціалістах як то: агрономах, агентах по сдачі хліба і інш. Правду сказати на такі оклади, приміром 600 карб., то ніхто й не піде. Міні в відділі по збору врожаю заявили, що як не буде їм прибавлено, то вони всі розійдуться.

9 серпня я мав нараду з складом Управи і Завідуючим Відд. по збору врожаю для розв'язання деяких питань зазначених п. Директором Департам. при моїй командировці. Протокол цієї наради буде прислан в скорому часі.

Цього ж дня я прийняв 4 - х представників від Управи по волостях інструкторів, або як вони їх звуть «агенти - контролери» Вони міні намалювали таку картину по цей день в справі збору врожаю:

Ярмолинська волость. В селі Старі Соколовці почала обмолочувати хліба військова частина 2 - го Галицького Корпусу. Вона підвезла молотилку, установила, звезла часті жита і, не чекаючи розпорядження ніяких Управ, розпочала обмолот хліба. Обмолотили вони уже пудів 600, і хліб цей звалюють в мельничний склад при млині. Хліб абсолютно сирий, половина не вимолочується, а вимолочений пріє в мішках. Такий поспіх молотіти частина пояснювала тим, що не має хліба. Агент Повіт. Зем. Управи по Ярмолинській Волості поставив при молотіти завідуючого мастком для учоту вимолоченого хліба, а також повідомив Продовольчий Відділ Народ. Управи, аби той негайно прислав свого агента для одержання цього хліба. Охорона хліба на фільварках не провадиться і частина хліба розкрадається. Одержати охорону ні звідкіль.

¹⁾ Про порядок грабунку селянства на Проскурівщині петлюрівцями.

Фльштинська волость. Збір жита по маєтках кінчається. Збір озимої пшениці ще не почався. Для звозки будуть потрібні підводи, котрих для інтенсивної праці не знайдеться. Молотьба начнеться приблизно через неділю. Всі маєтки в волости не мають ні жадної охорони; єсть випадки, що хліб ростягається. Взяти охорону нізвідкіль. Завдяки цьому, були такі «пройдисвіти», котрі не тільки тягнули хліб, а називая себе командірами військових частин, вели злостну агітацію помеж селянами, аби ті не слухали розпоряджень Земельних Управ, не признавали їх представників і хліба Державі не давали.

Волостні інструктори за допомогою місцевого коменданта борються з цим злом.

Малинецька волость. Збір жита ще не скінчений. Осиму пшеницю допіру починають косити. З неділі начнеться обмолот жита. Охорони ні в одному маєтку нема. Хліб розкрадається. Підвід для звозки снопів теж нема. В. с Розсохи військова частина дала згоду допомогти в обмолоті хліба.

Српчовська волость. Справа зі збором урожаю і обмолоту хліба по Сарновській волости стоїть кепсько. Волость ця є якраз район розположення Волинської Групи. Шкода та безчинства військами робляться великі. Забирається озимина снопами без всякого на те дозволу. Яровина — овес та ячмінь — коситься на корм коням без всякого сумніву. Крім того ведеться явно провокаційна агітація, аби розпорядження Земельної Управи не виконувались, що сход має сам право постановити, яку частину врожаю дати Державі і т. інше. Такі вчинки приймають нархичний вигляд, бо частина державного хліба розкрадається селянами.

З цього звідомлення видно, що найгірше справа стоїть з охороною хліба; дати гарну охорону — можна уникнути багато анархичних подій в маєтках. Но справа з охороною не легка. Не паладить її, значить не одержати Державі тих десятків тисяч пудів, які будуть розкрадені, коли маєтки остануться і надаліше без військової охорони. С приводу охорони я був в інтендатурі 2 Галицького Корпусу, де дати охорону відмовили, мотивуючи тим, з одного боку, що брак людей, а з другого, що неприязненне відношення селян до козаків Галичан і, по-третє, недбайливість нашого уряду про добробут козаків - Галичан стримує від дачі такої охорони. Вони показують, що із наших тиловиків, які сидять в Камянці, можна утворити не тільки охорону, але цілу армію. Деякі частини за охорону вимагають окремої платні, або харчувати козаків на кошти Земельних Управ.

Підраховуючи все це, я просив би Вас, пане Директоре, порадитись з ким належить відносно цих повітових охорон і повідомити мене про результат.

Хоча я маю про вчинки частин Волинської Групи документальні данні, але завтра виїзжаю сам в Сарновську волость, де маю завітати до цієї Групи і обо всім познайомитись на місці. Результат сообщу письменно.

Відносно звідомлень цифрових по волостях Проск. Повіту, то такі звідомлення будуть даватись що тижня. Краще б було,

аби Міністерство виробило шифровий зразок подачі звідомлень телеграфно і прислало в Управу.

Відпоручник М.З.С. [підпис]

9/VIII — 19 р. м. Проскурів.

[«Міністерство Земельних Справ УНР»,
№ 3 т. II за 1919 р., арк. 30 — 31а].

№ 5

Пошта. — Делепа.
Головному Начальникові Постачання

Прошу негайно зробити розпорядження аби була надіслана, охорона до слідуючих волостей: Городокської, Лянськорунської, Березяньської, Вільховецької, Циківської, Купінської і Куявської в кількості по 30 чоловік на волость. Охорона поступає в розпорядження Волосних Земельних Управ. Про час висилки охорони повідомити Міністерство Земельних Справ. Наказ Голов. Ог. від. 9 VIII ч. 460,0 п. 4.

Т. В. О. Директора Земельної Реформи [підпис]

15 Серпня 1919 р. ч. 280 м. Кам'янець - Под.

[Тамо ж, арк. 41]

№ 6

Н. К. Г. А. ¹⁾ ч. 307, 6/VIII — 19 р. 13 — 20

Наштабарм Начпроєвідділу ²⁾ Н.К.Г.А. 6/VIII—19 р. ч. 22

Настрій частин Галицької Армії є певний, бадьорий і тільки великий брак одіжі та обуви поменшує цей настрій. З харчами справа останні дні стоїть ліпше. Всеж ще трапляються непорозуміння між частинами і селянами на ґрунті харчів і так приміром в м. Куриловцях Мурованих, де стоїть третій корпус, Волосна Народня Управа і Земська Управа не вжила рішучих заходів для того, аби дати третьому корпусові хліб і це примусило команду корпусу видати наказ, аби до двох годин 6 серпня хліб в потрібній кількості був зжатий, в противному разі будуть взяті заложники і хліб буде вижатий силою у відповідній кількості з поля. Цей наказ був виконаний. Хліб був знесен. Тільки такими мірами можна примусити селян виконувати накази, я в цьому переконався сам, їздячи по селам. Безумовно такі міри можуть викликати небажані наслідки, алеж і армія не може голодати завдяки привердливості панів селян, котрім гроші не потрібні і котрі просять вже не Миколаївські, а золото. З цим треба боротися і о цим подбаги повинні Міністерства Внутрішніх і Земельних Справ. Жду Ваших розпоряджень.

Старшина звязку сотник Вишинський.

[Тамо ж, арк. 50]

¹⁾ Начальна Команда Галицької Армії.

²⁾ Начальний Штаб Армії, Начальникові Розподільного Відділу.

До Папа Міністра Справ Земельних

З 21 серпня до 24 я обїхав Сільські та Волосну Управу Циковської волости при чому оказалось:

1. Склад Циковської Волостної Земельної Управи цілком нездатний до роботи, голова малограмотний чоловік настїлько запустив діла, що недивлячись на те, що я просидїв там цілий день, добитись куди подївся інвентарь з маєтків, збіжжя не було можна. Волостній Управі не довіряють Сільські і грошей не дають, бо кажуть «ми кожний день бачимо голову п'яним і грошей такому голові не здамо».

Я звільнив його за недбалість і нездатність до роботи.

2. Всі Сільські Управи тримають при собі великі гроші (с. Біла — 13000 крб., село Черча 3000, село Нігін 3000 карб.) скрізь я скликав сходи і заявив, що ці Управи підуть під суд, коли не здадуть грошей, після такої заяви с. Черча і Біла здали, Нігін ще не здав, треба в останнє дати розпорядження про те, щоби Нігінські Управи внесли гроші, коли не віддати під суд.

3. Уборка озимини закінчилася, пробні копи я обмолотив, дали: пшениця 45 сн.— 4½ пуда, жито 1 коп.— 6 пуд. Так мало вийшло через те, що селяне зрізували колоски, а до цього не можна було враз доглядїтись. Сам по собі урожай дуже добрий.

4. Селяне прохають начати нарізку садиб, після обговорювання сієї справи на сході 23 - го в с. Білій рішено — почати нарізку землі на садибу з с. Білої, де є великі земельні запаси і переселення не буде. Землеміру Григорьєву дано розпорядження скласти проєкт.

[підпис]

[Тамо ж, арк. 89]

№ 8

Папу Директору Департаменту Земельної Реформи
А. А. Михайловському

Маю донести до Вашого відому, Пане Директоре, коротенький звіт про збір хліба в Проскурівському Повіті.

Збір хліба в Повіті, завдяки дождливій погоді, затягнувся. До 21 -го серпня при власнім моїм догляді багато ще оставалось на полі невижатої озимої пшениці, належної державі. Житні жнива скрізь скінчились. В більшості жито звезено в скирди. При огляді фільварків я багато звертав уваги на те, щоби скирди складались уміло, по хозяйські.

Треба сказати, що площа під житом невелика, а гораздо більше під озимою пшеницею. В цей уже час іде змішана робота: жнуть, возять і молотять. Розумія наш державний продовольчий стан і загальну політичну ситуацію¹⁾ і згідно Вашим розпорядженням, я покладаю всю енергію, аби ускорити справу з обмолотом хліба. Но колиб Ви на місті змогли побачити (хоть Ви це добре розумієте) ті великі перешкоди, які тут зустрічаються, то й ту роботу, яка провадиться, назвали би сносною.

¹⁾ Мова йде про можливість відступу петлюрівців з України.

Я укажу спершу на те, що коли приступали до жнив в повіті, то ні одна молотілка не була ремонтвана, а всі майже були розбиті. Збивши, як кажуть на живу нитку, очутились перед фактом повної відсутности пасів. Але все це трохи наладила Повітова Земельна Управа с тими невеликими засобами, які вона мала у себе під руками. Тоді, коли вже було готово де кілька машин, знов очутились перед позорним явищем: селяне, зробивші постанову жати за пятий сніп зі звозкою, відказались від такої і вимагають нечуваної платні. Крім того вони не хочуть іти на роботу за українські гроші, а лише за крони¹⁾, або за хліб.

Користуюсь тягатиною агентів Зем. Управи з селянами, решта селян безсовістно грабують з поля хліб. Охорони в такій кількості, якої б потрібно, неглядя на воплі мої з Земельної Управи, не давалось. На виручку від всього цього пришли військові постачання, котрі розпреділили собі порайонно повіт (але не весь). Стали давати підводи та людей для обмолоту. Але від цього справа не стає нормальною, бо Вам добре зрозуміло, як поведяться коло хазяйства військові частини. Щоб наладити справу молотьби силами військ. частин, я на місцях старався давати вказівки. Побачивши роботу, селяне теж стали приходити до машин, и і я гадаю, що коли не помішає погода і коли буде скінчений ремонт всіх машин, то в самим скорім часі почнеться справжня молотьба в повіті. Кепсько іще й те, що продов. відділ Нар. Управи не зовсім справно субсидірує Земельну Управу, а вона несе кожний день великі витрати по збору хліба. Часто каса пустує, що гальмує роботу. Також велика відсутність фахових сил на місцях із відомої Української інтелігенції (50% поляків) не мало шкодить нашій Державній роботі.

З щирою повагою, готовий до послуг
[підпис]

22/VIII — 19 р. Ч. 86/3491.

[Тамо ж, арк. 90]

№ 9

У. Н. Р.
МІНІСТЕРСТВО
НАРОДНЬОГО
ГОСПОДАРСТВА
ДЕПАРТАМЕНТ ХЛІБНИЙ
ВІДДІЛ.
20 Серпня 1919 р.
ч. 57/1961

До Міністерства Земельних Справ

Міністерству Народнього Господарства стало відомо, що співробітники Міністерства Земельних Справ і Земельних Управ одержують хліб по розпорядженню Міністерства Земельних Справ без нарядів і навіть без відома Міністерства Народнього Господарства.

Вважаючи на те, що хліб, котрий повинен поступити з панських маєтків є загально державна власність, розпорядження котрим цілком належить до відома і компетенції існуючих державних продовольчих органів і що зараз перед продовольчими

¹⁾ Австрійські крони.

органами стоїть перше питання задовольнити хлібом армію в першу чергу, Міністерство Народнього Господарства рішуче протестує проти розподілення хліба Міністерством Земельних Справ і просить одмінити свої розпорядження в цієї справі, як що такі були. Що - ж торкається задовольнення співробітників Земельних органів, а також і других інституцій, то воно повинно провадитись на загальних умовах, — себ - то по нормах Міністерства Народнього Господарства, до одержання котрих і треба вжити заходів зацікавленням інституціям.

В. о. Директора Департаменту [підпис]
Начальник відділу [підпис]
Ст. Діловод [підпис]

[Тамо ж, арк. 118]

№ 10

Доклад Управи

*Відділа реалізації врожаю Вінницької
повітрової земельної управи¹⁾*

Справа реалізації врожаю, справа схоронення тої невеликої кількості його, яка ще залишилась в розпорядженні Земельної управи знаходиться в дуже скрутному становищі: нема чим платити гроші робочим, а що найважливіше, то нема чим платити за молотьбу, а на це треба багато грошей, бо селяне не хотят грошей, а тільки зерна, а тому й ціни за роботу вимагають як не сто, то сто п'ятдесят карбованців в день; т. е. підганяють так, щоб примусити Зем. Управу до платні натурою. На допомогу спекулянтським апетитам робочих поступають розпорядження висших урядів, щоб за роботи по реалізації врожая платити лише грішми. Коли пощитати, що тверда ціна на хліб має бути меньш - більш коло 150 карб. пуд., то вийде що за роботу в день прийдесться платити в переводі грошей на зерно по $\frac{1}{2}$, $\frac{3}{4}$, 1 пуд зерна чоловікові в день.

Меж тим робочі при молотьбі згоджуються на платню натурою: — вісім - десять - п'ятнадцять, двадцять фунтів зерна. В деяких волостях платню натурою вже провели, бо іншого виходу не буде.

Маючи на увазі, що з кожним днем можна чекати дощів і хліб складений в скирти абияк загніє і зовсім пропаде, а крім того з кожним днем проволочки прийдесться платити лишні гроші всьому службовому персоналові, необхідно зараз же складати одно з двох, — або на днях будуть гроші для уплати робочим на місцях, або платити за все натурою, тільки таким чином удасться спасти остатки врожаю.

Все сказане відноситься до озимини.

Не лучше справа стоїть і з яровиною. Вона зараз в стадії жнив та копки, коли можно надіятись, що Держава одержить належну її частину. Техничний апарат налагоджен і вся яровина у нас на учті.

¹⁾ Про спосіб грабунку селянства на Вінниччині петлюрівцями.

Іслі ж не буде грошей, а платити натурою не можна, наш службовий апарат розлетиться, кому охота даром працювати, та іще як відомо, не зовсім безпечно¹⁾. З ярвиною значить також, як і з озиминою; або зараз будуть гроші, або платити натурою і ми зберемо щось, або не будемо платити, не будемо вимагати відповідальности од наших людей і останемося ні з чим.

Считаю корисним зазначити, що наш селянин за три роки революції перестав вірити Урядові в справі платні і коли не одержує гроші в строго опріділений час, він зараз кидає всю роботу, щоб даром не гаїти часу. А при молотьбі бувають такі випадки— коли вечером робочий не получив платні, на другій день не вийшов ні оден. А в яке становище стають Волосні Земельні Управи. Не маючи права платити натурою, а примушені молотити, вони молотять в долг, а хто не знає, що це значе бути винним за роботу, коли робочі не дуже вірять в одержання заробітньої платні. Щоб продемонструвати все сказане, я прилучаю виписи з вісток, які одержую з приводу цього з волостей:

Гавришівська волость:

«Прохаю Управу видати мені гроші для розплати со служачими по реалізації врожаю та охорони его, а також с поденними робочими по обмолоту в противному разі Вол. Зем. Управа перестає бути відповідальною за сохраннысть збіжжя і своєчасний обмолот його 18/IX 1919 р.»

Люденецька волость:

«... на молотьбу теж выдайте аванс бо молотьба провадиться, а одержаний до сього часу аванс тільки для ремонту, перевозки і установки машин... 14/IX - 19 р.»

Браїлівська вол.:

«... крім того ВЗУ¹⁾ вже винна сто пятьдесят тисяч карбованців за молотьбу. Просимо вжити можливих заходів, щоби отримати гроші, бо інаше справа гальмується... 18/IX - 19 р.»

Пиківська вол.:

«... хліб молотиться тільки за зерно позаяк селяне за гроші не хтять працювати, на такій умові: жінка 8 фунт., чоловік 10 фун., пара коней з чоловіком 1 пуд... 12/IX - 19 р.»

Станіславчинська вол.:

«... Вол. З. У. в друге прохає відпустити ванс на молотьбу в кількості 150.000 карбованців, або дозволити розплачуватись з робочими натурою, в противному разі Управа знімає з себе відповідальність за цілість і сохраннысть хліба по мастгах. 16/IX - 19 р.»

¹⁾ Знову натяк на можливість відступу петлюрівців з України.

А в цей самий час Повіт. Зем. Управа одержує телеграми, як наприклад: «всікі виплати робітникам по реалізації врожаю провадити виключно грішми і ні в якому разі не платити зерном» — підписав Директор Департаменту по заготовці та постачанню 20-го серпня 1919 року. Одержана нами копія 18-го вересня б. р.

Докладаючи про таке становище зі збором врожаю і будучи відповідальним перед Управою за результат його, я примушений сказати, що коли справа платні всім робітникам по реалізації врожаю не буде вирішена положительно, я перестану бути відповідальним за добре вирішення покладеного на мене завдання.

Примітка: Кошторис на расходи по реалізації врожаю мною складен на суму 9.528.400 гривень.

Завідуючий відділом реалізації врожаю агроном
Ільницький

21/IX - 1919 року м. Винниця.

[Тамо ж, спр. № 3, т. III, арк. 26]

№ 11

Інструкція

про порядок реалізації врожаю хліба 1919 року в земель запасного земельного фонду У. Н. Р. Браєлавського Повіту. ¹⁾

З приводу Наказу Міністерства Земельних Справ про реалізацію врожаю 1919 року та постанови Браєлавської Повітової Земельної Управи від 27 серпня ц. р. ця інструкція вироблена для руководження в слідуєчому:

1. За землю земельного фонду У.Н.Р, котра здана селянам в тимчасове користування на 1919 рік під ярину, селяне повинні віддати Республіці, згідно постанови Повітової Земельної Управи від 27 серпня ц. р., $\frac{1}{4}$ частину ярового хліба та інших продуктів, зібраних з цієї землі, а в випадках неврожайности ярини (особливо проса та гречки) Повітова Земельна Управа, по доставленні Волостними Земельними Управами актів про стан посівів, може цю частину зменьшити до відповідної норми. При проханні про зменьшення частини ярини Голови сільських громад повинні прикласти список хозяїв - прохачів, скільки кожний з них чога зібрав і з якої кількості землі.

2. Ті селяне, котрі засіяли землю бувш. власників²⁾, вже з'орану засобами власників, повинні повернути вартість оранки по оцінці Повітової Земельної Управи, в її депозит; вартість оранки вияснюється і незабаром буде надіслана для керування Волостним Управам.

¹⁾ В основному «Інструкція» ця не різниться від надрукованої на початку цієї праці такої ж «Інструкції» петлюрівської влади в Кам'янецькому повіті; тільки детальніше розроблена, через що ще ясравіше виступає оборона нею поміщицьких маєтків та грабунок селянства.

²⁾ Поміщики повтікали з України до Польщі, як тільки прийшла навесні р. 1919 (березень місяць) радянська влада і деякі не поверталися назад навіть і влітку того ж року, побоюючись, що вернется радянська влада, але ж зовсім не боючись петлюрівської влади, яка посуті армією своєю та законами взялася боронити поміщицькі маєтки від пограбування. як вони тоді казали, з боку селян.

3. Озимину, посіяну засобами бувш. власників, малоземельні та безземельні селяне повинні зжати та звести на місце, вказане Волостною Земельною Управою, за $\frac{1}{3}$ частину врожаю, себто: 2 частини Республіці і 1 частину взяти собі за роботу.

4. Договори тих господарів, які взяли минулої осені землю бувш. власників в користування за ч стипу — касуються.

Господарі, які засіяли минулої осені озиминою землі б. власників на сп л, повинні віддати Республіці і звести на вказане Волостною Земельною Управою місце $\frac{1}{3}$ частину. Якщо посів озимини був селянами зроблений насінням бувш. власника, то крім $\frac{1}{3}$ частини врожаю, спільник повинен повернути Земельній Управі з кожної зібраної десятини озимини по 10 пудів зерна.

Порядок здачі ярвини: а) Волостні Земельні Управи, згідно обіжнику Міністерства Земельних Справ, від 27 червня 1919 року, складають списки господарів, які мусять віддати зерном частину врожаю за користування землею в 1919 році з точним зазначенням, скільки всього пудів і якого хліба належить взяти в господаря за користування землею бувш. власників, і ці списки надіслати Повітовій Земельній Управі для остаточної перевірки; б) зерно збирається від селян Продовольчими відділами Народніх Управ при допомозі Земельних Управ.

6. Частина належної Республіці озимини звозиться селянами в назначене Волостною Земельною Управою місце снопами, а ярина здається зерном, крім вівса, котрий може бути звезений в снопах: мішанка звозиться снопами або копицями.

7. Сроки здачі ярвини до 14 жовтня, а картоплі та інших продуктів — до 1 листопаду ц. р.

8. Звезений селянами на вказане місце належний Республіці хліб Волостна Земельна Управа повинна негайно, в порозумінню з Повітовою Земельною Управою, вимолотити і одержане від обмолоту зерно здати в чистому виді Продовольчому відділу Народньої Управи по належним актам, за винятком тої кількості кращого зерна на насіння, яка потрібна для можливого засіву передбачаємого посіву в цім році де яких господарів бувш. власників засобами земельних Управ¹⁾.

9. Для найскорішого обмолоту хліба повинні бути використані всі кінні та парові машини, які маютья в розпорядженню Волостних Земельних Управ, а також бути найняті за платню у приватних осіб.

10. Коли озимина з деяких господарств була забрана селянами цілком до дому, то належну Республіці частину вони повинні здати снопами або зерном в тій кількості, яка буде зазначена в списках селян, зібравших хліб.

11. Коношину, засіяну на землях бувш. власників, а також сіно на сінокосах цих земель, безземельні та малоземельні селяне повинні зібрати та звести за $\frac{1}{3}$ частину.

З оригіналом згідно: Керуючий відділом [підпис]

[Тамо ж, арк. 113]

¹⁾ Як бачимо, сама земельна управа збиралася засівати (звичайно. коштом селянської праці) землі для поміщиків.

в докладу Помішника Губерніального Комісара Київщини від 28 вересня 1919 року під ч. 10.

Земельна та продовольча справа в повіті. В повіті зараз переводиться реалізація врожаю — йде обмолот. Міністерством Продовольчих Справ відпущено на цю справу лише півтора мільона карбованців, яких безумовно замало і молотьба йде в борг. Для обмолоту хліба необхіден аванс в 19.000.000 карбованців. Засіяно було під озимину 18.374 десятини, під яриною було 25.000 десятин, уборка була зроблена за 4 сніп. Завдяки тому, що державний хліб залишився в більшості в копах і не зведений селянами, приходиться підвозити хліб до молотілок власними засобами, таким чином молотьба хліба обходиться дуже дорого до 10 карб. за пуд. Копа дає не рівномірно від 1 ½ до 8 пуд. зерна. Всього державного збіжжя по повіту повинно бути біля півтора мільона пудів, але завдяки безсистемній витраті цих запасів військовими частинами — майже одна третина уже витрачена. В повіті є 150 економій, які прилічені до заводів. Військові частини (із групи Тютюнника) молотять хліб без повідомлення Земельної Управи. В економіях реманенту та інвентарю мало. На пятьдесят десятин — одна голова. Завдяки браку живого реманенту та засухам зорано під озимину дуже мало. За оранку одної десятини платиться більше 2.000 карб. Селяне бояться сіяти на панських землях свого насіння і вимагають аби їм для обсіву дали насіння. Зле відбивається на справі обмолоту неналагодження порядку розплати Комісією Постачання. Селяне Кальницького та Савського заводів наважуються на далі не давати державного хліба Комісіям, позаяк ці заводи боргують селянам більш як 550.000 карб. Військові частини одержують овес в снопах, що зовсім заборонено Міністерством Земельних Справ. Млини за браком смазочних матеріалів не можуть задовольнити потреб в обмелі. На копку буряків потрібна величезна сума. Буряку засіяно 10.000 десятин, копка і возка буряків обійдеться на десятину не менш 15.000 карбованців, а всього потрібно 15.000.000 карбованців. Пасуть на буряках навіть військові частини. Цукроварні потребують запаси палива. Для Цибулівської цукроварні наприклад необхідно 1.000.000 пудів дров, а всього 180.000 пудів. На цукроварнях Липовецького Повіту зараз лежить 1.000.000 пудів цукру. В Повіті знаходиться на де кілька мільонів колючого та звичайного дроту. Комісією по ліквідації військового майна нічого конкретного в справі використання цього дроту не зроблено.

З оригіналом згідно: За Начальника Відділу [підпис]

Надсилається до Міністерства Земельних Справ. 10 Жовтня 1919 р. ч 352/2268. Кам'янець - Под.

Директор Департаменту Загальних справ

В. М. С. [підпис]

Начальник Відділу [підпис]

У. Н. Р.
М. З. С.
СТАРОКОНОСТАНТИНІВСЬКА
ПОВІТОВА
ЗЕМЕЛЬНА УПРАВА
ВІСІ І СЕКРЕТАР.
27 жовтня 1919 р.
Староконостантинів
на Волині.
ч. 5014.

До Міністерства Земельних Справ

Праця Повітової Земельної Управи проходить досить в тяжких умовах. Близість польського фронту¹⁾ зо всіх боків дуже шкодливо відбувається на праці по переведенню тих чи інших намічених до здійснення плянів чи заходів. Так, наприклад, як видно з прикладаємих при сьому копій з докладів Члена Управи Шишко і Землеміра Ревізора Новікова, землемірів польські війська заарештовують як шпionів, не зважаючи на їх документи, не кажучи вже про Волостні Земельні Управи, які безсилі є що будь робити при таких умовах, але не зважаючи на всі ці перешкоди, Управа не тратить віри і енергії в праці. Молотьба проводиться досить інтенсивно, лише час від часу ослабляється за браком коштів, які трудно вдається роздобувати через Продвідділ, та дальність окремих волостей від повіту і трудність звязку під час осінньої непогоди. Про ту інтенсивну працю по обмолоту хліба свідчить прикладаєма при цьому відомість по реалізації хліба в повіті. Крім сього, по распорядженню Губерніяльної Земельної Управи до повіту є долученими вільні волості від поляків Заславського повіту, що тим більш збільшує працю Повіт. Земельної Управи.

Опираючись на все вищедолене Повітова Земельна Управа просе: 1. вжити заходів до визволення землеміра Вольнова, 2. асигнувати в распорядження Повітової Земельної Управи на обмолот хліба півтора мільона карбованців (1500000), бо в противнім разі справа з обмолотом хліба державного є zagrożеною за відсутністю на те відповідних коштів в Повітовім Продовольчм відділі і 3. про збільшення складу Управи на одного члена, одного діловода, двух канцелярських урядовців I рангу і двух урядовців II рангу.

Приложенія: копія докладу Члена Управи Шишко, копія доклада Землеміра Ревізора і приложення пяти відомостей про збір озимого, ярового збіжжя, огородини, про обмолот і видачу хліба.

Голова Управи [підпис]

Члени [підписи]
Секретар [підпис]

¹⁾ У Староконостантинівському повіті, в Жовтні р. 1919 панувала вже польська армія на підставі договору Петлюри з Пiлсудським від 1 вересня 1919 р. Польська буржуазія знала, що Петлюра не обмежиться проханням допомоги у збиранні хліба. Уже тоді очевидно було між Петлюрою та Пiлсудським договорено те, що пізніше, 21 квітня р. 1920 було формально закріплено Варшавською угодою тобто, що Галичина, більша частина Волині, Полісся та Холмщина залишаються за Польщею. Фактично, однак, польська шляхта та буржуазія ніколи не відмовлялися від гасла: Польща від моря до моря, тоб то — від кордонів 1772 р. — до р. Дніпра.

Члена Повітової Земельної Управи Шишко

Д о к л а д

11 - го сього жовтня, я згідно Вашему наказу, відправивсь в Корчовецьку волость по службовим справам.

По приїзді в межі волості я прийняв де які сили до звозу селянами збіжжя, належного Державі, які обіцяли самі довести, но дякуюче недалекому мешканню Польських військ, терорізує всю працю.

Польське військо до 14 жовтня в межі Корчовецької волости не виїжжало. 14 же цього жовтня Польське військо виїхало в с. Константинівку і Колки, тої волості, в 4 верствах від самої Корчівки, в який час там був по службовим справам землемір Повітової Земельної Управи Боніславський, де його заарештували, що далі з ним сталося не відомо.

Польське військо в межах Теофіпольської волості і взагалі по селам, де вони мешкають, над селянами знущаються, вимагають безплатно скотину, а то і самі забирають, багацько людей як винних так і не винних заарештовують, є відомості що багацько людей розстріляни і багацько забрали не відомо куди. Податки вимагають з населення в три рази більш як було раніше. Самовільно забирають деяку одержу у селян. Селян заставляють звозити половину хліба бувшим власникам.

Голову Теофіпольської Волостної Земельної Управи заарештували і вивезли не відомо куди.

В межах Корчовецької волости в деяких селах настрої населення непевний но все таки кажуть, що як будуть призивати в військо проти поляків, то всі стануть.

В маєтнях провадиться обмолот хліба. Відомості подають до Повітової Управи Волостна Земельна Управа і інструктор. В Волицькім лісі провадиться селянством самовільна порубка лісу, де мною заарештовано 2 громадянина, котрі надіслані до Начальника міліції 3 - го району для складання протоколу і притягнення до відповідальности.

Справи бувш. голови Корчовецької. Вол. Зем. Управи Гринчука не закінчені, а взяті мною в повіті, на 18 цього жовтня визван Гринчук для скінчення провірки справ, об чим буде донесено окремо. В Корчовецьку волость необхідно послати сотню козаків для допомоги Волостн. Управі — інструктору в справах звозу селянами збіжжя, належного Державі.

В Кульчинецькій Волостній Земельній Управі я нічого не успів зробити, позаяк необхідно вернутись в повіт до Управи.

Член Управи *Шишко*

16 Жовтня 1919 року.

[Тамо ж, арк. 141 - 142]

У. Н. Р.
М. З. С.СТАРОКОНСТАНТИНІВСЬКА
ПОВІТОВА

ЗЕМЕЛЬНА УПРАВА

Відділ С. Господарч.

8 жовтня 1919 року.

ч. 4622

м. Староконстантинів
на Волині

До Міністерства Земельних Справ

Повітова Земельна Управа при цьому надсилає на розпорядження копію наказу Коменданта польських військ м. Теофіполя Староконстантинівського повіту, від 8 вересня ц. р. о зведенні селянами д. Янівки Базалійської волості власникам мастка: Романові і Броніславові Кротевичам половину хліба з врожая біжучого року, який був засіяний тими же селянами і зібраний ними, з якого частина належить до Держави і додає, що Ялівка є за демаркаційною лінією, що в такий спосіб польське командування порушує нормальний уклад праці земельних органів і бунтує селян, які відмовляються виконувати накази законної влади.

Голова Управи [підпис]
Завідуючий Відділом [підпис]
Діловод [підпис]

Копія с копий

П Р И К А З

СЕЛЬСКОМУ СТАРОСТЕ СЕЛА ЯНОВКИ БАЗАЛІЙСЬКОЇ ВОЛ.

Приказываю сельскому старосте немедленно передать землевладельцам Роману и Брониславу *Кротевичам* половину хлеба урожая с/г. озимого и ярового собранного крестьянами, хлеб свозить по указанию Кротевичей, хлеб был посеян крестьянами на земле Кротевичей с условием передать им половину урожая сего года, что и должно быть исполнено крестьянами безпрекословно. За неисполнение сего приказа сельский староста и крестьяне подвергнутся строгому наказанию по законам военного времени. М. Теофиполь Сентября 8 дня 1919 года.

Подписал: Военный Комендант польских войск м - ка Теофіполя (подпись не разборчива).

(место печати, переведено содержание с польского на русский; 9 полк Стрельцов польских — Комп. Комендант).

С подлинным верно:
Голова Базалійської Волостн. Земельной Управы
(подпись неразборчива).
Секретарь (подпись неразборчива).

Копія з копією згідна:

Делопроизводитель Сільсько-Господарського Відділу
[підпис]

[Тамо ж, арк. 201 - 202]

Обіжник

Департамент заготовки і постачання хліба та фуражу Міністерства Народнього Господарства

15 Жовтня 1919 року. ч. 1253.

До всіх Продвідділів Народніх Управ

Цим сповіщається до відома і виконання:

1) Що всяка видача державного хліба Земельним Управам чи другим інституціям без дозволу на те Хлібного Департаменту чи Губпродвідділу суворо забороняється.

2) Надалі категорично забороняється видавати які - б то не було наряди на насіння для посіву.

3) Там, де зерно уже залишено на насіння, але ще Земельуправами не вицано селянам, це насіння наказується негайно прийняти від Земельуправ.

4) Маючи на увазі бажання де яких селян підвищити культуру хліба на своїх господарствах, дозволяється Продвідділам робити для них обмін кращих сортів пшениці і жита з бувших панських земель на жито, овес, ячмінь або гречку селянських господарств, при чім розрахунки належить провадити по цінам, встановленим наказом Міністерства Народнього Господарства від 9 жовтня б. р. ч. 308. приймаючи на увагу якість обмінюємих продуктів, так щоби не було для скарбу зтрати при цім обміні.

Оригінал підписали:

В. о. Директора Департаменту

А. Городецький

Начальник Відділу *Печай*.

[Тамо ж, арк. 220]

УКРАЇНЬКА
НАРОДНЯ РЕСПУБЛІКА
МІНІСТЕРСТВО
ЗАКОРДОННИХ СПРАВ
ДЕПАРТАМЕНТ
ЧУЖОЗЕМНИХ ЗНОСИН

До Міністерства Земельних Справ

У. Н. Р.

Відділ Дипломатичний
21 Жовтня 1919 р.
№ 3515/1644

У відповідь на відношення Міністерства Земельних Справ дня 3/Х 1919 р. ч. 659 Департамент Чужоземних Зносин Міністерства Закордонних Справ має честь заподати що слідує:

Тому, що в договорі між командуваннями військ Українськ. Народньої Республіки і Польської Річипосполитої, заключенім дня 1 вересня 1919 р. про збір державного збіжжя в нейтральній зоні, в тому ж договорі між річками Збручем і Жванчиком визначеній, згадки нема, — збір того збіжжя належить до тамошніх

місцевих автономних Українських Влад, які в час договору існували¹⁾.

Директор Департаменту Чужоземних Зносин [підпис]

Начальник Дипломатичного відділу [підпис]

[Тамо ж, арк. 220]

№ 17

Обов'язкова постанова про обмолот державного хліба для нужд Армії ²⁾

1. В тих випадках, коли Волостна Земельна Управа в будь якому фільварку не має змоги змолотити дб 20 - го жовтня с. р. всього належного Державі хліба з земель бувших приватних власників, то вона повинна весь хліб, знаходжующийся в копах та скирдах, здати одній з ближчих сільських громад для обмолоту.

2. Для цього Головою Земельної Управи, чи його уповноваженим, скликається сільський схід, який має ухвалити приговора, що він: 1) приймає для обмолоту певну кількість кіп, чи певного обміру скирди, які по попередньому зразковому обмолоту дали з коши ту, чи иншу певну кількість зерна і 2) обов'язується вимолотити цей хліб в певний строк і не пізніш 10 листопаду (ноября) здати до вказаної Головним Інтендантством станції залізниці, чи млина.

Примітка: Доставка проводиться сільськими підводами по нарядам сходу.

3 Платня за обмолот хліба з доставкою зерна на віддалення не більш 5 верств встановлюється в розмірі $\frac{3}{4}$ полови і соломи з вимолоченого хліба. За доставку до 10 верств (включаючи попередні 5 верств) віддається громаді останні чверть соломи і полови. За доставку на дальше віддалення встановлюється додаткова платня з пуда за кожную по над десятьма верствами, в розмірі одної гривні з верстви.

4. Для провадження пробного обмолоту сільській схід вибирає двох чоловік, які разом з представниками Волосних Земельної і Народної Управ і Повітового Продовольчого Відділу, провадять цей обмолот і складають акта, в якому мусить бути вказано слідує: час складання акта, якого села громада, кількість кіп, середній видаток зерна, час здачі зерна, сорт збіжжя, а також повинно бути зазначено, що ця громада приймає вказане збіжжя на обмолот і повинна його здати в зазначений строк.

Примітка 1. Акт складається в чотирьох примірниках, з яких оден лишається в громаді, другий береться представником Земельної Управи, а третій і четвертий в тижневий строк надсилаються продвідділом Головному Інтендантству і Хлібному Департаменту Міністерства Народного Господарства.

¹⁾ Таким поясненням, проте, даремне намагання замаскувати той факт, що насправді розпоряджалося польське військове командування.

²⁾ Репресії петлюрівців проти селянства для остаточного його пограбування та вивезення останнім хліба, надто зросли наприкінці 1919 р.

Примітка 2. Відсутність одного з представників не зупиняє провадження пробного обмолоту і складання акту.

5. Колиб громада одмовилась взяти збіжжя на обмолот, то цей обмолот може бути зданий кооперативу, чи якійсь певній групі селянства, за круговою, складаючих цією групу, членів порукою, при чому відповідальність за хліб накладається на громаду того села, до якого приписано поле.

Про одмову цієї і других сусідніх громад взяти на себе обмолот державного хліба, складаються акти, надсилаємі до Головного Інтендантського Управління, разом з вищезазначеними актами про здачу хліба на обмолот.

6. Як би не знайшлося можливости перевести обмолот вищевказаним засобом, то провадиться пробний обмолот з двома понятими, взятими з того села, до якого приписано поле, і ставиться примусова вимога громаді цього села обмолотити все збіжжя в повній строк, на зазначених в п.п. 3 і 4 умовах.

7. Невиконання вимоги карається накладанням Головою Колегії постачання на громаду грошової кари в розмірі вартості зерна, яке може бути вимолочено зі здаваємого хліба, рахуючи ціни, затверджуємі Головою Колегії постачання на підставі середніх риночних цін повіту, а хліб зостається Державі і вимолочується Земельними Управами по мірі можливості.

8. Громада, яка зразу згодиться здати Інтенданству із своїх запасів зазначену в акті кількість хліба до його обмолоту, доставляє десяти відсоткову знижку з обрахованої кількості хліба (обмолот зданного хліба вона може в цім разі провадити по своїй волі і лише здає, як то буде слідувати, відповідну частку соломи та полови).

9. За пограбування, або розкрадення в громаді хліба, громада ця карається подвійною здачею зазначеного в акті хліба, незалежно від того, хто пограбував, чи розікрав хліб, а в випадку зазначеному в п. 5 карається громада села, до якого приписано поле.

10. За нездачу в строк зазначена в акті громада карається в розмірі 25% коштовности хліба за кожний спізнений тиждень, при чому 4 і більш днів лічиться за повний тиждень, а менш 4 не береться на увагу.

11. Завідуючі Повітовими продовольчими відділами і персональний склад Волосніх, Народніх та Земельних Управ і їх уповноважені, а також волосні і сільські комісари (на підставі ст. ст. 152 і 415 Положення про польове управління військ в військовий час), за бездіяльність, не своєчасне та недбале виконання накладених на них по обмолоту хліба обов'язків, караються арештом до 3 місяців, або штрафом до 30.000 гривень (тридцяти тисяч гривень), а в особливо важливих випадках віддаються до Надзвичайного Військового Суду при Голові Колегії постачання і караються в порядку закону від 29 вересня 1919 року.

Міністр Народнього Господарства *М. Шадлун*

Міністр Земельних Справ *М. Ковалевський*

Голова Колегії Постачання *Стасюк*

(Тамо ж, арк. 109)

До Пана Міністра Земельних Справ

Доклад¹⁾

Справа з обмолотом Державного хліба в Проскурівському Повіті наближається до кінця. В деяких волостях Повіту осталося молотьби на яких небудь пару днів, по других максимум на десять днів. Але в останній час справа з обмолотом хліба стала критичною за повним браком грошей в Повітовій Земельній Управі для виплати робітникам коло машин. Управа не виплачувала уже де кілька днів і заборгувалась робітникам до мільона карбованців. Через це, як можно було сподіватись, машини стали, молотьба припинилась. До Кам'янця послано десятки депеш з проханням вислати грошей. Положительних наслідків нема. Я побачивши таку картину, дав негайно розпорядження по Повіту, аби за роботу в дальнішим провадженні молотьби виплачувати натурою: половику, триною і соломою, но справа не покращала. Здебільшого селяне як було це в Черно - Острійській волості, заявили, що половина й солома і так їм останеться, що вона й так «не втече» з фільварків, а їм потрібні гроші, або хліб. Хуже ще з тим, що селяне заявили, що вони не тільки не підуть до машини робити, але й не випустять з фільварків ні одного хунта зерна, доки не будуть заплачені гроші, а коли останнього не буде зроблено вони розбирають збіжжя. Крім того полови й соломи не хватить для росплати за прошлий час, но і за ту молотьбу, яка буде провадитись надалі. За браком грошей не виплачувались утримання нижшим служачим на фільварках і вони розбігаються боячись ще до того обурення селян, котрі загрожують їхньому життю, вразі не будуть оплачені гроші за роботу коло машин.

Мабудь Пану Міністру відомо про ту наелектризованність селянських мас Проскурівського Повіту, котра розрядилась в останне в цілі повстання сел Пашковецької та Малиничської волостей. Отже не задовольнення їхніх, я скажу, правдивих вимог в справі виплати грошей, може загрозувати загибеллю всього хліба, який ще залишивсь на фільварках. Недавно був случай, може на ґрунті бандитизма, коли на фільварках Магнішівку Шарівської волості, прийшло кілька озброєних селян, пов'язали сторожів, пригрозили завідуючому і забрали із комори весь мавшийся хліб в кількості до 200 пудів. Я боюсь, що коли не будуть скоро виплачені гроші, то такі вчинки збільшаться.

Беру на себе сміливість, Пане Міністре, ставитись негативно, що до принципа обов'язкової постанови обмолоту Державного хліба для нужд армії. Я, зная настрої селянства Проскурівського Повіту, здебільшого саме погане їхнє відношення до наших Державних інтересів, мушу зазначити, що невимолочений Державний хліб, який згідно обов'язкової постанови для обмолоту [має] перейти селянським громадам з виплатою їм за це всього про-

¹⁾ Сам петлюрівський емісар Проскурівщини подає надзвичайно искажену картину боротьби селянства проти своїх грабіжників.

дукту обмолоту, окрім зерна, цей хліб в зерні Держава не получить, хоч там в постанові зазначена сувора кара громадам за не виконання цього.

Підстави на це будуть такі: 1) багато селян котрим запропо-нували за роботу коло машин виплачувати соломною та половою відмовляються на тих підставах, котрі мною були зазначені вище, 2) багато не виплачено за роботу селянам Повіт.Земель. Управою грошей, отже вимолочене зерно громадою, я певен, буде обов'язково роздано тим, котрі не получили грошей і 3) нема й мови про те, щоби селяне за ту ж саму солому і полову відвозили зерно на желізною - дорожні станції, тоді коли селянин вимагає за 2 верстви разстоянія двіста карб.

Одверто скажу, чи хватить в нас реальної сили провести цю постанову в життя, чи не поступлять тоді селяне з Державним хлібом, як з податками, мобілізацією і т. и. і поки пускали в хід кулемети та гармати в двух, трех селах, то чи не прийдеться тоді воювати зо всім Повітом.

Беручи все це на увагу, отже на мою думку треба закінчити молотьбу тим самим порядком, яким була начата, а щоби скорше вона закінчилась, треба для цього зараз гроші і к 10 листопаду будуть всі фільварки *Проскурівського Повіту* обмолочені.

Відпоручник Міністерства Земельних Справ [підпис]
[Тамо ж, арк. 319]

№ 19

Dowództwo powiatu i placu
w. Kamiencu - Podolskim
L : 27/919

Kamieniec, dnia 26/XII 1919.

Do

p. Ministra Ohijenki¹⁾
w. Kamieńcu - Podolskim.

W myśl poprzedniego porozumienia z Panem Ministrem, zawiadamiam, iż z dniem 27 bm. przestaje funkcjonować Milicya jako straż bezpieczeństwa, a faktycznie zdanie obowiązków (administracyjnych) nastąpi w dniu 28 bm. przez upoważnionego do tego g Komisarza Policji. Upraszam o odpowiednie zarządzenia

Kpt. Dowódca powiatu i placu
Osetkiewicz.

[ф. «Головноуповноважений уряду УНР»,
спр. № 5 за 1920 р., арк. 222]

¹⁾ В кінці 1919 року (грудень) шляхетсько - буржуазна Польша окупувала Поділля. Вся влада перейшла фактично до рук польського військового командування. Навіть та ж звана петлюрівська міліція в Кам'янці була ліквідована, а натомість запроваджена польська поліція. Все це очевидно було раніше домовлено між Пілсудським та Петлюрою. Петлюрівський уряд переїхав до Вінниці. У кам'янці Петлюра залишив свого міністра культів Огієнка, який називав себе «уповноваженим уряду УНР в тимчасово зайнятій поляками частині України» і повинен був виконувати там всю адміністративно - політичну владу. Справді ж з ним ніхто не рахувався та вся влада була в руках польського військового та цивільного командування.

Адреса Начальникові Держави ¹⁾, подана Док. Заленським від Поділля.

Варшава 6 січня «Кур'єр Варшавській» пише слідує: ПАТ повідомляє:

Дня 3 січня біжучого року делегація польської людности з Кам'янець Подільського повіту, в склад котрої входили представники польської людности всіх верств суспільности, найбільше з хліборобів²⁾, ремісників і міщан, на чолі котрих стояв Д - р Вітольд Заленський, передали Начальникові Держави адрес слідує:

«Достойний Пане, приїхали ми сюди з землі Подільської, щоби висловить Тобі щирю подяку за те, що Ти визволив наш старий Кам'янець від більшовиків і анархії. Той день, коли війська Твої, о Коменданте, завітали до Кам'янця, коли заблищали нам польські Орли, залишиться незабутнім в наших серцях. Нас багато на Поділлію. Утиски і кривди, яких ми натерпілись від усіх Урядів, об'єднали нас остаточно. Всі, багаті і бідні, інтелігенція і ремісники, сільські господарі і міські, прагнемо великої і могутньої Польщі, хочемо, щоби наше Поділля, наш старий Кам'янець, як і раніш, був Польською фортецею на кресак Речі Посполітої. Благасмо Тебе про те, Коменданте, нехай польська влада цивільна обопреться на нас. З усіх сил ми будемо її допомогати в будівництві польської Державности. Не лише ми поляки, які з діда і прадіда осіли на багате Поділля, але і порядні елементи Російської національности, тішаться і радуються разом з нами, що скінчилися нарешті дні грабунків, убивств, розгрому і анархії і що нарешті процвітає наше рідне Поділля під твоім Урядом, Коменданте».

[«Наш шлях», ч. 9, 17 січня 1920 р., м. К.- Под.]

Меморандум ³⁾

Урядом У.Н.Р. поданий Начальнику Держави Польської Меморандум в справі з'ясування стану на місцях і усунення деяких, перешкоджаючих добрим відносинам, явищ, бувших наслідком невідповідальних вчинків дрібних агентів влади.

[«Наш шлях», ч. 8, 16 січня 1920 р., м. К.- Под.]

¹⁾ Після окупації Поділля армією буржуазно - шляхетської Польщі, місцева (Подільська) польська буржуазія та шляхта була певна, що Поділля так вже й залишиться під пануванням Польщі, тим то й такі радощі висловлює вона у своєму зверненні до Пилсудського.

²⁾ Куркулів.

³⁾ Пилсудський та польська буржуазія й шляхта вважали Поділля за інтегральну частину Польщі і тому розпоряджалися так, як у себе вдома. Українська ж бу жуазія намагалася показувати, що це начебто тільки непорозуміння.

Приказ № 5.
Кам'янець - Подільський. 23 Січня 1920 р.

1. З огляду на грабіж і грабунки, а також в цілях збереження світла, з дньом оголошення цього рух цивільних осіб дозволяється тільки від 6-ої до 20 - ої години (8 веч.), згідно цього розпорядження всі публічні льокалі і склепи належить відчиняти не раніше о години 8 ранку, а замикати в 19 год. (7 веч.) від 20 до 6 год. всі ворота домів і фіртки та подвір'я мають бути позамикані. Всі особливі дозволення на одчинення льокалів і т. ин. відмінюються.

2. Приказ Команди повіту і пляцу ч. 3 § 4 поясняється, що до дня 5 - го лютого при всіх вивісках мають бути повішені і вивіски в польській мові.¹⁾

3. На далі спис цивільної людности буде вестись бесплатно, отримані гроші будуть повернені.

4. Оголошується, що всі листування, прохання і т. п. зі сторони Урядових установ не підлягають стемпльовій оплаті.²⁾

5. Буває часто, що багато цивільних осіб звертається до військової Влади з справами, котрі належать цивільним владам У.Р.Л.³⁾ Повідомляється, що в будучности такі справи будуть оставатися без відповіді.

Комендант повіту і пляцу
Оцеткевич, Ант.⁴⁾

(«Наш шлях», ч. 16, 29 січня 1920 р.,
м. К.-Под.)

№ 23

Військове урядовання, маючи другі завдання, ніж цивільне, ніколи не може замінити цілком його функції.

Отже під цим кутом треба вітати виданий владою наказ ч. 5, в якому точно вказується загальна лінія розмежування справ.

Ще більше треба вітати ті рядки наказу, де точно ясно вказується, що по справах цивільних населення має звертатися до влад цивільних Української Людової Республіки, як до інституцій місцевих, які вже як не як були організовані і до яких населення звикло і знає як підійти.

Ідея, проведена в наказі, може дати і добрі наслідки в смислі взагалі в'яснення питання стосунків, які в широкому масштабі чогось такі неясні і так туго посовуються, від чого взагалі нікому ніякої користи немає⁵⁾

¹⁾ Це був перший крок до полонізації України.

²⁾ Гербова оплата.

³⁾ Українська Республіка Людова. Так поляки називали УНР.

⁴⁾ Капітан Оцеткевич був цивільним польським комендантом Кам'янця під час окупації України білополяками.

⁵⁾ Боючися загального невдоволення петлюрівці обдурювали маси, твердячи, що позиція польських окупантів начеб то неясна, тоді як насправді ця позиція для всіх була ясна: Пилсудчина ніколи не думала добровільно залишати Україну та домагалася кордонів 1772 р.

Думаємо, що зовсім би не зле було би поширення вищезначеного принципу розмежування влади встановлення стосунків і на інші райони, як то Ушицький і Проскурівський, звідки доходить чутки про те, що там ніби не так, як то стверджено до Кам'янецького району, хоча положення Кам'янецького району принципіально нічим не відрізняється і від згаданих.

Отже, поминаючи всякі політичні міркування, для яких приказ ч. 5 дає цілком сталі засади, якими мусять скористуватися на наш погляд відповідні репрезентації для доведення начатої справи до благополучного кінця, ще раз підкреслимо, що виявлення компетенції органів урядування військового і цивільного в спосіб намічений наказом дуже добре відбилося би на громадянстві; останнє просто технічно краще орієнтувалося б де, як і що воно може дістати, куди вдатися і з чим.

[«Наш шлях», ч. 18, 31 січня 1920 р., м. К.-ц. Под.]

С. С.-КО

ДО ІСТОРІЇ СПІЛЬНОЇ БОРОТЬБИ УКРАЇНСЬКОЇ І ВІРМЕНСЬКОЇ КОНТРРЕВОЛЮЦІЇ ПРОТИ РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ. (1918 — 1919 рр.)

Шукаючи спільників для боротьби проти пролетарської революції, проти влади Рад Українська Центральна Рада намагалася нав'язати зв'язки з усіма контрреволюційними силами, що діяли на терені кол. царської Росії та спертись на допомогу чужоземних імперіялістів.

Різні контрреволюційні організації та партії від монархістів до дашнаків, есерів і меншовиків включно і собі вбачали в Центральній Раді такий орган, що його можна і треба використати для боротьби за спільні класові інтереси буржуазно-поміщицької куркульської контрреволюції.

Чужоземні імперіялісти багато зусиль доклали, щоб зорганізувати єдиний фронт реакції проти робітників і трудящого селянства всього терену кол. Росії.

Загально відомими є спільні дії Української Центральної Ради та донських і кримських генералів проти пролетарської диктатури, відомі й спроби формування різних національних контрреволюційних «армій» на Україні («Великоруське», «Сибірське»), військо, польські легіони, грузинські військові дружини тощо).

Вірменська контрреволюція, керована бльоком у складі націоналістичної партії дашнаків та меншовиків і есерів, партій II Інтернаціоналу,¹⁾ і собі намагалася широко скористатись із допомоги Центральної Ради. Спільні дії йшли лінією творення бойових дружин і вирядження їх до Вірменії, постачання зброї і харчів, від Центральної Ради, використання вірменських дружин для

¹⁾ Партію Дашнакцутюн прийнято до складу II Інтернаціоналу на Штутгартському конгресі 1907 року.

боротьби проти пролетарської революції, проти влади Рад на Україні, формування на терені Вірменії українського війська з частин кол. кавказького фронту і відіслання їх на Україну тощо.

У січні 1918 року в Києві зорганізовано Комісаріят Вірменських Справ, що провадив організування бойових дружин з вірменів, трохи згодом у наслідок вигнання Центральної Ради з України, Комісаріят припинив організовувати бойові дружини, проте він і далі відряджав, окремими партіями і по - одному, до Вірменії офіцерів, лікарів, урядовців, салдатів, широко розгорнувши цю роботу після окупування України німецько - австрійським війском. Комісаріят діяв за керівництвом дашнакського уряду — Національної Вірменської Ради, виконуючи і дипломатичні функції.

13 січня 1918 року між урядом Центральної Ради і Вірменським військовим Комісаріятим підписано спеціальну угоду (дивись документи), цілковитому здійсненню якої перешкодила перемога революційного повстання робітників і бідняцько-середняцького селянства України, керованого більшовицькою партією.

Після повернення Центральної Ради до Києва і окупування України німцями і австрійцями згадану угоду поновлено¹⁾.

Після встановлення гетьманщини (29 квітня 1918 р.) зв'язки між вірменською і українською контрреволюцією не припинились, а навпаки, поширилися. Цьому сприяло й те, що німецько - австрійські інтервенти намагалися скористатись вірменською буржуазією, як одним із знарядь поширення свого впливу на Кавказ.

16 червня 1918 року у Києві з участю делегацій Вірменської Національної Ради, в складі Г. Мелік - Каракозова, А. Джамаляна, що згодом був репрезентантом дашнакської Вірменії в Берліні, зорганізовано «Комісаріят Вірменії при уряді Української Держави». До складу цього Комісаріату ввійшли полковник М. Х. Ломізе (голова), полковник М. Б. Попов і капітан А. Н. Тонієв - Тоніянц.

Представником республіки Вірменії на цей час визначається Г. С. Дзамоев. Комісаріят керує Вірменська Національна Рада, у великих містах організується ряд філіяльних представництв (Одеса, Харків).

Український гетьманський уряд визнає згаданий Комісаріят і представництво Вірменії, а військове міністерство активно допомагає їхній діяльності.

Намагаючись скористатись допомогою української контрреволюції і німців у боротьбі проти пролетаріату і його диктатури, вірменська буржуазія в основному орієнтується на імперіялістів Антанти, мріючи з їхньою допомогою збудувати «Велику Вірменію від Чорного до Середземного моря». Ця орієнтація має свою довгу історію, вона (орієнтація) наклала відбиток на всі взаємо-

¹⁾ Зміст стосунків між Комісаріятим і Українською Центральною Радою яскраво відзеркалює проект угоди, підписаний комісаром Вірменії Тонієм - Тоніянцем (див. документ № 1, 3).

відносини між вірменською буржуазією і українською контрреволюцією.

Все згадане вище спричиняє й те, що Міністерство Зовнішніх Справ Вірменії про людське око не «визнавало» своїх представницьких органів на Україні. Так телеграмою від 12 жовтня, знаючи, що ці органи працюють із січня, маючи від них систематичну інформацію, керуючи цими органами, Міністерство Закордонних Справ начеб-то визнає за ними лише функції національного представництва «для обслуговування потреб місцевих вірменів» і комерційні функції; Міністерство «мотивує» це «надзвичайним утрудненням зв'язків поміж Києвом і Вірменією». Проте 1-го листопада, не зважаючи на телеграму від 12 жовтня, у Києві зорганізовано дипломатичну місію, на консула призначено М. Ломізе, крім нього до складу місії увійшли Г. Дзамоев і інші.

Телеграма 12 жовтня була безперечною даниною Антанті, якій не дуже до вподоби були зв'язки вірменської буржуазії з гетьманським урядом — льокаєм німецько-австрійських імперіялістів. Після скінчення гетьмана Комісаріят Вірменії налагоджує зв'язки з Директорією УНР, але в зв'язку з наближенням радянського війська до Києва Г. Дзамоев евакуюється до Одеси; з цього часу вся діяльність вірменської контрреволюції розгортається під безпосереднім керівництвом імперіялістів Антанті.

Слід відзначити ще одну характеричну рису з діяльності вірменської контрреволюції на Україні. Прикриваючись розмовами про допомогу трудящому вірменському населенню, яке голодувало на батьківщині, організації й установи дашнаксько-меншовицької буржуазної контрреволюції спекулювали на голоді, наживаючись на спекуляціях збіжжям та цукром.

Документи, що ми їх подаємо є яскравою ілюстрацією спільної боротьби української і вірменської буржуазії проти Радянської влади.

Оригінали та копії публікованих документів зберігаються в Державному Центральному Архіві СРР Вірменії у фонді Міністерства Зовнішніх Справ кол. дашнакського уряду (діл. справа «Зносини з нашим представником на Україні») і в Центральному Архіві Революції УСРР у фонді Міністерства Закордонних Справ гетьманщини (діл. справа «Вірменія»).

№ 1

Проект оголошення Української Народної Республіки с Армянским Комиссаром на Украине ¹⁾

1. Правительство Украинской Народной Республики признает Армянского Комиссара на Украине правомочным представителем Армянского Национального Совета.

¹⁾ «Армянский Комиссар на Украине», а згодом «Армянский Военный Комиссариат Украины», репрезентував контрреволюційний буржуазний уряд Вірменії — уряд вірменської націоналістичної партії Дашнакцутюн, що вела довготривалу боротьбу проти Радянської влади. Дашнакі перетворились на одне з апаратів боротьби внутрішньої контрреволюції й чужоземного імперіялізму проти пролетарської революції-

2. Правительство Украинской Народной Республики опубликовывает в официальном правительственном органе о назначении Армянским Национальным Советом своего Комиссара на Украине и предлагает всем начальствующим лицам и учреждениям оказывать означенному Комиссару полное содействие, как представителю Армянского Национального Совета по защите интересов Армянского народа.

3. Все армяне - воины, находящиеся на территории Украины, поступают в распоряжение Армянского Комиссара на Украине для отправки их на родину.

4. В административном, организационном и политическом отношениях все армяне - воины, в период пребывания их на территории Украины, находятся в ведении Армянского Комиссара на Украине.

5. Все армяне - воины отправляются с Украинской территории на родину на тех же условиях, на коих Украинские части отправляются и отправлялись из Армении в Украину.

Примечание: Условия эти имеют быть выработаны особой смешанной из представителей обеих сторон комиссией в спешном порядке.

6. Имущество арменизированных частей, на основании приказа генерала Щербачева от 5 декабря 1917 г. за № 01740, должно быть передано в полное ведение Армянского Комиссара.

7. Украинское Правительство делает распоряжение об отводе соответствующих помещений для этапных пунктов, которые служат местом концентрации армян - воинов при переправке их на родину.

8. Все виды довольствия: вещевого, продуктами и припасами, за время нахождения их на территории Украины, производятся из базисных магазинов и складов соответственного ведомства Украинской Республики.

9. Для денежного довольствия армян - воинов, находящихся на территории Украины, Украинское Народное Правительство, по ходатайству Армянского Комиссара, открывает кредит в размере до двухсот тысяч (200.000) р.

10. Все расходы, связанные с содержанием армян - воинов, с момента их поступления в распоряжение Армянского Комиссара, возмещаются Украине Национальным Советом Армении в размере, определенном специальной комиссией из представителей обеих сторон.

При этом учитываются все расходы, произведенные со дня формирования Украинских частей в Закавказье, из средств Краевой Власти Закавказья или Национального фонда Армении.

11. Правительство Украинской Народной Республики предоставляет в распоряжение Армянского Комиссара, в случае его о том заявления, помещение с отоплением и освещением для Управления Комиссариата и членов его, пользование средствами связи с Кавказом и с городами России и Украины, пользование прямым проводом, военной почтой, отправка военных телеграмм и т. п.

12. Украинское Народное Правительство предоставляет подвижной состав для перевозки по железным дорогам армян - воинов со всем конским составом и прочим имуществом в Армению в размерах потребности. Перевозка производится по маршруту, установленному Комиссаром Армении, по предложению лит. А.

13. По делам личной охраны и защиты интересов граждан Армении, проживающих на территории Украины, Комиссар Армении сносится непосредственно с Министерством Иностранных Дел. С той же целью могут быть назначены Комиссаром Армении его представители в отдельных городах Украины.

14. Личная неприкосновенность и имущественная безопасность граждан Армении обеспечивается на территории Украины Правительством Украинской Народной Республики в той же мере, в какой обеспечиваются соответственные права украинских граждан.

15. Имущество граждан Армении на территории Украины признается не подлежащим реквизиции, конфискации и экспроприации.

16. Убытки и ущерб, причиненные гражданам Армении на территории Украины во время народных волнений, возмещаются правительством Украинской Народной Республики, по выяснению обстоятельств, при которых таковые были причинены, и размеров, особой комиссией, в состав которой входит представитель Армянского Комиссара.

17. Аресты граждан Армении и обыски у них по политическим делам могут производиться представителем Правительства Народной Украинской Республики не иначе, как в присутствии представителя Комиссара Армении.

18. Обо всех преступлениях, совершенных гражданами Армении на территории Украины общеуголовного характера, после принятия соответственных мер пресечения, ставится в известность Комиссар Армении, представитель которого должен присутствовать при производстве следствия.

Все граждане Армении на территории Украины поступают на учет Комиссара Армении и получают от него удостоверения, служащие видом на жительство на территории Украины.

19. Комиссар Армении имеет право выдавать гражданам Армении на Украине разрешения на хранение и ношение оружия для личной охраны. Разрешения таковых должны быть свидетельствуемы соответствующим учреждением Правительства Украинской Народной Республики.

20. За Комиссаром Армении оставляется право ввести проект дополнительного договора о правах граждан Армении на территории Украины.

Комиссар Армении *Тоциев - Тонцианц*.

[Державн. Центр. Архів СРР Вірменії,
ф. «Министерство иностранных дел» кол.
дашнакського уряду у Вірменії, спр. № 151/195
за 1918 - 20 р.р. — «Сношення с нашим
представителем на Україні»]

**АРМЯНСКИЙ
ВРЕМЕННЫЙ КОМИССАР**
Украины, Молдавии
и Крыма.

Марта 8 дня 1918 г.
№ 0635

г. КИЕВ

Для телегр.: Армянокомиссар.

тлф. 62 — 67
35 — 45

**Народному Министру Иностранных Дел
Украинской Республики.**

Вх. № 730 12/III — 18 г.

13 - го Января с. г. был подписан проэкт соглашения Правительства Украинской Народной Республики с Армянским Военным Комиссариатом Украины по вопросам об организации кадров для комплектования Народной Национальной Милиции и перееотправки на Кавказ как этих кадров, так и армян - воинов по обстоятельствам военного времени, находящихся на территории Украины и на Украинском фронте, но оно не было приведено в исполнение вследствие прихода в Киев большевиков.

Представляя при сем копию означенного соглашения, прошу не отказать в распоряжении:

1. Об утверждении настоящего проэкта.
2. О содействии подведомственными Вам лицами и учреждениями в выполнении поставленных задач Армянскому Комиссариату Украины.
3. Об открытии по мере надобности на мое имя кредита, необходимого на содержание и перееотправку в Закавказье, состоящих в разных городах Украины команд.
4. О предоставлении подвижного состава для перееотправки всех армян - милиционеров в Закавказье и
5. О разрешении пользоваться прямым проводом с городами Украины и России.

Комиссар *Тониев - Тониану*
Начальник Штаба [підпис]

[Ц.А.Р., ф. «Міністерство закордонних справ У.Н.Р.», спр. за 1918 р. «Вірменія ХІ»]

№ 3

Копия

Проект

соглашения Правительства Украинской Народной Республики с Армянским Военным Комиссариатом Украины по вопросам об организации кадров для комплектования Народной Национальной Милиции и перееотправки на Кавказ как этих кадров, так и армян воинов по обстоятельствам военного времени находящихся на территории Украины и на Украинском фронте.

Комиссия в составе представителей: Военного Министерства — г. Кодоса, Министерства Иностранных Дел — г. Дьяконенко, Председателя Армянской военной секции — полк. Ломизе, Председателя Армянского комитета — г. Гаспаряна, Армянского воен-

ного комиссара Украины капитана Тониева - Тониянца, представителя армянского верхкомиссара поручика Я. Я. Якулиана — пришла к соглашению на основе нижеследующих пунктов:

I. Правительство Украинской Народной Республики признает Армянский Военный Комиссариат на Украине правомочным органом Национального Армянского Совета Армении.

II. Организуемые в пределах Украины Армянским Военным Комиссариатом команды из армян воинов и армян призываемых в ряды армянской народной милиции для переотправки на территорию Армении сосредотачиваются на этапно - эвакуационных пунктах, указанных правительством Украины по соглашению с Армянским Военным Комиссариатом, получая в этих пунктах все необходимое для формирования и довольствие.

III. Все армяне воины и призываемые в ряды армянской народной милиции армяне, находясь на территории Украины, поступают в распоряжение Армянского Военного Комиссара Украины, который должен действовать в согласии с военным министерством УНР.

IV. Армяне - воины, направляемые в Армению, сохраняют при себе вооружение, материальную часть, конский состав и все имущество своих частей в размерах численности людей, выделяемых из этих частей.

V. Если армяне - воины не будут удовлетворены в своих частях, при выделении, всем положенным снаряжением, вооружением и материальной частью, то этими предметами они удовлетворяются в соответствующих учреждениях по распоряжению Военного Министерства.

VI. Части и команды, сформированные из воинов - армян, обеспечиваются всеми видами довольствия во время нахождения их в пределах Украины и в пути следования в Закавказье, а также снабжаются проездными документами.

VII. В административном, организационном и политическом отношениях, а равно в отношении назначения командного состава, команды армянской милиции и сводные части армий военнослужащих в период пребывания на территории Украины со всеми своими учреждениями, вспомогательными и тыловыми, находятся в ведении Армянского Военного Комиссара Украины.

VIII. Демобилизации, разоружению, передвижению, а равно и отпуску армяне - воины, находящиеся в распоряжении Армянского Военного Комиссара не подлежат иначе, как через его посредство. Офицеры, врачи и чиновники поступают на учет Армянского Военного Комиссариата.

IX. Военный Министр предоставляет в распоряжение Армянского Военного Комиссара, в случае его о том заявления, помещение с отоплением и освещением, как для Управления Комиссариата, так и для чинов Комиссариата и разрешает пользование средствами связи с фронтами, Кавказом, а равно с городами Украины и России (пользование прямым проводом, отправка военных телеграмм, военной почты и т. п.).

X. Все расходы, связанные с содержанием как армян - воинов так и вновь призываемых армян, возмещаются Украине или из

общегосударственного фонда той федерации, в которую войдет Армения, или же Национальным Советом Армении; в размере определенном специальной комиссией из представителей обеих наций. При этом учитываются расходы, произведенные со дня формирования Украинских частей в Закавказье, из средств общегосударственных Краевой Власти Закавказья или Национального Совета Армении.

XI. Правительство Украинской Н[ародной] Р[еспублики] выдает Армянскому Военному Комиссариату в случае о том его ходатайства необходимые для формирования команд суммы, которые должны быть возвращены согласно пункту X.

XII. Военное Министерство публикует приказ о назначении Армянского Военного Комиссара Украины и предлагает всем начальствующим лицам и учреждениям оказывать ему полное содействие.

XIII. Охрану интересов команд армянской милиции и военных команд, а равно всех армян граждан, находящихся на территории Украины принимает на себя Центральный Армянский Комитет Украины, которому Правительство Украинской Народной Республики обещает свою поддержку.

XIV. В случае объявления мобилизации Национальным Советом Армении, призванные армяне, находящиеся на территории Украины, направляются на этапно - эвакуационные пункты, отведенные для армян - воинов и на них распространяются все условия, выработанные пунктами 4,5, 6, 7 и 8 сего соглашения.

Примечание: Пункты 4, 5 и 6 принимаются, имея в виду, что в таких же условиях находятся Украинские части в Закавказье.

Подписали:

*В. Дьяконенко. Ф. Колос. Капитан Тониев - Тониану.
Полковник М. Х. Ломизе. В. Гаспарян. А. Якулян.*

Кроме того Армянский Военный Комиссариат настаивает на включении в настоящее соглашение еще следующего соглашения: «в случае заключения сепаратного мира Украины с Центральными Державами, настоящее соглашение остается в силе, но Правительство Украины обязуется предоставить в двухмесячный срок подвижной состав для переправки всех армян - воинов, призываемых граждан за пределы Украины на тех же основаниях».

Подписали:

*В. Гаспарян.
Полковник М. Х. Ломизе.
А. Якулян
Капитан Тониев - Тониану.*

[Верно: Армянский Комиссар Украины *Аш[от] Тониев - Тониану.*

[Ц.А.Р., ф. «Міністерство закордонних справ У.Н.Р.», спр. за 1918 р.— «Вірменія XI»]

События развиваются с головокружительной быстротой. Все вокруг воссоздания единой России. Борются несколько сил—течений, но в общем конечная цель опять таки—единая Россия. Различие в форме государственного устройства России.

Ситуация и группировка сил следующая:

В Киеве центр деятельности монархистов под руководством и при поддержке Германии.

Германия (по достоверным сведениям) решила во что бы то ни стало воссоздать Россию, с которой и вступит в союз. Для этой цели через сильную монархическую организацию формируют Астраханскую и Южную армии, а также Гвардейский корпус. Во главе стоят генерал Веселовский и Долгоруков.

Есть основание думать, что добровольческая армия генерала Алексева примкнет к этому течению. *Дон* во главе с генералом Красновым безусловно на точке зрения восстановления монархии с ориентацией Германской. *Кубань* пока не выявила своего отношения. Только [что] взята добровольцами Екатеринодар и продолжается освобождение Кубанской области от большевиков. Указанный Монархич. Комитет очень интересуется Закавказьем в особенности армянами. Подп. кн. Туманов имеет доступ и посвящается во все детали работ этого органа. Действует очень осторожно, по нашему совету и никаких определенных шагов не предпринимается. По сведениям, деятельность этой организации распространится и на Закавказье, но пока реального в этом отношении ничего нет. Определенно сообщают, что центром монархич. движения служат безусловно *Киев* и *Дон*, также по видимому и армия Алексева, куда послан известный Шульгин ведать политическим отделом. В противовес монархическому движению и германскому влиянию в Сибири и на Мурмане действуют *Согласие* с чехо-словаками и правыми социалистами под лозунгом воссоздания России и созыва Учредительного Собрания.

Англо-французы двигаются от Архангельска на север, очевидно на Петроград, чехо-словаки вдоль Волги, американцы и японцы через Сибирь.

Таким образом, Юг России идет на советскую власть с лозунгом неограниченной монархии с Германской ориентацией, а Север, Сибирь и Волга с лозунгом — Учредительное Собрание с ориентацией *Согласия*.

В Самаре Комитет Учредительного Собрания провозгласил себя правомочным правительством всей России. Этот Комитет поддерживается чехо-словаками — *Согласием*, также правыми с. - р., с. - д., и к. - д.

В общем, советскую власть окружают тесным кольцом с Юга и Севера. Падение ее — вопрос нескольких дней. По свержении Советской власти, очевидно будет борьба между Германией и *Согласием*, или монархистами и сторонниками Учредительного Собрания.

При этих сложных комбинациях, нам необходимы особая осторожность, осмотрительность и выдержка. С вопросом — какой позиции будут держаться армяне, обращались недавно представители Комитета Членов Учредительного Собрания. Отчет был. Спросите Национальный Совет.

Ожидаются грядущие события. Надо быть подготовленными ко всему. Почему я *нахожу весьма необходимым* присутствие какого-нб. ответственного представителя нашего при Правительстве в Киеве с определенными директивами.

II

Вся Украина фактически оккупирована Германцами и Австрийцами. Власть Украинская совершенно не чувствуется. Вся внутренняя жизнь в руках немцев. Обязательные постановления издаются германцами. Военные и Чрезвычайные суды — германские. Полиция тоже. В деревнях ежедневные стычки с завоевателями на почве отбирания продовольствия. Стычки, сражения. Глухой и явный ропот масс против настоящего положения. Как в массах, так и в правительственных сферах чувствуется русская ориентация. Очень многие не верят в независимость Украины. Как говорят, в Германии сильное течение против самостоятельности Украины и Крыма.

III

Украинское правительство очень внимательно к интересам Армении. По моей инициативе Комиссариат ведет переговоры с правительством о товарообмене. Отнеслись очень сочувственно. Есть надежда, что получим муку и сахар за наличный расчет. Прошу немедленно сообщить, какие предметы мы можем дать Украине *вз мен хлеба и сахара*. Я обещал, что можем дать фруктовые консервы, сушеные фрукты, вино. Изучите этот вопрос детально. Также ведем переговоры о почтовом сообщении.

В общем, ко всем нашим шагам относятся очень предупредительно, но необходимы определенные точки зрения нашего правительства и директивы. С приездом *Грузинской миссии* какой то *Станислав Вольский* стал печатать в «Киевских Мыслях» [Киевская Мысль] ряд статей о Кавказе, явно тенденциозных и направленных против армян, в особенности партии «дашнакцутюн». По моему настоянию, Предс. Комис. Ломизе был в редакции и заявил протест; с указанием, что все печатаемое Вольским не отвечает действительности. №№ газеты присылаем, прочтите, и, если нужно реагировать иначе, напишите. Дело освещения вопроса об Армении стоит неважно. Комиссариат принимает меры к более правильному и лучшему освещению в печати жизни Закавказья и Армении.

IV

По моей инициативе и настоянию Одесской Колонии, представителем Киевского Комиссара в Одессе назначен общ. деятель —

учений агроном Таиров и к нему помощником кн. Туманов, имеющий большие связи с властью имущими. *Настоятельно необходимо* иметь полуофициозных представителей нашего Правительства в Крыму и на Дону. Повторяю — это жизненно необходимо, почему прошу: 1) прислать в Киев ответственное солидное лицо для усиления Киевского Комиссариата — *Киев. центр политической жизни* — также назначить в Крым и при Крымском Правительстве (Симферополь) и Новочеркасске — при Правительстве Дона. Прошу к моему требованию отнестись серьезно. До приезда полномочных лиц я решил оставаться в Киеве, а также написал доктору Завриеву приехать из Москвы в Киев для совместного с Киевск. Комисс. обсуждения ряда серьезных политических вопросов, выдвигаемых настоящими событиями.

В Москву, к сожалению, мне не удалось проехать по следующей причине: по приезде в Киев, был у Предс. Советск. мирной делегации — Раковского, которому об'яснил цель моей поездки в Москву и просил дать мне разрешение в Москву. Раковский, приняв очень любезно и об'явив себя другом армян, тем не менее заявил, что Советское Правительство изменило свое отношение к армянам, ввиду их позиции, занятой в Баку,¹⁾ подчеркнув, что меня могут арестовать, как представителя Арм. Нац. Сов., обещал запросить Москву. До настоящего времени Москва не отвечает, почему решил остаться в Киеве, а за себя с мандатами Д. Завриева отправил в Москву члена Комиссариата Тониева. Между прочим никакой надежды, что Совет. Правительство удовлетворит наши требования нет. Достоверно известно, что Московск. Комиссар. декретом большевиков ликвидирован, *все деньги конфискованы* и несколько человек армян арестованы. Этими делами орудует Ваган Терьян. На днях ожидают приезда Тониева из Москвы. Возможно, что приедет и Д. Завриев и тогда, если обстоятельство позволят, немедленно выеду на Кавказ, если от Вас своевременно не получу каких либо др. указаний.

V

Если хотите создать тут определенное настроение, присылайте курьеров хотя бы в две недели раз с газетами и корреспонденцией. На это не жалейте деньги. Вы сами были здесь и, конечно

¹⁾ Мова йде про контрреволюційну боротьбу, що її вела партія Дашнакцутюн проти пролетарської революції на Закавказзі.

Радянську владу революційним пролетаріатом Баку завойовано в березні 1918 р. в боротьбі з дрібнобуржуазними партіями с. р., меншовиків, дашнаків та буржуазною партією мусаватистів.

Радянська влада в Баку була під загрозою нападу війська султанської імперіалістичної Турції, як і від англійського війська, що перебувало в Персії.

В час, про який йде мова в доповіді Дзамоева, скориставшись надто тяжким продовольчим станом Баку та наступом турецького війська, бльок дашнаків, есерів і меншовиків висунув вимогу запросити до Баку англійців. Цю вимогу вони спромоглися незначною більшістю голосів провести на поширеному засіданні Ради депутатів з участю ряду інших організацій, обраних переважно ще до Жовтневої революції.

знаете, какое колоссальное значение имеет информация. Я газетам дал кое - какие сведения, что произвело большое впечатление. Свою заметку дал одному из членов Украинского Правит. который читал Совету Министров. По словам его, заметка оставила определенное выгодное впечатление...

Преданный Вам (подпись) 27/18 Киев.)

Сегодня Министр Иностр. Дел разрешил покупку и вывоз с Украины для нужд Арм. Правит. 50.000 пуд. муки и 10.000 пуд. сахару. Надеюсь также разрешение получить от Герман. команд. Свидетельствую, что здесь к армянам исключительное отношение.

30 V/III

[підпис — Дзамоев]

[Державн. Центр. Архів СРР Вірменії,
ф. «Министерство иностранных дел», спр.
ч. 151/195 за 1918 - 1920 р.]

№ 5

КОМИССАРИАТ АРМЕНИИ

при

ПРАВИТЕЛЬСТВЕ

УКРАИНСКОЙ ДЕРЖАВЫ

2 сентября 1918 года

№ 1137

г. Киев.

Национальному Совету Армении

Деятельность Комиссариата
Армении с исторической
справкой

С объявлением демобилизации всех армий, бывших Юго - Западного и Румынского фронтов, с нарушением правильного почтово - телеграфного сообщения и железнодорожного движения, Комиссариату, который организовался в январе в революционном порядке и сфера влияния которого отчасти распространилась за пределы Украины, включительно до Крыма и Молдавии, естественно приходилось постепенно суживать свою работу, как организации чисто военной, каковой он фактически и являлся.

Вслед за приходом на Украину немецких сил, постепенного накапливания их здесь и углубления на Кавказ, на Дон, Кубань и т. д. — Армянский Комиссариат лишен был возможности продолжать свою деятельность в качестве военной организации, почему окончательно прекратилось формирование армянских дружин; но в то же время все военно - пленные бывшие офицеры и солдаты демобилизованных армий продолжали переотправляться в Закавказье в начале непосредственно, а в середине мая и начале июня преимущественно через Москву. Одновременно Комиссариат являлся органом осведомительным. С этой целью поддерживал связь с правительственными, общественными и национальными учреждениями и организациями.

Комиссариату приходилось делать выступления перед Правительством Украины по защите интересов армян и пр.

С приездом делегации от Армянского Национального Совета Закавказья, г.г. А. Джамаляна и Г. Мелик - Каракозова, на

совместном совещании их с чинами Комиссариата, были детально обсуждены вопросы о дальнейшей деятельности Комиссариата на Украине, в связи с создавшейся политической ситуацией.

В результате обмена мнений, членами Национального Совета был разработан и 16 июня утвержден особый наказ. Согласно этому наказу, Армянский Комиссариат на Украине получает наименование «Комиссариата Армении при Правительстве Украинской Державы». Сфера влияния его и компетенция расширены включительно до представительства, выявляющего интересы Армянского народа и стоящего на страже этих интересов. С этого момента Комиссариат функционирует как орган исключительно коллегиальный. В состав Коллегии входят: председатель, полковник М. Х. Ломизе и члены — подполковник М.Б. Попов, и капитан А. Н. Тониев - Тонианц. Комиссариат вступает в сношения со всеми правительственными, общественными и национальными учреждениями и организациями, а также частными лицами — коллегиально. Все важнейшие и принципиальные вопросы предварительно обсуждаются Коллегией в полном составе. В своей деятельности Коллегия руководствуется лишь директивами и указаниями Армянского Национального Совета.

Главнейшие функции Комиссариата следующие:

а) Сношения с Правительством Украины, а равно с дипломатическими и национальными представителями на Украине.

б) Сношения со всеми государственными, общественными и другими учреждениями.

в) Информирование печати сведениями по усмотрению Комиссариата, равно наблюдение за печатью по вопросам общим, политическим, а в особенности касающимся Армянского народа.

г) Забота о переправке военно - пленным, бывших офицеров, врачей, чиновников и солдат русской армии и армян - граждан на родину и пр.

Вот в общих чертах те функции и обязанности, которые по моменту, впредь до особого распоряжения Армянского Национального Совета, несут члены Комиссариата. Само собой разумеется, что разрешение всех вопросов, связанных со столь серьезным, сложным и ответственным делом, не могло быть предоставлено единоличному решению одного лица почему и был введен, главным образом, коллегиальный институт.

За последнее время аппарат Комиссариата достаточно налажен, установлена связь со всеми министерствами, главным образом, с Министерством Иностранных Дел, где Комиссариат пока встречает самое внимательное и предупредительное отношение со стороны представителей Украинского народа к интересам Армении и армян.

Выступление Комиссариата и сношения его с Правительством Украины

В начале июня месяца по постановлению Коллегии, председатель М. Х. Ломизе посетил Министра Иностранных Дел, к которому обратился за разрешением ряда вопросов практического характера, причем обратился с приветствием следующего содержания: «Господин Министр, позвольте мне, как представи-

телю Коллегии Комиссариата Армении при Правительстве Украинской Державы приветствовать в лице Вас главу того ответственного правительственного органа, безупречная и талантливая работа которого не только способствует созданию и укреплению мощи и почетному международному положению Украины, но в работе которого не мало заинтересованы и соседние народы-ставшие в основе принципа национального самоопределения на путь независимого существования. Жгучей болью отозвалась в сердцах Гайканского народа та катастрофа, которая разразилась над великой и несчастной Россией. России Гайканский народ был предан до последних пределов возможности и свою русскую ориентацию искупил он потоками крови и сплошным мученичеством.

Ныне с падением России, Армения вынужденна[я] к тому обстоятельствами, объявила себя вслед за Грузией и Азейрбайджаном, самостоятельной и независимой Республикой и в этот час ее взоры не без волнения обращены к братской Украине, с которой Гайканский народ связан в течении веков и экономически и культурно.

Позвольте же верить, Господин Министр, что в стенах этого здания мы найдем то же гостеприимство, тот же отклик на нужды, те же симпатии к многострадальному Армянскому народу в его тяжелом современном международном положении, которые мы встречали по сей день со стороны Украинского Правительства с первого дня его существования».

Министр Иностранных Дел Дорошенко, поблагодарив в теплых выражениях за приветствия и отметив, что Украина в течение почти трех веков была под гнетом Великороссии и что украинский народ является носителем идеи национального самоопределения, сочувствует Армянам и Армении, пережившей и переживающей трагедию, обещал всяческое содействие Армянскому Комиссариату в его дальнейшей деятельности и тут же разрешил конкретное предложение председателя Коллегии считать всех граждан Армении под покровительством Комиссариата и сделал распоряжение о признании свидетельств, выдаваемых Комиссариатом, законным видом на жительство.

Вслед затем Комиссариат, не имея в своем распоряжении средств на расходы, связанные с переправкой на родину демобилизованных солдат и офицеров, вошел с просьбой к военному министру о выдаче взаимобразно ссуды на этот предмет в размере сорока пяти тысяч рублей.

Военное Министерство, в лице Товарища Министра, сочувственно отнеслось к тяжелому положению демобилизованных и обещало поддержать это ходатайство в Совете Министров.

Разрешение этого ассигнования надо ожидать в ближайшее время.

Связь Комиссариата с правительством Украины.

В течение двухмесячного своего существования, Коллегии приходилось неоднократно вступать в деловые отношения с Правительством и общественными организациями Украины, причем

**ВАЖЛИВІШІ ПОСТАНОВИ І РОЗПОРЯДЖЕННЯ В АРХІВНОМУ
БУДІВНИЦТВІ УСРР**

О б і ж н о

**До всіх архівних установ УСРР
(№ 03/1 5 - VII - 1932 р.)**

20 Червня 1932 р. Президія Всеукраїнського Центрального Виконавчого Комітету затвердила нову «Уставу про Центральну архівну управу УСРР, її місцеві органи та установи, що є при ній та при її місцевих органах» (прот. № 38/512, п. 7).

Ця нова «Устава» відбиває перехід архівного будівництва УСРР на новий вищий етап розвитку, на якому основним завданням системи архівних установ є «наукова робота, скерована на обслуговування класової боротьби пролетаріату, що точиться на терені теоретичних наук, зокрема на терені історичної науки, боротьби за більшовицьку партійність науки і виховання широких мас трудящих на історичних документах в дусі марксизму - ленінізму» (З постанови Секретаріату ВУЦВК 10 листопада 1932 р.).

Нова «Устава» підводить і матеріально - організаційну базу під архівні установи, як установи наукові. Але, разом із тим, «Устава» покладає на архівні установи важливі політичні завдання.

В «Уставі» сказано: «За сучасного етапу соціалістичного будівництва, вивчення історії партії, історії радянської влади та революційного руху пролетаріату і трудящого селянства покладає на архівні установи завдання ще більш поглибити роботу над використанням архівних матеріалів для ще більшого зміцнення диктатури пролетаріату і для боротьби за вивершення процесу побудування соціалізму».

Щоб здійснити ці важливі завдання, архівні установи повинні, передовсім, побудувати свою роботу суворо на засадах, встановлених у новій «Уставі», виконувати всі обов'язки, покладені цією «Уставою», здійснити на ділі шість вказівок тов. *Сталіна*, виконувати постанови 2 - го Всеукраїнського з'їзду архівних робітників. Належне й успішне виконання всіх завдань, поставлених перед архівними usernames Урядом УСРР у новій «Уставі», має бути справою чести всього загону архівних робітників УСРР.

Надсилаючи копію нової «Устави», Центральна Архівна Управа пропонує:

1) одержавши, негайно взяти «Уставу» до неухильного виконання і керівництва;

2) проробити нову «Уставу» на загальних зборах колективу установи;

3) Обл. АУ і Головархів АМСРР мають негайно довести «Уставу» з відповідними директивними роз'ясненнями до кожного підлеглого Райарху і Миськарху;

4) Головархів АМСРР, разом з тим, мусить згідно з арт. II цієї «Устави» скласти проєкт Устави про Головну Архівну Управу АМСРР і Державний історичний архів при ній та подати на затвердження Молдавського ЦВК, разом із цим надіславши проєкта для відому до ЦАУ.

Додаток: «Устава про Центральну Архівну Управу УСРР, її місцеві органи та установи, що є при ній та її місцевих органах» 20 червня 1932 р.

Керівничий Центральної Архівної Управи УСРР *С. Семко*

Керівник архівознавчої групи ЦАУ *А. Юрченко*

ПОСТАНОВА

Всеукраїнського Центрального Виконавчого Комітету і Ради Народніх Комісарів УСРР.

Про центральну архівну управу УСРР, її місцеві органи та установи, що є при ній та при її місцевих органах.

За сучасного етапу соціалістичного будівництва, вивчення історії партії, радянської влади та революційного руху пролетаріату і трудящого селянства покладає на архівні установи завдання ще більше поглибити рсблту над використанням архівних матеріалів для ще більшого ідеологічного зміцнення диктатури пролетаріату й для боротьби за вивершення процесу псбудови соціалізму.

Відповідно до цього, а так само в зв'язку з переходом на обласну систему управління треба змінити систему архівних установ УСРР та поширити обсяг їхньої діяльності. Тому Всеукраїнський центральний виконавчий комітет й Рада народніх комісарів УСРР постановила:

I.

Затвердити нижченаведену Уставу про Центральну архівну управу УСРР, її місцеві органи та установи, що є при ній та при її місцевих органах.

A. Про центральну архівну управу УСРР.

1. Центральна архівна управа УСРР є при президії Всеукраїнського центрального виконавчого комітету і відає, у межах наданих їй прав, як наукова установа и центральний орган управління, організацією та керівництвом архівного будівництва на території УСРР.

2. На чолі Центральної архівної управи УСРР стоїть Керівничий, що його настановлює Президія Всеукраїнського центрального виконавчого комітету.

3. Для розгляду найважливіших питань, що виникають в процесі діяльності архівних установ та для обговорення пляну рсблти Центральної архівної управи при Керівничому Центральної архівної управи та за його головуванням є дорадчий орган — Рада, що складається з керівників секторів Центральної архівної управи, керівників Обласних архівних управ, представників від Народнього комісаріату освіти УСРР, директора Інституту історії партії та Жовтневої революції при ЦК КП(б)У, представника уповноваженого Народнього комісаріату закордонних справ Союзу ССР при Уряді УСРР, представника від Всеукраїнської академії наук, представника від Всеукраїнської ради професійних спілок і представника від Української асоціації марксо-ленінських інститутів (ВУАМЛІН) та по одному представнику від Всеукраїнських рад товариства старих більшовиків і товариства політкаторжан і засланих поселенців.

Персональний склад Ради затверджує президія Всеукраїнського центрального виконавчого комітету.

4. Для обговорення найважливіших поточних питань роботи при Керівничому Центральної архівної управи УСРР за його головуванням є колегія, що складається з керівників секторів Центральної архівної управи та директорів — Всеукраїнського центрального архіву революції в м. Харкові та Всеукраїнського центрального державного архіву в м. Харкові.

5. Центральна архівна управа УСРР складається з 2 - х секторів:

- 1) плянування та кадрів,
- 2) науково - методологічного кабінету.

Увага: Керівники секторів є одночасно заступники Керівничого Центральної архівної управи УСРР.

6. На Центральну архівну управу УСРР по сектору Плянування та кадрів покладається:

1) керувати діяльністю місцевих органів Центральної архівної управи, а також організувати й керувати діяльністю установ, що є при ній,

2) провадити роботу щодо наукової публікації документів, щоб створити друковану документальну базу для науково - історичних досліджень з різних галузів науки,

3) керувати агітаційною та пропагандистською роботою архівних установ щодо видання масової науково - популярної документальної літератури, влаштування виставок архівних документів, організації екскурсій в архівосховища, організації використання архівних матеріалів для кіно, радіо тощо,

4) керувати роботою архівних установ щодо обслуговування державних і громадських установ, підприємств і організацій архівними матеріалами господарсько - практичного значення для потреб соціалістичного будівництва,

5) видавати архівознавчу літературу (описи і огляди архівних матеріалів, списки фондів тощо), щоб ознайомлювати наукові, науково - дослідчі та пляново - господарські установи та організації з матеріалами, що є в архівосховищах установ,

6) видавати журнали та бюлетені Центральної архівної управи УСРР,

7) відати підготовкою та перепідготовкою кадрів архівних робітників і керувати роботою Обласних архівних управ в цій галузі,

8) встановлювати, додержуючись чинних законів, правила переходу закінчених діловодством матеріалів державних та громадських установ і організацій та порядок здачі цих матеріалів до архівних органів,

9) наглядати за запровадженням до життя від державних і громадських установ, підприємств та організацій законів і директив Уряду УСРР та інструкцій Центральної архівної управи УСРР у питаннях архівного будівництва,

10) розробляти порозумівшись з органами ⁽⁴⁾ робітничо - селянської інспекції і видавати правила постановки архівної справи в архівах державних і громадських установ, підприємств та організацій,

11) керувати вилученням з архівів непотрібних матеріалів, що їх не належить переховувати, і регулювати продаж цих матеріалів,

12) керувати роботою щодо концентрації архівних матеріалів в архівосховищах Центральної архівної управи УСРР та її місцевих органів,

13) завідувати господарсько - фінансовою справою та технічним обслуговуванням Центральної архівної управи УСРР.

7. На Центрально архівну управу УСРР по Науково - методологічному кабінету покладається:

1) розробляти методологію і методику з усіх основних галузів архівної роботи,

2) провадити наукову розробку архівно - виробничих питань,

3) розв'язувати питання наукової організації збереження архівних матеріалів,

4) керувати науково - учбовою роботою з аспірантами для підготовки високо - кваліфікованих фахівців з архівного будівництва,

5) провадити методологічну та методичну роботу щодо підготовки кадрів архівних робітників.

8. Центрально архівна управа УСРР та установи, що є при ній (крім державних історичних архівів Донбасу), утримуються за державним бюджетом. Кредити на їх утримання провадяться за загальним кошторисом Всеукраїнського центрального виконавчого комітету.

9. Центрально архівна управа УСРР і установи, що є при ній, мають печатку з державним гербом.

Б. Про місцеві органи Центральної архівної управи УСРР

10. Місцевими органами Центральної архівної управи УСРР є Головна архівна управа АМСРР, Обласні архівні управи, Районові та Мисьні архіви.

11. Головна архівна управа АМСРР є при Президії Молдавського Центрального виконавчого комітету і керує архівним будівництвом на території АМСРР.

У справах науково - архівного управління архівами Головна архівна управа АМСРР виконує всі директиви і розпорядження Центральної архівної управи УСРР і дає їй звіти про свою діяльність.

Головна архівна управа АМСРР з Державним історичним архівом при ній чинить на підставі окремої устави, затверджуваної Молдавським Центральним виконавчим комітетом відповідно до цієї устави.

12. Обласні архівні управи є при Президіях Обласних виконавчих комітетів і керують архівним будівництвом на території відповідної області додержуючись правил, директив та інструкцій, видаваних Центральною архівною управою УСРР та постанов Обласного виконавчого комітету, даючи їм звіти про свою діяльність.

13. На Обласні архівні управи покладається:

1) організувати та керувати роботою Обласних і Державних історичних архівів, Районових та Міських архівів на території області,

2) запроваджувати до життя директиви та завдання Центральної архівної управи УСРР в питаннях організації та постановки архівної справи на території області, видаючи на розвиток цих директив інструкції та розпорядження,

3) керувати і наглядати правильну і своєчасну передачу архівних матеріалів до Районових та Міських і Державних історичних архівів,

4) перевіряти виконання всіма державними й громадськими установами, підприємствами та організаціями законів і правил в архівній справі, інструктувати Районові та Міські архіви щодо налагодження ними цієї роботи та допомагати їм в їхній діяльності,

5) настановлювати та звільняти, з затвердженням від Центральної архівної управи УСРР, директорів Обласних і Державних історичних архівів,

6) вживати заходів проти пошкодження, знищення та незаконного продажу архівних матеріалів, притягаючи винних до законної відповідальності,

7) керувати агітаційною та пропагандистською роботою Обласних і Державних історичних архівів щодо видання масової науково - популярної документальної літератури, влаштування виставок архівних документів, організації екскурсій в архівосховища, організації використання архівних матеріалів для кіно, радіо тощо,

8) вживати заходів до підготовки та перепідготовки кадрів архівних робітників,

9) скликати обласні конференції і наради в архівній справі,

10) подавати президії Обласного виконавчого комітету та Центральної архівної управи УСРР пляни й звіти про свою діяльність та діяльність підпорядкованих їм архівних органів і установ.

14. На чолі Обласної архівної управи є завідабель, що його настановлює і звільнює президія Обласного виконавчого комітету порозумівшись з Центральною архівною управою УСРР. У питаннях архівного будівництва завідабель Обласної архівної управи бере участь на засіданнях президії Обласного виконавчого комітету з правом дорадчого голосу.

15. Обласна архівна управа складається з двох секторів: 1) сектору пляново - інструкторського та кадрів і 2) сектору агітації, пропаганди наукової публікації документів.

16. Обласні архівні управи утримуються за бюджетом Обласних виконавчих комітетів і мають печатку з державним гербом.

17. Районові та Міські архіви є при президії Районових виконавчих комітетів і Міських рад, підпорядкованих безпосередньо області або центрові, і підурядні відповідному Районовому виконавчому комітету або Міській раді та Обласній архівній управі, за винятком Районових і Міських архівів Донбасу, що працюють під безпосереднім керівництвом Центральної архівної управи УСРР та відповідних Районових виконавчих комітетів або Міських рад, даючи їм звіти про свою діяльність.

18. На Районові та Міські архіви покладається:

1) концентрувати архівні матеріали сільських, селищних та міських рад, а також всіх інших державних і громадських установ, підприємств та організацій, що є на відповідній території порядком та в реченні, що їх передбачено чинним законодавством і правилами, встановленими від Центральної архівної управи УСРР, та за інструкціями й директивами Обласної архівної управи,

2) переховувати архівні матеріали Районового виконавчого комітету або Миської ради, підпорядкованих безпосередньо області, або центрові, і архівні матеріали, зазначені в п. «І» цього артикулу, до спливу 10 років з дня їх закінчення й передавати їх до Обласних або Державних історичних архівів, за належністю,

3) наглядати за постановою архівної справи в архівах державних і громадських установ, підприємств і організацій, що є на території їхньої діяльності,

4) видавати довідки за архівними матеріалами, що вони їх переховують,

5) передавати на паперові фабрики за уповноваженням Центральної архівної управи УСРР або Обласної архівної управи за належністю матеріали, що не підлягають переховуванню.

19. Районовими і Миськими архівами видають особи, що їх настановлює відповідний Районовий виконавчий комітет або Миська рада, порозумівшись з Обласною архівною управою, або Центральною архівною управою УСРР за належністю. В районах і містах, де в штатах не передбачено окремого керівника архівної роботи безпосереднє керівництво цією справою покладається на одного з членів президії Районового виконавчого комітету або Миської ради.

20. Районові та Миські архіви утримуються за бюджетом відповідного Районового виконавчого комітету або Миської ради.

21. Районові та Миські архіви мають печатку з державним гербом.

В. Про установи, що є при Центральній архівній управі УСРР та її місцевих органах.

22. При Центральній архівній управі УСРР в її безпосередньому віданні є:

- 1) Всеукраїнський центральний архів революції в м. Харкові;
- 2) Всеукраїнський центральний державний архів в м. Харкові;
- 3) Всеукраїнський центральний архів праці в м. Харкові;
- 4) Всеукраїнський центральний архів стародавніх актів в м. Харкові;
- 5) Всеукраїнський центральний архів стародавніх актів в м. Києві;
- 6) Всеукраїнський центральний фото - кіно архів в м. Києві;
- 7) Державні історичні архіви в м.м. Артемівському, Луганському, Маріуполі й Стадіні.

23. При Обласних архівних управах є Обласні та Державні історичні архіви, а саме:

1) при Харківській обласній архівній управі є:— Харківський обласний історичний архів та Державні історичні архіви в м.м. Полтаві, Кременчузі, Ромнах, Прилуках, Лубнах, Куп'янському й Старобільському,

2) при Київській обласній архівній управі є:— Київський обласний історичний архів та Державні історичні архіви в м. м. Житомирі, Чернігові, Черкасах, Білій - Церкві, Ніжині, Конотопі й Глухові,

3) при Вінницькій обласній архівній управі є:— Вінницький обласний історичний архів та Державні історичні архіви в м.м. Бердичеві, Кам'янець - Подільському, Проскуріві і Умані,

4) при Дніпропетровській обласній архівній управі є:— Дніпропетровський обласний історичний архів та Державні історичні архіви в м.м. Запоріжжі, Кривому - Розі, Мелітополі,

5) при Одеській обласній архівній управі є:— Одеський обласний історичний архів та Державні історичні архіви в м.м. Зінов'ївському, Миколаїві, Херсоні й Першомайському ¹⁾.

24. Установи, що є при Центральній архівній управі УСРР та при Обласних архівних управах (арт. 22 і 23) є наукові архівні установи, які переховують, систематизують і науково обробляють архівні матеріали науково - історичного значення, що стосується діяльності державних,

¹⁾ В даний час, в зв'язку з утворенням нових областей, організовано Донецьку і Чернігівську обласні архівні управи з підпорядкуванням їм відповідних Державних історичних архівів та Миськархів і Райархів.

громадських і інших установ та організацій, а так само діяльності поодиноких осіб.

25. На чолі зазначених в арт. 22 і 23 архівних установ стоїть директор, що його настановлює і звільняє Центральна архівна управа УСРР або Обласна архівна управа, за належністю.

26. Установи, що є при Центральній архівній управі та її місцевих органах (арт. 22 і 23), чинять на підставі устави, що її затверджує Центральна архівна управа УСРР. У цій уставі встановлюється характер архівних матеріалів, що їх переховує, систематизує та оброблює кожна з архівних установ. Список основних фондів, що належить переховувати у Всеукраїнському архівові праці, Центральна архівна управа погоджує з Всеукраїнською радою професійних спілок. Структуру й штати архівних установ визначається загально встановленим порядком.

27. Обласні та Державні історичні архіви, підпорядковані Обласним архівним управам (арт. 23), утримуються за кошторисом Обласних архівних управ, а Державні історичні архіви в м.м. Артемівському, Луганському, Маріуполі та Сталіні — за бюджетом Міських рад або Районових виконавчих комітетів, на території яких вони є.

Центральна архівна управа УСРР фінансує науково-публікаційну діяльність Обласних та Державних історичних архівів, особливо мало-мощних, за рахунок спеціально відпущених для цього коштів за кошторисом Центральної архівної управи УСРР.

II.

28. З виданням цієї постанови скасувати: постанову ВУЦВК'у і РНК УСРР в 25 січня 1928 року «Про Центральне архівне управління УСРР, установи, що є при ньому та його місцеві органи». (Зб. Зак. УСРР 1928 р № 3, арт. 29) і постанову ВУЦВК і РНК УСРР в 13 серпня 1930 р. «Про Всеукраїнський центральний державний архів» (Зб. Зак. УСРР 1930 р. № 18, арт. 172).

Харків 20 червня 1932 р.

Голова Всеукраїнського
Центрального виконавчого комітету *Г. Петровський*
Заст. Голови Ради народніх комісарів *Сербиченко*
Секретар Всеукраїнського
Центрального виконавчого комітету *Ю. Войцехівський*

Обійшло

До всіх Обласних архівних управ, Головархіву АМСРР, Центральної, Обласних і Державних Історичних Архівів.

(№ 03/87 з 8 - VI - 1932 р.)

Колегія Центральної Архівної Управи, обмірковуючи питання про стан і перспективи заочного навчання з архівознавства в системі ВШКІП, визнала за недоцільне далі провадити заочне навчання з архівознавства в зазначеній системі, виходячи з таких міркувань.

Запроваджена система заочного навчання на сьогодні не задовольняє основних вимог підготовки кадрів архівних робітників, не дає належного ефекту щодо цього, а тому і не виправдує асигнувань, вкладених в цю справу.

Поширення видавничої роботи ЦАУ УСРР лінією видання учбової літератури з архівознавства, зокрема видання підручника з архівознавства, підручника в справі вилучення з архівів непотрібних для дальшого переховування матеріалів і т. ін.,¹⁾ створює сприятливі умови до ефек-

¹⁾ Підручник з архівознавства вже видано, а другий підручник друкується.

тивнішого розв'язання питання про підготовування кадрів, зокрема через заочне навчання.

На ближчий період часу, до зорганізування заочного навчання з архівознавства за новою системою, Центральна Архівна Управа вважає, що підготовування кадрів для архівів дієвих установ має відбуватися такими шляхами: а) через систематичне провадження короткотермінових курсів при архівних установах (зрозуміло, коштом установ, що віпряджа-тимуть на ці курси своїх співробітників); б) поширення архівознавчої літератури, зокрема зазначених підручників; в) систематичне провадження нарад архівістів дієвих установ в основних виробничих питаннях; г) втя-гування архівістів дієвих установ у роботу виробничих нарад архівних установ, зокрема Історичних Архівів, що є у відповідних містах; д) поси-лення живої інструкторської роботи, тсбто — посилення живого зв'язку архівних установ з архівами дієвих установ.

Але успішність виконання цих завдань залежить від правильної організації їх виконання, чіткого й постійного керування роботою Рай-архів і Миськархів у цій галузі й, головне, від правильного використання всіх наявних сил і можливостей щодо найбільшого і систематичного охо-плення цієї роботи від архівних органів.

Тому треба, щоб у справі підготовування кадрів для архівів дієвих установ працювали не тільки архівні установи з функціями адміністра-тивно - управлінського характеру, як от Обл. АУ, РА і МА, що, зрозумі-ло, непосредньо і цілковито відповідають за цю галузь роботи, але й у певних рямцях для цього повинні бути використані сили наших науково-архівних установ — Державні Історичні Архіви.

Обл. АУ, даючи Райархам і Миськархам те чи те конкретне завдання, з числа вищепозначених (в тому числі і за їхніми плянами), можуть, ви-ходячи з конкретної обстави, в той же час давати доручення відповідним Державним Історичним Архівам, щсби останні давали ту чи ту допомогу РА і МА: чи лінією консультування, чи виділенням лектури, лінією за-гальної допомоги в організації курсів, нарад, тощо, виділенням допові-дачів і т. ін., відповідно до даного конкретного завдання, поставленого перед тим чи тим Райархом або Миськархом.

Взагалі, треба щсб Держістархиви найбільшим до них РА і МА до-вали б постійну, систематичну і активну допомогу в їхній роботі і щоб останні у відповідних випадках зверталися до відповідних Істархів, зокрема до тих, до яких вони прикріплені лінією концентрування архівних матеріалів (про це незабаром буде дано спеціальні директиви).

Але все це в жодному разі не значить, що Державні Історичні Архіви мусять чи можуть непосредньо скликати наради архівістів дієвих установ, організувати для них курси, провадити інструктаж архівів дієвих установ тощо. Ідеться лише про те, що Історичні Архіви, як науково - архівні осередки, можуть і мусять (на даному етапі) подавати ініціативу відпо-відній Обл. АУ чи ЦАУ (Істор. Архіви Донбасу), за належністю, в усіх зазначених питаннях, через те, що Істархиви непосредньо зацікавлені в стані і збереженні тих архівів, які згодом надходитимуть до них.

Зрозуміло, що цим ані найменшою мірою не складається відпо-дальність за належну організацію архівного будівництва в області в ці-лому, в тому числі організацію роботи Архівів дієвих установ, отож і організацію підготовування для них кадрів.

Разом із цим ЦАУ звертає особливо Вашу увагу на потребу цілко-вито уникнути будь - яких збочень у запровадженні цієї директиви в життя, як от: створення знеособки в цій галузі роботи, підмінування со-бою керівництва Райархів і Миськархів, перетворення Держістархиву на орган адміністративний і т. ін. З такими перекрученнями, хто б їх не робив, треба провадити рішучу боротьбу.

Заступник Керівничого Центральної
Архівної Управи УСРР Ф. Герасименко

Керівник архівознавчої групи А. Юрченко

ОСНОВНІ ВКАЗІВКИ ДЛЯ РОБОТИ РАЙОНОВИХ І МІСЬКИХ АРХІВІВ.

I. Основним завданням Районового і Міського Архіву на першій стадії його роботи є обслідуно - інструкторська робота. Ця робота полягає в систематичному обслідуванні й інструктуванні установ, підприємств і організацій, що є на терені району або міста, в питаннях правильного зберігання архівних матеріалів. В цій роботі треба керуватися щодо міських і районних установ «Правилами поставлення архівів у державних та громадських (в тому числі кооперативних і професійних) установах, підприємствах і організаціях УСРР», щодко установ і організацій сільського значення — спеціальною «Інструкцією про постановку архівної справи в сільрадах». По ці інструкції, якщо їх в РВК та МР немає, треба звертатися до відповідної Обласної архівної управи.

Особливу увагу треба звернути на архіви низових сільських установ і організацій (сільради, колгоспи, радгоспи, кооперативні та професійні організації, добровільні товариства і т. інше). Райархи і Міськархи мусять у своїй інструторській - обслідній роботі допомогти, щоби по всіх установах, підприємствах і організаціях архівні матеріали зберігалися точно згідно зі згаданими вище правилами й інструкціями, тобто були впорядковані (підшиті в обгортки, мали опис, були відповідно розкладені в певному постійному місці їх перешовування), щоб архівні матеріали були цілковито забезпечені від пошкодження розкрадання тощо.

II. З інструторсько - обслідної роботи Райархів і Міськархів виходить друге, такою ж мірою основне, їх завдання — концентрувати архівні матеріали, що їх належить перешовувати в архівосховищі Райархіву або Міськархіву. Це, поперше, ті архівні матеріали, що їм минув установлений речень перешовування в архіві даної установи, підприємства або організації (ці реченні визначено в зазначених вище «правилах» та «інструкціях») і, подруге, матеріали всіляких зліквідованих установ, в тому числі й установ дореволюційного часу.

Примітка: Архівні матеріали обласних, республіканських і всесоюзних установ, підприємств та організацій, хоч такі й розташовані на терені даного району чи міста, підлягають непосредньо віданню відповідної Обласної архівної управи, як лінією інструктування, так і щодо концентрування архівних матеріалів.

Архівні матеріали всіх установ, підприємств і організацій міського, районного і сільського значення повинні перешовуватись у цих установах, підприємствах і організаціях протягом 2 - х років з часу закінчення діловодства цих матеріалів і після спливу цього речення передаються до Райархіву чи Міськархіву.

Архівні матеріали зліквідованих установ треба передавати до Районового чи Міського Архіву з моменту ліквідації установи.

У цій роботі Райархіви і Міськархіви повинні звернути особливу увагу на архіви сільських установ і організацій, зокрема сільрад, колгоспів, радгоспів, комун, кооперації і професійних організацій тощо.

Приймаючи від установ архівні матеріали, треба завжди перевіряти, в якому вони стані: якщо матеріали не впорядковано згідно зі згаданими вище інструкціями, треба зобов'язувати ці установи негайно впорядкувати ті чи ті архівні матеріали, що їх треба здавати до Райархіву чи МА.

III. Щоб забезпечити приймання архівних матеріалів до Райархіву або Міськархіву треба, передовсім, організувати архівосховище, тобто таке приміщення, яке б найбільше відповідало елементарним умовам зберігання архівних матеріалів: було б достатнє площею, досить світле, не було б вогне, було б по змові максимально ізольоване від інших приміщень, забезпечене з боку протипожежних засобів тощо.

Крім того приміщення повинне бути устатковане стеляжами (поліцями), бо складати архівні матеріали не на полицях не можна.

У всіх питаннях роботи Райархіву і Міськархіву повинні звертатися до відповідної Обласної архівної управи.

2 квітня 1932 р.

Керівничий Центральної Архівної Управи УСРР С. Семко

Керівник архівознавчої групи ЦАУ А. Юрченко

все обращения Коллегии к Правительству Украины, за редким исключением, находили благоприятное разрешение по выдвигаемым ею вопросам, и во всяком случае, можно сказать, что отношение Правительства способствует нормальной работе Комисариата.

Внутреннее положение на Дону.

Правительственная власть на Дону крепнет, хотя среди определенной части общества господствует недовольство Правительством генерала Краснова, круто и не в меру повернувшего руль государственной власти вправо. На Дону полная реставрация прежних административных органов. У кормила правления — общественные деятели правых политических партий, отсутствует все левее октябристов. Кадеты из состава Правительства вышли. Ячейки народовластия — городские самоуправления, избранные на демократических принципах, упразднены и заменены старыми, цензованными аппаратами. Единодушное мнение — возврат большевизма невозможен.

Одесса.

В Одессе в первое время революции жизнь армянской организации была ключом. Теперь полная апатия и безразличие, комитет не всегда собирается и едва влачит свое существование.

Киев.

Колония немногочисленна, интеллигентных сил мало. Комисариату удалось создать организацию, но она недостаточно пользуется доверием колонии. Наблюдается безразличное отношение к национальному делу, местные армяне живут исключительно своими личными интересами; во главе комитета стоит доктор Л. К. Аматыни.

Харьков.

Комитет возглавляет доктор Меликян, доктор Паписов и профессор Телетов. Энергичная работа их принесла определенные результаты: несмотря на немногочисленность колонии комитету удалось собрать пожертвований на национальное дело до 400.000 рублей. Колония интересуется запросами Армении, поддерживает связь с армянскими организациями, следит за печатью и обрабатывает общественное мнение.

Представительство Армении в Одессе.

Так как часть территории Украины оккупирована австрийскими войсками и находится исключительно в сфере влияния Австрии, и в тоже время, армяне Молдавии, аннексированной Румынией, выразили желание поддерживать с нами постоянную связь и, наконец, близость Одессы от центра Молдавии, Кишинева, Коллегия признала необходимым иметь свое представительство в районе бывших Херсонской, части Таврической и Бессарабской губерний.

Таковым представителем в город Одессу назначен нами особо - уполномоченный министерства земледелия ученый агроном и ви-нодел действительный статский советник Таиров и помощником ему, для военного представительства перед Австрийскими вла-стями, подполковник князь Туманов.

Проектируемый Комиссариатом с'езд.

В целях об'единения деятельности всех армянских национальных комитетов Украины, Дона, Крыма и Молдавии и дальнейшей координации их действий; создания об'единенных организаций и руководящих центров, наиболее целесообразного разрешения вопросов, выдвигаемых жизнью по эвакуации военно-пленных, призрения беженцев и т. п., возможно лучшей ориентировки во всех запутанных, своеобразно создавшимся между-народными отношениями, сложных политических и национальных течений и пр. и пр.— Комиссариатом Армении проектировался с'езд представителей от армянских колоний, указанных выше территорий, в Ростове на Дону. Ростов горячо отозвался на наш призыв, который нашел отклик и в Одессе, Кишеневе и Симфе-рополе, но к сожалению с'езд этот не мог пока состояться по не-зависящим от нас обстоятельствам; вспыхнула железнодорожная забастовка, а затем началась холерная эпидемия, вследствие чего были установлены карантин. Во всяком случае при первой же к тому возможности, Комиссариатом будут приняты к осу-ществлению этого с'езда, ввиду особо важного его значения, все зависящие от него меры. (При сем прилагается наше воззвание к армянам Дона, Крыма и Молдавии, а равно намеченная нами про-грамма с'езда).

Местная печать об армянах и Армении.

Комиссариат же настолько завален текущими неотложными делами, что он фактически лишен возможности подготавливать общественное мнение Украины в должном направлении в той мере, в какой это надлежало бы. Дабы восполнить этот пробел Коллегия Комиссариата, придавая Киеву особенно серьезное значение, как центру, откуда, быть может, придет создание России усилиями Германии, если в этом направлении не преду-предят ее бывшие наши союзники и считаясь с фактом проекти-рованного в ближайшем будущем в городе Киеве с'езда предста-вителей всех народностей (программа этого с'езда окончательно еще не разработана), нашла необходимым усилить свой состав одним лицом, ведающим исключительно информационной частью, для чего Комиссариатом приглашается доктор Гамалов (С. Р.), общественный деятель и не безизвестный публицист и партийный работник.

Все статьи помещенные в Киевских газетах отличаются бед-нотой изложений и сплошь да рядом не соответствуют действи-тельному положению вещей. Комиссариатом установлена тесная связь с редакцией газеты «Русский голос», чутко относящейся к событиям в Армении.

Политические партии, их взаимоотношения и ориентация

Меньшинство партии. к-д. с ее лидером считает факт оккупации Украины, Дона, Крыма и части западной России австро-германцами, держится определенно германской ориентации. Не подлежит никакому сомнению, что вдохновитель этого меньшинства сам лидер П. Н. Милюков¹⁾, в бытность в Киеве, посетил германского посла барона Мумма и вел с ним беседу на тему о прочном мире, при чем как это уверяют достаточно авторитетные лица, которые ориентированы во всех переипитиях этого дела, П. Н. Милюков был приглашен для обмена мнений лично бароном Муммом²⁾ по его инициативе. Главнейшим условием выставляемым к.-д.: прежние границы России, аннулирование Брест-Литовского договора. Характерно заявление Милюкова поданное им в ЦК партии к.-д., в котором достаточно ясно подчеркивается точка зрения Милюкова в отношении приемлемости германской ориентации. «Мне кажется, пишет Милюков, что лица, продолжающие утверждать обязательность для нас договоров, заключенных союзниками, недостаточно отдают себе отчета в том, до какой степени все обстоятельства изменились. В настоящее время не существует того правового субъекта, который заключал договоры: не существует Российского государства и его воссоздание должно быть нашей первой предварительной задачей. Далее не существует и того объекта, ввиду которого заключали договоры, не существует войны и никакие силы не могут заставить русский народ воевать вновь, какого бы мнения мы не были о заключенном большевиками мире».

Восточный фронт, Брест - Литовский договор и политические перспективы

Довольно симптоматично в этом отношении и формирование на Украине на немецкие средства Астраханской и южной армии. Эшалоны Астраханцев уже начали выступать через Дон по направлению к Царицыну и на Астрахань. В эти армии вербуются приверженцы конституционной монархии.

Подлинный подписали :

Председатель Коллегии Комиссариата *М. Х. Ломизе*

Члены Коллегии *М. Б. Попов, А. П. Тониев-Тонианц*

Председатель Коллегии Комиссариата *М. Ломизе*

Секретарь [підпис]

[Державн. Центр. Архів СРР Вірменії,
тамо ж, спр. ч. 151/195 за 1918 - 20 р.р.]

¹⁾ Милюков П. Н., лидер к.-д. партии, проводил российский либерализм, кол. приват-доцент Московского университета. Под час 1-ої Думи кадети висували його прем'єром відповідального міністерства, під час війни ідеолог російських імперіалістів, під час Лютневої революції відстоював монархію на чолі з Михайлом, у Тимчасовому Уряді першого складу—міністр зовнішніх справ, ідеолог корніловщини, після Жовтня—надхненник контрреволюційних виступів проти Радянської Росії, та при гетьманщині на Україні переорієнтувався на Німеччану і шукав допомоги від кайзера; емігрант.

²⁾ Барон Мумм — дипломатичний представник Німеччини 1918 р. на Україні.

ПОСОЛЬСТВО
УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ
при
ОТОМАНСЬКІЙ ІМПЕРІЇ
17 вересня 1918 р.
№ 208.

Його Ексцеленції Пану Міністру Справ
Закордонних Української Держави ¹⁾

До Д - та Чужоземних
Зносин Д. Д.

Маю за честь довести до відома, що 11 - го вересня ц/р у мене була Вірменська Мирова Делегація в складі п.п. Аветіса, Агароняна, голови Вірменської Національної Ради, Александра Хатісова, міністра справ Закордонних Вірменської Республіки і Михайла Пападжанова, члена Мирової Делегації.

Висловивши, що на жаль, не знаючи про існування в Царьгороді Української Місії, вони раніш не могли зробити свій візит, вони, хоч я і заявив їм зразу, що я є тільки тимчасовим управляючим Справами Місії і ніяких інструкцій по дипломатичним справам не маю,— розказавши про сучасне становище Вірменії, прохали довести до відомости Українського Уряду, що вони мають інструкції увійти в зносини з Українським Урядом по сліду-чим справам:

1. Одержати від України признання незалежності Вірменії.
2. Мати в Ерівані українського дипломатичного представника.
3. Мати допомогу України при їх заходах перед російським Урядом для признання незалежності Вірменії.
4. Довести до Українського Уряду, що по їх відомостям вірменська делегація має виїхати з Ерівані до України, а може вже виїхала.
5. Установити поштові і телеграфні зносини між Україною і Вірменією.

З приводу всіх цих питань вони також звертаються до Уряду України безпосередньо через той пакет, котрий вони прохали передати до Вашої Ексцеленції і котрий при цьому листу посилаю. Але позаяк в цей час я не маю змоги дослати його дипломатичним гонцем, то я передаю його до нашої Місії в Софії, прохаючи надіслати його при першій можливості до Відня, або просто до Києва.

В. о. Управляючого Справами Української
Дипломатичної Місії в Царьгороді (підпис)

[Щ.А.Р., тамо ж]

¹⁾ На оригіналі документа є три штампи: Мініст. Зак. Справ та його департаментів.

Вельможному. Пану Министру Закордонних Справ Української Держави ¹⁾

Представителя Закавказского Украинского Комиссара в Армении В.П. Гирченко.

Докладная записка

22 мая с. г. Закавказский Украинский Комиссар Хименко уполномочил меня по телеграфу быть его представителем в городе Эривани и защищать интересы проживающих в Армении граждан Украинской Народной Республики.

Эти мои полномочия были подтверждены и выданным мне Комиссаром Хименко особым удостоверением от 26 июля с. г. за № 1807, причем мне, как представителю Комиссариата Украинской Краевой Рады Закавказья, было поручено во всех необходимых случаях непосредственно входить в сношения с Правительством Республики Армении.

О данных мне полномочиях было сообщено Комиссаром Хименко Министру Иностранных Дел Республики Армении.

Правительство Армении признало мои полномочия, и при открытии Парламента Армении я был приглашен в качестве представителя Украинской Державы и занимал место в дипломатической ложе наравне с представителями Германии, Австрии, Турции и Персии.

В последнее время Правительство Армении обратилось ко мне с просьбой войти в переговоры с Украинским Правительством об установлении торговых сношений с Республикой Арменией.

Министр же Председатель — он же вр. испол. об. министра Иностранных Дел Армении словесно просил меня выяснить путем личных переговоров с Вами, не встретится ли препятствий к назначению Армянским Правительством своего представителя при Украинском Правительстве, заявив, что в случае согласия Украинского Правительства, тотчас же будет прислан представитель в Киев.

Эриванским Украинским Обществом я был избран Головою Рады Эриванской Украинской Просвиты.

Работая над объединением украинцев, я созвал в г. Эривани в августе с. г. с'езд офицеров - украинцев, служивших в пределах территории Армении, и этот с'езд получил преемство от Армянского Правительства. Об этом с'езде я поместил статью в самой распространенной в Эривани армянской газете «ЗАНГ».

Для распространения же сведений об Украинской Державе среди широких масс армянского населения я поместил в той же газете статью, озаглавленную «Украина».

Беседа со мной, как с представителем Украины в Армении, помещена в № 192 тифлисской газеты «Кавказское Слово» от 10 сентября с. г.

¹⁾ На оригіналі документа є два штампи: Міністерства Закорд. Справ та Гетьманської канцелярії.

Признавали мои полномочия и германская делегация на Кавказе и турецкий атташе в Эривани, с которыми я входил в деловые сношения по поводу эвакуации украинских граждан на родину.

При отъезде из Тифлиса я получил от Комиссара Хименко удостоверение от 10 - го сентября с. г. за № 3402 с отзывом о моей деятельности.

С территорией Армении и местными условиями я хорошо знаком, так как с 23 июня 1914 года по 7 апреля 1918 года состоял Прокурором Эриванского Окружного Суда.

О вышеизложенном докладываю на благоусмотрение Вашей Вельможности и ожидаю Ваших и Ясновельможного Пана Гетьмана распоряжений.

.....
1 октября 1918 года г. Киев

Представитель Закавказья, Украинского Комиссара
в Армении [підпис].

Временный адрес мой: Харьков, Колодезная ул. д. № 14.

[Ц.А.Р., тамо ж]

№ 8

ДЕРЖАВНА КАНЦЕЛЯРІЯ
ДЕПАРТАМЕНТ
ЗАГАЛЬНИХ СПРАВ.
ВІДДІЛ ПЕРШИЙ.
28 Листопада 1918 р.
Ч. 5096.
м. Київ.

До Міністерства Закордонних Справ

Департамент Загальних Справ Державної Канцелярії надсилає при цьому по належності до Міністерства Закордонних Справ повідомлення Міністра Закордонних Справ Арменської Республіки від 22 - го жовтня б. р. про те, що д - ру права Замосєву доручається виконувати обов'язки дипломатичного представника Уряду Арменської Республіки при Уряді Української Держави.

Директор Департаменту [підпис]

Начальник Відділу [підпис]

За Діловода [підпис]

[Ц.А.Р., тамо ж.]

№ 9

Г. Министру Иностранных Дел Республики Армении

Д о к л а д

Переворот на Украине

Под давлением Яского совещания и союзников Гетьман Украины 12 - го ноября 1918 г. издал грамоту (о чем я своевременно сообщал Вам) о необходимости федерирования с Великобританией и участия Украины в восстановлении России. Грамота эта вызвала серьезные волнения в кругах украинских националистов, которые вылились в форму восстания против гетьманской власти.

Украина об'явлена Народной Республикой. Вся власть сосредоточена в руках Директории из пяти лиц под председательством Винниченко и Совета Министров под председательством Чеховского он же министр иностранных дел. Параллельно с государственной властью организовался совет рабочих депутатов явно с большевистским составом.

По установлении деловой работы в министерствах я посетил М.И.Д. Чеховского, который принял любезно и предупредительно, просил передать привет свободолюбивому армянскому народу, подтвердив, что новая власть безусловно признает независимость Республики Армении и желает установления тесной связи между обеими Республиками.

.....

Благодаря сложившимся обстоятельствам, Директория, главным образом, Петлюра и его сторонники ведут усиленные переговоры с союзниками на предмет соглашения с ними и выступления общими силами против большевиков. Пока переговоры не закончены. Сейчас украинские войска сняли блокаду Одессы и отошли от нее на расстояние 80 - 100 верст.

Авторитетные лица сообщают, что едва ли союзникам и украинским войскам удастся остановить наступление большевиков, которые очевидно займут Киев.

По последним данным германские войска со всей Украины сгруппировались в Киев, число которых достаточно солидно. Ввиду насилия над германскими частями и обезоружения их украинскими войсками, они настроены очень враждебно к правительству Украины.

В общем в настоящее время положение на Украине критическое и неопределенное.

Отношение к Республике Армении.

До переворота Киев представлял центр деятельности групп и организаций по восстановлению России. В Киев стекались все известные общественные и государственные деятели России. Киев сделался пунктом, откуда начиналось собирание русских земель. Быстро оживилась политическая жизнь. Ежедневно появлялись новые и новые газеты на русском языке. Печать всех направлений стала выявлять свое отношение к отделившимся от России частям. Много места уделяли республикам Армении, Грузии, Польши и т. д. Почти все газеты за исключением Киевской Мысли, ныне закрытой Директорией, посвящали сочувственные статьи Армении, находя вполне законным и естественным образование самостоятельной, независимой республики Армении. Нападки на Грузию принимали порою жесткий характер в особенности на грузинское Правительство. Теплое к нам отношение проявлялось так же со стороны русского общества, с кем только приходилось встречаться. Совет министров при Гетьмане явно руссофильский всегда восторженно отзывался об Армении с пожеланиями укрепления нашего государства, а бывший М. И. Д. Е. Афанасьев, известный профессор историк, определенно заявил

мне, что он Армении не мыслит иначе, как об'единенную Русскую с Турецкой Арменией.

Назначение Представителя Республики Армении при Правительстве Украины имело огромное значение в смысле популяризации *идей независимости именно Русской Армении*. С Вашим представителем считались и принимали наравне с другими представителями таких государств, как Швейцария, Италия, Болгария и др.

Представитель Республики Армения был принят в состав дипломатического корпуса полноправным членом его и никто из членов этого дипломатического совета не высказывал сомнения, что Армения не самостоятельная.

Добровольческая армия, об'явив мобилизацию всех бывших офицеров русской армии, освобождала граждан Армении, признавая их иностранно - подданными. То же самое было сделано в Одессе, районе влияния Деникина, где ясно было указано, что граждане Армении не подлежат призыву.

После переворота русские очутились в критическом положении: не было учреждения, которое взяло бы их под свое покровительство. Считаю долгом отметить, что почти все русское население, без различия положения, обращалось к Представителю Армении с просьбой принять их в граждане Армении, но я воздерживаясь по формальным и другим соображениям от удовлетворения их ходатайства, оказывал им всякое содействие к облегчению их положения. Многие генералы и офицеры русской службы просили отправить их в Армению в распоряжение Правительства. Между прочим, бывший комендант крепости Карс, Начальник укрепленного Трепезундского района и обороны Петрограда генерал Шварц просил направить [его] к Правительству Армении, заявив, что в скорое восстановление России не верит, а после России для него самая симпатичная страна — это Армения, которой хочет служить и отдать ей свои знания и опытность. Такое же хорошее отношение проявляют к нам Представители Антанты, Швейцарии, Испании, Швеции, Болгарии, Румынии, которых я посещал.

Восстановление России и Армении

До переворота на Украине все политические группы предполагали, что с помощью союзников большевизм будет уничтожен и Россия быстро будет восстановлена в прежних своих границах. С переворотом на Украине дело возрождения России осложнилось и осложнилось серьезно.

Большевистское движение в России принимает грандиозные размеры. При наличии у Советского Правительства вполне дисциплинированного и хорошо - вооруженного войска, с уходом германских частей с оккупированных местностей, занимаются таковые большевиками (Белоруссия, Литва, Эстляндия, часть Польши и т. д.)¹.

¹ Загально відомим є, що різні контрреволюційні уряди (Український гетьманський, Білоруський й інші) перебували у владі майже виключно через допомогу багнетів інтервентів, які навіть самі це одверто

Житниця Росії — Україна переходить без особьх затруднений [к] голодному населению советской власти. Расширение территории и приобретение плодородных местностей, богатых хлебом и вообще продовольствием, на много усиливают и укрепляют положение большевистской власти. Союзники, едва ли скоро выступят против большевиков, хотя идет большое накопление сил в Одессе. 20 - го января с.г. прибыли в Одессу греческие войска. По достоверным сведениям едва ли союзники вмешаются активно во внутренние дела России. Предполагается, что помощь союзников выразится в оказании материальной и технической поддержки Добровольческой армии и охранении порядка в тылу, остальное же — непосредственную борьбу с большевиками должны выдержать сами русские. При этих условиях, конечно, ожидать скорого восстановления правопорядка в России трудно. Если даже большевизм был бы свергнут, то неминуемо борьба будет продолжаться на территории России между военной партией, настроенной реакционно, и демократией. По моим наблюдениям демократия не организована и мало активна.

В случае ликвидации большевизма в России, безусловно начнет господствовать страшная реакция со всеми отсюда вытекающими последствиями и сюрпризами. Переворот в Сибири и установление диктатуры Колчака явно подтверждает сказанное. Уфимская директория, возглавляемая Авксентьевым, розогнана и вся верховная власть в России вручена диктатору Колчаку. Добровольческая армия в лице Деникина признала власть Колчака.

По моему разумению, в России еще долгое время будет продолжаться государственная тряска и оторвавшиеся от России части, принимая все это во внимание, должны думать об устройении своей собственной судьбы и укреплении своего государственного организма, не боясь и не считаясь с возможностью каких либо последствий.

Касаясь республики Армении нахожу, что будет историческим преступлением перед нашим народом, если мы сейчас не объединим всех наших земель и не провозгласим объединенной самостоятельной независимой Республики. Надо торопиться, потом

визнавали. Так генерал Макс Гофман у своему військовому щоденнику 12 березня 1918 року писав: «Трудность положения на Украине состоит в том, что Центральная Рада кроме наших войск не имеет за собой никого. Как только мы уедем, все пойдет на смарку». (М. Гофман, «Записки и дневники о войне 1914 - 18 г.г.» Л. 1929, стор. 242).

Так воно й було, владу гетьмана революційним повстанням зліквідовано після Листопадової революції в Німеччині.

Безперечним є те, що пролетаріят РСФРР допомагав українським робітникам і бідняцько - середняцьким селянським масам боротися з Українською контрреволюцією і інтервентами, алеж контрреволюційним наклепом є твердження, що Радянську владу на Україні встановлено російським радянським військом. Навіть зрадник українських трудящих мас В. К. Винниченко мусив визнати в своїй книзі «Відродження нації», що: «не російський советський уряд виганяв нас з України, а наш власний народ, без якого й проти якого, ще раз кажу, російські советські війська не могли би зайняти ні одного повіту з нашої території». (ч. 3, стор. 204).

В своїй доповіді з 23 січня 1919 року Дзямов повторює байку про те, що Україну, Білорусь і інші країни ніби то захоплювали російські радянські війська.

будет поздно. Сербия объединяет все свои земли. Чехия тоже самое, даже с оружием в руках. Румыния занята присоединением Трансильвании, Буковины, Бессарабии на основании принципов самоопределения народов. На основании тех же принципов Польша с оружием в руках сражаясь в Галиции с украинцами, а в Познани с германцами, создает великую объединенную Польшу. Между прочим объединение перечисленных национальностей происходит с согласия и благословения союзников, почему нам это будет запрещено: разве мы меньше кого дали жертв во имя общих интересов и своего освобождения или боимся гнева России, да ее и нет, а если и в будущем возродится, то, что ей до нас будет. Что же касается русского общества и государственных людей, то они в настоящее время привыкли к мысли о независимости Армении и, как я выше изложил, относятся очень доброжелательно и часто ищут и находят покровительство у молодой независимой республики Армении.

Совещание русской делегации в Яссах (журнал № 5 от 18 ноября 1918 г.) обсуждая вопрос о Кавказе, высказалось следующим образом: на Кавказе создано серьезное положение, ввиду непримиримой позиции, занятой Грузией, необходимостью сговориться с англичанами по вопросу об Азербейджанской Республике, созданной Германией. Особое место занимает армянский вопрос, в котором Россия не может не иметь своего голоса (мнение Миллюкова).

Делегацией признано необходимым отнестись отрицательно к требованиям Грузии и не поднимать вопроса о присоединении армян к России (журнал № 5 при сем прилагается) ¹⁾

В Одесских и Киевских газетах недавно появилась следующая заметка под заглавием «Объединенная Армения». «Агентство Миля официально сообщает, что 17-го минувшего декабря в Париже была провозглашена независимая Армения в состав которой входит так же и Киликия²⁾. Ввиду того, что часть Армении (русская) была после переворота в России и во время Турецкого нашествия провозглашена самостоятельной республикой лишь в настоящее время происходит слияние всей Армении в одну самостоятельную республику. Согласие на это воссоединение всей Армении получено было от Союзных держав 17 декабря м.г. Ввиду этого дата 17 декабря отныне становится для всех армян исторической.

Там же в Париже составлен был Комитет Республики Армении, во главе которого избран Погос Нубар паша.

Представитель Республики Армении на Украине [підпис]
Одесса 23 - го января 1919 г.

¹⁾ Журнала при документі не було.

²⁾ Кілікія — Вірменський край з найстаріших часів завойований Турцією. К. в XI — XIV стор. складала невеличке вірменське царство. В час, про який іде мова, Кілікію окупувало французьке військо, що у імперіалістичну війну 1914 - 18 р.р. витиснило звідти турок. 1920 р. в Кілікії проголошено Вірменську республіку, що була під протекторатом Франції. 1921 року в наслідок перемоги ангорського, турецького уряду підписано мирний договір між Турцією і Францією, війська якої були вигнані з Кілікії. Франція примушена була рішуче відмовитись від Кілікії.

[Лист Дзамосва представникові Вірменії при Уряді Грузії
А. Джамалаяну] ¹⁾

По приезде из Берлина в Киев 10 - го октября имею следующие сведения:

Группа членов Государственной Думы, Государственного Совета, сенаторов и других общественных деятелей предприняли шаги к образованию юго - восточного союза, целью с участия от имени небольшевистской России на будущем конгрессе. В этот юго - восточный союз предполагают привлечь все народности, отпавшие от России (Украину, Крым, Дон, Кубань, Сибирь, Грузию, Армению и др.) Инициаторы этого союза обращались и к нам с предложением вывить свое отношение к этому вопросу. Наш ответ был в том духе, что не имея определенных директив по этому столь важному вопросу, затрудняемся дать ответ. Об образовании аналогичного союза на федеративных началах возникла мысль и в правительственных сферах Украины, но пока реальных в этом отношении действий не предпринято. Сообщая об этом, прошу Правительство выяснить свою точку зрения. Одно скажу, что вопрос этот весьма серьезен и сложен и при разрешении такового необходимо принять во внимание политическое положение в настоящий момент, а так же течение в пользу объединения турецкой и русской Армении. Между прочим один из видных представителей к.-д. в беседе со мной заявил, что будущую Армению его партия мыслит как объединенную Закавказскую Армению с Турецкой, но входящую в орбиту русского федеративного государства.

11 - го октября был у представителя Грузии Тавзая. Во время долгого разговора с ним он высказал несколько важных мыслей, о чем считаю необходимым поставить Вас в известность. По поводу замешательства Грузинской Мисии в Берлине в связи с текущими событиями ²⁾ Тавзая дословно сказал: «Для меня непонятно это замешательство. Волноваться может тот, кто серьезно смотрел на независимую Грузию. Мы независимость Грузии понимали постолько, поскольку она спасла физическое существование нашего народа. Всякое соглашение с другими государствами преследовало ту же цель. Я приветствую начало мирных переговоров и совершенно не пугает нас, что будет диктовать мир. Настроение Чхенкели нахожу односторонним и не он будет решать судьбу нашего народа. Наши вожди — Церетелли, Жордания — всегда подходили к независимости нашей с той точки зрения, т. е. физического спасения народа; цель эта достигнута, турок обезсилен и опасность их нашествия миновала. Мы сторонники русской культуры и безусловно в будущем войдем в орбиту

¹⁾ Дати документ не має, але його зміст дозволяє зробити висновок про те, що його написано в листопаді 1918 р.

²⁾ Ідеться про поразку Німеччини і перемогу Антанти, що в певній мірі занепокоювало грузинських меншовиків, які зв'язали себе з німецькими імперіялістами, запросивши їхнє військо до Грузії.

русской государственности с широким местным автономным управлением».

Коснувшись армянского вопроса сказал:

«Когда нужно будет, первый поддержку перед всеми от имени Грузии самостоятельность Армении и смею уверить, что вся Грузия будет аплодировать вступлению армянских частей со знаменами в Эрзерум».

По поводу Юго - Восточного Союза Тавзая высказывался в том смысле, что инициатива образования этого союза исходит от людей, не имеющих за собой реальной силы, почему по соображению целесообразности он воздерживается от активного участия. Но если предложение будет сделано каким либо более авторитетным влиятельным органом, то он не задумавшись протянет этому свою руку. На это он, Тавзая, имеет полномочия. Между прочим Тавзая очень огорчен нападками на Грузинское Правительство, и просил во имя солидарности прекратить эту травлю. На этом беседа наша была окончена.

В Болгарии революционное движение. Там везде организованы советы солдатских депутатов и революционные комитеты.

В Австро - Венгрии положение тяжелое. Разложение в армии и сильное националистическое движение подвластных народностей. Там назревают серьезные события. В частях, расположенных на Украине, замечается сильное большевистское движение. Целые полки отказываются идти на фронт. На Украине сильное возбуждение, вызванное слухами об уходе германских войск. Официально это обстоятельство опровергается. Боятся большевистского движения. Усиленно формируются гвардия народная и армии, преследующие как цели обороны так и воссоздания России. События развертываются таким усиленным темпом, что трудно предвидеть, что будет завтра. Однако авторитетное лицо сообщило мне, что турки¹⁾ соглашаются пропустить англичан через Дарданеллы и что англичане будут в Одессе через две недели, но одновременно турецкие послы в Берлине, так и на Украине в газетах опровергают это обстоятельство и подчеркивают солидарность Турции с союзниками.²⁾

По поводу покупки хлеба и сахара должно быть Вы получили мою телеграмму. Дело в том, что Украина за наличный расчет дает 50 вагонов зерна и 10 вагонов сахару. Кубань обещает дать 100 вагонов зерна. Вся эта операция обходится около 5.000.000 р. с накладными расходами. Уплата наличными на месте покупки. Сахар по твердым ценам отпускают 100 руб. пуд песок, 120 руб. пуд рафинад. Зерно: 20 руб. пуд.

Зная, что у нашего правительства нет русских денежных знаков, а боны не имеют здесь хождения, то единственный выход — требуемую сумму внести Германской Миссии в Тифлисе и она

1) Идетъся про стару султанську Турцію.

2) Цебто Німеччині і Австро - Угорщині.

откроет кредит в своем посольстве в Киеве на такую же сумму. Для дальнейших операций и для привлечения русских денежных знаков, можна установить продажу сахара и зерна исключительно на русские деньги: ведь у населения их сколько угодно и для покупки таких предметов безусловно дадут эти знаки. Реализация этой сделки может дать Правительству определенный дивидент¹⁾, от продажи выше себестоимости. Министру Продовольствия, Торговли и Промышленности виднее — я только даю схему. Для вывоза закупаемых продуктов и вообще для этой операции необходимы уполномоченные лица, а главное деньги и деньги, иначе огромные труды, затраченные на получение разрешений пропадут даром. В настоящее время выезжает в Екатеринодар полковник Ломизе для окончательного соглашения и заключения сделки на 100 вагонов зерна. Председатель Кубанского Правительства Быч очень сочувственно отнесся в нам и обещал полное содействие. Подробности о торговых делах пояснит г. Тонианц.

Ввиду создавшегося политического положения Амо Оганджанов просил меня быть представителем на Украине впредь до распоряжения Правительства. Одновременно об этом Амо поставил в известность А.И. Хатисова и председателя Совета Министров Качазнуни. Временно согласился остаться в Киеве. Лично я хотел бы, чтобы в столь ответственное время было командировано на Украину лицо, более соответствующее данному посту. Полковник Ломизе согласился остаться советником. Он человек очень полезный и дельный, в особенности по делам продовольствия. Он — бывший Корпусной Интендант. Другой член Комиссариата подполковник М. Б. Попов Комиссариатом назначен в Одессу для несения консульских обязанностей. Это весьма необходимо. Колония этому обрадовалась очень. Дела у него будет много, в особенности по выдаче удостоверений, пропусков, паспортов, отправке военно - пленных, установлению торговых отношений. 3 - й член Комиссариата капитан Тонианц командировается в Тифлис и по возвращению в Киев он будет состоять при Миссии по части информации, как человек энергичный имеющий большие связи. Все члены Комиссариата — люди военные из кадров офицеров. Если нужны по Военному ведомству, конечно, они с удовольствием поработают в пользу общего дела. Заканчивая свою заметку, прошу без замедления ответить на все вопросы, выдвинутые мною.

Дзамоев

Верно: [підпис]

Киев

[Державн. Центр. Архів ССР Вірменії,
спр. № 151/195 за 1918 - 20 р.р.]

²⁾ Цей лист наочно викриває буржуазний контрреволюційний дахнакський уряд, який прикриваючись фразою про допомогу голодним масам трудящих Вірменії займався спекуляцією, наживаючись на тяжкому безвихідному стані трудящих.

В Миссию Республики Армении при Главнокомандующем вооруженными силами Юга России

Д о к л а д

В Январе м - це сего года представитель Республики Армении на Украине Г. С. Дзамоев по служебным делам выехал в Одессу. Развернувшиеся события лишили его возможности вернуться в Киев. Пробыв в Одессе вплоть до эвакуации последней французами Г.С. Дзамоев покинул Одессу вместе с последними и направился с составом Миссии в Армению.

29 Января в виду приближения большевиков, одновременно со всеми другими Консульствами и Посольствами выехали из Киева остальные члены Миссии Республики Армении на Украине. В городе остались лишь, находящиеся в отпуску, Советник Миссии М.Х. Ломизе и второй Секретарь Миссии О. К. Хазазьян, коему поручено было хранение архива и надзор за помещением Миссии.

После вступления советской власти, подчиняясь настойчивому требованию Киевской колонии М.Х. Ломизе прервал свой отпуск и взял на себя несение консульских обязанностей.

Временное Рабоче - Крестьянское Правительство Украины в то время находилось еще в Харькове, и в Киеве функционировало отделение Комиссариата по иностранным делам во главе с Юрием Мазуренко.¹⁾

Путем сношений с Мазуренко М. Х. Ломизе удалось добиться признания всех зарегистрированных Миссией армян иностранно-подданными, что было зафиксировано на бумаге и вследствие чего армяне пользовались всеми правами иностранцев.

В апреле месяце незадолго до приезда в Киев Рабоче - Крестьянского Правительства в отношении власти к армянам наметился некоторый перелом. По времени это совпало с приездом в Харьков уполномоченного Московского Комиссариата по делам армян С. А. Маркарьяна, на деятельности коего мне придется ниже остановиться подробнее.

После приезда Правительства в Киев²⁾ руководители Комиссара [Комиссариата] по иностранным делам разъяснили, что все армяне, бывшие русско - подданные, являются гражданами УССР, что же касается армян б[ывш]. турецко - подданных, то они могут защищать свои интересы или через Персидского Консула (Турецкий консул при отезде из Киева передал защиту интересов подданных Турции Персидскому Консулу), или путем выбора особого представителя. При чем в выборах могут принимать участие только трудящиеся элементы. Комиссариат по иностранным

¹⁾ У січні - лютому після організації радянської влади у Києві було встановлено інститут комісарів над колишніми міністерствами, що існував до кінця березня, до приїзду центрального уряду. Юрій Мазуренко був комісаром над колишнім міністерством зовнішніх справ, головним комісаром управи культури і мистецтва та комісаром Червоного Хреста.

²⁾ Київськ березня.

делам временно воздерживался от определенных шагов по отношению к Консульству и последнее функционировало нормально.

28/IX - 1919 г., Исх. № 542.

[Державн. Центр. Архів АСРР Вірменії,
спр. № 151/195 за 1918 - 1920 рр.]

Врид. Консула Республики
Армении [підпис]
Секретар [підпис]

№ 12

Г. Министру Иностранных Дел Республики Армении.

В дополнение к докладу моему от 23 января с. г. сообщаю следующее:

Большевицкие войска, захватив Киев, быстро двинулись вперед вглубь Украины. Почти вся территория Украины в руках большевиков. Директория и Правительство Республики Украины переехали в Винницу, которая по всем данным будет занята Украинскими советскими войсками. Весь дипломатический корпус при Правительстве Украины выехал в Одессу. Положение Одессы неопределенное, хотя власть сосредоточена в руках добровольческой армии и французского командования, но трудно сказать будет ли должным образом защищаема в случае наступления большевиков на Одессу.

Настроение народной массы в особенности ввиду отсутствия продовольствия — явно большевицкое, недавно были выступления бедноты с требованием «хлеба».

Третьего сего марта местными большевиками был захвачен г. Беляевка, наход. от Одессы в 40 верстах, но смешанный отряд французов, греков и добровольцев выбил их и восстановил порядок. Захват Беляевки большевиками поставил было Одессу в тяжелое положение, ввиду нахождения в этом городе водопровода, питающего Одессу. Херсон был также занят большевиками, но войска франко-греческие, нанеся поражение большевикам, вновь взяли город в свои руки.

Очевидно французское командование держится в отношении большевиков оборонительной тактики.

По переезде Украинского Правительства в Винницу оно обратилось к французскому командованию с просьбой взять под свое покровительство республику Украины и оказать ей всемерную поддержку и помощь против большевиков. После долгих переговоров, как заявляет в интервью в печати Председатель Совета Министров Остапенко, Франция обещает всякую помощь Украине с полной гарантией, что во внутренние дела Украинской Народной Республики ни в коем случае вмешиваться не будет и, что французское командование в Одессе уже получило по данному вопросу соответствующие директивы из Парижа. Так как это интересное заявление напечатано в сегодняшних газетах, я еще не успел выяснить насколько это соответствует действительности. В осведомленных кругах подчеркивают, что такое стншение французов к делам Украины вызывает неудовольствие в добровольческой армии. В чем выльется реальная помощь Антанты Украинской Народной Республике покажет будущее.

Одно скажу, что движение большевиков принимает такие грандиозные размеры, что трудно учесть могут ли вообще остановить победоносное шествие большевиков на Украину, Крым и Дон.

.....

Отношение добровольческой армии к Армении.

Главноначальствующий Юго - Западного Края генерал Санников, он же представитель добровольческой армии, при посещении по продовольственным вопросам, выразил свое сочувственное к нам отношение, подчеркнув, что добровольческая армия была всегда в хороших отношениях с Арменией и эти отношения останутся неизменными. Одновременно генерал Санников заявил, что разрешит вывоз в Армению продуктов первой необходимости, но в Грузию ни одного фунта.

Между прочим генерал Санников дал разрешение на вывоз в Армению транзитом через Одессу 15. 000 пудов сахара. Ввиду объявления мобилизации, мною затронут вопрос о призыве граждан Армении в добровольческую армию, на что последовало разъяснение, что граждане Армении освобождаются от призыва, а граждане Грузии будут набраны в войска.

.....

Отношение французского командования.

Французское командование проявляет к деятельности нашего консульства самое внимательное отношение. Все беженцы, которые отправляются через Одессу в Константинополь, взяты под покровительство Франции. Раньше наши беженцы отправлялись в Константинополь по паспортам, выдаваемым консульством, но в настоящее время ввиду некоторых затруднений, учиняемых турецкими властями, французское командование изъявило желание отправлять беженцев на основании французских документов, изготовляемых нашим консульством.

.....

Беженцы и военно - пленные.

Из Одессы приходится отправлять массу беженцев через Константинополь в Армению. Несмотря на строгое запрещение въезда в Константинополь союзники в отправке наших беженцев в Константинополь оказывают всякое содействие и даже французские власти взяли под свое покровительство.

.....

Между прочим по имеющимся сведениям наши пленные идущие из Германии через территорию советской власти, задерживаются большевиками, пропагандируются, снабжаются литературой на армянском языке большевистского характера и многие из этих пленных записываются в красную армию.

Представитель Республики Армении [ідііііі — Дзамоев]
7 Марта 1919 г. гор. Одесса.

[Державн. Центр. Архів СРР Вірменії,
спр. ч. 151/195 за 1918 - 1920 р.р.]

Д о к л а д

2 апреля с. г. командующим Союзными Войсками на юге России д'Ансельмом сыла получена телеграмма от Главнокомандующего всеми Союзными силами на Ближнем Востоке генерала Франшэ д'Эсперей с сообщением, что французская палата депутатов отказала Правительству в кредитах на русские дела, что кабинет Клемансо подал в отставку и что образование кабинета поручено по одной версии Тома, а по другой Вивiani. Телеграмма заканчивалась приказом генералу д'Ансельму эвакуировать Одессу и вывезти войска в течении 48 часов.

Приказ об отозвании войск из Одессы был получен в тот момент, когда к Одессе было стянуто большое количество французов, зуавов, тюркозов, греков, поляков, добровольцев, а на рейде стоял солидный военный флот. В виду краткого срока, данного для эвакуации, в городе стало твориться нечто невообразимое. Банки осаждались вкладчиками, но мало кому удалось получить свои сбережения. Царила общая растерянность и паника.

Союзным командованием было предложено всем Консульствам и Дипломатическим Представителям Союзных и нейтральных государств, желающим покинуть Одессу, заранее воспользоваться транспортом, предназначенным для этой цели. Весь дипломатический корпус выехал в Константинополь. Консул Грузии остался.

Я лично не нашел для себя возможным оставаться официальным представителем Республики Армении при Советской власти, не имея на то официальных полномочий своего Правительства. Во всяком случае оставаться Представителем Республики Армении при Советской власти в то время, когда Антанта рассматривает Армению как союзную и воюющую сторону, было бы нецелесообразно, противоречило бы духу нашей политики и могло, по моему разумению, поставить Правительство в неловкое положение.

Вот по каким соображениям я вынужден был своевременно покинуть Одессу и приехать к Вам, Господин Министр, для доклада и получения дальнейших указаний и инструкций.

Для сохранения налаженного аппарата на местах мною оставлен в Киеве Помощник Секретаря Миссии — Г. Хазизян, в Одессе — Секретарь Консульства — Егише Меликян, а в Харькове продолжает исполнять обязанность Консула назначенный мною доктор Меликян, которому, по имеющимся сведениям, советская власть оказывает всяческое содействие.

Представитель Республики Армении
на Украине [підпис — Г. Дзамоев]

[Державн. Центр. Архів СРР Вірменії,
спр. ч. 151/195 за 1919 - 1920 р.р.]

ОРГАНІЗАЦІЯ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНСЬКОЇ І РОСІЙСЬКОЇ КОНТРРЕВОЛЮЦІЇ ТА БЮДЖЕТ ГЕТЬМАНЩИНИ (1918 Р.)

«Але ми добре бачили, що робилося і робиться на Кавказі, де кавказькі меншовики склали союз з турецьким імперіялізмом, і на Україні, де українські праві есери склали союз з германським імперіялізмом. Цього мало, товариші, що там зведено в нівець усі завоювання Радянської влади, що там арештовують і розстрілюють робітників, що там відібрані усі їхні завоювання, там вони посадили Скоропадського».

«І характеристичне те, що як тільки влада переходить до рук меншовиків і правих есерів, то одразу виявляється, що вони хочуть ошасливити нас яким небудь Скоропадським» (Ленін, 3-е вид., том XXIII, стор. 57).

Борючись проти Жовтневої революції, Українська Центральна Рада встановлює зв'язки з контрреволюційними урядами Дону, Кубані, Грузії, Вірменії, з Регентською Радою Польщі.

Військове міністерство У.Ц.Р. складає договори з командванням польських легіонів і з грузинським меншовицьким урядом про формування контрреволюційного війська, 13 січня 1918 року такий же договір підписано з агентом Вірменської республіки.

Від союзу з грузинськими меншовиками, військові дружини яких беруть участь, боронячи У.Ц.Р. в Києві в січневі дні 1918 року, до переговорів із Ставкою і створення збройної сили української буржуазії—куркульського вільного козацтва на чолі з майбутнім гетьманом Скоропадським,— все було використано українськими есерами та соціал-демократами із Центральної Ради, щоб припинити непереможний хід пролетарської революції на Україні.

З приходом на Україну окупантів, закликаних У.Ц.Р., високо підняла голову контрреволюція, повертаються вигнані фабриканти і поміщики, в українському селі починає верховодити куркуль, відшкодовуються збитки, що їх зазнала українська буржуазія і поміщики від пролетарської революції.

Союз промисловців — торговців — фінансистів, так званий, «Протофіс», — накреслює та ставить перед урядом Центральної Ради такий програм діяльності:

«Співробітництво представників робітничих організацій у міністерствах можна дозволити лише у професійних питаннях».

«Принцип приватної власності відновити. Соціалістичний експеримент, що спирається на останніх універсалах про земельну реформу... треба відкинути».

«Рішуче відкинути запровадження так званих «робітничої контролю» та усяких спроб «соціалізування» і «націоналізування» різних підприємств, контролю можна визнати лише державну».

алеж не професіональних організацій, діяльність яких треба суворо обмежити».

«Категорично відкинути всі спроби нормування законодавством робітничої платні».

«Всі питання податку вирішувати за участю представників тих, що платять податок».

«Правління залізниць ґрунтовно реорганізувати. До цього не повинні вмішуватися професійні спілки службовців і робітників».

«Усі знищені та спалені господарства відбудувати».

«Торгівлю дати вільну: монополію збіжжя усунути, але ж покищо треба затримати нормування споживання та тверді ціни».¹⁾

Українська Центральна Рада неспроможна була здійснювати цей програм. Здискредитована остаточно в очах мас, виконавши ролю ширми для окупантів, У.Ц.Р. непридатна була виконувати з потрібною чіткістю і рішучістю дальші завдання капіталістично - поміщицької реставрації.

Інтервенти добре розуміли, що У.Ц.Р. і її керівні партії У.П.С.Р. і У.С.-Д.Р.П. не є тим зряддям, за допомогою якого можна буде до кінця виконати всі завдання боротьби проти пролетаріату і його диктатури. Німецька та австрійська воєччина зрозуміла це ще до окупації України і тому вона вже під час переговорів та підписання договору з У.Ц.Р. провадила переговори й з іншими контрреволюційними угрупованнями. Так генерал Гофман, представник німецького верховного командування в Бересті, 14 березня 1918 року писав у своєму щоденнику: «сьогодні знову російський візит. До Вільно прибув представник монархічних партій Росії, щоб прохати нашої допомоги для відновлення монархії в Росії».²⁾

Вже в Бересті встановлювалося зв'язки, накреслювалося принципи союзу російських, українських поміщиків і капіталістів та українського куркуля проти пролетарської революції.

З витисненням радянського війська та окупаванням України німецько-австрійськими військами інтервентів і внутрішню контрреволюцію вже не задовольняють «соціялісти» з Центральної Ради, їм потрібна була «тверда влада». «Соціялісти» виконали свою ролю, вони підготували ґрунт для поміщицько-капіталістичної диктатури і німецько-австрійські імперіялісти розігнали У.Ц.Р. та посадовили на її місце великого поміщика генерала Скоропадського.

Німецька воєччина та буржуазія мріяли відновити в Росії монархію, зробивши для цього Україну базою і центром загально-російської контрреволюції, вони мріяли переворот 29 квітня зробити початком реставрації поміщицько-капіталістичного ладу в цілій кол. Росії. Що це так, свідчить хоча би погляд Австро-Угорського представника у Києві фон-Принціґа, що скоро може назріти акція для встановлення монархії.

¹⁾ Ці вимоги взято з декларації «Протофісу», що її подано послам Німеччини і Австро-Угорщини барону фон-Мум і графу Форґачу та голові Ради Міністрів Голубовичу.

²⁾ Макс Гофман, «Записки и дневники» Л. 1929.

Переворотом 29 квітня окупанти створили таку владу, що без всяких обмежень узаконювала нещадний грабунок українських трудящих мас. † Генерал Людендорф у своїх спогадах згадує, що в особі гетьмана Скоропадського німці знайшли людину «з якою можна було гарно працювати». «Я сподівався — пише Людендорф — що формування війська й заготівлі хліба будуть мати більший успіх».¹⁾ І дійсно, гетьманський уряд був вірним слугою інтервентів. За часів Скоропадського починає здійснюватися низка плянів німецької вояччини щодо створення єдиного фронту всіх контрреволюційних сил для боротьби проти пролетарської диктатури. Міцнішають зв'язки з Доном, Кубанню, через гетьманський уряд німці постачають майже всі контрреволюційні організації зброєю та грошима. На терені окупованої німцями і австрійцями України іде формування білогвардійських загонів, концентрується біле російське офіцерство, а значна його частина переправляється на Дон, Кубань, Крим, Грузію. де поповнює лави добровольчої армії та інш. контрреволюційних військ.

Генерал Краснов в своїх спогадах пише, що німці в середині 1918 р. на протязі півтора місяців дали Дону, кубанцям та добровольчій армії 11651 рушницю, 46 гармат, 88 кулеметів, 109104 гарматних та 1159472 рушничих набоїв.²⁾ А наприкінці 1918 року добровольча армія одержала від української контрреволюції понад 600 кулеметів «Люїс» з 20 мільйонами набоїв, щось з 20 тисяч ручних гранат, біля 10 мільйонів рушничих набоїв та щось з 150 тисяч гарматних.³⁾

19 травня 1918 року представник Дону генерал Свечин писав про розмову з офіцером штабу німецьких окупаційних військ майором Ярошом:

«Підчас відвідання мною майора Яроша (з ним у мене були кількаразові побачення і розмови, він видає тут Донським фронтом) він, відповідаючи на поставлене мною ще раніше питання про повернення нам військової амуніції і бойових запасів, захоплених німцями у більшовиків на території Дону, відповідав, що дано розпорядження про повернення нам 30 - 40 вагонів з цим майном, захопленим ними в районі станції Лихої...»⁴⁾

Діяч південної контрреволюції герцог Лейхтенберзький у статті «Як почалась Південна армія» пише про свої переговори а німцями восени 1918 року так:

«Іду у німецьке головне командування: з'ясовую в чому справа. Оміркувавши, вони висловлюють свою принципову згоду і співчуття нашим цілям, обіцяють допомогу грошима і не перешкоджати нам вербувати офіцерів і салдат в межах України. Запитують, зрештою: «Де ж ви збираєтесь формувати самі частини?» Тоді, знаючи, що плян Краснова відомий, відповідаю, що в Богучарському повіті Воронізької губернії, цеб - то на терито-

¹⁾ Людендорф, «Мои воспоминания о войне 1914 - 18 г.г.»

²⁾ Алексеев С. А., «Революция и гражданская война в описаниях белогвардейцев», «Начало гражданской войны», стор. 141 і 181. ГИЗ. 1926 р.

³⁾ Там - же.

⁴⁾ Там - же.

рії ними не окупованої, для них нейтральної, і що я увійду для цього в переговори з Донським атаманом. Більшовики, таким чином, не зможуть бути на них в претенції, бо ця територія їм, німцям, не підвладна, і німці за те, що там може відбуватись, не відповідають, не може і Рейхстаг їм нічого заперечити — проте прощаючись вони говорять мені: „Тільки ми Вас дуже прохасмо поки що не говорити про це з нашим дипломатичним представником, а вести всю цю справу тільки з нами і таємно“. Заручившись, таким чином, сприянням німецького військового командування, відкриваю Акацатову секрет про Богучарський повіт, про який він ще не знав і що викликало його захоплення. Вирішуємо, що головою союзу «Наша Родина» буде він, а не я, щоб не дати справі одразу надто яскраве зафарблення; що передбачува до формування «армія» буде зватися «Южная Армия», що її завданням зрештою об'єднати з часом всі збройні сили анти-більшовицької Росії на Півдні...»¹⁾

Гетьманський уряд широко субсидіював всі ці «Южные Армии» витрачаючи на це десятки мільйонів карбованців.

Вже навіть підчас збройного повстання, яке знищило гетьманщину, вигнало окупантів з України та відновило Радянську владу, гетьман затвердив ряд асигнувань на організацію і утримання білих армій поза межами України.

Уряд буржуазно - поміщицької реставрації, — гетьманщина, був організованим центром військових контрреволюційних формувань, одною з матеріально - фінансових і організаційних баз російської і української контрреволюції.

Субсидіюючи й постачаючи всі ці «Північні», «Південні», «Астраханські», «Добровольчі» та інші «армії» і контрреволюційні організації, створюючи офіцерські кадри для тих армій, гетьманщина не мала регулярної постійної армії на Україні. Німецько - австрійські імперіялісти не могли погодитись на існування поруч з окупаційними військами якихось інших регулярних військ. Одною з вимог, поставлених інтервентами гетьману Скоропадському 29 квітня, була заборона мати, крім німецького і австро - угорського, окреме українське регулярне військо. Ті загони, що їх формували за гетьманщини з дозволу інтервентів, перебували під пильним їхнім доглядом.

Наявність регулярного, навіть контрреволюційного українського війська створювала б постійну загрозу для окупантів і примусила б їх ще більше підсилити свої гарнізони на Україні.

Але чим раз становіще Німеччини й Австро - Угорщини все більше і більше утруднювалось.

Пролетиріят і трудящі маси України, під керівництвом більшовицької партії розгортали всеукраїнське повстання. Восени інтервенти примушені були дати згоду на форсоване формування куркульсько - офіцерських загонів, кінних козачих сотен тощо. Одною з характерних спроб створити армію для боротьби проти революції, була спроба «відновлення українського казачтва». Організаційним центром цього була т. з.

¹⁾ Гессен, «Архив Русской Революции» т. VIII, стор. 171 - 172.

Генеральна Козача Рада, яка мала місцем свого перебування Білу Церкву і на чолі якої після першого всеукраїнського з'їзду «вільного козацтва» наприкінці 1917 р. став майбутній гетьман Скоропадський. Після 29 квітня Скоропадський реорганізовує Г.К.Р., перетворює її на головний штаб для створення «козацької армії».

Якщо до серпня 1918 року діяльність Генеральної Козачої Ради зводилась переважно до теоретичного опрацювання питання про «відновлення українського козацтва», то з серпня вона розгортає вже широку діяльність, створюючи кошові, полкові та сотенні штаби і організовуючи бойові загони з хліборобів - власників.

Була ще одна причина відмовлення від негайного творення великої регулярної армії. Цю причину яскраво відбиває ряд документів (див. № 12, 13, 17, 19), що їх написано видатними діячами гетьманщини.

Регулярна армія ненадійна, від військ регулярної армії «ні в якому разі не слід вимагати на перший час застосування зброї проти «внутренніх ворогов»... «наново творені українські війська потрібно бережно охороняти», пише генерал Біскутський, пропонуючи «чужородців, що їх в достатній кількості є на Кавказі і в киргизів» для виконання поліційно - жандарських функцій в регулярній армії і для боротьби з революцією в країні. Армія «може з'явитися не підпорою державі, а скоріш буде представляти собою поважну погрозу для існування держави, котру вона буде призвана обороняти» пише, в доповіді про формування кінних сотен на Україні, член Генеральної Козачої Ради (дивись документ № 16), заявляючи, що для формування тих сотен «найбільш підходящим елементом являється українське козацтво і заможні селяне». «Зформував з такого елементу озброєну силу — продовжує автор — можливо рахувати, що воно забезпечене землею не кинеється до авантюри, не буде так легко піддаватися пропаганді...»

Проте найяскравіше ці думки викладено в доповіді заступника голови Генер. Коз. Ради, М. М. Устимовича «про необхідність формування Українського Козацького Війська», що він склав гетьману Скоропадському в серпні - вересні. Він писав:

«Опертися на армію, котра готується до зформування в сучасний мент, не покладається можливим не вважаючи на поставлене обмеження забирати хліборобів, маючих не менш 5 - ти десятин. Це ясно з заяви навіть найбільш заможних хліборобів, котрі ставлять обов'язковою умовою надійності навіть козацьких формувань — необмеження зрістом набору козаків, позаяк і вони не завжди можуть пожитися на своїх дітей. Во всякім випадці для зформування і назначення армії і для приведення її в скільки - небудь дисципліновану одиницю потрібен буде поважний час; козацьке ж формування для внутрішнього порядку можливо провести на протязі одного місяця, а тоді під охороною цій сили можна буде утворити набір і забезпечити порядок не тільки в Державі, але і в армії. Витрати на козацтво зовсім не велики, особливо коли прийняти на увагу, що це формування

єдина гарантія заховання державности. Я стверджую, що ця думка не тільки дійсних українців, але навіть людей, ворождебних Україні, як особливої від Росії державі».

Гетьман цілковито схвалив та намагався запроваджувати пропозиції і думки, викладені Устимовичем, це видно й з його листа військовому міністру Рогозі (докум. № 20).

Куркуль — ось той елемент, що мусив скласти кадр «козацької вдарної армії» гетьманської контрреволюції. Гетьманський уряд широко фінансує організацію «ударних козачих сотен»

Але даремні були ті спроби, буржуазія не могла створити всередині країни такої військової сили, що забезпечила б їй перемогу та її паування.

Імперіялістична війна наближалась до свого кінця, все більш і більш очевидно ставала неминучість поразки німецько-австрійських імперіялістів і перемоги Антанти.

Гетьманський уряд, бачучи, що його пануванню приходить край, і що далі спиратись на багнети німецького імперіялізму не можна, намагався переорієнтуватись на імперіялістів Антанти. Дипломатичні представники гетьмана в різних країнах одержують директиву про організацію зв'язків та створення відповідних умов для можливих переговорів з Англією і Францією. До Румунії наприкінці жовтня відряджено надзвичайну дипломатичну місію на чолі з генералом Дашкевичем - Горбацьким. До Румунії виїхала низка співробітників військового міністерства і міністерства закордонних справ.

Ще раніш, влітку, надзвичайні дипломатичні місії були призначені до ПАСШ, Англії, Франції. Але робота всіх цих «місій» і «послів» особливо розгорнулася вже десь на початку жовтня, коли факт поразки німецько-австрійських імперіялістів і уход окупантів з України стали цілковито очевидними. Відтоді й розгортається напружена діяльність, що має своїм завданням забезпечити матеріяльну і фізичну допомогу українській контрреволюції від Антанти.

Колишній міністер закордонних справ Центральної Ради О. Я. Шульгін, якого після гетьманського перевороту призначили послом до Болгарії, 8 жовтня в листі до міністра закордонних справ Д. І. Дорошенка писав із Софії:

«Буду шукати змоги познайомитись з Антантою. Зараз маю піти до посла американських сполучених штатів. Наша орієнтація попередня стратила свою силу. Треба обов'язково їхати до Америки, Франції, Англії. Не треба це робити в формі офіційній. Напів урядова, напів громадська, невелика, але солідна, депутація була б дуже до речі. Сподіваюся, що війна так або інакше до зими закінчиться. Тоді прийде нам «Судний день», до якого ми зовсім не готові. Де наше військо? Де аграрна реформа? ...Найбільш реальним і важним, на чому в першу чергу треба поставити, це щоб Антанта не примусила німців вивести військо з України. Буду їм внушати, щоб вони (англичане і т. д.) настановили б на тому, щоб німецькі війська протягом певного часу залишилися б на Україні і обороняли б її від більшовизма».

Нарада «представників України, Білорусі, Дона і Кубані», що відбулась в Одесі в листопаді 1918 р. звернулась до французького командування з меморандумом, в якому ці «представники» писали:

«Представники України, Білорусі, Дону й Кубані, що нижче підписалися, з'їхавшись до Одеси, на загальній нараді ухвалили нижчеподане у питанні про майбутній державний устрій як названих територій, так і сусідніх з ними національно-державних новоутворень, і в питаннях про способи і методи викорінення анархії і більшовизму в усх тих областях і частинах, на які фактично розпалася російська держава».

«... І ми звертаємось через верховне союзне командування до держав Антанти з проханням подати всяку можливу допомогу і підтримку».

«... Хай кожне нове утворення зміцнює і продовжує утворювати свою армію для боротьби з більшовизмом».¹⁾

Щоб затримати уход німецьких військових частин з України гетьманський уряд веде переговори з німецьким командуванням і з представниками т.з. Великої Солдатської Ради та асигнує близько чотирнадцять мільйонів карбованців спеціально для утримання тих німецьких військ, що затримуються на Україні «для піддержки ладу».

20 листопаду гетьманський уряд за підписом міністра закордонних справ надіслав телеграму до «правительств Дону, Кубані, Тереку, Грузії й Добровольчої Армії» про скликання на 18 грудня 1918 року наради в питаннях спільної боротьби проти пролетарської революції і Радянської влади.

Це була остання спроба гетьманського уряду. Переможне повстання знищило гетьманщину, а незабаром і Директорію У.Н.Р. і на Україні було відновлено Радянську владу.

* * *

Документи зберігаються в Центральному Архіві Революції УСРР у фондах «Генеральної Козачої Ради», «Міністерства Закордонних Справ гетьманщини і Директорії» та у фонді «Верховної Слідчої Комісії».

Документи подано без будьяких змін, за винятком окремих скорочень тих місць, що безпосередньо не стосуються до нашої теми.

№ 1

Протокол

1919 року, січня 7 дня. Член Верховної Слідчої Комісії²⁾ Гр. Шиянов розглядав у присутності нижчепідписавшихся понять, журнали засідань Ради Міністрів, надіслані при рапорті.....

¹⁾ Меморандум підписали: від Білорусі — голова Тимчасового Уряду Білорусі Боханович А. А., від Дону — генерал Черячукін, від Кубані — голова Кубанської Законодавчої Ради Бич, від України — А. Д. Марголін і А. М. Галіп.

²⁾ Після повалення гетьмана в грудні 1918 р. і захоплення влади Директорією У. Н. Р. було створено так звану «Верховну Слідчу Комісію». Закон Директорії про цю Комісію так визначав її завдання: «На Слідчу Комісію накладається обов'язок розслідування діяльності бувшого гетьмана Скоропадського, Ради його міністрів, міністрів, їх товаришів і інших осіб, організацій, установ і, взагалі, їх співучасників, направленої проти Української Народньої Республіки і інтересів її як матеріальних».

До рапорту прикладені копії таких постанов Раді Міністрів

1. По штабу п. Гетьмана:

Затвержена Гетьманом 15 листопада 1918 р. постанова Ради Міністрів про асигнування в розпорядження начальника штаба п. Гетьмана дев'яťсот тисяч карб. (900.000) на видатки по утриманню українського козацтва.

Затвержена Гетьманом 18 листопада 1918 р. таємна постанова Ради Міністрів про асигнування в розпорядження начальника штаба п. Гетьмана десять мільйонів карб. (10.000.000).

Затвержена Гетьманом 3 грудня 1918 року таємна постанова Ради Міністрів про асигнування в безвідомне розпорядження начальника штаба Гетьмана триста сорок вісім тисяч сімсот п'ятдесят два карб. (348.752) на таємні видатки з 1 вересня по 31 грудня 1918 р.

2. По Військовому Міністерству:

Затвержена Гетьманом 14 листопада 1918 р. постанова Ради Міністрів про асигнування в розпорядження Військового Міністра

так громадських і політичних». На чолі Комісії настановлено колегову гетьманської мирової делегації для переговорів з РСФФР, гетьманського сенатора, неодноразового міністра юстиції С. П. Шелухина. Комісія складалась (крім голови) з десяти членів: К. В. Ляхницького, Г. С. Шиянова, В. О. Коренєва, О. Д. Щербака, М. Н. Ботвиновського, В. О. Кибірева, І. Ю. Черкаського, Р. М. Лащенко, О. М. Тихомирова та В. Г. Грекова.

«В. С. К.» створено Директорією про людське око, щоб заспокоїти маси трудящих і створити вражіння, що Директорія є дійсно революційний орган.

«В. С. К.» круг своєї діяльності обмежила розглядом діяльності гетьманської Ради Міністрів, що її було створено 14 листопада 1918 року. і притягла до права саме цей склад міністрів та низку товаришів цих міністрів. Майже увесь склад останньої Ради Міністрів «В. С. К.» було заарештовано.

Справи «В. С. К.», що переховується в Центральному Архіві Революції УСРР, наочно доводять всю комедійність цього заходу Директорії У. Н. Р., весь слідчий матеріал яскраво стверджує, що гетьманський уряд, Центральна Рада і Директорія творили одну спільну класову справу, — боролись за придушення пролетарської революції, за ліквідацію Радянської влади.

«В. С. К.» не розглядала всієї діяльності гетьманщини, вона обмежилася лише часом, коли гетьманщину фактично вже ліквідувалося: один вже цей факт стверджує весь бугафорський характер підготовки так званого «суду над був. гетьманом Скоропадським і його Радою Міністрів». Директорію, а з нею й її «В. С. К.», пролетаріат і керовані ним трудящі України вигнали з тодішньої столиці України Києва та відновили Радянську владу.

«В. С. К.» після комедії слідства, потайки звільнила всіх заарештованих: Кам'янецький прокурор Нестеровський ще 10 квітня 1919 року повідомляв Міністерство Юстиції про те, що «Гербель, Гейбот, Варун - Секрет, Гаврилов, Ненарокомов [які сиділи в Кам'янецькій в'язниці] звільнені мною [з під] арешту позаяк їм загрожувала небезпека з боку більшовиків».

27 жовтня 1919 року Директорія в Кам'янці затвердила закон Ради Міністрів, підписаний запеким ворогом українських трудящих, тодішнім головою Ради Міністрів, соціал - демократом і сучасним репрезентантом У.С.-Д.Р.П. при виконкомі II Інтернаціоналу — Ісаком Мазепою, в якому було сказано: «Верховну Слідчу Комісію, утворену на підставі закону 21 грудня 1918 року, скасувати».

шістнадцять мільйонів карб. (16.000.000) на зміцнення складу вдарних сотен при полках Української Армії.

Затвержена Гетьманом 14 листопаду 1918 р. постанова Ради Міністрів про асигнування в розпорядження Військового Міністра тридцять міл. сто п'ятдесят тисяч карб. (30.150.000) на купівлю коней для армії.

Затвержена Гетьманом 18 листопаду 1918 р. постанова Ради Міністрів про асигнування три міл. карб. (3.000.000) в розпорядження Військового Міністерства на цілі захисту держави.

Затвержена Гетьманом 26 листопаду 1918 р. постанова Ради Міністрів про асигнування в розпорядження Військового Міністра двадцять п'ять міл. карб. (25.000.000) на військові видатки Укр. Армії.

Затвержена Гетьманом 26 листопаду 1918 р. постанова Ради Міністрів про асигнування в розпорядження Головно - уповноваженого по евакуації військово - полонених з Австро - Угорщини п'ять міл. карб. (5.000.000) на евакуацію військово - полонених з Австро - Угорщини.

Затвержена Гетьманом 30 листопаду 1918 р. постанова Ради Міністрів про утворення «військового фонду» і асигнування на нього двадцять п'ять міл. карб. (25.000.000) в додаток до закону 23 листопаду 1918 р.

Затвержена Гетьманом 10 грудня 1918 р. таємна постанова Ради Міністрів про асигнування 5 міл. карб. (5.000.000) на військові видатки в поповнення військового фонду.

Затвержена Гетьманом 12 грудня 1918 року постанова Ради Міністрів про асигнування в розпорядження Головного Начальника постачання двадцять п'ять міл. (25.000.000) карб. на поповнення військового фонду.

Затвержена Гетьманом 13 грудня 1918 р. постанова Ради Міністрів про асигнування в розпорядження Головнокомандуючого всіма озброєними силами України тридцять п'ять міл. карб. (35.000.000) у військовий фонд.

3. По Морському Міністерству:

Затвержена 18 листопаду 1918 р. Гетьманом постанова Ради Міністрів про асигнування одного мільйона сімдесят вісім тисяч карб. (1.078.000) на утримання частин корпусу Морської Берегової Охорони.

Затвержена Гетьманом 23 листопаду 1918 р. постанова Ради Міністрів про асигнування в розпорядження Морського Міністра дванадцять тисяч сто тридцять три карб. (12.133) на виплату утримання і добогих грошей служачим бувшого штабу отамана Чорноморської Фльоти Мисникова за час з 19 квітня по 9 травня 1918 року.

Затвержена 23 листопаду 1918 р. Гетьманом постанова Ради Міністрів про асигнування в розпорядження Морського Міністра сто двадцять тисяч (120.000) карб. на утримання відділу на 100 ліжок для українських громадян при Севастопольському морському шпиталю.

Затвержена 23 листопаду 1918 р. Гетьманом постанова Ради Міністрів про асигнування дванадцять міл. карб. (12.000.000) на купівлю палива.

Затвержена Гетьманом 12 грудня 1918 року постанова Ради Міністрів про асигнування одного мільйона шістьсот п'ятдесят тисяч карб. (1.650.000) на видатки по підняттю затоплених корабля «Імператриці Марії» та міноносця «Гнівний».

4. По Міністерству Внутрішніх Справ:

Затвержена 15 листопаду 1918 року Гетьманом таємна постанова Ради Міністрів про асигнування в розпорядження Голови Ради Міністрів та Міністра Внутрішніх Справ п'ятнадцять міл. карб. (15.000.000) на негайні заходи по охороні громадського спокою.

Затвержена Гетьманом 19 листопаду 1918 року таємна постанова Ради Міністрів про асигнування одного міл. карб. (1.000.000) для витрати по вказівкам Гетьмана.

Затвержена Гетьманом 21 листопаду 1918 р. таємна постанова Ради Міністрів про асигнування в розпорядження Міністра Внутрішніх Справ десять міл. карб. (10.000.000) на цілі охорони громадського спокою.

Затвержена Гетьманом 12 грудня 1918 р. таємна постанова Ради Міністрів про асигнування в розпорядження Мін. Внутрішніх Справ п'ять міл. карб. (5.000.000) на цілі охорони громадського спокою.

Затвержена Гетьманом 5 грудня 1918 р. таємна постанова Ради Міністрів про асигнування двох міл. карб. (2.000.000) в розпорядження Голови Ради Міністрів на видатки, що не належать до оголошення.

Асигновки по Міністерству Внутрішніх Справ не таємні:

Затвержена Гетьманом 14 листопаду 1918 року постанова Ради Міністрів про асигнування двохсот тисяч карб. (200.000) на організацію зовнішньої та внутрішньої інформації.

Затвержена Гетьманом 15 листопаду 1918 р. постанова Ради Міністрів про асигнування п'ятнадцять міл. карб. (15.000.000) на збільшення окладів утримання державної варті.

Затвержена Гетьманом 18 листопаду 1918 року постанова Ради Міністрів про асигнування десяти міл. карб. (10.000.000) на утримання біженців та повернення їх на батьківщину.

Затвержена Гетьманом 20 листопаду 1918 р. постанова Ради Міністрів про асигнування сорока міл. карб. (40.000.000) на утримання державної варті у листопаді і грудні 1918 р.

5. По Міністерству Торгу і Промисловости.

Затвержена Гетьманом 5 грудня 1918 р. таємна постанова Ради Міністрів про асигнування тридцяти п'яти міл. карб. (35.000.000) на купівлю військового влаштування.

6. По Міністерству Фінансів:

Затвержена Гетьманом 15 листопаду 1918 р. таємна постанова Ради Міністрів про асигнування десяти міл. карб. (10.000.000)

для передачі їх урядові Всевеликого війська Донського на організацію та утримання Південної армії.

Затвержена Гетьманом 19 листопада 1918 року таємна постанова Ради Міністрів про асигнування трьох мільйонів карб. (3.000.000) для видачі Раді захисту Північно - Західної Росії на потреби Північної армії, що формувалася у м. Пскові.

Затвержена Гетьманом 30 листопада 1918 р. таємна постанова Ради Міністрів про асигнування десяти мільйонів карб. (10.000.000) для видачі їх головному командуванню Дзюбовольчої Армії на видатки цієї армії, як безвідсоткову позику.

Затвержена Гетьманом 10 грудня 1918 р. таємна постанова Ради Міністрів про асигнування трьох мільйонів карб. (3.000.000) для видачі у позику «Совету Оборони Северо - Западной России» на формування «Северної армії».

7. По Міністерству Шляхів:

Затвержена Гетьманом 3 грудня 1918 р. таємна постанова Ради Міністрів про асигнування двох мільйонів карб. (2.000.000) на видатки по евакуації з м. Гомеля Управління Польської залізниці, та евакуації учасників колії залізниці від Робчика до Гомеля і від Уза до Гомеля.

8. По Міністерству Продовольчих Справ:

Затвержена Гетьманом 15 листопада 1918 р. таємна постанова Ради Міністрів про асигнування чотирнадцяти мільйонів сто шістнадцяти тисяч чотиреста сімидесяти карб. (14.116.470) на постачання німецьким військам на Україні продовольчих продуктів.

Затвержена Гетьманом 7 грудня 1918 р. таємна постанова Ради Міністрів про асигнування десяти мільйонів карб. (10.000.000) на видатки по постачанню прибуваючих на Україну військ держав згоди та військ одеського гарнізону.

Член Комісії Греков

Поняті: Микола Семенович Іващенко

Спиридон Дмитрович Максимець

[Спр. «В. С. К.», арк. 29 - 33]

№ 2

Протокол № 39

1919 року 5 - 16 лютого. Член Верховної Слідчої Комісії Ботвиновський в присутності нижчепідписавшихся понятих оглядав журнали засідань Ради Міністрів за час з 15 листопада до 13 грудня 1918 року включно і ті матеріали, які тичуться до тих чи інших постанов Ради.

Журнал від 15 листопаду 1918 року.

В засіданні брали участь:

Председатель С. Н. Гербель. ¹⁾ Міністри: А. К. Ржепецький ²⁾, І. А. Кістяківський ³⁾, Г. Е. Афанасьєв ⁴⁾, Б. О. Шуцький, А. Г. Покровський, В. А. Косінський, С. Ф. Мерінг, В. Н. Науменко ⁵⁾, В. Е. Рейнбот ⁶⁾, В. Ю. Любинський ⁷⁾, М. М. Воронович, С. Н. Петров, Е. В. Ландсберг.

Державний Секретар С. В. Завадський.
Секретарував В. Ф. Дитятін.

III. По предложенню Председателя Ради Міністрів постановлено доручити Міністру Закордонних Справ скласти відсзву до представників держав згоди в Ясах і приєднати до неї Урядову декларацію та прохати прислати на Україну свого дипломатичного представника, 2 батальйона війська для Києва і 2 батальйона для Одеси.

VI. По докладу Міністра Внутрішніх Справ асигновано йому 15.000.000 крб. на збільшення утримання державної варті.

VII. По докладу Міністра Внутрішніх Справ асигновано в розпорядження Председателя Ради Міністрів та Міністра Внутрішніх Справ 15.000.000 карбов. на негайні видатки по охороненню громадського спокою.

№ 2.

Журнал від 16 листопаду 1918 року.

В засіданні брали участь:

Председатель С. Н. Гербель.

Міністри: А. К. Ржепецький, І. А. Кістяківський, Г. Е. Афанасьєв, Б. О. Шуцький, В. А. Косінський, С. Ф. Мерінг, В. П. Науменко, В. Е. Рейнбот, С. Н. Петров, В. Ю. Любинський, М. М.

¹⁾ Гербель С. Н., поміщик Херсонськ. губ. (мав родов. 924 $\frac{1}{2}$ дес. землі), гофмейстер, член «Государств. совета» за царату, р. 1902 — Харківськ. губернатор, р. 1903 — в. о. Харківськ. губ - тора, р. 1918 — міністер продовольчих справ та голова раду міністрів уряду Скоропадського: після ліквідації контрревол. урядів на Україні емігрував закордон.

²⁾ Ржепецький А. К., кадет, київський домовласник, голова управи київського кредитного т - ва, кандидат «Протофису», міністер фінансів гетьманського уряду.

³⁾ Кістяківський І. О., кадет, московський адвокат, втік на Україну після Жовтневої революції, був в уряді Скоропадського державним секретарем і міністром внутрішніх справ, провадив найреакційнішу політику лютої боротьби проти Радянської влади.

⁴⁾ Афанасьєв Г. Е., міністер закордонних справ останнього кабінету гетьманського уряду.

⁵⁾ Науменко В. П., соціаліст - федераліст, ред - тор жур. «Киевская Старина», за Тимчасового Уряду — попечитель Київської шкільної округи, міністер освіти та мистецтва уряду Скоропадського.

⁶⁾ Рейнбот В. Е., поміщик з Кобелякщини, мав сімсот десятин землі, міністер юстиції гетьманського уряду.

⁷⁾ Любинський В. Ю., лікар, міністер охорони здоров'я гетьманського уряду.

Воронович, Е. В. Ландсберг, товариш міністра В. Е. Брунст. Державний Секретар С. В. Завадський. Запроханий в засідання К. Е. Замен. Секретарував В. Ф. Дигятін та А. А. Татішев

IV. По докладу Міністра Закордонних Справ про намір Урядів всіх виникших в Росії Держав зібратися на конгрес в Києві постановлено: визнати бажаним організацію конгреса представників Держав Росії і просити Міністра Закордонних Справ з'ясувати все, що необхідно для скликання конгреса, виробити програму конгреса та порозумітися про конгрес з представниками Держав¹⁾.

V. По докладу Тимчасово - керуючого Міністерством Продовольчих Справ про постачання німецьким військам на Україні харчів для посылки в Німеччину, постановлено: 1) асигнувати в розпорядження Міністра Продовольчих Справ з державної скарбниці 14.116.470 карбов. на постачання харчів німецьким військам на підставах, зазначених в докладі; 2) просити Міністра Продовольчих Справ повідомити про це німецьке командування, звернувши його увагу на те, що Український Уряд, вживаючи заходи про поліпшення продовольчої їх потреби, має надію, що німецькі війська допоможуть йому підтримати на Україні такий лад, при якому можливо буде тільки виконати завдання Уряду в вигодах самих військ.

1) 21 листопада 1918 року гетьманський уряд за підписом міністра закордонних справ надіслав телеграму «правительству Дону, Кубані, Грузії, Тереку і Добровольчій Армії» такого змісту:

«Выступая на борьбу за восстановление единства России и за освобождение ее от большевиков, в полном согласии с Вами и с другими правительствами государств, образовавшихся на территории бывшей Российской Империи, Правительство Украины полагает, что было бы теперь своевременно представителям Дона, Кубани, Терека, Добровольческой Армии и Грузии собрать их представителей в Киев для обсуждения вопросов, связанных с восстановлением единства России и будущего существования ее.

Ради осуществления этой мысли я обращаюсь к Правительству Вашей Державы с приглашением послать Вашего делегата в Киев на совещание по указанному вопросу, причем я лишь себя надеждой, что такое совещание придет к соглашению, которое в значительной степени облегчит нашу общую задачу.

Предметом обсуждения этой предполагаемой конференции являются следующие вопросы:

1) установление общего единообразного плана борьбы с большевизмом, как на внешних границах, так и внутри государств и областей, участвующих в конференции;

2) установление общего основания для разрешения вопросов, касающихся отношений государственных единиц, участвующих в конференции: а) к нейтральным странам, б) к державам Соглашения, в) к Германии и бывшим ее союзникам и г) ко всем вопросам, касающимся водворения порядка в остальных частях России и установления в ней прочной государственной власти.

Ввиду неотложности разрешения этих вопросов является необходимым назначить открытие этой конференции на возможно ближайшее время.

Покорно прошу не оставить меня сообщением о Вашем взгляде на интересующие Украину вопросы конференции».

Згодом міністерство закордонних справ повідомляло ті ж «уряди», що конференцію призначено на 18 грудня 1918 року.

Проте, 18 грудня гетьманщини вже не існувало і конференція не відбулася.

До цього докладу відносяться надіслані Верховній Комісії відношення Тимчасового Керуючого Міністерства Продовольчих Справ від 16 листопада 1918 р. ч. 10/8904 до Председателя Ради Міністрів, підписане Гавриловим та справка. В відношенні Гаврилов повідомляє, що він мав нараду з представником Германського командування, котрим вказував на зазначені в справці пропозиції, з якими згодилось командування. В справці є підрахунок асигнованих 14.177.000 карб. В ній зазначено: на 177.000 чоловік (німців), рахуючи на одного чоловіка 2 пуда борошна, 10 хунтів крупи, 10 хунтів бобів, 10 хунтів макаронів та 3 хунти олії на місяць, потрібно: борошна 354.000 пуд., макаронів 44.250 п., крупи 44.250 п., бобів 44.250 і олії 13.278 п., що буде коштувати 14.116. 270 карб., при таких цінах: борошно 20 карб. за пуд, крупа 20 карб. за пуд, макарони 55 карб. пуд, боби 12 карб. пуд і олія 240 карб пуд. Ці харчі повинно відправляти посилками не більш 20 хунтів кожна. Оглядені відношення та справка в посвідчених копіях.

VI. По пропозиції Міністра Внутрішніх Справ про негайне, в зв'язку з сучасними подіями, оголошення призви¹⁾ хліборобів, постановлено: визнати бажаним організацію хліборобів для формування частин, котрі могли б захистити границі та охоронити лад на місцях і виробку цієї організації доручити Міністрам Фінансів, Внутрішніх Справ, Військовому та Культів.

VII. Рада ухвалила доклад Міністра Внутрішніх Справ про надання йому права змінити кількість добровольцьких дружин шляхом поширення і збільшення їх.

№ 3

Журнал від 18 листопада 1918 року.

В засіданні брали участь:

Председатель А. К. Ржепецький

Міністри: І. А. Кістяківський, Г. Е. Афанасьєв, В. А. Косінський, С. Ф. Мерінг, В. П. Науменко, В. Е. Рейнбот, С. Н. Петров, В. Ю. Любінський, М. М. Воронович, Е. В. Ландсберг. Товариші міністрів: К. Е. Замен, В. Е. Брунст. Державний Секретар С. В. Завадський. Запрохані на засідання: Б. М. Куріло, В. А. Кулябко - Корецький. Секретарували: В. Ф. Дитятін та А. А. Татищев.

VII. Ухвалений доклад Міністра Фінансів про асигнування в розпорядження Головнокомандуючого всіма військовими силами на Україні 3.000.000 карб. на організацію оборони «страны».

До цього відноситься надіслана до Верховної Слідчої Комісії виписка на аркуші паперу за власним підписом Голови Ради Міністрів Гербель та за Міністра Фінансів (підпис прізвища не виразний) про асигнування Головнокомандуючому 3.000.000 карб. з Державної Скарбниці по кошторису Військового Міністерства на 1918 рік.

¹⁾ Так в оригіналі.

XV. Ухвалений доклад М. М. Вороновича¹⁾ про організацію хліборобів для охрани ладу.

№ 6.

Журнал від 21 листопаду 1918 року.

В засіданні брали участь:

Предсідатель А. К. Ржепецький.

Міністри: І. А. Кістяківський, Г. Е. Афанасьєв, С. Ф. Мерінг, В. П. Науменко, В. Е. Рейнбот, С. Н. Петров, В. Ю. Любинський, Е. В. Ландсберг, В. А. Косінський. Товариші міністрів: Н. А. Гаврилов, К. Е. Замен, Г. Г. Бурлаков. Державний Секретар С. В. Завадський. Запроханий — Верзер. Секретарували: В. Ф. Дитятін та А. А. Татищев.

.....
III. Ухвалений доклад Міністра Внутрішніх Справ про асигнування в його розпорядження 10.000.000 карб. на видатки на охорону громадського ладу.

№ 7.

Журнал від 22 листопаду 1918 року.

В засіданні брали участь:

Предсідатель А. К. Ржепецький.

Міністри: І. А. Кістяківський, Г. Е. Афанасьєв, Б. О. Шуцький, В. А. Косінський, С. Ф. Мерінг, В. Ю. Любинський, Е. В. Ландсберг. Товариші міністрів: Н. А. Гаврилов²⁾, В. Е. Брунст, К. Е. Замен. Державний Секретар С. В. Завадський. Запрохані: В. В. Верзер, В. Г. Моллов та П. Я. Дорошенко. Секретарували: В. Ф. Дитятін та А. А. Татищев.

.....
VIII. По представленню Військового Міністра про асигнування 150.000.000 карбов. на видатки, виникаючі з військових подій, постановлено: 1) асигнувати в розпорядження Військового Міністра по посаді Головного Начальника постачання фронту з державної скарбниці 25.000.000 крб. на військові видатки Українського війська; 2) утворити при Українському війську польовий контроль; 3) визначити, що асигновані в військовий фонд гроші витрачаються Начальником постачання тільки на потребу Українського війська, а на північне військо (армію) витрачаються тільки ті гроші, які асигновані на потреби того війська.

№ 9.

Журнал від 25 листопаду 1918 року.

В засіданні брали участь:

Предсідатель А. К. Ржепецький. Міністри: І. А. Кістяківський, Г. Е. Афанасьєв, Б. О. Шуцький, В. А. Косінський, С. Ф.

¹⁾ Воронович М. М., міністер ісповідань гетьманського уряду, був тов. міністра внутрішніх справ до 14 листопаду 1918 р.

²⁾ Гаврилов Микола Олександрович, дворянин, міністер продовольчих справ гетьманського уряду.

Мерінг, В. П. Науменко, В. Е. Рейнбот, С. Н. Петров, В. Ю. Любинський, Е. В. Ландсберг. Товариші міністрів: К. Е. Замен В. Е. Брунст. Державний Секретар С. В. Завадський. Секретарував В. Ф. Дитятін.

.....
Х. Ухвалений проєкт Міністра Внутрішніх Справ доповнення та відміни до «Правил по форміруванню уезних дружин із хліборобів - собствеників для самооборони».

.....
ХІІ. Прийнято до відома доклад Міністра Закордонних Справ про закордонну політику.

№ 10

Журнал від 26 листопаду 1918 року

В засіданні брали участь:

Предсідатель С. Н. Гербель. Міністри: А. К. Ржепецький, І. А. Кістяківський, Г. Е. Афанасьєв, Б. О. Шуцький, В. А. Косінський, С. Ф. Мерінг, В. П. Науменко, В. Е. Рейнбот, В. Ю. Любинський, Е. В. Ландсберг. Товариші міністрів: В. С. Брунст. Державний Секретар В. Ф. Дитятін.

І. По докладу Військового Міністра про асигнування 25.000.000 карбов. на видатки по евакуації військово - полонених з Австро - Угорщини, постановлено асигнувати 5.000.000 карбов. на цю потребу з кошторису Військового Міністерства на 1918 рік.

.....

№ 11

Журнал від 27 листопаду 1918 року.

В засіданні брали участь:

Предсідатель А. К. Ржепецький. Міністри: І. А. Кістяківський, Г. Е. Афанасьєв, В. А. Косінський, С. Ф. Мерінг, В. П. Науменко, В. Е. Рейнбот, В. Ю. Любинський, Е. В. Ландсберг. Товариші міністрів: К. Е. Замен, Д. В. Валійський. Державний Секретар С. В. Завадський. Секретарував В. Ф. Дитятін.

.....
ІІ. По докладу Міністра Фінансів про прохання до його про асигнування Добровольчеської армії 10.000.000 карбов. і поставленим, в зв'язку з докладом, деякими членами Кабінету питанням постановлено: 1) визнати бажаною конференцію Урядів держав федеративно - об'єднуючихся з Росією і конференцію скликати в Києві в другу половину грудня 1918 року; 2) при арміях добровольчеській, південній, донській утворити представництва для погодження військових подій їх з подіями Української армії — взагалі боротьбі з большевиками; 3) визнати, що 10.000.000 карбов. можливо асигнувати при умовах, підтримуючих інтереси України в її загальній з другими державами боротьбі проти большевиків; 4) прохати Міністра Фінансів А. К. Ржепецького побалакати про це з представниками добровольчої армії, маючи на увазі ті міркування, які предложені в

засіданні окремими членами кабінету і про наслідки балачки докласти Раді Міністрів; 5) прохати Міністра Закордонних Справ виробити доклад про ті питання, які мають бути розглянуті конференцією урядів.

IV. По докладу Міністра Внутрішніх Справ про з'їзд національний Півдня Росії в Києві в грудні постановлено доручити йому вжити заходи, щоб з'їзд був одкладений надалі.

№ 12

Журнал від 28 листопада 1918 року.

В засіданні брали участь:

Председатель: С. Н. Гербель, А. К. Ржепецький. Міністри: І. А. Кістяківський, Г. Е. Афанасьєв, Б. О. Шуцький, В. А. Косінський, С. Ф. Мерінг, В. П. Науменко, В. Е. Рейнбот, В. Ю. Любинський, Е. В. Ландсберг. Товариші міністрів: П. А. Гаврилов, В. Е. Брунст, Д. В. Валійський. Державний Секретар С. В. Завадський. Секретарував В. Ф. Дитятін.

1. Ухвалений доклад Військового Міністра про доповнення закону від 25 листопада 1918 року про асигнування 25.000.000 карбов. на військові потреби вказівкою на те, що те асигнування зроблено в військовий фонд.

.....

№ 13

Журнал від 29 листопада 1918 року.

В засіданні брали участь:

Председатель А. К. Ржепецький. Міністри: І. А. Кістяківський, Г. Е. Афанасьєв, В. А. Косінський, С. Ф. Мерінг, В. П. Науменко, В. Е. Рейнбот, В. Ю. Любинський. Товариші міністрів: Н. А. Гаврилов, В. Е. Брунст та К. Е. Замен. Державний Секретар С. В. Завадський. Секретарував В. Ф. Дитятін.

.....

III. Доклад викон. обов. Голови Ради Міністрів про наслідки його перемов з представником Добровольчої армії відносно більш-менш тісного зв'язку Українського уряду з Головнокомандованим Добровольчою армією. По цьому докладу така постанова: а) асигнувати з державної скарбниці в розпорядження Міністра Фінансів 10.000.000 карбов. на потреби тої армії і ці гроші видати представнику Добровольчої армії; б) просити Міністра Закордонних Справ Г. Е. Афанасьєва перебалакати з Головнокомандуючим про запрошення частин Добровольчої армії для боротьби з внутрішніми большевиками переважно в Катеринославській та Харківській губерніях, а по одержанні висновка Головнокомандуючого звернутися з листом відповідним до представника Добровольчої армії Ломновського.

.....

Журнал від 2 грудня 1918 року.

В засіданні брали участь:

Председатель С. Н. Гербель. Міністри; А. К. Ржепецький, І. А. Кістяківський, Г. Е. Афанасьєв, Б. О. Шуцький, В. А. Ко-сінський, С. Ф. Мерінг, В. П. Науменко, В. Е. Рейнбот, С. Н. Петров, В. Ю. Любинський, Е. В. Ландсберг. Державний Секретар С. В. Завадський. Секретарував В. Ф. Дитятін.

IV. Представлення Міністра Внутрішніх Справ про асигнування 5.000.000 карб. на охорону громадського спокою в Державі. По цьому постановлено ухвалити доклад з умовою, що така сама сума повинна бути послі повернута на встановлення 10.000.000 кредита, асигнованого 21 листопада 1918 року.

Журнал від 9 грудня 1918 року.

В засіданні брали участь:

Председатель С. Н. Гербель. Міністри: А. К. Ржепецький-І. А. Кістяківський, Б. Е. Афанасьєв, Б. О. Шуцький, В. А. Ко-сінський, С. Ф. Мерінг, В. П. Науменко, В. Е. Рейнбот, С. Н. Петров, В. Ю. Любинський, Е. В. Ландсберг. Товарищі міністрів Н. А. Гаврилов, В. Е. Брунст. Державний Секретар С. В. Завадський. Запрохані: Головнокомандуючий Долгоруков, Контр-адмірал Гадд, Р. Г. Моллов, В. Г. Варзар. 1) Секретарував В. Ф. Дитятін.

На журналі олівцем написано «не подлежає оглашенню».

V. По докладам Головокомандуючого всіма силами України про необхідність побільшити контингент військ України, та про прохання представника Уряду Всевеликого Війська Донського Черячукина²⁾ про припинення наказу, яким заперечується видача зі складів військового «довольствія», постановлено: а) просити Головнокомандуючого внести на рзгляд Ради Міністрів законопроект про мобілізацію населення; б) ті речі, що навантажені в вагони, повинні бути передані Війську Донському, а видачу тих, що на складах і обіцяні Війську припинити по умовам сучасним.

VII. По докладу Міністра Внутрішніх Справ про купівлю у германців військового приладдя Челноковим та Бурикиним, постановлено: доручити Міністру Фінансів та Торгу й Промисловости купити у німців те, що потрібне Українському Уряду з умовою передачі німцям купленого Українському Уряду, і куплене перевести при допомозі банків

1) (В інших протоколах — В. В. Верзер.)

2) Черячукін, генерал - лейтенант, голова надзвичайної комісії Донського уряду при гетьмані, згодом дипломатичний представник Дону в Берліні.

ХУ. Ухвалений доклад Голови Ради Міністрів про асигнування в його розпорядження 2.000.000 карб. на видатки, які не можуть бути оголошені.

№ 17.

Журнал засідання 5 декабля 1918 року.

В засіданні брали участь :

Председатель С. Н. Гербель. Міністри: А. К. Ржепецький, І. А. Кістяківський, Г. Е. Афанасьєв, Б. О. Шуцький, В. А. Косінський, С. Ф. Мерінг, В. П. Науменко, В. Е. Рейнбот, С. Н. Петров, В. Ю. Любінський, Е. В. Ландсберг. Товариші міністрів: Н. А. Гаврилов, Б. Е. Брунст. Запрохані на засідання: Головнокомандуючий Долгоруков, генерал Шуберський, К. Е. Замен. Державний Секретар С. В. Завадський. Секретарував В. Ф. Дитятін.

.....
ІІІ. По повідомленню Голови Ради Міністрів про термін можливого прибуття військ Держав Згоди на Україну, як про це доводить генерал Раух, постановлено: а) уповноважити Міністра Закордонних Справ передати телеграму в Одесу про дійсне становище в Києві; б) уповноважити Голову Ради Міністрів підтвердити телеграфно атаману Всевеликого Війська Донського повноваження Харківського Губерніяльного Старости Шидловського, котрий звернувся за військовою допомогою до генералів Денікіна та Краснова.

ІV. Повідомлення Голови Ради Міністрів про одержаний їм від Головнокомандуючого Долгорукова лист, в якому він просить скоріше асигнувати 25.000.000 карб. на формування Північної Армії. По цьому повідомленню постановлено: просити Голову Ради Міністрів дати відповідь Головнокомандуючому, що Рада Міністрів охоче підтримає формування Північної Армії матеріальними засобами і окрім асигнованих раніш 3.000.000 карбов. згоджується асигнувати по потребі ще 22. 000.000 карбов. після одержання листових відомостей про те, який комітет на чолі справи формування, який порядок формування армії і яка її кількість.

Х. Асигновано в розпорядження Міністра Торгу та Промисловости 35.000.000 карб. на покупку військового майна, згідно з постановою Ради Міністрів від 3 грудня (журнал від 3 грудня VII постановою).

№ 19.

Журнал від 7 грудня 1918 року.

В засіданні брали участь :

Председатель С. Н. Гербель. Міністри: А. К. Ржепецький, І. А. Кістяківський, Г. Е. Афанасьєв, Б. О. Шуцький, В. А. Косінський, С. Ф. Мерінг, В. П. Науменко. В. Е. Рейнбот, С. Н. Петров, В. Ю. Любінський, Е. В. Ландсберг. Товариші міністрів:

Н. А. Гаврилов, В. Е. Брунст. Державний Секретар С. А. Завадський. Запрохані: С. Т. Варун - Секрет, С. В. Бородаєвський, Р. Г. Молов. Секретарував В. Ф. Дитятін.

Зверху на журналі надруковано: «Не подлежит оглашению».

IV. Проект тимчасового статуту про комітет постачання для армій при Раді Державного об'єднання Росії та клопотання Уряду того комітета про асигнування 5.000.000 карб. на придбання для військових потреб майна пропозованого приватними особами та організаціями і 5.000.000 карб. на організацію ремонтних майстерень і на оборот на засоби для їх. Про це постановлено: а) проект тимчасового статуту ухвалити з тим, щоб з його назвища були виключені слова «при Раді Державного об'єднання Росії» та щоб в 8 артикулі було зазначено, що призначений урядом представник від контролю брав участь в засіданнях Ради та Управи Комітету; б) асигнувати Комітету запрошені кошти на умовах, які зробить Міністр Фінансів.

V. По клопотанню посла Всевеликого Війська Донського на Україні Черячукіна про дозвіл вивезти з України предмет озброєння, призначеного Всевеликому Війську Донському постановлено: а) дозволити Черячукіну вивезти з України призначене до вивоза Всевеликому Війську Донському майно, яке знаходиться в Бердянську та Маріуполі; б) дозволити йому набути шрапнельні корпуси до 3 дм. гірних гармат, які знаходяться на складах Азовсько - Чорноморського товарищества в Бердянську (коло 45.000) та в Маріуполі (коло 20.000); в) про таку постанову повідомити через Голову Ради Міністрів Черячукіна.

VI. Повідомлення Голови Ради Міністрів про необхідність з приводу майбутнього прибуття війська Держав Згоди мати в Одесі представника Уряду, який, без особливих кожний раз зносин з Урядом, мав би право вирішати на місці всі виникаючі питання про асигнування задля постачання прибуваючих військ. З приводу повідомлення постановлено: асигнувати в розпорядження Міністра Продовольчих Справ Г. В. Глінки 10.000.000 карб. на постачання прибуваючих на Україну військ Держав Згоди та військ Одеського гарнізону і видатки робити по згоді з Морським Міністром Покровським.

XII. По клопотанню Ради Оборони Північно - Західньої Росії про відпуск на утримання Північної Армії 25.000.000 карб. постановлено: в додаток до асигнованих вже 3.000.000 карб. асигнувати в розпорядження Військового Міністра 3.000.000 карб. для видатку Раді Оборони Північно - Західньої Росії на видатки по формуванню Північної Армії.

До цього відноситься копія повідомлення Радою Оборони Північно - Заходу Росії від 6 грудня 1918 року ч. 24 Ради Міністрів Української Держави, підписаного Келлером ¹⁾ про те, що Північна Армія складається з 3 полків піхоти кволого складу,

¹⁾ Келлер Ф. А., головнокомандувач гетьманського війська, а вгодом організатор російського контрреволюційного війська на Україні. К. забито в грудні 1918 року в Києві.

1 полка кінноти,² 2 добровольчих дружин та 34 гармат, всього 6.000 чоловіка, що ця армія під натиском большевиків залишила м. Псков і одішла до м. Дзвинська; маючи те на увазі, що приток попередніх засобів на утримання армії совсім прикортвся, тоді як необхідно не тільки харчувати армію, а й поповнити її до 20.000 чоловіка, Рада Оборони прохає Український Уряд видати на утримання армії позичково 25.000.000 карб. по підрахунку утримання на протязі 3 місяців.

№ 22

Журнал від 11 грудня 1918 року.

В засіданні брали участь:

Председатель А. К. Ржепецький, присутнім був С. Н. Гербель. Міністри: І. А. Кістяківський, В. А. Косінський, С. Ф. Мерінг, В. П. Науменко, В. Е. Рейнбот, С. Н. Петров, В. Ю. Любинський, Е. В. Ландсберг. Товариші міністрів: В. Е. Брунст, Н. А. Гаврилов. За Державного Секретаря В. Ф. Дитятін. Запрохані: Р. Г. Молов, Б. В. Матусевич. Секретарував А. А. Татіщев.

IX. По докладу Міністра Внутрішніх Справ про покриття видатків на утримання добровольчих дружин за час нахождения їх в відомстві Міністра Внутрішніх Справ, постановлено: а) видатки ті за час до 4 грудня покривати з військового фонду, б) асигнувати на поповнення військового фонду 5.000.000 карб.

№ 23

Журнал від 12 грудня 1918 року.

В засіданні брали участь:

Председатель С. Н. Гербель. Міністри: А. К. Ржепецький, І. А. Кістяківський, В. А. Косінський, С. Н. Мерінг, В. П. Науменко, В. Е. Рейнбот, С. Н. Петров, В. Ю. Любинський, С. В. Ландсберг. Товариші міністрів: Н. А. Гаврилов, В. Е. Брунст, генерал Прохорович. Державний Секретар С. В. Завадський. Запроханий генерал Кісляков. Секретарував В. Ф. Дитятін.

II. По докладу Військового Міністра про асигнування 60.000.000 карбов. в військовий фонд постановлено асигнувати на це 25.000.000 карбов.

№ 24

Журнал від 13 грудня 1918 року.

В засіданні брали участь:

Председатель С. Н. Гербель та А. К. Ржепецький. Міністри: І. А. Кістяківський, В. А. Косінський, С. Ф. Мерінг, В. П. Науменко, В. Е. Рейнбот, С. Н. Петров, В. Ю. Любинський, Е. В. Ландсберг. Товариші міністрів: Н. А. Гаврилов, В. Е. Брунст. Державний Секретар В. Ф. Дитятін.

I. Згідно з заявою члена Ради Оборони Північно - Західної Росії сенатора Туган - Барановського¹⁾ та Головнокомандуючого Келлера постановлено; асигновані 3.000.000 карб. на потреби Північної Армії видати Келлеру.

IV. По докладу Головного Начальника постачання про асигнування 60.000.000 карб. у військовий фонд [...] постановлено асигнувати додатково до раніш асигнованих 35.000.000 карб. в розпорядження Головнокомандуючого в військовий фонд.

Член Верховної Слідчої Комісії М. Ботвиновський.
Поняті: Спиридон Дмитрович Максимець
Микола Семенович Іващенко.

Спр. «В. С. К.», арк. 181 - 196].

№ 3

Журнал Совета Министров

29 ноября 1918 г. № 148

Председательствовал: А. К. Ржепецкий. Присутствовали министры: И. А. Кистяковский, Г. Е. Афанасьев, В. А. Косинский, С. Ф. Меринг, В. П. Науменко, В. Е. Рейнбот, В. Ю. Любинский. Товарищи министров: Н. А. Гаврилов, В. Е. Брунст и К. Е. Замен. Государственный Секретарь С. В. Завадский. Секретарствовал В. Ф. Дитятин.

Заседание открыто в 4 часа 29 минут дня.

[С л у ш а л и]:

II. Сообщение исполняющего обязанности Председателя Совета Министров о предстоящем приезде Представителя Держав Согласия г. Энно.

[П о с т а н о в и л и]:

II. Уполномочить Министра Иностранных Дел Г. Е. Афанасьева встретить г. Энно по прибытии его в Киев.

С л у ш а л и:

III. Доклад исполняющего обязанности Председателя Совета Министров о результатах его переговоров с представителем добровольческой армии по вопросам, связанным с установлением более тесного общения Украинского Правительства с Главнокомандованием Добровольческой армии.

¹⁾ Туган - Барановский М. I., видатний буржуазний економіст, з 1905 року кадет, після Жовтневої революції вступив до партії українських соціалістів-федералістів, член уряду Центральної Ради (міністер фінансів).

[П о с т а н о в и л и:]

III. а) Ассигновать из средств Государственного Казначейства в распоряжение Министра Финансов 10.000.000 рублей для выдачи представителю Добровольческой армии на нужды этой последней.

б) Просить Министра Иностранных Дел Г. Е. Афанасьева переговорить непосредственно с Главнокомандующим по вопросу о приглашении частей Добровольческой армии для борьбы с внутренними большевиками, преимущественно в Екатеринославской и Харьковской губерниях, и по получении заключения Главнокомандующего обратиться с соответственным письмом к представителю Добровольческой армии генералу Ломновскому.

Заседание закрыто в 7 час вечера.

[Ф. «Державна Канцелярія»,
спр. № 7 за 1918 р., арк. 227].

№ 4

Протокол огляду № 4

1919 року, січня 13 дня Член Верховної Слідчої Комісії Гр. Шиянов розглядав папери, надіслані директором військово-історичного музею 5 січня р. під ч. 8/10, заарештовані в Головному Управлінні Генерального Штабу, як належачі бувшому головнокомандуючому Келлеру.

Папери складаються з таких:

1. Копія приказу армії Української Держави Гетьмана Скоропадського від 18 листопаду 1918 р. ч. 253 на російській мові про призначення генерала от кавалерії графа Келлера головнокомандуючим усіма військовими силами на території України.

2. Після листа Гетьмана Скоропадського від 26 листопаду 1918 р. на ім'я графа Федора Артуровича на російській мові про звільнення його від головнокомандування всіма військовими силами на Ук аїні і лист від того ж дня на ім'я графа Келлера від Гетьмана Скоропадського про передачу командування військами на території України генерал лейтенанту князю Долгорукову.

5. Копія листа Долгорукова до Гербеля від 4 грудня 1918 р. про асигнування 2 мільйонів «в непосредственное распоряжение генерал - от - кавалерии графа Келлера под его ответственность».

6. Копія листа Долгорукова від 7 грудня 1918 р. до Голови Ради Міністрів з домаганням «дать определенный ответ сегодня же 7 декабря» по справі асигнування Келлеру 25 мільйонів.

7. Копія листа Гербеля до Долгорукова від 7 грудня 1918 р. ч. 2192 про те, що «правительство охоче піде назустріч бажанню про асигнування Келлеру 25 міл.», але «ожидает от графа Келлера и от Комитета Северной Обороны, находящегося при северной армии, подробного сообщения о северной армии, составе, о порядке и роде сформирования, ее численности и о лицах, стоящих во главе этой организации».

8. Копія листа Долгорукова до Гербеля від 8 грудня 1918 р. ч. 297 про справу асигнування 25 міл. карб. Келлеру, в якому

Долгоруков пише: «согласно статьи 93 никакое установление или лицо не могут требовать от главнокомандующего отчета, в особенности военного характера, а потому, я как ответственное лицо за ведение войны, нахожу соответственным настаивать на скорейшей выдаче указанной суммы под расписку генерала от кавалерии графа Келлера».

9. Лист Александра Ельшина до графа Федора Артуровича від 8 декабря 1918 р. про те, що «Ваше желание о дружине северной армии исполнено. Относительно ассигнования сумм делаю все, что только могу, для ускорения этого».

10. Лист Долгорукова до графа Федора Артуровича від 2 листопаду 1918 р. з повідомленням, що «совет министров открыл кредиты на северную армию в том размере, как Вы хотели».

11. Лист ген. лейт. Ельшина до главнокомандующего «Северной армии» від 11 грудня 1918 р. з повідомленням, що в цей день главнокомандуючий у Раді Міністрів доложить про затягнення справи з асигнуванням грошей і прикладе всі зусилля, щоб гроші були видані.

12. Лист В. П. Соколова до графа про монархічні організації, про заходи до відбудовання єдиної монархічної Росії і умовлення графа взяти на себе завдання відбудовання монархічної єдиної Росії.

13. Зразок договору «представителей «Совета обороны» Северо - Западного края и генерал - от - кавалерии графа Федора Каллера» про організацію на фронті Псков-Двинськ «Северной армии, верной российской монархии, а также всемерное содействие возсозданию Великой Единой России».

14. Зразок «Условия» такого змісту: «Мы представители и уполномоченные Псковской [русской монархической армии] заключили настоящее условие с генералом от кавалерии графом Федором Келлером в следующем: формируемая на фронте Псков-Двинск Русская Монархическая армия имеет целью отстоять русские западные губернии от захвата их войсками и вооруженными бандами Советского большевистского правительства, возведение законного Государя Императора на Всероссийский Престол и восстановление цельной неделимой России под Его Державою»

18. Лист герцога Лейхтенбергського¹⁾ до графа Федора Артуровича з рекомендацією князя Трубецького²⁾, який має великі зв'язки з фінансовими сферами, що купили австрійські склади і може бути дуже користним в справі «создания русской армии для возсоздания единой России».

.....

Член Комісії Гр. *Шиянов*.

Поняті: Спиридон Дмитрович *Максимець*

Вадім Павлович *Тутковський*

[Спр. «В. С. К.», арк. 33 - 35].

¹⁾ Герцог Лейхтенберзький, організатор російської монархічної «Південної Армії».

²⁾ Трубецький Г. Н., князь, член Ради державного об'єднання Росії, член особливої наради при Денікіні, керівничий відомством ісповідань.

Протокол № 7

1919 року січня 15 дня. Будинок «Сенату». Член Верховної Слідчої Комісії В. Г. Греков складав допит нижчеіменованій особі, як обвинуваченому, з додержанням арт. арт. 403 і дальших Уст. Уг. Суд., яка особа на запитання й подала таку відповідь:

Володимир Павлович Науменко. 67-го року (народився 7 липня 1852 року). Педагог, бувш. міністр Народньої освіти та мистецтва. Православної віри

На всі ці пункти маю дати таке пояснення: 1) Всі асигнування, які робились 8 листопаду і в перших числах грудня на військові справи не інакше розумілись мною, як асигнування, або позичкові (як напр. Добровольчій армії, німцям), або на боротьбу з більшовиками, або на підтримування ладу на Україні од анархічних виступів. 2) Щодо асигнувань в грудні місяці, то тут вже була думка про оборону города Києва в боротьбі з революцією

Маю ще додати, що «Северная армия», якій асигновані були 3 міль. грошей, на мою думку, за цю асигновку була повинна боронити від більшовиків північні границі України на Чернігівщині.

Володимир Науменко.

Член Верховної слідчої комісії *Греков*

[Спр. «В. С. К.», арк. 41]

Протокол № 8

1919 року січня 16 дня в Київській тюрмі Член Верховної Слідчої Комісії Ботвіновський допитував нижчепоіменованого, як обвинуваченого в злочині, передбаченому ст. 100 Улож. о Нак., і показав слідуюче:

1. Прізвище, ім'я й по батькові — Рейнбот Виктор Евгеніевич
2. Літа під час заподіяння злочину — 49 років.
3. Місце народження — в дер. Василівці, Черевусовської волости, Кобеляцького повіту, Полтавської губернії...

11. Заняття під час заподіяння злочину — Міністр Юстиції.
12. Чи має нерухоме майно — в загальній власності було коло 700 дес. землі в Кобеляцькому повіті...

Я затрудняюсь виражатись на українській мові й буду давати об'яснення на русском языке....

Создание армии на Украине было предпринято Правительством, которое для этого сначала образовало органы военного управления, кадры офицеров, выработало устав о воинской по-

винности и об'явило призыв на конец ноября 1918 года и март 1919 года, но призыв не мог быть осуществлен в виду происшедших событий. Из разговоров с сослуживцами у меня сложилось впечатление, что более раннее осуществление создания армии тормозилось немецким командованием. Мне решительно неизвестно то, что из армии увольнялись старшины и врачи украинцы. Мне кажется, что едва ли это делалось систематически, если таковое имело место. Я безусловно стоял за организацию добровольческих отрядов, офицерских и хлебоборбских с определенной целью охранять население Украины от большевиков и разбойничьих шаек, как, например — шайки Махно.

По поводу разрешения вопросов по докладам в Совете Министров объясняю следующее: в заседании Совета 15 ноября доклад V касался прекращения таможенной войны с Крымом, в виду предполагавшегося об'единения отдельных частей бывшей России на борьбу с Советской Россией, доклад VII о кредите в 15.000.000 карб. касался охраны общественного спокойствия, тогда резко нарушавшегося выступлениями большевиков и различных разбойничьих шаек в разных местах Украины; по докладу V в заседании 16 ноября точных пояснений я дать не могу, усматривать в ассигновании 14.116.470 карб. немецкому командованию подкуп немецких войск на борьбу с петлюровцами я никак не могу; насколько я могу припомнить, это ассигнование было принято Советом с целью сдерживать стремление немецких войск немедленно отправиться на родину, с беспорядочным вывозом местных продовольственных продуктов, как то имело место при уходе с Украины австрийских войск. В самом постановлении Совета по VI докладу 16 ноября находятся указания на цель призыва хлебоборбцов, подчеркиваю, что призыв их имел целью и охрану границ; по докладу XIV журнала за 18 ноября признан необходимым призыв на действительную военную службу в виду стремления Правительства сохранить существующий порядок на Украине; с какой точно целью было ассигновано 10.000.000 карб. по докладу III журнала за 21 ноября, я указать не могу, по недостаточной определенности журнальной записи; больше пояснений, какие даны в постановлении по докладу V за 21 ноября я сделать не могу; конечно, была цель, чтобы Энно возможно скорее прибыл в Киев и на месте лично выяснил политическую обстановку борющихся партий; что вызвало постановление Совета от 23 ноября по докладу III о прекращении полномочий миссии Дорошенко я припомнить точно не могу; к постановлению Совета от 22 ноября по докладу VIII об ассигновании 150.000.000 карб. я добавить ничего не могу; тоже самое могу сказать по докладу X от 25 ноября. По докладу II от 27 ноября — подчеркиваю, здесь главные цели — борьба с большевизмом; мне кажется, что в докладе IV от 27 ноября говорится о национальном еврейском Съезде, который признан несвоевременным; добавить что-либо в пояснение постановлений Совета от 28 ноября ничего не имею; по докладу III журнала от 29 ноября могу сказать, что цели ассигнования 10.000.000 карб. определены в

постановлении в п. «б»; по докладу II журнала 30 ноября имеется постановление, указывающее на признание Правительства самостоятельности Украинской армии, тоже подчеркивается и в постановлении по докладу III о флоте; что касается IV доклада того же журнала, то видимо здесь нет нового ассигнования, а есть лишь изменение способа использования уже ассигнованного кредита, насколько я припоминаю по докладу VII журнала от 30 декабря поручено было произвести покупку военного имущества у германцев банкам, в виду того, что у Правительства не было достаточного количества агентов, которые могли бы осуществить эту покупку с достаточной выгодой для казны; кажется при этом было упомянуто, что германцы не желают продавать имущество непосредственно Правительству, дабы избежать упреков в нарушении ими принятого нейтралитета в отношении повстанцев; содержание доклада XV по журналу от 3 декабря об ассигновании 2.000.000 карб. на неподлежащие оглашению расходы я не помню. Дополнительных пояснений по постановлениям по журналу Совета от 5 декабря дать не могу, так как в самых постановлениях все сказано; изменение названия Народных Управ на Земские Управы по докладу IX от 7 декабря вызвано удобством (однообразность номенклатуры этих управ в законах); ассигнование 3.000.000 карб. для обороны Северо-Западной России Северною Армиею по докладу XII того же журнала состоялось в виду того, что правительство Украины всюду поддерживало активные действия против российских большевиков, считая их главнейшими врагами Украинской Державы; по докладу II журнала от 12 декабря об ассигновании 60.000.000 карб. в военный фонд объяснений дать не могу, так как это относится к какому то техническому расходованию уже ассигнованных сумм; содержания заявления, по которому было ассигновано 3.000.000 карб. Главнокомандующему Келлеру по докладу I журнала от 13 декабря, я не помню и никаких объяснений дать не могу. Что касается IV доклада того же журнала об ассигновании 60.000.000 карб. то мои объяснения уже даны по журналу от 12 декабря...

.....
Николай Евгеньевич Рейнбот

Член Верховної Слідчої Комісії *М. Ботвиновський*.

[Спр. «В. С. К.», арк. 44 - 47]

№ 7

Протокол № 2

1919 року січня 6 дня.

Сергій Тимофєєвич Варун - Секрет¹⁾.

.....
Около этого же времени, т. е. в средних числах ноября к министру Кистяковскому явилось трое офицеров, которые по пору-

¹⁾ Варун - Секрет С. Т., поміщик з Херсонщини, мав 1.500 десятизм землі і будинок в кол. Єлисаветграді (тепер—Зінов'ївське), кадет, товариш міністра внутрішніх справ гетьманського уряду.

чению министра и были приняты мною. Они отрекомендовались офицерами из добровольческой дружины генерала Кирпичева и заявили, что у них нет ни обмундирования, ни лошадей для артиллерии дружины, а, между тем, есть лошади у градоначальника и обмундирование в Киевской Уездной Земской Управе. Зная из содержания выданного гетманом закона, что дружины формируются при министерстве Внутренних дел, я доложил о разговоре с офицерами Кистяковскому и тот поручил мне снестись с Управою и градоначальником и распорядиться в Департаменте Загальных справ о выдаче денег дружине в сумме 50.000 рублей. Все это было исполнено, при чем деньги выдавались по распоряжению, подписанному председателем Совета Министров Гербелем и министром Кистяковским, я же только подписал чеки, всего на 45.000 рублей, в три приема. Должен сказать, что по личному приказанию Кистяковского мною была произведена выдача еще 50.000 рублей офицеру добровольческой дружины Кирпичева. Это было в декабре, офицер — штабс-капитан Соколов. С Управою о выдаче обмундирования дружине я сносился письменно, а с градоначальством по телефону и лично с градоначальником Маршалком, который и отпустил 30 или 60 лошадей. Равным образом было отпущено Земскою Управою и обмундирование дружине, а расчет за это предполагалось сделать потом, по расценке. Вот все мое участие в формировании дружин. Я был только исполнителем приказаний Кистяковского, никакой же инициативы на себя в этом деле я не брал. Дружины формировались по всей Украине открыто и согласно закону, все это дело было сосредоточено при Министерстве Внутренних Дел, в каком именно Департаменте не могу сказать. Деньги же проводились через Департамент общих дел. Тем не менее вопрос о формировании дружин сосредоточивался в руках самого министра, мне же, как и остальным сотрудникам министерства, было известно только то, что формирование дружин имело целью поддержание общественного порядка и спокойствия, так как державная варта была малочислена и ненадежна.

Сергей Варун - Секрет

Член Верховної Слідчої Комісії Греков.

[Спр. «В. С. К.», арк. 22 - 23]

№ 8

Протокол № 10

1919 року січня 16 дня в
Сергей Миколаєвич Гербель

6. Стан: дворянин Херсонской губ.
7. Народність і племя: по народженню українець...
... Міністр Продовольчих Справ з кінця серпня й до 17 листопаду, потім — Головою Ради Міністрів, без портфеля.
12. Чи має нерухоме майно: немає.
13. Попередня судимість: під судом не був.

У пред'явленому мені обвинуваченню я себе винуватим^у не визнаю (пред'явлено обвинувачення по ст. 100 «Уг. Улож.» яке викладено в постанові Верх. Слід. Комісії від 8 січня 1919 р.). Покази свої я бажаю записувати сам на російській мові...

В бытность мою в составе бывшего правительства, республиканских войск на Украине не было, а были на северной и северо-восточной границах большевистские банды, просачивающиеся из бывшей Российской империи, банды эти грабили и уничтожали мирное население, против них и велась все время борьба правительства.

... Денежные суммы Советом Министров на содержание войск по охране г. Киева были разрешены и ассигнованы в распоряжение главнокомандующего, ассигнования же 14.116.470 карб. на подкуп немцев Советом Министров не ассигновывалось

Около Октября, а может быть и раньше, правительство допустило образование штабов и вербовку добровольцев Добровольческой армии исключительно с целью борьбы с большевиками, при чем предполагалось, что Южная добровольческая армия будет охранять северные границы Белгородского, Волчанского уездов Харьковщины, а прочие образования имелись назначаться для Дона и Кубани. Организация Северной армии допущена с целью отвлечения большевиков от границ Украины к г. Пскову, откуда она должна была начать свои действия. Монархическим убеждениям г. Келлера значения не придавал, считая предрешение вопроса об образе правления преждевременным. Образование украинской национальной армии было решено правительством утвердительно и воинский набор должен был быть произведен в два срока: 80/т. в ноябре и 80/т. в марте 1919 г., но военное министерство только образовало штаб 8 корпусов — вообще причины замедления образования национальной армии на Украине мне неизвестны. Ассигнование взаимобразно Добровольческой армии и Дону было признано необходимым как для общей борьбы с большевиками, так и для отвлечения большевистских сил от границ Украины. Суммы на образование Северной армии были даны тоже взаимобразно. Никакого права требовать ассигнования денег от Украинского правительства гр. Келлер не имел, а тон его писем, обращенных ко мне объяснялся особенностью его характера, не терпящего, вообще, противоречия. После начала движения республиканских войск, правительство, которое считало себя действительно законным, сочло себя вправе для защиты использовать все имеющиеся в своем распоряжении средства, в том числе и добровольческие отряды. Большая часть министров считала, что восстание необходимо подавить силою, я же лично и еще два - три министра, фамилии коих не помню, высказывались за необходимость посылки депутации и разрешения мирным соглашением без кровопролития, вопрос этот несколько раз обсуждался в присутствии гетмана в его кабинете. Кто был из министров наиболее ярким сторонником подавления восстания — тоже не помню, сам же гетман как и вообще по этому вопросу и другим

своего мнения не высказывал, но мне известно, что он вел какую-то самостоятельную политику и имел сношения с Антантой.

.....

Все дело формирования добровольческих дружин и обороны Киева до назначения главнокомандующего сосредоточивалось в руках Игоря Кистяковского, вне всякого ведения других министров. Связанные с этой организацией вопросы Игорь Кистяковский на рассмотрение Совета Министров не вносил, делая все это в секретном порядке. Кандидатуру гр. Келлера на пост главнокомандующего выдвинул тот же Кистяковский. Для меня это было неожиданностью и какие между ними [были] отношения ранее этого я совершенно не знаю. Уход гр. Келлера из главнокомандующих объясняется тем, что он хотел подчинить своим распоряжениям действия правительства, почему тем же Кистяковским был поднят вопрос о его замене. Каких либо прений при этой замене не происходило и на его место по личному усмотрению гетмана был назначен кн. Долгорукий. Военный министр Шуцкой — человек тяжело раненый и к труду неспособный, никакого участия в формировании дружин и руководства ими не принимал.

.....

По поводу пред'явленного мне Вами отношения державного контроля о выдаче мне из секретного фонда М. В. Д. 15.000 рубл. поясняю: в распоряжении Игоря Кистяковского находился кредит на организацию политической агентуры, из этого кредита Игорь Кистяковский передал мне 15/т карбован. для вручения одному из агентов осведомителей о большевистском движении в Черниговской губернии, агент приезжал в Киев на несколько часов, вечером, по закрытии Министерства и за отсутствием Кистяковского должен был сделать доклад мне. Когда он приехал, то я признал возможным выдать ему только 6/т карб., а остальные сдал под квитанцию обратно кассиру М.В.Д., а расписку же агента передал в руки Кистяковскому. Квитанция о девяти тысячах рублей была взята у меня при обыске вместе с прочими документами в одном из двух кожаных портфелей. Фамилию агента назвать считаю не удобным, но доклад его касался покорения большевистского движения около ст. Михайловской и Шостенского порохового завода.

.....

Сергей Гербель

Член Верховної Слідчої Комісії С. Тихомиров

Я, Сергей Николаевич Гербель, 17 января 1919 года продолжаю свои показания, записывая их собственноручно по поводу пред'явленных мне Вами пачки документов, принадлежащих гр. Келлеру, осмотренных в протоколе от 13 января 1919 года, объясняю: в письмах и докладах, находящихся на страницах 1, 17, 20 содержится переписка об ассигновании 25/мил. карб. на формирование Северной Армии, в действительности было отпущено три мил., потом Советом было ассигновано, кажется, десять миллионов, но выдача их была Министром Финансов и мною

остановлена, ввиду получения сведений о занятии Пскова большевиками и отхода Северной Армии — часть в Прибалтийские губернии, и часть к Вильно. Точно не помню, кто был докладчиком в Совете Министров об ассигновании на Северную Армию, или военный министр, или кн. Долгорукий. Я лично не сочувствовал тем ассигнованиям, так как не допускал возможности этим отвлечь большевистские силы от границ Украины, потому что большевики действовали отдельными армиями, которые на границах Дона и Украины были гораздо многочисленнее, чем на Псковском фронте. Но вот вопрос, зачем правительство принимало эти денежные ассигнования в то же время, когда должно было быть ему ясным, что ему осталось существовать всего несколько дней, отвечаю — прений по этому вопросу в Совете я не помню, но при голосовании этого вопроса большинство голосов было за ассигнование. Кто голосовал за и против, я сказать не могу, так как голосования были не поименные, а поднятием рук. Документ на листах 32 - 34 представляет собою проект изменения положения о полевом управлении войск в военное время, выработанный в канцелярии гр. Келлера и представленный мне для доклада Совету Министров, но в Совете его не обсуждали и не утверждали. С умершим генералом Алексеевым был лично знаком и в том письме, которое Вы мне показываете, я просил оказать его содействие чиновнику Мин. Торговли по закупке смазочных продуктов. Генерала Ломновского я видел только раз и никакого разговора об организации Добровольческой армии с ним не имел. Предъявленный Вами мне блок-нот с какими то карандашными заметками об организации Добровольческой армии принадлежит не мне и заметки написаны не моим почерком.

.....
[Спр. «В. С. К.», арк. 54 - 60]

№ 9

**Его светлости Яеновельможному Пану Гетману всей Украины и
всего Козачества.**

Управляющих Отделами Внешних Сношений и Торговли и
Промышленности Астраханского Краевого Правительства.

Д о к л а д н а я з а п и с к а

Мы уже имели честь лично докладывать вашей светлости, что со дня вступления Астраханской Армии в пределы родного края на долю Краевого Правительства выпала сложная задача наладить государственный аппарат, привести разрушенное большевиками хозяйство богатейшего Края в должное состояние в обще-государственных интересах. Правительство, конечно, прежде всего натолкнулось на отсутствие денег — столь важного нерва для жизни Края. Положение Правительства осложнялось еще и тем, что податной пресс, являющийся одним из главнейших источников дохода казны, еще не налажен, а жизнь

требует не только на мобилизацию новых частей для армии, но и на восстановление разрушенного хозяйства Края, — денег. Поэтому Астраханское Краевое Правительство поручило нам обратиться к высокому покровительству вашей светлости, прося не отказать в отпуске Астраханскому Краевому Правительству ссуды — займа в размере тридцать (30) миллионов рублей, за такую сумму, мы уполномочены заявить, Астраханское Краевое Правительство отвечает всем достоянием богатого Края. Наш Край в настоящее время имеет те продукты, которые так нужны Украине, а именно: нефть в количестве до 18 миллионов пудов, бензин — до 2 миллионов пудов, шерсть — до 2 миллионов пудов, хлопок, масло, рыба и пр., которые мы имеем в виду ввезти в Украину.

Докладывая о вышеизложенном от имени Астраханского Краевого Правительства честь имеем покорнейше просить вашу светлость оказать нам просимую поддержку в виде разрешения ссуды в тридцать миллионов рублей.

Управляющий Отделом Внешних сношений [підпис].

Управляющий Отделом Торговли и Промышленности [підпис].

1918 года, ноября 9-го дня.

[Спр. «В. С. К.», арк. 112]

№ 10

Доклад
о политической организации — союз «Наша Родина»
13 декабря 1918 г.

Союз «Наша Родина» возник одновременно с началом формирования Южной армии. Лица, являющиеся организаторами этой армии, стали и во главе союза, инициатива создания союза принадлежит братьям Михаилу и Георгию Епифановичам Акацатовым. Основной идеей союза должно было стать общественное мнение, на котором опиралась бы в своих действиях монархическая Южная армия. В союзе было образовано два совета — большой и малый местный. В состав большого совета вошли: Михаил Акацатов, герцог Лейхтенбергский, граф Бобринский¹⁾; преподаватель политехнического института Голландский, инженер Александр Михайлович Барвинский и другие.

Малый совет составил из местных монархистов во главе с В. Э. Розмитальским — организатором ряда монархических союзов, в частности «Русский Богатырь»²⁾, дореволюционных времен. Сюда, между прочим, вошли: А. Д. Галкин, А. Н. Позняков, П. Большов и некоторые представители правой печати, в числе которых был и А. П. Липранди — редактор газеты «Наша Родина».

¹⁾ Бобринский, граф, член державной думы, помещик, владелец цукроварень, відомий україножер, за часи громадянської війни — член Ради державного об'єднання Росії в Києві.

²⁾ Монархічна російська чорносотенна організація.

В виду того, что политическая деятельность членов союза «Наша Родина» была тесно связана с формированием Южной армии, то и рассматривать их необходимо в одном целом. С первых же дней существования обеих организаций начал обнаруживаться ряд крупных противоречий между идейными пунктами программы и практическим проведением их в жизнь. Позиция союза «Наша Родина» много потеряла от того, что народные массы в него совсем не влились и весь «народ» олицетворялся небольшой кучкой монархистов мало влиятельных по своему материальному и имущественному положению. И вот, благодаря тому, что за союзом не было народной поддержки, и произошло его безболезненное отделение от Южной армии.

Да иначе и не могло случиться, если принять во внимание характерные особенности некоторых лиц, в руках которых оказалась судьба союза «Наша Родина». Председатель Михаил Епифанович Акацатов, если и не заслуживает всецело названия политического афериста, тем не менее он проявил себя крупным политическим игроком и игроком азартным. Демократизируя большой совет, влияя на уход оттуда Бобринского и Лейхтенбергского, Акацатов менее всего преследовал демократические цели, главной его задачей было удалить из совета таких лиц, которые, по своему положению, имели право на вмешательство во внутренние дела союза и заменить их монархическими статистами, умильно заглядывавшими в рот своему патрону. Ругая аристократов и заявляя всюду о желании создать монархическо-демократический центр, Михаил Акацатов, главным образом, стремился избавиться от контроля и развязать себе руки в сфере деятельности, далеко выходящей за программу союза.

Несмотря на то, что руководителями союза «Наша Родина» красною чертою подчеркивалась особая щепетильность по отношению расходования казенных денег на формирование армии, необходимо отметить, что щепетильность эта не гарантировала казенный карман от прорех, так как при щепетильном отношении к самим денежным суммам, не проявлялось должной щепетильности при выборе на ответственные места лиц, соприкасающихся с казенными суммами. Такие лица, как например Миллио, не гнушались при случае запускать свои нечистоплотные руки в казенный карман.

Заседания «Большого Совета» почти никогда не созывались, а «малый местный совет» пополнялся по усмотрению Михаила Акацатова его клеветами, игравшими незавидную роль «заводных кукол» в руках своего вдохновителя, таким образом, являлось, что решения советов сводилось к фиксированию единоличной воли председателя союза Михаила Акацатова. Возмутительно пренебрежение Акацатовыми советами и указаний других лиц.

В погоне за увеличением денежных средств союза почти ежедневно менялось его политическое направление. Откуда дул денежный ветерок, туда и клонился легковесный политический флюгер руководителей союза. Дошло до того, что газете «Наша Родина» было запрещено касаться вопросов и тем, связанных

с еврейством, так как наметилась какая-то кон'юнктура с богатыми киевскими евреями. Запрещение это ставилось также в связь с возможностью блока «Нашей Родины» с какой-либо из еврейских групп. Может быть и другое объяснение: главари союза «Наша Родина» находятся в контрах с монархическим блоком. Таким образом, с одной стороны их будет травить финансовое и литературное еврейство, а с другой стороны — травле подвергаются их же политические единомышленники. Отсюда вытекает необходимость борьбы на обе стороны. Это при настоящих условиях равносильно смерти. Подобное объяснение вполне соответствует действительности.

В качестве маклера в денежных делах следует указать на чеха Франца Францевича Дедина, совладельца фирмы земледельческих машин «Фильверт и Дедина».

Параллельно с политической неряшливостью союза шла неряшливость и в процессе формирования самой армии. Рекрутские бюро по разным городам вручались лицам с определенным уголовным прошлым. Много, между прочим, говорят о начальнике Одесского бюро — полковнике Миллио. Персональный состав Киевского бюро был также далеко не на высоте своего призвания. Его Начальником был назначен полковник Чесноков, человек весьма легкомысленный, без всяких политических принципов, но имевший влияние на назначение руководителей провинциальных бюро. Начальником особого отделения при Киевском бюро был избран не расшифрованный до сих пор Бермонт, называющий себя полковником, на самом же деле, как утверждают, состоящий лишь в чине корнета. Этот Бермонт все время создавал мифические заговоры против Акацатова и, благодаря такой политической водевильности, котировался все время в разряде его наиболее близких друзей.

Брат Михаила Акацатова — Георгий явился поистине злым гением союза. Душа на распашку, не обладающий никаким политическим тактом, Георгий Акацатов своими фантастическими проектами окончательно добивал союз. Обладая бесспорно выдающимися душевными качествами, он в приложении их к политической деятельности оказывался удивительно дурным проводником идей союза. Безшабашный и откровенный он нередко спутывал всю игру, которая под час искусно налаживалась братом Михаилом.

Что касается приобретения братьями Акацатовыми якобы больших денежных сумм за время их политической деятельности, необходимо отметить, что фактических указаний на то почти никаких нет.

Вернее всего — дело ограничилось небольшой наживой. Имеются достоверные сведения, что в октябре месяце Георгий Акацатов передал жене заработанных по всей вероятности какой-либо коммерческой операцией, проведенной в орбите Южной армии, 20.000 рублей. В выдаче сумм окружающим — даже близким — со стороны Акацатовых наблюдалась большая экономия, граничащая со скупостью. Вывод таков: деньги, ассигнованные на армию, расходовались с большой щепетильностью. Постс-

ронные суммы приобретались коммерческим образом благодаря влиянию тех или иных лиц. Из казенных сумм свыше 300.000 было ассигновано на агитацию на Дону и Кубани, на субсидию прессы, на подкуп депутатов войскового круга и т. п.

Из сумм Южной армии, потраченных главарями союза «Наша Родина», следует отметить такой расход: организатору Северной армии — члену Государственной думы от Псковской губернии А. Горсткину было выдано 165.000 рублей на нужды этой армии — о чем имеется расписка. Денег Горсткин не возвратил.

* * *

Отметив некоторые минусы в организации союза «Наша Родина» — необходимо оттенить также и плюсы. Властный, умный и политически образованный Михаил Акацатов мог бы сыграть в организации богатую роль, если бы он не являлся в ней диктатором, а разделил бы власть с группой русских общественных деятелей. Необходимо признать за союзом «Наша Родина» и, следовательно, за Михаилом Акацатовым, одну большую заслугу: русское монархическое дело сдвинулось с мертвой точки и из области бесплодных разговоров перешло на реальную дорогу, факт создания монархической вооруженной силы заставил равняться направо и те армии, политическое кредо которых отзывалось большой политической левизной. В этом смысле огромный плюс для союза «Наша Родина» и до известной степени для руководителей его — Михаила Акацатова. К сожалению, необходимо признать одно — народ широкой волной за монархическими организациями пока не идет. Причина кроется не только в социальной неурядице, но и в распрях консервативных групп между собой. Пора перестать играть в «аристократизм» и «демократизм» и образовать общую политическую платформу, объединяющую все слои населения. Необходимо развить устную и письменную агитацию путем создания ряда органов печати. Как на пример общей политической неразберихи можно указать на факт незведомо для чего существующего «бюро отечественных дружин». Сюда перешел зачем то со своей канцелярией пресловутый Бермонт, тут же дает «агитационные» директивы совершенный проstack в политическом отношении — бывший державный секретарь М. Л. Гижицкий и т. п. Кому это нужно? Во имя каких целей все это делается. На эти вопросы вряд ли ктонибудь сможет ответить.

[Спр: «В. С. К.», арк. 130 - 131].

ГЕНЕРАЛ
В. В. БИСКУТСКИЙ

КИЕВ
Гост. „Прага“. Штаб 1-й
Конной Дивизии

№ 52.

13 августа 1918 г.

Начальнику генерального штаба

В дополнение в проэкт моему за № 46, ныне компромиссным путем проведенному в жизнь в виде инструкции воинским присутствиям, воинским начальникам и корпусным командирам, полагаю своевременным ввести следующую организацию.

Исходя из такого соображения, что вновь нарождаемые украинские войска должны быть бережно охраняемы, почему от них ни в коем случае не следует требовать на первое время применения оружия против «внутренних врагов» и учитывая вместе с тем необходимость принятия самых серьезных мер по ликвидации остатков анархии в стране — полагал бы необходимым одновременно с созданием регулярной украинской армии организовать наемные отряды для приведения в полный порядок еще не установившийся на Украине новый закономерный строй.

Для этой цели необходимо нанять 10 тысяч украинцев¹⁾ на конях, выдать им вооружение, назначить украинских офицеров, объединить в эскадроны и полки и свести в бригады.

Каждому украинскому корпусу придать по одной такой бригаде, подчинив ее начальнику соответствующей кавалерийской дивизии в смысле строевом, а губернатору через посредство корпусного командира в смысле административном и оперативном.

Общее руководство формированием, распределением, поддержанием воинского порядка, подбором командного состава, ремонтированием и проч. должно быть передано в руки инспекции конницы, через которую должно также проводиться и массирование отдельных бригад в случае необходимости действий в крупном масштабе. Если не будет инспекции конницы, то можно назначить отдельное лицо.

Для проведения в жизнь изложенного необходимо:

- 1) войти в переговоры с инородцами имеющимися в достаточном количестве на Кавказе и у киргиз;
- 2) получить разрешение от немецкого командования и соответ. инстанции на перевозку их на Украину;
- 3) ассигновать соответствующие суммы денег;
- 4) немедленно создать крайне необходимую также и для регулярной армии инспекцию конницы;
- 5) передать в руки инспекции все необходимые полномочия для:
 - а) ведения переговоров с инородцами;
 - б) подборе командного и офицерского состава;

¹⁾ Слід читати, мабуть, — «инородцев» — це стверджує увесь зміст листа.

в) участия в вопросах распределения частей по корпусам, а также распределения ассигнованных сумм для наилучшего достижения намеченных целей.

Принимая во внимание все изложенное выше, штат инспектора конницы должен быть пополнен отделом помощника генер. инспектора по «наёмно - добровольческим частям» по типу предполагаемой организации помощника генер. инспектора кавалерии «по запасным частям». Опять же в том случае, если будет учреждена инспекция конницы.

Примеч: При одновременном формировании регулярной армии в 80 тысяч и наемной в 10 тысяч отпадает опасность (всеми признанная) от вольнонаемной (кондотьерской) армии и вместе с тем регулярная армия, собранная по принципу цензового отбора, будет избавлена на первое время как от разлагающего влияния полицейской службы, так и от нареканий оппозиционной части Украинской Державы.

Генер. *Бискутский*

[Ф. «Генеральный Штаб Української Держави», «діло № 15», «Доклади»].

№ 12

НАЧАЛЬНИК
1-ОЇ КОННОЇ ДИВІЗІЇ

17 серпня 1918 р.

Вх. 4719

от 23/VIII.

Нач - ку Ген. шт. Сливинському

Многоуважаемый Александр Владимирович.

Не откажите с посланным сообщить: что принципиально желательно или нет иметь инородцев (с Кавказа) для несения полицейской службы (применительно к поданной мною Вам записке № 52). Если да, то как раз на 3 дня сюда приехал с Кавказа, один полковник бывшей «дикий» дивизии и говорит, что можно сейчас же получить 2 тысячи хороших всадников. Если не считаться с тем, какой именно брать элемент, то по его словам можно их получить «сколько угодно».

Вот мне и хотелось узнать, надо ли им воспользоваться, или отпустить домой. Благоволите ответить на этот вопрос. Я должен дать ответ сегодня же.

Шлю привет.

Жму руку *Бискутский*

[Ф. «Генеральный Штаб Української Держави», «діло № 15», «Доклади»].

№ 13

ЗАКОН ПРО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО КОЗАТЬСТВА

Ст. I. Козатство на Україні відновляється і на чолі його стає я с н о в е л ь м о ж н и й п а н Г е т ь м а н .

Ст. 2. Відновлення козатства має своєю метою відродження велично - гарного минулого України і допомогу відродженню

Батьківщини і забезпечення її Державности, а також виховування як наростаючого, так і будучих поколіній з боку широї прихильности до старої Батьківщини, на чолі якої стоїть я с н о в е л ь м о ж н и й п а н Г е т ь м а н, і взаємної допомоги.

Ст. 3. Для досягнення зазначеної в попередній (2) статті мети, козацькі громади, уявляючи з себе військову організацію, разом з тим прямують до завдань фізичного і духовного розвію козацтва, а рівно з тим до завдань, як взагалі культурно - просвітнього, так і економічного характеру, наскільки вони, торкаючись козацтва, зможуть допомогти його доброму життю.

Ст. 4. Вступ в козацькі громади провадиться добровольним записом згідно правил козачого статуту, затвердженим Генеральною Радою.

Ст. 5. Нашадки колишніх українських козаків мають право записуватись в козацькі громади по своєму козацькому стану крім тих, кого я с н о в е л ь м о ж н и й п а н Г е т ь м а н або Генеральна Козача Рада визнає згубившими це право через особности життя їх або їх окремі події.

Ст. 6. З інших українських громадян запис приймається тільки від осіб православної віри, які будуть визнані достойними сього.

Ст. 7. Належність до козацьких громад не змінює як персональних, так і матеріяльних прав, залічених до козацтва осіб.

Ст. 8. Кожна козача громада, складаючи полк по можливості в межах повіту, ділиться на сотні, полки ж в межах губернії об'єднуються в кіш.

Ст. 9. На чолі коша стоїть кошовий отаман, який безпосередньо підлягає я с н о в е л ь м о ж н о м у п а н у Г е т ь м а н у і ним призначається. Полковий отамани безпосередньо підлягають отаманові коша, сотенні — полковим отаманам.

Ст. 10. При п а н о в і Г е т ь м а н о в і під його головуванням утворюється Генеральна Козача Рада в складі: а) президії в кількості одинадцяти осіб, призначених я с н о в е л ь м о ж н и м п а н о м Г е т ь м а н о м, в сій кількості і замісник його по головуванню в Раді; б) дванадцяти додаткових членів, обраних Президіумом і затверджених я с н о в е л ь м о ж н и м п а н о м Г е т ь м а н о м; в) десяти членів обраних на місцях по кошам, згідно статуту, ухвалених Генеральною Радою і стверджених я с н о в е л ь м о ж н и м п а н о м Г е т ь м а н о м; г) і почесних членів, обраних Генеральною Козачою Радою і ухвалених я с н о в е л ь м о ж н и м п а н о м Г е т ь м а н о м.

Ст. 11. Генеральна Козача Рада, об'єднуючи діяльність місцевих Рад (12) і керуючі ними, має вищий догляд за зміцненням в козацькій громаді почуття і переконання в необхідності всіми засобами підтримувати державний порядок, сю неодмінну умову найкращого життя, як веїх вкупі, так і кожного окремо.

Ст. 12. Мійські Козачі Ради збираються при кошових, полкових і сотенних отаманах і під їх головуванням, сотенні — [з] дозвілу полкового отамана, полкові — кошового і кошові — з дозвілу Генеральної Козачої Ради і провадять культурно - освітні і економічні справи в межах коша, полка і сотні. Складають-

Ради: сотенні з чотирьох членів, обраних сотнею і отамана сотні, під його головуванням; полкові з чотирьох членів, від сотен і полкового отамана під його головуванням, кошові — з чотирьох членів від полків і кошового отамана під його головуванням.

Члени сотених Рад затверджуються кошовим отаманом, а члени полкових і кошових Рад — Президіумом Генеральної Козачої Ради.

Члени Ради обіраються згідно статуту.

Ст. 13. Генеральним і місцевим козакам Радам належать права представництва від всього козацтва, кошів, полків і сотен, як юридичним особам чи з боку чисто правового, чи з боку придбання того чи іншого майна рухомого й нерухомого, взагалі, козацтву, кошу, полку і сотні, потрібного для культурно - освітніх і економічних завдань.

Ст. 14. Особи і інституції, які приймають записи до козацької громади, срок початку записи, умови прийому на підставі записи осіб, які не належать до нащадків українських козаків, належність прийнятих в козацькі громади до військової повинності, правила козацької служби, взаємовідносини козацької влади з громадськими і державними інституціями, порядок призначення на посади полкових і сотених отаманів, а також на посади співробітників їх і кошових отаманів, праця і діловодство в Генеральній і місцевих Радах, улаштування братств, культурно - освіт-¹⁾

№ 14

СМІТА

по утриманню генеральної козачої ради і українського козацтва до 1 - січня 1919 року.

Чер. №№	Губерні		Вартість утримання Управління Козацької Отчана	Кількість повітів у губернії	Вартість утримання Управління Полкового Отамана	Вартість утримання всіх управлінь Полкових Отоманів всіх губерній
	Генеральної козачої ради і існуючим при неї малим радам . . .	279.000				
1	Київська	—	94.925	12	731.400	826.325
2	Полтавська	—	—	15	914.250	1.009.175
3	Волинська	—	—	12	731.400	826.325
4	Подільська	—	—	12	731.400	826.325
5	Катеринославська	—	—	8	847.600	582.525
6	Херсонська	—	—	6	335.700	460.625
7	Чернігівська	—	—	13	1.097.10	1.192.025
8	Харківська	—	—	17	1.033.150	1.131.075
9	Мелітопольська	—	—	3	132.850	277.775
10	Поліська	—	—	3	132.950	277.775
	ВСЬОГО РАЗОМ	2 9.000	949.250	106	6.460.700	7.409.950

Всього потрібно на 5 місяців аванса — 7.683.950 карбованців,

1) Закінчення документа див. стор. 331.

ніх, економічних і спортивних товариств серед козаків, а також зразки козачої одяги зазначається особним статутом, котрий затверджується я с н о в е л ь м о ж н и м п а н о м Г е т ь м а н о м.

Ст. 15. Склад Генеральної Козачої і місцевих Рад, а разом з тим і платня членами їх і підвалини для призначення отримання тим, котрі не одержують постійних коштів, зазначаються особливим розкладом.

Ст. 16. Персональні права козаків і права їх земельні і інші зазначаються в статуті.

«В Раду Міністрів. 10/8 1918 р. Павло Скоропадський. Київ».

[Ф. «Генеральна Козача Рада» спр. № 526]

№ 15

Доклад

о формуванні козацьких кінних сотен на Україні

Історія учить нас, що загальна військова повинність являється остаточною формою укомплектовання озброєних сил країни; ця форма може мати місце, коли всі громадяни вповні ясно і рішено [рішуче?] признають необхідність боронити існуючий державний устрій.

В сучасний мент, пережив революцію, Українська Держава знаходиться в тій стадії державного будівництва, коли в широкі маси населення ще не проникло чуття необхідности покоряти свої особисті інтереси державним і піддержувати народжающуюся державу; навпаки, распрогандирована частина темної маси ворождебна до теперішнього часу ідеї державности, а тому призвана на військову службу на основі загальної військової повинности в своїй більшості ця темна маса дасть цілком ненадійний елемент, прихильний до бунту і непослухання, а особіно до політиканства.

Армія, зформована з подібного елемента може з'явитися не підпорою державі, а скоріш буде представляти собою поважну погрозу для існування держави, котру вона буде призвана обороняти.

Звісно, що найбільш забезпечені класи являються більш усюго прихильними до порядку і державности й тільки ці класи розуміють необхідність обороняти всіма силами народжающуюся нову державу, а посьому потрібно їх використовувати в повній мірі, утворюя озброєну силу; і тільки зробив порядок в краї, підчинив все населення законности і внушив йому необхідність послухання владі, можливо це населення озброївать, прізивая його на військову службу.

На цім принципі мусить базироватися формування озброєної сили на Україні і найбільш підхожим елементам для цієї цілі являється українське козацтво і заможні селяне. Сформував з такого елемента озброєну силу, можливо рахувати, що воно, забезпечене землею, не кинеться до авантюри, не буде так легко

піддаватися пропаганді, а буде стояти на варті державних інтересів.

На випадок формування козацьких сотен треба цьому козацтву предоставити всеможливі вільготи і привілеї, тільки б заінтересувати його військовою службою і тоді всі затрати і видатки скупляться сторіцею. Недостача кінського состава і средств не мусить служити перешкодою. В першому часі на козацького коня прийдеться зиркати як на спосіб пересування, не пред'являючи йому поважних бойових вимог.

Що торкається до грошових средств, то козак буде служити на власний рахунок, а тільки лише харчування козака, і коня не буде для держави надто важним, приймаючи на увагу ті вигоди, які держава одержує від совісної служби козака.

Коли уряд не має увіренности в тім, що ці козацькі сотні дійсно будуть на вишині свого призвання і оправдають своє призначення, висловлене ідеєю Генеральної Козацької Ради, то для пробунку було би гарно організувати козацькі сотні поки в найбільш населених по кількості козаків губерніях, а власне в Полтавській, Черниговській і Київській по одній сотні в кожному повіті в самом скороченом часі, по складеному штату. Найближчий час після зформування сотен ясно докаже на практиці їх стачечни чи заперечни вдачі і тим самим переконують Уряд на дальніше своє існування.

Таким разом, коли буде вирішено для пробунку зформувати тільки по одній сотні в повітах цих губерній, то Уряду Укр. Держави предстоїть, здається, даже при сучасній дорожнечі витрата для скарбу не так чрезмірна і непосильна, щоб увіритися практично в чрезвычайно згідливом ділі.

При цьому треба замітити, що знову формуєними сотнями примушені змінити всі ті частини, котрі несуть таку ж службу, але не оправдали во многим своего призначення.

Все вмісті взяте дає основу полагати, що сотні докажуть на ділі ту вигоду, котра так необхідна Уряду Укр. Держави, при сучаснім становищі діл. Доказом тому, що в кожному повіті може бути зформовано ни одна тільки сотня, а і більш, являються статистичні данні з «Ведомости о населении в Полтавской губ. по сословиям за 1912 год», додаваної до «Обзора Полтавской губ. по сословиям за 1912 год», що всього мужеського населення в 1912 р., маючих звання козака було 701.143 чол., з котрих на кожний повіт випадало в середнем приблизно 15.000 чол. Коли з числа цих 15 - ти тисяч відбросити половину зовсім нездатних до військової служби, то все ж зостанеться 7.500 чол. здатних нести такову а для укомплектовання одної сотні потрібно буде всього 222 ч., що составит около 1,5%. Данні за 1912 р. покажуться пристарівшими для доказу в 1918 р., но приймаючи на розваження, що рік в рік народження завжди було більше смертности, не маючи пізнійших статистических відомостей полагаю, що данні 1912 р. зостаються в силі і в 1918 р. Таким показом матеріал для комплектовання сотен в ізбитці.

Генеральний - Хорунжий

[Ф. «Генеральна Козацька Рада», спр. № 526].

Об'яснительная записка

Чтобы препятствовать проникновению в пределы Украины большевистских банд, указанный в моей докладной записке Ясновельможному Пану Гетьману, необходимо сформировать отдельный отряд, обладающий большой подвижностью, т. е., конный с легкой артиллерией и пулеметами. В состав этого отряда должны войти пехотные отряды, силою в отдельный батальон, для занятия опорных пунктов в Ворожбе, Белгороде, Валуйке и Лисках.

Район проникновения банд обнимает полосу на протяжении Суджа, Белгород, Волчанск, Купянск, Острожск и Лиски, протяжением около 500 верст. Чтобы успешно бороться с проникновением банд по этой полосе, сила конного отряда должна быть, по крайней мере, 15,000 человек — приблизительно 5 кавалерийских дивизий. В состав конного отряда должна войти артиллерия по расчету: две легких батареи, четырехорудийного состава на каждые четыре полка, желательны исключительно конные пушки. При каждом кавалерийском полку должна быть конно - саперная команда и не менее 12 пулеметов. Каждому отдельному батальону, занимающему опорные пункты, необходимо придать по одной легкой четырехорудийной батарее.

Состав и подробный расчет пехотных батальонов, кавалерийских полков и батарей указаны в прилагаемой ведомости.

Приложение: Ведомость¹⁾.

[Ф. «Генеральна Козача Рада», спр. № 526].

№ 17

Киевский Областной Союз
Земельных Собственников.

ПРАВЛЕНИЕ

8 дек. 1918 года
№ 4659.

Киев, Анненковская (бывш.
Лютеранская) ул. дом № 14
Для телеграмм:

Землекультура Киев.

Господину Товарищу Министра²⁾ Внутренних Дел, Д. Ф. Андро.

Правление Всеукраинского Союза Хлеборобов - Собственников имеет честь просить Вас, Милостивый Государь, принять и выслушать делегацию от Золотоношского Отряда Хлеборобов, который после боя вблизи г. Золотоноши отступил на г. Киев, а также оказать содействие по расквартированию отряда в г. Киеве впредь до возможности отъезда на родину.

Председатель Правления Гр. *Гейден*
За Управляющего делами *Ненарокомов*
Начальник Канцелярии [*підпис*]

[Спр. «В. С. К.», арк. 170]

¹⁾ «Ведомости» у фондї не зберіглося.

ГЕТЬМАН
ВСІЇ УКРАЇНИ
Листопаду . . . 1918 р.
Ч [...]
м. Київ.

Копія

Его Высокопревосходительству Военному
Министру А. Ф. Рогоза

Многоуважаемый Александр Францевич.

В целях наиболее плодотворной работы по организации на Украине казачества, прошу теперь же сделать следующие распоряжения:

1) Приказать всем войсковым начальникам оказывать полное и во всем содействии старшинам, работающим по формированию казачества.

2) Командирам корпусов и подведомственным им интендантским учреждениям принимать по распоряжению Ген[еральной] Казацкой Рады через кошевых атаманов на все виды довольствия формируемые казачьи части и команды.

3) Сделать распоряжение о присылке в Генеральную Казацкую Раду всех издаваемых приказов и распоряжений по военному ведомству в 5 экземплярах, а также о присылке в указанное выше управление всех вышедших до настоящего времени приказов и распоряжений в том же количестве экземпляров.

4) Сделать распоряжение о высылке в распоряжение управления Генеральной Казацкой Рады 15 полевых телефонных аппаратов, 20 верст провода и 4-х телефонистов и 8 надсмотрщиков из имеющегося запаса.

5) Не разрешать никому без ведома и удостоверения Генеральной Казацкой Рады и кошевых атаманов, каких бы то ни было казачьих формирований.

[П. Скоропадский]

[Ф. «Генеральна Козача Рада», спр. № 526].

Сторінка історика - архівіста

О. СОХАНСЬКИЙ

ВІДПОВІДЬ ЧЕРВОНОАРМІЙЦІВ НА ПЕТЛЮРІВСЬКИЙ «УЛЬТИМАТУМ»

Головний отаман Петлюра на кінець червня 1919 р. раптом відчув таку «силу», що вирішив звернутися з ультиматумом до Червоноармійських частин. Місяць тому вся «державка» отамана, вкупі з «державними міністрами», вмічалася на території десятки кілометрів залізниці між Рівном та Проскуровом. В той час «менші отамани» покидали слухатись «батька» і кожен намагався стати «головним». У Рівному маленький бандит Оскілко мало не захопив великого Петлюру і останньому прийшло мобілізувати всю вірну «армію» для спасіння своєї «велико - отаманської чести». В початку червня таку ж спробу стати «головним» зробив погромник з лівобережжя Болбачан, але і цей «переворот» не вдався і Петлюра відчув себе переможцем. Крім цього сили отамана зміцнились ще й в інший спосіб. Румунія ешелон за ешелона стала перекидати на поміч Петлюрі частини Запорозького корпусу, які були інтерновані до того на її території, Галицька армія, розгромлена в боях з білополяками, шукала рятунку. Отаман Петлюра зумів обдурити салдат - галичан, використавши їх для боротьби з Червоними частинами. На лівобережжі розгортав операції Дінікін і тут в отаманських політиків впливали наміри заключити угоду з Денікіном проти більшовиків. Загалом «батько» відчув силу «Главнокомандуючого» і вирішив звернутись з ультиматумом до Червоних полків: «до 1 юлія оставить територію України», одночасно намагаючись обдурити червоноармійців і тим, що, мовляв, ми теж «за народ і за соціалізм». Червоні частини зло висміяли бандитське бахвальство Петлюри і своєю відповіддю влучно викривали перед трудящими масами України отаманську брехню і бандитські наміри під словесною машкарою «демократизму».

Документи, що ми їх наводимо, зберігаються у Вінницькому Обласному Історичному Архіві.

№ 1

Приказ

красноармейцам советской армии

№ 172

24 июня 1919 года

Красноармейцы!

Вас пригнали сюда на Украину ваши обманщики комиссары с тем, чтобы с вашей помощью грабить украинский народ.

Вас подло обманывали, рассказывали разные небылицы про наши украинские войска, будто - бы они состоят из контрреволюционеров и защищают интересы помещиков и капиталистов.

В последнее время ваши комиссары пускают разные провокационные слухи, будто мы наступаем вместе с поляками и румынами.

Как Главнокомандующий Украинских Республиканских Войск, вам заявляю, что все это ложь.

Украинское правительство со своей народной армией идет под флагом демократизма и социализма, но не такого дикого и бессмысленного, какой проповедают коммунисты, во главе со своими бесчестными, преследующими свои личные интересы, комиссарами.

Украинское правительство идет вместе со своей народной армией и своим народом, оно уже начало наделять крестьян помещичьей землей и гарантирует рабочим 8 - ми часов рабочий день, страхование жизни и все политические права.

Своим грабежом, вы, красноармейцы, вызвали только ненависть украинского народа. Довольно вам хозяйничать в чужой земле.

Приказываю вам до 1 - го июля оставить территорию Украины и удалиться к себе в Великороссию, где вы должны защищать свои интересы против контр - революции. Здесь вам делать нечего. Мы сами со своим украинским революционным войском установим твердый народный порядок в своей украинской народной республике.

Если Вы не удалитесь из Украины до 1 - го июля, то украинская армия не будет считаться с вами, как с войском, а как с вооруженными грабителями, ослушавшимися серьезного предостережения, даваемого мною вам в настоящем приказе.

Войска, во главе которых я стою, есть революционные национальные войска, которые идут вместе со своим народом и тот, кто будет идти против них, пусть пеняет сам на себя.

Главнокомандующий Украинскими Республик. Войсками
С. Петлюра

№ 2

**Ответ
интернациональных красных солдат
на воззвание господина Петлюры.**

Хотя интернациональные Красные солдаты не вели беседы со своими врагами, как только посредством оружия, мы даем теперь ответ, потому что Красные солдаты 1 - го Интернационального полка хотят сказать, что твое воззвание, господин Петлюра, не нашло себе благодарной почвы.

Мы Интернациональные солдаты очень хорошо знаем, для чего взяли в руки оружие, мы очень хорошо знаем, кто наши друзья и кто наши враги.

Ты, Петлюра, наш враг и так же наши враги те буржуазные и кулацкие сынки, которые составляют часть твоих банд.

Ты наш враг и мы это знаем, несмотря на все твое лицемерие и обман, твоей лжи не верит ни один из нас. Ты выступаешь против свободы украинских крестьян и рабочих и поэтому ты

тот противник, не только сознательного украинского, но и всемирного пролетариата, который уже по всех частях света начинает бороться против своих угнетателей, среди которых находишься, ты, Петлюра.

Мы — авангардисты в этой святой борьбе, и наша задача разбить, уничтожить ту международную буржуазию, задушить международную контр - революцию и нам безразлично, кто руководит контр - революцией, Гинденбург или Фош, или ты, именующий себя демократом, разбойник господин Петлюра.

Твои обещания о красной Венгрии не обманут нас в нашей борьбе. Напротив. Мы поведем домой, на нашу родину трудящихся, только через твой труп.

Через твое проклятое тело лежит наша дорога домой из нашей действительной и первой родины Советской Украины и России, в нашу другую родину — Советскую Венгрию.

Мы так же не верим твоим обещаниям, как и не боимся твоих угроз.

Цели нашей борьбы ясны: только на гниющем теле буржуазии мы создадим всемирную коммунистическую республику и кто посмеет стать на нашей дороге, того мы сметем с лица земли.

Ибо, помни хорошо: за нами придут снова новые и новые интернациональные полки, которые жаждут уже твоей крови.

Проклятие всех угнетенных провожает твои грабительские банды. Ты — заразная болезнь на теле человечества, но недалеко то время, когда и твои обманутые бандиты поймут свое положение.

Знай, что те, кого ты послал к нам, чтобы они нас обманывали, погибли от рук наших революционных солдат.

Знай, что каждый солдат Интернациональной Красной Армии смеется над твоими глупыми попытками обмануть нас. Эти попытки показывают только, что у тебя, Петлюры, дела действительно плохи.

Напрасен весь твой труд, Петлюра. Мы совместно с рабочими и крестьянами Украины, смело дадим тебе последний ответ, а пока прими настоящий ответ.

Солдаты интернациональной Армии.

З ПОСМЕРТНИХ ПРАЦЬ АКАД. Д. І. БАГАЛІЯ (Самокритичний огляд наукової продукції)

Від наук.- д. Інституту історії української культури ім. акад.
Д. І. Багалія.

Нижче Інститут публікує з останніх посмертних праць акад. Д. І. Багалія його самокритичні нариси¹⁾. Вся архівна спадщина Дмитра Івановича є величезна — листування, рукописи тощо, розміщені в декількох шахах. Тепер за постановою Інституту їх передається до Центральної Архівної Управи УСРР, де після відповідного впорядкування, як окремий архівний фонд, вся архівна спадщина Д. І. незабаром стане приступна до наукового використання, публікування. На черзі, насамперед, видання тих праць, що писані за останні роки життя Д. І. Багалія. Таких праць, треба сказати, є чимало, як, напр., «Нарис Української Історіографії», перероблений до перевидання — «Нарис Історії України» тощо.

Та одночасно акад. Д. І. Багалій провадив і велику роботу самоперевірчу, перевиховну роботу, все успішніше і рішучіше відходячи від буржуазної науки, рішучіше рвучи з своєю клясою, з якою був зв'язаний і якій служив до Жовтня.

Цей глибокий виховний процес не є винятковий, не є властивий лише для Дмитра Івановича — він є характеристичний для кращої частини буржуазної інтелігенції, що усвідомила хід історії, не визнає можливості повороту минулого, та натомість все більше визнає, підтримує те сучасне й майбутнє, яке завоював і до якого веде переможець пролетаріат.

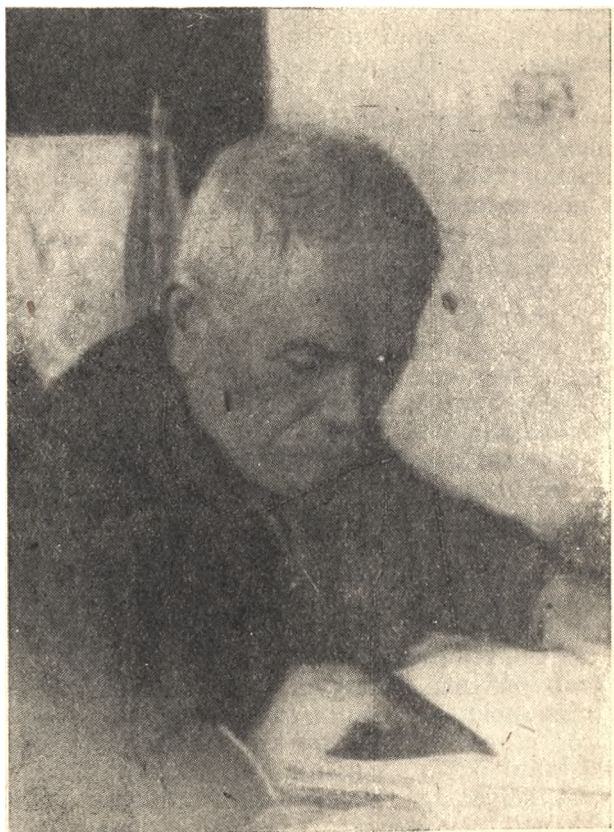
«Кращі відходять від буржуазії», казав на XVII партконференції т. Молотов: «Розрив окремих осіб і частковий відлам від буржуазії інших, очевидно, триватиме й далі серед людей науки й літератури зокрема, поруч із чимдалі більшим загниванням капіталістичного суспільства та одночасно — все більшим піднесенням соціалістичного будівництва в СРСР. В цьому ми вбачаємо один з показників переможного зростання соціалізму в СРСР».

Отже цей процес захопив і Дмитра Івановича, викликав у нього ідеологічний, теоретичний розрив з буржуазією.

¹⁾ До друку це видання підготувала науковий співробітник Інституту Ольга Дмитрівна Багалій, редагував — науковий співробітник Інституту Ант. Козаченко і текст звіряли наукові співробітники Вікт. Барвінський та Ол. Назарець.

Видатний учений, автор декілька сот праць з поля історії, українознавства, Д. І. одним із перших представників буржуазної науки деклярував своє приєднання до пролетаріату, визнав його перемогу і відверто став до справи радянського будівництва, соціалістичного будівництва пролетаріату.

Його відповідальна громадська робота (Голова Укр. Ц. Б. Секції Наукових Робітників), поруч з відповідальною науковою

Акад. Дм. Баранів

роботою (Член Укр. Академії Наук, Директор н.-д. Інституту історії української культури, Інституту Тараса Шевченка тощо) все щільніше зв'язувала Д. І. з пролетарською громадськістю. Все частіше з'являлися його статті в газеті «Комсомолец України» і в заводській газеті підшефного заводу. Бачили й чули його — понад 70-ти літнього діяча, — робітники наших заводів — ХПЗ ім. Комінтерну заводу ім. Тараса Шевченка, — і з промовами, доповідями тощо.

Ми не маємо наміру охопити тут усебічно діяльність акад. Д. І. Багалія за роки радянської влади. Наведене свідчить про безсумнівний факт широкої праці Д. І. з радянською владою, з пролетаріатом, про участь в соцбудівництві. Ця участь з року в рік ще більше активізувалася — Д. І. разом з трудящими вимагає нещадної кари контрреволюціонерам (процес СВУ), підносить свій голос на захист пригноблених мас трудящих Західної України (протест УАН), як рівно ж широко викриває самозваних «представників» української науки з кол. «міністрів» та т. ін. «діячів» української контрреволюційної еміграції (напр., з нагоди скликання в Празі т. зв. «І з'їзду наукового українського»).

Це безсумнівне зростання Д. І. як громадського радянського діяча відбувалося особливо помітно за останніх років його життя. За умов переможного соціалістичного будівництва різкіше розмежування класових сил призводить до певних змін і в рядах попутників, стимулює прискорення переходу певної частини з їх на бік пролетаріату. Перед Д. І. ставало завдання: перевиховати себе. Він розумів, що йому треба дбати, боротися за те, щоб і його наукова теоретична продукція відповідала вимогам пролетаріату, була прилученням до боротьби проти ворогів радянської влади та соціалістичного будівництва.

І Д. І. рішуче стає, незабаром, на цей шлях, почавши з перегляду своїх дотеперішніх наукових позицій та з часом піддаючи їх усе гострішій самокритиці. Вже у січні 1931 року Д. І. писав: «сам тепер критично, з власної ініціативи, переглядаю усі свої праці передреволюційної доби, щоб усунути з них непролетарську ідеологію». Він бачив, що й продукція керованого ним наукового колективу колишньої катедри так само «мене не задовольняє», має «ідеологічні хиби, вади». Серед причин такої якості, як головну, він убачав, «що чимала частина членів катедри не засвоїла чіткої маркс - ленінської методології» і цілком логічно висував перед своїми співробітниками й надалі це першочергове завдання: «підкувати себе ґрунтовно в основах діалектичного матеріалізму, критично переглянути в цьому напрямі свої старі роботи і конкретно надалі дбати, щоб надати своїй праці марксівського висвітлення, ставлячи собі запитання, чи буде вона корисна єдиному творцеві нашої соціалістичної культури — пролетаріатові» (підкр. наше. *Інститут*). ¹⁾

Ставлячи таку вимогу перед своїми співробітниками, акад. Д. І. Багалій однаковою мірою застосував її до себе. Перегляд власної своєї продукції розгорнувся у нього надто підсилено року 1931. Треба сказати, що й для акад. Д. І. Багалія в підсиленні його самокритичної роботи взимку цього 1931 - 32 року відіграв величезну роль славетний лист проводиря партії т. Сталіна ²⁾

Ось як поставився Дмитро Іванович до цього історичного листа, до справи критики й самокритики.

¹⁾ Лист до редакції газ. «Комуніст», 18/І - 1931.

²⁾ Ж. «Пролетарская Революция», 1931, № 6.

З ряду причин — «перша і основна це осознана мною потреба кинути самому motu proprio регресивний погляд, виходячи з сучасного свого світогляду і сучасної своєї ідеології...

Тут я мав на меті освітити в порядкуві самокритики свої ідеологічні й методологічні окремі помилки, а також свою хибну в цілому буржуазну ідеологію (підкреслення наше. *Інститут*), що її треба розглядати на сьогодні (підкреслення Д. І.) як шкідливу, антимарксистську, антиленінську і об'єктивно антипролетарську»). З погляду своєї власної критики для Д. І. було ясно, що він «почав викорчувати в собі залишки старої буржуазної ідеології, що володіла мною десятки років... Робити це було не легко і лише в наслідок упертої боротьби з самим собою, з старими звичками...» (підкреслення наше. *Інститут*). «А головним засобом для цього була моя практична робота в Радянських установах, в повному контакті з їх партійними керівниками, бо хоч я і безпартійний, але цілком і повністю визнаю увесь радянський лад Союзу і усі директиви і настановлення ЦК ВКП(б) на чолі з її возведем т. Сталіним... Школою пролетаризації моєї ідеології був той процес утворення соціалістичного господарства...» (підкреслення наше. *Інститут*).

Наведемо ще де кілька уривків.

«І перedo мною, як радянським ученим, що після Жовтневої соціалістичної пролетарської революції, не вагаючись, твердо й неухильно став на бік цієї революції і гегемона пролетаріату, бере безпосередню ширю й жваву участь в соціалістичному будівництві і культурній революції... з того часу давно вже встала внутрішня потреба переглянути свою наукову продукцію...» (підкреслення наше. *Інститут*).

Мету цієї самокритики Д. І. визначав так, «щоб установити моє сучасне ставлення до... моїх творів останніх часів... в зв'язку з приналежністю моєю до тієї чи іншої класи тодішнього суспільства, таким чином дати сучасному читачеві установку для орієнтовки моїх історичних праць... допомогти представникам марксоленінської методології і їх рішучій боротьбі проти цих ворожих пролетаріатові історичних концепцій. І в першу чергу, це я повинен зробити відносно себе самого...» (підкреслення наше. *Інститут*).

Дійшов Д. І. і визнання потреби стати войовничим матеріалістом, боротися за партійність в історичній науці, застосовуючи це й у своїй критиці, непримиренно поставившись до свого минулого «об'єктивізму», давши класову оцінку таким представникам буржуазної історичної науки, як М. Грушевський, Д. Дорошенко та інші.

Ось, прим., як каже Д. І. про «яворщину», що ми її вириваємо з корінням:

«Це сумна сторінка марксівської історіографії на Україні, що стверджує історичну промову тов. Сталіна про необхідність класової чуйности, недостатність якої і піднесла тоді з мутного буржуазного багна на поверхню М. Яворського».

Див. далі текст нарисів.

Як бачимо з конспектів - витягів та з нотаток - начерків, присвячених листу тов. Сталіна, акад. Д. І. Багалій справді волів і, як тільки мав змогу, лежачи вже хворий, дбав усвідомити собі суть сучасного етапу в марксистській історичній науці.

Ми не наводимо далі тверджень Д. І. з його самокритичних нарисів — читач легко обізнається з ними з тексту. Додамо лише, що Д. І. не обмежився цими писаними виступами. Такими ж були і його численні виступи підчас засідань семінару та кабінету української історіографії Інституту протягом усього 1931 р.

Немає сумніву після всього, що без жодного вагання акад. Д. І. Багалій вважав себе за активного учасника радянського будівництва.

Не встиг Д. І. опублікувати сам свої критичні нариси, довести, принаймні, їх до кінця. Вже хворіючи, напружуючи останні запаси сил, писав він ці нариси.

Іх, як бачимо, декілька. Неоднакові вони, і не лише щодо стилю, можна помітити за ними, як Д. І. з кожним днем переоцінював сказане досі, ставав на дальший рівень самокритики, усвідомлюючи все ясніше вимоги пролетарської ідеології, марксизму - лєнінізму, — одночасно все далі, без повороту, відходячи від свого буржуазного минулого¹⁾

Не вірно було б з нашого боку, аналізуючи цю самокритичну роботу акад. Д. І. Багалія, шукати в ній історика - марксиста; але зате вона блискуче доводить радянські позиції автора, стверджує, що зі своєю буржуазною ідеологією він розпочав боротися і непримиренно боровся до кінця, як уже зі свідомо чужою.

Для кращої частини буржуазної інтелігенції, що одходить і зараз од своєї кляси, ширю хоче брати участь в будівництві нового, соціалістичного суспільства за проводом пролетаріату й партії, ще раз є доказ, приклад того, що ніколи не пізно стати на почесний шлях акад. Д. І. Багалія, радянського вченого, діяча.

І відгуки на його смерть (9-ІІ 1932 р.) в СРСР довели, що радянська громадськість оцінювала цей шлях, з глибоким жалем довідавшись про смерть Дмитра Івановича, вшанувавши його пам'ять.

Та не поминула смерти акад. Д. І. Багалія й українська контрреволюційна еміграція. За життя Д. І. вона починала цькувати його. Фашистівський (Дм. Донцова) «Літературно - науковий вістник» 1930 р. (кн. VII - VIII) спиняється спеціально на підсумуванні ювілею акад. Д. І. Багалія, констатуючи, до якого, мовляв, рівня падіння дійшла українська інтелігенція в особі Д. І.²⁾

Зате після його смерти, немов гайвороння, відгукнулася та еміграція, енергійно взявшись за фалшування Дм. Чв., намагаючись використати його пам'ять для дальшого згуртування

¹⁾ Про його діяльність в лавах буржуазії — див. «Автобіографію» в «Ювіл. зб. на пошану ак. Д. І. Багалія» та некролог у газ. «Комуніст» 11/ІІ, 1932.

²⁾ *Наріжний С.*, До ювілею ак. Д. Багалія — «Літ. - наук. вістник» 1930, VII - VIII.

своїх сил, як, мовляв, свого діяча, вірного клясі буржуазії до кінця. Фалшуванням в такий спосіб українська контрреволюція, насамперед, намагається заховати від тих, кого вона дуриє, факт розкладання, загнивання в край капіталістичної системи, кляси експлуататорів, факт переходу від буржуазії до пролетаріату кращої частини буржуазної інтелігенції.

В антирадянських плянах контрреволюції, в мобілізації її сил для підготування нападу на СРСР контрреволюційна еміграція намагається використати й популярність акад. Д. І. Багалія.

Намагається українська контрреволюція закинути свої сільця й на терен УСРР, сподіваючися навколо імени небіжчика згуртувати й тут антирадянські елементи.

Так, і тільки так, слід розглядати, поперше, «урочисті засідання», влаштовані самозваним фашистівським т. зв. «II укр. наук. з'їздом у Празі», присвячені пам'яті акад. Д. І. Багалія, а подруге, розсилання на адресу чималого числа наукових працівників Радянської України своїх «ласкавих запрошень»... прибути на вшанування пам'яті Д. І. до... Праги!

Ці нахабні спроби дістали гідну оцінку та відсіч від наших наукових радянських працівників¹⁾. Вмішувані нижче самокритичні нариси небіжчика доводять ще раз, *чим* на кінець свого життя як в своїй практичній роботі так і ідеологічно був академік Дмитро Іванович Багалій.

Зважаючи на видатне значення цих самокритичних нарисів небіжчика та їхнє завершувальне місце серед його праць, Інститут історії української культури ім. акад. Д. І. Багалія й ухвалив насамперед опублікувати їх до загального відому, сподіваючися згодом перейти до систематичного публікування ціннішої спадщини небіжчика.

*Наук.-досл. Інститут історії української культури
ім. акад. Д. І. Багалія*

ВІД УПОРЯДЧИКА

1931 рік — останній рік життя Д. І., що позначився розгортанням боротьби на ідеологічно - науковому фронті та на історичному фронті зокрема, відбився і в науковій роботі Д. І. Питання про партійність у науці, про актуальність тематики, про пов'язання практики з теорією посіли значне місце в нашій пресі, в роботі окремих інститутів та катедр.

У листопаді ще р. 1931 за останнього свого перебування в Києві підчас академічної сесії (з 23 листопада до 1 грудня) Д. І. довелося виступати з критикою своєї роботи як керівника комісії соціально - економічної історії України за доби феудалізму. На протязі грудня місяця р. 1931 в Інституті історії української культури ім. Д. І. відбулося два засідання Кабі-

¹⁾ Див. «Лист до редакції», «Комуніст» за 15/V 1932 р.

нету історіографії: одне організаційного порядку, друге з настановчою доповіддю А. І. Козаченка про шляхи розвитку української буржуазної історіографії.

В записній книжці Д. І. за грудень місяць зазначено під 21, 22, 23 та 24 числом: «складати допов. про себе» — отже цю дату і можна вважати за початок писання Д. І. своїх спеціальних самокритичних нотаток та статтів. Треба сказати, що готуючи до друку друге видання свого «Нарису історії України на соц.-економ. ґрунті» Д. І. мав намір у вступі до 2-го видання дати свої самокритичні зауваження що до «Нарису». Але в процесі роботи та як наслідок поглибленої самокритики й виникло ґрунтовне перероблення «Нарису» в цілому. Отже ми бачимо, що перехід до ширшої самокритики у Д. І. був цілком природний, був щільно пов'язаний з його роботою р. 1931 в її цілості. Лист т. Сталіна, думки т. Скрипника що до визнання помилок, дискусії, газетні критичні та самокритичні виступи, журнальні статті в зв'язку з листом т. Сталіна — все це дуже жваво та активно сприймав Д. І. Про це свідчать ті численні вирізки з газет, що збереглися в його портфелі, численні нотатки його, що вказують на постійне стеження, постійну роботу думки.

І ось, як наслідок цього, у Д. І. виникла внутрішня потреба та вирішення виступити з ґрунтовною самокритикою своєї наукової роботи в її цілості. Повстало одразу ж у нього й питання про реалізацію самокритики. В цьому питанні відбилася одна з основних рис Д. І. як особи: він вирішував будьщо повільно, поступово, продумуючи до кінця, але після цього відразу починав реалізувати своє вирішення, починав активно провадити його в життя, стимулюючи і інших до його здійснення.

Отже виходячи з цих фактів та відомостей, ми можемо встановити й хронологію написання цих самокритичних нарисів: писано їх з 21 грудня р. 1931 по 28 січня р. 1932, цебто до дня хвороби Д. І. на грип. Писав сам Д. І. на досить поганому папері. Руку Д. І. розбирати взагалі не легко, якнайбільше тому, що він писав не залишаючи місця між рядками для виправлення, додатків тощо. Додатків та поправок Д. І. робив багато, виносячи чи то на окремі папірці, чи то на інші сторінки рукопису (див. фото). Передрукувати рукописа в такому вигляді людині, що не була б в курсі питання та дисципліни, було б майже неможливо, отже й цього рукописа передруковано вже після смерті Д. І. його високо кваліфікованою друкаркою Н. В. Рачинською.

Дуже важко зараз установити остаточно й послідовність написання тих чи інших варіантів. Їх збереглося чотири. Перший варіант — невеличкий вступ до самокритичного огляду наукової продукції за всі 53 роки наукової роботи: тут зазначено причини ревізії своєї історичної продукції: Д. І. мав на увазі свій майбутній виступ, — чи то в Академії наук, чи то в Інституті історії укр. культури. Він маленький, цей вступ до огляду, без назви, лише на $2\frac{3}{4}$ сторінках, недописаний. Продовженням його, можна гадати, є другий, теж не великий, нарис під назвою «Основні етапи моєї наукової роботи з боку ідеологічного і

методологічного (на ґрунті самокритики)» (на дві стор.). Тут є коротенька характеристика тих матеріалів про наукову роботу Д. І., що були видруковані в зв'язку з різними ювілейними датами, сам же Д. І. робить підрахунок своєї продукції, пересічну її кількість на рік (10 друкованих аркушів). Тут же йде початок характеристики України та Харкова, зокрема за доби промислового капіталізму, але це лише маленький початок, що також обривається на півслові... Гадаю, що цей маленький ескіз є початок нарису для короткого стислого самокритичного виступу Д. І. Зміни організаційного порядку стали за причину того, що він залишивсь у вигляді маленького незакінченого ескізу.

Д. І., відчуваючи внутрішню потребу огляду своєї роботи з ідеологічного та методологічного боку, почав шукати шляхів до конкретного найкращого здійснення такого огляду. Перше питання, що у нього виникло, було таке: де саме це зробити — чи в Києві в Академії наук, чи у Харкові — на об'єднаному засіданні історичних установ. Для вирішення цього питання, та й ще цілої низки інших, Д. І. пішов по раду до заступника НК Освіти УСРР т. Гірчака. В записній книжці, на жаль без дати, зазначено таке: «Євген Феодорович Гірчак. Порада: 1) моя самокритика, Інст. і Ак. Н. в лютому (приміщення), 2) чутки про злиття Інст. Іст. укр. культ., 3) дир. в Інст. Шевченка 4) ком. по виданню Потебні (перенести в К), як і мої по історії Укр. 5) утворення інст. історії в Ак. Н.»

Добре пам'ятаю, що Д. І. повернувся до дому в доброму настрої і радісно розповів, що всі питання з т. Гірчаком вирішено, що виступ самокритичного порядку відбудеться в Харкові, під час сесійного періоду, в лютому місяці 1932 р. (сесія передбачалась у Харкові), що це буде ґрунтовна велика доповідь, на якій зможуть бути присутні й Харківські історики України, що вона набере широкого громадського значіння.

І ось Д. І., маючи такі перспективи, — а треба сказати, що Д. І. любив взагалі висловлювати свої думки просторо, — засів, так як він взагалі умів засісти за роботу, за цю роботу, що вона стала за його останнє наукове захоплення, за його останнє слово.

Ось така в коротеньких словах коротенька історія походження цих нарисів.

Отже плян та обсяг цього другої редакції самокритичного огляду, що має вже і чіткішу назву та підзаголовок, значно ширші од попереднього: тут також обґрунтовується потребу ревізії своїх праць з боку автора, потім йде на 13 стор. критичний огляд його роботи р. 1928 — «Нарис історії України на соц.-економічному ґрунті» т. І., на базі критичної статті т. Ястребова р. 1929. Тут Д. І. спинився дуже докладно на всіх зауваженнях т. Ястребова щодо начерку свого з теорії історичного матеріалізму та на нарисі Української історіографії; про основну частину своєї роботи, цебто про нарис з історії України за добу феудалізму Д. І. встиг написати лише вступне речення.

Але, поруч з цим переглядом своєї продукції, що фактично його встиг зробити Д. І. лише щодо одної своєї роботи, щоправда,

однієї з найбільших, Д. І. написав (на 13 стор.) і нарис про шляхи розвитку свого історичного світогляду, на базі ревізії своєї «Автобіографії», що її видано р. 1927, підчас ювілею, в Києві. Цей нарис Д. І. також не закінчив. Д. І. висвітлив у ньому свої дитячі, студентські роки та почати Харківську дореволюційну добу. І тут роботу над висвітленням свого історичного світогляду також не закінчено, а проте й ці уривки, незакінчені нариси, дають конкретне уявлення про шлях Д. І. «од буржуазного українофільства до пролетарської революції» в уявленні самого Д. І.

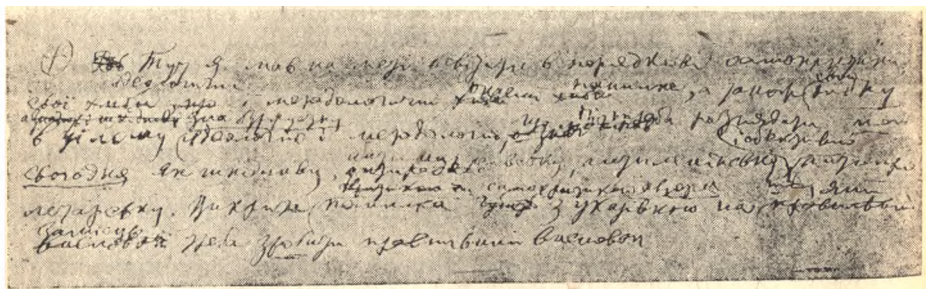
Всі ж ці нариси (з робітними власними нотатками, виписками тощо) відбивають процес самокритичної роботи Д. І., і в їх цілості складають першоджерельний матеріал для вивчення його ідеології¹⁾.

Ольга Багалій.

I

[САМОКРИТИЧНИЙ ОГЛЯД НАУКОВОЇ ПРОДУКЦІЇ]

Мій сьогоднішній виступ з коротким самокритичним оглядом моєї наукової продукції з боку ідеології й методології з 1878 до 1932 року, цебто за 53 роки, викликається рядом поважних причин. Перша і основна — це осознана мною потреба кинути самому motu proprio ретроспективний погляд, виходячи з сучасного свого історичного світогляду і сучасної своєї ідеології, яка є на сьогоднішній день, на усю свою наукову продукцію так дореволюційних часів, як і після Жовтня.

Тут я мав на меті освітити в порядку¹⁾ самокритики свої ідеологічні і методологічні окремі помилки, а також свою хибну в цілому буржуазну ідеологію й методологію, що її треба розглядати на сьогодні як шкідливу, антимарсистську, антиленінську й об'єктивно антипролетарську. Викрита самокритикою автора помилка з указівкою на те, який замість треба зробити правильний висновок [думку не закінчено. О. Б.]

¹⁾ Текст передруковано тотожно з оригіналом, за винятком окремих, поодиноких мовних виправлень. Закреслених в оригіналі частин тексту не подаємо, додатки від упорядчика подано у квадратних дужках.

Я аж ніяк не міг обмежитися тут лише останніми 15 роками, хоч їм хочу приділити велику увагу тому, що розглядаю процес свого світогляду, своєї наукової творчості, *діалектично* і для мене ясно не лише суб'єктивно, а й об'єктивно на підставі величезного конкретного матеріалу про мою життєву путь, що-я перейшов в ній довгий буржуазний етап і вступив в соціалістично - пролетарський: перший був зв'язаний з капіталістичною формацією моєї доби, що відбилася і на моїй науковій праці і на моїй ідеології; другий, що зруйнував капіталізм — з пролетарсько - соціалістичною формацією, що почалась переможною соціальною Жовтневою революцією, яка перманентно продовжується й тепер, коли в 5 - річка кладуться міцні основи реконструкції соціалістичного господарства, що готують нове безкласове, чисто комуністичне суспільство. Визнавши на ділі, в роботі Жовтень і працюючи на користь пролетаріята вже 15-й рік у відповідальних центральних науково - культурних установах і рішуче одкинувши в своїй ідеології повалений царат і тісно пов'язаний з ним старий буржуазно - поміщицький соціальний лад, я почав викорчовувати в собі залишки старої буржуазної ідеології, що володіла мною десятки років і просякала мою наукову продукцію дореволюційних часів. Робити це було нелегко і лише в наслідок упертої боротьби з самим собою, з старими звичками ... [не закінч. О. Б.]. А головним засобом для цього була моя практична робота в Радянських установах, в повному контакті з її партійними керівниками, бо хоч я і безпартійний, але цілком і повністю визнаю увесь радянський лад Союзу і усі директиви і настановлення ЦК ВКП(б) на чолі з її вождем т. Сталіним. Досить нагадати тут лише один факт, що я стою на чолі такої центральної всеукраїнської професійної організації, як УЦБ безперервно з самого виникнення його в УСРР, а воно об'єднує великий 10 - ти тисячний загін українських вчених у всіх галузях знання, що все тісніш і тісніш зв'язується з пролетаріатом від варстату і з сільсько - господарськими робітниками - колгоспниками. Школою пролетаризації моєї ідеології був той процес утворення соціалістичного господарства, про що я читав в щоденній пресі і що почасти бачив на власні очі, про що так виразно говорить редакція час. «Большевика» в ст. «Большевицкий огонь по оппортунизму» в тім номері (№ 19 - 20) 1931 р. де надруковано і знаменитого листа т. Сталіна. Це другий мотив мого виступу.

Як 3 - ій мотив для перегляду своїх праць я визнаю те, що до оцінки їх за дореволюційної доби тодішня буржуазна критика, хоч і приділяла їм велику увагу і присвячувала їм великі статті (нагадаю про критичну рецензію Петербурзької Академії Наук на ті мої дослідження, що я їх подавав туди на «соискание премий» і одержуючи їх, як, наприклад, за мою докторську дисертацію «Колонизация степной окраины Московского Государства») — розцінювала їх з боку вимог буржуазної методології й ідеології, проте ж вони потребують вже оцінки марксистської критики, особливо коли Раднарком поставив питання про їх перевидання українською мовою і в умовах радян-

ської дійсності, застосувавши до них марксо - ленінську матеріалістичну теорію.

Я полегшив цю справу своїм майбутнім критикам цих праць, зазначивши точно рецензії на них в старій історичній літературі й свої відповіді на них. Але кажу, ці оцінки буржуазної критики для моєї мети майже нічого не дають і мені потрібно було зараз самому переглянути свої праці під вищезазначеним аспектом.

Є одна ще одна група матеріялів, що підсумовують мою наукову, учбову й громадську діяльність — це література, присвячена моїм юбілеям, а їх було аж три: 25 - річний, 30 - річний і 50 - ти річний.

II

ОСНОВНІ ЕТАПИ МОЄЇ НАУКОВОЇ ПРАЦІ З БОКУ ІДЕОЛОГІЧНОГО І МЕТОДОЛОГІЧНОГО (НА ГРУНТІ САМОКРИТИКИ).

I

Підсумки праці за 25 річчя (1906 р.), за 30 річчя (в 1912 р.) і за 50 річчя (в 1927 р.): мої *власні* й громадські висунення позитивного моменту в цих підсумках; складена мною автобіографія (163 стор.), підготовка до наукової праці; учбова, наукова і громадська праці до революції з 1878 р. по 1917 р. (40 р.) і після революції; *бібліографія* праць до 1927 року (1917-1927 р.— 10 років + 5 років до 1932 року); число 344. За ці 5 - ть років число не підсумовано; мабуть дорівнюватиме 380. За 10 - річчя після Жовтня було надруковано 34 праці на 100 арк. друку, себто пересічно по 10 арк. на рік, а на попереднє 40 річчя припадає 310 праць, близько на 400 аркушів, а пересічно також по 10 арк. на рік. Це кількісний бік моєї наукової продукції—безупинна, систематична наукова праця протягом 55 р. з 75 років життя і темпи роботи й тепер не зменшуються. Учбова робота одпала, а громадська в додаток до наукової поширилася і поглибилася й набула ще більш відповідального характеру. Але як стоїть справа з якісними показниками? Вони є й виявляються в критичних оцінках моїх праць науковими інституціями і в моїй *власній самокритиці*.

Щоб полегшити огляд й оцінку, я їх сам систематизував в своєму бібліографічному показнику і поділив на *16 відділів*; серед них головне місце посідають праці, присвячені археології України, українському архівознавству, українській історіографії, історії Слобідської України, історії Лівобічної України, історії Запоріжжя і Південної України, історії української культури, освіти й письменства; праці з історії громадської думки і революційних рухів на Україні; далі йдуть відділи представлени значно слабше. Є велике число, іноді дуже просторих критичних оглядів і рецензій. *Така тематика в її загальному обсязі*; вона характеризує сферу моїх наукових інте-

ресів. В бібліографічному показнику я помітив критичні відгуки (іноді дуже широкі), рецензії на свої праці, що полегшить їх оцінку для критика. Але цього замало для нашого часу і для нашої сучасної радянської історичної науки з її марксо-ленінською теорією діалектичного матеріалізму. Сучасна критика мусить переглянути усю попередню історичну буржуазну продукцію до Жовтневої революції, а разом з тим і буржуазну критику цієї продукції. Великий Жовтень провів глибоку борозну між попередніми буржуазними історичними працями, що автори їх не користувалися, а то й виступали вороже проти теорії Маркса, Леніна, Енгельса і Сталіна.

II

Свою наукову продукцію, що щільно пов'язана з ідеологічного боку з моїм світоглядом, я поділяю на дві частини: 1) за дореволюційні часи і 2) після Жовтневої революції. Так я її поділив і в своїй Автобіографії. Перша доба охоплює 40 років царату, друга — 15 років (після знищення його) радянської влади.

Що це була за перша доба? Я діяв і працював по учебній, науковій, громадській лінії в капіталістичну формацію промислового і фінансового капіталу й імперіялізму. І ця доба по винна була покласти своє тавро і на мою працю. І поклала його на мою діяльність, як я ясно розумію це тепер, аналізуючи своє життя і діяльність в минулому і зв'язуючи їх з суспільним життям, класовим його розподілом і класовою боротьбою тих часів. Моя самостійна робота припадає на часи досить розвиненого вже промислового капіталізму, що розвалив попередню феодално-поміщицьку, кріпацьку систему господарства, одночасно з ліквідацією кріпацтва 1861 року і Харків, де відбувалась протягом 40 років моя діяльність, як професора, а деякий час ректора університету, і де мене було обрано на міського голову і, значить, поставлено на чолі міського господарства в зв'язку з моєю роботою в освітніх харківських установах, як гласного Думи і громадського діяча і не без впливу того моменту, що я, як історик України, склав систематичну і всебічну історію Харкова за 250 років його існування.

Харків, кажу, в той час був дуже видатний торговельно-промисловий центр, і другий чинник його зростання був університет, заснований при матеріяльній підтримці дворянства і усього суспільства ще на самому початку XIX стор., за ініціативою В. Н. Каразіна, що був ідеологом поміщицько-дворянської класи. І він був організатором Харківського Університету, викликав професорів з - закордону і ремісників для нього і взагалі провідником...

САМОКРИТИЧНИЙ ОГЛЯД НАУКОВОЇ ПРОДУКЦІЇ В СВІТЛІ МОГО СУЧАСНОГО ІСТОРИЧНОГО СВІТОГЛЯДУ

(ВІД БУРЖУАЗНОГО УКРАЙНОФІЛЬСТВА ДО ПРОЛЕТАРСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ).

Моя перша стаття ще за часів студентства про одного з чужоземних письменників, як джерело для історії Київської стародавньої Русі X стор., була надрукована 1878 року. Від того часу протягом 53 років я випустив у світ до 370 видань, за приблизним розрахунком більше ніж 500 арк. друку, що дає пересічно 7 видань, або по 9 - 10 друк. аркушів на рік. Всі вони поділяються на 2 частини — перша група — більшість — 310 праць була складена за дореволюційні часи, протягом 40 років мого життя, друга — приблизно 60 праць — за останні 14 років. Темпи роботи за 10 річчя після Жовтня навіть збільшилися, порівнюючи з попереднім і лише за останні 4 роки трохи зменшилися в зв'язку з ослабленням здоров'я і зосередженням енергії й часу на ревізію свого попереднього доробку і труднощами друкування історичних праць: декілька моїх історичних монографій, виготовлених до друку лежать зараз в моєму портфелі, бо вимагають очищення од буржуазної ідеології, кнччє потрібного, згідно з справедливими вимогами ідеологічного і методологічного їх удосконалення, що ставить перед історичною наукою марксо - лєнінська теорія. І передо мною, як радянським ученим, що після Жовтневої соціалістичної пролетарської революції, не вагаючись твердо й неухильно став на бік цієї революції і гегемона пролетаріату і бере безпосередню щиру і жваву участь в соціалістичному будівництві та культурній революції навіть на відповідальних керівних ланках роботи. З того часу давно вже встала внутрішня потреба переглянути свою наукову продукцію дореволюційних і післяреволюційних часів, схарактеризувати її з ідеологічного і методологічного боку, згідно з сучасними вимогами марксо - лєнінської теорії й інтересами сучасного пролетаріату.

1 Яка мета цієї ревізії?

Основна мета її полягає в тому, щоб установити моє сучасне ставлення до тематики, ідеології і методології моїх творів попередніх часів, довести походження їх в зв'язку з тією добою, історичною формацією, коли вони писалися, в зв'язку з приналежністю мовою до тієї чи іншої класи тодішнього суспільства і, таким чином, дати сучасному читачеві установку для орієнтовки в моїх історичних працях. І марксо - лєнінська наука не відкидає для пролетаріату потреби користуватись старою буржуазною наукою, але з тим, щоб брати від неї лише те, що може бути корисним для пролетаріату і відкидаючи те, що йому не потрібно, а тим паче шкідливе, органічно пропускаючи все це через єдине правильне гостре знаряддя — марксо - лєнінську матеріалістичну діалектику. І я визнаю за потрібне допомогти представникам марксо - лєнінської методології в їх рішучій боротьбі проти цих ворожих пролетаріатові історичних концепцій.

Усі науки пішли на службу цьому нечуваному в історії людства утворенню добробуту.

З моїх видань після революційної доби звернув на себе увагу марксівської критики мій «Нарис історії України на соціально-економічному ґрунті. Том перший. Державне В - во України. 394 стор., 1928 р.» (з мапами та знімками з пам'ятників старовини і мистецтва). Широка і гостра рецензія на неї була надрукована в 1929 р. т. Ф. Ястребовим¹⁾. Я дав також широку і гостру відповідь на неї в X т. «Збірника н.-д. катедри Історії укр. культури» (стор. 165 - 180), зачитавши її перед тим в засіданні катедри. Другий історик - марксист т. Скубицький присвятив в своїй ст. «Классовая борьба в украинской исторической литературе»²⁾ мені і моєму нарисові сторінки дуже загостреної полеміки, я тоді ж склав таку ж гостру і, як мені здавалося вичерпну, відповідь йому і надіслав її в український марксівський орган «Прапор марксизму», але він одмовився її надрукувати, порадивши мені надіслати її в Москву в редакц. «Историка марксиста», де була надрукована стаття Скубицького; але я цього не зробив, бо моя відповідь була складена українською мовою, а перекладати її російською потребувало часу, крім того, було невідомо, чи буде все таки й там надруковано мою відповідь. З нею в рукописі ознайомилися одначе історики-марксистки так в Харкові, як і в Києві.

Третя оцінка деяких сторінок «Нариса» була зроблена співробітником комісії ревруху Укр. Академії Наук т. Кокошко в порядку огляду діяльності комісії соціально-економічної історії України при Всеукр. Акад. Наук в Києві. На це я реагував самокритичною характеристикою своєї історичної ідеології, як голови цієї комісії разом з іншими членами комісії (проф. О. П. Оглобліним, Н. Д. Полонською та інш.). Одночасно я вирішив ввести відповідь на ці зауваження, одночасно з своєю власною самокритикою, у вступ до 2-го видання свого «Нарису», яке мені доручив виготовити Держвидав в зв'язку з тим, що перше швидко розійшлося. Одначе наслідком моєї власної поглибленої самокритики «Нарису» було те, що я ґрунтовно переробив увесь свій «Нарис» і навіть змінив свої погляди і на критичні зауваження вищезгаданих рецензентів і, в першу чергу, першого з них Ф. Ястребова, якому занадто гостро відповідав і в розпалі полеміки не надав відповідного значіння деяким ґрунтовним його зауваженням, що, як я зрозумів тепер, збігаються з моїми поглибленими, самокритичними зауваженнями щодо «Нарису».

Проаналізую тепер свою відповідь т. Ф. Ястребову, критику на його критику в світлі сучасної загостреної боротьби на історичному фронті, що тепер так широко та глибоко розгорнулася зв'язавшись органічно з нашим соціалістичним будівництвом проти усіх ворожих пролетаріятові ідеологій й концепцій, в тому числі й буржуазних, до яких ніяк не може примиренно ставитися сучасний радянський вчений. Капіталістична бур-

¹⁾ «Прапор марксизму» 1929, № 5 стор. 167 - 177.

²⁾ «Историк - марксист», кн. 17.

жуазна і соціалістична пролетарська системи рішуче виключають одна одну і не тільки буржуазну ідеологію в цілому, а й пережитки, залишки, рештки її я визнаю за потрібне викорчувувати у себе з корінням. Тут на історичному фронті, як і на всіх інших фронтах наукової праці і може на нашому історичному фронті більше, ніж на багатьох інших, стоять два табори — по цей і по той бік барикад — і залишатися нейтральним ніяк не припустимо: це я сам не раз в своїх листовних виступах підкреслював і навіть фактично своєю власною, конкретною громадською роботою доводив. І це торкається не лише членів партії, а й позапартійних в *однаковій* мірі, бо наша професійна центральна організація не тільки виставила гасло про партійність науки, а й рішуче одстоює його і веде за нього непримиренну боротьбу з нейтральними і байдужими — і я власне йду в передовій шерезі проти, так званої, «об'єктивної» науки, переборовши в собі самому пережитки старого буржуазного світогляду. І ось, під цим поглядом усі, що визнали марксо-ленінську методологію за єдино правильну наукову методологію, роблять перші кроки користуватися нею в своїх наукових працях — повинні ставитися дуже уважно до марксівської критики своїх робіт, хоча б вона здавалася їм де в чому неправильною і занадто загостреною. У своїй відповіді Ф. Ястребову я виставив три вимоги від серйозної критики взагалі: 1) вона повинна освітлювати так позитивні, як і негативні сторони розглядуваного твору, 2) доводити свої висновки відповідними доказами, 3) повинна бути пристойною у виразах, не лайливою, бо інакше буде лише ображати автора, а не переконувати його. Залишаючи в силі другу і третю вимоги, я відкидаю тепер першу, як недоцільну в сучасному стані нашої історіографії, при якому не можна вимагати від кожного критика такої академічної всебічної оцінки праці, бо загострена клясова боротьба в суспільстві вимагає, в першу чергу, указівок на шкідливу для пролетаріату ідеологію автора. Потребує рішучої зміни формулювання ще одна — четверта — моя вимога від критики, де я кажу: кожний автор сам може ставити собі мету для своєї праці, обмежувати нею свої завдання і жоден критик не може вимагати від нього, що йому забажається, а може лише висловлювати свої побажання, щоб автор надалі поширив свій дослід в той чи інший бік. Це формула старого, дореволюційного, індивідуалістичного суспільства, а тепер і вибір теми автором і пляни її мусять бути пов'язані з завданнями нашого соціалістичного будівництва і підкорені громадському колективу, як складова частина його плянкової роботи. Основна ж вимога од марксівської критики в галузі української історії — сприяти кількісному й якісному зростанню праць та їх методологічному, (себто марксоленінському. Д. Б.) удосконаленню — залишається, на мою думку, в силі і на сьогодні. Це значить, що критик повинен не лише вказати на помилки, довівши їх доказами, а й показати конкретно, яке треба дати правильне формулювання. І це треба робити не лише тоді, коли справа йде про фактичні помилки, а й тоді — і це матиме особливу вагу, — коли критик обвинувачує автора, у відсутності у нього

діалектичної марксо - ленінської методи, в заміні його економічним матеріалізмом й іншими сурогатами, бо тільки тоді, по - перше, сам автор матиме наочний приклад застосування до вивчених ним явищ справжньої матеріалістичної діалектики, чого він сам ще не спромігся зробити і такий зразок допоможе йому удосконалити свою методологію а, подруге,— тільки тоді буде вирішено не лише негативне завдання усунення помилок, а й позитивне виправлення їх, і це допоможе виправленню методології й багатьом іншим авторам, що хочуть виправити свої хиби, удосконалити свою методологію. І я, що переглядаю і виправляю тепер усю свою величезну продукцію за 55 років, почуваю особливу потребу в таких конкретних критичних зауваженнях з боку марксистської критики, до яких безперечно належить і т. Ястребов. І тому звертаюся до його критичних зауважень на мій «Нарис», які я не дооцінив по суті та в зв'язку з їх образливою формою, з метою внести поправки у свою відповідь йому та одночасно значить виправити і свій «Нарис».

Мій «Нарис» складається з 3 - х частин — двох вступних — коротенького елементарного начерку теорії історичного матеріалізму і чисто фактичного, майже без ідеологічної оцінки, начерку української історіографії та третьої основної — історії України за доби, як я писав, натурального господарства. Ф. Ястребов направив свою критику на дві мої вступні частини і дуже мало торкнувся третьої основної, в якій полягала, на мою думку, суть змісту моєї книжки та її позитивне значіння.

❖ Основне зауваження мого критика полягало в тому, що я не є *войовничий* марксист, яким повинен бути кожний представник пролетарської войовничої методології, бо вона цього вимагає від кожного з своїх послідовників. Я на це йому відповів, «що войовничим марксистом я не можу бути з своєї наукової природи, через свій спокійний темперамент: у мене немає темпераменту, якого потребує нещадна боротьба з буржуазними концепціями на науковому фронті. Я одмежувався й одмежуюсь постійно від своєї старої, дореволюційної, буржуазної ідеології, рішуче приєднався до пролетарської, але не можу засудити цілком усе в своїх працях дореволюційних часів, бо в них знайдеться, після ґрунтовної, ідеологічної переробки, яку я проваджу, не мало корисного для нашого часу» (стор. 169).

Від першої частини своєї відповіді, про те, що я не можу бути войовничим марксистом через свій спокійний темперамент, я рішуче відмовляюся, бо приєднуюсь до цілком правильної думки критика, що зробилась зараз домінантною у всій марксистській критиці, про необхідність бойового марксизму в зв'язку з жорстокою класовою боротьбою в суспільстві і на історичному фронті, і стверджую своє друге визнання, але з тим потрібним додатком, що, поперше, я буду викривати і засуджувати не лише свої старі праці з буржуазною ідеологією, виправляючи їхню хибну методологію, а й чужі праці в галузі української історії цієї старої і нашої доби, в тому числі, в першу чергу ті, що я залишив їх без відповідної марксистської критики в своєму історіографічному вступі, робитиму це без усякого примиренства

і переборюючи свій «спокійний темперамент», від якого я одступив в своїй відповіді Ф. Ястребову, що слушно мені зауважив т. Кокошко. Не бути войовничим тепер—це значить лити воду на млин ворожих нам ідеологій та нейтральних істориків.

Щодо мого викладу теорії історичного матеріалізму, то тут я повинен зробити загальне зауваження, що він мене зараз абсолютно не задовольняє, бо теоретичне виучування марксизму - лєнінізму зробило за останні 5 - ть років величезні успіхи і мій «Начерк» тепер зовсім непотрібний, бо 1) хоч він і збудований на класиках марксизму, але лише в деяких уривках з їх творів, взятих, головно, з хрестоматій, С. Ю. Семковського, 2) в ньому бракує вчення про діалектику і 3) є помилки, що за джерело їх був для мене підручник Бухарина, достатньо викритий лише після виходу в світ моєї книжки; на одну з таких важливих помилок — про теорію випадковости — звернув увагу і Ф. Ястребов.

У своїй відповіді Ф. Ястребову я сам зробив ще одну помилку, що була викрита М. Є. Рєдіним, в його оцінці X тома Збірника Катєдри, де була надрукована моя відповідь. Там я сказав, що «окрім пролетарської теорії марксизму - лєнінізму є ще той марксизм - лєнінізм що прикладає цю чітко виявлену теорію до практики, що дає українському історичному процесові марксістське освітлення» (стор. 179).

Об'єктивно виходить так, що я, немов, проповідую дві науки марксизму - лєнінізму: одну теоретичну, а другу практичну. Окремої від теорії практики марксизму - лєнінізму — немає і бути не може, і я такої думки не хотів висловити. Це невдала редакція моєї думки про те, що єдина марксо - лєнінська теорія мусить пристосовуватися до всіх різних наук, без винятку, але в практиці цього пристосування можуть бути різні засоби та моменти, як ми візьмемо, наприклад, історію природознавства, математику.

Визнаю, що моя формула про внесення корективів до попередньої буржуазної історичної літератури — недостатня, і більш відповідає дійсності формула Ф. Ястребова, що марксістська історіографія не відкидає буржуазної історіографії, але бере всі корисні для себе її досягнення, вишкарлюючи їх з ідеалістичної оболонки, але цього не досить і обов'язково треба подбати додати, що це торкається старої української, дореволюційної історіографії (і потрібно викривати критикою чи самокритикою її антипролетарський характер), а з новою — повинно вести рішучу боротьбу і не допускати контрабандного протискання її в світ, організувавши для цього громадський контроль: жодного ж компромісу і примиренства з буржуазною ідеологією взагалі бути не може. Що ж до тих істориків, що рішуче стали на бік пролетаріату, на шлях марксизму - лєнінізму, хоч може ще не зовсім опанували цю методику, то їх не можна зараховувати до ворожого табору, а допомагати їм в дальшому удосконаленні. На жаль, мій критик так до мене не поставився і зачислив мене, на підставі мого «Нарису» зовсім несправедливо до цього воро-

жого табору. Розгляд мого начерку теорії істор. матеріалізму не давав йому права зробити такий висновок.

Критикує Ф. Ястребов і мій другий вступ, присвячений українській історіографії; я зробив в своїй відповіді йому ряд фактичних поправок, що залишаю в силі й тепер; неправильне є його твердження, що вона зводиться до біографії, назв праць та лише почасти змісту їх. У дійсності, в мене більш усього змісту праць та дуже багато оцінки їх. Але я погоджуюсь з тим, що моя систематизація істориків, розподіл їх на школи, з марксистського погляду, абсолютно невдалі й їх треба одкинути, бо в основу їх покладені зовнішні хронологічно - територіяльні ознаки, а не ті єдино правильні, що виникають з марксо-ленінської науки *про формацію*. Треба покласти в основу вивчення української історіографії той самий стрижень, що лежить і в основі українського історичного процесу — розподіл за формаціями: раніша мусить бути віднесена до кінця фєвдальної (докапіталістичної), а пізніша — до капіталістичної формації. Але далеко важливіша, і, додаю, шкідливіша тут друга моя помилка: а саме та, що я дуже мало, майже зовсім не звернув уваги на оцінку представників української історіографії з боку їх історичного світогляду, ідеології та методології, виходячи з неправильної в корені думки, що мені можна було обмежитися в своєму загальному начерку фактичними даними. Бажаючи заповнити цілковиту відсутність загального радянського підручника з української історіографії, що охоплював би її у всьому обсязі хоч б схематично, (але якого, до - речі сказати, нема й тепер), я в спішному порядку, під гнітом тяжкої смертельно хвороби, що опанувала мною в той час, випускав у світ свій «Нарис» і вирішив тимчасово обмежитися цим фактичним матеріалом, і майже позбавленим марксо-ленінської аналізи історіографічним вступом, покладаючи надію це обов'язково зробити для 2 - го видання книжки. Але, тепер я дійшов через поглиблену самокритику та ґрунтовніше вивчення укр. історіографії, з ідеологічного і методологічного боку, поставивши стрижнем його клясову пролетарську чуйність та інтереси пролетаріату, що вимагають непримиренної боротьби з антипролетарським, буржуазними, фашистськими, націоналістичними та інш. ухилами і в історіографії, непохитної потреби *цілком наново* написати начерк української історіографії на тлі клясової пролетарської боротьби з ними — таку працю я майже закінчив щодо істориків *дореволюційної буржуазної доби, включивши туди акад. М. С. Грушевського*, що дав синтетичну антимарксівську, націоналістичну історію України. Туди увійде і самокритичний нарис про місце в українській історіографії за дореволюційні і післяреволюційні часи акад. Д. І. Багалія. Там робиться й ідеологічна та методологічна оцінка історіографічних спроб буржуазних істориків України Лазаревського, акад. Грушевського акад. Василенка, представника закордонної еміграції Д. Дорошенка. Тут же я повинен визнати за свою велику хибу примірєнське ставлення в «Нарисі» до закордонного «Огляду укр. історіографії» Д. Дорошенка. Я не повинен був кваліфікувати

його «Огляд» «як цінний, завдяки його об'єктивності, багатству фактичних даних й об'єктивності в оцінці істориків, що нагадає історіографічні спроби Бестужева - Рюміна, Іконнікова і М. С. Грушевського, в протилежність книжці Кояловича» (стор. 47 мого «Нариса»). Це неприпустиме примиренство, неприпустима «об'єктивність» з мого боку, якої в дійсності, у всіх вищезгаданих оглядах, немає, — вони усі суб'єктивні й носять в собі яскраву печатку буржуазної науки, представниками якої вони є — Іконніков і Коялович, Бестужев - Рюмін — старої російської, М. С. Грушевський — української, Д. Дорошенко — інтервенської закордонної, що він так яскраво сам довів в своїй солідаризації з істориком Липинським — представником шляхетського союзу хліборобів, проповідником трудової монархії й реставрації гетьманщини, про що я говорю в своєму «Нарисі» (стор. 46), і в своїй недавній статті про Бантиш - Каменського, де він виступає на захист його націоналістичних шляхетських поглядів, які я викриваю в переробленому начерку своєї української історіографії, в спеціальному розділі, присвяченому Бантиш - Каменському.

Ідеологічно - методологічну характеристику В. Б. Антоновича я визнаю тепер за недостатню, хоч і сказав, що він не був марксистом, залічую його до буржуазних істориків і згідно з цим вже переробив розвідку про нього. Про наукові праці акад. М. С. Грушевського я дав широку вичерпливу монографію, де рішуче, на ґрунті аналізу його «історії» доводив, що його концепція була ідеалістична, антимарксистська, націоналістична, являла собою закінчений етап буржуазного розвитку української історіографії; але я не розгорнув, як слід, своєї критики і, давши повний їх огляд, вперше звернув особливу увагу на їх позитивні риси, особливо синтетичної історії України - Руси. Я сказав, що він збудував свою концепцію української історії на ідеалістичній триаді — утворення, занепаду й відродження української нації, і цієї концепції я не визнаю. Тут розуміння історичного процесу, кажу я, не є матеріалістичне, бо за єдине моністичне начало М. С. визнає «ідею національності, а не соціально - економічну базу» (стор. 83). За правильну, хоча з деякими обмеженнями, я визнав лише схему М. С. Грушевського щодо *початку української історії*, себто в тому, що він її починає з київських часів, які російські історики централісти відносять до історії Росії, а не історії України; але різниця в наших поглядах на це питання полягає в тому, що М. С. Грушевський цей київський початок прив'язує *лише* до історії України, а я «визнаю право на Київську добу, як на початкову і для початкової історії великоруського народу, в далеко меншій однак мірі, ніж для початкової історії України» (стор. 82). Це я роз'яснював і в своїй відповіді т. Ястребову, посилаючись на спеціальну статтю М. С. Грушевського «Про звичайну схему Руської історії і справи національного укладу історії східного слов'янства». Треба прочитати цю статтю або хоч мій «Нарис» (стор. 80 - 82), де я її викладаю, щоб зрозуміти, що я, говорячи про схему акад. Грушевського, мав на увазі Київський початок

історії України, а не його концепцію, якої я зовсім не визнаю. Проаналізувавши ідеалістичну концепцію акад. Грушевського в його історії, я кажу: «так малює М. С. загальний хід історичного українського процесу протягом тисячоліття, кладучи в основу ідеалістичні, а не матеріялістичні сили (боротьба не на класовій основі, а за ідеали справедливості) і не добачаючи в добі відродження революційної боротьби клас, а лише культурну боротьбу» (стор. 84).

В історії України за усі викладені ним часи, од самого початку і до 2 - ої половини XVII в. він не добачає основного стрижня класової боротьби, хоч сотні сторінок відводить боротьбі козацтва, бо визнає тодішнє українське суспільство позакласовим (стор. 84 мого «Нарису»); козацтво для нього — це передусім нова національна сила, новий соціальний і національний фактор, виразник релігійних, національних інтересів усього українського народу та ідеалів суспільности. В дійсности ж козацтво не являло собою діної класи і силу в його боротьбі з феодално-шляхетським устрєм надавало селянство, а без нього козацтво було превіліюваним станом, що боровся лише за свої превілеї. І додаю, що боротьбу проти феодалного поміщицького ладу вело не козацтво, а іменно селянство.

Однак моя основна хиба в оцінці акад. М. С. Грушевського виникла з того, що я не звернув уваги на його ідеологію, для виявлення якої є достатні матеріяли в його публіцистичних творах, «що являють собою великий і своєрідний цикл серед його праць, і звязаний в більшій або меншій мірі з його історичними працями, з його історичним світоглядом» (стор. 73). Знаючи, що на підставі їх можна зробити оцінку політичної ідеології та діяльності М. С., я вирішив, що для цього не настав ще час, бо вони потребують попередньої великої критичної праці (для якої у мене не було часу). Переробляючи свій розділ про М. С. Грушевського, я заповню цю прогалину.

Розділ, присвячений досягненням в українській історії за десятиріччя після Жовтневої революції (стор. 89 - 99), зараз не задовольняє мене ні систематизацією матеріялу, ні поділом на доби, ні деякими оцінками. Основною хибою цього бібліографічного огляду є те, що в основу оцінок не покладена марксо-ленінська методологія, що її вимоги треба було б прикласти, у всякому разі, до праць, що вийшли після 1923 р., роблю це обмеження тому, що доба від 1917 до 1923 року була ще переходовою й марксизм-ленінізм не набув ще тоді на Україні такої моці, як за останні 9 - ть років. А в [мене] нема ідеологічної оцінки праць з боку пролетарської ідеології навіть за 5 років з 1923 до 1927 р., що охоплюються моїм оглядом, де вона вже була конче потрібна, особливо щодо видань Всеукр. Академії Наук. Теж саме треба сказати і про видання Харківських науководослідчих установ, як Інститут Марксизму, Наук. Дослідч. Катедра Історії Української культури, Українське Центр. Архівне Управління, Істпарт. Щодо катедри, на чолі якої я стояв з самого заснування, то тут цю прогалину заповнив колектив Інституту Історії Укр. Культури, що прийшов на зміну

катедри і його сувора критика лише одного X - го тома Збірника праць катедри довела, що такий ідеологічний і методологічний огляд усієї історичної продукції за ці часи і не міг бути виконаний мною одним і до того ще майже в номенклятурному бібліографічному огляді. Не міг виконати такого завдання і один з організаторів і вождів контрреволюційної організації СВУ О. Гермайзе, що удавав з себе в той час марксиста, яким він в дійсності ніколи не був. Цей розділ мною тепер цілком одкидається і підлягає повній переробці. Нарешті абсолютно не задовольняє мене і послідній розділ мого історіографічного вступу, присвячений огляду «марксистських праць з історії України» (стор. 99 - 124). Тут я говорю про праці українських істориків М. Яворського, М. Слабченка, О. Оглобліна, О. Гермайзе, зачисляючи усіх їх до марксистів і про окремі розділи, присвячені історії України в працях Н. Рожкова, і М. Покровського, і нарешті про свій власний «Нарис». «Яворському», казав я там: «належить найбільша заслуга в постановці української історії на новий шлях марксистського вивчення» (стор. 99). Про «Матеріали» М. Слабченка я кажу далеко обережніше: я лише високо розцінюю «фактичний зміст цієї праці, досить органічно - зв'язаної з марксистськими поясненнями» (стор. 108).

Про другу його серію — «Організацію хозяйства України» я кажу, що там у нього є «марксистський підход», хоч власних марксистських висновків у нього не дуже багато, у всякому разі його серія дасть багатий матеріал для інших марксистів - істориків» (стор. 111). Мій екскурс про проф. Слабченка майже виключно зводиться до передачі фактичного змісту його праць і до деяких зауважень з приводу їх. Теж сам треба сказати і про сторінки, присвячені мною проф. О. Оглобліну, причім я нічого не говорю про його марксизм (стор. 115 - 116). Говорячи про О. Гермайзе, я сказав так: «Марксистські погляди його досить виразні — і тут він уступає лише М. Яворському» (стор. 118). Процес СВУ викрив перед усім нашим радянським союзом і перед всесвітом усю глибоку, контрреволюційну, скеровану безпосередньо проти пролетаріату, їхню діяльність, їхні конкретні зв'язки з закордоном, ворожі нашому союзові, їхні практичні заходи до повалення, через інтервенцію, Радянської влади, знищення всіх величезних придбань Жовтневої революції на користь трудящих. Ясно, що вони лише надягали на себе машкару марксистів і не могли бути ними в дійсності, бо марксо-ленінська теорія органічно пов'язана з пролетарською диктатурою. М. Яворський, як це було доведено потім, після виходу в світ мого «Нарису», також не тільки не був марксистом, а протаскував і в школи і в наукові кола, свідомо, під машкарою марксизму - ленінізму свої шкідливі, ворожі пролетаріатові концепції і продерся шляхом обману до таких командних на науковому фронті посад, як дійсний член та секретар відділу Української Акад. Наук, дійсний член Білоруської Акад., голови секції української історії в Інституті Марксизму, секретар т - ва «Історика - марксиста», голови всеукр. [наукового] т - ва; його було командировано, як витриманого українського марксиста

на міжнародні історичні з'їзди і він там давав оцінку праць українських істориків з марксістського погляду і не лише я, а всі ми, історики України, включаючи сюди партійців, були ошукані цим авантюристом і щодо його темного життя, і щодо його праць та популярних підручників, що набули монополії по школах і з них вчилася покоління студентів, учнів, робітників та старих громадян. І лише тоді, коли потроху почали серйозно розбиратися в його працях, уважно виучуючи їх, коли в Інституті Марксизму проревізували його анкети, дізналися про його авантюристичне життя до приїзду на Україну, вислухали його самого, тоді він одразу впав так низько, як високо перед тим піднісся і єдиним наслідком од нього залишилася яворщина, що її ми вириваємо з корінням.

Це сумна сторінка «марксістської» історіографії на Україні, що стверджує історичну промову т. Сталіна про потребу клясової чуйности, недостатність якої і піднесла тоді з мутного, буржуазного багна на поверхню М. Яворського.

Рожкова марксистом - діалектиком я тепер не визнаю; М. Н. Покровського і тепер розцінюю також високо, як і раніш, як історика Росії. Це справжній основоположник марксістської руської історії і в нього треба вчитися усім сучасним історикам Союзу, в тому числі й українським. Неясне лише ставлення М. Н. до історії України за її Київську добу, а саме чи треба її починати з цієї доби, чи вона є тоді лише складовою частиною загально - руської історії, про це важливо було б знати чітко сформульовану думку М. Н., бо я в своєму «Нарису» сказав, що він стоїть тут, як і Соловйов, як і Рожков на старій схемі української історії, розглядаючи князівську добу лише як період стародавнього загального руського життя (стор. 120).

Щодо до мене, то, характеризуючи особливості свого «Нарису» я підтверджую, що в ньому «додержуюся *схеми* української історії, що її теоретично виробили і фактично здійснили акад. М. С. Грушевський і О. Я. Єфіменко». І далі термін вжитий мною «схема» пояснюється так: «Щоб краще зрозуміти український історичний процес, я розглядаю його окремо від процесу, який утворювався у Великоросії та Білорусії і починаючи його з найдавніших часів» (стор. 122). Тут мовиться не про зміст, не про історичну концепцію, а лише про окрему від Руської історії — історію України і про її давній початок: в цьому я лише солідаризувався з вищезгаданими авторами і то, як ми бачили з одним основним застереженням, а зміст цих трьох історій, їх концепцій неоднакові, а різні; а критики закидали мені, лише на підставі вжитої мною термінології, тотожність їх концепції, чого в дійсності немає, бо моя концепція розбігається з їхніми.

Звертаюся тепер до основної частини мого «Нариса» до зауважень Ф. Ястребова і власної самокритики...

НЕЗАКІНЧЕНИЙ НАРИС ПРО ШЛЯХИ СКЛАДАННЯ СВІТОГЛЯДУ НА ҐРУНТІ КРИТИКИ СВОЄЇ «АВТОБІОГРАФІЇ» I

I

Де і як складався мій світогляд, під якими впливами моєї доби і мого оточення? Про це я оповів досить широко в своїй «Автобіографії», де намагався, «точно і правдиво відбити невпинну мою працю наукову і громадську» (стор. 3).

Але тепер, підходячи до написаної мною «Автобіографії» самокритично, я мушу зауважити, що факти вона наводить вірні, але в ній нема оцінки ідеологічних явищ, що торкаються мене і мого оточення, з сучасного мого світогляду, ба навіть і мого світогляду за часи складання «Автобіографії», цебто за 1926 - 1927 р.р.

Характеризуючи виключно науковий вплив на мене мого вчителя В. Б. Антоновича, я не дав тоді сучасної марксівської оцінки того місця, що він його запосів в українській історіографії, як представник *буржуазної школи* в цій історіографії, доби промислового капіталізму. Характеризуючи Київську Громаду початку 80 - х років, в яку він ввів і мене, я не сказав, що і Громада також своїм складом, програмою, ідеологією була виявом *буржуазної ідеології*. І що ці два фактори наклали тавро і на мій світогляд, який також об'єктивно був буржуазним, хоч мені суб'єктивно не уявлявся таким, а я, як багато інших членів Громади, дивився на себе, як на українофіла - народолюбця, що дбав за інтереси «не привелейованих клясів — буржуазії і поміщицтва — а народа». Помилка ж моя полягала в тому, що я, як і тодішні українські народолобці, підходив до поняття народ, не з *класового*, а з *національного* погляду. Це поняття покривало собою і національну українську буржуазію та аграрне поміщицтво. Під таким, сучасним моїм поглядом треба розглядати наведений мною в «Автобіографії» фактичний матеріал.

Перші 25 років свого життя (від 1857 до 1883) прожив я у культурному осередку України — в Києві. У Києві я прожив дитячі роки (1857 - 1864) пройшов там нижчу, середню і вищу школу, закінчив Київський Університет (1880 р.); був залишений при історико - філологічному факультеті для підготовки до наукової праці з російської історії; витримав магістерський іспит і захистив магістерську дисертацію. Історії України в університетському курсі формально не було, дисертація була написана також з російської історії і надрукована по - російському (українською мовою її надрукувати було не можливо), але свою наукову підготовку, під керівництвом проф. В. Б. Антоновича, що проробляв історію України, я спрямував в значній мірі в бік української історії та і саму тему — «История Северной земли», що хоч формально належала до російської історії, можливо було застосувати і до історії стародавньої України: в усякому разі так трактував її я сам і мій керівник — В. Б. Антоно-

вич, що не міг викладати історії України - Русі, а змушений був замінити його курсом «древней русской истории до монгольского периода» і історією Литовської Русі, «историей Галицкогo Княжества», «историей козащины» і т. ін.

Викладання історії України не входило в програму курсів історико - філологічного факультету і вона провадилася В. Б. Антоновичем, так би мовити, контрабандним шляхом під прапором «Русская История, Домонгольский период», де давався огляд історії усіх земель, що з них складалася стародавня Русь, в тому числі й українських земель. Продовженням цього курсу була історія Південної Русі, Литовсько - Польського періоду з спеціальною частиною «Истории казачества и источников Западно - Русской истории» — ця штучна плутана термінологія, це змішування російської історії з українською була наслідком нацполітики міністерства народньої освіти, внутрішніх справ та царату в українському питанні. Це одбилосся потім негативно і на моєму викладанні в Харківському Університеті і в друкованих курсах з Російської історії, що одбивали зміст цих курсів, і невизначні взаємини в них між українським і російським історичним процесом. І ще більший вплив на мене мали наукові праці В. Б. Антоновича, чого я майже не торкнувся в своїй Автобіографії, а між тим вони мали не менше значіння для мого історичного світогляду, ніж його курси та семінари. Він був тоді в zenіті свого наукового авторитету, визнаним основоположником, як я його потім називав в своєму начерку укр. історіографії, київської документальної історичної школи, автором цілого цикла праць з унутрішньої історії Правобічної України, складених на підставі актів Київського Центрального Архіву, що він їх сам розшукав та видав в «Архиве Ю.-З. России» Київської «Временной Комиссии для разбора древних актов», в якій він був головним редактором. Це були монографії з історії козацтва (в першу чергу), селянства, шляхетства міст, православної церкви, гайдамаччини. Вони були складені на підставі документального систематизованого матеріялу, критично розглянутого і тому не викликали заперечень в тодішній критиці, тим паче, що висновки робилися дуже обережно, не виходячи за межі фактичних даних, а його докторська дисертація «Очерк истории Вел. Княж. Литовского» — критичним виучуванням перших джерел і одкиданням сумнівних вигадок — накреслила критичну, хоч ясно, не матеріялістичну історію Литовського Князівства. Але була серед монографій В. Б. Антоновича одна про перші часи *українського козацтва*, де яскраво відбився його історичний світогляд, що не спирався на документи і яскраво намалював його історіософію, що в її основі лежала націоналістична, ідеалістична і по суті буржуазна концепція, що офарблювала інші його праці та усі університетські курси. Правда, після суворої критики Максимовича — В. Б. Антонович в усіх розмовах з нами відмовлявся від своєї думки про зв'язок походження українського козацтва з князівськими родинами Гедеміновичів, але залишилась його помилкова ідея про панування в усій історії українського суспільства на протязі віків (од князівських часів

до Богдана Хмельницького) громад, що втілювалися в копні суди, та козацькі громади, що про них писав Іванішев.

Козацтво, на думку Антоновича, увесь час «одно *отстаивало народны стихии общественной жизни*». Тубільна слов'янська громада обстоювала рівноправність, усіх, самоврядування та самосуд в протилежність княз'ям і дружинам, що дбали лише про свої вигоди, грабуючи громади в литовські часи сільські громади в копних судах востановили самосуд і право власності на землю і це призвело до добробуту народу. Козаки, писав, Антонович, це озброєні дружинники під керівництвом князів Гединовичів. Запоріжжя являло також громаду, в якій здійснювався громадський ідеал українського народу, як і в козаччині і в церковних братствах... Сагайдачний зрозумів, що віра для народа дорожча за інші моральні двигуни і тому прилучив її до козацької справи і тим зробив з козаків представників інтересів народніх, 1648 р. увесь нарід, усі стани виступали проти шляхти. Це яскраво буржуазна ідеологія, що ідеалізує козаччину і не визнає в тодішньому українському суспільстві ніяких класових інтересів і боротьби за них. З сучасного погляду це була ворожа пролетаріятові ідеологія.

Моя оцінка професорів Київського університету за 1876 - 1880 роки, з боку їх наукової вартости, взагалі, і, зокрема, для мене, досить позитивна і до цього треба ще додати науковий вплив на мене професорів Харківського Університету, де я короткий час (півріччя) також слухав лекції, де викладав тоді знаменитий О. О. Потебня, з своїми глибокими дослідженнями в галузі мовознавства взагалі, й українського зокрема, але там не було не тільки історика України, а й історика Росії. Перебування в Харківському університеті проклало мені стежку до нього, в ряди його викладавців. Але не можна обмежитися цією науковою характеристикою професорів історико - філологічного факультету Київського Університету, далеко важніше дати оцінку Київському Університету та його професурі за ті часи з політичного та ідеологічного погляду. Тут треба рішуче підкреслити домінуючий політично - реакційний та російсько - націоналістичний характер його професури, що стояв в органічному звязку з Київським університетом, що був заснований Миколою 1 - м з політичною метою для боротьби з польським елементом і, взагалі з «инородцами» в «Юго - западном крае», щоб довести, що це був «край искони русский», що його «малороссийское население» було також руське, що Київ був «колыбелью православной веры» ще від часів князя Володимира. Генерал - губернатор Бібіков «неослабно» провадив там Миколаївську триєдину формулу — «православие, самодержавие и народность» — розуміючи під нею великоросійську, цілком заперечуючи існування українців на цій ісконній українській території. Ректори Київського Університету «історики Малоросії» М. О. Максимович і М. Д. Іванішев, що їх сам В. Б. Антонович зачисляв до старої генерації українських істориків і ставився з пієтетом, як до своїх учителів, в дійсності стояли дуже близько до політики та ідеології Бібікова, а значить і Миколи 1 - го.

В галузі «освіти» панувала тоді клясична система гр. Д. Толстого, що викликала обурення студентства і на цьому ґрунті виник був студентський вибух проти професора клясичної філології Цветаєва, в наслідок якого я був звільнений з Київського університету і вступив на 1/2 року до Харківського. Ця «Цветаєвська історія» мала одначе глибші політичні мотиви — це був виступ проти творця клясичної системи, великого реакціонера Д. Толстого, що стояв на чолі Мін. Нар. Освіти від 1866 до 1880 р. і запровадив клясицизм, як певне знаряддя боротьби з революційними ідеями та на захист монархічних засад. У 2 - й Київській гімназії, за часи мого перебування там, виконано уривки з трагедії «Антигона» грецькою мовою (музика Мендельсона) і я брав участь в цій виставі, в хорі грецькою мовою. Окрім боротьби проти клясицизму, що особливо пригнічував студентів історико - філологічного факультету, тут ще виявлявся і другий політичний момент, як це доведено тепер, на підставі архівних джерел пр. Назаревським.

Від розгрому «Юго - Зап. Отд. Географ. Общ.», від'їзду закордон Драгоманова та переслідування українського культурного руху на ґрунті ганебного указу 1876 про заборону українського письменства, серед професури почала набирати дедалі більшої сили реакційна російська й українська націоналістична партія. За типового представника її був професор філософії Гогоцький, що писав за 60 - х років в чорносотенному «Вестнике Западной и Юго-Западной России» доноси на поляків та українофілів, а за моїх часів був поставлений на чолі Вищих жіночих курсів. На урочистому відкритті цих курсів він виголосив промову «о высшем женском образовании», де поглядаючи в бік своєї дружини, кинув такий філософський афоризм, в якому, очевидно, відбилося своєрідне розуміння ним капіталізму: «назначение мужчины — приобретать, назначение женщины — сохранять». Ми добре зрозуміли цей афоризм, знаючи, що він справді добре вмів добувати гроші.

На ґрунті боротьби з студентським рухом царату, що спирався на реакційний елемент професури, що стояла тоді на чолі Київського університету та що складалася з таких видатних представників купецького промислового капіталу і російських націоналістів як ректор Матвеєв, проф. Рененкамф, Романович, Славутинський, Демченко, Піхно, Ващенко - Захарченко виник р. 1878 загальний студентський вибух, що закінчився висланням маси студентів (в числі їх були відомі акад. П. Тутківський, Корчак - Чепурковський) з Києва, і погромом їх чорносотенними торгівцями Охотного ряду в Москві. Одним із видатних учасників цього політично - революційного антимонархічного руху був славнозвісний тепер академік Всесоюзн. Акад. Наук Бах, мій товариш по університету, що яскраво описав його в своїх споминах. Хоч фактично статут 1863 р. ще не був скасований, але він на початку 80 - х років, особливо після вбивства Олександра II - го, не давав ніякої автономії не тільки студентам, а й професорам, бо чорна реакція остаточно запанувала в усьому політичному та соціальному житті за царювання Олександра III - го.

Політично - громадське та культурне життя в Києві другої половини 70 - х років та початку 80 - х років було. Я належав спочатку до молодого студентського гуртка «ЮОШ», а за підготування до наукової діяльності був прийнятий до старої громади, що вела свій початок ще від 60 - х років од хлопоманського гуртка В. Б. Антоновича. У зв'язку з організацією на Україні 1863 року польського повстання, його розгромом, наслідком чого була тяжка реакція та запідозріння хлопоманів та українофілів в сепаратизмі, комунізмі, соціалізмі й бажанні піднести нове селянське повстання, нову коліївщину, Київська Громада відмовилася майже цілком політично - революційних плянів і вступила на шлях чистого культурництва, про що і маніфестувала в своїй відозві з Києва, надрукованій за колективними підписами в органі Каткова «Современные Известия». Коли навіть дещо тут можна було б пояснити переполохом київських громадян перед загрозою висилань та усяких репресій проти українського руху і, що, справді, здійснено було 70 - ми роками центральним указом 1876 р., висланням Чубинського та закриттям «Києв. Тел.» т. інш., то всеж таки треба констатувати, що київська громада, куди я вступив на початку 80 - х років, не була вже навіть дуже таємною організацією й не переслідувала революційних завдань повалення царату та тодішнього політичного і соціального ладу і, в основному колись для неї селянському питанні, стояла, як каже Ленін, не на американському, а на пруському шляху вирішення селянської справи. А це було вирішення буржуазне, якому відповідав і своєю ідеологією і особовий склад членів Громади, куди входило немало виходців із купецького, промислового та аграрного капіталу. Досить сказати, що проф. О. Ф. Кістяківський в своєму щоденнику славив «селянську реферму» Олександра II, як і автори відозви з Києва 1863 року, з В. Б. Антоновичем на чолі, що значна частина їх була членами Київської Громади початку 1880 - х років, що громаду субсидіював найяскравіший представник на Київщині промислового капіталізму, організатор величезного підприємства - заводу на Київщині Симиренко, що пізніше увійшов і був членом громади великий поміщик Є. Чикаленко, проф. Лучицький також належав до поміщицької класи, Рильський також вийшов з дворянсько - поміщицького кола. О. П. Любченко в газ. «Комуніст» на підставі уривків з щоденника проф. Кістяківського, спогадів Є. Чикаленка та інших джерел навів цікаві дані про буржуазний склад Київської Громади цих часів і такий же характер її діяльності. Чикаленко про завдання діяльності Громади за тих часів каже, що вона прагнула *відродити українську націю* і для цього видавала і твори Т. Шевченка, з яких мала великий прибуток і *легальні* українські популярні книжечки («метелики») для народа та часописи, як «Труд» для інтелігенції та допомагала Драгоманову у виданні його женецьких видань та редакції «Галицької Пrawdи».

Але грошова допомога Драгоманову провадилася майже виключно завдяки збиранням найлівішого з громади М. К. Ковалевського, що взяв на себе тяжкий та небезпечний обов'язок

здобувати внески на цю мету від заможніших своїх буржуазних земляків. Меценатом Громади був Смиренко, що відпустив Громаді постійну субсидію на її видання, допомагаючи також і молодим київським студентським гурткам на їх культурні завдання. Проф. Кістяківський записав в своєму щоденику про мене таке: «Интересные сведения сообщил Багалея о студенческих кружках или кошах. Таких три, численность всех вместе человек 75. У них есть свои кассы. Есть и общая библиотека. Эти кружки работают над изданием хрестоматий. Первый выпуск вышел и принесен Багалеем. Он носит название «Читанки. Перша книжка після граматики. З 60 - ю малюнками Т. Хуторного». Смиренко, вислухавши це, підійшов до Антоновича і Кістяківського і сказав, що буде давати на цю справу по 200 — 250 крб. на місяць. Наша українофільська молодь і я в тому числі була цією обіцяною дуже задоволена і не поставилася негативно до того, що ця допомога йде од представника класи визискувачів. Я і мої товариші з КОШа підтримували щільний зв'язок із старою громадою і провадили свою культурну працю з українознавства (складання українського словника, читанки) у старих громадян (Антоновича, Лисенка, Панченка), не одрізняючись од них в своїй практичній роботі, бо і стара громада вела такуж роботу, а в своїй науковій діяльності вони були нашими вчителями та ідейними керівниками. В політичних поглядах наша молода була, правда, немов би радикальнішою, ніж стара громада, бо за ідейного вождя свого визнавала Драгоманова М. П., що недавно перед тим емігрував до Женеви, щоб там висловлювати вільну громадську, українську думку в своїй «Громаді». Але виявилось, що Драгоманов закордоном залишився ізольованим і майже не мав зв'язку ні з старою громадою ні з Кошем, який також майже не мав з ним зв'язків. Стара громада безперечно мала на нас безпосередній вплив своєю буржуазною ідеологією та легальною культурною працею, що зробилося і нашою метою. Особисто можу сказати про себе, що готувався під безпосереднім керівництвом В. Б. Антоновича до наукової праці в тій галузі що відогравала домінуючу роль в культурницькому українофільстві серед інших українознавчих дисциплін. Я і сам надавав своїм студіям з історії України не лише наукового, а й громадського значіння. Так дивилися на це і старі громадяни, і цю думку в яскравій формі висловив проф. Кістяківський, записавши в свій Щоденник таке: «Багалея вибран доцентом по кафедре русской истории в Харьковский Университет, это можно считать важным событием. Багалея может вдохнуть дух жизни в деятельность Харьковских народолюбцев, довольно сонных, малодетельных и не имеющих центра. Я выразился: Киевская метрополия посылает Багалея епископом в Харьков для организации тамошней церкви». Це треба розшифрувати так, що стара Київська Громада послала мене на наукову катедру в Харків, як центр Слобідської України, щоб організувати там громадський осередок.

«Переселившись до Харькова», говорю я в своїй «Автобіографії», «я поніс туди з собою українську ідеологію старої і молоді Громади Коша». Тепер до цього я додаю, що це була на-

родницька, буржуазна ідеологія Київської старої Громади, цебто ліберальна націонал-демократична. Щоб зрозуміти цілковиту відсутність революційності в Громаді, до цього [треба] додати, що в Києві на той час окрім правої громади, існували запільні революційні організації та гуртки, що в протилежність Громаді і Кошу вели завзяту боротьбу з царом. Деякі представники Молодої Громади (як М. В. Ковалевський) брали участь у тодішньому бунтарстві. Далекі радикальніші від Антоновича були Драгоманов, Зібер, Подолинський, Ф. Вовк. Іноді налагоджувався контакт між народниками Старої Громади й народовольцями. Окрім бунтарів бакуністів були лавристи (послідовники Лаврова). Перші стояли за народну революцію й організували відоме селянське Чигиринське повстання (за проводом Дебагорій - Мокрієвича, Дейча, Стефановича, Бахаловського), другі — за мирну пропаганду. До Києва прибув і український гурток Жебуністів. 1878 р. в Києві відбувся з'їзд про дальшу тактику боротьби, що прийняв систему терору. Осинський, Бранднер, Антонов були повішені у Києві 1879 р. Спроба селянської революції не виправдала надій на себе і центр революційної уваги перенесено на міста, зокрема на Київ. Тепер виступає в революційній боротьбі робітнича кляса. 1879 року відбувся в Києві перший робітничий [страйк], цей основний засіб революційної боротьби робітничої кляси з царом за повалення тодішнього ладу. 1880 року в Києві вже існував «Южно - русский рабочий Союз». І все це пройшло поза моїми очима. З цими бойовими, революційними організаціями й діячами я не мав жодного зв'язку, виключаючи лише одного з них — мого гімназіяльного товариша «народовольця» Л. Дейча, в квартирі якого, я, ще гімназистом, читав запільну революційну літературу. Не зав'язалося у мене зв'язків і з товаришем моїм по Київському університету з нинішнім відомим акад. Бахом, що був виключений з університету в наслідок студентського вибуху 1878 року.

Я їхав до Харкова поміркованим, легальним українофілом і таким вступив доцентом Харківського Університету з російської історії.

Таким чином, в Києві я був далекий від політичного, революційного руху, в тому числі і від робітничого, де мої земляки Зібер і Подолинський, хоч і не були справжніми марксистами, однак знайомили Київську робітничу масу з наукою Маркса, а в галузі марксизму обмежився лише тим, що виступав 1878 року в семінарі політекономії у доцента Піхна (історики слухали тоді політекономію) з самостійно обраною темою з «Капітала» Маркса, причім Піхно сам і не знав, і не визнавав, і не любив Маркса. А у мене й досі зберігається той примірник «Капітала» в 1 - му російському перекладі 1870 р., за яким я читав свій реферат. Порівняйте ж умови для ознайомлення з Марксом у ті далені часи царату та сучасні часи гегемонії пролетаріату.

Щож до наукової моєї продукції Київської доби, то вона і кількісно, й якісно була дуже обмежена: це, головним чином, була моя історична монографія:— «История Северской земли до пол. XIV ст. К. 1882 с рисунками», складена наспіх, студент-

ська праця з масою достотних виписок з допоміжної літератури без означення авторів (напівкомпілятивного характеру), за першими джерелами — літописями — правда в ній було написано більшу частину книжки, що мала 310 стор., а саме: розділи, присвячені зовнішній історії — це дало привід моєму конкурентові на доцентуру в Харківському У - ті І. Лінниченкові виступити проти мене з дуже різкою рецензією. Цей прикрий для мене епізод я висвітлив в моїй «Автобіографії» і в спеціальній відповіді автору рецензії, де спростував багато його зауважень. Але тепер, на ґрунті власної самокритики, я повинен сказати: 1) що і та частина її, яка написана по перших джерелах, являє з себе лише переказ літописних даних без аналізу їх, 2) що для нашого часу вона не потрібна, 3) що цікавіші сторінки, присвячені внутрішній історії Сіверської землі, але вони за деякими винятками, не самостійні і насьогодні перестарілі. Раніш я мав намір ґрунтовно переробити цю незрілу працю, але сьогодні визнаю це за непотрібне, бо її тематика її не відповідає вимогам часу. Я гостро виступав проти свого рецензента, а тепер визнаю, що [це] було не завжди справедливо. Я навіть повинен був подякувати йому за загострені сторінки щодо цитат тому, що це спонукало мене в дальшій науковій праці бути точним і суворим в означенні тих джерел і літератури, що я з них користувався. Воно підсилило моє тяження до документальности джерел, до архівних матеріялів. Я усвідомив, що коли моя учбова підготовка, моя ерудиція в російській і українській історії була задовільна, то мої дебюти в науковій роботі, що склалися у згаданій вище дисертації, з моїх студентських рефератів — були зовсім недостатні. І наслідком цього була енергійна, напружена, безперервна наукова праця в Харківському Університеті на протязі 34 років до Жовтневої революції.

II

Харківська дореволюційна доба

(1883 — 1917 р.р.)

В Харкові ґрунтовно змінилися умови праці, оточення; також політичне життя. Моя педагогічна, наукова, а на деякий час і виборна адміністративна [праця] зосередилася в Харківському Університеті, що з ним я зв'язав, що йому я присвятив основні інтереси, можна сказати усе своє життя. У своїй «Автобіографії» я широко розповів про цю добу, коли я був доцентом, професором, два трьохріччя ректором, виборним головою міста Харкова, членом Державної Ради в Петербурзі, залишаючись всеж таки увесь час професором Харківського Університету, віддаючи також багато часу і громадській діяльності.

Професура Університету, таким чином, була стрижнем всього мого життя за усю одю добу, хоч я тоді дуже широко розвинув і свою громадську діяльність. Що сталося в Харкові з моїм українофільством? Чи виправдалися надії старих київських громадян

на утворення в Харкові українського центра і яка була в ньому українська стихія за ті часи? Безперечно, що в Харкові українська справа стояла дуже зле, безмірно гірше, ніж у Києві. Правда, і в Харкові з початку 60 - х років, як й у Києві, існувала українська громада, що складалася також майже виключно з старих громадян. 60 роками до неї належав і відомий уже тоді український мовознавець проф. О. О. Потебня, що гаряче ставився тоді до громадської праці на українському ґрунті та мав з цього погляду величезний авторитет серед нечисленного гуртка Харківських громадян.

Про погляди О. О. Потебні на українську народність я склав статтю — «Думки О. О. Потебні про українську народність». Тут у протилежність галицькому шовіністу Я. Головацькому, він учив, що поняття національності взагалі та зокрема української, не можна ототожнювати з старим змістом і форми її змінюються в такій мірі, що можуть усі окрім язика, зникнути, аби тільки це не були примусові засоби денационалізації; перспективи для безмежного розвитку язика є в усякої національності, аби лише для цього були потрібні внутрішні передумови. І перед українським язиком стоять такі ж величезні перспективи розвитку, бо в перспективі стоїть розвиток язиків, а не їх злиття. Боятися впливів других цивілізацій не треба, бо послідовний *націоналізм*, як він каже, є *інтернаціоналізмом*. Далі Потебня рішуче виступає на захист українського язика в народній школі, в письменстві і т. інш. Ці думки спиралися на його власні, глибокі розвідки в галузі мовознавства, етнографії та фольклору і я, також, запровадив їх у свій історичний світогляд, об'єднав з ідеалістичною тріадою, що проповідував акад. М. С. Грушевський — про виникнення української нації, занепад і відродження. Цікаві погляди висловив О. О. Потебня в листі до Белікова про потребу надати Харківському університету і зокрема харківському студентству його часів (початку 60 - х років) українського характеру: «Студентам треба стати перш за все українцями, а потім пеклуватися про те, щоб зробити й університет українським. Коли не спасе ідея націоналізму, яка одна тільки може пробудити любовь до наук й мистецтва і розуміння громадських стремлень, тоді університет буде присуджено на довгий занепад... Сердце України не місто, а село. Наша хворість — відсутність національного співчуття і соціально - політичної освіти. Щодо вичування мови, то без знання її всі українські стремління будуть збудовані на піску».

«Я бажав би, щоб у наших студентів розвинулася думка, що вони більш ніж професори відповідають за будучину університету». 1)

Погляди на українське нацпитання вимагають основної ревізії з боку науки Леніна, бо вони були збудовані на формалістичній методі, але науку О. О. Потебні про українську мову й перспективи її дальшого розвитку здійснила Жовтнева революція,

1) Багаліт. Д. І., «О. О. Потебня». («Червоний Шлях», 1924, № 4 - 5 ст. 148).

як і його надії на українізацію університету та студентства на Україні. До цього прагнула і наша українська група професорів Харківського Університету, до складу якої увіходив О. О. Потебня, Сумцов, Цехановецький, я та Редін.

Про цей період діяльності Харківської Громади зберіглися цікаві і досить широкі відомості в паперах «3 - го Відділу Канцелярії Є. В», як наслідок справи про заарештованих членів цієї та Полтавської громади. Серед них виділяються записки та свідчення на слідстві члена Харківської Громади моїх часів Ондрія Львовича Шиманова, що яскраво малюють його ідеологію, тим паче, що він студював історію; українські погляди його тоді були доить радикальні, навіть революційні. Але за моїх часів він був дуже поміркованим громадянином, буржуазно - культурницького напрямку і цьому сприяла його приналежність до адвокатури, де він спеціалізувався на процесах харківських селян за свої старозаїмочні землі з казною. В наслідок одного з виграних ним ісків він одержав багатотисячний гонорар та збудував чималий будинок. Другий, також буржуазного типу членом громади був адвокат Я. С. Станиславський, що також був причетний до цих старозаїмочних процесів і також був великим домовласником.

Третім членом громади був представник міської буржуазії, муніципальний робітник та гласний думи Ф. О. Павловський, дуже популярний в широких шарах суспільства, як ліберал і конституційний демократ. Він також був і великим домовласником.

Проф. О. О. Потебня в мої часи не приймав участі в засіданнях Громади, стояв осторонь од неї, хоча і брав на себе іноді громадські доручення в літературних харківських українських справах, як, наприклад, в ювілей Квітки - Основ'яненка, де виступив з оригінальною промовою, що справила велике вражіння на присутніх по своєрідній глибокій трактовці українського питання. Він же виготовував до видання 2 томи оповідань Г. Ф. Квітки з численними, новими варіантами, що потребували од нього пильної уваги і багато часу. Виручені від продажу гроші повинні були піти на школу імени Квітки, якого, як українського письменника, основоположника української повісті, він ставив дуже високо. Суспільство та особливо харківська професура дивилася на нього, як на авторитетного, українського вченого, глибокого лінгвіста-філософа та видатного, вдумливого викладача. Особливу увагу мали його погляди на українську мову, на українське національне питання, на денационалізацію українського населення.

Тут його теоретичні настанови виходили далеко за межі Харкова і Слобідської України, поширювалися на усю Україну, Росію й доходили до слов'янських земель і знаходили співчутливий відгук у всьому українському громадянстві і в Галиччині. Його світогляд й ідеологія безумовно мали вплив і на мене, коли я став в близькі, дружні відносини до нього та його сім'ї й постійно одвідував з своєю дружиною, далі я найняв приміщення в його будинку.

Цікавий є громадський, літературний виступ О. О. Потебні в третейському суді двох українських письменників Харків-

ського В. О. Александрова й Київського — М. П. Старицького. Александров обвинувачував Старицького в плагіаті з його п'єси. Я входив до складу арбітрів і надрукував про це дані в своїй «Автобіографії». О. О. Потебня дуже сприяв моїм виборам до Харківського Університету, покладаючись на оцінку моїх праць моїм керівником в галузі руської й української історії проф. В. Б. Антоновича. Він стояв на чолі поступової групи професорів історично-філологічного факультета Харківського Університету і, гадаю, що взяв тут на увагу і мою приналежність до Київської Громади, бачив в мені представника поступової української ідеології, а в Буцинському, кандидатові протилежної факультетської партії реакціонера проф. Надлера, висуванця реакційної великодержавної ідеології. У всякому разі, я йому зобов'язаний своєю доцентурою в Харківському Університеті, як і В. Б. Антоновичеві. І додаю до цього, що обидва вони оцінили не стільки тодішній рівень моєї наукової вартості (дуже невеликий), оскільки мої стремління енергійно працювати в галузі улюбленої мною української історії, що відповідало і моїм громадським нахилам.

Але це були лише мрії 60-х років, що в 80-х роках в нашій громадській українській роботі виявлялися, головним чином, в українській тематиці наукових праць, а не мові їх, яка в усіх нас була російська, якою треба було викладати лекції і писати наукові розвідки. Винятком не був тут і сам Потебня, що чудово володів українською мовою і перекладав віршами на український язик «Іліяду» Гомера. Проф. М. Ф. Сумцов постійно виступав на сторінках «Южного Края» з популярними статтями на українські сюжети, вставляючи туди й українські тексти, а пізніше й видаючи українською мовою свої праці (з української етнографії та фольклору).

Але головним органом, де містилися українські матеріали, були збірники Харківського Історико-Філологічного Товариства, що їх вийшло більш як 20 томів — це ціла скарбниця праць і матеріалів з українознавства. Потебня був за голову цього Товариства, потім проф. Дрінов, Сумцов, а за секретаря, надзвичайно відданий цій справі, проф. Є. К. Редін. Товариство, що існувало при Факультеті, зібрало величезний фольклорний український матеріал і з'осередило біля себе групу молодих збирачів і досліджувачів. Воно утворило й Історичний Український Архів з офіційних документів, що переховувалися в Харкові, Чернігові та Полтаві. Я весь час стояв на чолі цього архіву, разом з його справжнім упорядником Є. М. Івановим, що існує і тепер у розгорнутому вигляді, як Радянська установа.

Історична робота в галузі української історії (в тому числі і моя власна) відбувалася, головним чином, в історико-філологічному Т-ві на підставі документів цього Історичного Архіву, що були за осередок не лише Харківської групи істориків, а почасти й з інших міст. Про це все я широко оповідаю в своїй Автобіографії. Усі ці праці, починаючи з моїх, з боку ідеологічного, належать до буржуазної історіографії і були цілком позбавлені марксо-ленінської методології.

Це треба сказати і про праці Товариства в галузі української етнографії та фольклору. Нарешті важливою науковою подією, взагалі, і з боку українознавства, зокрема, треба визнати скликання в Харкові 1902 року Всеросійського Археологічного З'їзду, в організації якого взяв енергійну участь колектив професорів Історико - філологічного факультета та наукових робітників Історико - філологічного товариства, для якого були [уряджені] спеціальні археологічні, етнографічні та інші експедиції, на якому утворено було цілий ряд виставок. На чолі місцевого підготовчого комітету стояв я, а за секретаря був невтомний, енергійний проф. Є. К. Редін. З'їзд мав величезний, визначний успіх і був, змістом зачитаних доповідів, та організованих на ньому виставок, в значній мірі український. Одвідування виставок було надзвичайне — по 6352 чол. на день. Наслідком його було збагачення та організація музеїв в Харкові — Археологічного, Етнографічного що існують і тепер, перетворившись в радянські [музеї], та видання 3-х великих томів праць З'їзду з великим числом українських статей. Харків славився в ті часи громадською працею своїх просвітніх установ, в яких я відіграв керівну роль протягом багатьох років і вони, як і вищезгадані, мають ту основну рису, що вони не були спеціальними, національними українськими інституціями, — в них українська стихія відігравала лише додаткову роль поруч з культурою загальноросійською та російською, і домінувала не українська, а російська мова. За таку просвітну інституцію була «Харьковская Общественная Библиотека». На чолі її стояв протягом 12 років за щорічних переобрань. Тут, як і по усіх інших громадських установах м. Харкова, поступові українці об'єднувалися з поступовими росіянами, євреями, поляками т. інш., складаючи з себе єдину групу інтелігенції, що робила культурну роботу на користь усього Харківського населення, без різниці класів, в тому числі в деякій мірі і для робітничої маси, як тоді говорили «для недостаточных классов городского населения».

V

[ЗАМІТКА НА ПЕРЕДОВУ З «БОРОТЬБИ КЛАССОВ» 1931 Р. № 9 ПІД НАЗВОЮ «ЗА БОЛЬШЕВИСТСКУЮ ПАРТИЙНОСТЬ В ИСТОРИЧЕСКОЙ НАУКЕ»].

З приводу листа тов. Сталіна «О некоторых вопросах истории большевизма», передрукованого в час. «Борьба классов» (1931, № 9), редакція цього часопису надрукувала дуже цікаву статтю «За большевистскую партийность в исторической науке» (стор. 10-16). Тут говориться про те, що авангардом контрреволюційної буржуазії являється Троцький, що фальсифікує в своїх новітніх літературних працях («Моя жизнь», «Перманентная революция» і т. інш.) історію большевизма і науку нашого вождя

В. І. Леніна. Матеріяли контрреволюційної діяльності акад. Всесоюзної Академії — Тарле, Платонова — додаємо од себе — також контрреволюційної діяльності акад. Єфремова, Слабченка, Гермайзе в Укр. Акад., що виявилася в процесі СВУ, доводять зв'язок їх теорії з есеровськими і меншевістськими — активізацію на ґрунті політичного шкідництва і підготовки інтервенції. Буржуазна історіографія, троцькістська і правоопортуністична методологія впливають на роботи окремих марксистів. Лист Сталіна направлений особливо проти гнилого лібералізму і примиренських ворожих большевізму теорій (редакція наводить численні приклади на доказ цього) в т. ч. і 4 - х томну історію ВКП(б), редаговану т. Ярославським, що на захист її об'єктивізму виступили і співробітники Мінц і Пюнтковський і що їм дав рідучу відсіч тов. Каганович.

Треба по справедливому зауваженню т. Покровського піднести на відповідну височінь політичну актуальність тематики історичних праць, зв'язати практику з теорією, щоб роз'яснити масам сучасну клясову боротьбу, викривати її коріння в минулому, для цього ж треба, каже редакція, вести непримиренну боротьбу за партійність в історичній науці, а засобами для цього — додамо од себе — є пляново організована рішуча марксистська критика і самокритика на історичному фронті, початок якої покладено Вуамліном і Всеукр. Акад. Наук, а також рецензіями в нашій більшовицькій пресі.

VI

[ЗАМІТКА З ВИТЯГАМИ ІЗ СТАТТІ «БОЛЬШЕВИСТСКИЙ ОГОНЬ ПО ОПОРТУНИЗМУ» З «БОЛЬШЕВИКА» 1931 Р. № 19 - 20].

Ось як малює ст. «Большевика» № 19 - 20 — 1931 р. («Большевицкий огонь по оппортунизму»), що написана з приводу надрукованого там же листа Й. В. Сталіна «О некоторых вопросах истории большевизма».

«Партия», говориться там, «добилась крупнейших всемирно - исторических побед на пути развернутого социалистического наступления по всему фронту. Быстрыми темпами движется вперед дело индустриализации советской страны, во всех ее концах растут социалистические гиганты, меняется лицо СССР, превращающегося в мощную индустриальную страну. Коллективизация охватила уже 60% бедняцко - середняцких хозяйств. Центральной и решающей фигурой земледелия стало колхозное крестьянство — основная и прочная опора советской власти. По большевистски преодолевая трудности, партия успешно борется за выполнение пятилетки в четыре года. Решительно изменилось соотношение классовых сил в советской стране. В огромной мере выросла мощь пролетариата, ряды которого непрерывно увеличиваются и крепнут. Профсоюзы охватывают свыше 14 мил. чел. Армия ударников — передовых бойцов на всех участках социалистической стройки — насчитывает уже около 31½ мил. пролетариев и растет с

с каждым днем. Опираясь на десятки миллионов колхозников, рабочий класс добился крупнейших успехов в деле ликвидации кулачества, как класса, в деле выкорчевывания самых глубоких корней капитализма. Во всех решающих сельскохозяйственных районах уже завершена в основном сплошная коллективизация и ликвидация последнего оплота капиталистической эксплуатации — кулачества. Социализм победоносно наступает, нанося классовым врагам сокрушительные удары. С каждым шагом вперед по пути индустриализации и коллективизации база капиталистических элементов все больше и больше суживается, резко сжимается поле их деятельности. Отживающие классы идут кó дну.

Но нельзя ни на минуту забывать об остатках капиталистических элементов, которые, отступая, продолжают оказывать бешеное сопротивление социалистическому наступлению. Нельзя забывать и значения единоличного сектора деревни, охватывающего около 40% крестьянских хозяйств, еще не вошедших в колхозы. Нельзя забывать и об элементах классовой борьбы в колхозах. Нельзя забывать и о мелко - буржуазных слоях города, быстро вытесняемых и пытающихся нести свое влияние в ряды рабочего класса. Ленин недаром с особой силой подчеркивал, что весь период диктатуры пролетариата есть период обостренной классовой борьбы, меняющей свои формы в соответствии с меняющейся обстановкой, — «диктатура пролетариата есть преодоление классовой борьбы пролетариата, в новых формах. В этом гвоздь, этого не понимают» (Ленин)».

(Стор. 3) «Отражением сопротивления отживающих классов и являются все и всякие уклоны от ленинской линии, имеющиеся в рядах нашей партии» (Сталин) (стр. 3) «Шесть условий тов. Сталина — ключ к победе. Об этом свидетельствует целый ряд участков хозяйственного фронта, где первые шаги в деле реализации шести условий немедленно давали сдвиг. Лучшим примером может служить Донбас».

(Стор. 7) «Выдвигаемые перед партией современным этапом сложнейшие задачи с новой силой подчеркивают исключительное значение овладения самыми широкими партийными массами марксистско - ленинской теории».

«Воспитывая рабочую партию, марксизм воспитывает авангард пролетариата, способный взять власть и вести весь народ к социализму, направлять и организовывать новый строй, быть учителем, руководителем, вождем всех трудящихся и эксплуатируемых в деле устройства своей общественной жизни без буржуазии, но против буржуазии» (Ленин).

«Революционная теория большевизма связана с его революционной практикой в неразрывном диалектическом единстве».

«Революционная марксистско - ленинская теория мощным прожектором освещает партии извилистый путь борьбы и победы» «Союзником и вернейшим пособником всех видов оппортунизма является антибольшевистское мягкотелое примиренчество. Верная боевым традициям большевизма, партия усиливает ожесточенный огонь по всем разновидностям и проявлениям оппортунизма и примиренчества к нему».

Сталін свій лист до ред. журналу «Пролетарская Революция» закінчує тим, що деякі більшовицькі історики не вільні від помилок, що плють воду на млин троцькістських контрабандистів (як Слуцкий, Волосевич) «исклучения не составляет здесь, к сожалению, и тов. Ярославский, книжки которого по истории ВКП(б), не смотря на их достоинства, содержат ряд ошибок принципиального и исторического характера».

(Ем. Ярославський у відповіді на це в статті надрукованій в «Правді» визнав і засудив свої помилки). Цей лист т. Сталіна широко пророблюється тепер в партійних і наукових установах, його треба широко розуміти.

В брошурі «Дитяча хвороба» Ленін писав про самокритику пролетарських партій. «Відношення політичної партії до своїх помилок є одне з найважливіших й найвірніших мір поважності партії — і виконання надій й обов'язків перед своєю клясою і перед трудящими масами. Одверто визнати помилку, викрити її причини, проаналізувати оточення, що її породило, обміркувати уважно засоби, як виправити помилку — от це ознаки поважної партії, от це виконання нею своїх обов'язків, от це виховання і навчання кляси, а потім і маси» (т. XVIII, стор. 147). Навівши ці уривки в своїй статті «Основи лєнінізму», т. Сталін додає: «Дехто говорить, що викриття своїх власних помилок і самокритика забезпечені для партії, бо вони можуть бути використані противниками проти партії пролетаріату, Ленін вважав подібні заперечення за несерйозні і зовсім хибні. І далі т. Сталін з приводу цього наводить уривок з Леніна (Сталін, «Питання Ленінізму» пер. з 6 - го рос. вид. Держ. вид. Укр. Х. 1930 р. ст. 68 - 69). І очевидно, що такі вимоги тут ставляться не лише перед членами партії, а й перед позапартійними, в першу чергу перед тими з них, що визнаючи диктатуру пролетаріату, намагаються працювати згідно вимог марксо лєнінської методології».

VII

[ЦИТАТА ПРО ВИЗНАВАННЯ СВОЇХ ПОМИЛОК З КН. Т. СКРИПНИКА — «НАЦІОНАЛЬНІ ПЕРЕТИНКИ»]

«Визнати помилку конче треба. Але цього мало. Від помилок треба ще відмовитися, але й відмовитися ще мало, бо помилку треба і переробити. Але і цього мало — бо треба виявити коріння помилки, але і цього мало, бо треба перевірити себе, чи дана помилка не є у зв'язку з іншими думками, отже, треба переглянути увесь свій погляд, треба переглянути і перевірити в цілому». (Микола Скрипник, «Національні перетинки» Х. 1930 р. ст. 45).

II. Теорія і практика архівного будівництва

I

А. ЧУЙЧЕНКО

КОРИСНІ КОПАЛИНИ ДНІПРОПЕТРОВСЬКОЇ ОБЛАСТІ.

Вивчення надрових покладів входить складовою частиною до з'ясування розвитку продукційних сил нашої країни. XVII партконференція особливо підкреслила важливість використання природних скарбів, використання внутрішніх сировинних ресурсів для розвитку соціалістичної промисловости і сільського господарства. Наші плянові органи досі ще приділяють не досить уваги тим матеріялам, які переховуються по архівосховищах, часто нікому не відомі, але подають багаті відомості про копалини. Ознайомлення з ними зберегло б сотні тисяч на наших розшуках і напевно побільшило б набагато ефективність цих розшуків.

На нараді, скликаній Дніпропетровським Облплянком у березні 1932 р., підкреслено відсутність використання робітниками, зокрема Криворізької геологічної бази, архівних матеріялів, що є у великій кількості в Дніпропетровському Обласному Історичному Архіві та які стосуються саме до оце виявлених Криворізької та Нікопольської магнітних аномалій.

Недостатню увагу до використання архматеріялів можна констатувати з боку Шахтобуду. Ми знаходимо безмежну кількість матеріялів, цінного саме для його роботи матеріялу про місця розташувань шахт, їх експлуатацію, техніку тощо.

Розглядаючи нижче надра Дніпропетровської області, треба відзначити, що наявність величезної кількості покладів залізної руди, манганової руди, різного каменю, глин, каоліну, кварцитів, вапняків, доломитів і низки інших корисних копалин за наявности великої енергетичної бази, за форсованого їх вивчення та розбору, можуть й повинні перетворити Дніпропетровську область на багатюще джерело найрізноманітнішої сировини для металургійної промисловости.

Треба сказати, що вивчали поклади Дніпропетровщини ще багато років тому, але багато геологічних свідчень не реалізовувало було буржуазно - поміщицьким урядом кол. Росії.

Відомий геолог Печаткін І. П., за дорученням Петербурзької філії Комітету геології й мінералогії, ще року 1876 зробив подоріж на південь, з метою досконально вивчити місцевість та провести геологічні дослідження. Подоріж його дала величезні наслідки і звернула увагу не лише російського, але й чужоземного капіталу.

Матеріяли, що їх подав Печаткін у своїй доповіді від 10 жовтня 1878 р. на засіданні Петербурзької філії Комітету геології й міне-

ралогії дуже багатий і цікавий. Наведемо окремі місця з його доповіді:

«1876 року ¹⁾ я оглянув поклади залізних руд у Кривому Розі на межі Катеринославської й Херсонської губернь... Зібрані звідусюди відомості вказували на зруденість Бердянського повіту Тавричеської губернії. Із залізних руд у Бердянському повіті знайдено магнетит, залізняка.

Могутністю залягання варті особливої уваги магнетит і блиск. Червоний залізняк становить переходову ступінь від магнетиту до рудого залізняка. Концентрація магнетиту поблизу села Манойлівки в урочищі гори Корсока. Положення руд тут верстьове. Товща шару до 20 сажнів. Простяг загалом відповідає характерові навколишніх кварцитів. Відслонення руд на поверхні ґрунту дуже незначне. Вища точка одної сопки складається з магнетиту, узбіччя її із глинястих намулів укритих чорноземлею. Зроблена тут розвідка довела, що плято вкрито верствою (2 сажні й груше) намулів, що складаються із глини, зруйнованого талькового лупаку і деяких польовошпатових порід. За простягом шар рудий виявлено на 100 сажнів. Я вдоволься поки цими наслідками розвідок, себто відкриттям до 2000 кв. сажнів поверхні рудних покладів. Спад шару до 60°. Порівнюючи це родовище з Криворізьким роблю висновки, що як у Кривому Розі шари руди мають глибочинь до 15 сажнів і більше, так, певне, буде й тут. Знайдений тут магнетит грубо і дрібно зернистої будови, здебільша у зламі блискучий і дірчастий. Два зразки передано для аналізу до лабораторії міністерства фінансів. Аналіза виявила:

	№ 1	№ 2
Заліза	67,38	66,32
Мангану	0,04	0,19 ¹
Сірки	0,023	0,074
Фосфору	сліди	сліди

Ці дані доводять високу якість цих руд, подібно до Уральських, а характер їх залягання дає право гадати, що й кількість їх досить значна. Ознаки магнетиту знайдено ще поблизу колонії Гамберг. ще поблизу колонії Гамберг.

Із інших рудних покладів варто особливої уваги верстьове залягання залізного блиску, знайденого в одному з ярів у північно - східній частині повіту. Пласт досліджено тільки зовні — це руда дрібнозернистої будови у зламі блискуча. Я переконаний, що це родовище варте серйозної уваги.

Червоний залізняк в урочищі гори Корсак є зв'язаний з магнетитом. Крім того знайдено добрі зразки на землі колонії Штеймфельд і поблизу хутора Казанкуватого.

Рудий залізняк знайдено як самостійний шар у кварцитах південної сопки урочища гори Корсак. Тут він, можливо, є ніщо інше, як перетворений магнетит. У вигляді валунів він є поблизу Новоспаського, Штеймфельду і по інших місцях, указуючи на наявність покладів руди укритих намулами, що вимагає ґрунтовних розвідок.

Закінчуючи свій короткий нарис про Б. повіт висловлюю побажання, щоб цей так мало знайомий край звернув увагу геологів, які знайдуть без сумніву багато дечого додатки до моїх нотаток, а може и виправити неминучі неточности у висловленій моїй думці про геологічний характер Бердянського повіту».

Наведений уривок вартій уваги. Немає сумніву, що в своїх розвідкових роботах геологі, які провадять зараз дослідження в цих районах, наведених даних ще цілком не використали, як це й виявилось на скликаній Облплянном нараді в березні ц. р.

¹⁾ Фонд «Горного Управления Юга России», справа № 4, 1891 р., стор. 19.

Вивчення місцевості пізніше провадили й ряд інших тутешніх геологів, в тому числі і Гірнична Управа Південної Росії, але наслідки не цілком були реалізовані.

За архівними даними, що ми їх знаходимо в фондах Дніпропетровського Обласного Історичного Архіву — «Горного Управління Юга Росии», «Окружного Інженера», «Фабричного інспектора», «Губернського Правління» і схарактеризуємо зараз корисні копалини області за окремими галузями.

Поклади залізної руди. Найбільші й найбагатші з досліджених покладів залізної руди розташовані здебільшого біля Кривого Рогу в околицях колишніх повітів — Верхньодніпровського, Александрійського та Катеринославського. Другі поклади багатством і якістю руди подає «Корсак - Могила» на Бердянщині, однак вони досі мало досліджені.

За відомостями заводської лабораторії «Новоросийского Общества» Корсак - Могильська руда надзвичайно високої якості, з високим складом металового заліза — від 60 до 67%¹⁾

Запас руди за даними розвідок проведених «Русско - Бельгійским Обществом», дорівнює 2 мільярдів пудів²⁾.

Ці поклади магнітного залізняка, як відомо вже розробляло «Русско - Бельгійское Общество», але через обмежений контингент споживачів (один Новоросійський завод) та відсутність залізничних шляхів сполучення ці розробки довелося залишити.

За двохмільярдового запасу руди, за умови створення залізничного сполучення, маючи Дніпрельстанівську електроенергію, Корсак - Могильська аномалія відограє велику ролу в збільшенні провідного рудно - металургійного району³⁾ України.

Треба сказати, що все правобережжя області, це майже суцільний басейн, де розташовано поклади різного гатунку руди. Ми не спинятимемось на копальнях Криворіжжя, які більш менш вивчені. Зупинимось на інших місцях, які звертають увагу. В покладах Александрійського і Верхньодніпровського районів подібуємо дрібно - зернистий залізний блиск. та червоний залізняк з домішкою металового заліза до 69%³⁾.

В районі м. Запоріжжя, в селі Вознесенському та колонії Шенвіз знайдено залізні руди, мумії та кам'яне вугілля⁴⁾.

Проглядаючи документи ми натрапляємо на низку місць з покладами залізної руди в різних сільських місцевостях, які або починали розробляти, з яких уже протягом багатьох років постачали руду металургійній промисловості. Найцікавіші поклади, що потребують дальшого дослідження в с.с. Божедаровка, Веселі Терни, Краснокутська, Весело - Іванівка, Маломихайлівка, Нікополь, Дніпропетровська Червона балка і низка інших. Проведені розвідки на руду стверджують велику кількість її в цих місцях. Так, у Веселих Тернах вона йде шарами від 17 до 35 метрів;⁵⁾

1) Фонд «Горн. Управл. Юга Росии», справа № 4 за 1898 р.

2) Тамо ж.

3) Фонд «Горн. Управл. Юга Росии», справа № 3636 за 1891 р.

4) Таме ж.

5) Фонд «Окружн. инжен. Екатер. горн. окр.», спр. № 12 за 1903 р.

на Дубовій балці до 30 метрів за пересічного падання 45 — 55°) В проєкті розробок поданих Рудоуправою Дубова балка відзначається: 1) «руда тверда й чіпка і здобувають її вживаючи вибухових речовин. Висний і лежачий бік міцні кварцити; 2) руда висушена добре тримається вертикальними стінками 30 - 40 мет. висоти; 3) склепіння руди в підземних роботах прогоном у три сажні добре тримаються без закріплення і без ознак завалювання»¹⁾.

Поклади манганової руди виявлено в багатьох місцевостях області. Особливо високоякісні поклади виявлено недалеко від міста Нікопіль. Великих розмірів видобуток руди набув дореволюційних часів на копальні «Эврика», Городищенських, Сулицько - лиманських, Красногригор'ївських і інших.

Видобуток руди на цих копальнях задовольняв потреби заводів розташованих у Донбасі, Кривбасі і навіть частину експортували за кордон²⁾.

Перетворюючи правобережжя на великий індустріальний центр треба прискорити викриття цих сировинних ресурсів, опираючись на документальні дані, поширюючи самі розвідкові роботи.

Глини. Глини області мало відомі. В той же час кількості цих покладів та якість глин варті уваги всієї наукової суспільності та науково - дослідницьких інститутів.

Як повідомлялося вже на сторінках журналу «Радянський Архів» в Дніпропетровському Облістархіві знайдено декілька цікавих документів про мінералогічні і хемічні розшуки катеринославських земляних порід. Ці розшуки провадили два німецькі хеміки - Северегін і Ломовіц. У наслідок цілої низки аналіз глин з околиць заводу Брянського, нині ім. Петровського, виявилось, що так звані катеринославські валяльні глини, крім того, що вони придатні для валяння сукон, їх також можна вживати як екстракт, щоб вибавляти плями з бавовняних й шовкових матерій. Маємо відомості про існування спеціальної шахти для здобування згаданої глини.

Використання цих глин може цілком навіть замінити мило.

Нарада інженерно - технічного і професорського складу, яка відбулася при гірничому інституті, визнала за надзвичайно актуальну проблему продовження розшуків і аналіз Дніпропетровських глин.

Низка металургійних підприємств й будівельних організацій відчують гостру потребу на такий гатунок глини й частина з них вже провадять розвідкові роботи.

Величезні поклади різного гатунку вогнетривкої глини маємо у Верхньодніпровському районі в селах Саксагані, Сахновці, Красноівановці й інших місцях, глину добували там уже протягом десятків років. Лише в цих зазначених селах протягом літа 1915 року здобуто для Дніпровського заводу (нині ім. Дзержинського) 300 тисяч пудів білої вогнетривкої глини.

¹⁾ Фонд «Окружн. инж.н. Екатер. горн. окр.», спр. № 12 за 1903 р.

²⁾ Фонд «Горн. Управл. Юга России», справа № 628 за 1906 р.

Різні вогнетривалі глини високої якості ми маємо в самому місті Дніпропетровському та околицьніх селах Сурсько - Литовському, Кайдаках, Дійовці, Паромському та Краснопільлі. Частково ці глини вживали щоб виробляти цеглу та черепицю (Аптекарьська та Жандармська балка у Дніпропетровському, с. Сурсько - Литовське) частково на вироблення посуду (Дійовка, Краснопіль) частково на інші будівельні потреби.

Добру білу глину ми находимо в селах Павлоградщини — Циганівці, Олександрівці, Роздорах та селі Петрівка Петропавлівського району. Ця глина йшла, головним чином, на вироблення високоякісного посуду.

Коли прокладали Мерефо - Херсонську залізничу колію на річці Інгулець знайдено високоякісні глини різних кольорів, придатні як будматеріали, або для вироблювання різних ганчарних виробів.

Треба сказати, що Дніпропетровська область так багата на різні глини, що ми їх можемо найти в багатьох районах навіть без попереднього дослідження. Ось чому ми в матеріялах маємо факти коли самі селяни знаходили поклади глин.

Ось що пише Земський начальник 5 участка Ново - Московського повіту Катеринославському губернаторові в 1891 р.:¹⁾

«18 травня цього року старшина Петріківської волости особисто доповів мені, що на землі селян Петріківського сільського товариства здобувають глину, протоплюючи яку одержують залізо. З огляду на це я виїхав 30 травня до с. Петріківки і в наслідок особистого огляду місцевості маю честь подати разом зі зразками глини сирової, глини випаленої, жужелью, здобутого заліза, зернят твердих, які знаходять у глині, і глини синьої, а також подаю протокол допису коваля, селянина Хрисанта Семенова Живодера, який перший звернув увагу на металеві домішки глини. Місце розташування глини обмежують з півд. західі піски ріки Дніпра, з північного сходу — с. Петріківка, з заходу — земля селян с. Шульговки, з південного сходу — маєток «Заводовщина».

Простора ця площина простягається вздовж паралельно річці Дніпру до 10 верств і завширш понад 3 верстви. Місцевість рівна, де - не - де порита весняними поводами, що оголили металеву глину, сприявши тим її знайденню.

Розпитуючи селян виявлено, що в тій само місцевості є глина брудно - синього кольору і глина білого кольору що, на їхню, селян, гадку містить металеві домішки».

Досить і цих відомостей, щоб уявити поклади и склад глин області, які можуть стати надзвичайно корисними для підприємств будівельної промисловости, тих що вже є, і тих, які мають збудувати за пляном другої п'ятирічки.

Поклади каоліну. З матеріялів архівів довідуємося, що поклади каоліну маємо в багатьох районах правобережжя й частково лівобережжя, як приміром у Мало - Михайлівці, Велико - Михайлівці, Гаврилівці, Покровському, на річці Сулі біля села Дем'янівки, над річкою Гайчур біля Полог, у Петріківці Новомосковського повіту і у частині Павлоградщини і ін. Провадячи розвідки Печаткін у своїй доповіді звернув увагу на прекрасну якість каоліну Бердянщині. Треба сказати, що наша будівельна

¹⁾ Фонд «Горн. Управл. Юга Росии», спр. № 4 за 1891 р.

і інша промисловість відчуває гостру потребу, довозячи навіть каолін з інших місцевостей. Вироблення високоякісного фарфорового та фаянсового посуду, вогнетривких матеріалів для електропромисловості й ін. за браком каоліну не провадиться в нашій області, в той час, коли є поважна сировинна база для побудови підприємств цього типу.

Інші корисні копалини. З інших будівельних матеріалів надра області надзвичайно багаті на різні каміння — граніт, що особливо в великій кількості є впрод Дніпровій смузі, зокрема Кічкас і вгору Дніпром так званий «облицювочний камінь» с. Кошаровка кол. Олександрійського повіту, вапняк і вапняковий камінь є в багатьох селах Павлоградщини. На поклади вапняку і вапнякового каменю натрапляємо в інших сусідніх районах, що не входять до складу області. Алябастер зустрічаємо в селах Межівського району. Треба сказати, що ця група будівельних матеріалів зараз є надзвичайно дефіцитна, яку переважно виробляють на заводах Укрбудмашоб'єднання в Артемівському та Деконському і які доводиться довозити до Дніпропетровського.

Надзвичайно багаті наші надра на звичайний дикий камінь й особливо у кол. Катеринославському та Павлоградському повітах. Є відомості також про поклади шиферного каменю на Криворіжжі і інших районах. Менше маємо відомостей і досліджень до покладів лупаків звичайних, слюдяних лупаків, кварцитів, польових шпатів, алюмінію, доломіту тощо. Але ж, як ми вже довідуємося з тієї ж доповіді Печаткіна, Бердящина з цього погляду заслуговує на увагу. Тут ми зустрічаємо гнейс, кварц, польовий шпат, лисняк, лупак, і низку інших кристалічних та талькових пород. На терені Криворіжжя вже добувають польовий шпат, граніт, алюміній, мумію, у Верхньодніпровському — кварцити, вапняк, польвий шпат тощо. На узбережжі Озівського моря подибуємо лиснякові лупаки з частками жовтуватого лисняку.

Також зовсім незначні відомості маємо про поклади мідної руди, це стосується до с. Покровського, кол. Бахмутського повіту. Окружний інженер Бахмутської гірничої округи, що об'їздив гіпсові кар'єри р. 1906, дізнався що — «35 років тому селяни цього села здобували тут шурфами знайдену мідну руду, за словами старожил, провадячи підземні роботи знайшли старі виробки, про які ніхто не пам'ятає, при чому зустріли кілька людських кістяків і давні знаряддя виробництва»¹⁾ Він також знайшов кавалки пісковіку з ясними слідами мідної зелені.

Як бачимо, є можливість мати різного гатунку і якості будівельні матеріали, на які досі ще не звернуто належної уваги.

* * *

Коли ми поглянемо на географічне розташування геть усіх корисних копалин, то побачимо що майже всі вони розташовані як раз у місцях, де розвинено залізничний або водяний транспорт, і, з цього погляду, ми маємо надзвичайно сприятливі умови розвитку металургійної та будівельної промисловості.

¹⁾ Фонд «Горн. Управл. Юга России», спр. 485 за 1906 р.

Як видно з частини цих матеріалів, надра Дніпропетровської області надзвичайно багаті й високоякісні. Низкою обґрунтованих числових показників доведено, що область має величезні запаси різних руд, будівельного каменю, високосортних ганчарських глин, кварців, добрих вапняків, каоліну, горючих газів і інших корисних мінералів й що всі оці багатства області, якщо по-більшовицькому заходитися коло їхнього розроблення, зможуть посісти видатне місце на цілий Союз.

За свідченням проф. Танатара перспективи районів області, маючи на увазі геологічні дані, обіцяють набагато поширити наші рудоносні площі і наші запаси, в декілька разів більші запасів Криворіжжя. Він говорить — «треба не забувати, що коли перед Курськими дослідниками стояли загадки аномалій, то перед нами таких загадок вже немає. Райони наших аномалій, як приклад, Корсак - Могильська давно вже славляться своїми залізними рудами, а інші пункти уже навіть довели наявність у них залізнястих кварцитів, на порівняно невеликій глибочині. В той час, як у районі Курських аномалій середня глибочинь залягання залізнястих кварцитів дорівнює 150 метрів, тут кварцити знайдено на глибочині 35 метр».

Геологічні розвідки цілком стверджують простягання Криворізьких покладів геть на південь та схід. Викриті Орхівська, Григор'ївська, Нікопільська аномалії дають величезні перспективи. За це треба взятися з усією рішучістю.

Відкриття залізоносних порід висуває Дніпробуд, як новий можливий залізорудний центр СРСР. Це питання набуває надто важливого економічного та політичного значення в зв'язку з будівництвом металургійного Дніпрокомбінату. Це потребує негайного поставлення систематичного комплексного геофізичного здійснення місця, поставлення свердлових робіт тощо.

Звичайно, досить значну частину цих покладів не використувано і дані, що ми на них тут посідаємося, можуть стати у великій пригоді в справі продовження розвідок надр, тим самим заощадивши державі велику суму коштів та збільшити темпи розвідок.

Спираючись на наукових робітників, мобілізуючи увагу робітничо-колгоспних мас, використовуючи ці документальні можливості протягом найближчого часу ми повинні вивчити наші надра, перетворивши їх на могутній чинник ще хуткішого зростання нашої соціалістичної промисловости.

АРХІВНИЙ ФОНД «УПРАВЛЕННЯ НАЧАЛЬНИКА ГИДРОТЕХНИЧЕСКИХ РАБОТ ЮГО - ЗАПАДНОГО ФРОНТА (ГИДРОЮЗ)» (1914 - 1918 рр.)¹⁾

Цілком зрозуміло, що за таких умов ліквідації Гідроюзу гинуло не одне тільки майно, гинули й діловодства. Архіви деяких загонів залишалися на руках у їхніх керівників і не були передані ні до районів, ні до Центрального Управління. Архіви районів Гідроюзу теж зазнали чималих втрат. Напр., від діловодства Х р. залишилася тільки одна справа; від VIII р. — три справи, VII, XIII і XIV райони, які згодом вступили до складу Румунського фронту, не залишили після себе ні одної справи. Можливо, що дещо із їхніх архівів перебуває в Одесі, якщо матеріали районів Румунського фронту заціпили і сконцентровані до Одеських Архівів.

Про архівний фонд Гідроюзу взагалі треба сказати, що він зазнав значних втрат. Найбільшої шкоди завдало йому перекидання з місця на місце, шарпання й нищення за часів гетьманщини (1918 р.) і денікінщини у Києві, куди й було звезено справи районів і загонів Гідроюзу. Для ілюстрації досить сказати, що весь фонд Гідроюзу, в тій його частині, яку пощастило після денікінщини врятувати, складається з 3000 справ (без справ особового складу) і це тоді, як установа, що його відклала, діяла протягом близько чотирьох років при наявності 4000 працівників. В Київському Обласному, Історичному Архіві, куди спочатку цей архівний фонд перевезено і де він перебуває й зараз, він увійшов до складу третього відділу — громадських і станових організацій. Весь фонд упорядковано і описано та розташовано на стелажах, загальним розміром полиць — 180 лін. метрів. Опис матеріалів фонду типом своїм наближається до форми опису № 3. Справи фонду пов'язані у в'язки, розміщено на стелажах за описом, через що розшукувати їх дуже легко.

Переходячи до огляду самих матеріалів фонду, треба умовитися, що робитимемо це, для зручності, за порядком внесення їх до опису, а описано їх в такій послідовності: спершу справи особового складу Гідроюзу, потім — Управління Начальника робіт армій Півд. Зах. фр. — куди ввійшли справи канцелярії Н - ка, рахункового столу, бухгалтерії тощо; далі — Технічний відділ, Господарський відділ, стіл готування обозу: гараж і майстерні; потім — районів та загонів і нарешті Гідролісу.

Подаючи загальну характеристику певних груп справ, ми скрізь, де це буде потрібно, наводитимемо в дужках і № справ (типових для певної групи, або важливіших своїм змістом).

1. *Особовий склад.* Справ особового складу Гідроюзу у фонді залишилося 2584. Упорядковано їх і описано за абеткою. Описи так само складено й на такіж справи районів. Треба відзначити, що одна в'язка справ особового складу на літеру «Ш» загинула очевидно ще під час перевезення фонду до Архіву.

¹⁾ Закінчення. Почат. див. «Рад. Архів» кн. 1, 2 за 1931 р.

2. *Управління начальника робіт армій ПЗФр.* Архів Управління н - ка складається з 620 справ і 33 книжок, що охоплюють собою період існування й діяльності організації з 1914 аж до 1918 р. В основному матеріяли відбивають ділові стосунки Управління з мережею підлеглих установ лініями: адміністративною і організаційно - господарською. Проте, чимало є матеріялів, які змістом своїм виходять за межі внутрішньо - урядничих взаємин, відбиваючи дієві зв'язки організації з вищою військовою і цивільною владою, а також з іншими громадськими організаціями.

Перша група справ архіву Управління н - ка — справ так би мовити загального характеру — становить листування в різних питаннях. Напр., про приділення кредитів; про військово - зобов'язаних; про відрядження і призначення на посади; листування з губернаторами про подання всякої допомоги організації; про договори і підряди; про купівлю коней та транспортного інвентарю; про різні грошові виплати; про цінування харчових продуктів (117, 207, 266/21); про військово - полонених, реквізиції; про харчування салдатів; про формування загонів з колон. народностей (266/5, 73, 79, 99, 357); про шпигунство (260, 362) і багато інш.

З цієї групи справ треба відзначити справи, що містять чималі матеріяли за лісорозробки на Буковині, що їх провадили після окупації Росією Буковини різні військово - господарські установи, в тім числі і Гідроюз. Гідроюз, на відповідне подання Управл. Головн. н - ка, набув права на реквізицію пилярень, їхнього майна і запасів лісових матеріялів. В справах подибуємо багато матеріялів за кількість лісопилень на окупованій території Буковини, за їхню потужність, за кількість лісоматеріялів, вивожуваних звідтіля і використувуваних для потреб фронту і тилу; в справах (7, 417, 470), крім того, знаходимо зведені відомості за реквізиції у Буковині і Галичині, відомості взагалі про кількість різних заводів на Буковині, реквізиційні акти, про гарбарські заводи в Галичині і інший цінний статистичний матеріял.

В тій же такій групі справ знаходимо великої ваги матеріял. То є справи про формування численних загонів для обслуговування фронту з мобілізовуваних узбеків і таджиків. Як відомо, всі такі мобілізації по своїх колоніях царат провадив з нечуваною жорстокістю, особливо ж люто розправлявся він у випадках опіру, який чинили мобілізовані. Наші справи якраз і висвітлюють один із таких кривавих епізодів. Мобілізовані до загонів узбеки й таджики вчинили опір, чим і викликали вираження спеціального карного загону на чолі з полковником Івановим для придушення повстання. Повсталих було «втіхомирено», проте формування загонів затрималося... Алеж, через деякий час, все таки 90000 мобілізованих узбеків і таджиків привезено було на фронт і передано в розпорядження Гідроюзу для комплектування його загонів (266/5, 266/73, 266/79, 357).

Варто відзначити серед матеріялів цієї групи справу із скаргами на окремих службових осіб організації. Тут натрапляємо на заяву одного з техніків організації на головного інженера, який вороже поставився до винаходу, зробленого техніком, не

зважаючи на те, що, як говориться в заяві техніка, винахід заощадив би, якщо його було б реалізовано, мільйони карбованців. Гадаємо, що фахівець, обізнавшись з цими матеріялами, міг би по належному оцінити їх.

Друга група справ архіву Управління н - ка складається з матеріялів, що подають відомості за будівельні роботи організації. Тут знаходимо зведену відомість робіт, проведених організацією протягом 1915 — 1917 рр., і про їхню вартість по окремих районах і загонах (12, 13); подибуємо дані за збудування по різних місцевостях фронту й тилу бараків, лазень, пралень, сушарень тощо; про огляд, відновлення і відкриття нових криниць різних типів («дудчатих», «нортоновських», з бетонних кілець, дюрчаних щілин тощо); в деяких справах є рисунки і пляни сел, поясняльні записки до матеріялів розвідування джерел водопостачання (266/47); про збудування каналізацій по різних місцях — шпиталях, лагерьх, містечках, містах; обрахунки на санітарногідротехнічні роботи; матеріяли про влаштування різних переправ через річки і т. інш.

Видаються своїм, переважно історико - революційним, значенням справи третьої групи (в основному — 1917 р.). По справах цієї групи знаходимо матеріяли про вибори до комітетів співробітників Гідроюзу, *протоколи засідань комітетів* (297, 298), відозви Тимчасового Уряду до населення «про рятування рідного краю», відозви комітетів Гідроюзу, *протоколи засідань ради робітничих і салдатських депутатів* і зборів співробітників (323), — з проєктом заснування робітничого відділу (347), про нормування оплати праці (348), протоколи засідань 2 - го делегатського З'їзду співробітників Гідроюзу, телеграми і поштограми з відозвами і закликами проти дезертирства та проти недовіри з боку салдат до офіцерських спілок, про передання «економічних» сум комітетам салдатських депутатів, про затвердження статуту для виборів в армії і флоті до Установчих Зборів; про українізування військових частин і про відокремлення українських військових частин, про право обирати до Українських Установчих Зборів (436), про З'їзд поляків - співробітників Гідроюзу, на якому затверджено «уставу спілки поляків - співробітників Гідроюзу», і про організацію секції «повернення співробітників до рідного краю», про організацію «Української громади військових гідротехніків», що ставила собі завдання «брати участь у встановленні автономії в Російській федеративно - демократичній республіці».

За браком місця ми не висвілюємо на справах, що висвітлюють діяльність Гідроюзу на Поліссі (115, 266/92) та подають цікаві відомості про революційні події по тих місцях та в Галичині (5, 8/10 108 358 440). Як перші так і другі матеріяли, особливо ж останні, варті того, щоб характеристики їх приділити спеціальну статтю.

3. *Технічний відділ.* Архів технічного відділу складається з 240 справ, які охоплюють собою весь час існування й діяльності організації, тобто з 1914 р. аж до 1919 р. Технічний відділ, або будівельно - дозорчий мав два підвідділи — технічний і гідро-

технічний, канцелярію і два столи — поточної і наступної від-
повідальності. Такий склад відділу визначив, природньо, і ха-
рактер та зміст його діловодства: так от серед справ відділу
чимало є таких, що складаються виключно з обрахунків вико-
наних робіт районів і загонів, з цінників на робітничу силу й
будматеріал, переважна ж більшість справ відділу містить про-
єкти і пляни геологічних досліджень, будівництва тощо.

Все це матеріал великого науково - технічного значення.
Щоб можна було уявити цінність матеріалів цього відділу Гід-
роюзу, наведемо зміст матеріалів декількох справ, як це заното-
вано в опису.

Наприклад, справа № 2 містить: листування інж. Гана й Лан-
ге про гідротехнічні роботи в Полтавській губ; плян валових і
берего - зміцнюючих робіт на Козеницько - Гнівошівській низині;
обрахунок збудування тимчасової розбиральної греблі щоб під-
нести рівень води на височинь 3,2 саж., з рисунком; визначення
обсліду шляху біженців від Борисполя до Пирятин; журнали
засідань виконавчо - санітарної комісії, журнал засідання під-
комісії забезпечення біженців медичною допомогою; обрахунок
на збудування й влаштування військово - заразливого шпиталю
в м. Полтаві: відомості за гідротехнічні роботи, переведені в
Полтавський губ; про збудування дудчатих колодязів; проєкти
й креслення до збудування лазні, пральні, водогону й каналізації
в садибі старого млина при стан. Ромодан; докладна записка про
санітарний стан м. Кремінчука; обрахунки водогонних і каналі-
заційних робіт у м. Борисполі; щомісячні рахунки з кресленнями
й т. інш.

Справа № 3: справа інж. Турчіновича про гідротехнічні і
метеорологічні спостереження у Галіції, дані за час весняного
водопілля і найбільшої поводи на річках Галіції, поясняльна
записка санітарно - гідротехнічного обсліду міст і містечок Галі-
ції; кошторис на організацію гідро - загонів; відомості про пере-
ведені гідро - технічні роботи; протокол наради комісії про водо-
постачання м. Львова; додатки до записки про меліораційну
справу в Галіції; про санітарний стан передмість Львова; обра-
хунки діяльності інженерів на південно - західньому фронті;
доклад про санітарний стан Новгород - Волинського повіту, про
санітарно - гідротехнічний стан м.м. Старого Самбору, Янова
й Яворова тощо.

Далі йдуть такі справи: про гідротехнічні й гідрогеологічні
дослідження на Волині; (9) про санітарно - гідротехнічні роботи
по шляхах руху біженців (8, 10, 39, 47, 50); про затоплення пози-
цій на Поліссі, з мапами й рисунками (13, 14, 122, 153); про збу-
дування уральських лазень, мостів (14, 15); про санітарно - гідро-
технічні роботи в Галіції (17, 24). Про роботи в Київському від-
ділку — цінування санітарного стану губернії, гідротехнічні
роботи в Казятині, Бердичіві, Б. Церкві; протоколи засідань сані-
тарно - виконавчої комісії тощо (25). Про гідротехнічні роботи
при Російській Громаді Червоного Хреста (26а). Про санітарний
стан м. Балти (28, 45). Про гідротехнічні роботи на Поділлі з
плянами, кресленнями, обрахунками (29 - 38, 89, 93). Інформа-

дійний цінник робочої сили й будматеріялів (43, 51, 54, 72, 95, 99, 119, 139, 322). Про санітарний стан м.м. Хотіна, Кременчука, Ольвіополя (45). Про гідротехнічні й метеорологічні дослідження на Чернігівщині (47, 106 - 108). Журнали робіт за 1914 — 1915 р. в різних губерніях Галиції, фортецях і арміях (78). Про захист Кременчука й Крюкова від весняної поводи (96). Про водопостачання Севастополя (102). Про роботи на Херсонщині — з плянами, кресленнями, обрахунками; про шлункові захворювання в Гайсіні через брак доброї питної води (113). Пояснювальні записки з рисунками й плянами до проєктів збудування в різних місцях каналізацій, водогонів (113, 144а). Геологічні дослідження Придунайського району; про корисні копалині того ж таки району (117). Про роботи в Курській губ. (139).

Про позиційні роботи (168, 168). Операційні обрахунки з кресленнями й плянами (175). Листування про з'їзд геологів, об'єднання їхньої діяльності, про популяризацію меліоративних робіт (177). Про винайдення води у старовічних кришталевих породах (179). Про нафтові й мідні поклади (184). Низка проєктів, докладних записок — про поліпшення санітарного стану м. Бердичіва, про протипожежні заходи в різних місцях тощо (187). Про роботи у Вінниці (213, 216, 220). Про розболочення Полісся (224). Доклад про гідрологічні умови с. Котюжон для позиційних робіт.

Такий от багатий і різноманітний склад матеріялів архіву цього відділу. Мусимо застерігти, що ми тут спинялися тільки на типовіших матеріялах цього відділу.

4. *Господарський відділ.* Архів відділу складається з 315 справ хронологічними межами 1915 — 1918 р.р. Справи відділу переважно містять у собі ділове, суто господарське листування, напр., — з заводами постачальниками про виконання замовлень; з районами й загонами про надіслання або придбання різних інструментів, напівфабрикатів, знаряддя, будматеріялів тощо. Проте є й такі справи, що мають ширший інтерес, саме: протоколи нарад про будування технічних споруд для оборони фронту й тилу (59); про розширення майстерень Управління; про боротьбу з дорожнечою й про реквізицію заліза в Б. Церкві (127); про відпуск на роботи полонених; про скорочене уживання металю і заміну його іншими будматеріялами; про брак паперу на ринку (106, 262), про конкурсні, риночні, інформаційні й заготовельні ціни на матеріяли (176, 263), про розроблення лімітних цін на будівельні матеріяли й робочу силу; доповідь про діяльність кол. Херсонсько - Басарабського відділу (177); анкети співробітників районів (212); про гострий стан з харчуванням на фронті, про розроблення проєкта однорейкової залізниці; про видання наукових праць (263).

5. *Стіл готування обозу; гаражі, майстерні та центральний склад.* З діловодства оцих трьох структурних одиниць Управління н - ка работ залишилося справ дуже небагато. Найменше справ залишилося від центрального складу, матеріяли якого найперше і найбільше од інших матеріялів фонду підпали нищенню і утилізації.

Справи «стола готування обозу» містять відомості про купівлю коней, сбруї тощо, алеж серед справ «стола» знаходимо протоколи Київського Об'єднаного Комітету постачання армій Півд. Зах. фронту, протоколи, що становлять значно більший інтерес.

Матеріали «гаражу і майстерні» є переважно матеріали технічно - господарського характеру, що відбивають господарсько-технічний стан гаражу, його звичайну роботу, подають відомості за особливий склад робітників тощо.

Не так важливі з боку їхнього змісту невеличкі залишки справ «Центрального складу». Проте, коли взяти до уваги, що Центральний склад був основною поживною базою для підлеглих Управлінню оперативних одиниць, можна думати, що його матеріали, коли б вони зацілили, чимало прислужилися б як для дослідника, так ще більше й для фахівця господарника. Нажаль, як вже говорено вище, майже всі справи «Центрального складу» загинули.

* * *

I район. До Архіву I району входять, як складові його частини, та oprіч його власних матеріалів (14 справ), справи чотирьох загонів — (21 справа) й чотирьох будівельних загонів (53 справи). Разом 88 справ, хронологічними межами 1914 — 1916 р.р. включно. Більшість справ архіву I району, крім хіба справ V будівельного загону, який почав діяти ще в Галиції в 1914 р. р., стосуються головним чином, до діяльності Гідроюзу на Поліссі по заболоченню й розболоченню.

В 1915 році від сильної спеки болота Менського й Волинського Полісся настільки повисихали, що стали приступними не тільки для переходів, а й для переїздів. Такий стан болот змінив їхнє стратегічне значення, відкривши відьний і майже найкоротший шлях у глиб Росії. Тоді постало питання про заболочення, яке й було виконано не зважаючи на складність і труднощі, дорожнечу та шкоду, якої завдало все це багатокosztовній системі осушення болот Жилінського. Заболочення, крім того, привело до величезних збитків для місцевої людности, бо не тільки сіножаті, але й польові засіви були затоплені. Все це природньо викликало серед селянства велике незадоволення й протести.

Спочатку роботи по заболоченню доручено було інжен. шляхів Халютіну, а потім, для закінчення робіт і розболочення, щоб зимовим часом болота не мали рівної льодової поверхні, вельми зручної для переходу військ, справу було передано Гідроюзу.

Таким чином, в основному справи I району складаються з плянів, креслень і рисунків мостів, склепіння, водозливів, збудування гребель, шляхів тощо, і з інших цінних матеріалів.

З решти справ I району варто відзначити такі: про відушкодження приватним особам збитків, викликаних працями організації (5); про довідкові ціни на лісовий матеріал і оплату робітничої сили (28, 43); про дослідження водопостачання по селах Галиції (13) й про тифозні захворювання в зв'язку з неспським водопостачанням (15).

II район. До складу II району входили: Подільський відділ, Відділок при VII армії, 11 загонів, 3 лісозагони й 1 - й санітарно-будівельний загін. Весь матеріал архіву II-го району складається з 195 справ за р.р. 1915 — 1917.

Справи подають відомості за виконання санітарно - гідротехнічних робіт, обрахунки на виконані роботи й листування в різних питаннях діяльності як району в цілому, так і окремих загонів.

З решти зацілілих справ II району треба відзначити справи з такими напр. відомостями: про наслідки аналізу води колодязів у К. Подільському й по його околицях (4); про харчування й розміщення населення, мобілізованого для окупних робіт (18); записка геолога Красовського про гідрогеологічні умови й водопостачання с. Тоустобаби в Галиції (286); проєкт побудови шкіряного заводу в Тисменці з пояснюючою запискою й проєкт пилярні в Станіславові (342).

III район. III - й район складався з Районного Управління, 9 загонів і 4 - х лісових загонів (пилярень). В архіві його залишилося 287 справ за 1914 — 1918 р.р. включно, крім деякої кількості книжок.

Не торкаючись справ, що містять матеріяли різних гідротехнічних досліджень тощо, оскільки ця група справ в діловодствах усіх районів посідає значне місце як кількістю так особливо науково - технічним і господарсько - практичним значенням, спинимося на інших справах, які, проте, подають цікавий і важливий матеріал.

До цієї категорії треба прилучити справи: про переміщення організації з Варшави до Вільна, а з Вільна до Києва (3); про вибори до районного Комітету (27); про заходи об'єднати гідротехніків району й діяти контакту з організаційним бюро армійського комітету; про відсоткове відчислення з платні співробітників на користь інвалідів; про розслідування непорозумінь, що виникають поміж службовцями; протоколи нарад Комітету; про недостатність добового харчування салдатів, про 8 - ми годинний робочий день (75); про організацію у районі XI армії гідротехнічних курсів; запитання до програму курсів; про неможливість провадити роботи силами примусової праці; рапорти про розвідування лісів і заводів у районі ст - цій Славути, Шепетівка, Полонне, Мірополя й Майдан (93); статистичні відомості для готування до виборів в Установчі Збори; про евакуацію (95); пояснення до геологічного розрізу Волині з відповідними кресленнями (175); гідрогеологічне описання долини р. Череміша (290) та бойової лінії 667 і 668 полків (304) тощо.

Серед справ III району особливо видаються своїм змістом ті справи, що відбивають революційний рух в армії в 1917 році. До таких матеріялів безумовно належать справи про діяльність Виконавчого Комітету III району. Особливо ж цінний матеріал подають справи, що містять у собі протоколи засідань Ради робітничих та салдатських депутатів, на яких обговорювали питання про поточний політичний момент та аграрне питання (200). Тут же знаходимо матеріяли про відмовлення салдатів від роботи

(247), про пропуск озброєних військових частин через Україну; про заперечення Укр. Генеральним Військовим Комітетом проти того, що «український рух» підтримується Австро - Германією. (298) і багато інш.

IV район. Період діяльності IV району — 1915 - 1918 р.р. включно. Справ району залишилося 85.

За винятком декількох справ, із змістом яких коротко ознайомимося нижче, решта справ містить матеріяли, що висвітлюють звичайну діяльність району лініями організаційно - адміністративною (порядкування підлеглими загонами), господарською, оперативно - технічною тощо. З інших, поодиноких справ відзначимо: про завдання району і труднощі виконання їх, про створення постійних будівничих загонів (5), про причини затримки в роботах району і його загонів (9); рапорт одного з техніків району, якого було відряджено для роботи на території, що її посідали частини VIII армії; рапорт ст. техніка району про надто тяжкий стан керованого ним загону (34, 68); про евакуацію з Галичини (46) і т. інш.

V район. Структурно V район складається із Управління району та 11 загонів, з яких два — лісові загоны. Справ від діловодства району залишилося 314 за роки 1916 - 1918. Позатим, залишилося ще кілька вхідних і вихідних реєстрів, кілька «матеріальних книжок» тощо.

В основному справи подають відомості за діяльність району стосовно до умов і особливостей його завдань та конкретної роботи.

Неможна не відзначити цілої низки справ з чималим кількісно і дуже цінним з погляду науково - технічного матеріалом про будування мостів, пилярень, колодязів; тут же подибуємо відомості за евакуацію і ліквідацію загонів за браком робітників, цілу низку топографічних мап тощо.

З решти матеріялів набувають неабиякої ваги справи, що подають відомості про висадну і шпигунську роботу німецької військової агентури по сей бік фронту (12); про встановлення зв'язків між загонами і командуванням військових частин (21); про гідрогеологічні дослідження на території розташування армії (41); з постановами комітетів (59, 133); про низьку оплату праці салдат (138); протоколи засідань загальних зборів (246, 276, 405); про організацію охорони джерел водопостачання тощо. Не позбавлені деякою інтєресу звернення «Священної ради православної російської церкви до христоролюбивого воїнства» (333).

VI район. Архів VI району, що мав під своєю орудою 11 загонів і 6 лісозаводів, складається з 259 справ, хронологічними межами 1916 - 1918 р.р.

VI район розгорнув був свою діяльність досить широко, одержавши понад свої непосредні завдання, цілу низку доручень і од інших військово - господарських організацій (Всерос. Земськ. Союз - ВЗС тощо), виконуючи різноманітні будівельні роботи, як от: бліндажні накриття, прокладення вузькоколіїної й навісної залізниці, ремонт шляхів і переправ, будування мостів, ангарів і т. інш. Отож і не дивно, що справи його визначаються дуже різ-

номанітним характером, алеж всі вони становлять чималий науково - історичний та господарчо - практичний інтерес і заслуговують якнайпильнішої уваги дослідника.

В групі справ історико - революційного значення знаходимо чимало матеріалів про революційний рух в місцях діяльності району і його загонів, про події, зв'язані з новими мобілізаціями узбеків для поповнення гідротехнічних загонів на фронті (44, 45, 64, 211); про масові втечі робітників з фронтових організацій ВЗС (45, 285, 405), про боротьбу Тимчасового Уряду з більшовицькими організаціями на фронті та про їхній вплив в армії; протоколи засідань Комітетів (101, 102); про з'їзд сибіряків у Києві (50, 98); про скликання Установчих Зборів (323); про ролі ставки головнокомандувача в Могильові у підтримі політики Тимчасового Уряду; про формування українських військових частин (295) і багато інш.

З матеріалів науково - технічного характеру треба відзначити, напр., матеріали про збудування навколо фортеці Івангород 14 нортонівських колодязів, які відвернули поширення холери (18), про заболочення на Поліссі (94 - 96, 98, 99, 242, 247, 286, 295, 393); про геологічні дослідження лівого берега р. Золотої Липи та околиць с. Кишви (161) і т. інш.

Серед решти справ відзначимо матеріали, напр., про організацію німцями шпигунської агентури (164, 362, 370), про ревізію польськими легіонами майна загонів району в Житомирі (210), про наслідки повітряного розвідування на ворожій території (234), про припинення довозу з Америки військових матеріалів і харчів тощо.

IX район. Архів району складається з 196 справ за роки 1914 - 1918 включно.

Територією діяльності IX району різночасно були кол. Подільська, Басарабська та Тарнопільська губ., потім Буковина й Румунія, а після евакуації — Полтавська і Київська губ. Вже один територіальний діляпзон діяльності району достатньою мірою промовляє за той всебічний інтерес, що його становить архів району.

Проте, за матеріали науково - технічного характеру ми тут не говоритимемо, цінність їх для всіх районів доведена вище; тим цікавіші і цінніші вони в цьому архіві.

Алеж, вважаємо за потрібне відзначити деякі справи, що змістом своїм до вищезгаданої категорії не належать. Напр., про вибори делегатів на з'їзд техніків, протоколи делегатських з'їздів; про взаємовідносини між Районним Комітетом та Комітетом лісозагону № 62 (85); таємне листування про шляхи перевезення біженців на випадок відступу війська (94), про розформування районів та загонів, про припинення робіт на лісозаводах всіх районів; резолюція 2 - го делегатського з'їзду співробітників Гідроюзу; про остаточну ліквідацію Гідроюзу (95); протоколи засідань з'їзду українців - працівників Гідроюзу (96); справи Комітету 36 загону (73) та інш.

XV район. Архів XV району має 75 справ за роки 1915 - 1918 включно.

Серед матеріалів заgonу варто відзначити: про притягнення до роботи військовополонених (10), про постачання коней для війська, населення та організаціям, які обслуговують фронт (18); про будування колодязів у Бердичівському повіті та біологічної станції при земській лікарні (1, 2); про збудування та відновлення бараків - землянок, лазень, водопостачання у Дарниц (3 - 8, 14, 15, 16, 26 - 28, 30 - 31, 34, 35, 42); про водопостачання 5 - го авіаційного парку у Києві на Серці із схемою водогону (21); про водопостачання, електричні та сушильні споруди на Лисогорському порту, з пляном Лисої гори та з ескізами, рисунками до проекту прокладення водогону (23); про водопостачання та збудування «заразного городка» на ст. Яготин (82, 83, 85, 87, 88); протоколи загальних зборів співробітників та засідань комітету з приводу виборів делегатів на з'їзд Гідроюзу (69, 100) і т. інше.

Гідроліс. Справ Гідролісу збереглося 141 за роки 1916 - 1917 включно.

Справи Гідролісу змістом своїм відбивають конкретну діяльність цієї структурної одиниці Гідроюзу. В них знаходимо відомості про будування лісорозробних заводів, матеріяли за огляд лісових масивів, за реkvізиції лісових матеріялів тощо.

Але ж і тут, як і в матеріялах районів, подибуються справи іншого змісту. Згадаймо за такі з них: протоколи засідань Комітетів (118, 120, 121); цінники на будматеріяли (124); характеристики діяльності окремих відповідальних робітників організації (52); відомості за промислові підприємства у Черновицькій губ. (97) і т. інш.

II. I. ТАНАТАР

РОЛЯ АРХІВНИХ МАТЕРІЯЛІВ У СПРАВІ РОЗШУКІВ І РОЗВІДОК КОРИСНИХ КОПАЛИН

Кожен геолог, перше, ніж почати розшуки, або розвідки в якомусь районі, повинен попереду обізнатися з літератури так з геологією району, як і з тими розвідковими роботами, які вже у ньому проваджено. Без такого бо попереднього ознайомлення він непродуктивно витратить час і кошти, роблячи вдруге те, що вже зроблене.

В тих випадках, коли матеріяли геологічних здімань і розвідок опубліковано, — з ними легко обізнатись, бо їх звичайно вміщують у виданнях Геолкому або «Союзгеолразведки», а також у різних академічних виданнях, як то: видання Акад. Наук, Університетів, Гірничих інститутів, дослідних інститутів, «Обществ естествоиспытателей», раніш також у приватних журналах, як «Ежегодник по геологии и минералогии России», «Геологический Вестник» і інші. Деякі роботи видавано коштом губерських і повітових земств, напр., роботи Гурова, Пятницького і ін.

Багато робіт уміщувано також у фахових закордонних журналах. Зрозуміло, що через таку розкиданість цих статтів, щоб їх відшукати треба витратити багато часу. Одначе, публікували найчастіше роботи наукового характеру. Роботи ж характеру прикладного раніше звичайно потрапляли до архівів установ, або навіть лишалися в окремих осіб і акціонерних товариств, що провадили експлуатацію корисних копалин.

Такі матеріяли звичайно переховували секретно. Алез, після Жовтневої революції у зв'язку з знищенням приватної власности на надра, багато з указаних вище, часто секретних з погляду інтересів окремих осіб, матеріялів потрапили до наших архівних установ. Природно, що за сучасного бурхливого розвитку нашої гірничої промисловости, використання цих матеріялів є завданням сьогоднішнього дня. Використання їх допоможе заощадити, з одного боку, час потрібний на попередні розшуки й розвідки, а з другого й кошти.

Тепер до «Союзгеолразведки», а також до Гірничих інститутів часто надходять заяви від робітників і селян про те, що в тому чи тому місці знайшли якісь корисні копалини. Заяви ці, однак, часто мають дуже туманний характер, бо той, хто їх робить тільки з чуток знає про знайдення корисних копалин, жодної певности в його заяві немає, навіть сама корисна копалина точно не названа і не вказано точно місце розвідок. В той же час у архівах можуть бути виявлені відомості про ті копалини, які згадано в заявах.

Використовувати архіви треба ще й тому, що багато дечого зникає через вицвітання атраменту, або через зветшіння деяких звітів, особливо креслеників, виконаних на восковці тощо. Мені особисто з великими труднощами пощастило відновити відомості про хемічний склад води Солоного Лиману в Новомосковському районі, Дніпропетр. області, подані при звітах проф. Коршуна й хеміків Степановської і Ролл, через ветхість паперу й вицвітання атраменту. Так само з трудностю пощастило відновити геологічні розтини свердловин у Мелітопільському газозонному районі, знайдені мною в архіві села Миронівки підчас моїх розвідкових робіт у Мелітопільському районі влітку 1925 р.

Нарешті, наведу приклад забутої корисної копалини нашого району, знайденої архівістами Дніпропетр. історичного архіву восени 1931 р. в матеріялах, що там таки й зберігаються, — це сукновальна глина й чорна фарбувальна глина в районі м. Дніпропетровського.

У збірникові НКПС — «Нерудные ископаемые» — в розділах «Глины бентонитовые и глины флоридиновые» (т. I) і в розділі «Каолин и глины» (т. II) немає жодних вказівок на сукновальні глини не тільки в околицях Дніпропетровського але навіть в усій Дніпропетровській області.

Тому зроблене архівне відкриття може стати за керівну вказівку (підчас розвідок) на цю дуже цінну корисну копалину, що й відзначила в протоколі Комісія наукових робітників і представників різних промислових організацій 29/XI 1931 р., вислухавши про це доповідь представника Дніпропетр. Істор. Архіву.

Можна назвати ще ряд інших, подібних до наведеного, прикладів, що свідчать про важливість архівних матеріалів у справі розшуків і розвідок. Так, наприклад, акад. А. Ферсман у своїй роботі «Самоцветы России» (т. I, 1921, ст. 124) пише:

«ми досі мало знали про цього сибірського діяча (Г.М. Пермікіна), і тільки зрідка в історії Сибіру ми зустрічали його ім'я, вивчаючи Надбайкалля і схили Саян. Цілком випадково у мінеролога Е. Романовського, що тепер уже одійшов у вічність, я натрапив на теку з паперами, що мала загальну назву: «Permikiana». Це були дбайливо зроблені виписки з архівних даних кол. «Департамента Уделов» і петергофської гранувальної фабрики з рядом офіційних донесень, нотаток і розпоряджень, зв'язаних з іменем Пермікіна. Ці справи головню належали до років 1845 - 1865, до того часу, коли для оздоблення царських палаців в усі частини Росії скеровувано «цветные партии», а міністер «Уделов», гр. Перовський, великий аматор і знавець мінерології, розсилав людей шукати камені для фльорентійської мозаїки і для художніх виробів гранільних фабрик Катеринбургу і Петергофу».

З іменем Пермікіна, як видно з цитати, зв'язане знайдення в районі Байкалу цілого ряду корисних копалин, переважно кольорових підробних каменів.

Зрозуміло, що не всі, трактовані нами архівні матеріали, мають цінність, бо ж деякі з них надто застаріли, тому, що за цей час нагромаджено велику літературу. Як приклад можна назвати деякі архівні дані про Криворіжжя і Корсак - Могили, які вже загубили цінність і мають значення тільки для ознайомлення з історією промисловости в Криворіжжі і Корсак - Могили. Зрозуміло, також, що вибирати матеріали з архівів треба під керуванням фахівця, що міг би сказати, як цінний є той чи той архівний матеріал, або що саме з нього є цінне, а також міг би оцінувати питому вагу архівного матеріалу, с. т. ким він написаний: фахівцем, чи ні, бо ж цінність таких архівних даних буде зовсім різна, залежно від того писав цей матеріал фахівець, чи ні. В наведеному вище архівному матеріалі про сукновальну і чорну фарбувальну глину в районі Дніпропетровського, зрозуміло, всім відомостям доводиться надавати серйозного значення, тому, що ці відомості подає такий видатний фахівець свого часу, як акад. Севергін, відомий мінеролог кінця XVIII ст.

Закінчуючи наш розгляд ролі архівних матеріалів у справі розшуків і розвідок корисних копалин, висловимо побажання, щоб у роботу другої п'ятирічки були втягнені також наші архівні робітники, що допомогли б геологам у їхніх розшукових і розвідкових роботах.

Дніпропетровськ.

А. ЮРЧЕНКО

ДО ДАЛЬШИХ ПЕРЕМОГ У СПРАВІ СОЦІЯЛІСТИЧНОЇ РЕКОНСТРУКЦІЇ АРХІВНОЇ РОБОТИ

20 червня 1932 р. Президія Всеукраїнського Центрального Виконавчого Комітету затвердила нову «Уставу про Центральну Архівну Управу УСРР, її місцеві органи та установи, що є при ній та при її місцевих органах»¹⁾.

Ця нова «Устава» є не тільки документ, що підводить міцну правну базу під науково архівні установи, але й документ великого *політичного* значення.

«Устава» відбиває перехід архівного будівництва УСРР на новий, *вищий* етап його розвитку, за якого *основним завданням* системи архівних установ УСРР є— *наукова робота*, спрямована на обслуговування класової боротьби пролетаріату, що точиться на терені теоретичних наук, зокрема на терені історичної науки, боротьби за більшовицьку партійність науки і виховання широких мас трудящих на історичних документах в дусі марксизму-ленінізму»²⁾.

Все, що було зроблене 1931 р. і на початку 1932 р. в справі перебудови архівної роботи в напрямку активного обслуговування архівними матеріалами потреб соціалістичного будівництва і загостреної класової боротьби,— все це знайшло в «Уставі» своє юридичне оформлення аж до побудови самої системи архівних ус-нов. Не треба багато говорити про те, що цілковито перебудувати роботу архівних установ по-новому, цілковито позбутися старих метод і принципів організації праці не можна було без цілковитої реконструкції самої системи архівних установ.

Ось чому одне з основних питань, розв'язаних у новій «Уставі» є питання про систему архівних установ. Ми не будемо зупинятися на характеристичні дотеперішньої системи, бо це свого часу уже зроблено на сторінках «Радянського Архіву»³⁾.

На базі дотеперішньої системи архівних установ створено струнку, чітку систему, що цілковито відповідає основним вимогам, поставленим перед архівним будівництвом на даному етапі соціалістичного будівництва, а саме: а) наблизити архівні установи до робітничих і селянських мас та до районних і сільських установ, підприємств і організацій; б) відбивати і підкреслювати основний на сьогодні зміст роботи архівних установ — активне обслуговування потреб соціалістичного будівництва лінією наукової, господарчо - практичної і політвиховавчої роботи і в) забезпечити розподіл матеріалів поміж архустановами за суспільно - економічними форамаціями»⁴⁾.

¹⁾ Див. в додатку до цього числа журналу.

²⁾ З постанови Секретаріату ВУЦВК'у з 10/XI 1931 р.

³⁾ Див. статтю Ф. Герасименка «До питання про перебудову системи архівних установ УСРР»— «Радянський Архів», 1931 р., кн. 3, стор. 3 - 8.

⁴⁾ «Радянський Архів», 1931 р., кн. 3, стор. 7.

Таку систему архівних установ встановлює затверджена оце Урядом УСРР нова «Устава» про архівні установи УСРР.

За цією новою системою архівні установи УСРР поділяються на дві категорії: установи в основному науково - організаційні (ЦАУ, Головархів АМСРР, 7 Обласних Архівних Управ, 357 Районових Архівів, 27 Міських Архівів) і науково - оперативні (6 Всеукраїнських Центральних Архівів, 7 Обласних Історичних Архівів, Державний Історичний Архів АМСРР, 28 Державних Історичних Архівів).

Нижче подаємо кілька коротких зауважень про місце в системі і завдання кожної з ланок системи архівних установ:

1. *Організація Районних Міських Архівів* розв'язує вирішальну для даного етапу архівного будівництва проблему в царині налагодження архівів усієї численної маси установ, підприємств та організацій і особливо низових (сільських) установ. Налагодження архівів дієвих установ забезпечує не тільки цілковите збереження всіх потрібних для соцбудівництва архівних матеріалів, але й забезпечує потрібні нам темпи використання цих матеріалів для потреб соцбудівництва і класової боротьби.

Розв'язати питання про цілковиту соціалістичну реконструкцію архівної роботи, зокрема в напрямку посилення науково - публікаційної і політвиховавчої роботи архівними матеріалами не можна, не розв'язавши рівнобіжно питання про керівництво низовою ланкою архівного будівництва — архівами дієвих установ, тобто про зберігання й використання документальної бази доби соціалістичного будівництва.

Нова «Устава» встановлює систему Районових і Міських Архівів, що перебувають при Президіях РВК і МР і на які покладено всі функції щодо організації архівного будівництва в районах і містах.

Основними ж і першочерговими завданнями Районових і Міських Архівів є: а) добір належно кваліфікованих робітників та заходи в справі підвищення кваліфікації цих робітників; б) набуття та належне устаткування архівосховищ; в) інструктування установ, підприємств і організацій, що є на терені району або міста в питанні правильного зберігання архівних матеріалів, г) концентрувати архівні матеріали з архівів дієвих установ після спливу установленого законом речення (для районних і міських установ — 5 років і для сільських установ — 2 роки); д) вилучати, за вказівками Обл. АУ, ті діловодні матеріали, які не підлягають дальшому переховуванню.

2. Організування в особі Обласних і Державних Історичних Архівів широкої мережі науково - архівних установ створює всі потрібні умови для глибшого і ширшого розгортання агітаційно - пропагандистської роботи, а також для розгортання роботи з наукової публікації документів, скерованих на виконання завдань партії і радянської влади в справі марксо - ленінського виховання робітничих і колгоспних мас. Всі ці 36 Історичних Архівів, що їх встановлює нова «Устава», є наукові установи, організовані на документальній і матеріальній базі кол. Краєвих Історичних Архівів та кол. Місцевих архівних управ.

Нова «Устава» уточнила систему Центральних Архівів. «Устава» передбачила також організування нового Центрального Архіву — Фото - кіно - архіва в Києві¹⁾. Так: Харківський Центральний Історичний Архів перетворено на Всеукраїнський Центральний Архів стародавніх актів, що переховуватиме надалі матеріяли феодально - кріпосницької формації в частині матеріялів лівобережної України (т. зв. Гетьманщини); Центральний Архів Кооперації як окремий Архів зліквідовано, матеріяли ж його в основній частині передано до Всеукраїнського Центрального Державного Архіву на правах секції кооперації.

3. Створення Обласних Архівних Управ цілковито розв'язує складне питання оперативного керівництва Районними і Міськими Архівними, і, з другого боку, створює всі умови для піднесення науково - методологічного керівництва від ЦАУ архівним будівництвом у цілому.

Відповідно до цього нова «Устава» передбачає в складі ЦАУ, як один із її секторів — науково - методологічний Кабінет, з функціями науково - дослідної інституції.

Але затверджена Урядом нова «Устава», підводячи під систему архівних установ УСРР, як установ *наукових*, міцну правну і матеріяльно - організаційну базу, разом з цим зобов'язує архівні установи до виконання важливих політичних завдань в галузі широкого обслуговування архівними матеріялами соціалістичного будівництва.

В «Уставі» сказано: «За сучасного етапу соціалістичного будівництва вивчення історії партії, радянської влади та революційного руху пролетаріату і трудящого селянства покладає на архівні установи завдання ще більш поглибити роботу над використанням архівних матеріялів для ще більшого ідеологічного зміцнення диктатури пролетаріату і для боротьби за вивершення процесу побудови соціалізму».

Належне виконання цих завдань має стати справою честі всієї системи архівних установ. Причому, основне, від чого залежатиме виконання покладених на архустанови завдань — це науково - організаційне зміцнення всієї нової системи архівних установ і особливо Райархів і Міськархів. Обласні Архівні Управи мусять якнайскоріше домогтися, щоби Районові і Міські Архіви справді керували справою організування належного переховування архівних матеріялів в усіх установах, підприємствах і організаціях району чи міста, щоб архівні матеріяли, яким минув реченець переховування в архівах дієвих установ, були б своєчасно зосереджувані в архівосховищі Райарху чи Міськарху. Вирішальну ролю в усьому цьому на даному етапі відіграватиме питання кадрів. Від розв'язання цього питання залежатиме те, як буде виконано накреслені вище завдання архівного будівництва.

Ось чому кожна Обласна Архівна Управа мусить центр уваги в справі зміцнення системи архівних установ перенести на питання кадрів, на забезпечення кожної архівної одиниці (чи - то Істо-

¹⁾ Центральный фото - кино архив зараз є в стадії організування.

ричний Архів, чи - то Районовий або Міський Архів) відповідними робітниками, здатними в найкоротший реченець опанувати потрібний мінімум архівознавчих знаннів. Ось чому кожна Обласна Архівна Управа мусить будь там що домогтися цілковитого виконання директив ЦАУ в справі підвищення кваліфікації архівних робітників всіма можливими засобами.

Проблема кадрів непосредньо впливає на рівень техніки підготування документальної бази для використання її, і це підкреслив 2 - й Всеукраїнський з'їзд архівних робітників, відзначивши, що — «Нові завдання системи архівних установ, потреба наукового поглиблення роботи не зменшують, ба збільшують вагу архівно - технічної роботи, переводячи її на вищий ступінь; це викликає потребу збільшити увагу до наукової організації цієї роботи та підсилення її відповідними кваліфікованими кадрами архівних робітників, що мусять бути істориками марксистами»¹⁾).

Отже, борючись за кадри, водночас великою мірою розв'язуємо важливе, для даного етапу архівного будівництва, питання опанування радянської архівної техніки, техніки, що «в період реконструкції вирішує все» (Сталін), а архівне будівництво вступило в етап розгорнутої соціалістичної реконструкції.

Нова «Устава» свідчить про величезні досягнення архівного будівництва, про незрівняно вищий його рівень порівняно з попереднім етапом, створює всі об'єктивні умови для успішного виконання поставлених партією і урядом завдань, що виходять з гасла — «Архіви — на службу соціалістичному будівництву». Нова «Устава» має послужити підмогою в дальшій роботі системи архівних установ, підмогою для цілковитого виконання і перевиконання плянів 1932 р.

Отже, в боротьбі за марксо - ленінську методологію в теорії і практиці архівної роботи, в боротьбі за науково - організаційне зміцнення нової системи архівних установ і, зокрема, низової її ланки — Райархів та Міськархів, в боротьбі за створення нових кадрів радянських архівістів, в боротьбі за чим раз більше піднесення архівної техніки на рівень марксо - ленінської історичної науки, — до дальших перемог на фронті активного обслуговування архівними документами переможного соціалістичного будівництва.

Таке наше завдання.

¹⁾ «Радянський Архів» 1931 р. кн. 6, стор. 37.

ПО НОВОМУ ПОСТАВИТИ ПИТАННЯ ОПИСУВАННЯ АРХМАТЕРІЯЛІВ ¹⁾

Сучасний етап соціалістичного будівництва ставить перед архівними органами нові завдання.

Наша настанова — бути цілком на височині цих завдань, підкоривши всю роботу цілям соціалістичного наступу, входячи складовою частиною до загальних шерех борців за соціалізм.

Призначення архорганів — дати пролетаріятові архівний документ, як знаряддя і засіб клясової боротьби, як один з діяльних елементів марксо - ленінського виховання пролетаріату й колгоспного, бідняцько - середняцького селянства (зокрема їхніх молодих кадрів), як один із засобів здійснення проблем народньо-господарчого будівництва. Ці завдання цілком чітко визначають місце і ролю архівних органів у системі апарату пролетарської диктатури.

Архоргани зможуть виконати завдання, що стоять перед ними, тільки побудувавши всю свою роботу на засадах марксо - ленінської методології, тільки розгорнувши боротьбу з пропагандою «надклясовости», з «позапартійщиною» в теорії і практиці архівної справи, боротьбу за більшовицьку партійність науки архівознавства, зокрема архівної техніки.

* * *

Досі питанням архівної техніки приділяли зовсім недостатню увагу, що об'єктивно дало змогу клясово-ворожим елементам покласти свій «крисячий» відбиток на окремі проверстки наших архробітників, не досить стійких політично, що не досить опанували техніку архівної справи, не завжди уміють підносити питання техніки на відповідну методологічну височинь.

В архівознавчій літературі ми ще не маємо достатньої марксо-ленінської критики робіт буржуазних архівістів у питаннях архівної техніки. Ці питання, треба одверто сказати, на сьогодні ще не поставлено під вогонь критики тою мірою, що відповідала б питомій вазі архівної техніки в архбудівництві.

Сьогоднішня архівна техніка не стоїть на рівні нових завдань архорганів, не відповідає їм якісно і гальмує успішне їх виконання.

Одним із найважливіших видів архівно - технічних робіт є *описування архматеріалів*. Питома вага останнього серед архівно-технічних процесів дуже велика. Форма і якість його значною мірою визначає ефективність використання архматеріалів в соціалістичному будівництві.

¹⁾ Уміщаємо цю статтю, як продовження дискусії, розпочатої статтею — «Архівознавчу техніку — на рівень вимог марксо - ленінської історичної науки», уміщеною в № 3 нашого журналу. Звертаємося до інших т - шів з проханням взяти участь у цій дискусії і посилено допомогти розв'язанню поставлених нею проблем.

Завдання, яке колектив архівістів - марксистів повинен поставити перед собою в галузі піднесеного оце питання, повинне бути сформульоване на найближчий відтинок часу так: а) треба переглянути з марксо - ленінських позицій архівно - технічну спадщину і підсилити боротьбу з буржуазними, дрібно - буржуазними і різного роду опортуністичними теоріями в сучасній архівній техніці, б) виробити нові форми і види описування архматеріялів, що впливають з твердої методологічної настанови більшовицького архівознавства.

Буржуазні архівісти виконують цілком певне замовлення своєї класи і, виходячи з нього, відповідно будують методику і форми описування. Не важко довести, що саме тому вихідною і кінцевою точками описування у них є «повна реставрація порядку розташування справ, книг і документів, що існував в установі фондоутворювача — в момент, коли ці матеріяли були діяльними», звідси принцип «поваги до творця фонду», як основний (а не допоміжний) момент в описуванні архматеріялів. Буржуазний архівіст працював на певного типу «споживача» — історика своєї класи, «обраного» дослідника, наученого в буржуазній школі, виставляючи, як заслону, принцип зберігання архматеріялів, як цінности загалом і — за для неї самої. Форми описів відповідали потребам такого дослідника.

Тому не випадково одною з улюблених форм опису для буржуазних архівістів є так званий «канцелярський опис». Цілком закономірно, що всі форми опису архматеріялів, розроблені досі буржуазними вченими, були по суті (і навіть зовнішньо) різними варіантами «канцелярського опису».

За призначення опису звичайно вважають: а) реєстрацію архівних матеріялів з охоронною метою, б) розкриття змісту «одиниць переховування» (справ, книг тощо — вони ж одиниці описування). Ці два завдання буржуазне і попутницьке архівознавство намагалось синтезувати в формі опису, що задовольняв би, більшою чи меншою мірою, обидві вимоги. В практиці останніх років переважне місце в архорганах СРСР посідає так званий «Інвентарний опис» (в УСРР — «форма № 2»). Відносно невелике, кількісно, місце посідає «поширений опис» (в УСРР — «форма № 3»).

Для кого призначені ці описи? На це питання загальноновизнані здавна теоретичні положення відповідали, що описи служать: а) архробітникам, для перевірення збереженности, наявности і відшукання потрібних матеріялів для довідок; щоб підбирати матеріяли за заявками дослідників тощо і б) дослідників — як довідково - орієнтувальний апарат. Форма ж описів і методологія їх явно була призначена для дослідника добре обізаного зі структурою установи, канцелярською термінологією і т. ін., себто в основному для історика старої буржуазної школи.

Що глибше більшовики опанували архіви, що конкретніше архоргани поверталися обличчям до бойових завдань соціалістичної реконструкції, що ближче підходили вони (архоргани) до задоволення конкретних вимог соцбудівництва, — то очевиднішою ставала непридатність старих форм описування. Насамперед це виявилось під час планування робіт над архматеріялами. Основа

описування, що виходила від «фонду», упорядкування фонду в цілому, для дослідника «загалом», себто для невідомого, знеосібленого дослідника, для знеосібленої тематики, що вимагала описування величезних мас матеріялів «на всякий випадок» — основа ця стає одною з істотних перешкод розгортанню темпів роботи, заважає архорганам швидко опрацювати всю суму матеріялів потрібних для *найактуальнішої* тематики марксівського історичного фронту.

За останній час ми маємо ряд спроб прискорити темпи описування актуальних матеріялів. Відзначимо, для прикладу, хоча б систему описування *частин* фондів (що набула порівняно великого поширення), в яких передбачається наявність актуальних змістом архматеріялів. Але при цьому користуються старими формами і методами описування. Подібні компромісні заходи, що по суті є спробами вкласти новий зміст і цілеспрямованість у старі форми роботи, є методологічно неспроможні: вони не забезпечують своєчасного розв'язання поставлених перед нами завдань тому, що, і в даному разі, дуже часто для фіксування порівняно невеликої кількості архматеріялів до конкретної проблеми доводиться витратити багато часу на описування мас «одиниць переховування», в яких немає потрібних для розроблення проблеми архматеріялів. Та й зміст граф звичайно застосовуваного «інвентарного опису» (звідси — кількість часу, приділеного на означення зі змістом інвентаризованої одиниці), є далекі від вимог, що дозволяють схарактеризувати тематично документи «одиниці». Найвний є кількісний і якісний розрив поміж процесами описування і тематичного оброблення матеріялів.

Старі системи описування перешкоджають концентруванню компактних груп архперсонала з метою якнайскорішого оброблення актуальних матеріялів. Конвеєрні і навіть бригадні способи роботи над описуванням, за тих форм описів, які існують, можна доцільно застосувати тільки в окремих випадках і тільки в дуже обмеженому розмірі.

* * *

Починаючи розглядати питання про реконструкцію описування архматеріялів, ми насамперед, повинні розв'язати питання про *призначення* описів.

На нашу думку, тут треба ставити дві вимоги: а) описи повинні зареєструвати переховувани в архіві матеріяли і правити за інвентарі і топографічні довідки архівосховищ, у вузькому розумінні цих понять, і б) описи повинні виявляти і фіксувати матеріяли, які можна використати для розроблення конкретної, включеної до актуальної проблематики соцбудівництва, теми, повинні дати вичерпні відомості про всі матеріяли до теми, що є в даному архіві (в різних його фондах).

Ми гадаємо, що архоргани повинні вести описування в двох напрямках: а) реєстраційно - охоронному і б) тематичному або проблемному (точне визначення термінів є колективне завдання радянських архівістів).

Перший з цих напрямів повинен бути реалізований описуванням реєстраційно - охоронним. Цей опис — для архробрітника, для охоронця матеріалів, для облікового апарату архорганів. За одиницю реєстраційно - охоронного опису слід вважати фонд, за одиницю реєстрування — «одиницю переховування» (справу, книгу і т. інш.). Таке визначення беремо виходячи з деякої зручності реєстрування і переховування. Реєстраційно - охоронний опис для архіву є те саме, що інвентарна книга для бібліотеки, (до останньої, як відомо, книги записують порядком надходження їх до сховища і порядком розташування у шахах або на стелажках). Одміна ж такого опису від інвентаря в тому, що перший реєструє «одиниці переховування» порядком їх розташування в діловодстві установи — фондоутворювача, з метою: а) встановити ступінь збереженості матеріалів і б) зручності для робіт дальшого виявлення книг, яких бракує, справ і т. інш. реєстрованого фонду.

Чи відповідають форми описів, які існують, призначенню реєстраційно - охоронного опису? Ми вважаємо, що графування і зміст форми опису № 1 ЦАУ УСРР більше од інших наближається до бажаного типу, однак; ця форма є недостатня. Найпоширеніша у практиці форма № 2 ЦАУ УСРР (в РСФРР — інвентарна), на нашу думку, є складна. Вороги нашого погляду певне згадають про потребу зберегти з охоронною метою такі, наприклад, графи, як: «почато», «закінчено», «кількість аркушів». Але значіння *охорони*, взяте в широкому розумінні, включає величезну кількість процесів і заходів, що їх зовсім не вичерпує навіть поширений опис (ф. № 4) — що охоплює процеси від формування справ до охорони будинків архівів. Справді, хіба графи кінцевих дат і кількості аркушів гарантують від викрадення, заміни і підроблення? Не задовольняє ні архробрітника, ні тим більше дослідника і «повний заголовок». Першого — тому, що часто доводиться до знемоги переписувати десятки цілком або майже одноіменних заголовків, а обох їх разом — тому, що повнота заголовку обкладинки, далеко не завжди і далеко не завжди вірно розкриває конкретний зміст документів, об'єднаних в «одиницю переховування». Практика доводить, що на сумлінне складання інвентарного опису витрачається порівняно багато часу: один роб.-день на 60 - 80 од. переховування (норма - 150 - 170 од. за день дає жалюгідну халтуру). Все це змушує нас акцентувати *реєстраційно - охоронну* конструкцію цього виду опису.

Остаточні форми такого опису не беремося накреслювати.

Орієнтовні, чорнові міркування дають змогу виставити таке графування:

№ арх.	№ ділов.	Н а з в а	К і л ь к і с ь	П р и м і т к а
1.	2	3	4	5

Рік описуваних (вірніше — реєстрованих) матеріалів пишуть через усі графи, вперек. Після закінчення реєстрування всіх

одиниць переховування за даний рік, себто над рядком з назвою наступного року, креслять рису через усі графи.

Припустимо треба сумувати ряд одноіменних матеріалів. Наприклад:

№ арх.	№ ділов.	Н а з в а	Кількість	Примітка
18 - 27	69 - 78	Справи про двідні ціни по губерні за березень — грудень	10 справ	

Якщо діловодні номери одноіменних справ або книг ідуть з пропусками, можна скорочувати назву. Наприклад: «справа про довідні ціни по губерні за березень», «теж за квітень» і т. інш.

Мої попередні підрахунки (я не перший рік працюю над питанням нормування архроботи) свідчать про те, що 250 - 280 од. переховування за один роб. день — скоріше переменшена, ніж перебільшена норма для такого описування.

Який же опис ми повинні дати дослідникові? Вважаю, що ми повинні дати дослідникові опис матеріалів, потрібних для розроблення конкретної проблеми, що його цікавить, або ж залежно від характеру дослідження, описи матеріалів до суміжних проблем. Звісно, ми повинні мати на увазі дослідника дуже часто не обізнаного з функціями і структурою дореволюційних установ, вивчення яких не стоїть в тісному зв'язку з розроблюваною темою. Ми маємо на увазі, звісно, дослідника організованого (в тому числі й колективного). Коротко кажучи, ми повинні дати тематичний огляд матеріалів. Не випадково, фактично паралельно з формами описування висунуто форму тематичного пророблення архматеріалів. Практика висунула вимогу на нові форми тільки но почали запроваджувати в життя засади планування народного господарства, плянування науки, плянування проблематики використання архівних матеріалів.

Актуальні бойові завдання соціалістичного будівництва ставлять перед нами вимогу, щоб у кожен окремий конкретний момент архоргани мобілізували усі свої сили на найшвидче зорганізування документальної бази, як одного з засобів у розв'язанні чергових проблем соцбудівництва. Звідси основним видом описових робіт є «проблемне описування» (термін, повторюю, беремо умовно). Тепер, коли ми нагромадили вже певний, хоч і відносно невеликий, досвід тематичного пророблення фондів, час порушити даліше питання: *зробити який спосіб пророблення системою робіт архорганів*. Чергові актуальні завдання соцбудівництва визначають коло й характер проблем на конкретний відтинок часу.

Звісно, за цієї системи терміни: «опис N фонду», «тематичне пророблення N фонду», ми повинні будемо замінити на термін: «опис архдокументів до отакої то проблеми». Цілком зрозуміло, що за одиницю проблемного опису буде *документ* і тільки в дуже обмеженій кількості випадків— «одиниця переховування» (справа, книга, і т. інш.) в цілому. З цього випливає те по-

ложення, що до проблемного опису ми вносимо назву «одиниць переховування» тільки тоді, коли ця назва цілком відбиває зміст описуваних нами документів і цим обмежується.

Описуючи документ, архівіст формулює його заголовок відповідно до його змісту, в розрізі відомостей, що подає цей документ для розроблення проблеми, документи до якої описують в даному разі. На «одиницю переховування», що містить фіксований документ, у відповідній графі опису роблять посилання довідково - орієнтувального призначення.

Важко передбачити форму і графування проблемного опису. Можливо що для фіксації документів потрібні будуть декілька форм опису, залежно від характеру проблем і видів описуваних матеріалів.

Якщо одиницею опису (себто всього опису) є сума матеріалів даного Архіву до даної проблеми, то опис у середині розбивають на «теми», в середині теми — на «підтеми». В межах же кожної підтеми фіксовані документи вносять до опису порядком їх нисхідної важливості. Очевидно, залежно від характеру тематики, в середині «теми» і «підтеми» застосовуватимуть, або як основні або як допоміжні, географічний, хронологічний, фондовий, предметовий, іменний і інші види послідовності розташування документів в описі. Розроблення форм і засобів проблемного описування безумовно є справа всього колективу передових радянських архівознавців.

Очевидно, що ця система вимагає застосовувати картки. В нашому поставленні питання це набуває принципового значіння. Аджеж описування можна буде провадити у зшитковій формі тільки після того, як на картки буде записана вся сума матеріалів до проблеми, що їх переховують у даному Архіві, і до того ж після розбирання, рубрикування карток і ряду інших процесів. Пропонована ж нами система дозволить ще скоріше запроваджувати до обігу актуальні матеріали. Картками можна буде користуватися ще до складання опису. Крім того, частина карток, безперечно, може буде використана і для розроблення інших проблем. Так, наприклад, багато документів зафіксованих у картотечі з історії громадянської війни, дадуть матеріал величезної цінності для вивчення історії фабрик і заводів, частина їх міститиме матеріали, що мають практично - господарче значіння і т. інше. Всякому зрозуміло, що конвеєрним і бригадним системам організації роботи за нової системи належатиме велике місце, а їх переваги цілком очевидні.

Звісно, доконечною передумовою дальшого провадження проблемного описування — що нам уперто доводить практика — є значне підвищення політичної, методологічної і архівознавчої кваліфікації персоналу архівних органів. Треба також домогтися більшої спеціалізації архіробітників через: а) прикріплення кожного архіробітника і групи їх до певних матеріалів, б) уточнення профілів у розрізі системи архівної освіти. Зі свого боку ми будемо підтримувати профілі, накреслені в наших виступах на Всеукраїнському з'їзді архіробітників і на липневій конференції (1931 р.) завідувачів місцевими архорганамі при ЦАУ РСФРР.

ПИТАННЯ ЗБЕРІГАННЯ І РЕСТАВРУВАННЯ АРХІВНИХ ДОКУМЕНТІВ В РОБОТІ ХЕМІЧНОЇ ЛЯБОРАТОРІЇ ЦАУ УСРР

I

Зберігання і реставрування архівних документів є важливою функцією архівних установ. Особливо відповідальна і велика ця функція по відношенню до документів періоду 1917 - 1921 р.р., що є документами виняткової політичної та наукової ваги. Через низьку якість паперу та атраменту документів цього важливого періоду, велика кількість документів, потрібних для складання історії Жовтня, історії громадянської війни та історії фабрик і заводів стоять перед загрозою знищення через поруйнування, вицвітання тощо.

Енергійних і широких заходів для збереження та реставрування вимагають також документи за віддалені історичні періоди через те, що збереглося їх мало, а від часу вони встигли уже великою мірою поцуватися. А в той же час питання реставрування архівних документів, запобігання їх псуванню і загибелі перебувають ще на стадії тільки первісного — і великою мірою кустарного — пророблення. Тільки два питання з цієї галузі були більш-менш вивчені і, як наслідки, маємо позитивне, певною мірою, їх розв'язання, але розв'язання всеж таки не зовсім задовільне і явно недостатнє. Це питання про боротьбу з комахами-шкідниками архматеріялів і питання про закріплення на папері тексту, що зникає від часу; в першому питанні знайдено рішення *дезинсекцією* матеріялів, «прокурюванням» їх парою з сірчастого вуглецю; в другому випадкові — засобом закріплення тексту і запобігання його стиранню визнано так званий «цапон-лак» певного складу. Однак, поперше, дезинсекція матеріялів сірча-стим вуглецем має свої негативні, дуже істотні, сторони (запальність і навіть вибуховість пари сірчастого вуглецю), які змушують шукати інших дезинсекторів, — зручніших, безпечніших. Поки що, спроби в цьому напрямкові не дали позитивних наслідків, як це побачимо з літератури, зокрема досвід застосовання ціянової кислоти був не зовсім удалий; цей досвід поставив у Москві Центрархів РСФРР 1924 року. Подруге, «цапон-лак» також має ряд негативних (ще не досить вивчених) сторін, тому доводиться і тут шукати чогось іншого, — хоча - б іншого виду цього лаку (наприклад — целон-лак). Лишаються зовсім науково не розв'язаними такі основні питання реставрування архматеріялів, як питання про клей, який можна вживати з безпекою для паперу і атраменту, про матеріял для підклеювання поцуваних документів, про клей для такого реставраційного підклеювання. Тут є кустарні рецепти і способи (вишневий клей, крохмальний клей з мідним купервасом, калька різна, тонка шовкова тканина — «газа», желатина), але все це науково ще не перевірено, не пророблено, а дещо (вишневий клей, калька) безумовно є незадовільне, або потребує ще дальшого вдосконалення (застосовання желатини й крохмального клею). А час іде і цінні документи гинуть.

Виходячи з такого стану, створена три роки тому невелика спеціальна хемічна лабораторія при ЦАУ УСРР (у ній працюють один завідувач, і один ляборант,— за наявности дуже невеликого приміщення— одна кімната,— устаткованого тільки елементарно) поставила перед собою завдання — піти дослідчим шляхом і, насамперед, спробувати подати науково пророблений, цілком не шкідливий для документів і задовільної якості (щодо склеювання) клей, який можна було б сміливо запровадити в архівній практиці. Вище згадано, що в архівній практиці є рецепт такого клею але рецепт науково не перевірений, а взятий з кустарного досвіду. Попереднє теоретичне вивчення цього рецепту привело до висновку, що складові частини цього клею не впливають шкідливо ні на папір, ні на атрамент; пробні варіння і пробні підклеювання дали також цілком задовільні наслідки. Одначе, треба було проробити питання про мідний купервас,— щодо задовільности його дезинсекційної властивости, поперше, подруге — треба було домогтися, *встановленням процесу варіння*, найбільшої тривкості збереження даного клею, тому що виявилось, що не за всіх умов варіння він достатньо довго зберігається придатним для роботи, не псуючись,— іноді, в деяких пробах, це псування одбувалося через декілька (2 - 3 дні). Як наслідок, виявлено, що дезинсекція мідним купервасом все ж таки не цілковита — з упливом часу клей усеж таки «цвів»,— поставлені досліди з іншими дезинсекторами довели, що формалін є, в даному разі, і стійкішим (клей не «цвів» цілком), і, також, безпечнішим для паперу дезинсектором. Потім також пощастило встановити той процес варіння клею, який забезпечує збереженість і належну клеєву властивість даного клею на цілком достатній практично час — кілька місяців з моменту варіння. Також виявлено ще один істотний недолік даного клею, що змусив лабораторію, не спиняючись на ньому, продовжувати дальші спроби, шукати кращого складу, а саме — цей клей не наклеював парафінованого паперу до простого паперу, а, в той же час, такий клей був конче потрібний для встановленого лябораторією способу реставрування попсованих документів, про що скажемо нижче. Для цього поставлено ряд дослідів і спроб, про які докладно ми говоримо в другому розділі цього нарису; в наслідок недавно пощастило одержати такий клей, який задовольняє всі ставлені до нього вимоги, а саме: а) він не шкідливий для паперу і атраменту, б) він має цілком достатню клеєву властивість, як щодо простого, так і щодо парафінованого паперу, в) він є досить антисептичний, г) він є досить стійкий щодо будь яких змін. (Відомості про нього див. «Про клей для парафінового паперу» — в цьому ч. «АРУ»).

Таким чином, хем. лябораторія ЦАУ за останній рік своєї роботи виробила клей, спеціально пристосований, як загалом для підклеювання арх. документів, так і для цілей реставрування. Розв'язання завдання знайти клей для парафінованого паперу дуже ускладнювало те, що, загалом, величезний ряд випробуванних клеїв не брав парафінованого паперу, що був, як виявилось, дуже індиферентним з цього боку. Врешті, був

загалом дуже невеликий контингент клеїв, що брали парафінований папір, і тим важче було сконструювати на їх основі рецепт клею, що задовольняв би, в той же час, усі інші вимоги архівного його вживання. Вироблений клей, звичайно, має свої (можливо ще частково не виявлені навіть) хиби; без сумніву, в цьому напрямку треба буде працювати далі; однак, на даний момент вироблений клей є так задовільний, що поступінно його запроваджують до архівної практики і одразу ж створено можливість поставити на конкретний ґрунт питання про реставрування поповнених або ветхих документів.

Реставрування поповнених, або ветхих документів, є досі дуже мало розроблене; звичайно тут застосовують підклеювання калькою (різних ґатунків, але щоб вона була досить прозора), проклеювання цапон - лаком, підклеювання шовковою газю, вкладання документів поміж аркуші желатини. Всі ці способи як слід науково ще не пророблені і їх висували більш менш випадково, причому вони мають досить істотні хиби, а саме — підклеювання калькою навряд чи є безпечне для документів, через невизначеність складу маси, якою є покрита калька. Віддавати документи на призволяще, вкладаючи їх у кальку, яка може своєю масою дуже шкідливо на них вплинути, звісно не можна, до того - ж і прозорість найкращої навіть кальки не зовсім задовільняє архівіста - історика. Вона не завжди є достатня, щоб вільно читати заклесний нею текст. Досліді проклеювання цапон - лаком, поперше, зроблено дуже невеликі, подруге, невідомі ще точно властивості самого цього лаку, як сказано вище. Прокладання поміж аркушами желатини — спосіб старий (ще років з 30 тому одному із авторів статті доводилося бачити рукописи Ватиканського архіву таким чином реставровані). Однак желатина дуже боїться вогкості і дуже притягає комах-шкідників, отже, з цього боку даний спосіб треба ще додатково проробити; з погляду ж архівно - технічного він є цілком задовільний: прозорість желатини доведена (в тонких її аркушах) майже до прозорості середнього якістю шкла. Підклеювання шовковою газю, — що його подекуди з успіхом застосовують, — очевидно, не завжди можна застосувати, а, головне, немає клею для цього: цапон - лак (або його види), застосовуваний тут як клей, поки що є не до кінця, як уже сказано, науково обстежений, щодо його нешкідливості для паперу і атраменту.

Маючи на увазі такий стан у справі реставрування архівних документів, лябораторія ЦАУ поставила собі мету — по змозі налагодити, науково перевіривши, даний процес, і деяких наслідків тут уже дійшли, а саме: встановлено один процес реставрування поповнених і ветхих документів способом, який, поперше, дає цілковиті, на даний момент можливі, гарантії для безпеки, для дальшої збереженості документу, створюючи цілковиту змогу користуватися ним без жодної шкоди. Подруге, цей процес дає задовільні наслідки з архівознавчо - технічного погляду. І, потретє, він є не складний своїм ходом і вимагає матеріялів не дорогих і тих, що не є в нашому Союзі імпорними. Основні ж труднощі, які довелося подолати його пророблюючи, полягали, на-

самперед, у тому, що треба було знайти такий прозорий — поперше, і хемічно нейтральний — подруге, та достатньо стійкий — потріте матеріал, який міг би правити за оточення, що схороняло б попсований документ від дальшої його загибелі, зміцнювало б його. Ні калька, ні цапон - лак ні шов ова газза, через наведене вище міркування, на думку робітників лябораторії, не можуть правити за такий матеріал. Після ряду теоретичних, а потім і практичних, кроків для відшукання такого придатного матеріалу, довелося спинитися на *парафінованому папері, типу цигаркового*. Такий папір, за належно здійсненого його парафінування, дає цілком достатню прозорість, він є цілком нейтральний хемічно і не шкідливий для паперу документу і атраменту його тексту, через відомий хемічний індиферентизм парафіни і через «чистість» складу цигаркового паперу високих гатунків, що, як відомо, є цілком позбавлений домішок, шкідливих для «життя» паперу (дерев'яної маси, целюльози тощо). Вироблення парафінованого паперу не важко налагодити, без потреби в будь-яких імпортих матеріалах. Треба одначе зауважити, що не зовсім ще ясним є питання про можливість утрати цим папером прозорости через розтріскування на дрібні клітинки парафінованого шару; але побоювання ці поки що не є великі і це питання тепер пророблюється та очевидно розв'язується так, що *за певних, суворо визначених умов* переходження реставрованого парафіновим папером документу і *належно обережного* користування ним, небезпека втрати прозорости парафінового паперу дуже невелика. Звичайно прозорість парафінового паперу — найкращих його гатунків — є зовсім не рівна прозорості желатини і тим більше, навіть поганого, скла, одначе цю прозорість треба визнати за цілком достатню для того, щоб точно читати текст попсованого документу, — принаймні в 90% випадків: така, принаймні, думка фахівців - архівістів.

Трудно було розв'язати питання про вироблення клею, який, з одного боку, з достатньою силою склеював би парафіновий папір і з другого боку, був би не шкідливий для документів і достатньо прозорий. Такий клей лябораторія виробила остаточно не так давно; про нього оце сказано вище і докладно ще говоритимемо в другому розділі даного нарису.

Таким чином, маючи в розпорядженні придатне для консервування оточення і можливість належно з'єднати з ним попсований документ (і тим його зміцнити та запобігти його дальшому руйнуванню), лябораторія змогла почати широкі досліди такого реставрування документів, що, на перших кроках, дали поки що цілком задовільні наслідки.

Недостатня прозорість парафінованого паперу, порівняно з прозорістю скла і прагнення піти тут уперед, знайшовши ще прозоріше консервувальне оточення, змусили продовжувати пророблення цього питання і, нарешті, спинили увагу робітників лябораторії на так званому «целофані». Його прозорість *цілком задовольняє* архівно - технічні вимоги; його склад — оскільки можна встановити теоретично та на підставі літературних даних — янби є цілком нешкідливий для паперу і атраменту; можливість

мати його в будь якій грубизні і тому й у будь якій густині — все це говорить з певністю про те, що застосування целюфану, як консервувального оточення для реставрування архівних документів є дуже зручне з усіх поглядів і, в даний момент, очевидно кращий матеріал для даного оточення важко знайти, особливо з погляду архівно - технічного. Маючи на увазі викладені міркування, робітники лябораторії поставили питання про пророблення застосування целюфану (того чи того його виду) до реставрування архівних документів. Лябораторія ясно і чітко підносить питання про можливість і бажаність застосовувати целюфан для реставрування архівних документів.

Дезинсекційні властивості сірчастого вуглецю все більш і більш устанавлюють в європейській практиці, і поруч з тим, констатують нешкідливість його для паперу і атраменту. Одначе, легка запальність і вибухові його властивості змусили фахівців хеміків і хеміків - агрономів, залучених до роботи над цим питанням, поставитись дуже обережно до можливості і доцільності широкого застосування (особливо за дезинсекції архівних приміщень) цього препарату. З огляду на це, лябораторія почала шукати інший препарат, який мав би всі позитивні сторони сірчастого вуглецю, але був би в той же час нейтральнішим щодо вогню. Теоретичні міркування змусили зупинитись на хлор - пікрині, застосовання якого в хеміко - агрономічній практиці останнього часу все більше зростає і зміцнюється. Поставлено досліди, щоб вивчити вплив хлор - пікрину на папір і атрамент, проведено ряд консультацій з видатними фахівцями хеміками — і з фахівцями, що працювали саме над хлор - пікрином. Наслідки попередніх дослідів і консультацій фахівців, а також пророблення цього питання з відповідної літератури переконує, що на даний момент є всі підстави і доцільність поставити вже широкі досліди над зараженим архматеріалом у спеціальній камері, як такж і досліди дезинсекції хлор - пікрином архівних приміщень. Такі досліди вже почато і найближчих двох- трьох місяців лябораторія матиме певні наслідки, треба гадати, в цілому позитивні.

Лябораторія виконала деякі роботи щодо вироблення фіксувального препарату (лаку) для запобігання стиранню тексту документів, що спостерігаємо особливо в текстах писаних олівцем. Одначе, поки, ця робота не дала реальних наслідків через велику трудність для лябораторії набувати деякі хемікалії. Накреслюються нібито сприятливі наслідки за дальшого пророблення щелакового лаку і целон - лаку, як фіксувальних препаратів для текстів архівних документів.

Останнього часу лябораторія поставила перед собою завдання вивчити стійкість паперу, зокрема щодо вогкості. Тут робота не дала ще ніяких конкретних висновків. Розв'язання цього питання з погляду архівно - технічного є дуже потрібне і актуальне, бо від цього залежить встановлення в архівосховищах належних, — особливо щодо вогкості, — умов переховування архівних документів.

II

Виклавши основні моменти і головні досягнення роботи хемічної лябораторії ЦАУ за 3 роки її існування, перейдемо до докладнішого і спеціального розгляду найважливіших частин цієї роботи.

Хемію в техніці архівної роботи почали застосовувати тільки декілька років тому, тобто тоді, коли почали існувати хемічні лябораторії при Центральних Архівних Управах. Звісно, архівні робітники користувалися хемією ще й далеко раніш, але це мало випадковий характер і призводило тільки до кустарювання. За останні роки хемію в Архіви почали вводити вже хеміки.

Слід сказати, що застосування хемії тут робило тільки перші кроки, адже «хемія в архіві» дуже молода і багато ще ланок в архівній роботі зовсім не охопила. Крім того устаткування лябораторії не дозволяло поки що вести роботи в ширшому масштабі. Та й треба ще додати, що на сьогодні організувати при ЦАУ велику лябораторію з висококваліфікованими робітниками та з цінним устаткуванням і не доцільно, бо ж для пророблення окремих тем часто бувають потрібні апарати вартістю багато тисяч карбованців, які після пророблення теми не можуть бути повною мірою дальше використовувані. Зважаючи на це, ту галузь роботи, що вимагала дорогого устаткування, довелось перевести в науково-дослідчі ін-ти та великі лябораторії. Невеличкі ж теми, які можна проробити в самій «архівній лябораторії» проробляли на місці.

Таким чином робота лябораторії була поділена так: науково досліджу роботу провадили поза лябораторією, а повсякденну, поточну роботу — в самій лябораторії. Далі, коли робота буде розгорнута як слід, може виникнути потреба організувати невеличкі лябораторні пункти в Архівах на периферії (використовуючи технічних архівних робітників). Зараз же крок за кроком, лябораторія своєю діяльністю повинна охопити й периферійні Архіви. Роботу в лябораторії провадять у двох напрямках: 1) пристосування хемії до практики в Архівах в уже відомих моментах та 2) дослідча робота в справі виявлення нових моментів і можливостей застосування хемії в архівній роботі.

Тепер перейдемо до стислого висвітлення окремих тем, які вже опрацьовані лябораторією, які є в роботі і пророблення яких передбачається незабаром почати.

У першій частині цієї статті досить поширено висвітлювано питання про клей та його значення для Архівів. Тут скажемо тільки про клеї, над якими лябораторія працювала останні 6 — 7 місяців. Спочатку роботу провадили над використанням уже відомих клеїв для звичайного паперу. Клей був скоро знайдений, декстрин (варіння на водяній бані за 71°). Також і крохмальний клейстер був досить придатний для цього ж звичайного паперу. Лишилось тільки знайти добрий антисептик (мідний купервас не зовсім виправдав себе). Паралельно з цим проваджено роботу над виготованням клею для парафінованого паперу. Цей клей уже теж готовий; до його складу входить декстрин, крохмаль,

цукор, глюкоза і формалін. Формалін, це той антисептик, на якому лябораторія зупинилася. Цей клей дуже добрий також і для звичайного паперу. Таким чином уже можна деякою мірою говорити про «універсальний архівний клей» (звісно для паперу). Винайшовши цей клей, лябораторія сама вже почала вживати його, — реставрувати пошкоджені старі матеріяли парафінованим папером. У цій галузі лябораторія досягла чималого успіху. Надалі реставрування документів буде передане на місцях архівним робітникам.

Питання про дезинсекцію архматеріялів стоїть уже давно, але ж тільки тепер воно починає набувати розв'язування. Будуться в Харкові велику дезинсекційну камеру, яку обслуговуватимуть силами лябораторії. Крім цього лябораторія повинна відряджати, час од часу, на периферію своїх робітників для провадження масової дезинсекції архматеріялів (у приміщеннях).

Боротьба з архівними шкідниками, як пацюки, миші, теж входить до обов'язків лябораторії і в цьому напрямку вже розпочато роботи. В цій галузі часто гостро стоїть питання щодо способів масового їх нищення. Вживають для цього бойових отруйних речовин, як хлор-пікрин тощо.

Обстеження стану харківських Архівів (на вогкість повітря, температури тощо), провадиться послідовно вже 8 місяців. Завдання цієї роботи — створити найсприятливіші умови для охоронення архматеріялів.

Аналізи паперу, який вживають для реставрування пошкоджених документів, щодо його якості та довготривалості, лябораторія провадить весь час, згідно з завданнями її роботи.

Лябораторія провадить також виготовлення парафінованого паперу, тому що парафінованого паперу високої якості (із чистої ганчірної маси) не можна дістати. Для цього вживали цигарковий папір, парафінуючи його.

Почато роботу виготовлення тривких іатунків атраменту, але її тимчасово довелось припинити через брак потрібного для цього атраменту.

Все це, так би мовити, повсякденна робота лябораторії, Отже, як бачимо, вона має, багато функцій чисто технічних (дезинсекція, виготовлення клею, парафінованого паперу, отруйних речовин, реставрування документів).

На черзі стоять такі теми:

- 1) фіксація атраменту і олівців простих та кольорових,
- 2) поновлення вицвілого атраменту;
- 3) використання целофану для реставрування пошкоджених документів;
- 4) ряд тем в теоретичній постанові.

Всі ці питання на сьогоднішній день є головні і розв'язання їх забезпечить технічній архівній роботі контроль і допомогу хемії.

В хемічних питаннях лябораторія повинна консультувати архробітників як харківських, так і периферійних Архівів.

Крім цього, архівні робітники повинні давати на розв'язання лябораторії завдання. Тільки тоді застосування хемії прийме всі закутки Архіву.

ЗАВДАННЯ АРХІВІВ У ГАЛУЗІ КОНЦЕНТРУВАННЯ Й ВИКОРИСТАННЯ СТАРИХ ДРУКОВАНИХ ВИДАНЬ¹⁾

Питання, яке підніс т. Комарницький, є цілком вчасне. Багато місцевих бібліотек, навіть у великих центрах, не надають значіння старим періодичним виданням, часто переховують їх у такому стані, що вони є малоприступні. Молоді дослідники мало обізнані з характером старої літератури.

Пам'ятаючи заповіт Ленінів, що «Пролетарська культура повинна з'явитись закономірним розвитком тих запасів знань, які людство виробило під гнітом капіталістичного суспільства», архівні органи повинні не тільки орієнтувати дослідника в архівних матеріалах, але й стимулювати його до ознайомлення з змістом старих періодичних (таї неперіодичних) видань.

Насамперед, тут повинна стати в пригоді тематична картотека, в якій слід уміщати, поруч з картками на архматеріяли, картки на друковані видання і статті з відповідних тем. Таким чином, дослідник, переглядаючи тематичну картотеку, матиме перед очима зміст як архівно - рукописних, так і друкованих матеріалів. Середньо - Волзька Крайархуправа таку роботу провадить підчас виконання усіх великих завдань щодо виявлення архматеріялу.

Друковані видання з історії Жовтневої революції, історії громадянської війни, історії фабрик і заводів, Волгобуду, гідрологічні матеріали і ін: мають, поруч зі звичайним каталогом, — тематичний.

Рациональна робота над архівними матеріалами не можлива без попереднього обізнання з літературою виучуваного питання, але тут доводиться урахувувати неповноту архівно - довідних бібліотек при архорганах. Тому архоргани повинні посилити роботу що до найповнішого концентрування місцевих видань за всі роки як таких, що насамперед висвітлюють місцеві архматеріяли, а часто є й оперті на них.

Середньо - Волзька Крайархуправа вже понад рік провадить роботу концентрування в своїй досвідній бібліотеці всіх, які можна виявити, друкованих видань (як за дореволюційний, так і за післяреволюційний час), виданих на терені Середньо - Волзького краю. Досвід робіт самої Крайархуправи, а також вимоги дослідників, що працюють в читзалі Крайархуправи довели, що тепер, коли ту чи ту науково дослідчу роботу провадиться, як правило, в краєвому масштабі, кожен крайовий архівний центр повицен оперувати якнайбільшою збіркою видань з усієї території краю²⁾. В той же час, усі краєві архівні центри, утворені лише кілька років тому в кол. губернських містах, звичайно поси-

¹⁾ З приводу статті т. Комарницького «Більше уваги книжковим фондам», «Рад. Арх.» № 4 - 5 (19 - 20).

²⁾ Для території УСРР це стосується Обласних Історичних Архівів. Ред.

дають книжкові фонди відомчого характеру (земські видання, звіти губернаторів, статистичні і інші довідники), що їх видавано на території тільки даної губернії. Звідси потреба якнайшвидше сконцентрувати друковані видання з інших кол. губ. центрів краю.

Щодо методів провадження концентрування — треба цілком погодитись з методами, запропонованими тов. Комарницьким, — саме таким чином Середньо - Волзька Крайархуправа й провадила роботу, але надіслані архорганами списки друкованих видань показали що місця далеко не мають такої кількості примірників, щоб можна було залишити в їхньому розпорядженні 3 — 5 примірників. В зв'язку з завданням доповнити довідну бібліотеку КАУ належним чином, повстає питання про концентрування в ній навіть другого примірника з місцевих архорганів. Такий стан доводить, що старих видань збереглося надзвичайно мало, отже виникає негайна потреба, щоб архівні органи терміново взяли ся виявляти, де перебувають ті примірники, які ще збереглися. Для цього вони повинні обстежити бібліотеки, музеї, краєзнавчі й інші наукові товариства, де можна найбільше сподіватися знайти подібні видання.

Треба розвинути думку т. Комарницького й організувати через просту взаємну інформацію архорганів усього союзу про наявність в їхніх архівосховищах видань, що належать до території, яку обслуговує даний архорган) обмін зайвими примірниками, а іноді й передачу єдиного примірника, якщо він має вузькомісцеве значення і для інших районів являє малу цінність. Таким шляхом Середньо - Волзька Крайархуправа уже здійснила обмін земськими і іншими виданнями з Курським Окрархбюром і Вологодською бібліотекою і тепер поширює цю роботу, дбаючи, щоб зв'язатися з усіма республіканськими й краєвими архорганами.

Питання про звернення уваги архівних органів на книжкові фонди, зокрема земські видання, піднесене т. Комарницьким, повинне перерости на питання виявлення і концентрування в архівосховищах загалом дореволюційних видань науково - історичного і господарчого характеру — як неперіодичних так і періодичних (журналів, газет), хоча б і центрального видання, різних історичних і економічних журналів, праць наукових товариств і т. інше. Дореволюційні видання можуть стати, а деякі вже й стали — бібліографічною цінністю, а в той же час вони інколи йдуть на макулатуру. В практиці С.-В. КАУ був випадок, коли один місцевий архорган (Сизрань) намітив до утилізації партію книг на 2868 прим., що їх здала до Архіву місцева бібліотека, як ідеологічно невитримані. Серед цих книг, поруч з «попівсько - «душеспасительной» літературою, були цінні, з наукового погляду, комплекти журналів — «Исторический Вестник», «Вестник Европы», «Русский Архив», «Былое», «Отечественные записки» (з 40 - х р.р. XIX стр.). тощо.

Доречі, архівні органи не мають від ЦАУ РСФРР навіть найзагальніших керівних вказівок щодо порядку утилізування й свого роду «переліків» друкованих видань. Місцевим перевірним комісіям доводиться в цьому питанні діяти виключно виходячи зі своїх міркувань.

Концентрування старих місцевих відомчих і наукових видань і науково історичної й економічної періодики центрального видання, разом з одержанням кожним архорганом обов'язкового примірника всієї друкованої продукції, що видається зараз на обслуговуваній даним архорганом території, піднесуть архівно довідні бібліотеки на належну височінь і без сумніву допоможуть справі підсилення науково-дослідчої роботи в читальних залах архорганів.

В. КУЦЕНОС

КЛЕЙ ДЛЯ ПАРАФІНОВОГО ПАПЕРУ

Питання про виготовлення клею для архматеріалів уже висвітлювано на сторінках нашого журналу. Коротко нагадаємо, що найпридатніший є декстриновий клей (варять на водяній бані, за 71 С, до консистенції сметани), та крохмальний клейстер (варять звичайним способом заварювання). Антисептик, який можна домішувати, це — формалін (міцний) — 1 куб. см. на 100 гр. клею, або мідний купервас (до деякої міри) — додається 1 - 2% до клею.

Виготовити клей для парафінового паперу було значно важче тому, що всі відомі клеї «не брали» парафіновий папір.

Зупинимось на значенні парафінового паперу для реставрування пошкоджених документів. Раніш пробували вживати для цієї мети желатину, кальку тощо; наслідки були негативні: такі матеріали або самі швидко руйнувалися, або ж не були достатньою мірою прозорі, або були доброю їжею для архівних шкідників. Нарешті зупинилися на парафінованому папері — найкращому матеріалі для реставрування документів. Парафінований папір здебільша є зовсім прозорий, тривкий, не впливає на папір та непридатний як їжа для шкідників. Тонкий парафіновий папір повинен бути виготовлений з чистих ганчірок (архівні робітники знають, скільки сотень років зберігаються старі архматеріали, а їх папір виробляли виключно з ганчірок). За останні 80 - 90 років почали вживати, як складову частину паперу, целюлозу та деревинну масу; довготривкість такого паперу вже не можна й рівняти до паперу з ганчірок. Приклад — газетний папір, до складу якого входить 70 - 80% деревинної маси, дуже швидко руйнується.

Цигарковий папір високої якості має в собі майже 100% ганчірної маси, отже з нього треба готувати парафінований папір (звичайний парафіновий папір, що є в продажу зараз має невисоку якість). Для цього цигарковий папір вміщують у ванночку з розтопленою парафіною, потім прокатують валком. Щоб наклеїти парафінований папір на пошкоджений документ треба папір намастити клеєм, обережно його покласти на документ та вирівняти валком. Часто доводиться деякі місця ще й розгладжувати пальцями. Наклеївши парафінований папір на документ слід хвилин з 25 підсушити в сушільній шахві, за температури *не вище* ніж 35 С. Можна просто наклеєний парафінований папером доку-

мент покласти на текстуру й підержати декілька хвилин над полум'ям примуса — високо над полум'ям, так щоб текстура була ледве тепла. Повторюємо знову, що на сьогоднішній день парафінований папір є найкращий матеріал для реставрування пошкоджених архматеріалів і його треба широко використовувати.

Перейдемо тепер до техніки виготовлення клею для парафінованого паперу. В цей клей входять такі компоненти: декстрин, крохмаль, цукор, глюкоза, формалін (як антисептик).

Чимало часу витрачено на те, щоб знайти придатний для цього клею антисептик. Була випробувана велика кількість антисептиків, але вони або впливали негативно на самий папір, або на атрамент, або ж клей швидко зацвітав. З усіх цих антисептиків довелося спинитися на формаліні (за ним, як довели наші досліди, щодо якості йде мідний купервас).

Процес виготовлення клею треба провадити так:

1) 100 гр. декстрину розчиняють у дистильованій воді за температури не вище ніж 80 С та не нижче ніж 70 С.

Для цього воду нагрівають до 70° і в воду, невеликими кількостями насипають декстрин, енергійно розмішуючи, щоб зовсім не було грудок. Води взяти спочатку 300 кубиків; при дальшій роботі, залежно від консистенції клею, можна додавати теплої дистильованої води, слідкуючи весь час, щоб консистенція клею була подібною до консистенції сметани. В разі клей буде дуже рідкий — зайву воду можна випарити. Треба пам'ятати, що клей слід варити на водяній бані; роблять це так: у велику посудину наливають звичайної води і на примусі підогрівають її до 70°. Після цього в воду вміщаємо менший посуд (треба належним способом його закріпити, щоб він не перекинувся). У менший посуд наливаємо дистильовану воду і стежачи підтримуємо температуру 70°. Для цього в менший посуд треба час од часу вставляти термометр. Треба весь час регулювати вогонь так, щоб температура була не вище 80° та не нижче 70°. Коли ж температура вище 80°, — зменшити вогонь у примусі.

2) Коли при розмішанні декстрини у воді ми одержали однорідну масу, зважуємо на терезах 120 грам пшеничного або рисового крохмалю і, теж невеликими кількостями, присипаємо до декстрини (весь час розмішуючи та слідкуючи за кількістю води).

3) Всипавши весь крохмаль, зважують 50 гр. цукру, розчиняють його у воді і вливають у той само посуд. Розмішують. Зважують 10 гр. глюкози, розбовтують її у теплій воді і додають до загальної маси. Після цього всю масу добре розмішують хвилин із 10, слідкуючи за консистенцією клею та щоб не було грудок.

4) На кожні 100 гр. клею треба додати 1 куб. формаліну. Для цього формалін розчиняють у 10 куб. дистильованої води і доливають до клею та знову розмішують декілька хвилин.

5) В разі вживання мідного купервасу, треба брати його 1-2 гр. на кожні 100 гр. клею.

Готується розчин мідного купервасу так: на технічних терезах зважують 25 гр. мідного купервасу, розбивають його у ступці на порошок і всипають в 1 літр гарячої води. Збовтують, доки купервас зовсім не розчиниться. У першому параграфі сказано,

що декстрин розчиняють у 300 куб. дистильованої води. Щоб ввести антисептик в клей, то треба замість 300 куб. води взяти 300 куб. розчину мідного купервасу (як тільки, но його виготовляли — 25 гр. купервасу в 1 літрі води). Розчин мідного купервасу треба робити завчасно, щоб перед варінням клею він був уже готовий. Звісно, коли клею готується не та кількість, як за даним рецептом, то розчину треба брати пропорційно кількості клею.

Отже, коли готується клею у два рази менш, ніж за рецептом, то для розчинення декстрину береться 140 куб. розчину, коли готується клею у два рази більш—береться 600 куб. розчину мідного купервасу і т. д.

Деякі зауваження: а) посуд, в якому варять клей, повинен бути емальований або полуджений;

б) розмішувати ні в якому разі не можна залізною паличкою а тільки шклянкою (коли немає шклянної, можна й дерев'яною);

в) дистильовану воду можна дістати в аптеці;

г) треба навчитися розчиняти мідний купервас;

д) в разі не буде глюкози — клей можна робити й без глюкози;

е) пробні варіння робити беручи невеликі кількості речовин.

Клей можна для кращого схоронення висушити в сушільній шахві за температури не вище од 50°С, потім розтовкти на порошок. З порошку знову можна одержати клей, розчиняючи його в теплій воді, не вище ніж 80, — розмішавши як раніше сказано.

ПО СОЮЗУ

Ш. ЧХЕТІЯ

ВИКОРИСТАННЯ ДОКУМЕНТАЛЬНИХ БАГАТСТВ СРР ГРУЗІЇ ДЛЯ СОЦІАЛІСТИЧНОГО БУДІВНИЦТВА.

«Пролетарська культура повинна з'явитись закономірним розвитком тих запасів знаннів, які людство виробило під гнітом капіталістичного суспільства» (Ленін).

На виставці — «10 років архівного будівництва», влаштованій відділом архівознавства ЦАУ СРР Грузії у лютому 1931 року на відзначення десятиріччя радянізування Грузії, у відділі «використання архівних матеріалів» подано п'ять діаграм, що характеризували діяльність ЦАУ СРР Грузії за 10 років у галузі використання документальних багатств.

Одна діаграма подавала відомості про роботу ЦАУ в галузі використання архівних матеріалів з науково-дослідною метою через читальну залю, подаючи таку картину за роками: ¹⁾

1926 р.	видано справ до читзали	1716,	зареєстр. одвід.	55
1927	« « « «	5782	« «	567
1928	« « « «	10150	« «	662
1929	« « « «	12362	« «	1091
1930	« « « «	13300	« «	1117
	Разом	43310	« «	3472

¹⁾ До 1926 року зала не функціонувала, отже використання архівних матеріалів для наукової мети через залю не було.

Друга діаграма подавала дані про використання архівних матеріалів окремими установами і організаціями порядком тимчасового користування. За цією діаграмою кількість переданих в тимчасове користування архівних матеріалів за 5 років (до 1926 року передання архівних матеріалів у тимчасове користування не реєстрували) дорівнювала 833 од. перех.

Третя діаграма подавала відомості про діяльність ЦАУ лінією публікування документів. За 4 роки ¹⁾ ЦАУ опублікувала 579 документів, а саме:

1924	25 док.
1924	60 «
1927	75 «
1930	419 «

Разом 579 док.

Четверта діаграма відбивала використання архівних матеріалів в опублікованих працях окремих дослідників і н.- д. організацій. Отже за даними діаграми надруковано за арх. матеріалами арх. установ СРР Грузії праць у друкованих аркуш.:

Роки . .	1921	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930	Разом
Друк. арк.	244	800	863	553	913	1592	1493	1331	994	8783 друк. стор ²⁾

І нарешті п'ята діаграма відбивала роботу ЦАУ лінією використання архівних матеріалів для практично - господарчих потреб (в тому числі видавання звичайних архівних довідок, видавання матеріалів різних досліджень, як - от: статистичні дані, кошторисні обчислення, різні зведення тощо). Діаграма включала відомості за дев'ять років — з 1922 до 1930 р.:

Роки	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930	Разом
Видано довідок	108	256	360	478	714	1221	1767	2589	3359	10847

Таким чином, зваживши майже з самого початку свого існування величезне практичне значення архівних матеріалів, поруч з науково - історичним їх значенням, ЦАУ СРР Грузії, однак, почала більш менш повно реалізувати гасло «Архіви на службу соціалістичному будівництву» тільки останніх років своєї діяльності. Тільки з кінця 1928 року, коли проведено корінну реорганізацію системи архівних органів, ЦАУ СРР Грузії почала перебудовувати свою роботу так, щоб у центрі уваги було обслуговування архівними матеріалами потреб і вимог соціалістичного будівництва. З того часу ЦАУ СРР Грузії починає тісніше зв'язуватися з планово - господарчими і науково - дослідницькими установами, що потребують використання архівних матеріалів, починає конкретно зважувати практичні потреби цих установ, пов'язуючи свої виробничі плани і свою повсякденну роботу з виробничими планами і роботою цих установ.

В зв'язку з тим, ще 1929 року ЦАУ СРР Грузії вживає заходів, щоб популяризувати архівні матеріали господарчо - планового значення, одночасно розгортаючи роботу виявлення таких матеріалів. Наприклад, до виробничого плану робіт ЦАУ на 1929 рік, як об'єкт опрацювання, включено головним чином фонди, що мали практичну цінність; встановлюючи види робіт і розподіл часу на кожен вид робіт, максимальну кількість днів приділено на роботи, зв'язані з виявленням саме таких матеріалів і підготуванням їх до використання для згаданих установ. На шпальтах «Саарківо Сакме» — спеціального органу, що видає ЦАУ, надруковано цілий ряд оглядів архівних фондів, що мають господарче значення і т. д. Паралельно з цим, а подекуди і до цього, щоб ознайомити широку громадськість із цінними архівними матеріалами, вміщувано доп. си і в періодичній пресі, як газ. «Ганатлебіс Мушакі», «Комуніст», «Пухара», «Советський Аджаристан», «Муша» і ін.

В кінці ж 1929 року на першій міській конференції архівістів дійових установ м. Тифлісу питання про використання архівних матеріалів для

²⁾ До 1924 р. ЦАУ документів зовсім не публікувала, а 1926, 1928, 1929 р.р. ЦАУ видавала тільки архівно - технічну літературу.

потреб соціалістичного будівництва поставлено ще ширше. У спеціальній доповіді директора ЦАУ СРРГ тов. І. С. Іовідзе про значення архівів, головну увагу приділено саме практичному їх значенню. «Ясно — казав він на конференції — що п'ятирічний плян архівного будівництва повинен бути цілком пов'язаний з п'ятирічним пляном загального будівництва і практичне значення архівів повинно бути виявлене саме в поданні допомоги у виконанні цього пляну» («Саарківо - Сакме», кн. 2 - 3 стор. 11). В резолюції ж (2 п.), ухваленій конференцією на цю доповідь, відзначено завдання, що стоять перед архівами в зв'язку з соціалістичною реконструкцією народного господарства (тамо ж, стор. 232).

Уже з 1929 року до ЦАУ СРРГ почали поступово надходити заяви від різних установ на архівні матеріали, що мають для них практичні інтереси (перші звернулися Закводгосп, Закнаркомфін, Гідрометеорологічний інститут Грузії, Зак. хлопком. і т. д. Слідом за ними й інші — госп.- плянові органи, як наприклад: Груздержплян, Закдержплян, Закдержторг і т. д. В травні ж 1930 року ЦАУ СРРГ одержала через ЦАУ СРСР докладно розроблену інструкцію Головної геолого - розвідкової управи про порядок використання її органами архівних фондів гірничої промисловости. Таким чином обслуговування матеріалами господарчо - практичного значення відповідних установ і організацій уже до кінця 1930 року в діяльності ЦАУ СРРГ стало ніби центральною ділянкою, набувши стрижневого значіння.

Проте доводиться констатувати, що ця робота ЦАУ СРРГ ні 1929 ні 1930 р. не дала потрібного ефекту. Основна причина незадовільних наслідків у то у, що ЦАУ СРРГ не домоглася в питанні про використання архівних матеріалів створити потрібний контакт із пляново - господарчими, науково - дослідними установами. Більша частина цих установ все ще не дооцінювали господарче - практичного значення архівних матеріалів. Крім того і сама Центральна Арх. Управа СРРГ не забезпечила достатньої пляновости і чіткості в організуванні подання заяв установами, у виявленні потрібних матеріалів, у раціональному розробленні довідково - орієнтовних матеріалів тощо.

Все це змусило ЦАУ СРРГ ґрунтовно перебудувати свою роботу. 23 листопада 1930 року, ЦАУ звернулася до всіх центральних установ СРРГ і ЗСФРР із спеціальним листом, запросивши їх надіслати заяви на потрібні їм матеріали: проекти, пляни, кресленики, кошторисні обрахунки, статистичні дані тощо. Через місяць після того ЦАУ скликала спеціальну міжвідомчу нараду в цьому питанні, запросивши туди представників усіх центральних господарчо - плянових і науково - дослідних установ. На жаль не всі установи і організації, до яких звернулася ЦАУ, серйозно поставилися до справи: частина з них цілком не відповіли на звертання ЦАУ, деякі ж надіслали відповіді, з яких видно, що вони також не розуміють справи і недооцінюють її значення.

Не зважаючи на такий кволий відгук, звертання ЦАУ 23 листопада і міжвідомча нарада 18 грудня безумовно принесли користь: після наради заяв пляново - господарчого характеру почало надходити — і від республіканських (СРРГ) і від федеративних (ЗСФРР,) і від загально - союзних (СРСР) установ і організацій — значно більше.

Незабаром, однак, виявилось, що, через надто широкий тематичний діяпозон одержуваних заяв, розгорнути виявлення і підготування матеріалів, щоб задовольнити всі чисто заяви ЦАУ не мала змоги, тим більше, що роботу треба було провадити якнайшвидше.

Тому складаючи плян довелось зробити деякий добір і спинитися на обробленні таких архівних фондів, на які подано найбільшу кількість заяв. Це були, як виявилось, фонди гірничої промисловости, транспорту, тяжкої металургії, сільського господарства, комунального будівництва і фінансів, а також фонди історико - революційного характеру. Всі ці фонди і вклучено до пляну 1931 року для фондово - хронологічного розбирання, інвентаризування і складання тематичної картотеки і алфавітних показників.

Робота над виконанням заявок пляново - господарчих і н.- д. організацій, нам здається, являє великий інтерес, як показник, з одного боку, того, як і на яких ділянках обслуговувала ЦАУ соціалістичне будівництво,

а з другого боку і того, які дефекти виявлено в організації цієї роботи. Але треба застерегти, що уявити картину цієї роботи в усій її чіткості і особливо, повноті не є можливе, через те, що її облік за відділами ЦАУ не завжди був одноманітний і точний: реєстрування господарчих заяв не завжди виділювано з загального реєстрування звичайних архівних довідок, іноді - ж ці заяви відносили до так званих «особливих доручень», в деяких випадках заяви приймали усно; саме розуміння «заяви» і довідкового розшуку, який робили, щоб її виконати, не завжди чітко розмежовували і т. д.; але найважливіше те, що ЦАУ зовсім не має відомств про ту роботу, яку виконували на місцях (в районах і автономних Республіках) архівні органи щодо використання архівних матеріалів для потреб соціалістичного будівництва. А таку роботу, безумовно, проваджено 1931 р. не тільки в центрі Тифлісі, але й на периферії Республіки.

Отже наведені нижче цифрові дані належать тільки до центральних державних архівосховищ, але навіть і щодо останніх їх можна вважати, через згадані причини, за дещо переменшені.

Разом 1931 року по всіх центральних архівосховищах подано 279 заяв. Заяви ці розподілялися за Архівами так:

Назва архіву	Надійшло заяв.
1. Центральний Історичний Архів	38 заяв
2. Історично - революційний Архів	45 «
3. Муніципальний Архів	169 «
4. Архів друкованих видань	16 «
5. Архів профруху	11 «
Разом	279 «

Таким чином найбільше заяв надійшло до Муніципального Архіву: це тому, що 1931 року у Тифлісі провадили посилено роботу надбудування над міськими будинками верхніх поверхів і доводилося використовувати велику кількість плянів і креслеників міських будинків, що зберігаються в Муніципальному Архіві.

За Муніципальним Архівом ідуть Історично - революційний і Центральний Історичний Архів, далі Архів друкованих видань і Архів профруху. Центральний Радянський Архів і Архів давніх актів участі в цій роботі не брали.

З числа поданих заяв, разом задоволено 259 — понад 90%. Кількість задоволених заяв розподілялася за Архівами таким чином:

1. Центральний Історичний Архів	21
2. Історично - Революційний	45
3. Муніципальний	169
4. Архів друк. видань	16
5. Архів профруху	8
Разом	259

Незадоволено заяви через такі причини, як брак матеріалів, незакінченість робіт, не точні взазівки від тих, що подали заяви тощо. Найбільша кількість невиконаних замовлень припадає на Центральний Історичний Архів — 17 замовлень з 20 - ти.

Заяви до ЦАУ подавали 132 установи: 91 господарчо - плянова, 38 науково - дослідницьких, 43 — профспілкових.

Заяви, що подали згадані установи (разом 279) охоплювали 101 тему. Подамо найголовніші з цих тем: таємні друкарні у Тифлісі, Душетське повстання, повстання у Горійському повіті, повстання у Півд. Осетії, напад на Коджорську пошту 1912 р., забиття екзарха Нікона, порядок розв'язання прикордонних конфліктів за царату, інтервенція в Грузії, поклади чорних руд у Грузії, сірчані води в Тифлісі, нафтові родовища на Кавказі, кольорові метали в Грузії, Armenії і Азербайджані, будування Потійського порту, сейсмічні і геологічні умови побудування тифліського Млинкомбінату, днопоглиблювальні роботи на Кавказі, боротьба за торговельні шляхи на Кавказі, аграрна політика царату на Закавказзі, статистичні дані про райони малого рибальства, рибальство на Озівському

і Чорному морі, історія рибного господарства в ХІХ ст., про бітумоносні породи, гідро-метеорологічні і геологічні умови в районі Кури, заборгованість чужоземних фірм, розрахунки за чужоземними замовленнями, вплив ґрунтової води на поливне господарство Закавказзя, велике шовківницьке колгоспне господарство, годування шовковиків, влаштування плантацій шовковиць, проєкти і калькуляції будування залізниць, проєкти спорудження вузькоколіїних залізниць.

За всіма цими заявами (279) і темами (101) зроблено 407 довідкових розшуків і витрачено на це 386 днів, що складає пересічно понад один розшук на день. Кількість розшуків і кількість витрачених на це днів розподілялася за Архівами так:

Архіви	Кількість розшуків	Витрачено днів
1. Центральний Історичний Архів	91	91
2. Історично - революційний Архів	90	90
4. Муніципальний Архів	181	100
4. Архів друкованих видань	25	25
5. Архів профруху	20	20
Разом	407	386

Наведені цифрові дані не обіймають звичайних архівних довідок. З огляду на те, що її довідки в деяких випадках подавали корисні для соціалістичного будівництва відомості, ми наведемо дані і про них також.

Разом протягом 1931 року по всіх Архівах видано 2984 довідки і витрачено на це 731 день (пересічно 4 довідки на день). За Архівами:

Архіви	Кільк. вид. довідок	Витрачено днів
1. Центральний Історичний Архів	788	198
2. Істор.-революц. Архів	834	205
3. Муніципальний Архів	589	182
4. Архів друкованих видань	374	46
5. Архів профруху	30	11
6. Центральний Радянський Архів	269	89
Разом	2984	731

Все сказане вище, без сумніву, свідчить про те, що ЦАУ СРРГ б - зумовно повернулася чималу роботу обслуговування практичних потреб народного господарства.

Проте цю роботу не можна вважати за цілком задовільну. Це доводить, насамперед, те, що кількість установ, які зверталися до ЦАУ з заявами далеко не охоплює всіх тих органів, що могли і повинні були б використати архівні матеріяли; цілий ряд господарчих і плянових органів, а також наукових установ ще не зв'язалися з ЦАУ в справі використання архівних матеріялів. Про це свідчить і те, що коло фондів, використаних для задоволення потреб господарчих органів, становить незначну кількість, — лише 10 - 15% загальної кількості фондів ЄДАФ'у. Нарешті, про недостатність роботи ЦАУ в обслуговуванні соціалістичного будівництва свідчить і той факт, що деякі відділи ЦАУ зовсім не були, або були дуже мало втягнені в цю роботу: так Центральний Радянський Архів і Архів давніх актів, як згадано вище, зовсім не брали участі, Архів же друкованих видань і Архів профруху брали дуже малу участь в обслуговуванні вимог госп. і плян. органів.

Саме через те наукова Рада ЦАУ СРРГ у лютому 1932 р. ухвалила постанову про незадовільність роботи використання архівних матеріялів. Рада констатувала: недостатню організованість роботи, кволі темпі, брак достатнього контакту з держ. установами і т. ін. Щоб усунути всі згадані дефекти, наукова Рада ухвалила створити в ЦАУ з високо-кваліфікованих архівістів спеціальний апарат — групу в справі використання архівних матеріялів для соціалістичного будівництва. Групі дано ряд

ударних завдань і вона вже почала роботу за особливим пляном, в якому зважено всі заяви госп. плян. і н.-дослід. органів.

Проважувана тепер (а по деяких областях уже цілком проведена), перебудова роботи архівних органів на ґрунті 6-ти історичних вказівок т. Сталіна всю роботу ЦАУ і його окремих архівів переводить на вищий ступінь, забезпечуючи кращі кількісні і якісні її показники. Це особливо стосується до безпосередньої участі архівних органів Грузії в соціалістичному будівництві через обслуговування вимог госп.-плян. органів. Уже тепер ця робота розгорнута на всю можливу широчінь.

В. ДМІТРИЄВ

СТАН АРХІВНОГО БУДІВНИЦТВА В ЗАХІДНІЙ ОБЛАСТІ РСФФР (З дзевіду роботи в 1931)

З моменту зорганізування Области минуло вже три роки. За цей надзвичайно короткий історичний відтинок часу, себто за три роки п'ятир ч-ки, в наслідок величезних успіхів у справі індустріалізації країни і колективізації сільського господарства робітнича класа під керуванням партії завершила збудування фундаменту соціалістичної економіки.

За цей період архівні органи також перебудували свою роботу відповідно до вимог соціалістичного будівництва.

Якщо до 1929 року робота архівних органів Области в основному зводилася до розбирання архівних матеріалів, їх упорядкування і описування, то з кінця 1929 року починається посилене перебудування архівної роботи в напрямку максимально активної їх участі в усіх галузях соціалістичного будівництва.

Найбільших наслідків у своїй роботі архівні органи дійшли 1931 р., вирішального року п'ятирічки. Цього року вся їхня увага була звернена на архівну наукову роботу, зокрема на виявлення по своїх архівосховищах архівних матеріалів для потреб соціалістичного будівництва — з історії пролетаріату і т. ін., на їх тематичне оброблення щодо вивчення змісту архівних фондів, на розгортання агітаційно-пропагандистської діяльності, на завершення обліку не облікованих фондів, на концентрування архфондів фабрик, заводів, РКК'ів, церковно-монастирських архівів і ін. З деякими підсумками у виконанні згаданих завдань ми оце й познайомимо читача.

Мережа архівних органів Західної Области звітного року існувала така: Обласне Архівне Бюро, переіменоване згодом на Архівну Управу Области, сім відділів у колишніх Округових центрах: Брянську, В'язмі, Рославлі, Ржеві, В. Луках, Клинцях і Сухінічах, а також Районові Архіви при всіх Районових Виконавчих Комітетах, зорганізовані у Жовтні 1930 року.

Архівна Управа Західної Области мала таку структуру: адміністративно-організаційна група, Архів Жовтневої Революції і при ньому Архів профруху і Фото-кіно Архів, Секретний Архів, Історичний Архів і Довідкова бібліотека. З 1 травня 1931 року до відання Управи передано Архів записів актів гр. стану, де зосереджено метричні книги кол. Смоленської губ. з 1764 до 1927 р., з наявним там штатним складом.

Для Управи і 7 відділів Обл. РСІ встановила-штат 44 роб., а саме:

Обл. Арх. Управа: Адм.-орг. група — 9, АОР — 6, Сек. арх. — 2, Істор. арх. — 4, Довід. бібліотека — 1, ЗАГС — 2, (разом 24); Відділи: Брянськ — 6, Клинці — 2, В. Луки — 4, Ржев — 2, В'язьма — 2, Рославль — 2, (ухінці — 2 (разом 20).

Фактично - ж працювали 41 робітник; з них, — 34 архівних і 7 адміністративно-господарчих робітників.

Треба тут також відзначити негативні моменти щодо соціального складу апарату. В апараті зовсім недостатній пропарок робітників (7%, — за 12% сел. і решти інших); так само треба відзначити недостатній партійний пропарок (членів ВКП(б) і ЕЛКСМ із 41 роб. всього штату було тільки — 7). Висуванців в апараті було тільки три. За освітою особливий

склад такій: з вищою освітою — 2, з середньою — 20. Треба додати також, що більшість робітників мають малий стаж архівної роботи.

Щоб підвищити кваліфікацію молодих архівних робітників так арх-органів, як і відомчих архівів, організовано місячні архівні курси (17 курсантів) з такою програмою: 1) історія революційного руху в Росії — 15 годин, 2) істмат — 15 годин, 3) історія радянських установ — 10 год. 4) історія архівної справи в Росії — 6 год. 5) архівне будівництво в СРСР — 10 годин, 6) науково-політичне і господарче значення архівів — 2 год., 7) архівознавство — 18 годин і 8) архіви дієвих установ і правила їх постава роботи в них — 4 год. Разом на теоретичну частину приділено 80 годин і на практичну роботу в архівосховищах — 130 год. Крім того при Облрхіві організовано архівно-технічний гурток, який своєї програми незакінчив.

Архівна Управа і підлеглі відділи перебували на Обласному бюджеті, загальна сума асигнувань за бюджетом — 63.000 крб. (з них на зарплатню 45.000 крб.); фактично - ж одержано і витрачено понад 70.900 крб. (на зарплатню 50.874). Крім того були спеціальні кошти від продажу макулятури (надходження цього року, разом із залишками минулого року — 12.856 крб.).

Архівосховища Облрхіву по Області мали 19 приміщень. Обсяг архівосховищ самої Обл. АУ — 3164,57 кв. метр., довжина стелажних полиць — 11740,50 пог. метр. Згаданих приміщень не досить. Надто гостро стоє питання з приміщеннями у Смоленську, Брянську і Клинцях, але дістати нові, через гостру житлову кризу, в цих містах поки що неможливо. Найкращим виходом із цього стану було - б збудувати спеціальний будинок для Обл. Архіву, де можна було - б розташувати всі матеріали останнього, що перебувають зараз по різних приміщеннях, та деяких відділів, які намічено ліквідувати. Крім того це дозволило - б завершити концентрування арх. матеріалів профспілкових організацій, сконцентрувати фонди колгоспів і радгоспів і інші.

Разом в архівосховищах Області зосереджено понад 4.300 фондів, з них післяреволюційного часу 3.078. Крім того в районах є 90 фондів, з них післяреволюційного часу 69. До 50% всіх зосереджених в архівосховищах фондів не розібрані і не описані, в основному через те, що протягом 2 - х — 3 - х років не можна було впорядкувати, через недостатній штат, архівні фонди зі зліквідованих архівів, де більшість із них перебувала в безладному стані. По цього призвели також часті перекидання фондів з одного приміщення до другого. Так, наприклад, у Брянську фонди історичного Архіву двічі перевозили з одного приміщення до другого. Подібне траплялося з фондами Клинцівського і В'яземського відділів.

На облікові ОАУ перебувають разом 1.425 фондів, причому більша їх частина це фонди колгоспів і радгоспів облік яких 1931 року почато, але ще не закінчено. Облік архівних фондів провадили двома способами: анкетним і живим обстеженням архівів.

Вся архівно-технічна робота минулого року була підпорядкована основному завданню — використати архівні матеріали для потреб соціалістичного будівництва на всіх його ділянках. Протягом звітного року систематизовано 132.000 одиниць переуховання і занесено до скорочених інвентарних описів 68.000 одиниць переуховання. Крім того складено характеристики на ряд дореволюційних фондів і фондів післяреволюційних.

Треба також згадати про архівно-методичну і інструкторську роботу, яку провадила 1931 року Архівна Управа. Ця робота полягала в тому, що давано по відділах писані вказівки щодо складання фондових карток і організування фондової картотеки, щодо складання протоколів розбірних комісій, щодо складання плянів і звітів, тематичних карток тощо. Вироблено і видано анкету обліку архівів колгоспів і радгоспів. Крім того, з метою одноманітного провадження діловодства в архівних органах Області, зроблено класифікатор справ і інструкцію щодо провадження справ. Крім письмового методичного керування діяльністю відділів і архівосховищ, було й живе керування, через відрядження робіників на місяця, де поруч з обстеженням роботи проваджено відповідний інструктаж. Всього протягом року обстежено 6 відділів. Всі питання,

зв'язані з виробничими процесами, обговорювано на виробничих нарадах, яких відбулося 4.

Як про це згадано вище, архівні органи 1931 року повинні були приділити максимум уваги питанням виявлення архівних матеріалів для потреб соціалістичного будівництва. Роботу виявлення згаданих архівархів проваджено так за завданнями Центральної Архівної Управи РСФФР і господарчих органів, як і з власної ініціативи.

Звітного року виявлено, і записано на тематичні картки архівні матеріали в таких питаннях:

1. До собудівництва: а) про корисні копалини на території Зах. Области, б) про будівництво фабрик і заводів, в) про залізничне будівництво, г) про шосейне будівництво, д) про водяний транспорт, е) про меліорацію, в) про сільське господарство, з) про комунальне господарство.

2. До історії пролетаріату РСР:— про страйки робітників, зарплатню і умови праці та побут робітників.

3. До історії фабрик і заводів — почато роботу виявлення матеріалів, щодо Ярцевської прядильно - ткацької фабрики і Брянського машино - будівельного заводу «Червоний Профінтерн».

Крім цього виявлено матеріали в питаннях народньої освіти, охорони здоров'я тощо.

Всі виявлені архівархіали записано на тематичні картки, яких заповнено 614. Виявлені архівархіали в значній частині використали відповідні організації. Так «Запстеклотрест», якому подано дані про поклади піску, про паливну базу і т. інше, повідомив, що «взяті матеріали про копалини Мальцевської Округи, карти корисних копалин тощо призначено для обґрунтування реконструкції шклозаводів і нового будівництва». Обл. Раднаргосп повідомив, що одержані від Обл. АУ матеріали про залізні руди використано для обліку корисних копалин Области і що надалі він має намір широко використовувати архівні матеріали так для вивчення корисних копалин Области, як і для поставлення розвідок. Обл. Плян, використавши матеріали про камінне вугілля, залізну руду і інші корисні копалини, повідомив, що матеріали дають багато цінного для народнього господарства Области.

У читальній залі Облархуправи 1931 року працювали 23 ос., з них за завданнями установ — 12 і з власної ініціативи — 11 ос. Видано в читальні для праці 912 од. переховування. Роботу проваджено за такими темами: 1) інфекційні хвороби в Зах. Области, 2) зарплата на Ярцевській фабриці, 3) смоленська говірка, 4) археологічні пам'ятки у Смоленській губернії, 5) Комітети бідності у Брянській губернії і інш.

Архівні органи Области приділили велику увагу, порівняно з минулим роком, агітаційно - пропагандистській роботі. Так, організовано 2 виставки архівних матеріалів, у м. Смоленську і у Брянську, на тему «Жовтнева Революція». Одну з цих виставок улаштовано в залізничному клубі ст. Смоленськ. Крім цього Архівна Управа брала участь в організованій виставок присвячених 14 - м роковинам Жовтневої Революції, — в будинку Рад і в будинку Червоної Армії, де також експоновано відповідні матеріали. Також на основі архівних матеріалів прочитано 2 доповіді через радіо.

Велику роботу проведено й щодо видавання довідок. Так за минулий рік надійшло запитів від держустанов і організацій, а також і від окремих осіб — 11.537, з них: від установ — 1159, і від окремих осіб 10.378. Задоволено з цих запитів 10.077, з них установам 901 і приватним особам — 9.176.

Видано справ у тимчасове користування установам 1229 од. переховування.

Велике значення для нашої папірної промисловости мала робота, яку проваджено за постановою РПО, щодо вилучення по архівосховищах необхідних для наукового і практичного використання архівних матеріалів, які завалювали архівосховища. Всього за звітний період з архівосховищ області вилучено — 91.092 кілограм макулятури, із установ 73.774 кгр., — разом 164.866 кгр.

Треба також згадати і про ста овище архівного будівництва по районах Области та про зв'язок ОАУ з Райархівами. За матеріалами

обстеження низки Райархівів треба відзначити такі моменти у стані Райархівів:

1. Не скрізь приділено ще для Райархів спеціальні приміщення, через що архівні матеріяли перебувають неупорядковані. Треба відзначити однак, що напр. у Новозибковій й Медині приділено цілком відповідні приміщення і навіть устатковані стеляжами.

2. Не скрізь призначено керівників Райархівів, а подекуди й не виділено відповідальних за організацію і стан Райархіву осіб.

3. По деяких Райархівках архівні матеріяли неупорядковані, не систематизовані, не мають стислих інвентарних описів, макулятуру не виділяють.

4. Немає зв'язку з установами, які є на терені району, не проводять інструктажу і т. ін.

Наявність таких негативних моментів у стані Райархів вимагає приділити їм належну увагу; в кожному разі Арх. Управа зараз вживає ряд заходів, щоб поліпшити стан Райархівів.

Щож до архівів дійових установ, як це виявлено з обстеження цілого ряду обласних установ і організацій, треба визнати, що тут не скрізь архівна справа на належній височині. Ліпше стоїть справа по тих установах, де є спеціальні робітники, особливо де є робітники, що прослухали архівні курси.

Діловодство в обстежених установах проводиться не зовсім правильно: папери несвоєчасно підшивають до справ, не правильно розкладають по справах, згідно з кля іфікаторами.

1932 року (16 - 19 січня) відбулася II обласна конференція арх. робітників Зах. Области. Порядок денний конференції був такий: 1) інформаційна доповідь представника ЦАУ, 2) архівна справа в Зах. Области, 3) доповіді з місць, 4) найближчі завдання архорганів Зах. області, 5) інструктивна доповідь про правильне поставлення архівної справи по відділах.

Конференція підсумувала роботу архорганів за попередній рік, відзначивши так досягнення, як і вади, та накреслила ряд конкретних заходів дальшої роботи.

Відзначених вище досягнень архівні органи Области до ягли в наслідок застосування соціалістичних метод праці. Майже всіх співробітників втягнуто в соцзмагання, деякі наші відділи склали окремі угоди. Так наприклад Брянський відділ змагався з Великолуцьким, Рославський з Клинцівським.

Закінчуючи треба сказати, що вся робота відбувалася за планом. Хоча план по деяких видах роботи не виконано, а саме: не закінчено цілком облік архівних матеріялів колгоспів і радгоспів, а також фото - кіно негативів; не цілком сконцентровано архматеріяли фабрик, заводів. РВК'тів, церков; незакінчено обласну картотеку фондів. Головні причини невиконання згаданих робіт — брак інструкторського складу, несвоєчасне подання колгоспами й радгоспами облікових відомостей про архіви, брак вільного місця в архівосховищах для приймання фондів.

Поточного року, завершувального року п'ятирічки, перед архорганами Области стоять такі завдання: 1. На всю широчінь розгорнути роботу лінією: виявлення і використання архівних матеріялів, що мають актуальне значення з політичного, господарчого і культурного погляду, причому в першу чергу накреслено до виявлення і записання на тематичні картки архматеріяли до історії ВКП(б), історії Пролетарської Революції, громадянської війни, історії фабрик і заводів, соцбудівництва і інші, а також опублікування найважливіших документів в цих питаннях; 2) до архівно - технічного опрацювання намічено найактуальніші фонди, де можна виявити архматеріяли до зазначених питань; 3) має бути активізована, піднесена на вищий шабель агітаційно - пропагандистська робота (через організування виставок, доповідів, радіо - доповідів, публікацій, участь у пресі тощо); 4) встановити тісніший зв'язок і діловий контакт з Істпартом, з науковими, краєзнавчими, музейними і пляново - господарчими організаціями і установами; 5) організувати правильний і своєчасний облік і контроль роботи апарату та перевіря виконання постанов Уряду і розпоряджень ЦАУ РСФРР, розробити робочі інструкції, правильно роз-

ставити сили, остаточно зліквідувати знеосібку й зрівнялівку; 6) рішуче боротися з плінністю архівних робітників, підвищувати суспільно - політичну і архівну кваліфікацію робітників, організуючи архівні курси, гуртки тощо; 7) підсилити роботу обліку, концентрування, обслуговування, правильного організування архівів при дієвих установах і Райархівів і зміцнити живий зв'язок з ними; 8) завершити облік усіх фондів, що є в архівосховищах відділів Райархівів і в Музеях, а також завершити роботу організування обласної картотеки архівних фондів; 9) утворити єдиний Обласний Секретний Архів; 10) підсилити живе науково - методичне керування відділами; 11) вилучити з архівосховищ всі матеріали, що не мають ні наукового, — ані довідкового значення та передати їх на папір-фабрики; 12) видати чотири №№ бюлетеня.

Ці завдання архівні установи Області під керуванням партії безумовно виконають, ставши в шереду активних будівників соціалізму.

м. Смоленськ.

СТАН АРХІВНОГО БУДІВНИЦТВА НА МІСЦЯХ (ХРОНІКА)

В. Я.

З ДОСВІДУ АГІТАЦІЙНО - ПРОПАГАНДИСТСЬКОЇ РОБОТИ ЧЕРНІГІВСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО ІСТОРИЧНОГО АРХІВУ ЗА 1931 РІК.

Агітаційно - пропагандистська робота Чернігівських архустанов лише з організацією в травні 1931 року сектору агітації та пропаганди вийшла на широкий шлях і набула певної ваги, відповідно до нових завдань архівного будівництва. В плані робіт Чернігівського Кравого Історичного Архіву, якого було складено ще до утворення сектора АПА, також передбачалося переведення агітаційно - пропагандистської роботи, але програми цих робіт не міг охопити всіх тих моментів і форм агітації та пропаганди, які поставив собі як завдання і виконав сектор АПА.

В залежності від тих чи інших завдань, від тих чи інших умов агітаційно - пропагандистську роботу провадили в 1931 р. у формі виставок, екскурсій до архівосховищ, доповідів і газетних статтів.

Газетних статтів було виготовлено і надіслано до редакції десять, з них сім до місцевої газети «Червоний Стяг», і було їх присвячено питанням: використання архівів для соцбудівництва, антирелігійним, до дня 1 - го травня та до дня кооперації. Але тому, що місцева газета виходить не щодня і має ухил на освітлення питань з життя села, нею було надруковано лише три статті, решту за браком місця надруковано не було. До журналу «Радянський Архів» було надіслано три статті, з них дві інформаційні про роботу сектору АПА та про антиімперіалістичну виставку і одну про матеріали за поклади каоліну в Чернігові. Тому що місцева газета за браком місця не може містити всіх статтів, що їх виготовляє сектор АПА, звернуто увагу на використання для доповідів через радіо, і в 1932 р., за пляном робіт сектора, передбачено вже використати і цю форму агітаційно - пропагандистської роботи.

Виставок було влаштовано чотири, з них три вкупі з Держмузеєм. Присвячено виставки до дня 1 і 5 травня, до дня 1 серпня (антиімперіалістичний день) та до дня 14 - х роковин Жовтневої революції. Одну виставку (антирелігійну) влаштовано вкупі з Держмузеєм і Держзаповідником. Хиби цих виставок були такі: на антирелігійній виставці недостатньо було організовано статоблік відвідувачів і крім того не було враховано, що холодне приміщення негативно відіб'ється на кількості відвідувань виставки; у виставці 1 і 5 травня організаційна хиба — це відсутність окремого екскурсовода. Головна хиба виставки до 14 річчя Жовтневої революції — це звуження, з деяких місцевих умов, програму виставки.

Крім цих хиб були також хиби і методологічного характеру. Наприклад, у антирелігійній виставці окремі теми виставки до деякої міри не

були чітко визначені; недостатнє було також художнє оформлення виставки.

Щодо виставок взагалі, то досвід роботи показав, що цілком доцільно і потрібно при архустановах мати постійну виставку архматеріалів з декількох відділів, які, в залежності від потреб, можна булоб поширювати або звужувати. Існування такої постійної виставки дасть змогу пов'язати цю форму агітаційно-пропагандистської роботи з влаштуванням екскурсій і організацією доповідів. З пляном робіт на 1932 р. сектором АПА передбачено організацію при Держістархіві постійної виставки, а також передбачена організація вкупі з Держмузеем і пересувних виставок по підприємствах та селах.

Доповідь у 1931 р. було зроблено сім, вони охоплювали питання: про використання архматеріалів практичного значення взагалі та зокрема для складання другої п'ятирічки; про архматеріали щодо меліорації по Чернігівщині, про політичне, практичне та наукове значення Архівів, міжнародній день кооперації і доповідь про Чернігівську аномалію та залізну промисловість на Чернігівщині в XVII—XVIII сторіччя; останню доповідь було зроблено в Києві, на нараді, скликаній УКРГРУ.

Екскурсій було переведено три: дві з-них влаштовано для студентів Чернігівського Інституту Соціального Виховання на тему: «Значення Архівів для історії» і одна для курсантів Київської Артилерійської Школи на тему: «Наукове, політичне та практичне значення Архівів». Основна хиба екскурсій — це відсутність пляновости та ініціативи з боку архустанов щодо організації екскурсій; цю хибу можливо цілком усунути, пов'язавши екскурсії з існуванням постійної виставки архматеріалів при Держістархіві.

Агітаційно - пропагандистська робота для архустанов — це робота нова і досвід в цій роботі ще невеликий, але використання цього досвіду з одночасним пов'язанням його з настановленнями в цій галузі II Всеукраїнського З'їзду архробітників безумовно удосконалить цю роботу і архматеріали завоюють собі серед широких верств радянського суспільства належну увагу і висвітлять те, що потрібує висвітлення під кутом зору марксо - ленінської методології.

м. Чернігів.

КРИТИКА ТА БІБЛІОГРАФІЯ

А. БОНДАРЄВСЬКИЙ

«АРХИВНОЕ ДЕЛО В МОСКОВСКОЙ ОБЛАСТИ. СБОРНИК МАТЕРИАЛОВ». ВИДАННЯ МОАБ, МОСКВА, 1931, СТОР. 75, ТИРАЖ — 1000.

Архівне будівництво Радянського Союзу щодалі більше розвивається і зростає.

В останні роки помітно злам в роботі архівних органів, притягнення широких робітничих мас до участі в архівному будівництві. Публікуються документи, зростає архівознавча література, де подаються статті про теорію і практику роботи. Завдячуючи колективній творчості літературна продукція архівних органів все збільшується і на сьогодні в Союзі немає вже такої Республіки, яка б не видавала матеріалів з архівознавчих питань, а то і не публікувала б документів. Не тільки окремі Республіки мають свою літературу, а вже маємо вихід у світ літератури, що її видають Обласні архівні установи.

Почин на цій ділянці роботи належить МОАБ (Московському Обласному Архівному Бюро), яке з кінця 1932 року почало видавати збірки матеріалів. Першій з цих збірок і присвячується цей огляд.

Видання МОАБ ставить перед собою завдання: підвищити якість архівознавчої роботи, висвітлювати питання з теорії і практики архівної справи, активізувати обмін досвідом і подавати керівний матеріал для периферії.

Дану збірку побудовано за такими розділами: 1) теорія і практика архівної справи, 2) інформаційні матеріали, 3) офіційні матеріали і 4) бібліографія.

До першого розділу рецензованої збірки входить стаття *Е. Грекулова* «О работе разборочных комиссий фабрично - заводских предприятий» з доданням до неї переліком ділових форм з фондів дореволюційних підприємств, що їх можна вилучати на утилізацію. Автор статті звертає увагу робітників комісій на важливість цієї роботи, на складність її і на хиби в роботі, що тут трапляються, зокрема й через брак відповідної літератури, завдячуючи чому дієві установи дуже часто неправильно тлумачать постанови вищих органів і директиви Центральної архівної управи в справі вилучення утилі. Зокрема автор звертає увагу на перекручення установами постанови РПО з 17/III - 32 року щодо передачі на утилізацію матеріалів, які не мають наукового і практичного значення за час до 1930 року включно. Автор подає в своїй статті практичні поради і вказівки, як провадити відокремлення макулатури і накреслює (правда грубо) ті матеріали, що їх треба залишати, як науково цінні, розбиваючи їх за структурою підприємств. Додані до статті переліки архівних матеріалів як і сама стаття дають змогу практичним робітникам правильно орієнтуватися при відокремленні утилі.

На жаль, Центрархів РСФРР дає згоду на передачу матеріалів на утилізацію за переліками, не переглядаючи попередньо переліків. Досвід ЦАУ УСРР говорить за те, що дієві установи потребують пильного і уважного контролю. До того, треба ще мати на увазі, що назви форм не є щось стале і керуючись виключно назвами матеріалів, не вивчаючи їх змісту, в багатьох випадках можна передати на утилізацію найцінніші матеріали. Надсилання ж переліків до архівних органів для наступного контролю не дає запобігати помилкам, і в цьому напрямку архівні органи повинні зосередити свою увагу і посилити роботу в справі не наступного, а попереднього контролю.

У тому ж розділі вміщено статтю про «картотеку фондів Московської Области» *В. Дербина*, в якій автор подає коротку характеристику роботи над картотекою в зв'язку з розборкою архівних матеріалів, зі змінами у фондах, в залежності від відокремлення утилі, з виявленням фондів і уточненням їх і реорганізацією картотеки в зв'язку з адміністративним розподілом території і пересуванням архівних матеріалів. Перевірка картотеки МОАБ закінчується і аналогічну роботу накреслено перевести, та вже частково переведено (Рязань), по всіх філіях МОАБ.

Не залишилась поза увагою картотека і Райархівів, підлеглих МОАБ'у. Перевірка провадиться, як зазначає автор, але тільки в тих районах, де є архівісти. Завдання, що його накреслило МОАБ, безперечно себе виправдає і дасть змогу точно врахувати всі фонди по первісних архівних ланках. Але, як видно із статті, роботу цю переведено тільки в 12 районах (з 29, де є архівісти) а в останніх 128 районах (з 147 Московської Области) ця робота не провадиться. Відсутність архівних робітників в 128 районах свідчить про недосить чітку адміністративно - організаційну роботу МОАБ.

На жаль, автор жодним словом не згадує про роботу над картотекою обліку фондів дієвих установ (крім фондів колгоспів та радгоспів). Такий облік на терені УСРР вже запроваджено і, як наслідок цієї роботи, є точний облік всіх фондів та контроль за передачею їх до архівосховищ архівних органів.

Заслугує на увагу невеличка замітка *Е. Г.* — «Виставка по истории Октябрьской революции», до якої автор додає плян виставки і докладний великий список фондів, з яких можна використовувати матеріали для виставок. Плян виставки подано за такими розділами: «1) народное хозяйство и экономические предпосылки Октябрьской революции, 2) Февральская революция; 3) от Февраля до Октября; 4) Октябрьская революция» і 5) «Гражданская война». Матеріали даної невеличкої статті безперечно можна використати в практичній роботі.

Статтю «О состоянии архивных материалов и работы над ними» *В. Алетсеева* починається відділі інформаційний. Автор ознайомлює читача з роботою Історичного Архіву, в якому роботу головним чином спрямовано на розбирання архівних матеріалів і на утворення допоміжної довідкового апарату для кращого використання архівних матеріалів, для чого складаються огляди і характеристики найактуальніших і найбільших фондів. Одночасно з цим йде робота над виявленням актуальних документів, що їх записують на картки і систематизують за тематичними ознаками. Мета тематичної картотеки — використання матеріалів для соцбудівництва і науково - дослідчих робіт.

В розділі інформації є огляд стану роботи установ, підпорядкованих МОАБ, (за матеріалами інспекторських обслідувань) Калузької філії та Райархівів. Як видно з інформації, робота філіялу і Райархів не стоїть на належній височині. Головні хіби в роботі — неналагодженність роботи і незаконна передача на утилізацію архівних матеріалів (без належного оформлення, розгляду і затвердження списків), а в районах — майже цілковита відсутність будьякої роботи.

В цьому ж розділі вміщено статтю *Е. Г.* «Архивы без архивархуса», в якій автор відзначає неуважне ставлення до архівів з боку РВК, завдяки чому з 147 районів Области тільки в 29 є архівісти.

Тут же таки вміщено замітку про норми виробу та про їх уточнення, з доданим списком видів роботи та норм виробу. Варта уваги так само інформація про використання матеріалів для соціалістичного будівництва пляново - господарчими установами, та про матеріали, які потрібні для такого використання. Далі вміщено дві замітки *В. Фельк* — перша про роботу МОАБ за 2 півріччя 1932 року, друга — «Больше внимания запросам центра», в якій автор пропонує регулярно надсилати звіти та інформації про роботу. Наприкінці розділу подано коротку інформацію про наради завідателів Краєвих і Обласних архівних управ РСФРР, що відбулася 17 — 32 липня 1932 року, з участю представників від центральних дієвих установ, і остання інформація, якою й закінчується розділ — інформація про виставку до річниці революції 1905 року (*Р. Голуб'єва*).

В третьому розділі вміщено директивні матеріали в царині поточної архівної роботи. Четвертий розділ збірки — бібліографія. Тут подано рецензії на брошуру *К. Скоута*: «Как привести архивные материалы в порядок» (видання Обл. Арх. Бюро ЦЧО, 1932 рік; тираж 2000 прим., ціна 20 коп.), на Бюлетень Західнього Обл. Арх. Бюро (№ 1 - 2 з 15/V — 1931 року), на Бюлетень Центральної архівної управи Татарської Республіки (№ 22/15 квітень - червень 31 року) і на видання Ленінградської Обласної архівної управи — «Архивное строительство Ленинградской Области».

Беручи збірку в цілому, треба сказати, що не зважаючи на деякі огріхи,— (напр., збірка не має *оперативного* характеру, статті недостатньо теоретично обгрунтовані, відчувається відсутність широкої автури тощо) збірка безперечно задовольняє в основному практика архівіста, що працює безпосередньо над архівними матеріялами. Збірка ознайомить широкі кола архівістів, а також і дієві установи з практичною постановкою роботи, допоможе раціоналізувати її, та виправляти хиби і помилки. Хоч в збірці частково наведено матеріяли, що вже опубліковані у виданнях ЦАУ РСФРР, але це ніякою мірою не шкодить спрямованню збірки — подавати практичний провід низовій архівній ланці і дієвим установам.

Зовнішнє оформлення збірки бездоганне.

Видання, що йому присвячено цей огляд, треба тільки вітати як гарний приклад для інших Обласних Архівних Управ, бо широко розвинена архівознавча друкована продукція якнайбільше сприяє наближенню архівних матеріялів до широких пролетарських мас та науково-дослідчих інституцій.

ЗМІСТ

	Стор.
1. Наукова публікація документів	
Д. Похилевич. — Чорноморська фльота 1917 р.	3
С. Семко. — До історії боротьби робітників Луганська за пролетарську диктатуру	57
М. Свідзінський. — Матеріали та документи до історії Харківського Паротягобудівельного заводу ім. Комінтерну (ХПЗ)	128
І. Премислер. — До історії заводу ім. Петровського (кол. Брянський у Катеринославі)	157
А. Кулик і П. Пташинський. — До історії збройної спілки української буржуазії та польських поміщиків для боротьби проти пролетарської революції	184
М. Свідзінський. — До історії громадянської війни на Україні 1919 р.	236
С. С - ко. — До історії спільної боротьби української і вірменської контрреволюції проти Радянської влади (1918 — 1919 рр.)	261
П. Пташинський. — Організація збройних сил української і російської контрреволюції та бюджет гетьманщини (1918 р.)	292
—————	
О. Соханський. — Відповідь Червоноармійців на Петлюрівський «ультиматум»	335
З посмертних праць акад. Д. І. Багалія. (Самокритичний огляд наукової продукції).	338
II. Теорія і практика архівного будівництва	
I	
А. Чуйченко. — Корисні копалини Дніпропетровської області	376
С. П. Дуброво. — Архівний фонд «Управління Начальника Гидротехнических работ Юго - Западного фронта (Гидроюз)»	383
Й. І. Танатар. — Роля архівних матеріалів у справі розшуків і розвідок корисних копалин	392
II	
А. Юрченко. — До дальших перемог у справі соціалістичної реконструкції архівної роботи	395
І. Шабатін. — По новому поставити питання описування архматеріалів	399
В. Веретенников і В. Куценок. — Питання зберігання і реставрування архівних документів в роботі хемічної лабораторії ЦАУ УСРР	402

	Стор.
К. Сальников.— Завдання архівів у галузі концентрування й використання старих друкованих видань	412
В. Куценос.— Клей для парафінового паперу	414

По Союзу

Ш. Чхетія.— Використання документальних багатств СРР Грузії для соціалістичного будівництва	416
В. Дмитрієв.— Стан архівного будівництва в Західній області РСФРР (З досвіду роботи в 1931 році)	421

[[Хроніка]

В. Я.— З досвіду агітаційно - пропагандистської роботи Чернігівського Державного Історичного Архіву за 1931 рік	425
---	-----

Критика та бібліографія

А. Бондаревський.— «Архивное дело в Московской области». «Сборник материалов». Рецензія	427
---	-----

Додаток до 4 - 5 ч. «АРУ» (на 8 стор.)

Літредактор *Вуткін Є. Техкер Штеренблітц*.
 Здаю до складання 17/IX 1932 р. підписано до друку 3/XI 1932 р. Партвидав 1932 р. № 521.
 Тираж 4.100. Головіт № 5698. 27/VIII 1932 р.
 Зам. № 1375. Папір 62 × 94/16 27 1/2 друк. арк.
 (106.000 друк. знаків у 1 арк. паперу). Вийшла друком у листопаді 1932 р.

Центральна Архівна Управа УСРР

ПРИЙМАЄТЬСЯ ПЕРЕДПЛАТУ

**НА
1933
РІК**

В 1933 РОКУ ВИЙДЕ
ШІСТЬ КНИЖОК

ПЕРЕДПЛАТНА
ЦІНА НА РІК — 9
КАРБ., НА ПІВРО-
КУ — 4 КАРБ. 50 К.

ЗВ'ЯЗКУ ІЗ ВИ-
НАЧЕННЯМ
ВЕРДОГО ТИРА-
ЖУ НА ПОЧАТКУ
РОКУ, ПЕРЕД-
ПЛАТНИКИ, ЩО
АЖАЮТЬ ОДЕР-
ЖУВАТИ ЖУР-
НАЛ, ПОЧИНАЮ-
ТЬ З № 1 ЗА 1933
РІК, ПОВИННІ ПЕ-
РЕДПЛАТУ ЗДА-
ТИ НЕ ПІЗНІШЕ
СІЧНЯ 1933 Р.

ПРОЛЕТАРІ ВСІХ КРАЇН. ЄДНАЙТЕСЯ!

ЦЕНТРАЛЬНА
АРХІВНА УПРАВА
УСРР

А Р Х І В
РАДЯНСЬКОЇ
У К Р А Ї Н И

ІСТОРИЧНО-АРХІВОЗНАВЧИЙ ЖУРНАЛ

ПАРТВИДАВ „ПРОЛЕТАР“

ГРОШІ І ЗАМОВЛЕННЯ З ТОЧНО ВКАЗАНИ-
МИ АДРЕСАМИ НАДСИЛАТИ УСТАНОВАМ
ЗВ'ЯЗКУ або ЦЕНТРАЛЬН. АРХІВНІЙ УПРАВІ
УСРР (ХАРКІВ 10, ВУЛ. ВІЛЬН. АКАДЕМІЇ, 6)

Ціна 2 крб.

ПЕРВОНА

